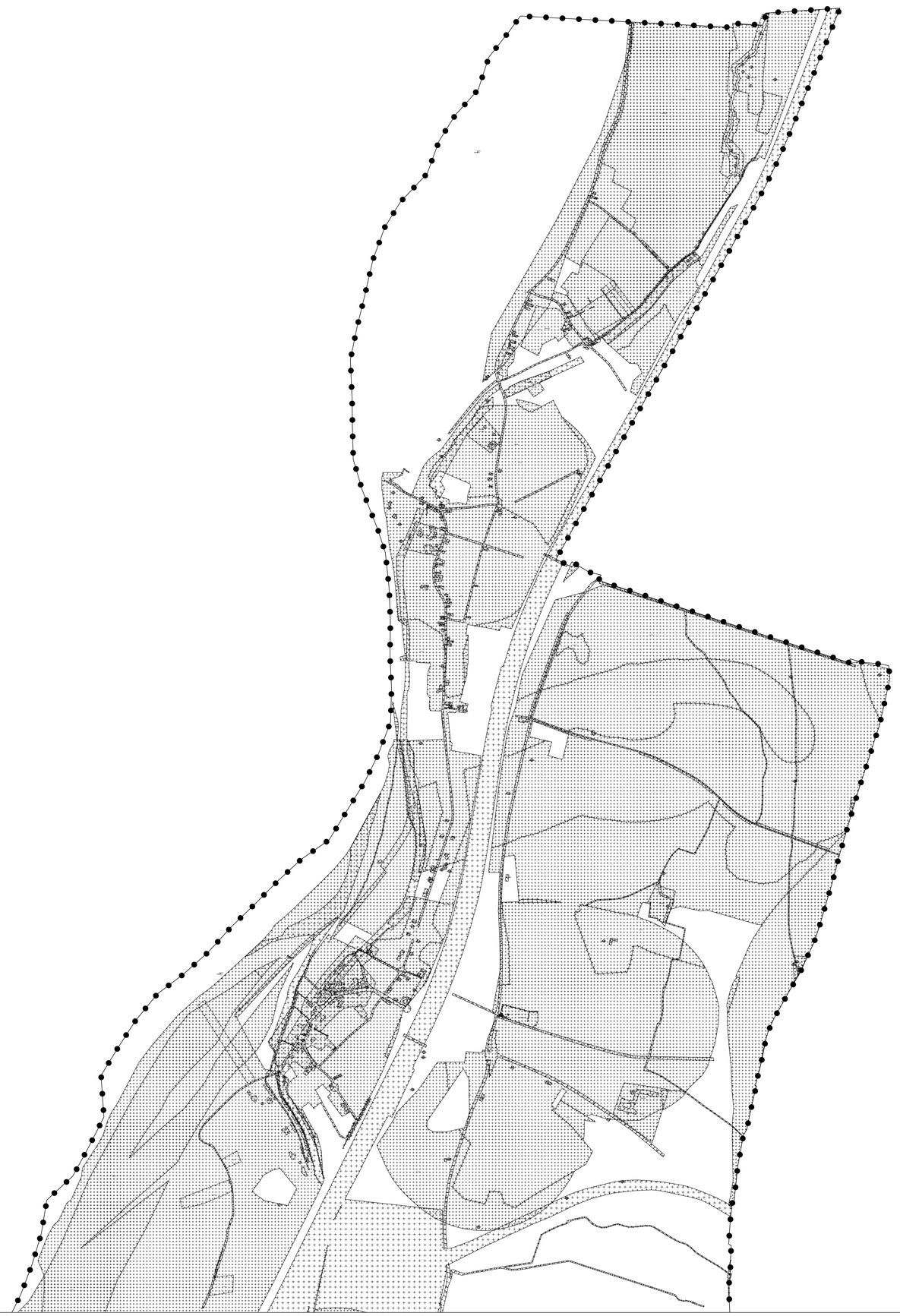

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

- Waarde - Archeologie
- Waarde - Historisch groen en landschap
- Waarde - Historische bebouwing en gezichten
- Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

- specifieke vorm van waarde - archeologisch monument
- specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting
- specifieke vorm van waarde - historisch gebouw
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject
- specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting
- specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting
- specifieke vorm van waarde - rijksmonument
- specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé
- specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur
- specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur
- specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element
- specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

ondergrond

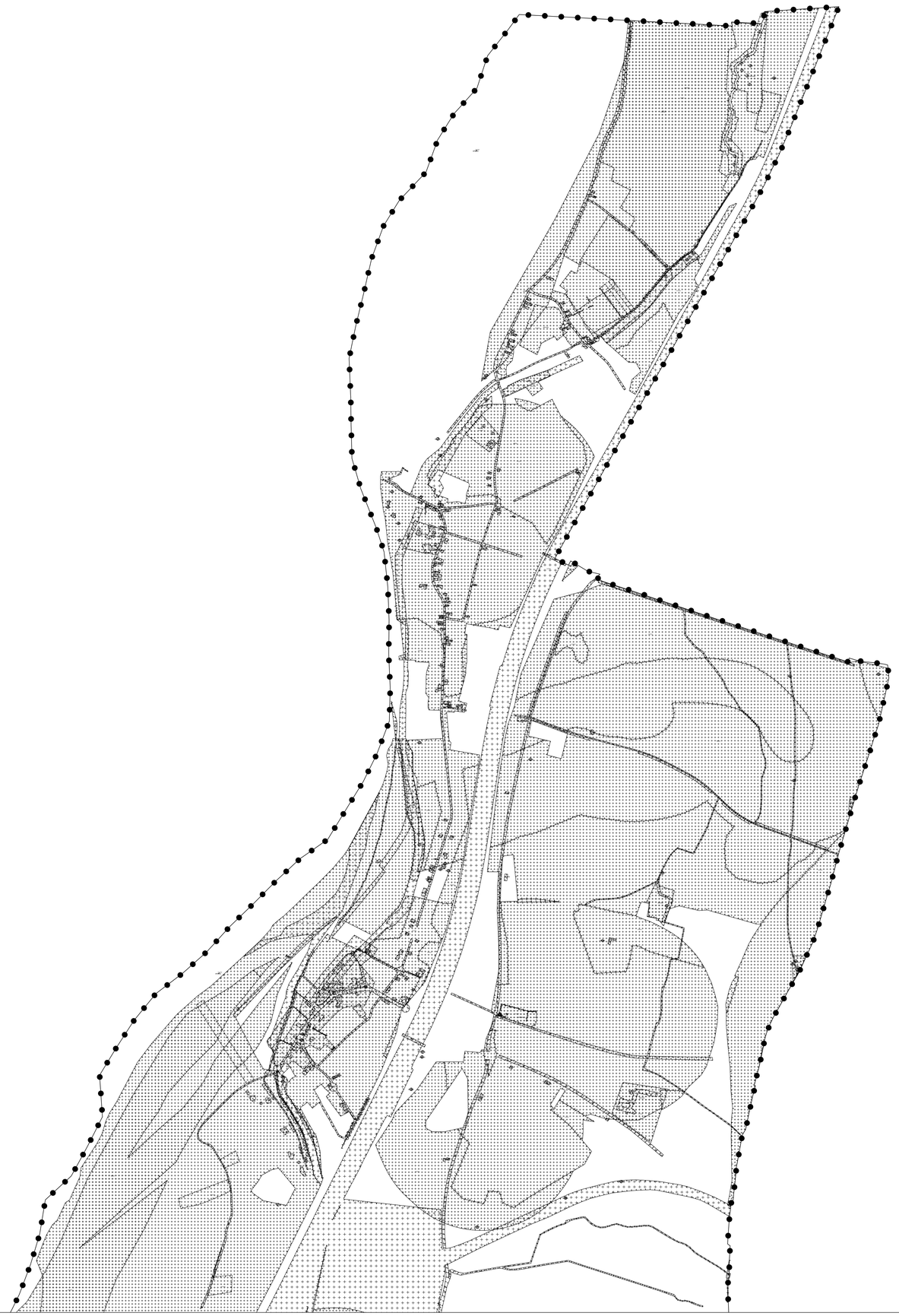
BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: 21nb0142	status: ontwerp	wijziging: -/-/---- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROT0303	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: -/-/---- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: -/-/---- / tekenaar	wijziging: -/-/---- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: -/-/---- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: -/-/---- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROT0303-005.dwg	

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Beeckerweg 107
6262 VK Sibbe
T 0611 800 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vormgeving: Viewpoint G
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Historische bebouwing en gezichten

Functieaanduidingen

specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting

specifieke vorm van waarde - historisch gebouw

specifieke vorm van waarde - rijksmonument

specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element

specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

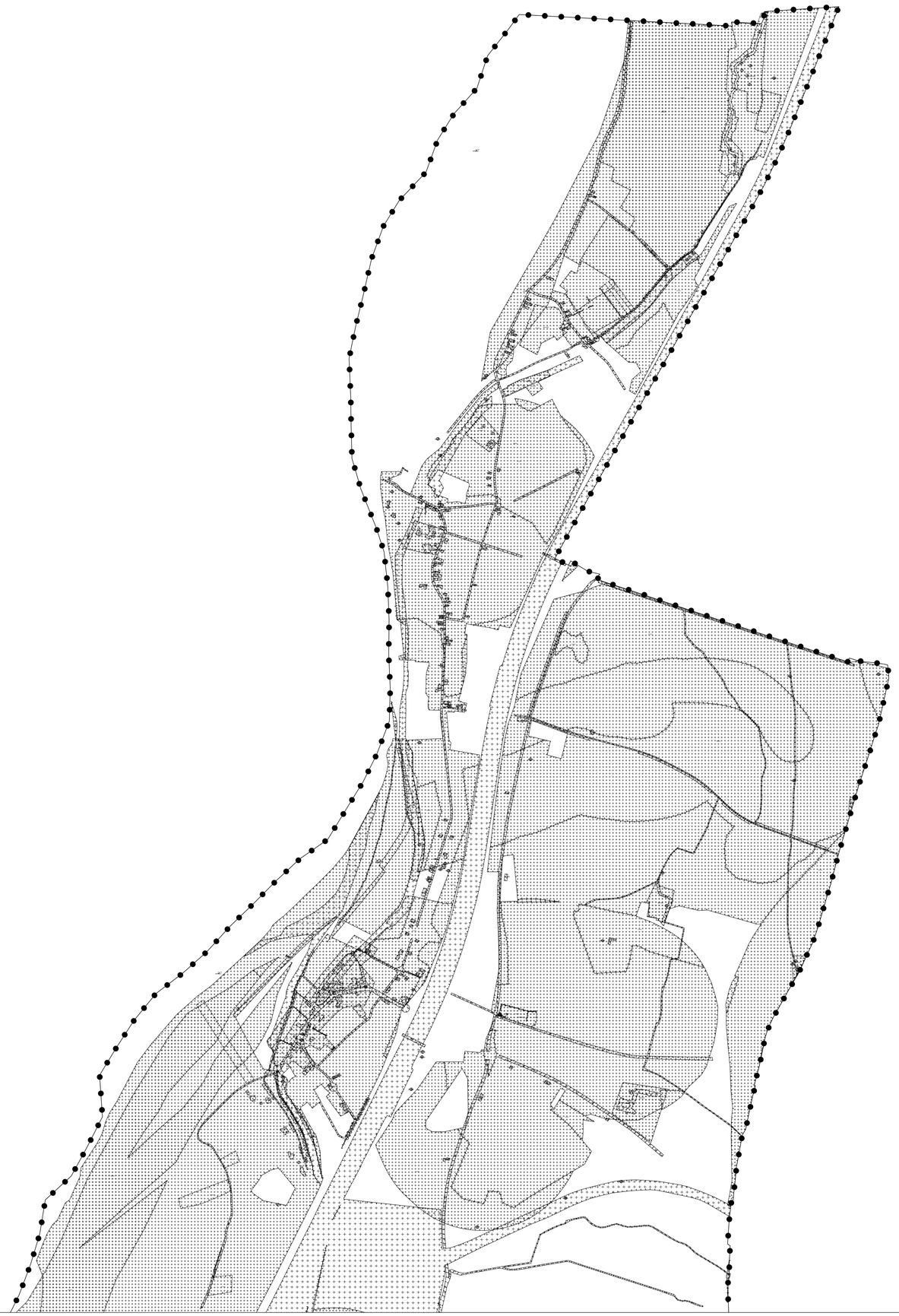
projectnr. BRO	21nb0412	status:	ontwerp	wijziging	-/-.-.-.- / tekenaar
projectnr. VWP:	20BROT0303	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging	-/-.-.-.- / tekenaar
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-/-.-.-.- / tekenaar	wijziging	-/-.-.-.- / tekenaar
formaat:	A0	ontwerp:	13-04-2021 / LF	wijziging	-/-.-.-.- / tekenaar
deelplan:	1 van 1	vastgesteld	-/-.-.-.- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg

BRO
Bureau | ruim ze te leven

Beeckerweg 107
6562 VK Groesbeek
T 0611 800 400

www.bro.nl
info@bro.nl

vormgeving: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Historisch groen en landschap

Functieaanduidingen

specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement

specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied

specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject

Verklaringen

ondergrond

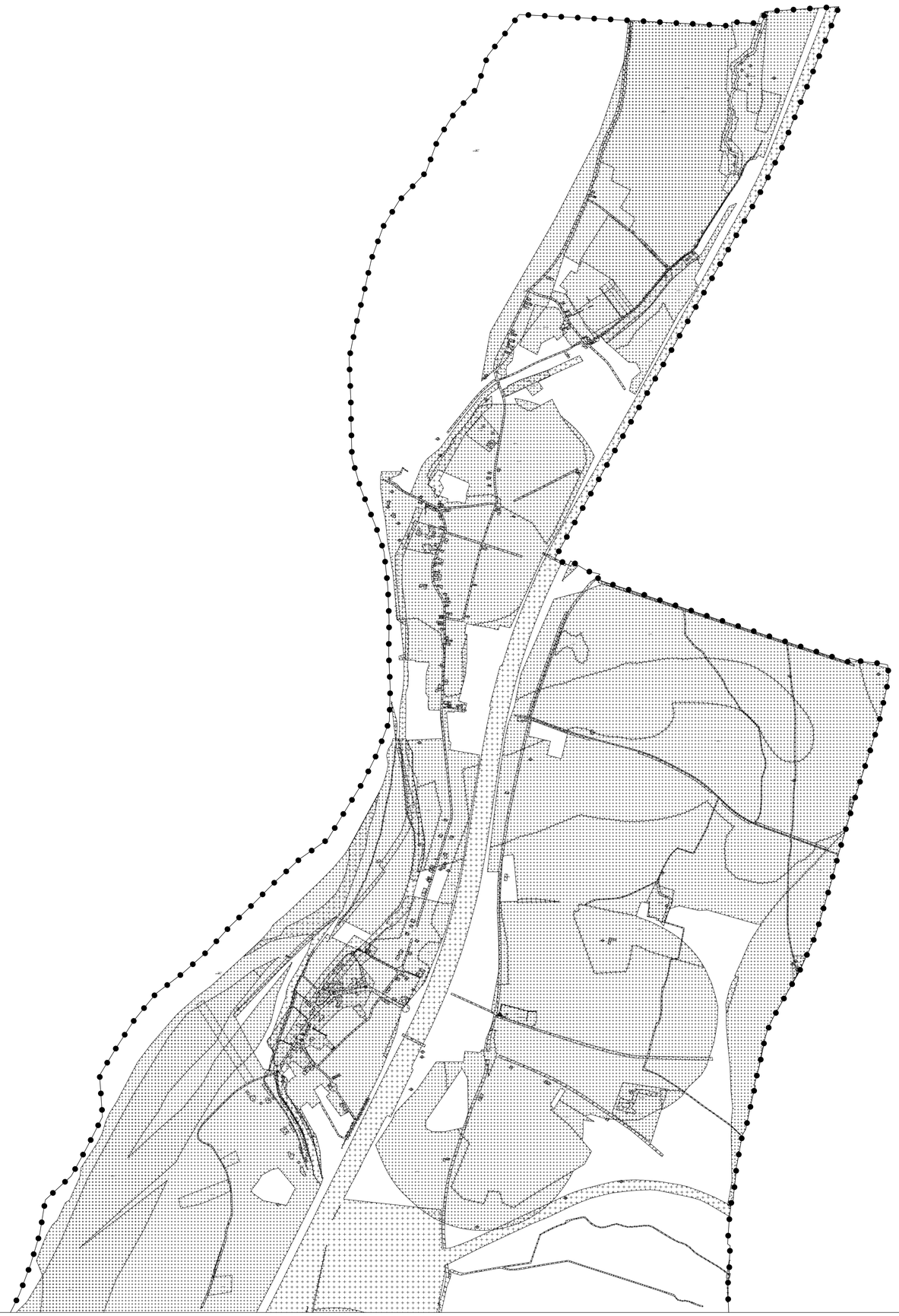
BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO	21nl0e1v2	status:	ontwerp	wijziging	-.-.-.- / tekenaar
projectnr. VWP:	20BROT0303	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging	-.-.-.- / tekenaar
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-.-.-.- / tekenaar	wijziging	-.-.-.- / tekenaar
formaat:	A0	ontwerp:	13-04-2021 / LF	wijziging	-.-.-.- / tekenaar
deelplan:	1 van 1	vastgesteld	-.-.-.- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg

BRO
Bureau Ruimte voor de Omgeving
Reeshoewweg 107
6262 VR Sibbe
T 0611 800 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vormgeving: Viewpoint G
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé

specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur

specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur

Verklaringen

ondergrond

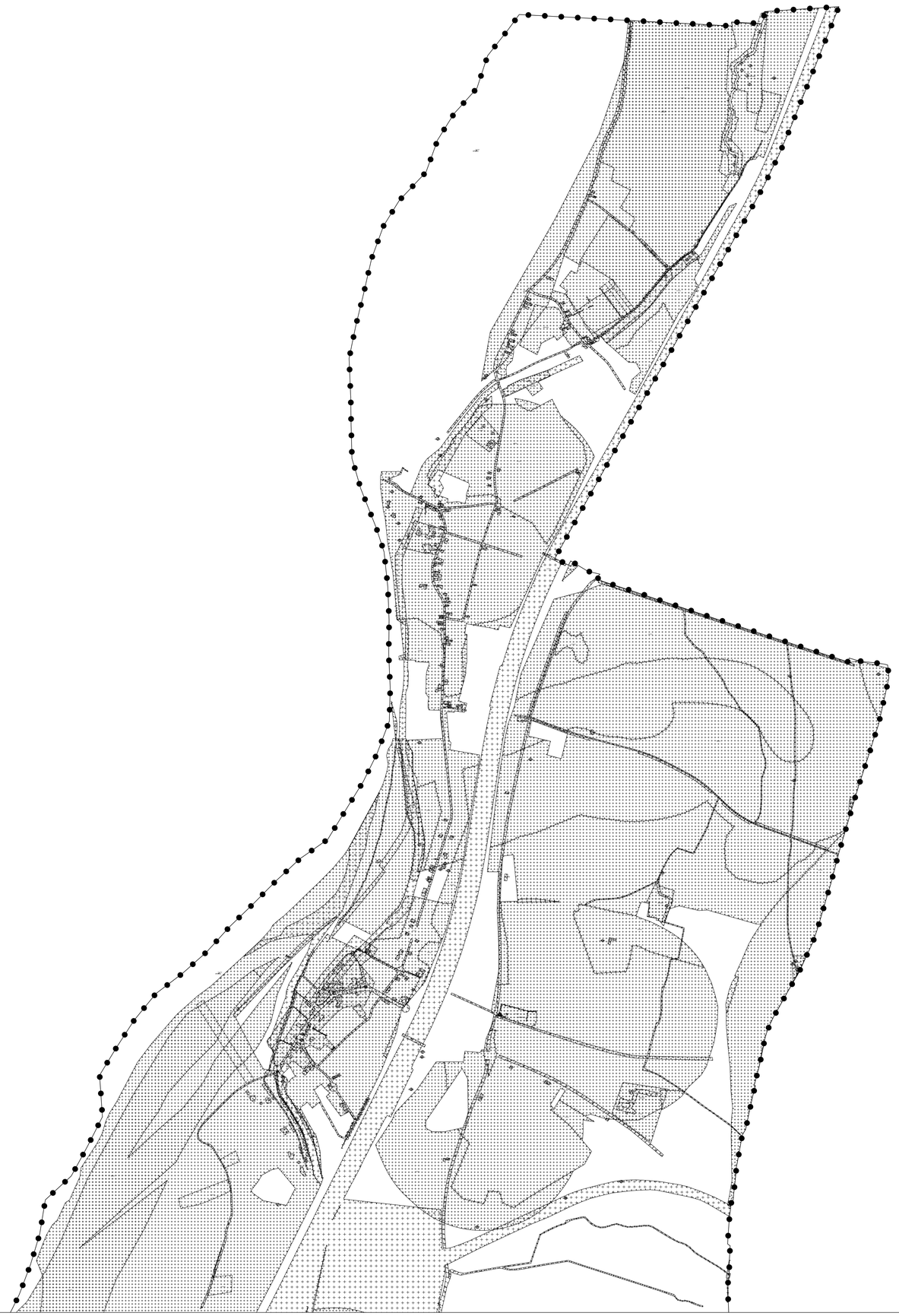
BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO	21nov21r2	status:	ontwerp	wijziging	-/-/---- / tekenaar		
projectnr. VWP:	20BROT0303	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging	-/-/---- / tekenaar		
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-/-/---- / tekenaar	wijziging	-/-/---- / tekenaar		
formaat:	A0	ontwerp:	13-04-2021 / LF	wijziging	-/-/---- / tekenaar		
deelplan:	1 van 1	vastgesteld	-/-/---- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg		

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Beeckerweg 107
6282 VK Eckelrade
T 0611 800 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vormgeving: Viewpoint G
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Archeologie

Functieaanduidingen

(wa-am) specifieke vorm van waarde - archeologisch monument

(wa-haw) specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting

(wa-maw) specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO	211404741	status:	ontwerp	wijziging	-/-/---- / tekenaar
projectnr. VWP:	20BROT0303	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging	-/-/---- / tekenaar
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-/-/---- / tekenaar	wijziging	-/-/---- / tekenaar
formaat:	A0	ontwerp:	01-02-2021 / MV	wijziging	-/-/---- / tekenaar
deelplan:	1 van 1	vastgesteld	-/-/---- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling

Beeckerweg 107
6282 VK Schin
T 0611 800 400
www.bro.nl
info@bro.nl

vormgeving: Viewpoint G
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

- ~~WR-A~~ Waarde - Archeologie
- ~~WR-HGL~~ Waarde - Historisch groen en landschap
- ~~WR-HBG~~ Waarde - Historische bebouwing en gezichten
- ~~WR-HI~~ Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

- (swa-sm) specifieke vorm van waarde - archeologisch monument
- (swa-bhv) specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting
- (swa-hg) specifieke vorm van waarde - historisch gebouw
- (swa-hwge) specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement
- (swa-hwgg) specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied
- (swa-hwgo) specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject
- (swa-haw) specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting
- (swa-maw) specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting
- (swa-rm) specifieke vorm van waarde - rijksmonument
- (swa-bhl) specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé
- (swa-bhi) specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur
- (swa-thi) specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur
- (swa-wge) specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element
- (swa-wg) specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: p=xxx=cc	status: ontwerp	wijziging: -x-x-x- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROT0303	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: -x-x-x- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: -x-x-x- / tekenaar	wijziging: -x-x-x- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: -x-x-x- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: -x-x-x- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROT0303-005.dwg	

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Broechweg 127
5252 WV Vlijmen
T 0411 850 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vastleggding: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

VWI-HBG Waarde - Historische bebouwing en gezichten

Functieaanduidingen

(swa-bhv) specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting

(swa-hg) specifieke vorm van waarde - historisch gebouw

(swa-rm) specifieke vorm van waarde - rijksmonument

(swa-wge) specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element

(swa-wg) specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: p=xxx=xx	status: ontwerp	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROTE003	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: -.-.-.- / tekenaar	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: -.-.-.- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROTE003-005.dwg	

BRO
Bosscheweg 127
5282 WV Boxtel
T 0411 850 400
www.bro.nl
info@bro.nl

vastlegging Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

WR-HGL Waarde - Historisch groen en landschap

Functieaanduidingen

[dela-hwge] specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement

[dela-hwgg] specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied

[dela-hwgo] specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: p=xxx=xx	status: ontwerp	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROTE003	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: -.-.-.- / tekenaar	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: -.-.-.- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: -.-.-.- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROTE003-005.dwg	

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Broechweg 127
5252 WV Vlijmen
T 0411 850 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vastlegging: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

(waarde-hi) Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

(swa-fbht) specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé

(swa-fbhi) specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur

(swa-fthhi) specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO:	projectnr	status:	ontwerp	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
projectnr. VWP:	20BROTE003	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-/-/-- / tekenaar	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
formaat:	A0	ontwerp:	13-04-2021 / LF	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
deelplan:	1 van 1	vastgesteld:	-/-/-- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling

Broechweg 127
5252 WV Vlijmen
T 0411 850 400

www.bro.nl
info@bro.nl

vaststelling: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Archeologie

Functieaanduidingen

{swa-arh} specifieke vorm van waarde - archeologisch monument

{swa-hwv} specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting

{swa-mwv} specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO:	projectnr:	status:	ontwerp	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
projectnr. VWP:	20BROTE003	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
schaal:	1:5000	voorontwerp:	-/-/-- / tekenaar	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
formaat:	A0	ontwerp:	01-02-2021 / MV	wijziging:	-/-/-- / tekenaar
deelplan:	1 van 1	vastgesteld	-/-/-- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling

Broechweg 127
5252 WV Vlijmen
T 0411 850 400

www.bro.nl
info@bro.nl

vaststelling: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

- Waarde - Archeologie
- Waarde - Historisch groen en landschap
- Waarde - Historische bebouwing en gezichten
- Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

- specifieke vorm van waarde - archeologisch monument
- specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting
- specifieke vorm van waarde - historisch gebouw
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied
- specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject
- specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting
- specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting
- specifieke vorm van waarde - rijksmonument
- specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé
- specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur
- specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur
- specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element
- specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

- ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: 2114NYKI	status: ontwerp	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROTE003	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: --.--.-- / tekenaar	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: --.--.-- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROTE003-005.dwg	

BRO
Boschdreef 197
5282 WV Boxtel
T 0411 652 400
www.bro.nl
info@bro.nl
vastlegging: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Historische bebouwing en gezichten

Functieaanduidingen

- specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting
- specifieke vorm van waarde - historisch gebouw
- specifieke vorm van waarde - rijksmonument
- specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element
- specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: 2114NYKI	status: ontwerp	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROT0303	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: --.--.-- / tekenaar	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: --.--.-- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROT0303-005.dwg	

BRO
Bosscheweg 197
5282 WV Boxtel
T 0411 650 400
www.bro.nl
info@bro.nl
verbeelding: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

WR-HGL Waarde - Historisch groen en landschap

Functieaanduidingen

{swa-hwgel} specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement

{swa-hwgg} specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied

{swa-hwgo} specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO:	211v0741	status:	ontwerp	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
projectnr. VWP:	20BROTE003	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
schaal:	1:5000	voorontwerp:	--.--.-- / tekenaar	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
formaat:	A0	ontwerp:	13-04-2021 / LF	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
deelplan:	1 van 1	vastgesteld:	--.--.-- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROTE003-005.dwg		

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Nassaulaan 1 107
5282 WV Boxtel
T 0411 850 400
www.bro.nl
info@bro.nl
verbeelding: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

(wa-ro) Waarde - Historische infrastructuur

Functieaanduidingen

(swa-tbht) specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé

(swa-tbhi) specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur

(swa-thhi) specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO: 2114NYKI	status: ontwerp	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
projectnr. VWP: 20BROTE003	concept: 16-10-2020 / MV	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
schaal: 1:5000	voorontwerp: --.--.-- / tekenaar	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
formaat: A0	ontwerp: 13-04-2021 / LF	wijziging: --.--.-- / tekenaar	
deelplan: 1 van 1	vastgesteld: --.--.-- / tekenaar	bestandsnaam: 20BROTE003-005.dwg	

BRO
Bureau Ruimte Ontwikkeling
Nieuwehaag 197
5262 WV Vught
T 0411 650 400
www.bro.nl
info@bro.nl
verbeelding: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

LEGENDA

Plangebied

Plangebied

Dubbelbestemmingen

Waarde - Archeologie

Functieaanduidingen

{swa-sm} specifieke vorm van waarde - archeologisch monument

{swa-haw} specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting

{swa-mahw} specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting

Verklaringen

ondergrond

BESTEMMINGSPLAN ERFGOED STEIN

Gemeente Stein

NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001

projectnr. BRO:	211x0741	status:	ontwerp	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
projectnr. VWP:	20BROT0303	concept:	16-10-2020 / MV	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
schaal:	1:5000	voorontwerp:	--.--.-- / tekenaar	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
formaat:	A0	ontwerp:	01-02-2021 / MV	wijziging:	--.--.-- / tekenaar		
deelplan:	1 van 1	vastgesteld:	--.--.-- / tekenaar	bestandsnaam:	20BROT0303-005.dwg		

BRO
Business with land in mind
Nieuwehaag 197
5262 WV Boxtel
T 0411 650 400
www.bro.nl
info@bro.nl
verbeelding: Viewpoint ©
www.viewpoint.nl

Inhoudsopgave

Regels 3

Hoofdstuk 1 Inleidende regels 4

Artikel 1 Begrippen 4

Hoofdstuk 2 Bestemmingsregels 7

Artikel 2 Waarde - Archeologie 7
Artikel 3 Waarde - Historische bebouwing en gezichten 10
Artikel 4 Waarde - Historisch groen en landschap 15
Artikel 5 Waarde - Historische infrastructuur 17

Hoofdstuk 3 Algemene regels 19

Artikel 6 Anti-dubbeltelregel 19
Artikel 7 Overige regels 20

Hoofdstuk 4 Overgangs- en slotregels 21

Artikel 8 Overgangsrecht 21
Artikel 9 Slotregel 22

Regels

Hoofdstuk 1 Inleidende regels

Artikel 1 Begrippen

1.1 plan

het bestemmingsplan 'Erfgoed Stein' met identificatienummer NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001 van de gemeente Stein.

1.2 bestemmingsplan

de geometrisch bepaalde planobjecten met de bijbehorende regels en de daarbij behorende bijlagen.

1.3 archeologisch deskundige

professioneel archeoloog die op basis van de geldende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie bevoegd is om archeologisch onderzoek uit te voeren en/of Programma's van Eisen op te stellen en te toetsen.

1.4 archeologisch onderzoek

onderzoek naar de archeologische waarden binnen een plangebied, uitgevoerd volgens de geldende versie van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

1.5 archeologisch rapport

rapportage van een archeologisch onderzoek, uitgevoerd en opgesteld volgens de geldende versie van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

1.6 archeologische verwachtingswaarde

de aan een gebied toegekende verwachting in verband met de kans op het vóórkomen van archeologische relicten.

1.7 archeologische waarde

de aan een gebied toegekende waarde in verband met de kennis en de studie van de in dat gebied voorkomende overblijfselen van menselijke aanwezigheid of activiteit uit het verleden.

1.8 cultuurhistorie

de beschavingsgeschiedenis: de overblijfselen van de geschiedenis van de door de mens gemaakte en beïnvloede leefomgeving. Het betreft het onroerende deel van het cultureel erfgoed, waarin archeologie (bodemarchief), historische geografie (cultuurlandschap), historische stedenbouw, historische groen, architectuur- en bouwhistorie (gebouwen en complexen) worden betrokken.

1.9 cultuurhistorische waarde

de aan een object of gebied toegekende waarde, gekenmerkt door het beeld dat is ontstaan en door het gebruik dat de mens in de loop van de geschiedenis van dat bouwwerk of dat gebied heeft gemaakt, zoals dat ondermeer tot uitdrukking komt in de beplanting, het reliëf, de verkaveling, het sloten- of wegenpatroon en/of de architectuur, waaronder historische gebouwen, waardevolle gebouwde elementen, waardevolle gezichten, historische groen- of landschapselementen en historische infrastructuur.

1.10 historisch gebouw

gebouw of onderdeel van een gebouw dat kenmerkend is voor het cultuurhistorische beeld en van cultuurhistorische waarde is vanwege de historische verschijningsvorm, de historische ruimtelijke samenhang en/of historische betekenis, zoals die is aangewezen op de verbeelding en wordt beschermd via deze regels.

1.11 historisch waardevol groen- of landschapselement

groen- of landschapselement dat kenmerkend is voor het cultuurhistorische beeld en van cultuurhistorische waarde is vanwege de historische verschijningsvorm, de historische ruimtelijke samenhang en/of historische betekenis, zoals die is aangewezen op de verbeelding en wordt beschermd via deze regels.

1.12 historisch waardevol infrastructureel element

infrastructureel element of restant daarvan dat kenmerkend is voor het cultuurhistorische beeld en van cultuurhistorische waarde is vanwege de historische verschijningsvorm, het historische tracé, de historische ruimtelijke samenhang en/of historische betekenis, zoals die is aangewezen op de verbeelding en wordt beschermd via deze regels.

1.13 historisch waardevolle groenstructuur

een bijzondere beschermwaardige, in de loop der geschiedenis ontstane, (ruimtelijke) opbouw van het groen in een bepaald gebied met een bijzondere samenhang, schoonheid en/of cultuurhistorische waarde.

1.14 kaprichting

de richting waarin het dakvlak of de kap is gebouwd.

1.15 kapvorm

de wijze waarop een gebouw is afgedekt.

1.16 natuurhistorische waarde

een waarde die wordt toegekend aan karakteristieke elementen en patronen in het landschap alsmede sporen die de natuur en de mens in het landschap hebben achtergelaten, met cultuurhistorische waarde, zoals bomen, struiken, hagen, holle wegen, grafheuvels, poelen, grachten en vijvers.

1.17 ruimtelijk historisch beeld

een bepaald in de loop van de geschiedenis ontstaan beeld van verscheidenheid, samenhang en afwisseling in het ruimtegebruik in een gebied als totaliteit.

1.18 ruimtelijk historische belevingswaarde

de mate waarin de gebruiker het verblijf in, of het gebruik van een ruimte een gebied als historisch kwalitatief ervaart.

1.19 waardevol gebouwd element

object of bouwwerk (zoals muren, kapellen, kruisen, straatmeubilair, kunstwerken e.d.) dat kenmerkend is voor het cultuurhistorische beeld en van cultuurhistorische waarde is vanwege de historische verschijningsvorm, de historische ruimtelijke samenhang en/of historische betekenis, zoals die is aangewezen op de verbeelding en wordt beschermd via deze regels.

Hoofdstuk 2 Bestemmingsregels

Artikel 2 Waarde - Archeologie

2.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Archeologie' aangewezen gronden zijn, behalve voor de daar voorkomende bestemming, mede bestemd voor behoud en bescherming van de aanwezige of te verwachten archeologische waarden, meer in het bijzonder voor:

a. een archeologisch monument ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - archeologisch monument';
b. een hoge archeologische verwachting ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting';
c. een middelhoge archeologische verwachting ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting'.

2.2 Bouwregels

2.2.1 Algemeen

Op de voor 'Waarde - Archeologie' aangewezen gronden mag niet worden gebouwd conform de onderliggende bestemming, behoudens:

a. voor zover het verstoringsoppervlak van de bodemingreep kleiner is dan 250 m² of de diepte van de bodemingreep kleiner is dan 40 cm, ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting';
b. voor zover het verstoringsoppervlak van de bodemingreep kleiner is dan 2.500 m² of de diepte van de bodemingreep kleiner is dan 40 cm, ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting'.

2.3 Afwijken van de bouwregels

2.3.1 Afwijken ten behoeve van het bouwen conform de onderliggende bestemming

Het bevoegd gezag kan een omgevingsvergunning verlenen voor afwijking van het bepaalde in artikel 2.2.1 ten behoeve van het bouwen conform de onderliggende bestemming wanneer de verstoringsdiepte meer bedraagt dan 40 cm beneden maaiveld, en:

a. het verstoringsoppervlak van de bodemingreep groter is dan 250 m² ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting';
b. het verstoringsoppervlak van de bodemingreep groter is dan 2.500 m² ter plaatse van de aanduiding specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting';

met dien verstande dat:

1. de aanvrager een archeologisch rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van het bevoegd gezag in voldoende mate is vastgesteld;
2. uit het rapport onder 1. blijkt dat er geen archeologische waarden te verwachten zijn of kunnen worden geschaad, dan wel nadat door nader archeologisch onderzoek uit te voeren de aanwezige archeologische waarden veilig kunnen worden gesteld;
3. schade aan het archeologisch bodemarchief door de bouwactiviteiten kan worden voorkomen of

zoveel mogelijk kan worden beperkt door het in acht nemen van aan de omgevingsvergunning te verbinden voorwaarden.

2.3.2 Voorwaarden aan omgevingsvergunning

Aan een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.3.1 kan het bevoegd gezag de volgende voorwaarden verbinden:

a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
c. de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door het bevoegd gezag bij de vergunning te stellen kwalificaties;
d. indien sub c. van toepassing is, een regeling omtrent de gevolgen bij vondsten die worden gedaan tijdens de uitvoering van de bouwwerkzaamheden.

2.3.3 Uitzonderingen

Het bepaalde in artikel 2.3.1 en 2.3.2 is niet van toepassing indien de aanvraag betrekking heeft op:

a. vervanging, vernieuwing of verandering van bestaande bebouwing, waarbij de oppervlakte niet wordt uitgebreid en/of waarbij gebruik wordt gemaakt van de bestaande fundering;
b. een bouwplan dat geen bodemverstorende activiteiten met zich meebrengt;
c. een bouwwerk dat uitsluitend voor archeologisch onderzoek is bestemd, waarvan de bouwhoogte maximaal 3,00 m mag bedragen.

2.4 Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden

2.4.1 Vergunningplicht

Het is verboden op of in de voor 'Waarde - Archeologie' aangewezen gronden in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag de volgende werken, geen bouwwerk zijnde, en/of werkzaamheden uit te voeren:

a. grondwerkzaamheden dieper dan 40 cm, waartoe worden gerekend het afgraven (ook het verwijderen van bestaande funderingen), woelen, mengen, diepploegen, alsmede het graven of vergraven, verruimen of dempen van waterlopen en waterpartijen en het aanleggen van drainage;
b. het ophogen van gronden;
c. het tot stand brengen en/of in exploitatie brengen van boor- en pompputten;
d. het aanbrengen van diepwortelende beplantingen;
e. het vellen of rooien van beplantingen waarbij wortels dieper dan 40 cm worden uitgegraven of gefreesd;
f. het aanleggen, verbreden of verharden van wegen, voet-, ruiter- of rijwielpaden, of parkeergelegenheden en het aanleggen van andere oppervlakteverhardingen;
g. het aanleggen van nieuwe ondergrondse transport-, energie-, of telecommunicatieleidingen en daarmee verband houdende constructies, installaties of apparatuur.

2.4.2 Voorwaarden aan omgevingsvergunning

Aan een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.4.1 kan het bevoegd gezag de volgende voorwaarden verbinden:

a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;

b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
c. de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door het bevoegd gezag bij de vergunning te stellen kwalificaties;
d. indien sub c. van toepassing is, een regeling omtrent de gevolgen bij vondsten die worden gedaan tijdens de uitvoering van de bouwwerkzaamheden.

2.4.3 Uitzonderingen

Het bepaalde in artikel 2.4.1 en 2.4.2 is niet van toepassing:

a. indien de verstoringsdiepte meer bedraagt dan 40 cm onder maaiveld en de oppervlakte van de bodemingreep:
    1. kleiner is dan 250 m² ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting';
    2. kleiner is dan 2.500 m² ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting';
b. indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat geen archeologische waarden in de bodem zijn aangetroffen of dat de archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden aangetast;
c. indien de werken en / of werkzaamheden het gewone onderhoud betreffen, met inbegrip van onderhoud- en vervangingswerkzaamheden van bestaande riolen, bestratingen en beplantingen binnen bestaande tracés van kabels en leidingen;
d. indien werken en werkzaamheden:
    1. reeds in uitvoering zijn ten tijde van de inwerkingtreding van het plan;
    2. archeologisch onderzoek betreffen;
    3. worden uitgevoerd op basis van een reeds verleende vergunning.

2.4.4 Toelaatbaarheid

De omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.4.1 wordt slechts verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan het belang van de bescherming van de archeologische waarden op grond waarbij aanvrager een rapport dient te overleggen waaruit blijkt dat de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van het bevoegd gezag in voldoende mate is zeker gesteld of geen archeologische waarden aanwezig zijn, tenzij naar haar oordeel de archeologische waarde in andere informatie voldoende is zeker gesteld.

2.5 Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen door:

a. de dubbelbestemming 'Waarde - Archeologie' of de binnen deze dubbelbestemming opgenomen aanduidingen geheel of gedeeltelijk te doen vervallen indien op basis van archeologisch onderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn, dan wel er niet langer archeologische begeleiding of zorg nodig is;
b. aan de gronden alsnog de dubbelbestemming 'Waarde - Archeologie' en een binnen deze dubbelbestemming opgenomen aanduiding toe te kennen indien uit nader archeologisch onderzoek blijkt dat ter plaatse archeologische waarden aanwezig zijn;
c. de oppervlaktes en/of de dieptes als genoemd in artikel 2.2 en artikel 2.4 te veranderen en/of hier desgewenst een extra aanduiding voor op te nemen indien dat op basis van nader verkregen archeologische kennis noodzakelijk en/of mogelijk is.

Artikel 3 Waarde - Historische bebouwing en gezichten

3.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Historische bebouwing en gezichten' aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd voor het behoud, herstel en versterken van de aanwezige cultuurhistorische en bouwhistorische waarden, meer in het bijzonder voor:

a. het behoud, herstel en versterken van de omgeving van een rijksmonument ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – rijksmonument';
b. het behoud, herstel en versterken van een historisch en/of ruimtelijk waardevol gebouw, geen rijksmonument zijnde, ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – historisch gebouw';
c. het behoud, herstel en versterken van een historisch waardevol bouwwerk, geen gebouw of rijksmonument zijnde ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element';
d. het behoud, herstel en versterken van de aanwezige ruimtelijke historische structuur, het ruimtelijk historische beeld en ruimtelijk historische belevingswaarden van het beschermde gezicht en de hierin aanwezige bebouwing, ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht';
e. het behoud van aangetroffen bouwhistorisch waardevolle elementen en constructies ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting'.

3.2 Bouwregels

3.2.1 Bouwwerken

In afwijking van het bepaalde in de onderliggende bestemmingen gelden voor het bouwen van bouwwerken de volgende regels:

a. ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – historisch gebouw' is bouwen slechts toegestaan, indien geen aantasting plaatsvindt van de aanwezige cultuurhistorische waarden van het betreffende gebouw, zoals beschreven in Bijlage 1 bij deze regels, zulks ter beoordeling van een door het college van burgemeester en wethouders aangewezen commissie van ter zake deskundigen;
b. bij het bouwen ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – bouwhistorische verwachting' dient voorafgaand aan de planvorming en bouw een beoordeling plaats te vinden van de bouwhistorische waarden van het desbetreffende gebouw, uitgevoerd door een door het bevoegd gezag aangewezen ter zake deskundige. Indien blijkt dat bouwhistorische waardevolle bouw- en/of constructiedelen aanwezig zijn, dan moeten deze blijven behouden;
c. de gebouwde elementen ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element' mogen niet worden gewijzigd;
d. ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht' is bouwen slechts toegestaan, indien:
    1. het de verbouwing van bestaande bebouwing betreft. Nieuwbouw van hoofdgebouwen is niet toegestaan, tenzij een omgevingsvergunning voor het slopen op basis van dit artikel is afgegeven;
    2. de voorgevel van de bebouwing welke is gekeerd naar de openbare weg of openbare ruimte wordt gebouwd in de bestaande voorgevelrooilijn;
    3. de goot- en bouwhoogte van hoofdgebouwen niet afwijken van de goot- en bouwhoogte ten tijde van de terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan;
    4. de kapvorm en kaprichting van hoofdgebouwen, waarvan de voorgevel is gekeerd naar de openbare weg, niet afwijken van de kapvorm en kaprichting ten tijde van de terinzagelegging van

het ontwerp van dit bestemmingsplan dan wel de kapvorm en kaprichting zoals die krachtens een vóór het moment van de inwerkingtreding van het bestemmingsplan verleende omgevingsvergunning voor het bouwen mag worden gebouwd;
5. de schuine daken (vijfde gevel) in geval van vervanging van de dakbedekking worden voorzien van keramische dakpannen of, indien oorspronkelijk aanwezig, (natuursteen) leien;
6. de breedte en de parcellering van hoofdgebouwen, waarvan de voorgevel is gekeerd naar de openbare weg, niet afwijken van de breedte en de parcellering ten tijde van de terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan dan wel zoals die krachtens een vóór het moment van de inwerkingtreding van het bestemmingsplan verleende omgevingsvergunning voor het bouwen mag worden gebouwd;
7. het geveltype en de geleding, het materiaal, kleurgebruik en ornamenten van hoofdgebouwen, waarvan de gevel is gekeerd naar de openbare weg, niet afwijken van het geveltype en de geleding, het materiaal, kleurgebruik en ornamenten ten tijde van de terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan dan wel zoals die krachtens een vóór het moment van de inwerkingtreding van het bestemmingsplan verleende omgevingsvergunning voor het bouwen mogen worden gebouwd.

3.3 Nadere eisen

Het bevoegd gezag kan nadere eisen stellen aan de vormgeving, afmeting en de plaats van bestaande waardevolle panden en/of gebouwde objecten zoals bedoeld in artikel 3.1, in die zin dat aangesloten moet worden bij de uitwendige hoofdvorm bepaald door onder meer de dakvorm, goothoogte, bouwhoogte, nokrichting, dakhelling en gevelindeling, materiaal, kleurgebruik en detaillering, in samenhang met het bestaande stedenbouwkundige beeld op het moment van inwerkingtreding van het bestemmingsplan en met het oog op het versterken van de cultuurhistorische waarden en het voorkomen van onevenredige aantasting van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde van het gezicht, pand en/of gebouwd object.

3.4 Afwijken van de bouwregels

3.4.1 Afwijken ten behoeve van vervangende nieuwbouw

Het bevoegd gezag kan middels een omgevingsvergunning afwijken van het bepaalde in lid 3.2.1 sub a en d voor het bouwen van een nieuw hoofdgebouw na sloop van een pand ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - historisch gebouw' en 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht', met dien verstande dat naar evenredigheid rekening moet worden gehouden met de oorspronkelijke stedenbouwkundige karakteristiek, de oorspronkelijke hoofdvorm en de oorspronkelijke nokrichting van het voorheen bestaande pand, mits geen onevenredige aantasting plaatsvindt van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde van het straat- en/of bebouwingsbeeld.

3.4.2 Afwijken onderzoeksplicht bij bouwhistorische verwachting

Het bevoegd gezag kan in afwijking van het bepaalde in lid 3.2.1 sub b bepalen dat geen onderzoek behoeft plaats te vinden als bedoeld in voornoemd lid, indien:

a. reeds eerder een bouwhistorisch onderzoek heeft plaatsgevonden en op basis hiervan voor de verbouwing voldoende informatie voorhanden is over de bouw- en cultuurhistorische waarden van het desbetreffende gebouw;
b. door schouw ter plaatse door een door het college aangewezen deskundige is vastgesteld dat het interieur geen waardevolle historische onderdelen en/of constructies meer aanwezig zijn.

3.4.3 Afwijken ten behoeve van wijziging waardevol gebouwd element

Het bevoegd gezag kan middels een omgevingsvergunning afwijken van het bepaalde in lid 3.2.1 sub b voor het veranderen van een als 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element' aangeduid bouwwerk, mits geen afbreuk wordt gedaan aan het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde en de cultuurhistorische waarden.

3.4.4 Afwijken ten behoeve van wijzigen bebouwing binnen waardevol gezicht

Het bevoegd gezag kan middels een omgevingsvergunning afwijken van het bepaalde in lid 3.2.1 sub d voor het veranderen van een gebouw of bouwwerk ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht', mits geen onevenredige aantasting plaatsvindt van de aanwezige ruimtelijke historische structuur, het ruimtelijk historische beeld en ruimtelijk historische belevingswaarden.

3.5 Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden

3.5.1 Vergunningplicht

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag ter plaatse van de bestemming 'Waarde - Historische bebouwing en gezichten', de volgende werken, geen bouwwerk zijnde, en/of werkzaamheden uit te voeren:

a. ter plaatse van de aanduidingen 'specifieke vorm van waarde - historisch gebouw', 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element' en 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht':
    1. het verven, verwijderen en wijzigen van verflagen, gevels, ramen, deuren, luiken en/of sierdelen van hoofdgebouwen;
    2. het wijzigen van gevels, ramen, deuren, luiken, sieronderdelen en/of dakbedekking van hoofdgebouwen, voor zover daarvoor geen omgevingsvergunning voor het bouwen is vereist;
    3. het bepleisteren, het verwijderen en wijzigen van pleisterwerk van gevels van hoofdgebouwen;
    4. het aanbrengen van afbeeldingen of tekens voor commerciële doeleinden;
b. ter plaatse van de aanduiding 'specfieke vorm van waarde - waardevol gezicht':
    1. het aanleggen en/of verharden van wegen en paden;
    2. het wijzigen van weg- of straatprofielen en/of oppervlakteverhardingen;
    3. het graven en/of dempen van waterlopen en waterpartijen;
    4. het aanleggen van ondergrondse of bovengrondse energie-, transport- of communicatieleidingen en daarmee verband houdende constructies, installaties of appartatuur.

3.5.2 Uitzonderingen

De vergunningplicht als bedoeld in lid 3.5.1 is niet van toepassing op:

a. het normaal onderhoud, beheer en gebruik overeenkomstig de bestemming;
b. werken en/of werkzaamheden, die strekken ter behoud of het herstel van de cultuurhistorische en/of bouwhistorische waarden;
c. de voltooiing van werken die op het tijdstip van terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan reeds bestaan of in uitvoering zijn genomen, alsmede werken en/of werkzaamheden die worden of mogen worden uitgevoerd krachtens een verleende vergunning.

3.5.3 Toelaatbaarheid

a. Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 3.5.1 wordt slechts verleend indien door de uitvoering van het werk, geen bouwwerk zijnde, dan wel door de daarvan hetzij direct hetzij indirect te verwachten gevolgen, geen blijvend onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de cultuurhistorische en

bouwhistorische waarden, zoals aangegeven in artikel 3.1 en Bijlage 1 bij deze regels en hieraan door het stellen van voorwaarden niet of onvoldoende tegemoet kan worden gekomen.

b. Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 3.5.1 wordt niet verleend dan nadat het bevoegd gezag daarover een advies heeft ingewonnen bij de door het college van burgemeester en wethouders aangewezen commissie van ter zake deskundigen.

3.6 Omgevingsvergunning voor het slopen van een bouwwerk

3.6.1 Vergunningplicht

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag:

a. de waardevolle gebouwen ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - historisch gebouw' en de waardevolle gebouwde elementen ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element' geheel of gedeeltelijk te slopen, anders dan ter vernieuwing van onderdelen, welke uit oogpunt van onderhoud noodzakelijk is;
b. gebouwen of bouwwerken ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht' geheel of gedeeltelijk te slopen, anders dan ter vernieuwing van onderdelen, welke uit oogpunt van onderhoud noodzakelijk is;
c. een pand met de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – bouwhistorische verwachting' geheel of gedeeltelijk te slopen.

3.6.2 Uitzonderingen

Het bepaalde in lid 3.6.1 is niet van toepassing op sloopwerkzaamheden die reeds in uitvoering zijn op het tijdstip van het van kracht worden van het bestemmingsplan of die konden worden uitgevoerd krachtens een vóór dat tijdstip geldende dan wel aangevraagde vergunning.

3.6.3 Advies

Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 3.6.1 wordt niet verleend dan nadat het bevoegd gezag daarover een advies heeft ingewonnen bij de door het college van burgemeester en wethouders aangewezen commissie van ter zake deskundigen.

3.6.4 Toelaatbaarheid

Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 3.6.1 wordt slechts verleend, indien:

a. de karakteristieke c.q. waardevolle hoofdvorm niet langer aanwezig is en niet zonder ingrijpende wijzigingen aan het gebouw kan worden hersteld;
b. de karakteristieke c.q. waardevolle hoofdvorm in redelijkheid niet te handhaven is;
c. het delen van een gebouw of bijbehorende bouwwerken betreft, die op zichzelf niet als karakteristiek c.q. waardevol vallen aan te merken, en door sloop daarvan geen onevenredige aantasting van de karakteristieke c.q. waardevolle hoofdvorm plaatsvindt;
d. er een omgevingsvergunning voor vervangende nieuwbouw of herinrichting van de vrijkomende gronden kan worden verleend en voldoende is aangetoond dat de vergunde werkzaamheden binnen een termijn van vijf jaar na verlening van de omgevingsvergunning voor het slopen van een bouwwerk gerealiseerd zullen zijn;
e. ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – bouwhistorische verwachting' voorafgaande aan de sloop een onderzoek plaatsvindt naar de bouwhistorische waarden van het pand. Indien blijkt dat muren, (vakwerk)wanden, kelders, balklagen en kapconstructies met bouwhistorische waarden aanwezig zijn, dan moeten deze behouden blijven, tenzij de door het college van burgemeester en wethouders aangewezen commissie van terzake deskundigen van oordeel is dat sloop met het oog op herbestemming nodig is en de bouwhistorische waarden niet

onevenredig worden aangetast.

3.7 Wijzigingsbevoegdheid

a. Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen en de dubbelbestemming 'Waarde - Historische bebouwing en gezichten' of de binnen deze dubbelbestemming opgenomen aanduidingen geheel of gedeeltelijk te verwijderen, indien ter plaatse geen beschermenswaardig ruimtelijk historisch gebouw, bouwwerk, gezicht en/of beschermenswaardige cultuurhistorische waarden meer aanwezig zijn.
b. Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen en de aanduding 'specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting' geheel of gedeeltelijk te verwijderen, indien uit onderzoek of schouw van het betreffende pand is gebleken dat in het pand geen historische waardevolle onderdelen of constructies meer aanwezig zijn.

Artikel 4 Waarde - Historisch groen en landschap

4.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Historisch groen en landschap' aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd voor het behoud, herstel en versterken van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden, meer in het bijzonder voor:

a. een historisch waardevol natuur- of cultuurlandschap ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied';
b. historisch waardevolle groenelementen en groenstructuren (o.a. houtwallen, bomenlanen, bos(restanten), (restanten van) boomgaarden en huisweiden, begraafplaatsen, park- en tuinaanleggen) ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement';
c. historisch waardevolle groenobjecten (o.a. bomen, hagen, struiken en andere beplanting) ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject'.

4.2 Bouwregels

Op de voor 'Waarde - Historisch groen en landschap' aangewezen gronden mogen uitsluitend worden gebouwd bouwwerken, geen gebouw zijnde:

a. noodzakelijk met het oog op de regeling van de veiligheid van het verkeer;
b. ten behoeve van de verlichting van wegen, rijwiel- en voetpaden;
c. behorende tot de recreatieve voorziening, zoals recreatieve bewegwijzering, informatieborden en kleinschalige uitzicht- en rustpunten;
d. behorende tot het straatmeubilair;
e. ten behoeve van openbaar nut;
f. speelvoorzieningen, anders dan voor particulier gebruik;
g. daarmee vergelijkbare bouwwerken.

met dien verstande dat:

1. de bouwhoogte van maximaal 5,00 meter mag bedragen, met uitzondering van kunstobjecten en lantaarnpalen, waarvan de hoogte maximaal 8,00 meter mag bedragen;
2. ter plaatse van en binnen een afstand van 1 meter uit de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – historisch waardevol groenobject' geen bouwwerken mogen worden gebouwd.

4.3 Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden

4.3.1 Vergunningplicht

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag ter plaatse van de besteming 'Waarde - Historisch groen en landschap' de volgende werken, geen bouwwerk zijnde, en/of werkzaamheden uit te voeren:

a. grondwerkzaamheden, waartoe worden gerekend het afgraven, woelen, mengen, diepploegen, en het ophogen van gronden, alsmede het graven of vergraven, verruimen of dempen van waterlopen en waterpartijen en het aanleggen van drainage;
b. het scheuren van grasland;
c. het aanleggen, verbreden of verharden van wegen, voet-, ruiter- of rijwielpaden, of

parkeergelegenheden en het aanleggen van andere oppervlakteverhardingen;
d. het vellen, rooien of beschadigen van bomen, hagen, struiken en andere beplanting ter plaatse van de aanduidingen 'specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement' en 'specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject';
e. het aanbrengen van beplanting;
f. het aanleggen van ondergrondse of bovengrondse transport-, energie-, of telecommunicatieleidingen en daarmee verband houdende constructies, installaties of apparatuur.

4.3.2 Voorwaarden aan omgevingsvergunning

Aan een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 4.3.1 kan het bevoegd gezag de volgende voorwaarden verbinden:

a. de verplichting tot nader onderzoek naar de waarden van het desbetreffende groen- of landschapselement;
b. bij het vellen en rooien van bomen, struiken, hagen of andere groenelementen:
    1. de verplichting tot het opstellen van een herplant-plan en de verplichting tot herplant;
    2. verplichting tot het stekken van de desbetreffende boom, struik, haag of ander groenelement, indien het een zeldzame soort betreft, ten behoeve van het behoud van deze soort;
c. de verplichting tot het terugbrengen, herstellen en/of zichtbaar maken van (voorheen) aanwezige waardevolle groenelementen.

4.3.3 Uitzonderingen

De vergunningplicht als bedoeld in lid 4.3.1 is niet van toepassing op:

a. het normaal onderhoud, beheer en gebruik overeenkomstig de bestemming;
b. het onderhoud van bestaand houtgewas door snoeien en verwijderen van dood hout;
c. werken en/of werkzaamheden, die strekken ter behoud of het herstel van de cultuurhistorische, landschaps- of natuurlijke waarden;
d. de voltooiing van werken die op het tijdstip van terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan reeds bestaan of in uitvoering zijn genomen, alsmede werken en/of werkzaamheden die worden of mogen worden uitgevoerd krachtens een verleende vergunning.

4.3.4 Toelaatbaarheid

a. Een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 4.3.1 wordt slechts verleend indien door de uitvoering van het werk, geen bouwwerk zijnde, dan wel door de daarvan hetzij direct hetzij indirect te verwachten gevolgen, geen blijvend onevenredige afbreuk wordt gedaan aan het belang van de bescherming van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden, zoals aangegeven in artikel 4.1 en hieraan door het stellen van voorwaarden niet of onvoldoende tegemoet kan worden gekomen.
b. Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 4.3.1 wordt niet eerder verleend dan nadat het bevoegd gezag daarover een advies heeft ingewonnen bij een door het college van burgemeester en wethouders aangewezen deskundige.

Artikel 5 Waarde - Historische infrastructuur

5.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Historische infrastructuur' aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd voor het behoud, herstel en versterken van de cultuurhistorische waarden, meer in het bijzonder voor:

a. het integraal behoud en herstel van nog aanwezige historische waardevolle infrastructurele elementen, zoals (restanten van) kademuren, dijken, etc., ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur';
b. herstel van de ruimtelijke karakteristiek van historisch waardevolle gebieden door middel van historische herinrichting van infrastructurele elementen zoals oude wegen, pleinen, waterpartijen, straatmeubilair, etc., ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur';
c. het behoud en/of mogelijk zichtbaar of herkenbaar maken van tracés van historische infrastructurele elementen, zoals oude wegen, waterlopen, kademuren, landweren, etc., ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé'.

5.2 Bouwregels

In afwijking van het bepaalde in de onderliggende bestemmingen is bouwen slechts toegestaan, indien hierbij geen onevenredige aantasting plaatsvindt van de in artikel 5.1 bedoelde waarden, zulks ter beoordeling van een door het college van burgemeester en wethouders aangewezen deskundige.

5.3 Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden

5.3.1 Vergunningplicht

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag ter plaatse van de bestemming 'Waarde - Historische infrastructuur' de volgende werken, geen bouwwerk zijnde, en/of werkzaamheden uit te voeren:

a. grondwerkzaamheden, waartoe worden gerekend het afgraven en het ophogen van gronden, alsmede het graven of vergraven, verruimen of dempen van waterlopen en waterpartijen;
b. het wijzigen van weg- of straatprofielen;
c. het aanleggen, verbreden of verharden van wegen, voet-, ruiter- of rijwielpaden
d. het aanleggen van parkeergelegenheden en het aanleggen van andere oppervlakteverhardingen;
e. het aanleggen van ondergrondse of bovengrondse transport-, energie- of telecommunicatieleidingen en daarmee verband houdende constructies, installaties of apparatuur;
f. het verleggen van traces van wegen, waterlopen en het wijzigen van profielen van wegen en waterlopen ter plaatse van de aanduiding en het aanleggen van drainage ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van waarde – te behouden historische tracé'.

5.3.2 Voorwaarden aan omgevingsvergunning

Aan een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 5.3.1 kan het bevoegd gezag de volgende voorwaarden verbinden:

a. de verplichting tot nader onderzoek naar de waarden van het desbetreffende infrastructurele

element;
b. de verplichting tot het terugbrengen, herstellen en/of zichtbaar maken van (voorheen) aanwezige waardevolle infrastructurele elementen.

5.3.3 Uitzonderingen

De vergunningplicht als bedoeld in lid 5.3.1 is niet van toepassing op:

a. het normaal onderhoud, beheer en gebruik overeenkomstig de bestemming;
b. werken en/of werkzaamheden, die strekken ter behoud of het herstel van de cultuurhistorische, landschaps- of infrastructurele waarden;
c. de voltooiing van werken die op het tijdstip van terinzagelegging van het ontwerp van dit bestemmingsplan reeds bestaan of in uitvoering zijn genomen, alsmede werken en/of werkzaamheden die worden of mogen worden uitgevoerd krachtens een verleende vergunning.

5.3.4 Toelaatbaarheid

a. Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 5.3.1 wordt slechts verleend indien door de uitvoering van het werk, geen bouwwerk zijnde, dan wel door de daarvan hetzij direct hetzij indirect te verwachten gevolgen, geen blijvend onevenredige afbreuk wordt gedaan aan het belang van de bescherming van de cultuurhistorische en infrastructurele waarden, zoals aangegeven in artikel 5.1 en hieraan door het stellen van voorwaarden niet of onvoldoende tegemoet kan worden gekomen.
b. Een omgevingsvergunning als bedoeld in lid 5.3.1 wordt niet verleend dan nadat het bevoegd gezag daarover een advies heeft ingewonnen bij een door het college van burgemeester en wethouders aangewezen deskundige.

Hoofdstuk 3 Algemene regels

Artikel 6 Anti-dubbeltelregel

Grond die eenmaal in aanmerking is genomen bij het toestaan van een bouwplan waaraan uitvoering is gegeven of alsnog kan worden gegeven, blijft bij de beoordeling van latere bouwplannen buiten beschouwing.

Artikel 7 Overige regels

7.1 Van toepassing verklaring

De in dit bestemmingsplan opgenomen regels ten aanzien van acheologie en erfgoed gelden ter vervanging van de regels i n alle onderliggende bestemmingsplannen inzake deze onderwerpen. Voor het overige laten de regels in dit bestemmingsplan de regels uit die onderliggende bestemmingsplannen ongewijzigd.

7.2 Voorrangsregels

7.2.1 Voorrang dubbelbestemmingen

In het geval van strijdigheid van belangen tussen een bestemming en een dubbelbestemming uit het voorliggende paraplubestemmingsplan, dan gaat het belang van deze dubbelbestemming voor.

Hoofdstuk 4 Overgangs-en slotregels

Artikel 8 Overgangsrecht

8.1 Overgangsrecht bouwwerken

a. Een bouwwerk, dat op het tijdstip van inwerkingtreding van het bestemmingsplan aanwezig of in uitvoering is, dan wel gebouwd kan worden krachtens een omgevingsvergunning voor het bouwen, en afwijkt van het plan, mag, mits deze afwijking naar aard en omvang niet wordt vergroot:
   1. gedeeltelijk worden vernieuwd of veranderd;
   2. na het teniet gaan ten gevolge van een calamiteit geheel worden vernieuwd of veranderd, mits de aanvraag van de omgevingsvergunning voor het bouwen wordt gedaan binnen twee jaar na de dag waarop het bouwwerk is teniet gegaan.

b. Het bevoegd gezag kan eenmalig in afwijking van sub a een omgevingsvergunning verlenen voor het vergroten van de inhoud van het bouwwerk als bedoeld in het bepaalde onder a met maximaal 10%.

c. Het bepaalde onder a is niet van toepassing op bouwwerken, die weliswaar bestaan op het tijdstip van inwerkingtreding van het plan, maar zijn gebouwd zonder vergunning en in strijd met het daarvoor geldende plan, daaronder begrepen de overgangsbepaling van dat plan.

8.2 Overgangsrecht gebruik

a. Het gebruik van grond en bouwwerken dat bestond op het tijdstip van inwerkingtreding van het bestemmingsplan en hiermee in strijd is, mag worden voortgezet.

b. Het is verboden het met het bestemmingsplan strijdige gebruik, bedoeld in het bepaalde in sub a te veranderen of te laten veranderen in een ander met dat plan strijdig gebruik, tenzij door deze verandering de afwijking naar aard en omvang wordt verkleind.

c. Indien het gebruik, bedoeld in het bepaalde onder a, na het tijdstip van inwerkingtreding van het plan voor een periode langer dan een jaar wordt onderbroken, is het verboden dit gebruik daarna te hervatten of te laten hervatten.

d. Het bepaalde onder a is niet van toepassing op het gebruik, dat reeds in strijd was met het voorheen geldende bestemmingsplan, daaronder begrepen de overgangsbepalingen van dat plan.

Artikel 9 Slotregel

Deze regels worden aangehaald als: Regels van het bestemmingsplan 'Erfgoed Stein'.

Bijlage bij regels

Bijlage 1 Cultuurhistorische waarden per gebouw/bouwwerk

Bijlage 1
behorende bij de regels van het bestemmingsplan "Erfgoed Stein"

voor het raadplegen van de beschrijving, de waardestelling, bescherming en uitgangspunten voor wijziging aan het object, klik op de hyperlink achter het adres.

Berg aan de Maas

Berger Maasstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU129.pdf
Berger Maasstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU130.pdf
Berger Maasstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU131.pdf
Berger Maasstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU136.pdf
Berger Maasstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU132.pdf
Berger Maasstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU137.pdf
Berger Maasstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU135.pdf
Berger Maasstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU138.pdf
Berger Maasstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU140.pdf
Berger Maasstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU141.pdf
Bergerweg, boogbrug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU001.pdf
Havenstraat 1 en 1 a t/m 1c	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU092.pdf
Havenstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU093.pdf
Havenstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU094.pdf
Havenstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU095.pdf
Ireneplein 1, 1a t/m 1c	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU151.pdf
Julianastraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU096.pdf
Julianastraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU097.pdf
Julianastraat 10a en 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU098.pdf
Julianastraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU099.pdf
Julianastraat 26 en 26a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU100.pdf
Julianastraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU101.pdf
Julianastraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU102.pdf
Julianastraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU103.pd
Julianastraat 35 en 35a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU104.pdf
Julianastraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU185.pdf
Julianastraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU106.pdf
Julianastraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU105.pdf
Julianastraat 42	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU107.pdf
Julianastraat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU108.pdf
Julianastraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU109.pdf
Julianastraat 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU110.pdf
Kerkstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU111.pdf
Kerkstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU112.pdf
Kerkstraat 8en 8a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU114.pdf
Kerkstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU115.pdf
Kerkstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU116.pdf
Kerkstraat 17, RK-St. Michaelskerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU002.pdf
Kerkstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU003.pdf
Kerkstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU117.pdf
Kerkstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU119.pdf
Koningstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU133.pdf
Koningstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU134.pdf
Louisegroeveweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU004.pdf
Molenweg Zuid 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU082.pdf
Molenweg Zuid 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU081.pdf
Obbichterstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU152.pdf
Obbichterstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU147.pdf
Obbichterstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU149.pdf
Obbichterstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU146.pdf

Obbichterstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU145.pdf
Obbichterstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU144.pdf
Past Eijckstraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU123.pdf
Past Eijckstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU122.pdf
Schoorweg 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU121.pdf
Steenweg 2en 2a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU126.pdf
Trichterweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU150.pdf
Veerweg 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU128.pdf

Catsop

Daalstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC035.pdf
Daalstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC036.pdf
Daalstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC011.pdf
Daalstraat 18 en 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC012.pdf
Daalstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC037.pdf
Daalstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC013.pdf
Daalstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC018.pdf
Daalstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC014.pdf
Daalstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC015.pdf
Daalstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC029.pdf
Daalstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC016.pdf
Daalstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC028.pdf
Daalstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC017.pdf
Daalstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC025.pdf
Daalstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC004.pdf
Daalstraat 39b en 41	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC024.pdf
Daalstraat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC001.pdf
Daalstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC002.pdf
Het Einde 37en 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC020.pdf
Het Einde 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC019.pdf
Op de Dries 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC038.pdf
Op de Dries 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC010.pdf
Op de Dries 19 en 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC034.pdf
Op de Dries 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC009.pdf
Op de Dries 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC032.pdf
Op de Dries 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC006.pdf
Op de Dries 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC033.pdf
Op de Dries 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC007.pdf
Op de Dries 43a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC031.pdf
Op de Dries 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC030.pdf
Veestraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC023.pdf
Veestraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC022.pdf

Elsloo

Dorine Verschureplein 11, Maria Koningin v.d. Vrede	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME046.pdf
Dorpstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME049.pdf
Dorpstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME021.pdf
Dorpstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME073.pdf
Dorpstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME072.pdf
Dorpstraat 11 en 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME071.pdf
Dorpstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME050.pdf
Dorpstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME070.pdf
Dorpstraat 16 en 16a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME051.pdf
Dorpstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME001.pdf
Dorpstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME019.pdf
Dorpstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME002.pdf

Dorpstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME020.pdf
Dorpstraat 29, 29a en 29b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME018.pdf
Dorpstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME003.pdf
Dorpstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME069.pdf
Heirstraat 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME081.pdf
Heirstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME017.pdf
Heirstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME014.pdf
Heirstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME015.pdf
Heirstraat 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME016.pdf
Heirstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME009.pdf
Julianastraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME075.pdf
Julianastraat 3 en 3a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME083.pdf
Julianastraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME084.pdf
Julianastraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME086.pdf
Julianastraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME087.pdf
Julianastraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME088.pdf
Julianastraat 31 en 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME037.pdf
Julianastraat 49 en 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME090.pdf
Julianastraat 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME091.pdf
Julianastraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME092.pdf
Julianastraat 56, villa 't Kabinetje	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME038.pdf
Julianastraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME093.pdf
Kaakstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME004.pdf
Kaakstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME005.pdf
Kaakstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME052.pdf
Kaakstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME074.pdf
Kaakstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME006.pdf
Kaakstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME053.pdf
Kaakstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME039.pdf
Kaakstraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME009.pdf
Maasberg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME079.pdf
Maasberg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME044.pdf
Maasberg 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME047.pdf
Maasbergbij 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME048.pdf
Raadhuisstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME068.pdf
Raadhuisstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME010.pdf
Raadhuisstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME067.pdf
Raadhuisstraat 4 en 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME054.pdf
Raadhuisstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME066.pdf
Raadhuisstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME065.pdf
Raadhuisstraat 13 en 13a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME064.pdf
Raadhuisstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME055.pdf
Raadhuisstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME055.pdf
Raadhuisstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME011.pdf
Raadhuisstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME062.pdf
Raadhuisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME063.pdf
Raadhuisstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME012a.pdf
Raadhuisstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME061.pdf
Raadhuisstraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME012.pdf
Raadhuisstraat 25 en 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME060.pdf
Raadhuisstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME013.pdf
Raadhuisstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME056.pdf
Raadhuisstraat 31 en 31a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME059.pdf
Raadhuisstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME057.pdf
Raadhuisstraat 47 en 47a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME045.pdf
Raadhuisstraat 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME058.pdf
Sanderboutlaan 5, Hoeve Roebroek	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME097.pdf
Spoorstraat 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME040.pdf

Stationsstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME078.pdf
Stationsstraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME076.pdf
Stationsstraat 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME041.pdf
Stationsstraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME042.pdf
Stationsstraat 99	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME029.pdf
Stationsstraat 101	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME030.pdf
Stationsstraat 104	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME028.pdf
Stationsstraat 115 en 117	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME027.pdf
Stationsstraat 136 en 138	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME026.pdf
Stationsstraat 139	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME094.pdf
Stationsstraat 140	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME025.pdf
Stationsstraat 148	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME043.pdf
Stationsstraat 169	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME023.pdf
Stationsstraat 171	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME082.pdf
Terhagen 3 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME031.pdf
Terhagen bij 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME096.pdf
Terhagen 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME095.pdf
Terhagen 8 en 8a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME077.pdf
Terhagen 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME033.pdf
Terhagen 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME032.pdf
Terhagen 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME035.pdf
Terhagen 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME034.pdf
Terhagen bij 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME036.pdf
Weg van Elsloo naar Groot Meers(bij brug Elsloo)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME080.pdf

Maasband

Leutherhoekweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM087.pdf
Leutherhoekweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM086.pdf
Leutherhoekweg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM085.pdf
Leutherhoekweg 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM084.pdf
Leutherhoekweg 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM082.pdf
Leutherhoekweg 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM078.pdf
Leutherhoekwegtussen 21en 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM079.pdf
Leutherhoekwegnaast 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM080.pdf
Leutherhoekweg 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM081.pdf
Leutherhoekweg 25en 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM077.pdf
Leutherhoekweg 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM102.pdf
Maasbanderkerkweg 5en 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM103.pdf
Maasbanderkerkweg 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM104.pdf
Maasbanderkerkweg 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM095.pdf
Maasbanderkerkweg 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM092.pdf
Maasbanderkerkweg 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM091.pdf
Maasbanderkerkweg 28 en 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM088.pdf
Maasbanderkerkweg 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM090.pdf
Maasbandervaart 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM096.pdf
Maasbandervaart tegenover 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM097.pdf
Maasbandervaartbij 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM098.pdf
Mommerwegsken 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM099.pdf

Meers

Dijkweg 3 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM045.pdf
Grote Straat achter 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM001.pdf
Grote Straat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM013.pdf
Grote Straat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM002.pdf
Grote Straat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM014.pdf
Grote Straat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM003.pdf

Grote Straat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM015.pdf
Grote Straat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM016.pdf
Grote Straat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM005.pdf
Grote Straat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM017.pdf
Grote Straat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM006.pdf
Grote Straat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM019.pdf
Grote Straat achter 34 en 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM018.pdf
Grote Straat 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM008.pdf
Grote Straat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM009.pdf
Grote Straat 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM010.pdf
Grote Straat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM011.pdf
Grote Straat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM012.pdf
Grote Straat bij 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM100.pdf
Grote Straat 62	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM020.pdf
Grote Straat 64	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM021.pdf
Jofferenstraat 1, RK-St. Josephkerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM037.pdf
Kerkstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM106.pdf
Kerkstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM032.pdf
Kerkstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM039.pdf
Kerkstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM031.pdf
Kerkstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM040.pdf
Kerkstraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM030.pdf
Kerkstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM029.pdf
Kloosterstraat 30 en 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM044.pdf
Koevaart 15 en 15a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM107.pdf
Koeweide 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM022.pdf
Koeweide 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM024.pdf
Koeweide naast 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM025.pdf
Koeweide 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM027.pdf
Koeweide 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM028.pdf
Lindendriesstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM063.pdf
Lindendriesstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM064.pdf
Lindendriesstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM062.pdf
Lindendriesstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM069.pdf
Meerser Eindstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM033.pdf
Meerser Eindstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM034.pdf
Meerser Eindstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM035.pdf
Meerser Eindstraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM053.pdf
Meerser Eindstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM052.pdf
Meerser Eindstraat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM061.pdf
Meerser Eindstraat 33 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM036.pdf
Meerser Koestraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM055.pdf
Meerser Koestraat 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM054.pdf
Meerser Koestraat 9 en 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM057.pdf
Meerser Koestraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM058.pdf
Meerser Koestraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM060.pdf
Meerser Koestraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM059.pdf
Past Erckensstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM051.pdf
Past Erckensstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM101.pdf
Past Erckensstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM050.pdf
Past Erckensstraat 22 en 22a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM049.pdf
Past Erckensstraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM048.pdf
Past Erckensstraat 27 en 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM046.pdf
Past Erckensstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM047.pdf
Schoolsteeg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM038.pdf
Schoolsteeg 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM041.pdf
Schoolsteeg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM042.pdf
Veldschuurdijk 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM076.pdf

Veldschuurweg 1 en 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM072.pdf
Veldschuurweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM071.pdf
Veldschuurweg 5 (gedeeltelijk)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM072.pdf
Veldschuurweg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM070.pdf
Veldschuurweg 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM073.pdf
Veldschuurweg 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM074.pdf
Vresmansstraat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM043.pdf
Zwarte Laakstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM068.pdf
Zwarte Laakstraat 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM067.pdf
Zwarte Laakstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM066.pdf
Zwarte Laakstraat naast 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM065.pdf

Nattenhoven

Bergerstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU165.pdf
Bergerstraat 3 De Hengstenbar	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU164.pdf
Bergerstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU163.pdf
Bergerstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU166.pdf
Bergerstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU161.pdf
Bergerstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU160.pdf
Bergerstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU159.pdf
Bergerstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU158.pdf
Bergerstraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU157.pdf
Bergerstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU169.pdf
Grachtstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU179.pdf
Kanaalweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU181.pdf
Kanaalweg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU182.pdf
Nattenhover Koestraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU171.pdf
Nattenhover Koestraat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU175.pdf
Nattenhover Koestraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU173.pdf
Nattenhover Koestraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU174.pdf
Nattenhover Koestraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU176.pdf
Nattenhover Koestraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU177.pdf

Stein

Belboomweg 1 t/m 35 (oneven)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Belboomweg 2 t/m 36 (even)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Bergsteeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS130.pdf
Boomgaardstraat 1 en 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS081.pdf
Brugstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS150.pdf
Brugstraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS152.pdf
Brugstraat bij 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS028.pdf
Brugstraat 37 en 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS092.pdf
Brugstraat 41 en 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS093.pdf
Den Hoekstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS250.pdf
Den Hoekstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS246.pdf
Den Hoekstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS249.pdf
Den Hoekstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS248.pdf
Den Hoekstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS247.pdf
Eburonenstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS020a.pdf
Haven 6a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS001.pdf
Haven tegenover 6a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS186.pdf
Havenstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS183.pdf
Havenstraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS001.pdf
Heerstraat Zuid 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS251.pdf
Heisteeg 66	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS004a.pdf
Hoolstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS091.pdf

Hoolstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS089.pdf
Hoolstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS090.pdf
Houterend 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS176.pdf
Houterend 8 en 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS178.pdf
Houterend 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS181.pdf
Houterend 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS179.pdf
Houterend 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS180.pdf
Houterend 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS195.pdf
Houterend 24, 24a, 26 en 26a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS182.pdf
Houterend 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS193.pdf
Houterend 35 en 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS192.pdf
Houterend 36	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS188.pdf
Houterend 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS189.pdf
Houterend 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS191.pdf
Houterend 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS196.pdf
Houterend 47	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS197.pdf
Houterend 54	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS202.pdf
Houterend 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS201.pdf
Houterend 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS199.pdf
Houterend 86	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS204.pdf
Houterend 95	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS005.pdf
Houterend 96, 98, 100 en 102	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS006.pdf
Houterend 101	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS007.pdf
Houterend 105 en 107	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS008.pdf
Kapelaan Berixstraat, brug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS009.pdf
Kapelbergweg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS079.pdf
Kapelbergweg 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS080.pdf
Keerend 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS047.pdf
Keerend 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS046.pdf
Keerend 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS049.pdf
Keerend 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS044.pdf
Keerend 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS050.pdf
Keerend 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS043.pdf
Keerend 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS042.pdf
Keerend 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS051.pdf
Keerend 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS052.pdf
Keerend 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS040.pdf
Keerend 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS037.pdf
Keerend 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS036.pdf
Keerend 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS035.pdf
Keerend 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS010.pdf
Keerend 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS053.pdf
Keerend 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS011.pdf
Keerend 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS056.pdf
Keerend 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS034.pdf
Keerend 58	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS057.pdf
Keerend 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS033.pdf
Keerend 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS058.pdf
Keerend 68	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS059.pdf
Keerend 69	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS030.pdf
Keerend 71 en 73	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS029.pdf
Keerend 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS060.pdf
Keerend 78 en 80	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS061.pdf
Keerenderkerkweg 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS075.pdf
Keerenderkerkweg 29 en 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS066.pdf
Keerenderkerkweg 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS065.pdf
Keerenderkerkweg 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS064.pdf
Keerenderkerkweg 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS063.pdf

Keerenderkerkweg 50	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS055.pdf
Kelderstraat 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS256.pdf
Kelderstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS012.pdf
Kelderstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS140.pdf
Kelderstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS013.pdf
Kelderstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS142.pdf
Kelderstraat 28 en 28a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS143.pdf
Kelderstraat 29 en 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS014.pdf
Kelderstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS144.pdf
Kelderstraat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS145.pdf
Kelderstraat 35 en 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS149.pdf
Kelderstraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS148.pdf
Kelderstraat 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS146.pdf
Kelderstraat 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS147.pdf
Kelderstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS119.pdf
Kerkstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS174.pdf
Kerkstraat 15, 15a, 17 en 17a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS173.pdf
Kruisstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS130.pdf
Kruisstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS128.pdf
Kruisstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS125.pdf
Kruisstraat 10 en 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS127.pdf
Kruisstraat 11 en 11a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS124.pdf
Kruisstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS015.pdf
Kruisstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS123.pdf
Kruisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS122.pdf
Kruisstraat 29 en 31a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS120.pdf
Kruisstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS118.pdf
Kruisstraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS116.pdf
Kruisstraat 42	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS016.pdf
Kruisstraat 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS117.pdf
Kruisstraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS114.pdf
Kruisstraat 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS113.pdf
Kruisstraat 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS109.pdf
Kruisstraat 90	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS018.pdf
Kruisstraat 94	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS107.pdf
Kruisstraat 96	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS106.pdf
Kruisstraat 104	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS103.pdf
Kruisstraat 106, Rochushoeve	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS104.pdf
Kruisstraat 117	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS105.pdf
Kruisstraat 120	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS100.pdf
Kruisstraat 121	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS102.pdf
Kruisstraat 122, 124 en 126	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS096.pdf
Kruisstraat 127	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS099.pdf
Kruisstraat 131	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS098.pdf
Kruisstraat 133en 133a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS097.pdf
Ledderkenstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS109.pdf
Mauritsweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS225.pdf
Mauritsweg 11 en 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS226.pdf
Mauritsweg 15, villa "Diependaal"	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS227.pdf
Mauritsweg 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS228.pdf
Mauritsweg 36	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS229.pdf
Mauritsweg 49 en 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS231.pdf
Mauritsweg 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS232.pdf
Mauritsweg 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS258.pdf
Mauritsweg 77 en 77a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS234.pdf
Mauritsweg 81 en 103	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Mauritsweg 105, 105a en 105b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS235.pdf
Mauritsweg 111	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS236.pdf

Molendijk 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS088.pdf
Moutheuvelsweg 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS071.pdf
Moutheuvelsweg 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS072.pdf
Nieuwstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS087.pdf
Nieuwstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS019.pdf
Nieuwstraat 19 en 21a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS085.pdf
Nieuwstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS084.pdf
Nieuwstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS083.pdf
Nieuwstraat 31 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS082.pdf
Noelweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS068.pdf
Noelweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS070.pdf
Peldenstraat 1, RK-kerk OLV. Hulp der Christenen	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS004.pdf
Sanderboutlaan 10a, RK-Sint Josephkerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS020.pdf
Smeetsstraat 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS242.pdf
Steeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS177.pdf
Steeg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS021.pdf
Steeg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS214.pdf
Steeg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS218.pdf
Steeg 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS215.pdf
Steeg 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS216.pdf
Steeg 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS217.pdf
Steeg 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS219.pdf
Steeg 30 en 32 (gedeeltelijk)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS221.pdf
Steinderweg 49, 49a en 49b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS254.pdf
Steinderweg 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS255.pdf
Steinerbos bij 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS002.pdf
Steinerbos 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS238.pdf
Steinerbos bij 2a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS240.pdf
Steinerbos 3 t/m 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS239.pdf
Steinerbos 12 t/m 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS239.pdf
Steskensstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS168.pdf
Steskensstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS169.pdf
Steskensstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS171.pdf
Steskensstraat 30 en 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS170.pdf
Steskensstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS172.pdf
Vaarstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS209.pdf
Vaarstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS210.pdf
Vaarstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS211.pdf
Vaarstraat 16, 18 en 18a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS212.pdf
Vaart 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS207.pdf
Vaart 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS206.pdf
Vaart 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS205.pdf
Vaartstraat 19 en 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS213.pdf
Valderstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS158.pdf
Valderstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS159.pdf
Valderstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS160.pdf
Valderstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS166.pdf
Valderstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS162.pdf
Valderstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS163.pdf
Valderstraat 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS164.pdf
Valderstraat 37, 39 en 39a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS165.pdf
Valderstraat 45, 47 en 47a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS213.pdf
Valderstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS168.pdf
Violensteeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS155.pdf
Wilhelminaplein 2en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS022.pdf
Wilhelminaplein 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS023.pdf
Wilhelminaplein 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS138.pdf
Wilhelminaplein 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS137.pdf

Wilhelminaplein 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS024.pdf
Wilhelminaplein 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS026.pdf
Wilhelminaplein 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS025.pdf
Wilhelminaplein 14, 16 en 16a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS133.pdf
Wilhelminaplein 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS139.pdf
Wilhelminaplein 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS136.pdf
Wilhelminaplein 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS027.pdf
Wilhelminaplein 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS134.pdf
Wilhelminaplein 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS135.pdf
Wilhelminaplein 29 t/m 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS131.pdf

Urmond

Beekstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU062.pdf
Beekstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU056.pdf
Beekstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU060.pdf
Beekstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU059.pdf
Bergstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU042.pdf
Bergstraat 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU040.pdf
Bergstraat naast 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU041.pdf
Bergstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU039.pdf
Bergstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU038.pdf
Bergstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU037.pdf
Bergstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU036.pdf
Brugstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU005.pdf
Brugstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU019.pdf
Brugstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU018.pdf
Brugstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU017.pdf
Brugstraat achter 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU023.pdf
Grote Straat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU006.pdf
Grote Straat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU007.pdf
Grote Straat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU030.pdf
Grote Straat achter 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU184.pdf
Grote Straat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU029.pdf
Grote Straat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU047.pdf
Grote Straat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU031.pdf
Grote Straat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU048.pdf
Grote Straat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU032.pdf
Grote Straat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU049.pdf
Grote Straat achter 33 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU183.pdf
Grote Straat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU033.pdf
Grote Straat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU034.pdf
Grote Straat 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU053.pdf
Grote Straat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU054.pdf
Grote Straat 46 en 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU055.pdf
Grote Straat 47 en 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU046.pdf
Grote Straat achter 47	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU061.pdf
Grote Straat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU045.pdf
Grote Straat 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU044.pdf
Grote Straat 61	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU043.pdf
Grote Straat 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU008.pdf
Heirstraat 17 en 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/071-GMU079.pdf
Heirstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU078.pdf
Hoolstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU028.pdf
Kampstraat, boogbrug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU009.pdf
Kattekop 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU063.pdf
Kloosterstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU068.pdf
Kloosterstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU066.pdf

Kloosterstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU065.pdf
Kloosterstraat 16, “De Manege”	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU064.pdf
Mauritslaan 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU072.pdf
Mauritslaan 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU073.pdf
Mauritslaan 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU074.pdf
Mauritslaan 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU077.pdf
Molenweg Zuid 75	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU080.pdf
Oude Poort 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU020.pdf
Oude Poort 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU024.pdf
Raadhuisstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU021.pdf
Raadhuisstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU022.pdf
Raadhuisstraat 13 en 13a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU010.pdf
Raadhuisstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU027.pdf
Raadhuisstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU025.pdf
Raadhuisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU085.pdf
Raadhuisstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU086.pdf
Raadhuisstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU026.pdf
Raadhuisstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU087.pdf
Raadhuisstraat 41	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU088.pdf
Raadhuisstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU011.pdf
Raadhuisstraat 47 en 49a, “De Foetsch”	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU089.pdf
Raadhuisstraat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU012.pdf
Raadhuisstraat 54	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU090.pdf
Raadhuisstraat 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU091.pdf
Raadhuisstraat 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU013.pdf
Raadhuisstraat 67	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU014.pdf
Sint Antoniusplein 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU076.pdf
Sint Maartenstraat , RK St. Martinuskerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU015.pdf
Sjirperspad 3, 3a en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU016.pdf
Urmonder Maasstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU069.pdf
Urmonder Maasstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU070.pdf

Bijlage 1
behorende bij de regels van het bestemmingsplan "Erfgoed Stein"

voor het raadplegen van de beschrijving, de waardestelling, bescherming en uitgangspunten voor wijziging aan het object, klik op de hyperlink achter het adres.

Berg aan de Maas

Berger Maasstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU129.pdf
Berger Maasstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU130.pdf
Berger Maasstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU131.pdf
Berger Maasstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU136.pdf
Berger Maasstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU132.pdf
Berger Maasstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU137.pdf
Berger Maasstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU135.pdf
Berger Maasstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU138.pdf
Berger Maasstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU140.pdf
Berger Maasstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU141.pdf
Bergerweg, boogbrug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU001.pdf
Havenstraat 1 en 1 a t/m 1c	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU092.pdf
Havenstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU093.pdf
Havenstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU094.pdf
Havenstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU095.pdf
Ireneplein 1, 1a t/m 1c	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU151.pdf
Julianastraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU096.pdf
Julianastraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU097.pdf
Julianastraat 10a en 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU098.pdf
Julianastraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU099.pdf
Julianastraat 26 en 26a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU100.pdf
Julianastraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU101.pdf
Julianastraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU102.pdf
Julianastraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU103.pd
Julianastraat 35 en 35a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU104.pdf
Julianastraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU185.pdf
Julianastraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU106.pdf
Julianastraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU105.pdf
Julianastraat 42	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU107.pdf
Julianastraat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU108.pdf
Julianastraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU109.pdf
Julianastraat 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU110.pdf
Kerkstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU111.pdf
Kerkstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU112.pdf
Kerkstraat 8en 8a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU114.pdf
Kerkstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU115.pdf
Kerkstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU116.pdf
Kerkstraat 17, RK-St. Michaelskerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU002.pdf
Kerkstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU003.pdf
Kerkstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU117.pdf
Kerkstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU119.pdf
Koningstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU133.pdf
Koningstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU134.pdf
Louisegroeveweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU004.pdf
Molenweg Zuid 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU082.pdf
Molenweg Zuid 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU081.pdf
Obbichterstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU152.pdf
Obbichterstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU147.pdf
Obbichterstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU149.pdf
Obbichterstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU146.pdf

Obbichterstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU145.pdf
Obbichterstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU144.pdf
Past Eijckstraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU123.pdf
Past Eijckstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU122.pdf
Schoorweg 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU121.pdf
Steenweg 2en 2a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU126.pdf
Trichterweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU150.pdf
Veerweg 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU128.pdf

Catsop

Daalstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC035.pdf
Daalstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC036.pdf
Daalstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC011.pdf
Daalstraat 18 en 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC012.pdf
Daalstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC037.pdf
Daalstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC013.pdf
Daalstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC018.pdf
Daalstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC014.pdf
Daalstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC015.pdf
Daalstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC029.pdf
Daalstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC016.pdf
Daalstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC028.pdf
Daalstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC017.pdf
Daalstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC025.pdf
Daalstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC004.pdf
Daalstraat 39b en 41	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC024.pdf
Daalstraat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC001.pdf
Daalstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC002.pdf
Het Einde 37en 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC020.pdf
Het Einde 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC019.pdf
Op de Dries 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC038.pdf
Op de Dries 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC010.pdf
Op de Dries 19 en 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC034.pdf
Op de Dries 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC009.pdf
Op de Dries 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC032.pdf
Op de Dries 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC006.pdf
Op de Dries 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC033.pdf
Op de Dries 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC007.pdf
Op de Dries 43a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC031.pdf
Op de Dries 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC030.pdf
Veestraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC023.pdf
Veestraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMC022.pdf

Elsloo

Dorine Verschureplein 11, Maria Koningin v.d. Vrede	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME046.pdf
Dorpstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME049.pdf
Dorpstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME021.pdf
Dorpstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME073.pdf
Dorpstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME072.pdf
Dorpstraat 11 en 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME071.pdf
Dorpstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME050.pdf
Dorpstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME070.pdf
Dorpstraat 16 en 16a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME051.pdf
Dorpstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME001.pdf
Dorpstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME019.pdf
Dorpstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME002.pdf

Dorpstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME020.pdf
Dorpstraat 29, 29a en 29b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME018.pdf
Dorpstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME003.pdf
Dorpstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME069.pdf
Heirstraat 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME081.pdf
Heirstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME017.pdf
Heirstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME014.pdf
Heirstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME015.pdf
Heirstraat 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME016.pdf
Heirstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME009.pdf
Julianastraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME075.pdf
Julianastraat 3 en 3a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME083.pdf
Julianastraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME084.pdf
Julianastraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME086.pdf
Julianastraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME087.pdf
Julianastraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME088.pdf
Julianastraat 31 en 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME037.pdf
Julianastraat 49 en 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME090.pdf
Julianastraat 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME091.pdf
Julianastraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME092.pdf
Julianastraat 56, villa 't Kabinetje	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME038.pdf
Julianastraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME093.pdf
Kaakstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME004.pdf
Kaakstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME005.pdf
Kaakstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME052.pdf
Kaakstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME074.pdf
Kaakstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME006.pdf
Kaakstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME053.pdf
Kaakstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME039.pdf
Kaakstraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME009.pdf
Maasberg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME079.pdf
Maasberg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME044.pdf
Maasberg 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME047.pdf
Maasbergbij 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME048.pdf
Raadhuisstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME068.pdf
Raadhuisstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME010.pdf
Raadhuisstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME067.pdf
Raadhuisstraat 4 en 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME054.pdf
Raadhuisstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME066.pdf
Raadhuisstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME065.pdf
Raadhuisstraat 13 en 13a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME064.pdf
Raadhuisstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME055.pdf
Raadhuisstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME055.pdf
Raadhuisstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME011.pdf
Raadhuisstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME062.pdf
Raadhuisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME063.pdf
Raadhuisstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME012a.pdf
Raadhuisstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME061.pdf
Raadhuisstraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME012.pdf
Raadhuisstraat 25 en 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME060.pdf
Raadhuisstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME013.pdf
Raadhuisstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME056.pdf
Raadhuisstraat 31 en 31a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME059.pdf
Raadhuisstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME057.pdf
Raadhuisstraat 47 en 47a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME045.pdf
Raadhuisstraat 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME058.pdf
Sanderboutlaan 5, Hoeve Roebroek	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME097.pdf
Spoorstraat 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME040.pdf

Stationsstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME078.pdf
Stationsstraat 55	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME076.pdf
Stationsstraat 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME041.pdf
Stationsstraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME042.pdf
Stationsstraat 99	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME029.pdf
Stationsstraat 101	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME030.pdf
Stationsstraat 104	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME028.pdf
Stationsstraat 115 en 117	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME027.pdf
Stationsstraat 136 en 138	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME026.pdf
Stationsstraat 139	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME094.pdf
Stationsstraat 140	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME025.pdf
Stationsstraat 148	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME043.pdf
Stationsstraat 169	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME023.pdf
Stationsstraat 171	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME082.pdf
Terhagen 3 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME031.pdf
Terhagen bij 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME096.pdf
Terhagen 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME095.pdf
Terhagen 8 en 8a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME077.pdf
Terhagen 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME033.pdf
Terhagen 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME032.pdf
Terhagen 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME035.pdf
Terhagen 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME034.pdf
Terhagen bij 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME036.pdf
Weg van Elsloo naar Groot Meers(bij brug Elsloo)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GME080.pdf

Maasband

Leutherhoekweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM087.pdf
Leutherhoekweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM086.pdf
Leutherhoekweg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM085.pdf
Leutherhoekweg 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM084.pdf
Leutherhoekweg 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM082.pdf
Leutherhoekweg 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM078.pdf
Leutherhoekwegtussen 21en 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM079.pdf
Leutherhoekwegnaast 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM080.pdf
Leutherhoekweg 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM081.pdf
Leutherhoekweg 25en 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM077.pdf
Leutherhoekweg 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM102.pdf
Maasbanderkerkweg 5en 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM103.pdf
Maasbanderkerkweg 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM104.pdf
Maasbanderkerkweg 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM095.pdf
Maasbanderkerkweg 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM092.pdf
Maasbanderkerkweg 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM091.pdf
Maasbanderkerkweg 28 en 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM088.pdf
Maasbanderkerkweg 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM090.pdf
Maasbandervaart 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM096.pdf
Maasbandervaart tegenover 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM097.pdf
Maasbandervaartbij 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM098.pdf
Mommerwegsken 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM099.pdf

Meers

Dijkweg 3 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM045.pdf
Grote Straat achter 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM001.pdf
Grote Straat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM013.pdf
Grote Straat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM002.pdf
Grote Straat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM014.pdf
Grote Straat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM003.pdf

Grote Straat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM015.pdf
Grote Straat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM016.pdf
Grote Straat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM005.pdf
Grote Straat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM017.pdf
Grote Straat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM006.pdf
Grote Straat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM019.pdf
Grote Straat achter 34 en 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM018.pdf
Grote Straat 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM008.pdf
Grote Straat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM009.pdf
Grote Straat 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM010.pdf
Grote Straat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM011.pdf
Grote Straat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM012.pdf
Grote Straat bij 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM100.pdf
Grote Straat 62	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM020.pdf
Grote Straat 64	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM021.pdf
Jofferenstraat 1, RK-St. Josephkerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM037.pdf
Kerkstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM106.pdf
Kerkstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM032.pdf
Kerkstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM039.pdf
Kerkstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM031.pdf
Kerkstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM040.pdf
Kerkstraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM030.pdf
Kerkstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM029.pdf
Kloosterstraat 30 en 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM044.pdf
Koevaart 15 en 15a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM107.pdf
Koeweide 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM022.pdf
Koeweide 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM024.pdf
Koeweide naast 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM025.pdf
Koeweide 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM027.pdf
Koeweide 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM028.pdf
Lindendriesstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM063.pdf
Lindendriesstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM064.pdf
Lindendriesstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM062.pdf
Lindendriesstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM069.pdf
Meerser Eindstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM033.pdf
Meerser Eindstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM034.pdf
Meerser Eindstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM035.pdf
Meerser Eindstraat 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM053.pdf
Meerser Eindstraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM052.pdf
Meerser Eindstraat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM061.pdf
Meerser Eindstraat 33 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM036.pdf
Meerser Koestraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM055.pdf
Meerser Koestraat 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM054.pdf
Meerser Koestraat 9 en 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM057.pdf
Meerser Koestraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM058.pdf
Meerser Koestraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM060.pdf
Meerser Koestraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM059.pdf
Past Erckensstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM051.pdf
Past Erckensstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM101.pdf
Past Erckensstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM050.pdf
Past Erckensstraat 22 en 22a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM049.pdf
Past Erckensstraat 24 en 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM048.pdf
Past Erckensstraat 27 en 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM046.pdf
Past Erckensstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM047.pdf
Schoolsteeg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM038.pdf
Schoolsteeg 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM041.pdf
Schoolsteeg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM042.pdf
Veldschuurdijk 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM076.pdf

Veldschuurweg 1 en 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM072.pdf
Veldschuurweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM071.pdf
Veldschuurweg 5 (gedeeltelijk)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM072.pdf
Veldschuurweg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM070.pdf
Veldschuurweg 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM073.pdf
Veldschuurweg 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM074.pdf
Vresmansstraat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM043.pdf
Zwarte Laakstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM068.pdf
Zwarte Laakstraat 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM067.pdf
Zwarte Laakstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM066.pdf
Zwarte Laakstraat naast 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMM065.pdf

Nattenhoven

Bergerstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU165.pdf
Bergerstraat 3 De Hengstenbar	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU164.pdf
Bergerstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU163.pdf
Bergerstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU166.pdf
Bergerstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU161.pdf
Bergerstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU160.pdf
Bergerstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU159.pdf
Bergerstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU158.pdf
Bergerstraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU157.pdf
Bergerstraat 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU169.pdf
Grachtstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU179.pdf
Kanaalweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU181.pdf
Kanaalweg 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU182.pdf
Nattenhover Koestraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU171.pdf
Nattenhover Koestraat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU175.pdf
Nattenhover Koestraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU173.pdf
Nattenhover Koestraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU174.pdf
Nattenhover Koestraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU176.pdf
Nattenhover Koestraat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU177.pdf

Stein

Belboomweg 1 t/m 35 (oneven)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Belboomweg 2 t/m 36 (even)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Bergsteeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS130.pdf
Boomgaardstraat 1 en 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS081.pdf
Brugstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS150.pdf
Brugstraat 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS152.pdf
Brugstraat bij 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS028.pdf
Brugstraat 37 en 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS092.pdf
Brugstraat 41 en 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS093.pdf
Den Hoekstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS250.pdf
Den Hoekstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS246.pdf
Den Hoekstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS249.pdf
Den Hoekstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS248.pdf
Den Hoekstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS247.pdf
Eburonenstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS020a.pdf
Haven 6a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS001.pdf
Haven tegenover 6a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS186.pdf
Havenstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS183.pdf
Havenstraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS001.pdf
Heerstraat Zuid 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS251.pdf
Heisteeg 66	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS004a.pdf
Hoolstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS091.pdf

Hoolstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS089.pdf
Hoolstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS090.pdf
Houterend 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS176.pdf
Houterend 8 en 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS178.pdf
Houterend 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS181.pdf
Houterend 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS179.pdf
Houterend 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS180.pdf
Houterend 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS195.pdf
Houterend 24, 24a, 26 en 26a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS182.pdf
Houterend 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS193.pdf
Houterend 35 en 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS192.pdf
Houterend 36	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS188.pdf
Houterend 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS189.pdf
Houterend 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS191.pdf
Houterend 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS196.pdf
Houterend 47	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS197.pdf
Houterend 54	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS202.pdf
Houterend 56	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS201.pdf
Houterend 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS199.pdf
Houterend 86	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS204.pdf
Houterend 95	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS005.pdf
Houterend 96, 98, 100 en 102	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS006.pdf
Houterend 101	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS007.pdf
Houterend 105 en 107	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS008.pdf
Kapelaan Berixstraat, brug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS009.pdf
Kapelbergweg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS079.pdf
Kapelbergweg 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS080.pdf
Keerend 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS047.pdf
Keerend 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS046.pdf
Keerend 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS049.pdf
Keerend 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS044.pdf
Keerend 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS050.pdf
Keerend 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS043.pdf
Keerend 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS042.pdf
Keerend 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS051.pdf
Keerend 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS052.pdf
Keerend 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS040.pdf
Keerend 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS037.pdf
Keerend 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS036.pdf
Keerend 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS035.pdf
Keerend 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS010.pdf
Keerend 46	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS053.pdf
Keerend 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS011.pdf
Keerend 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS056.pdf
Keerend 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS034.pdf
Keerend 58	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS057.pdf
Keerend 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS033.pdf
Keerend 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS058.pdf
Keerend 68	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS059.pdf
Keerend 69	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS030.pdf
Keerend 71 en 73	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS029.pdf
Keerend 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS060.pdf
Keerend 78 en 80	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS061.pdf
Keerenderkerkweg 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS075.pdf
Keerenderkerkweg 29 en 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS066.pdf
Keerenderkerkweg 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS065.pdf
Keerenderkerkweg 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS064.pdf
Keerenderkerkweg 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS063.pdf

Keerenderkerkweg 50	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS055.pdf
Kelderstraat 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS256.pdf
Kelderstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS012.pdf
Kelderstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS140.pdf
Kelderstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS013.pdf
Kelderstraat 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS142.pdf
Kelderstraat 28 en 28a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS143.pdf
Kelderstraat 29 en 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS014.pdf
Kelderstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS144.pdf
Kelderstraat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS145.pdf
Kelderstraat 35 en 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS149.pdf
Kelderstraat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS148.pdf
Kelderstraat 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS146.pdf
Kelderstraat 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS147.pdf
Kelderstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS119.pdf
Kerkstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS174.pdf
Kerkstraat 15, 15a, 17 en 17a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS173.pdf
Kruisstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS130.pdf
Kruisstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS128.pdf
Kruisstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS125.pdf
Kruisstraat 10 en 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS127.pdf
Kruisstraat 11 en 11a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS124.pdf
Kruisstraat 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS015.pdf
Kruisstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS123.pdf
Kruisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS122.pdf
Kruisstraat 29 en 31a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS120.pdf
Kruisstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS118.pdf
Kruisstraat 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS116.pdf
Kruisstraat 42	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS016.pdf
Kruisstraat 43	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS117.pdf
Kruisstraat 57	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS114.pdf
Kruisstraat 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS113.pdf
Kruisstraat 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS109.pdf
Kruisstraat 90	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS018.pdf
Kruisstraat 94	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS107.pdf
Kruisstraat 96	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS106.pdf
Kruisstraat 104	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS103.pdf
Kruisstraat 106, Rochushoeve	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS104.pdf
Kruisstraat 117	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS105.pdf
Kruisstraat 120	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS100.pdf
Kruisstraat 121	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS102.pdf
Kruisstraat 122, 124 en 126	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS096.pdf
Kruisstraat 127	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS099.pdf
Kruisstraat 131	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS098.pdf
Kruisstraat 133en 133a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS097.pdf
Ledderkenstraat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS109.pdf
Mauritsweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS225.pdf
Mauritsweg 11 en 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS226.pdf
Mauritsweg 15, villa "Diependaal"	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS227.pdf
Mauritsweg 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS228.pdf
Mauritsweg 36	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS229.pdf
Mauritsweg 49 en 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS231.pdf
Mauritsweg 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS232.pdf
Mauritsweg 76	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS258.pdf
Mauritsweg 77 en 77a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS234.pdf
Mauritsweg 81 en 103	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS003.pdf
Mauritsweg 105, 105a en 105b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS235.pdf
Mauritsweg 111	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS236.pdf

Molendijk 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS088.pdf
Moutheuvelsweg 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS071.pdf
Moutheuvelsweg 38	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS072.pdf
Nieuwstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS087.pdf
Nieuwstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS019.pdf
Nieuwstraat 19 en 21a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS085.pdf
Nieuwstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS084.pdf
Nieuwstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS083.pdf
Nieuwstraat 31 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS082.pdf
Noelweg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS068.pdf
Noelweg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS070.pdf
Peldenstraat 1, RK-kerk OLV. Hulp der Christenen	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS004.pdf
Sanderboutlaan 10a, RK-Sint Josephkerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS020.pdf
Smeetsstraat 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS242.pdf
Steeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS177.pdf
Steeg 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS021.pdf
Steeg 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS214.pdf
Steeg 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS218.pdf
Steeg 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS215.pdf
Steeg 13	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS216.pdf
Steeg 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS217.pdf
Steeg 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS219.pdf
Steeg 30 en 32 (gedeeltelijk)	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS221.pdf
Steinderweg 49, 49a en 49b	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS254.pdf
Steinderweg 53	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS255.pdf
Steinerbos bij 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS002.pdf
Steinerbos 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS238.pdf
Steinerbos bij 2a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS240.pdf
Steinerbos 3 t/m 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS239.pdf
Steinerbos 12 t/m 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS239.pdf
Steskensstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS168.pdf
Steskensstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS169.pdf
Steskensstraat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS171.pdf
Steskensstraat 30 en 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS170.pdf
Steskensstraat 52	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS172.pdf
Vaarstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS209.pdf
Vaarstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS210.pdf
Vaarstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS211.pdf
Vaarstraat 16, 18 en 18a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS212.pdf
Vaart 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS207.pdf
Vaart 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS206.pdf
Vaart 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS205.pdf
Vaartstraat 19 en 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS213.pdf
Valderstraat 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS158.pdf
Valderstraat 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS159.pdf
Valderstraat 17	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS160.pdf
Valderstraat 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS166.pdf
Valderstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS162.pdf
Valderstraat 33	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS163.pdf
Valderstraat 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS164.pdf
Valderstraat 37, 39 en 39a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS165.pdf
Valderstraat 45, 47 en 47a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS213.pdf
Valderstraat 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS168.pdf
Violensteeg 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS155.pdf
Wilhelminaplein 2en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS022.pdf
Wilhelminaplein 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS023.pdf
Wilhelminaplein 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS138.pdf
Wilhelminaplein 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS137.pdf

Wilhelminaplein 7	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS024.pdf
Wilhelminaplein 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS026.pdf
Wilhelminaplein 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS025.pdf
Wilhelminaplein 14, 16 en 16a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS133.pdf
Wilhelminaplein 15	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS139.pdf
Wilhelminaplein 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS136.pdf
Wilhelminaplein 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS027.pdf
Wilhelminaplein 25	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS134.pdf
Wilhelminaplein 27	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS135.pdf
Wilhelminaplein 29 t/m 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMS131.pdf

Urmond

Beekstraat 1	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU062.pdf
Beekstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU056.pdf
Beekstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU060.pdf
Beekstraat 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU059.pdf
Bergstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU042.pdf
Bergstraat 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU040.pdf
Bergstraat naast 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU041.pdf
Bergstraat 8	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU039.pdf
Bergstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU038.pdf
Bergstraat 22	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU037.pdf
Bergstraat 24	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU036.pdf
Brugstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU005.pdf
Brugstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU019.pdf
Brugstraat 7 en 9	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU018.pdf
Brugstraat 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU017.pdf
Brugstraat achter 11	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU023.pdf
Grote Straat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU006.pdf
Grote Straat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU007.pdf
Grote Straat 16	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU030.pdf
Grote Straat achter 18	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU184.pdf
Grote Straat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU029.pdf
Grote Straat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU047.pdf
Grote Straat 29	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU031.pdf
Grote Straat 30	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU048.pdf
Grote Straat 31	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU032.pdf
Grote Straat 32	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU049.pdf
Grote Straat achter 33 en 35	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU183.pdf
Grote Straat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU033.pdf
Grote Straat 39	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU034.pdf
Grote Straat 40	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU053.pdf
Grote Straat 44	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU054.pdf
Grote Straat 46 en 48	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU055.pdf
Grote Straat 47 en 49	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU046.pdf
Grote Straat achter 47	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU061.pdf
Grote Straat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU045.pdf
Grote Straat 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU044.pdf
Grote Straat 61	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU043.pdf
Grote Straat 63	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU008.pdf
Heirstraat 17 en 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/071-GMU079.pdf
Heirstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU078.pdf
Hoolstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU028.pdf
Kampstraat, boogbrug	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU009.pdf
Kattekop 2 en 4	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU063.pdf
Kloosterstraat 6	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU068.pdf
Kloosterstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU066.pdf

Kloosterstraat 14	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU065.pdf
Kloosterstraat 16, “De Manege”	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU064.pdf
Mauritslaan 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU072.pdf
Mauritslaan 26	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU073.pdf
Mauritslaan 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU074.pdf
Mauritslaan 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU077.pdf
Molenweg Zuid 75	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU080.pdf
Oude Poort 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU020.pdf
Oude Poort 3 en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU024.pdf
Raadhuisstraat 10	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU021.pdf
Raadhuisstraat 12	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU022.pdf
Raadhuisstraat 13 en 13a	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU010.pdf
Raadhuisstraat 19	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU027.pdf
Raadhuisstraat 20	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU025.pdf
Raadhuisstraat 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU085.pdf
Raadhuisstraat 23	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU086.pdf
Raadhuisstraat 28	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU026.pdf
Raadhuisstraat 37	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU087.pdf
Raadhuisstraat 41	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU088.pdf
Raadhuisstraat 45	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU011.pdf
Raadhuisstraat 47 en 49a, “De Foetsch”	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU089.pdf
Raadhuisstraat 51	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU012.pdf
Raadhuisstraat 54	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU090.pdf
Raadhuisstraat 59	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU091.pdf
Raadhuisstraat 60	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU013.pdf
Raadhuisstraat 67	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU014.pdf
Sint Antoniusplein 21	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU076.pdf
Sint Maartenstraat , RK St. Martinuskerk	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU015.pdf
Sjirperspad 3, 3a en 5	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU016.pdf
Urmonder Maasstraat 2	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU069.pdf
Urmonder Maasstraat 3	https://geo.gemeentestein.nl/erfgoed/PDF/0971-GMU070.pdf

Erfgoed Stein

Gemeente Stein

Ontwerp

BURO4 MONUMENT EN RUIMTE

BRO Ruimte om *in* te leven

Erfgoed Stein

Gemeente Stein

Ontwerp

Projectnummer BRO:	211x08742_1
Identificatienummer:	NL.IMRO.0971.BPerfgoed-0001
Datum:	25 maart 2021
Opdrachtgever:	Gemeente Stein
Projectteam BRO/Buro 4:	H.B. en S.D.
Ontwerp:	
Vaststelling:	
Trefwoorden:	Gemeente Stein, erfgoed, archeologie, historische bebouwing, beschermde gezichten, groen en landschap, infrastructuur, parapluplan
Bron foto kaft:	Deur in de zijgevel van het Schippershuis aan de Maasberg te Elsloo
Beknopte inhoud:	Paraplubestemmingsplan ten behoeve van het planologisch verankeren van het erfgoedbeleid in de gemeente Stein, voor wat betreft de onderwerpen archeologie, historisch waardevolle gebouwde elementen, beschermde gezichten, landschappelijke en infrastructurele elementen.

BRO
Vestiging Venlo
Industriestraat 94
5931 PK Tegelen
T +31 (0)77 373 06 01
E info@bro.nl

BURO4 MONUMENT EN RUIMTE

BRO Ruimte om *in* te leven

Toelichting

Inhoudsopgave

pagina

1. INLEIDING **3**
1.1 Aanleiding en doel 3
1.2 Plangebied 3
1.3 Geldende bestemmingsplannen 3
1.4 Opzet van het plan 5
1.5 Leeswijzer 5

2. BELEIDSKADER **6**
2.1 Rijksbeleid 6
2.1.1 Nationale Omgevingsvisie (NOVI) 6
2.1.2 Erfgoedwet 7
2.1.3 Omgevingswet 8
2.2 Provinciaal beleid 8
2.2.1 Provinciale Omgevingsvisie (POVI) Limburg 8
2.2.2 Omgevingsverordening Limburg 2014 en 2021 10
2.2.3 Provinciaal archeologiebeleid 12
2.2.4 Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023 Monumenten behouden, benutten én beleven 12
2.3 Gemeentelijk beleid 13
2.3.1 Ruimtelijke Structuurvisie Stein 2015-2025 13
2.3.2 Erfgoedbeleid 2019 gemeente Stein 13
2.3.3 Gemeentelijke Omgevingsvisie (GOVI) 16

3. VERTALING ERFGOEDBELEID IN PARAPLUBESTEMMINGSPLAN **17**
3.1 Inventarisatie en waardering 17
3.1.1 Inventarisatie 17
3.1.2 Selectiecriteria 17
3.1.3 Waardering 18
3.2 Nederzettingsstructuren 18
3.2.1 Inleiding 18
3.2.2 Waardering 19
3.3 Gebouwen 24
3.3.1 Inleiding 24
3.3.2 Waardering 24
3.4 Klein gebouwd erfgoed 26
3.4.1 Inleiding 26
3.4.2 Waardering 26
3.5 Groen- en landschap 27
3.5.1 Inleiding 27
3.5.2 Waardering 28
3.6 Infrastructuur 31
3.6.1 Inleiding 31

3.6.2 Waardering 32
3.7 Juridische vertaling 35

4. VERTALING ARCHEOLOGIEBELEID IN PARAPLUBESTEMMINGSPLAN 39
4.1 Inleiding 39
4.2 Waardering 39
4.3 Juridische vertaling 40

5. PLANSTUKKEN 43
5.1 Algemeen 43
5.2 Toelichting op de verbeelding 43
5.3 Toelichting op de regels 43
5.3.1 Inleidende regels 44
5.3.2 Bestemmingsregels 44
5.3.3 Algemene regels 44
5.3.4 Overgangs- en slotregels 45

6. UITVOERBAARHEID 46
6.1 Maatschappelijke uitvoerbaarheid 46
6.2 Economische uitvoerbaarheid 46

7. PROCEDURE 48

SEPARATE BIJLAGEN
Bijlage 1: Erfgoedbeleid 2019 gemeente Stein
Bijlage 2: “De stille getuigen”, de globale ruimtelijke geschiedenis van de gemeente Stein
Bijlage 3: Cultuurhistorische waarden van het groene erfgoed
Bijlage 4: Rapportage actualisatie archeologische beleidskaart Stein 2019

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding en doel

De gemeente Stein is een van de oudste bewoonde streken van Nederland. Behoudens 66 rijksmonumenten, twee rijksbeschermde dorpsgezichten en een uit 2009 daterende archeologiebeleid, kent Stein geen bescherming voor erfgoed. Doordat in de loop der jaren veel erfgoed is verdwenen, ontstond het besef dat het noodzakelijk is om erfgoedbeleid te ontwikkelen en het erfgoed te beschermen. Dit beleid is in 2019 vastgesteld. Vanwege de verbreding van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar ruimtelijke erfgoedzorg en de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van het gehele ruimtelijke erfgoed.

De gemeente wil dit actuele beleid vervolgens voor het gehele grondgebied planologisch verankeren middels de vaststelling van een overkoepelend, gemeentebreed bestemmingsplan voor de bescherming van voor het erfgoed. Daarnaast heeft de gemeente zich tot doel gesteld om met dit nieuwe paraplubestemmingsplan voor te sorteren op de inwerkingtreding van de Omgevingswet. Na inwerkingtreding van de Omgevingswet zullen immers alle bestaande bestemmingsplannen binnen het grondgebied van de gemeente opgaan in één omgevingsplan voor de gehele gemeente. Bij het opstellen van dit paraplubestemmingsplan is getracht om een systematiek toe te passen die na inwerking treden van de Omgevingswet zoveel mogelijk kan worden overgenomen in het omgevingsplan.

1.2 Plangebied

Dit paraplubestemmingsplan beslaat het gehele grondgebied van de gemeente, zoals is weergegeven in de navolgende afbeelding.

1.3 Geldende bestemmingsplannen

Dit paraplubestemmingsplan heeft betrekking op alle eerder door de gemeenteraad vastgestelde bestemmingsplannen op het grondgebied van de gemeente Stein. Bepalingen over archeologie en cultuurhistorische waarden in deze bestemmingsplannen vervallen en worden vervangen door de regels van dit paraplubestemmingsplan erfgoed.

Begrenzing plangebied (zwart omlijnd)

1.4 Opzet van het plan

Het voorliggende paraplubestemmingsplan bevat de juridisch-planologische vertaling van het erfgoedbeleid zoals is vastgelegd in het beleidsdocument ‘Erfgoedbeleid 2019 gemeente Stein’. In het bestemmingsplan is het beschermde erfgoed opgenomen door middel van dubbelbestemmingen, waarbij aan elke dubbelbestemming regels zijn gekoppeld die gericht zijn op het planologisch waarborgen van de bescherming van het erfgoed. Zo gelden er in veel gevallen aanvullende regels voor het bouwen van bouwwerken en het uitvoeren van werkzaamheden, in aanvulling op de bouwregels binnen de geldende bestemmingsplannen. Daarnaast gelden bij deze vergunningaanvragen ook de nodige onderzoeksverplichtingen, zoals een archeologische onderzoeksplicht of een onderzoek naar de bouwhistorische waarde van een gebouw. In hoofdstuk 3 en 4 van deze toelichting is de opzet van de planologische regeling uitgebreid beschreven.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een beknopt overzicht van het actuele erfgoedbeleid op rijks-, provinciaal en gemeentelijk niveau. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op het gemeentelijke erfgoedbeleid zoals beschreven in het ‘Erfgoedbeleid 2019 gemeente Stein’ en wordt aangegeven hoe de vertaling van dit beleid in het voorliggende paraplubestemmingsplan heeft plaatsgevonden. Hoofdstuk 4 gaat in op de planologische vertaling van het archeologiebeleid in het voorliggende bestemmingsplan. Hoofdstuk 5 bevat een juridische toelichting op de planstukken. In hoofdstuk 6 wordt ingegaan op de economische en maatschappelijke uitvoerbaarheid van het plan. Ten slotte is in hoofdstuk 7 een beschrijving van de procedure opgenomen.

2. BELEIDSKADER

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de relevante wetgeving en beleid op het gebied van erfgoed, dat op rijks-, provinciaal en gemeentelijk niveau is vastgesteld.

2.1 Rijksbeleid

2.1.1 Nationale Omgevingsvisie (NOVI)

Op 11 september 2020 is de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) vastgesteld. Deze vaststelling is nodig in het kader van de nieuwe Omgevingswet die in 2022 in werking treedt en de eerdere Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) uit 2012 vervangt. Het vaststellen van dit beleid houdt verband met het feit dat vanaf 2022 de nieuwe Omgevingswet in werking treedt. Daarbij hoort ook één Rijksvisie op de leefomgeving: de Nationale Omgevingsvisie. Met de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) geeft het Rijk een langetermijnvisie op de toekomst en de ontwikkeling van de leefomgeving in Nederland over de periode tot 2050.

Gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk zijn samen verantwoordelijk voor de fysieke leefomgeving. Sommige belangen en opgaven overstijgen het lokale, regionale en provinciale niveau en vragen om nationale aandacht. Dit noemen we ‘nationale belangen’. Het Rijk heeft voor alle nationale belangen een zogenaamde systeem-verantwoordelijkheid. Voor een aantal belangen is het Rijk zelf eindverantwoordelijk, maar voor een groot aantal nationale belangen zijn dat de medeoverheden. De NOVI richt zich op die ontwikkelingen waarin meerdere nationale belangen bij elkaar komen, en keuzes in samenhang moeten worden gemaakt tussen die nationale belangen.

In de visie worden in totaal 21 nationale belangen genoemd die gewaarborgd moeten worden in het beleid voor de fysieke leefomgeving. Daarbij gaat het bijvoorbeeld ook om behoud en versterking van cultureel erfgoed en landschappelijke kwaliteiten van (inter)nationaal belang. Het landschap van Nederland is deel van de identiteit. Voor het behoud en het versterken van de kwaliteit van het landschap sterker moet het onderdeel landschap sterker worden meewogen in toekomstige keuzes. Verrommeling en versnippering van het landschap moet daarbij worden voorkomen.

Andere belangrijke keuzes in de NOVI zijn:
- Duurzame energie inpassen met oog voor omgevingskwaliteit;
- Ruimte voor overgang naar een circulaire economie;
- Woningbouw in een stedelijk netwerk van gezonde en groene steden;
- Landgebruik dat meer in balans is met de natuurlijke systemen.

In de Uitvoeringsagenda bij de NOVI is aangegeven hoe het Rijk de NOVI tot uitvoering wil brengen. Er worden naast de instrumenten van de Omgevingswet een aantal nieuwe instrumenten ingezet. Ook wordt gestart met een aantal nieuwe (nationale) programma’s. Voorbeelden hiervan zijn het Programma Energiehoofdstructuur, het Programma Gezonde Leefomgeving en het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Ook staat in de uitvoeringsagenda hoe de doorvertaling van de NOVI naar regio’s plaatsvindt.

Daarnaast zijn er gebieden waar grote en urgente ruimtelijk-fysieke opgaven uit de NOVI samenkomen en waarvoor een meerjarige en vernieuwende aanpak nodig is. Het Rijk zet voor deze gebieden extra capaciteit en middelen in om samen met andere overheden te komen tot een integrale aanpak. Daarvoor zijn NOVI-gebieden aangewezen, onder andere voor Zuid-Limburg.

De NOVI is zelfbindend voor het Rijk. De rijksoverheid zet er wel op in dat provincies en gemeenten bij het vaststellen van hun eigen omgevingsvisies rekening houden met wat er in de NOVI staat.

Middels de vaststelling van het geactualiseerde erfgoedbeleid en het voorliggende paraplubestemmingsplan voor het erfgoed wordt gewaarborgd dat het cultuurhistorische belang zorgvuldig wordt afgewogen bij alle activiteiten die in de gemeente plaatsvinden en die invloed kunnen hebben op cultuurhistorische waarden. Hiermee wordt bijgedragen aan het nationale belang van het behoud en versterking van de identiteit en de kwaliteit en unieke cultuurhistorische waarden van het landschap. Voor het overige is sprake van de verankering van lokaal beleid, waarbij de bovengenoemde nationale belangen uit de NOVI niet direct in het geding zijn.

2.1.2 Erfgoedwet

Op 1 juli 2016 is de Erfgoedwet in werking getreden. In deze wet is de bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland gebundeld. Samen met de nieuwe Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk. De Monumentenwet (1988, geactualiseerd in 2007) is hiermee (grotendeels) vervallen. Een aantal onderdelen van de Monumentenwet 1988 gaat over naar de Omgevingswet. Tot de inwerkingtreding van de Omgevingswet blijven deze onderdelen van kracht binnen het overgangsrecht van de Erfgoedwet.
Voor archeologie gaat het onder meer om:

- Het meewegen van het archeologische belang bij het opstellen van bestemmingsplannen;
- De mogelijkheid om voorschriften te verbinden aan de omgevingsvergunning ter bescherming van archeologie;
- De mogelijkheid van de Minister van OCW om bij (dreigende) schade aan archeologische monumenten na een toevalsvondst voorschriften te stellen aan de uitvoering de werkzaamheden of die stil te leggen;
- De mogelijkheid van het bevoegd gezag of de Minister van OCW om toegang tot een terrein af te dwingen om archeologisch onderzoek te kunnen doen.

De belangrijkste veranderingen in de Erfgoedwet voor wat betreft het onderwerp archeologie zijn:

- Onderzoeksbureaus die archeologisch onderzoek uitvoeren hebben voortaan niet meer een opgravingsvergunning nodig (die door de minister van OCW werd verleend), maar een certificaat (dat door een certificerende instelling wordt verleend);
- Erfgoed onder water is beter beschermd. Zo gelden nu ook zaken die onder water ‘op’ (dus niet ‘in’) de waterbodem liggen als archeologisch erfgoed. Het oppakken van dergelijke vondsten is (zonder opgravingscertificaat) dus verboden;
- Het zoeken naar archeologische vondsten met een metaaldetector wordt toegestaan in de bovenste 30 cm van de grond, behalve op archeologische monumenten en opgravingen. Gemeenten kunnen strengere regels vaststellen;
- Een vereniging voor amateurarcheologie mag opgravingen uitvoeren op terreinen waarvan is vastgesteld dat er geen professioneel onderzoek (meer) nodig is;
- Een aantal regelingen uit de Monumentenwet 1988 is vervallen: de regeling excessieve kosten voor opgravingen, de mogelijkheid om nadere eisen aan archeologische rapporten te stellen, de

mogelijkheid voor provincies om attentiegebieden aan te wijzen en de toewijzing van opgravingen aan een universiteit door de minister van OCW.

Wat betreft monumenten is in de Erfgoedwet de aanwijzing van bebouwing als Rijksmonument of als Rijksbeschermd gezicht geregeld. Provincies en gemeenten kunnen in aanvulling daarop gebouwen of stads- en dorpsgezichten een beschermde status geven.

2.1.3 Omgevingswet

Met de Omgevingswet bundelt de rijksoverheid de regels voor ruimtelijke projecten. Dit met het doel om ruimtelijke projecten eenvoudiger te kunnen starten. De inwerkingtreding van de Omgevingswet staat gepland voor 1 januari 2022.

Eén van de uitgangspunten van de wet is dat decentrale overheden al hun regels over de leefomgeving bijeenbrengen in één gebiedsdekkende regeling. Voor de gemeenten is dit het omgevingsplan. Dit plan biedt daarmee één integrale, inhoudelijk op elkaar afgestemde set van regels die van toepassing zijn op een locatie. Het omgevingsplan moet digitaal raadpleegbaar zijn.

Alhoewel de methodiek van het omgevingsplan op nationaal niveau nog wordt ontwikkeld, is getracht om een systematiek toe te passen die na inwerking treden van de Omgevingswet zoveel mogelijk kan worden overgenomen in het omgevingsplan.

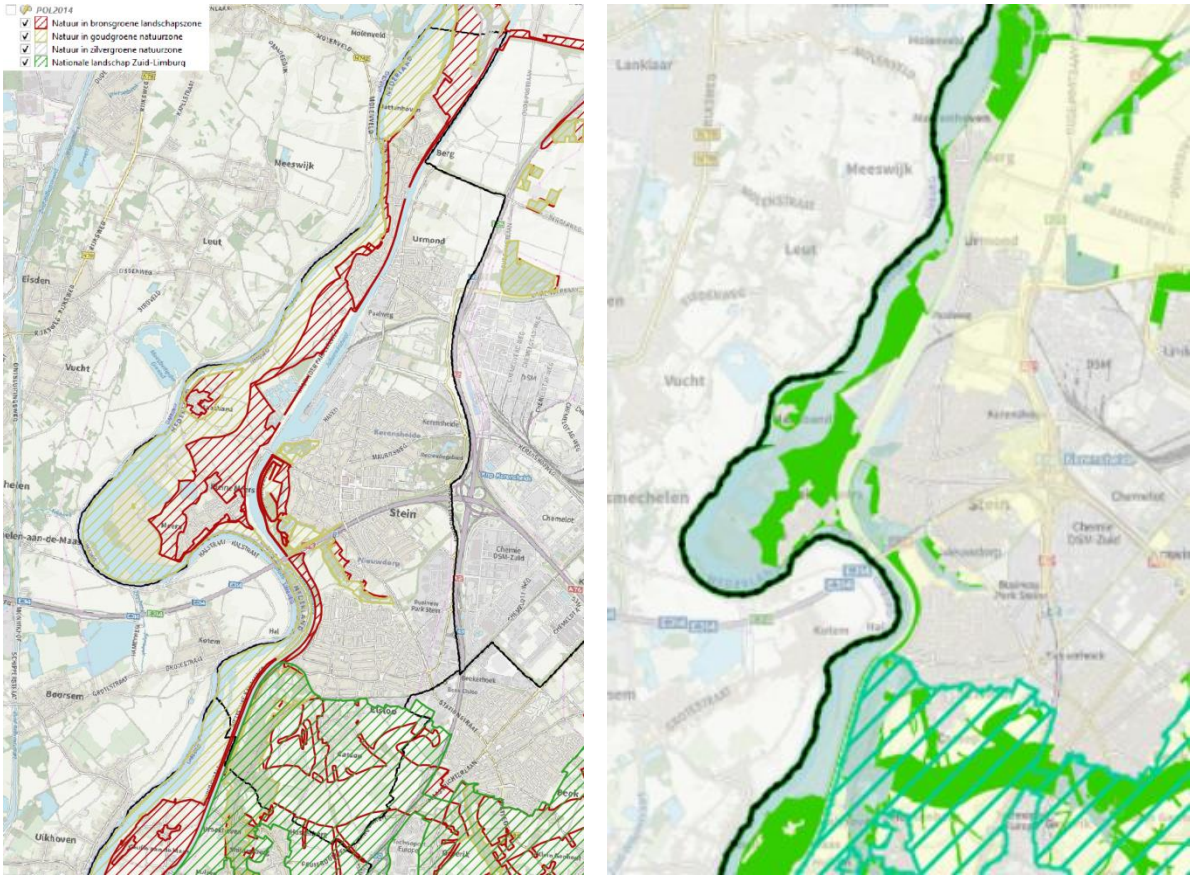
2.2 Provinciaal beleid

2.2.1 Provinciale Omgevingsvisie (POVI) Limburg

De Provinciale Omgevingsvisie (POVI) Limburg zal naar verwachting in april 2021 worden vastgesteld. Deze vaststelling is nodig in het kader van de nieuwe Omgevingswet die in 2022 in werking treedt en het eerdere Provinciaal Omgevingsplan van 12 december 2014 (POL2014) vervangt. In onderstaande afbeelding zijn de landschappelijke thema's uit zowel het POL2014 als het ontwerp van de POVI naast elkaar geprojecteerd.

Voor wat betreft de cultuurhistorische elementen en het landschap, komt de Provinciale Omgevingsvisie Limburg voor een groot deel overeen met het POL2014. De Bronsgroene landschapszone en de Zilvergroene natuurzone uit het POL2014 zijn in de ontwerp-POVI samengevoegd en opgenomen als Groenblauwe mantel. De goudgroene natuurzone uit het POL2014 is in de ontwerp-POVI hernoemd naar het Natuurnetwerk.

De Provincie streeft naar behoud en gebruik van erfgoed en wil zich samen met eigenaren, Rijk en gemeenten inzetten voor het behoud en de herbestemming van zowel religieuze als niet-religieuze beschermde monumenten. Het behoud van monumenten weegt nadrukkelijk mee bij ruimtelijke ontwikkelingen. Voor wat betreft erfgoed kijkt de provincie niet alleen naar het monument op zich, maar ook naar zijn omgeving; het erfgoed ensemble.

Vergelijking van de kaart met waarden uit het POL2014 (links) en de POVI (rechts).

In economische zin is de provincie van mening dat de vrijetijdseconomie een belangrijke economische pijler vormt in Limburg. Voor een florerende vrijetijdseconomie zijn de kwaliteit van landschap en natuur en aantrekkelijke steden en dorpen van belang. Er moet volgens de provincie worden gezocht naar een stevige balans tussen de beleving en bescherming van landschap, natuur en erfgoed én de belangen van verschillende groepen toeristen, recreanten en de inwoners.

Bij ruimtelijke ontwikkelingen wil de provincie al in een vroeg stadium betrokken zijn bij het afwegingsproces, om op deze manier tot integrale ontwerpen te komen. De provincie speelt o.a. een verbindende rol bij de uitvoering van het programma Nationaal Landschap Zuid-Limburg. De Provincie continueert haar rol gericht op het behouden, beheren, ontwikkelen en beleven van de landschappelijke kernkwaliteiten van het beschermingsgebied van het Nationaal Landschap, maar ook voor andere kwetsbare gebieden. De groenblauwe mantel, die in de POVI is opgenomen, omvat onder andere het Maasdal en de landschappelijk en cultuurhistorisch waardevolle beekdalen. De gebieden die deel uitmaken van de groenblauwe mantel in de POVI hebben vaak een functie als buffer rond en verbindingszones tussen bestaande natuurgebieden. Het betreft gebieden met overwegend (extensievere) landbouwgebieden, monumenten, kleinschalige landschapselementen en waterlopen. In Stein omvat dit gebied ook de steilere hellingen, droogdalen en landschappelijke verbindingen naar het Maasdal.

Binnen de Limburgse regio's zijn er grote verschillen in agrarische en landschappelijke structuren, en de interactie tussen beide. In Zuid-Limburg heeft de grondgebonden land- en tuinbouw van oudsher sterk bijgedragen aan de ontwikkeling en het beheer van het aantrekkelijke en afwisselende cultuurlandschap. Dit erfgoed vormt binnen Nederland een bijzondere categorie door hun bouwstijl en vorm,

zoals vakwerk-boerderijen en de carré-boerderijen met kasteelachtige uitstraling. Beheer en behoud van deze unieke landschaps- en cultuurwaarden is essentieel en vraagt om nieuwe verdienmodellen.

Het bestemmingsplan ‘Erfgoed Stein’ voorziet, na zorgvuldige inventarisatie en selectie, in de bescherming van het totale ruimtelijk erfgoed van Stein. De bescherming omvat naast nederzettingsstructuren en gebouwd erfgoed ook groen- en landschapselementen, waardevol cultuurlandschap en historische infrastructurele elementen, zoals oude wegen, oude dijken, etc. Ook heeft een update plaatsgevonden van archeologische verwachtingen.

Middels de vaststelling van het geactualiseerde erfgoedbeleid en het voorliggende paraplubestemmingsplan voor het erfgoed wordt gewaarborgd dat het cultuurhistorische belang zorgvuldig wordt afgewogen bij alle activiteiten die in de gemeente plaatsvinden en die invloed kunnen hebben op cultuurhistorische waarden. Hiermee wordt bijgedragen aan het provinciale belang van het behoud en versterking van de identiteit en de kwaliteit en unieke cultuurhistorische waarden van het landschap. Voor het overige is sprake van de verankering van lokaal beleid, waarbij de bovengenoemde provinciale belangen uit het POL2014 en de ontwerp-POVI (zie ook 2.2.2 en 2.2.3) niet in het geding zijn.

2.2.2 Omgevingsverordening Limburg 2014 en 2021

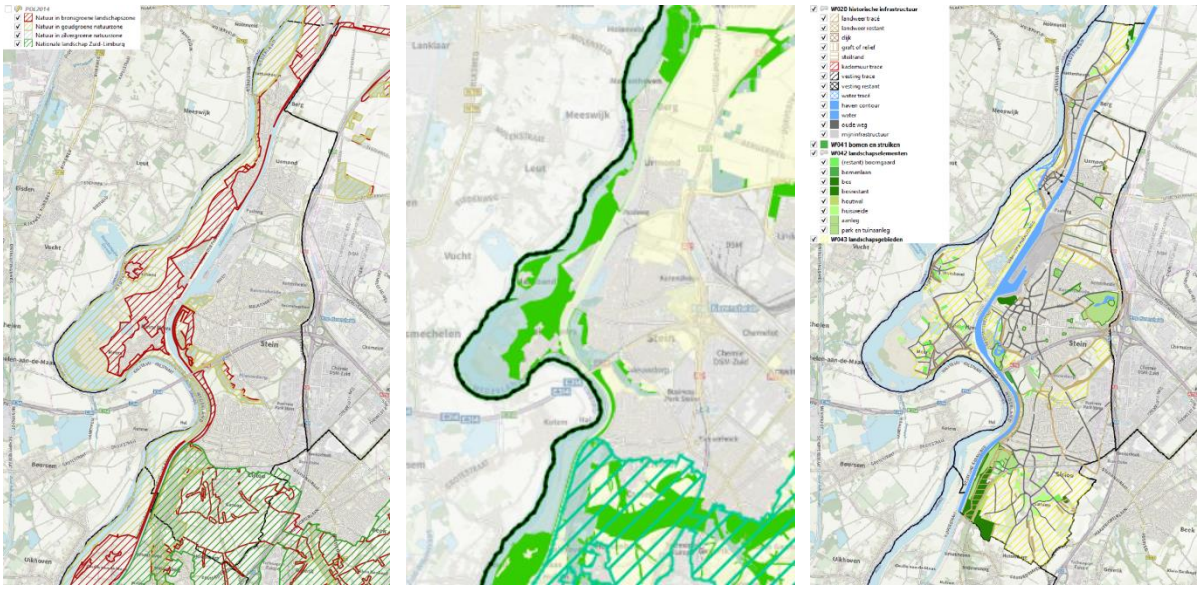
De provincie Limburg heeft op 12 december 2014 ook de Omgevingsverordening Limburg 2014 vastgesteld. Hierin staan de regels die nodig zijn om het omgevingsbeleid van het POL2014 juridische binding te geven en die in acht moeten worden genomen bij het opstellen van onder andere bestemmingsplannen.

Het gaat daarbij o.a. over de bescherming en versterking van de kernkwaliteiten van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg alsmede de in het POL2014 aangeduide Bronsgroene landschapszones, Zilvergroene natuurzones (in de ontwerp-POVI samengevoegd tot Groenblauwe mantel) en goudgroene natuurzones (in de ontwerp-POVI het Natuurnetwerk). Voor wat betreft landschappelijke kernkwaliteiten gaat het o.a. om het behouden van het reliëf, het open-besloten karakter, het groene karakter en het cultuurhistorisch erfgoed.

Ten aanzien van het gebouwde erfgoed richt de Omgevingsverordening Limburg 2014 zich op het behoud en de duurzame herbestemming van monumenten en beeldbepalende gebouwen. Daarbij gaat het niet enkel om het monument of beeldbepalende gebouw, maar ook om de samenhang met de cultuurhistorische waarden in zijn omgeving; het erfgoed ensemble. In de ontwerp-POVI is deze visie overgenomen.
Met de vaststelling van de nieuwe Provinciale Omgevingsvisie (POVI) zal het ook noodzakelijk zijn om de Provinciale Omgevingsverordening (Omgevingsverordening Limburg 2014) aan te passen. De eerste stappen voor de nieuwe Omgevingsverordening zijn reeds gezet. Na vaststelling van de Omgevingsvisie, die is voorzien in april 2021, wordt op basis van die inhoud ook de volgende stap voor de Omgevingsverordening gezet. De vaststelling van de verordening is voorzien in december 2021. De inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingsverordening is gelijk aan de inwerkingtreding van de Omgevingswet: 1 januari 2022. Tot die tijd blijft de huidige Omgevingsverordening van kracht. Het voorliggende bestemmingsplan voorziet in de bescherming van kernkwaliteiten van de waardevolle landschapszones en het Nationale landschap Zuid-Limburg.

Inpassing provinciale kernkwaliteiten in bestemmingsplan 'Erfgoed Stein'

Het voorliggende bestemmingsplan regelt de bescherming van zowel monumenten en beeldbepalende gebouwen, als hun omgeving. In het erfgoedbeleid, dat in 2019 werd vastgesteld, zet de gemeente in op het bevorderen van de kwaliteit en het gebruik van leegstaand erfgoed, door eigenaren actief te benaderen en te stimuleren tot het opheffen van verstoringen, restauratie en duurzame herstemming.

Vergelijking van de kaart met waarden uit het POL2014 (links) het ontwerp van de POVI en de gedetailleerde waardenkaart van het erfgoedproject Stein (rechts), die één op één is vertaald in de bescherming in het bestemmingsplan.

Op linker kaart in bovenstaande afbeelding zijn de in het POL2014 beschermde landschapsgebieden aangegeven. De middelste kaart bevat de te beschermen landschapskwaliteiten uit de ontwerp-POVI Limburg, dat grotendeels overeenkomt met het POL2014. Het gebied ten zuiden van de kern Elsloo maakt deel uit van het Nationaal Landschap Zuid-Limburg, dat geldt als beschermingsgebied. De in het POL2014 te beschermen bronsgroene landschapszones, zilvergroene natuurzones (in de ontwerp-POVI samengevoegd tot Groenblauwe mantel) treffen we in Stein met name aan in het Maasdal, de beekdalen en in het Nationaal Landschap Zuid-Limburg. De rechter kaart in de bovenstaande afbeelding geeft de op grond van het bestemmingsplan 'Erfgoed Stein' beschermde landschapsgebieden en landschapselementen weer. Het betreft een detaillering van de in het POL2014 en ontwerp-POVI genoemde kernkwaliteiten.

De gebieden grenzend aan de Maas, die in het POL2014 als goudgroene natuurzone (in de ontwerp-POVI Natuurnetwerk genoemd) zijn aangegeven, zijn in het kader van de werkzaamheden voor de Grensmaas inmiddels getransformeerd en buiten de cultuurhistorische bescherming gelaten.

De specifieke cultuurhistorische bescherming van het bestemmingsplan 'Erfgoed Stein' komt in plaats van eventuele regels die in de onderliggende bestemmingsplannen zijn opgenomen met betrekking tot de bescherming van cultuurhistorische waarden. In het bestemmingsplan 'Erfgoed Stein' zijn specifieke regels opgenomen ter bescherming van het waardevol cultuurlandschap en de daarin aanwezige landschapselementen zoals dijken, graften, holle wegen, et cetera, waarbij kortheidshalve wordt verwezen naar de regels van het bestemmingplan.

2.2.3 Provinciaal archeologiebeleid

De provincie Limburg heeft het provinciaal archeologiebeleid voor de periode 2020-2023 vastgelegd in het 'Beleidsprogramma Archeologie 2020-2023'. Het provinciale beleid zet met name in op het vergroten van de (digitale) zichtbaarheid en toegankelijkheid van archeologie. Daartoe zet zij in essentie in op:

- Publieksbereik;
- Publieksparticipatie;
- De (digitale) ontsluiting;
- Benutting van resultaten archeologisch onderzoek.

De provincie is hierin initiator en het goede voorbeeld, ondersteuner en financier van lokale initiatieven en bevoegd gezag en depothouder in het proces van de archeologische monumentenzorg.

Naast bovengenoemde beleidsuitgangspunten bevat het archeologiebeleid twee actielijnen.

1. De verbindende waarde van archeologie:
   Deze actielijn richt zich op de (digitale) ontsluiting van archeologie voor een breder publiek. Enerzijds vanuit de attractiviteit ervan, anderzijds vanuit de maatschappelijke waarden zoals identiteit en cohesie.
2. De verbeterde archeologische monumentenzorg:
   Deze actielijn richt zich op de wettelijke archeologische verplichtingen in heel Limburg doelgericht en efficiënt in te vullen en de resultaten ervan zoveel mogelijk te benutten.

Binnen het grondgebied van de gemeente Stein is een uitloper van één provinciaal archeologisch aandachtsgebied gelegen, namelijk het gebied ten noorden van de kern Urmond en ten oosten van de kern Berg. De verwachte hoge en middelhoge archeologische waarden in dit gebied zijn door middel van de archeologische dubbelbestemming beschermd in het voorliggende paraplubestemmingsplan. Hiermee is invulling gegeven aan de borging van het aandachtsgebied in gemeentelijke bestemmingsplannen.

De provincie erkent dat de belangrijkste wettelijke verantwoordelijkheid voor archeologie in het ruimtelijke domein bij de gemeenten liggen, middels de bescherming van archeologische (verwachtings)waarden in bestemmingsplannen. In het paraplubestemmingsplan erfgoed Stein wordt hieraan invulling gegeven.

2.2.4 Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023 Monumenten behouden, benutten én beleven

Het Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023 is met name gericht op het behoud van het gebouwd Limburgs erfgoed. De provincie Limburg kent een groot aantal beschermde monumenten, waarvan het merendeel in goede staat verkeert. De opgave voor een aantal specifieke monumentencategorieën blijkt echter nog groot. De provincie wil verval en leegstand van dit erfgoed zoveel mogelijk tegengaan, onder andere door middel van restauratie en herbestemming. Tevens is bij de instandhouding van monumenten meer de nadruk komen liggen op de ensemblegedachte: het erfgoed én zijn historische omgeving. Daarbij ligt een extra accent op historisch groen.

Het voorliggende paraplubestemmingsplan voor het erfgoed van Stein bevat de juridisch-planologische vastlegging van het gemeentelijke erfgoedbeleid. In lijn met het provinciale beleid is hierbij naast gebouwd erfgoed (monumenten) ook het groene erfgoed in kaart gebracht en is een beschermde status toegekend aan waardevolle landschappen, groenstructuren en individuele bomen en

struiken. Daarnaast zijn historisch waardevolle infrastructurele elementen beschermd. Het bestemmingsplan draagt voornamelijk bij aan de bescherming en het behoud van het erfgoed. Voor ingrepen zoals bouwwerkzaamheden of grondwerkzaamheden is in het bestemmingsplan namelijk een omgevingsvergunningstelsel opgenomen. Hierbij wordt afgewogen of de werkzaamheden geen onevenredige nadelige effecten hebben op het beschermde erfgoed.

2.3 Gemeentelijk beleid

2.3.1 Ruimtelijke Structuurvisie Stein 2015-2025

Op 26 februari 2015 heeft de gemeenteraad van Stein de Ruimtelijke Structuurvisie Stein 2015-2025 vastgesteld. De gemeente Stein ambieert in deze structuurvisie om in deze periode aan de ruimtelijke kwaliteit van haar gemeente te werken. De gemeente wil inspelen op de trends van vergrijzing en ontgroening door:

- Te investeren in onze lokale economie en daarmee voldoende werkgelegenheid te behouden;
- Te investeren in de kwaliteit en leefbaarheid van de dorpen;
- Het buitengebied nog aantrekkelijker te maken voor de inwoners en bezoekers van Stein.

Wat betreft het erfgoed bevat de structuurvisie beleidsuitgangspunten omtrent archeologie, landschap en cultuurhistorie. De gemeente erkent dat archeologische waarden, historische kernen en cultuurhistorische waarden belangrijk zijn als ruimtelijke kwaliteiten van de gemeente Stein. Wat betreft archeologie heeft Stein een rijk archeologisch bodemarchief, vanwege de lange bewoningsgeschiedenis van de gemeente, die terug gaat tot het midden van de oude steentijd.

De gemeente streeft naar behoud van het aanwezige erfgoed en het beter zichtbaar en beleefbaar maken hiervan. Archeologie, landschap en cultuurhistorie kunnen hierbij dienen als inspiratiebron voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. De gemeente wil de aanwezige waarden versterken door:

- Bij de ruimtelijke onderbouwing en afweging van toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen expliciet te betrekken hoe omgegaan wordt met de cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten;
- Specifieke projecten op te pakken ten aanzien van de thema's landschap en cultuurhistorie die opgenomen worden in het uitvoeringsprogramma bij de structuurvisie;
- Ter behoud van monumentale en beeldbepalende objecten te duiden welke nieuwe ruimtelijke functies wel of niet wenselijk zijn in het geval van leegstand en daar als gemeente voldoende ruimtelijke mogelijkheden voor te bieden in bestemmingsplannen. Verder wil de gemeente hierin een meedenkende houding naar initiatiefnemers laten zien (onder welke voorwaarden kan een herbestemming gerealiseerd worden);
- Beeldbepalende gebouwen en/of monumenten pas te slopen indien hergebruik of gedeeltelijke sloop geen soelaas biedt. De gemeente ziet sloop daarbij als laatste optie en zal, in gesprek met de betreffende eigenaar, stimuleren om een gebouw in ieder geval in stand te houden.
- Het met name bieden van ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden voor horeca, recreatie en toerisme in de historische delen van de kernen.

Het gemeentelijk erfgoedbeleid bevat een nadere uitwerking van de omgang met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed.

2.3.2 Erfgoedbeleid 2019 gemeente Stein

In 2019 heeft de gemeente Stein een erfgoednota vastgesteld. Vanwege de verbreding van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar ruimtelijke erfgoedzorg en de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van al het ruimtelijke erfgoed. In de erfgoednota zijn keuzes gemaakt hoe met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed wordt omgegaan. Daarbij is rekening gehouden met een aantal landelijke ontwikkelingen en de ambitie en strategische visie van de gemeente. De nota geeft inzicht in deze ontwikkelingen en de te maken keuzen, waarbij is gekozen voor een drietal speerpunten c.q. thema's: *(h)erkennen van erfgoed*, *het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed* en *de beleving van erfgoed.*

(h)erkenning van erfgoed
Stein heeft een rijk verleden, karakteristieke oude kernen en bijzonder landschap. Veel inwoners zijn zich vaak niet bewust van de bijzondere waarden van het erfgoed, dat een van de dragers is van de eigenheid en identiteit van de verschillende kernen. Het erfgoed wordt niet herkend en als gewoon ervaren. Veelal door onwetendheid zijn in het verleden veel waardevolle zaken verdwenen. Als onderdeel van het erfgoedbeleid wil de gemeente de inwoners en eigenaren van erfgoed bewust maken van de waarde van het erfgoed. Door het (h)erkennen van de waarden wil de gemeente draagvlak voor het behoud van erfgoed bewerkstelligen.

Bewustwording is echter niet altijd voldoende. Soms prevaleren individuele wensen en belangen boven het maatschappelijk belang van het erfgoed. Daarvoor is het noodzakelijk om het bijzondere erfgoed ook te beschermen. Vanuit de landelijke wetgeving ligt deze taak sinds een aantal jaren nadrukkelijk bij de gemeente. Daarbij gaat het niet meer alleen om individuele gebouwen en objecten maar om de zorg voor integraal ruimtelijk erfgoed. Dit houdt in dat rekening wordt gehouden met het totaal van de (ruimtelijke) cultuurhistorische waarden: een combinatie van archeologie, landschap, groen, gebouwde monumenten en historische bebouwingsstructuren. Uniek aan het Erfgoedproject Stein is het feit dat al deze elementen in samenhang met elkaar en de ruimtelijke geschiedenis zijn geïnventariseerd, geselecteerd en beschermd. De ruimtelijke geschiedenis van de gemeente is als bijlage aan deze toelichting toegevoegd. Door deze aanpak zijn de onderlinge verbanden herkenbaar wat leidt tot een compleet, voldragen en alles omvattend beleid en bescherming. Beschermd worden de parels die de geschiedenis van Stein vertellen en die bijdragen aan de eigenheid, de identiteit en de historische beleving van de kernen en het landschap.

Voor wat betreft de bescherming is gekozen om zoveel vooruit te lopen op de nieuwe Omgevingswet en het omgevingsplan, die in 2021 inwerking zal treden. Gemeenten worden op basis van deze nieuwe wet verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen. Vooruitlopende op de invoering van de Omgevingswet zal de bescherming van waardevol erfgoed plaatsvinden via een facetbestemmingsplan. Bescherming vindt plaats door een vergunningstelsel op te nemen. Beschermen van erfgoed betekent overigens niet dat er niks meer mag veranderen, maar dat de cultuurhistorische waarden bij de vergunningaanvraag en belangenafweging worden meegewogen. Soms zijn wijzigingen aan erfgoed zelfs noodzakelijk, bijvoorbeeld als een pand zijn functie heeft verloren. In dit geval zal moeten worden gezocht naar een nieuwe bestemming, waarbij waardevolle elementen worden gerespecteerd, maar het pand wordt getransformeerd naar 21ste-eeuwse gebruiksnormen.

Verbeteren van de kwaliteit van erfgoed

Panden en monumenten die niet worden onderhouden of leeg staan raken in verval. Ze kunnen dus alleen in stand worden gehouden als ze een bestemming hebben. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaande monumenten moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. In bestemmingsplannen zullen ruimere mogelijkheden worden opgenomen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken.

Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is vaak maatwerk. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en mogelijkheden. Dit kan voor een deel worden weggenomen door informatiebijeenkomsten voor eigenaren. Het is ook wenselijk om de eigenaren actief te benaderen en bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en instandhouding van erfgoed. Om eigenaren te stimuleren tot onderhoud over te gaan zal daarnaast een subsidieregeling in het leven worden geroepen.

Om de kwaliteit van het erfgoed te verbeteren, zal de gemeente haar eigen processen tegen het licht moeten houden. Vaak ontbreekt het aan de voorkant van een vergunningsproces aan informatie, waardoor plannen soms op en neer gaan tussen de gemeentelijke monumentencommissie en de initiatiefnemer om uiteindelijk tot een aanvaardbaar plan te komen. De eisen en toetscriteria moeten derhalve op voorhand bekend zijn. Ook ontbreekt het bij medewerkers vaak aan kennis en affiniteit met erfgoed. Monumentenzorg gaat vaak om details. Toetsprotocollen en checklists kunnen voorkomen dat deze details over het hoofd worden gezien en de kwaliteit van de vergunningproces en uiteindelijk de kwaliteit van het monument verbeteren. Een belangrijke rol is daarbij ook weggelegd voor het toezicht op de uitvoering alsmede handhaving. Voor het waardevolle erfgoed geldt immers “weg is weg”.

Beleving van erfgoed
Ons erfgoed geeft atmosfeer en sfeer aan de kernen en het landschap; iedere kern heeft er een eigen karakter door. Dit is van belang voor de aantrekkelijkheid van de leefomgeving maar ook voor de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht. Stein zet de komende periode in op het beter beleefbaar maken van het Steinse erfgoed. Dit kan op een aantal manieren. Allereerst door bij de herinrichting van historische dorpskernen en ontwikkeling van gebieden inspiratie te zoeken in het verleden, een passende bestrating en straatmeubilair aan te brengen en de planvorming te baseren op historische elementen.

Daarnaast kan erfgoed beleefbaar worden gemaakt door de ontsluiting van het erfgoed. Dat betekent in letterlijke zin o.a. dat het erfgoed publiek toegankelijk wordt gemaakt, bijvoorbeeld tijdens de Open monumentendag of door het plaatsen van informatieborden. Inmiddels zijn er echter nieuwe technieken, waarbij erfgoed op een moderne digitale manier kan worden ontsloten en daarbij een bredere doelgroep en ook jongeren kunnen worden bereikt. De erfgoedkaart van Stein kan samen met historische verenigingen worden doorontwikkeld tot een digitaal erfgoedsysteem waarin niet alleen gebouwen en landschapselementen worden opgenomen, maar ook de verhalen die bij de vele historische locaties van Stein horen. Naast de toeristische meerwaarde is dit ook een goed instrument om draagvlak te creëren en inwoners bewust te maken van de waarde van het erfgoed en het verleden van Stein. Immers geldt *“zonder verleden geen toekomst”*. De bewustwording kan tot slot worden gestimuleerd door in samenwerking met de historische verenigingen educatieve erfgoedprojecten op scholen op te zetten, *“de jeugd heeft immers de toekomst”*. Ook hierbij kunnen moderne aansprekende middelen worden ingezet, zoals het vermelde digitale erfgoedsysteem en sociale media.

Voor meer informatie over het erfgoedbeleid wordt verwezen naar de erfgoednota die als bijlage 1 aan deze toelichting is toegevoegd.

2.3.3 Gemeentelijke Omgevingsvisie (GOVI)

Naast de nationale en provinciale omgevingsvisies wordt op dit moment ook een gemeentelijke omgevingsvisie (GOVI) voorbereid als opvolger van de gemeentelijke structuurvisie. Het eerste concept van de GOVI is inmiddels gereed. Het erfgoedbeleid, dat in 2019 door de gemeenteraad is vastgesteld, wordt integraal onderdeel van deze omgevingsvisie.

De gemeente is zich ervan bewust dat het erfgoed een belangrijk onderdeel vormt van de kwaliteit en identiteit van de fysieke leefomgeving en sociale samenhang van de gemeente. De inwoners zijn trots op en bewust van hun eigen(zinnige) identiteit en kwaliteiten. De gemeente wil deze zaken nog meer onder de aandacht brengen.

De cultuurhistorische waarden kunnen als totempaal dienen voor het versterken van een gedeelde identiteit van een wijk of kern en kunnen het gevoel van gezamenlijke roots en sociale cohesie onder inwoners versterken. *“Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis en het laten zien en ervaren en beschermen zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd, bezoekers en nieuwe inwoners”.*

Erfgoed vormt de basis voor ruimtelijke beleving, identiteit, diversiteit van de verschillende kernen en sociale cohesie. Het behouden, beschermen en verder versterken van archeologische en cultuurhistorische waarden vormt dan ook een belangrijk onderdeel van de Gemeentelijke Omgevingsvisie.

3. VERTALING ERFGOEDBELEID IN PARAPLUBESTEMMINGS-PLAN

3.1 Inventarisatie en waardering

Voor de vertaling van het erfgoedbeleid in het paraplubestemmingsplan heeft een inventarisatie-, selectie- en waarderingsproces plaatsgevonden dat hieronder verder uiteen is gezet.

3.1.1 Inventarisatie

De inventarisatie van erfgoed heeft plaatsgevonden in de periode van oktober 2016 tot begin 2018. Tijdens de inventarisatie is veelvuldig overleg gepleegd met de diverse historische verenigingen die de gemeente Stein rijk is. De inventarisatie heeft stapsgewijs per kern plaatsgevonden. Na elke inventarisatieronde is er een informatieavond geweest waarbij de inventarisatieresultaten aan de inwoners en belangstellenden zijn gepresenteerd en met hun zijn besproken. Ook zijn de inventarisatiegegevens op een website ontsloten en bestond de mogelijkheid tot het maken van opmerkingen en aanvullen van de inventarisatie. De participatie van inwoners en historische verenigingen heeft geleid tot een complete en breed gedragen inventarisatie.

3.1.2 Selectiecriteria

De selectiecriteria die voor erfgoed worden gehanteerd, zijn afgeleid van de begripsomschrijving “monument” zoals die sinds 1961 werd gehanteerd in Monumentenwet: *“een zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde”.* Deze begripsomschrijving, die primair bedoeld was voor gebouwen, bevat de (primaire) criteria *Schoonheid, Betekenis voor de wetenschap en Cultuurhistorische waarden.* Voor de selectie van het Steinse erfgoed is een aantal aanvullende selectiecriteria gehanteerd, die zijn afgeleid van de bovengenoemde primaire criteria. Het betreft o.a. de (historische en huidige) esthetische kwaliteit, beeldbepalend karakter, de ensemble waarde en ruimtelijke context, de gaafheid, de zeldzaamheid, de streekeigen kenmerken, het gebruik van bijzondere materialen, een bijzondere detaillering of bouwtechniek en de plaatselijke geschiedenis. Daarnaast is het van belang in hoeverre een object aansluit bij de kernkwaliteiten van een dorp, gehucht of gebied. Deze selectiecriteria voor gebouwen zijn in de onderstaande tabel verder gespecificeerd.

criteria	**waarde vanwege**
toenmalige en hedendaagse esthetische kwaliteit	de architectuurhistorische betekenis in relatie tot de esthetische kwaliteit van het ontwerp; is de architectuur of oorspronkelijke opzet bewaard gebleven?
beeldbepalend	het object is ruimtelijk bepalend c.q. markant voor de omgeving
ensemble waarde of ruimtelijke of structurele samenhang met bebouwde omgeving of landschap	de betekenis van het object als onderdeel van de historische nederzettingsstructuur of vanwege de historisch-ruimtelijke relatie met de directe omgeving waarbij het object deel uit maakt van een gebied waarvan de wegen, verkaveling, bodem- en groenstructuren een oorspronkelijke indruk wekken of veranderingen hebben ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven

gaafheid	de (architectonische) gaafheid van het object. Het object heeft veranderingen ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven
zeldzaamheid	Het gaat bij erfgoed vaak om zeldzaamheid op basis van ouderdom. Hoe ouder hoe minder zeldzaam. het bijzondere materiaalgebruik, de bijzondere detaillering of bijzondere ornamenten
steekeigen kenmerken	de typologische, functionele, bouwtechnische en (architectuur)historische kenmerken van het streekeigen bouwen en gebruik; betreft over het algemeen agrarische bebouwing en streekeigen materialen, zoals leemvakwerk, mergel, etc.
plaatselijke uiting architectuurstroming	een plaatselijke uiting van een belangrijke (landelijke) architectuurstroming of bouwtechniek.
uiting plaatselijke geschiedenis	de betekenis voor de plaatselijke geschiedenis als uitdrukking van een culturele sociaal-economische, bestuurlijke of geestelijke ontwikkeling. heeft het gebouw een bijzondere functie gehad of heeft er een bijzonder persoon gewoond?
Aansluiten bij kernkwaliteit kern	Iedere kern heeft zijn specifieke historie en kenmerken, waardoor de kern zich onderscheidt van overige kernen. Erfgoed dat past binnen deze kenmerken heeft een voorkeur bij selectie.

Alhoewel de bovenstaande criteria zijn bedoeld voor de selectie van gebouwen, zijn de criteria met enkele differentiaties ook toepasbaar voor ander erfgoed, zoals historische nederzettingsstructuren, groen, landschap, etc. Voor het groen erfgoed zijn aanvullend natuurwaarde en deontologische waarde van belang.

3.1.3 Waardering

Bij de waardering van erfgoed is over het algemeen gewerkt met drie categorieën:
- Zeer waardevol
- Waardevol
- Vrij waardevol

De categorie *zeer waardevol* betreft **monumentaal** erfgoed. De categorie *waardevol* is **beeldbepalend** erfgoed terwijl de categorie *vrij waardevol* als **beeld- of ruimtelijk ondersteunend** moet worden aangemerkt. De niet benoemde objecten en elementen hebben geen specifieke waarde.

3.2 Nederzettingsstructuren

3.2.1 Inleiding

In een bijlage 2 (“De stille getuigen”, de globale ruimtelijke geschiedenis van de gemeente Stein) van deze toelichting zijn de ontwikkelingen van de verschillende kernen beschreven. De historische kernen van Elsloo en Urmond zijn vanwege hun bijzondere historische ruimtelijke structuur en karakteristiek aangewezen tot rijksbeschermde dorpsgezichten. De begripsomschrijving van stads- of dorpsgezichten luidt: *“groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid,*

hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden".
Wanneer door het rijk een stads- en dorpsgezicht is aangewezen, moet de gemeente een bestemmingsplan vaststellen om de bescherming van dit gezicht te waarborgen. De aanwijzing op zich zelf heeft geen beschermde werking. De aanwijzing heeft dan ook het karakter van het opplakken van een etiket dat aangeeft dat met het gebied voorzichtig moet worden omgesprongen.

Rijksbeschermde gezichten zijn, even als rijksmonumenten, door het rijk aangewezen omdat deze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht. Echter ook niet door het rijk aangewezen historische bebouwingsstructuren kunnen echter wel van lokaal belang zijn. Dit geldt voor historische kernen en linten waarvan de oorspronkelijke structuur en het karakter voor een (groot) deel nog herkenbaar.

3.2.2 Waardering

tijdslagen
Voor de gemeente Stein maken we onderscheid tussen een tweetal tijdslagen die gaaf bewaard zijn gebleven en van belang zijn voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente. Het betreft:
Gebieden met een (laat) middeleeuwse agrarische structuur en karakteristiek

- Dit zijn gebieden waarbij de middeleeuwse structuur, het karakter en de historie nog herkenbaar en voelbaar aanwezig is. Het betreft o.a. de kernen van Catsop; in Stein Keereind, de kern rond kerk en een deel van Houterend; de oude kernen Klein en Groot Meers; Maasband en in Berg a/d Maas de Berger Maasstraat, Kerkstraat en Julianastraat. Sommige van deze gebieden hebben een latere verandering en verdichting ondergaan, waardoor de intrinsieke waarde van het gebied in enige mate is aangetast. Dit is tot uitdrukking gebracht in de waardering van de verschillende gebieden.

Gebieden die verband houden met de mijnbouw met oorspronkelijke structuur en het karakter

- Vanaf ca. 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de opening van de nabijgelegen Mauritsmijn. Arbeiders moesten worden gehuisvest en infrastructuur werd aangelegd. In een aantal gebieden hiervan is de oorspronkelijke opzet en structuur behouden gebleven. Omdat de mijn een belangrijk onderdeel van de Steinse geschiedenis vormt is het wenselijk om ook aandacht te besteden aan deze periode en gebieden.

werkwijze
Voor de inventarisatie en selectie van historische nederzettingen zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebieden bezocht en in samenhang met de bebouwing gewaardeerd.

waarden
In oorsprong bestond de gemeente Stein uit een agrarische gemeenschap met dito kernen. De agrarische oorsprong en het karakter is nog op vele plaatsen in min of meerdere mate herkenbaar aanwezig. Deze gebieden zijn in cultuurhistorische zin van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkeling die verband houdt met de agrarische geschiedenis van de verschillende gebieden. Vaak is er sprake van een bijzondere samenhang tussen historische agrarische functies, de schaal en de verschijningsvorm van bebouwing, wegen, groenvoorziening en open ruimten. De gebieden hebben een bijzondere beeldkwaliteit vanwege de streekeigen bebouwing en inrichting. Het betreft bebouwing met streekeigen materialen en bouwwijzen en streekeigen beplantingen en groenelementen etc.

In de eerste helft van de 20e eeuw veranderde het agrarische landschap drastisch. De opening van de staatsmijn Maurits betekende een keerpunt in de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente Stein. De komst van de mijnen had met name gevolgen voor de infrastructuur, zoals het Julianakanaal waarvoor het westelijke deel van Elsloo moest verdwijnen en elders werd teruggebouwd. Ook had de komst van de mijnen en de bijbehorende infrastructuur een behoorlijke expansie van de kern Stein tot gevolg. De gebieden die in deze periode zijn ontstaan, zijn van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkelingen die verband houden met de steenkoolwinning en de komst van de staatsmijn Maurits.

Daar waar in Elsloo de herbouw en expansie met name plaatsvond langs bestaande wegen, werden in Stein ook nieuwe wijken aangelegd. De nieuwbouw langs bestaande wegen is van belang vanwege de architectonische kwalitatief hoogwaardige interbellum architectuur met een grote verscheidenheid. In tegenstelling tot Geleen, Sittard en de Oostelijke mijnstreek kent Stein, met uitzondering van de Belboom en Nieuwdorp, geen echte mijnkolonies. De uitbreidingswijken die vanwege de mijnbouw zijn ontstaan zijn van belang vanwege ruimtelijke, functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept.

De waarde van dergelijke gebieden is afhankelijk van de herkenbaarheid en gaafheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, de bebouwing en (functionele) opzet als geheel. Ieder gebied heeft uiteraard in de loop der tijd veranderingen ondergaan. De waardering is derhalve afhankelijk van de mate in hoeverre de oorspronkelijke structuur en het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven. De gaafheid vanuit historisch ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel of landschappelijk oogpunt bepaalt over het algemeen ook de zeldzaamheid van een gebied. Daar waar andere gebieden hun historische karakter hebben verloren, is het hier bewaard gebleven.

Reeds beschermde gezichten Elsloo en Urmond
De gemeente Stein kent een tweetal rijksbeschermde gezichten, Elsloo en Urmond. Urmond is van rijksbelang vanwege de compacte stedelijke bebouwingsstructuur als belangrijke versterkte havenplaats. Elsloo is van rijksbelang vanwege de agrarische lintbebouwing en schilderachtige ligging in de helling van het Maasdal en de combinatie met het Maasvaart (waarvan het Schippershuis het belangrijkste relict vormt) en huidige kasteel (voormalige Panhuis, brouwerij). In Elsloo is aansluitend aan het beschermde gezicht nog een deel van de Raadhuisstraat als zeer waardevol aangemerkt vanwege de nog aanwezige huisweiden, die het agrarische karakter ondersteunen en de begin 20e-eeuwse bebouwing (waaronder het voormalige gemeentehuis) aan de oostkant van de Raadhuisstraat.
In Urmond is, aansluitend aan het beschermde gezicht, het gebied dat de zuidelijke steilrand (die onderdeel was versterkte vestiging) alsmede een deel van de Beekstraat en de Bergstraat (die onderdeel zijn van de historische structuur en waar de historisch bebouwing nog deels aanwezig is) omvat als zeer waardevol aangemerkt. Ook in het gebied tussen de Brugstraat en Oude Poort (voorheen eveneens gelegen in de versterkte nederzetting) is de historische structuur en bebouwing nog bewaard gebleven. Dit gebied is als waardevol aangemerkt.

Catsop
Het gebied waar de agrarische ruimtelijke structuur en het karakter het best bewaard is gebleven is Catsop. Het gaat daarbij niet alleen om de historische boerderijen, wegen en de Dries, maar ook om de historische inrichting van de erven. Aan de achterzijde van vele boerderijen zijn de huisweiden, omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstamfruitbomen bewaard gebleven. In de overige kernen en gehuchten is dat vanwege de verdichting van de bebouwing veelal niet meer het geval.

Achter de boerderij in Catsop zijn veelal nog huisweiden aanwezig welke zijn omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstam fruitbomen.

Elsloo

Behoudens de als rijksbeschermd gezicht aangewezen oorspronkelijke kern kent Elsloo nog meer waardevolle gebieden. In het gehucht Terhagen bij Elsloo, dat dateert van vóór 1800, is de historische agrarische structuur eveneens nog redelijk herkenbaar. Dit gebied is als waardevol aangemerkt. Het westelijke deel van de Stationsstraat, oorspronkelijk een veedrift en later verbinding met de gemeente Beek, bevatte begin 20e eeuw enkele verspreide boerderijen. Met de aanleg van het kanaal in de jaren '30 werd langs deze weg architectonische kwalitatief hoogwaardige woningen met een grote architectonische verscheidenheid gerealiseerd. Dat geldt eveneens voor het oostelijke deel van de Stationsweg, De Heirstraat en de Julianastraat. De oorspronkelijke bebouwing en het oorspronkelijke karakter is redelijk goed bewaard gebleven. Om deze reden zijn deze gebieden als waardevol aangemerkt.

Maasband en Meers

Meers bestaat oorspronkelijk uit twee afzonderlijke delen, Klein Meers en Groot Meers, met noordoostelijk hiervan het gehucht Veldschuur. Deze bebouwingsclusters dateren van vóór 1800. Ook hier zijn de historische agrarische structuur in relatie tot het Maaslandschap met dijken en uiterwaarden nog redelijk herkenbaar. Dat geldt eveneens voor de kern Maasband. Deze gebieden zijn als waardevol aangemerkt.

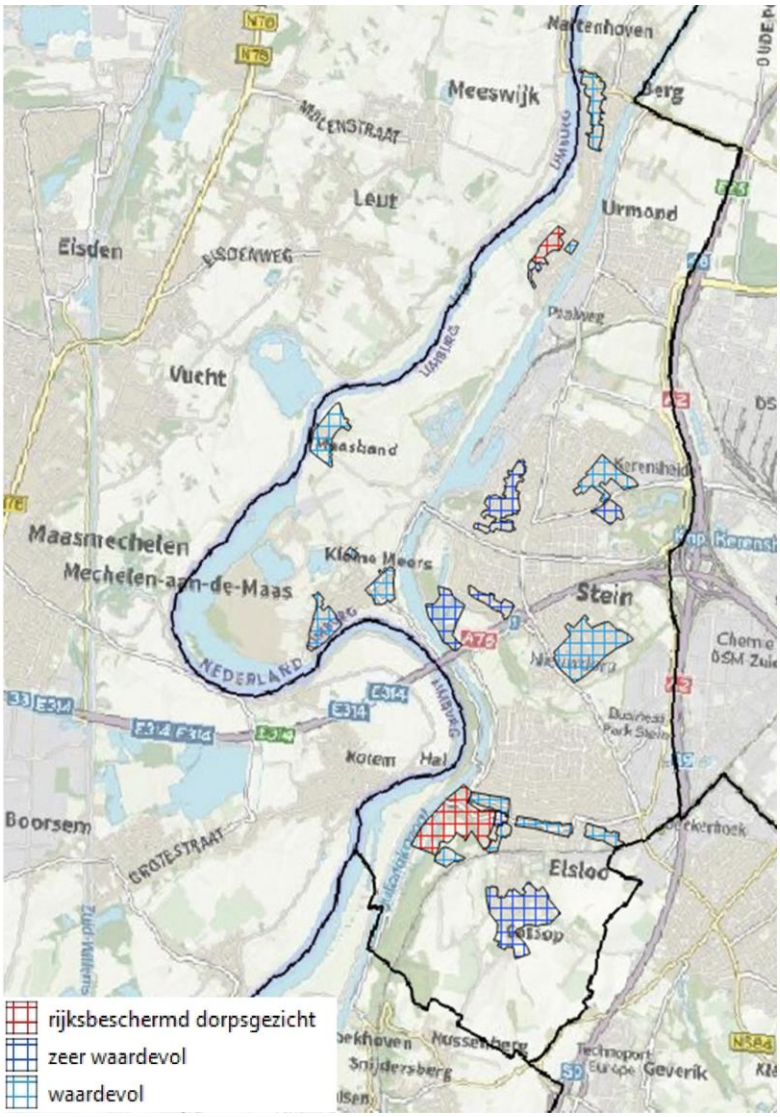
Stein

In de historische kern van Stein zijn drie gebieden als zeer waardevol aangemerkt. Het betreft allereerst de structuur in de nabijheid van de kerk, waarvan het vermoeden bestaat dat het een vluchtburcht was, samen met de aangrenzende straten, Houterend, de Steeg, de Kruisstraat (gedeeltelijk), de Valderstraat en de Kelderstraat. In dit gebied is de oorspronkelijke agrarische structuur nog herkenbaar. Dat geldt eveneens voor het historische agrarische bebouwingslint Keerend. De omgeving van het kasteel, met economiegebouwen (de voormalige molen) en het kasteelpark (met begraafplaats) vormt eveneens een zeer waardevol ensemble. De wijk Belboom nabij het Steinerbos is een van de twee mijnkoloniën die Stein rijk is. De wijk is opgezet volgens het stedenbouwkundige en architectonische concept van een tuindorp, dat de basis vormde voor vele mijnwerkerswijken in de oostelijke en westelijke mijnstreek. De bebouwing in het gebied heeft een bijzondere stedenbouwkundige

opzet en architectonische kenmerken die voortkomen uit de uit de tuindorp-architectuur zoals deze door de vereniging “Ons Limburg” werd gebezigd. Van soortelijke woningen zijn er meerdere in de mijnstreek gerealiseerd. Ook dit gebied is aangemerkt als zeer waardvol ensemble.

Nieuwdorp is een van de laatste mijnkoloniën die in Limburg werd gerealiseerd. De kolonie die is gebouwd op het voormalige kamp (gezamenlijke landbouwgronden) van Stein, werd direct na de oorlog gerealiseerd door de Staatsmijn Maurits. De wijk heeft de opzet van een tuindorp. Vanwege het gebrek aan bouwmaterialen werden de ca. tweehonderd (semi-permanente) woningen gebouwd in één bouwlaag en met alternatieve bouwmaterialen die later vervangen zijn. Nieuwdorp is als laatste mijnkolonie van Limburg en vanwege de stedenbouwkundige structuur aangemerkt als waardevol gebied.

Berg aan de Maas
Tot slot is de historische lintbebouwing van Berg aan de Maas als waardevol gebied aangemerkt. Ook hier is de agrarische oorsprong van het gebied nog herkenbaar en redelijk gaaf bewaard gebleven. Daarnaast is de ruimtelijke relatie van de lintbebouwing met de oude veerlocatie van cultuurhistorische waarde.

Overzichtskaart met waardevolle gebouwde ensembles c.q. waardevolle dorpsgezichten

Oude pand (<1800) Grotestraat 31 te Urmond, dat omstreeks 1900 werd gemoderniseerd en de huidige uitstraling kreeg

Grote straat 63 te Urmond, voormalige school en kosterwoning behorende tot de Hervormde Kerk.

Voormalige boerderij Kelderstraat 5 te Stein, gemoderniseerd in 1923

Woonhuis Houterend 95 te Stein, met neo-classistische stijlkenmerken uit 1925

Het havengebouw en de hijskraan in de haven van Stein

Vakwerk schuur (<1800) achter Raadhuisstraat 19 te Elsloo

3.3 Gebouwen

3.3.1 Inleiding

Van oudsher was de focus van monumentenzorg gericht op gebouwde monumenten. Daarom spreken deze, als het gaat om erfgoed, ook het meest tot de verbeelding van de inwoners. Voor de definitie en selectiecriteria voor gebouwde monumenten wordt kortheidshalve verwezen naar paragraaf 3.1. Naast monumenten die door het rijk zijn aangewezen omdat ze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht, is er een groot aantal gebouwen die op lokaal niveau van belang worden geacht vanwege de aanwezige monumentale waarden. Het betreffen gebouwen die een weerspiegeling zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente en bijdragen aan de identiteit van de omgeving.

3.3.2 Waardering

Tijdslagen
Voor gebouwen is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen de van oudsher aanwezige agrarische gebouwen en de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen. De agrarische bebouwing kent meerdere tijdslagen, terwijl de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen met name de periode 1930-1950 bestrijkt.

Agrarische gebouwen
- Voor wat betreft de agrarische gebouwen is er sprake van verschillende tijdslagen. Vanuit de historie bestaat de agrarische bebouwing van Stein vooral uit langgevelboerderijen die haaks op de weg waren gesitueerd, met aan de weg het woongedeelte en hierachter de stallen en schuur. Vanuit de langgevelboerderijen, ook wel bekend als dwarshuis ontstonden L-vorming boerderijen. Stein kent veel van dit soort agrarische gebouwen, vaak keuterboerderijen.
- De boerderijen van rijkere boeren ontwikkelden zich reeds in de middeleeuwen tot U-vormige boerderijen, die uiteindelijk ook aan de voorzijde gesloten werden, waardoor de carré-boerderij ontstond. Oorspronkelijke waren de boerderijen opgetrokken uit vakwerk met leemvullingen en de rijkere boerderijen uit mergel en (ook vanwege de aanwezige klei) uit baksteen. In de loop der jaren zijn ook de meeste vakwerkboerderijen in fases versteend.
- Vanaf het einde van de 19e eeuw vonden ingrijpende verbeteringen in de landbouw en veeteelt plaats. Deze verbeteringen hadden ook gevolgen voor de bouw en inrichting van nieuwe boerderijen, waarvan ook enkele voorbeelden in Stein aanwezig zijn.

Gebouwen die verband houden met de mijnbouw
- Vanaf circa 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de komst van de nabijgelegen Mauritsmijn. Er werden met name woningen gebouwd, waarbij vooral in de jaren ’30 sprake was van een hoge architectonische kwaliteit en verscheidenheid. Behoudens woningen werden als gevolg van de hoogconjunctuur van de mijnen ook andere bijzondere gebouwen gebouwd, zoals o.a. het havengebouw in Stein.

Werkwijze
De inventarisatie en selectie van gebouwen heeft in samenhang met de historische nederzettingen plaatsgevonden. Hiervoor zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten

uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebouwen bezocht en samen en in samenhang met de nederzettingsstructuren gewaardeerd.

Waarden
In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria circa 550 gebouwen geselecteerd. Daarvan zijn circa 100 gebouwen aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), ca. 210 gebouwen aangemerkt als waardevol (beeldbepalend pand) en circa 250 gebouwen aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend pand).

zeer waardevolle gebouwen
De circa 100 zeer waardevolle gebouwen zijn in hoge mate gaaf en authentiek. Deze gebouwen zijn in hun geheel beschermenswaardig.

waardevolle gebouwen
De circa 210 waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaard gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang.

vrij waardevolle gebouwen
De circa 250 vrij waardevolle gebouwen zijn met name beeld- of ruimtelijk ondersteunend. Deze gebouwen zijn met name van belang vanwege ruimtelijke aspecten, de situering, afmeting en richting van de bouwmassa, die bijdraagt aan de beleving van de (historische) nederzettingsstructuur.

bouwhistorische verwachting
Op basis van de kadastrale minuutkaart weten we welke bebouwing begin 19e eeuw reeds aanwezig was. Ook kunnen we op basis van uiterlijke kenmerken zien of een pand een oude kern heeft. Van de bovenstaande panden zijn er circa 240 panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn.

Spoorbrug bij Terhagen te Elsloo

Op de Dries 31 te Catsop

3.4 Klein gebouwd erfgoed

3.4.1 Inleiding

Naast woningen, boerderijen en andere gebouwen is er ook klein gebouwd erfgoed dat van waarde is. Het betreft kruisen en kapellen, maar ook andere kleine gebouwde elementen zoals tuinmuren, straatmeubilair (o.a. pompen), bakhuisjes, etc.

3.4.2 Waardering

Stein kent veel kruisen en kapellen. De meeste kruisen en kapellen zijn opgericht door buurtgemeenschappen en worden door heemkundige verenigingen, stichtingen of vrijwilligers onderhouden. Dit geldt ook voor andere kleinere landschapselementen en historische relicten, zoals beeldjes, gevelstenen, gedenkstenen, etc. Over het algemeen hebben dit soort objecten een hoge geschiedkundige waarde en zijn ze beeldbepalend voor de omgeving. Ze vormen een belangrijk onderdeel van het cultuurhistorisch erfgoed en Limburgse landschap. Een beperkt aantal van deze objecten heeft ook monumentale waarde die selectie van deze objecten rechtvaardigen.

Tijdslagen
Ook voor wat betreft dit klein erfgoed is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Ook hier is er sprake van verschillende tijdslagen, alhoewel deze tijdslagen in mindere mate zichtbaar zijn.

Werkwijze
De basis voor de selectie van het klein erfgoed wordt gevormd door de inventarisatie van de Werkgroep Kleine Monumenten. Voorts heeft in samenhang met gebouwen, historische nederzettingen en landschap een aanvullende inventarisatie plaatsgevonden.

Waarden
In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria 59 objecten geselecteerd. Daarvan zijn 20 kleine gebouwde objecten aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), 22 kleine gebouwde objecten aangemerkt als waardevol (beeldbepalend) en circa 17 kleine gebouwde objecten aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend). De zeer waardevolle kleine gebouwde objecten zijn in hoge mate gaaf en authentiek. De overige waardevolle en vrij waardevolle kleine gebouwde objecten hebben een mindere mate van gaafheid, authenticiteit, ouderdom en zeldzaamheid. Zo zijn bijvoorbeeld houten kruisen vaak vervangen door nieuwe exemplaren. Al deze objecten zijn in hun geheel beschermenswaardig.

Kapel aan de Kaak te Elsloo

Boom-kastkapel Catsop

Gevelkruis Meers

Waterpomp Berg a/d Maas

3.5 Groen- en landschap

3.5.1 Inleiding

De gemeente Stein ligt in het noorden van het Zuid-Limburgse heuvelland en betreft een krijt- en löss-gebied doorsneden door het rivierdal en de terrassen van de Maas. De landschapselementen met hun vegetatie hangen samen met de klei-, löss- en zandbodems. Opvallende landschappen van Stein zijn de plateau's, de holle wegen, de hellingbossen met bronnen, de beekdalen en de rivieroevers. Ze zijn bepalend voor de nederzettingsgeschiedenis en de ligging van groenelementen in de verschillende tijdslagen. Voor wat betreft de inventarisatie en waardering van groen is er onderverdeling gemaakt in:

Cultuurlandschap en landschapsgebieden
Cultuurlandschap en landschapsgebieden zijn nog herkenbare historische geografische gebieden waarvan de historische structuur bewaard is gebleven. De verschillende landschapsgebieden bevatten vaak een of meer landschapselementen die zijn ingebed in hun omgeving.

Landschapselementen
Landschapselementen zijn duidelijk begrensde delen van een landschapsgebied die met bomen en/of struiken zijn begroeid. Het betreft een bos, bosje, houtwal, heg, laan, park, begraafplaats, boomgaard e.d.

Bomen of struiken
De bomen en struiken die zijn geïnventariseerd en gewaardeerd zijn over het algemeen zeer bijzondere en zeldzame (groepen van) bomen of struiken. Ze zijn meestal onderdeel van landschapselementen, zoals oude vechtheggen, oude zeldzame zwarte populieren, oude hakhoutsloven.

Rij van oude knothaagbeuken op een wal-talud: autochtone haagbeuken uit de tijdslaag van vóór 1850 (Koestraat, Kerensheide), een oude landweer).

3.5.2 Waardering

Tijdslagen

Daarnaast is er bij de inventarisatie van groen- en landschapselementen onderscheid gemaakt tussen de verschillende tijdslagen. Als de oudste tijdslaag benoemen we de periode vóór ca. 1850, het pre-industriële landschap. Voor het bepalen van de oudste periode van landschapselementen (vóór 1850) geeft de topografische kaart van rond 1850 een eerste indicatie. Bij deze oudste tijdslaag zijn zowel de cultuurhistorische waarde, de natuurwaarde en de genetische waarden van de bomen en struiken van belang. In de jongere periode ca.1850-1970 zijn vooral cultuurhistorische waarden van belang. Vóór 1850 gaat het om de begroeiingen van de holle wegen, beekdalen, hellingbos en de oude beplantingen van heggen, houtwallen en soms individuele markante bomen binnen het agrarische gebied. Na 1850 zijn met name beplantingen van pleinen, boomgaarden, lanen, straten, wegen, erven en parken van cultuurhistorische betekenis. Vaak zijn beide tijdslagen aanwezig. Bij de inventarisatie en waardering ligt het accent op cultuurhistorische waarden van de landschapselementen met de bomen en struiken. Die gaan uiteraard veelal samen met natuurwaarden.

Werkwijze

Voor de waardering van groen- en landschap is een aantal factoren en kenmerken van belang. Allereerst is de geomorfologische basis bepalend voor de aard van het landschap en de plaats waar nederzettingen ontstaan. De historisch-geografische onderlegger met de aard van de dorpen en buurtschappen, de perceelsvormen en grondgebruik zijn de basis voor de landschapselementen. De aard van het perceel en de perceelscheidingen, erf-, akker- of graslandgrenzen, wallen, sloten, waterlopen, steilhellingen en holle wegen. Daarna wordt verder ingezoomd op het groen zelf. Betreft het een houtwal, houtsingel, laan, heg, bosstrook of bos. Van belang is vervolgens om de aard van de beplanting te bepalen, bijvoorbeeld een heg langs een akker of aan de bovenrand van een holle weg, bomen op een wal of onder op het talud. Vervolgens komt het (cultuur-)historische beheer aan de orde: betreft het opgaande bomen, hakhout, knotbomen, al dan niet gevlochten heggen e.d. Ten slotte is gekeken naar de soort boom of struik en soms zelfs ook karakteristieke variëteiten uit oogpunt van cultuurhistorie.

Waarden

Veel soorten bomen en struiken hebben cultuurhistorische waarde vanwege het allerhande vroegere gebruik en toepassingen. In de kruid- en struiklaag kunnen soorten voorkomen die indicatief zijn voor een lange voorgeschiedenis zoals bosanemoon, bosviooltje, paarbladig goudveil, tweestijlige meidoorn en viltroos. Soorten zoals tweestijlige meidoorn en viltroos zijn niet of nauwelijks in de handel, zodat ze als oorspronkelijk inheems of autochtoon beschouwd kunnen worden. Zowel vóór als na 1850 kunnen er typische cultivars van gekweekte bomen en struiken voorkomen. In Zuid-Limburg is er echter nog tot ver in de 19e eeuw inheems plantgoed gebruikt, zoals van zomerlinde en ruwe iep. Deze hebben soms nog een genetische verwantschap met de ‘wilde’ bomen van vroeger en zijn soms nog verwant aan genetisch materiaal uit bestaande oude boskernen en houtwallen. Er kunnen ook allerlei exoten, sierbomen en heesters tot de cultuurhistorische waarden gerekend worden zoals Robinia’s, Canadapopulieren, oude hazelaarrassen, hoogstam fruitbomen en seringen. Ze hebben dan een bepaalde ouderdom en behoren tot een cultuurhistorische waardevolle plek, een laan, gebouw of ensemble.

Een oude vlechthaag bij Meers

Zeldzame autochtone viltroos bij Meers.

Links zeldzame oude cultivar van een treurwilg, waarschijnlijk de Franse treurwilg, Salix x sepulchralis ‘Salamonii’ (kasteelpark Elsloo), Rechts een monumentale boom van een oude kloon van een Canadapopulier: Populus canadensis ‘Serotina’ (bij Meers).

Gevuldbloemige eenstijlige meidoorn bij Berg. Het is een cultivar uit 1700.

De Kaukasische linde met opvallend getande bladeren; hoek Nieuwstraat--Boomgaardstraat te Stein.

Beeldondersteunende elementen van na 1945

Een apart aandachtspunt vormt de jongere generatie bomen en heesters zoals in de nieuwere naoorlogse wijken en de beplanting langs het Julianakanaal. Grote delen van de nieuwere woonwijken in Elsloo, Stein en Urmond dateren van na 1945 en later. Sommige beplanting is inmiddels een halve

eeuw of meer oud en bomen kunnen voor deze tijdslaag karakteristiek zijn. Ze zijn zeer beperkt in de inventarisatie meegenomen, maar kunnen in de toekomst als cultuurhistorisch of beeldbepalend opgevat worden. Sommige, vaak toevallige, bijzondere en zeldzame bomen hebben dendrologische waarde, zoals een lampionboom (Koelruiteria panicilata), een Kaukasische linde (Tilia dasystyla subsp. caucasica) of de eenstijlige meidoorn met gevulde bloemen (Crataegus monogyna 'Alboplena').

Maar ook minder zeldzame boomsoorten en variëteiten zijn karakteristiek voor de periode na 1945, zoals de smalkronige haagbeuken, lindesoorten, roodbladige esdoorns en platanen. De jongere tijdslaag is met dit cultuurhistorisch onderzoek en cultuurhistorische waardering nagenoeg buiten beschouwing gelaten. Alleen een drietal plantsoenen in de nieuwere wijken van Stein, uit de periode 1965-1970, met nog een deel van de oorspronkelijke beplanting is bij de inventarisatie opgenomen.

Het Julianakanaal, dat rond 1938 in gebruik werd genomen, wordt begeleid door een strakke beplanting van Canadapopulieren en grauwe abelen, met een landschappelijke en beeldbepalende waarde. De populieren van ca. 20 à 40 jaar oud, betreffen inmiddels een tweede of derde generatie waarmee hun huidige cultuurhistorische betekenis gering is. De honderden maretakken in de kronen vertegenwoordigen een belangrijke natuurwaarde.

Twee generaties Canada-populieren langs het Julianakanaal bij Elsloo (ca. 1980 en latere inboet). De vele maretakken in de boomkronen hebben natuurhistorische waarden

De soorten bomen en struiken als cultuurhistorisch erfgoed
Vooral in het landelijke gebied wisten mensen vroeger kwaliteiten van bomen en struiken goed te benutten. Afgaande op de vele voorwerpen die in musea bewaard zijn gebleven en door archeologen worden opgegraven, was er een grote kennis van de kwaliteiten van hout, bast, schors, blad, bomen en vruchten van veel soorten houtige gewassen. Brandhout was als energiebron onontbeerlijk, maar er was ook allerhande geriefhout nodig voor onder meer afrasteringen, wandconstructies en gereedschappen. Specifieke houtsoorten werden geselecteerd voor molenonderdelen, wagenwielen en klom-

pen. De bast leverde vezels voor kleding, netten en touw. De schors van met name eiken was een basis voor looistof. Hout van allerlei soorten was meer en minder geschikt voor houtskool. Bladvoer van bomen, vooral van es, haagbeuk, linde en iep, was uiterst waardevol in periodes van lange winters. We zien het historische gebruik ervan terug in het beheer van knotbomen en hakhoutbomen. Hoogstamfruit is als cultuurhistorisch erfgoed bekend.

De periode vóór 1850, van ca. 1450-1850, wordt wel de 'Kleine IJstijd' genoemd. Een periode van ijspret, maar ook van veel zorgen om het vee de winter door te krijgen. Blad- en takvoer van bomen waren een noodzakelijk onderdeel van het boerenbedrijf. Bloemen en vruchten leveren honing, thee, medicijnen en voedsel. Soorten bomen en struiken zijn daarmee cultuurhistorische parameters. Verlies van soorten uit bossen, bosranden, houtwallen, en hagen zijn daarom ook verlies van cultuurhistorie. Onder de cultuurhistorische waardevolle bomengroep komen vaak essen voor. Ook in de gemeente Stein is sprake van de essentaksterfte in meer en mindere mate. Bij de cultuurhistorische inventarisatie is geen rekening gehouden met de vitaliteit van de bomen. Voor meer informatie over de cultuurhistorische waarden van het groene erfgoed wordt verwezen naar bijlage 3.

Een hoog opgesnoeide knot-es (houtwal).

Snoeilindes bij Bokkenrijderskapel van Urmond

3.6 Infrastructuur

3.6.1 Inleiding

In de bijlage bij deze toelichting zijn de ontwikkelingen van het landschap en de kernen beschreven en is ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de infrastructuur aan de orde gesteld. Onder infrastructuur worden in dit verband niet alleen wegen verstaan, maar ook waterlopen, dijken, landweren en veedriften. De situering van wegen en andere infrastructuur heeft een directe relatie met het landschap en

voor een deel komt de waardevolle infrastructuur ook overeen met waardevolle landschapselementen, zoals holle wegen en restanten van landweren.

3.6.2 Waardering

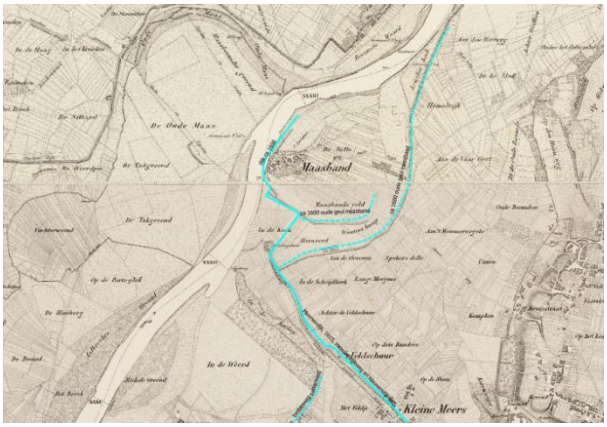
Werkwijze
De basis voor de inventarisatie van oude wegen wordt gevormd door de landschapsgeschiedenis die in de bijlage is aangegeven. Ook de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19e eeuw vormt een goede basis voor inventarisatie van de infrastructuur. De wegen die op deze kaart staan aangegeven zijn in de loop van de middeleeuwen ontstaan.

Tijdslagen
Ook voor wat betreft de infrastructuur is er sprake van een aantal tijdslagen. De oudste weg liep in de helling van het Maasdal. Naar mate het Graetbos verder in oostelijke richting werd ontgonnen, ontwikkelde zich ook het wegenstelsel, in eerste instantie dwars op lintdorpen die evenwijdig liepen aan de Maas. Later ontstonden op het plateau ook wegen evenwijdig aan de Maas, waarbij o.a. oude landweren de functie van veedrift kregen en zich later ontwikkelden tot wegen. Het is echter moeilijk aan te geven welke wegen op welk moment zijn ontstaan. Voorts is een deel van de oude infrastructuur opgegaan in nieuwbouwwijken of doorsneden door nieuwe wegen en als zodanig niet meer herkenbaar en beleefbaar.

Waarden
Voor wat betreft de selectie en waardering van de historische infrastructuur gaat het met name om wegen, waterlopen, dijken, landweren en veedriften die nog in zekere mate gaaf bewaard zijn gebleven of als zodanig herkenbaar zijn.

Wegen en paden
Als meest waardevol gelden de oudste wegen. Dit is o.a. de oudste weg door de helling van het Maasdal, in feite niet meer dan een voetpad, waarover lastdieren achter elkaar werden geleid. Van deze weg is ten westen van Terhagen een klein gedeelte bewaard gebleven. Ook van de latere weg van Elsloo naar Stein op de Scharberg is nog een deel bewaard gebleven. Verder zijn de nog aanwezige, van oorsprong middeleeuwse wegen, die op de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19e eeuw stonden, van waarde. Deze middeleeuwse wegen zijn vooral in de oude dorpskernen bewaard gebleven en nog herkenbaar.

Enkele wegen zijn helaas verdwenen of niet meer herkenbaar. Dat geldt o.a. voor de 14e-eeuwse Maesweghe, de oostwestverbinding van Antwerpen, via het veer van Berg a/d Maas naar Sittard en verder door naar het Duitse Rijnland. Deze weg werd in de 18e eeuw vervangen door de Bergerweg, met aftakking naar Urmond, die beide wel nog herkenbaar zijn. Ook de uit 14e eeuw daterende noord-zuid gesitueerde heerbaan of heirweg, die destijds ten westen van de dorpen liep en waarvan weliswaar wel nog het tracé bestaat, maar niet meer herkenbaar is. Dat geldt eveneens voor de latere noord-zuid verbindingen, de oude Postbaan (ca. 1750) en de oostelijker gelegen Postbaan (ca. 1825). Naast oude wegen zijn er oude voetpaden die van cultuurhistorische waarde zijn. Het betreft o.a. de Visserspaden naar de Maas in Urmond en de kruiwagenpaden of sjörgskarpaden in Meers.

De Maaskaart uit 1847 met daarop de oude Maasarm en dijk (blauw) rond Maasband

De oude Maasarm en dijken rond Maasband is nog zichtbaar in het landschap

De landweer aan de Koeveldweg te Stein

De Hoolweg in Stein is een zeer oude holle weg

Graften aan de Eykskensweg te Catsop

Graften aan de Sickendaelweg te Catsop

Waterlopen en dijken
De belangrijkste waterstroom, de Maas, heeft in het verleden meerdere stromen gekend. Sinds circa 1650 stroomt de Maas door haar huidige bedding. De oude Maasbeddingen zijn in het landschap echter nog zichtbaar en ook nog in de verkaveling van percelen herkenbaar. Dat geldt met name rond de Maasband en in minder mate rond Meers. De oude Maasarmen in het landschap zijn van cultuurhistorische waarde. De benedenloop van beken, met name de Ur, is als gevolg van de aanleg van het Julianakanaal ingrijpend gewijzigd. Hieraan zijn geen cultuurhistorische waarden meer toe te kennen.

In Meers en Maasband zijn nog verschillende oude dijken aanwezig. De oudste van deze dijken is waarschijnlijk de dijk die ten noorden van de Grote straat in Meers loopt en dateert uit ca. 1500. De overige nog aanwezige of herkenbare dijken dateren in de basis uit de 17e en 18e eeuw. In Urmond is nog een deel van de oude kademuur van de haven bewaard gebleven, dat eveneens van waarde is.

Landweer
Van de landweer, die vroeger was bedoeld om de gemeneweiden te scheiden van het Graetbos, zijn nog enkele restanten aanwezig. De meeste restanten zijn van de laatste landweer uit 1875. De landweer ten noorden van Stein, aan de Koestraat is aangewezen tot rijksmonument en daarmee beschermd. Dat geldt niet voor de overige overblijfselen van de landweer: het restant nabij de molen van Urmond, het restant ten zuiden van Nieuwdorp bij Stein, en de twee restanten tussen Stein en Elsloo, waarvan één restant bij de Moordkuil, waarschijnlijk een voormalige schans. Nadat de functie van landweer kwam te vervallen is een aantal van de landweren omgebouwd tot veedriften. Deze restanten, die voor een deel ook samenvallen met de groene landschapselementen, zijn waardevolle relicten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

Veedriften en holle wegen
Vroeger werd het vee in het dorp verzameld om vervolgens naar de gemeneweiden te worden gedreven, welke, al naar gelang de situering van de kern, waren gelegen in de uiterwaarden of richting het Graetbos, later de Greatheide. De veedriften naar de uiterwaarden zijn met de aanleg van het Julianakanaal en vanwege de Grensmaaswerken grotendeels verdwenen. Ook de veedriften richting de Graetheide zijn voor een deel verdwenen of grotendeels niet meer herkenbaar. Deze oude veedriften zijn opgegaan in het wegenstelsel, waarlangs na de aanleg van het Julianakanaal nieuwe bebouwing ontstond. De veedriften die wel nog herkenbaar zijn, zijn de oude holle wegen, met daarnaast beplanting om het vee te geleiden. Holle wegen treffen we vooral aan rondom het heuvellandschap van Catsop, maar ook op de rand van het plateau, zoals de Hoolweg in Stein. De Hoolweg is echter geen veedrift maar een zeer oude weg. Evenals bij de landweer vallen de oude veedriften en holle wegen voor een deel samen met de groene landschapselementen. Het zijn waardevolle relicten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

Graften
Graften zijn steilhellingen in het Limburgse heuvelland, die de heuvels verdelen in minder steile terrassen. Om erosie tegen te gaan werden op de steilere bouwlanden in Limburg heggen en bosplantsoenen geplant. Doordat er tegen de heggen materiaal aanspoelde (colluvium) en achter de heggen materiaal wegspoelde, ontstonden graften of steilranden die de heuvels verdeelden in beter begaan- en bewerkbare terrassen. Rondom Catsop is een groot aantal graften bewaard gebleven die van waarde zijn. Omdat deze graften uit (historisch waardevolle) beplanting bestaan, zijn ze ook als waardevol groen landschapselement aangemerkt.

3.7 Juridische vertaling

In het erfgoedbeleid zijn diverse vormen van waardevol erfgoed onderscheiden. Er is onderscheid gemaakt in nederzettingsstructuren (zijnde de waardevolle stads- en dorpsgezichten), gebouwen, klein gebouwd erfgoed, groen en landschap en infrastructureel erfgoed. In voorliggende paraplubestemmingsplan is de bescherming van deze vormen van erfgoed vervat in drie verschillende dubbelbestemmingen.

Aan het gebouwde erfgoed, bestaande uit de waardevolle gezichten (nederzettingsstructuren), gebouwen en kleine bouwwerken, is de dubbelbestemming 'Waarde – Historische bebouwing en gezichten' toegekend. Binnen deze dubbelbestemming is tevens de regeling voor gebouwd erfgoed met een bouwhistorische verwachting opgenomen. Voor de historisch waardevolle groen- en landschapselementen is de dubbelbestemming 'Waarde – Historisch groen en landschap' opgenomen. De regeling voor historisch waardevolle infrastructurele elementen is tot slot opgenomen middels de dubbelbestemming 'Waarde – Historische infrastructuur'. Binnen deze dubbelbestemmingen zijn functieaanduidingen opgenomen, waarmee onderscheid is gemaakt tussen de verschillende typen erfgoed (bijvoorbeeld tussen een waardevol gebouw en een klein gebouwd elementen, geen gebouw zijnde). Op de verbeelding is zodoende in één oogopslag te zien of op een specifieke locatie sprake is van gebouwd, landschappelijk of infrastructureel erfgoed, en welk type erfgoed het precies betreft (bijv. een gebouw, landschapsstructuur of historisch wegtracé).

In de voorliggende paragraaf is toegelicht hoe de bescherming van het desbetreffende erfgoed in dit bestemmingsplan is geregeld.

Dubbelbestemming 'Waarde – Historische bebouwing en gezichten'
De dubbelbestemming 'Waarde – Historische bebouwing en gezichten' is opgenomen voor de in de gemeente Stein aangewezen behoudenswaardige bouwwerken en beschermde stads- en dorpsgezichten. Wat betreft de stads- en dorpsgezichten is alleen aan de meest waardevolle gezichten deze dubbelbestemming toegekend. De bescherming van de overige waardevolle gebieden, die in het erfgoedbeleid 2019 als waardevol zijn aangemerkt, zal in toekomstig welstandbeleid worden gereguleerd. Een nadere planologische bescherming is voor deze gebieden niet noodzakelijk.

De dubbelbestemming is gericht op het behoud, herstel en het versterken van de aanwezige cultuurhistorische en bouwhistorische waarden. Voor het bouwen ter plaatse van deze dubbelbestemming en het uitvoeren van bepaalde werkzaamheden zijn regels opgenomen, die dienen ter waarborging dat (bouw)werkzaamheden geen aantasting van de aanwezige waarden tot gevolg hebben. In het kader van de vergunningverlening voor deze werkzaamheden dient een toets plaats te vinden of de werkzaamheden aanvaardbaar zijn in relatie tot de aanwezige waarden. Daarnaast geldt een omgevingsvergunningplicht voor het slopen van bebouwing ter plaatse van deze dubbelbestemming. Wanneer bij de sloop historisch waardevolle elementen verdwijnen, is de sloop alleen toelaatbaar indien deze waardevolle elementen redelijkerwijs niet behouden kunnen blijven (bijvoorbeeld omdat het gebouw niet meer veilig te gebruiken is).

De regelgeving voor de verschillende typen bouwwerken en gezichten is grotendeels vergelijkbaar, waardoor deze in één dubbelbestemming vervat kan worden. Door middel van functieaanduidingen is onderscheid gemaakt tussen de diverse vormen van gebouwd erfgoed. Waar nodig zijn binnen de dubbelbestemming specifieke regels opgenomen die alleen van toepassing zijn op één of enkele

typen gebouwd erfgoed. Deze specifieke regels zijn gekoppeld aan één of meerdere functieaanduidingen.

Rijksmonumenten	specifieke vorm van waarde – rijksmonument
Historisch en/of ruimtelijk waardevolle gebouwen, geen rijksmonument zijnde	specifieke vorm van waarde – historisch gebouw
Klein gebouwd erfgoed, bestaande uit historisch waardevolle bouwwerken die geen gebouw of rijksmonument zijn	specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element
Historische nederzettingsstructuren	specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht
Gebouwen met een bouwhistorische verwachting	specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting

De Rijksmonumenten zijn benoemd binnen de dubbelbestemming ‘Waarde – Historische bebouwing en gezichten’ en specifiek op de verbeelding aangewezen als 'specifieke vorm van waarde – rijksmonument'. Wat betreft de regelgeving omtrent Rijksmonumenten is de Erfgoedwet van toepassing. In het bestemmingsplan is daarom geen afzonderlijke regelgeving voor Rijksmonumenten opgenomen. De Rijksmonumenten zijn slechts aangewezen op de verbeelding van het paraplubestemmingsplan om een compleet beeld te geven van het beschermde gebouwde erfgoed in de gemeente Stein.

De historisch en/of ruimtelijk waardevolle gebouwen, die niet zijn aangewezen als Rijksmonument, zijn aangeduid als 'specifieke vorm van waarde – historisch gebouw'. Bouwen ter plaatse van deze aanduiding is slechts toegestaan indien daarbij geen aantasting plaatsvindt van de aanwezige cultuurhistorische waarden van het betreffende gebouw. In een bijlage bij de planregels is per gebouw aangegeven welke waardevolle elementen het gebouw bevat die bewaard moeten blijven. In de regels zelf is geen onderscheid gemaakt tussen monumentale, beeldbepalende en beeldondersteunende gebouwen. Dit onderscheid is terug te vinden in de bijlage bij de regels. Bij de omgevingsvergunningaanvraag voor het bouwen dient een commissie van deskundigen te beoordelen of het bouwplan geen onevenredige aantasting van de aanwezige cultuurhistorische waarden tot gevolg heeft.

Gebouwen met een bouwhistorische verwachting betreffen panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn. Bij de verbouwing van een gebouw dat is aangeduid als ‘specifieke vorm van waarde - bouwhistorische verwachting’ dient voorafgaand aan de planvorming en verbouwing een onderzoek plaats te vinden naar de bouwhistorische waarden van het desbetreffende gebouw. Indien blijkt dat bouwhistorische waardevolle bouw- en/of constructiedelen aanwezig zijn, dan moeten deze behouden blijven.

Voor behoudenswaardige historische bouwwerken, geen gebouwen zijnde, is de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gebouwd element' opgenomen. Dit betreffen bouwwerken zoals tuinmuren, straatmeubilair en bakhuisjes met belangrijke historische waarde. Voor dergelijke elementen is de regels opgenomen dat deze niet gewijzigd mogen worden. Middels een omgevingsvergunning kan van deze regel worden afgeweken voor het wijzigen van een dergelijk bouwwerk, mits hierbij geen afbreuk wordt gedaan aan het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde en de cultuurhistorische waarden.

Voor de beschermde stads- en dorpsgezichten is de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht'. Hieronder vallen zowel de rijksbeschermde dorpsgezichten als de waardevolle gebieden die direct aan deze rijksbeschermde gezichten grenzen. Deze gebieden behoren in ruimtelijke historische zin in feite bij het rijksbeschermde gezicht en zullen gelijktijdig met de vaststelling van dit bestemmingsplan worden aangewezen tot gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. De planologische bescherming van de overige waardevolle gebieden, die in het erfgoedbeleid 2019 als waardevol zijn aangemerkt, wordt niet noodzakelijke geacht. Individuele beschermingswaardige bebouwing binnen de bovengenoemde gebieden wordt in dit bestemmingsplan al planologisch beschermd met de aanduiding ‘specifieke vorm van waarde – historisch gebouw’. Met het in werking treden van de Omgevingswet zal herziening van het welstandbeleid noodzakelijk zijn. In dit toekomstige welstandbeleid zullen criteria worden opgenomen ter verdere bescherming en regulering van de ruimtelijke kwaliteit van deze waardevolle gebieden.

Zowel het gezicht zelf als de daarin aanwezige bebouwing is beschermd middels de aanduiding 'specifieke vorm van waarde - waardevol gezicht'. Een groot aantal individuele gebouwen en bouwwerken binnen de aangewezen waardevolle gezichten zijn tevens aangewezen als waardevol gebouw, klein gebouwd element, Rijksmonument of gebouw met een bouwhistorische verwachting. Binnen het beschermde gezicht gelden regels voor bouwen, waardoor wordt gewaarborgd dat het waardevolle gezicht niet wordt aangetast. Hiertoe zijn o.a. regels gesteld aan de ligging van de voorgevelrooilijn, kapvorm- en kaprichting, dakbedekking en het geveltype van gebouwen. Daarnaast zijn regels opgenomen voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde. Het betreft regels ten aanzien van het aanbrengen van reclame-uitingen, wijzigen van kleuren, ornamenten, en oppervlakte structuur en ornamenten van gevels bij panden die niet de aanduiding ‘specifieke vorm van waarde – historisch gebouw’ hebben. Ook zijn er binnen de beschermde gezichten regels opgenomen voor het aanleggen en verharden van paden, wijzigeng van weg- of straatprofielen en oppervlakteverhardingen, graven en dempen van waterpartijen een aanleggen van energie-, transport- of communicatieleidingen en bijbehorende voorzieningen.

Dubbelbestemming ‘Waarde – Historisch groen en landschap’
De dubbelbestemming ‘Waarde – Historisch groen en landschap’ is opgenomen voor de in de gemeente Stein aangewezen behoudenswaardige groen- en landschapselementen. De dubbelbestemming is gericht op het behoud, herstel en versterken van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Binnen deze dubbelbestemming is onderscheid gemaakt tussen waardevolle landschappen (gebieden), groenstructuren en individuele groene objecten zoals bomen en hagen.

Landschappen	specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groengebied
Groenstructuren	specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenelement
Groenobjecten	specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject

Wat betreft het bouwen van bouwwerken geldt dat ter plaatse van deze dubbelbestemming, en binnen een zone van 1 meter uit de aanduiding ‘specifieke vorm van waarde - historisch waardevol groenobject’ niet gebouwd mag worden. Hierdoor wordt gewaarborgd dat de toevoeging van bebouwing geen negatief effect heeft op het historisch groen en landschap. Daarnaast geldt binnen de

dubbelbestemming een omgevingsvergunningplicht voor diverse werkzaamheden, waaronder graafwerkzaamheden, het aanleggen van wegen of leidingen of het vellen van waardevolle beplanting. Deze omgevingsvergunning mag slechts worden verleend indien de werkzaamheden geen onevenredige afbreuk van de cultuurhistorische en landschappelijke waarden van de beschermde groen en landschapselementen tot gevolg hebben. Bij het vellen van beplanting kan een verplichting tot herplant worden opgelegd of een verplichting tot stekken van de plant indien het een zeldzame soort betreft.

Dubbelbestemming 'Waarde – Historische infrastructuur'
De dubbelbestemming 'Waarde – Historische infrastructuur' is opgenomen voor de in de gemeente Stein aangewezen behoudenswaardige infrastructurele elementen. De dubbelbestemming is gericht op het behoud, herstel en versterken van de cultuurhistorische waarden van deze infrastructuur. Deels is sprake van infrastructurele elementen die nog in hun oorspronkelijke staat aanwezig zijn, en als zodanig behouden moeten blijven. Dit betreffen onder andere restanten van kademuren en dijken. Deze zijn aangeduid middels de functieaanduiding 'specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur'. Daarnaast zijn er diverse infrastructurele elementen die niet als zodanig meer zichtbaar zijn in het landschap, maar waarvan de wens bestaat om deze te herstellen door middel van historische herinrichting. Tot slot zijn te behouden waardevolle tracés van historische infrastructurele elementen, zoals oude wegen, waterlopen, kademuren, landweren aangeduid binnen deze dubbelbestemming. Voor deze historische tracés bestaat de wens om deze zichtbaar en herkenbaar te maken.

Te behouden infrastructuur	specifieke vorm van waarde - te behouden historische infrastructuur
Te herstellen infrastructuur	specifieke vorm van waarde - te herstellen historische infrastructuur
Tracés van historische infrastructurele elementen	specifieke vorm van waarde - te behouden historisch tracé

Binnen deze dubbelbestemming is bouwen slechts toegestaan indien hierbij geen onevenredige aantasting plaatsvindt van de historische infrastructurele waarden. Daarnaast geldt binnen de dubbelbestemming een omgevingsvergunningplicht voor diverse werkzaamheden, waaronder graafwerkzaamheden, het aanleggen van wegen of leidingen en het verleggen van tracés van wegen en waterlopen. Deze omgevingsvergunning mag slechts worden verleend indien de werkzaamheden geen onevenredige afbreuk van de cultuurhistorische en infrastructurele waarden tot gevolg hebben. Als voorwaarde aan de vergunning kan de verplichting worden opgelegd tot het terugbrengen, herstellen en/of zichtbaar maken van (voorheen) aanwezige waardevolle infrastructurele elementen. Hierdoor worden initiatiefnemers van ontwikkelingen ter plaatse van historische infrastructuur zoveel mogelijk gestimuleerd om de historische infrastructurele elementen mee te nemen in hun planontwikkeling en deze zichtbaar te maken.

4. VERTALING ARCHEOLOGIEBELEID IN PARAPLUBESTEMMINGSPLAN

4.1 Inleiding

De gemeente Stein heeft in 2009 een archeologische beleidskaart opgesteld die een opvolging heeft gekregen in het facetbestemmingsplan archeologie 2010. Deze dient als basis voor de herziening van verschillende bestemmingsplannen binnen de gemeente. Sinds het opstellen van het archeologiebeleid in 2009 is er een aantal jaren verstreken. In deze periode hebben binnen het grondgebied van de gemeente een groot aantal archeologische onderzoeken plaatsgevonden (o.a. voor de Grensmaas) op basis waarvan een beter inzicht is ontstaan in de archeologische verwachtingen van het Maasdal en de gemeente. Om deze reden is er gekozen om de archeologische verwachtingen en archeologische beleidskaart in het kader van het project “erfgoed Stein” te updaten en integraal deel uit te laten maken van het erfgoedbeleid.

4.2 Waardering

Werkwijze
Het resultaat van het onderzoek, de Actualisatie Archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, is via twee wegen tot stand gekomen:

- Allereerst is zoveel mogelijk uitputtend geïnventariseerd wat er sinds 2009 archeologisch bekend is uit de tot de gemeente Stein behorende kernen en het buitengebied; deze informatie is verzameld in een database. Het resultaat van deze inventarisatie is de Vindplaatsenkaart.
- Daarnaast is op basis van het oude model en voortschrijdende inzichten over de relatie tussen (pre)historische bewoning en de geologische en landschappelijke kenmerken van het gemeentelijk grondgebied het bestaande model aangepast, op grond waarvan verwachtingen over mogelijk aanwezige archeologie benoemd kunnen worden. Deze zijn in beeld gebracht op de Archeologische Verwachtingskaart.

Beide kaarten vormen de basis voor de Archeologische Beleidskaart. De verwachtingen die uit het model voortkwamen zijn aan de gegevens uit de inventarisatie getoetst, hetgeen leidt tot een betrouwbaar instrument voor onderbouwing van toekomstig beleid.

Waarden
Ten behoeve van de actualisatie Archeologische Beleidsadvieskaart van Stein is een aantal zaken aangepast. Zo is er een aantal terreinen bijgekomen die gevrijwaard zijn van verdere archeologische verplichtingen, doordat archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn. Daarnaast is het aantal terreinen dat verstoord is uitgebreid. Voor een aantal terreinen is op basis van archeologisch vooronderzoek de verwachtingswaarde aangepast en naar beneden of naar boven bijgesteld. Er is één terrein van archeologische waarde toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord). Er zijn geen gebieden van archeologische waarde verwijderd. Wel is Gebied 5 (Stein-Heidekampweg) op basis van voortschrijdend inzicht en aanvullend onderzoek in omvang aangepast (kleiner geworden). De grootste aanpassing is echter het adopteren van het verwachtingsmodel voor het Maasdal, waardoor nu een beter onderbouwd verwachtingsmodel voor dit specifieke gebied voorhanden is gekomen.

Voor meer informatie over archeologische onderzoeken, verwachtingen en beleid wordt verwezen naar bijlage 4.

4.3 Juridische vertaling

In het archeologiebeleid is onderscheid gemaakt in verschillende archeologische verwachtingscategorieën.

- Wettelijk beschermd archeologisch monument
- Hoge verwachting
- Middelhoge verwachting
- Lage verwachting met kans op een bijzondere dataset
- Lage verwachting
- Geen verwachting

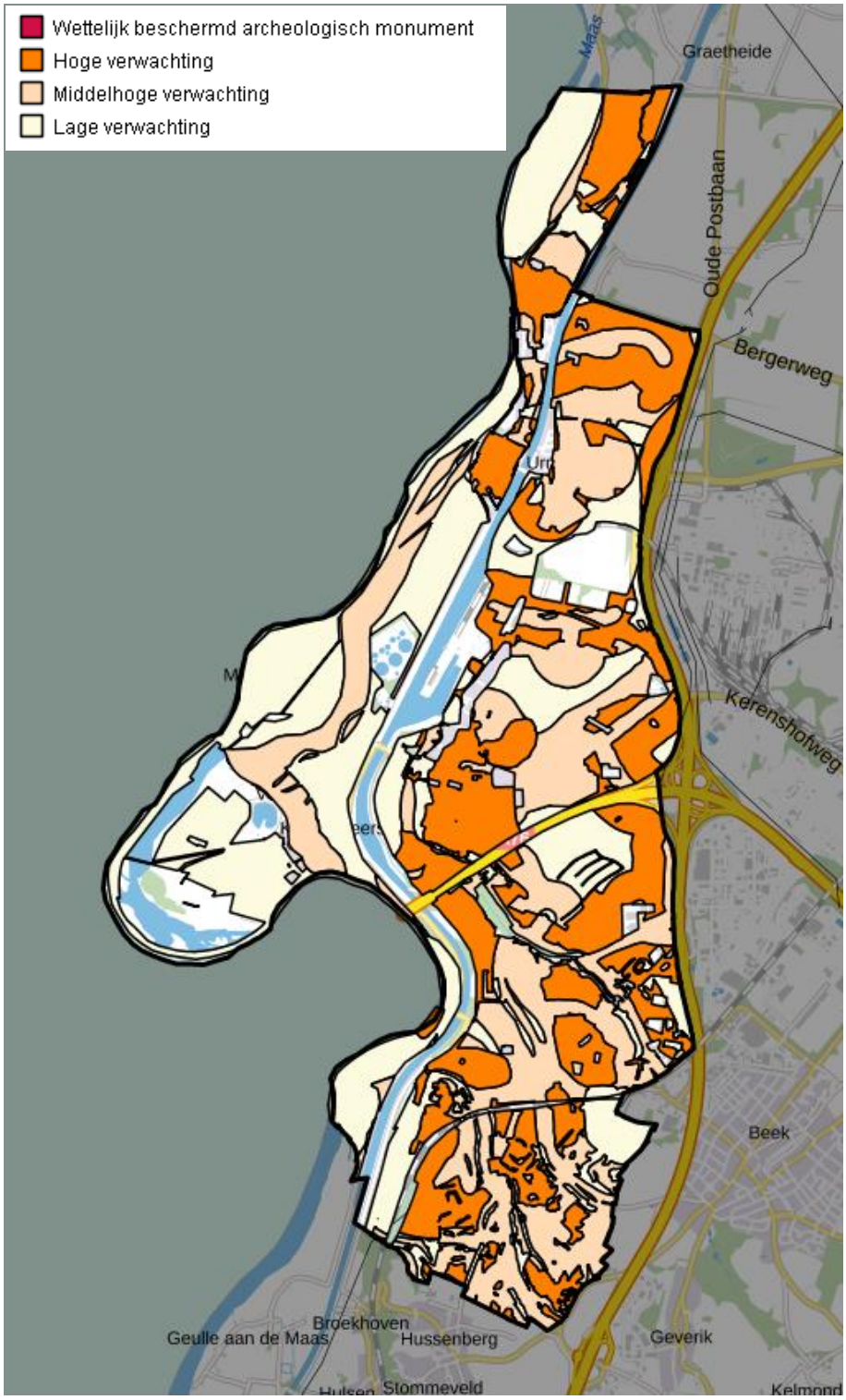
Voor de drie eerstgenoemde categorieën gelden regels indien sprake is van bouwwerkzaamheden of bodemingrepen die de aanwezige of verwachte archeologische waarden kunnen beïnvloeden. Voor deze categorieën is in het voorliggende paraplubestemmingsplan een archeologische dubbelbestemming opgenomen, waarmee planologisch wordt vastgelegd op welke locaties binnen het grondgebied van de gemeente Stein welke archeologische regelgeving geldt. Ter plaatse van de gebieden met een lage verwachting en zonder archeologische verwachting is geen onderzoeksplicht van toepassing. De archeologische verwachtingswaarden ter plaatse zijn dermate laag, dat deze geen planologische bescherming behoeven. Op deze gronden is daarom geen archeologische dubbelbestemming opgenomen.

In het paraplubestemmingsplan is één archeologische dubbelbestemming opgenomen, 'Waarde – Archeologie', waaronder zowel de archeologische monumenten als de gebieden met een hoge en middelhoge archeologische verwachting zijn opgenomen. Daarnaast zijn de gebieden met een lage verwachting met kans op bijzondere dataset op dezelfde wijze aangeduid als de gebieden met een middelhoge verwachting. De regelgeving voor de verschillende verwachtingscategorieën is namelijk grotendeels gelijkluidend, waardoor deze in één dubbelbestemming vervat kan worden. Door middel van functieaanduidingen is onderscheid gemaakt tussen deze drie verwachtingscategorieën. Waar nodig zijn binnen de dubbelbestemming specifieke regels opgenomen voor de verschillende verwachtingscategorieën.

Wettelijk beschermd archeologisch monument	specifieke vorm van waarde - archeologisch monument
Hoge verwachting	specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting
Middelhoge verwachting	specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting
Lage verwachting met kans op bijzondere dataset	

De wettelijk beschermde archeologische monumenten betreffen de archeologische monumenten zoals bedoeld in de Erfgoedwet. Een archeologisch monument is in de Erfgoedwet gedefinieerd als *"terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden, met inbegrip van die*

overblijfselen, voorwerpen en sporen". Bij alle bouwwerkzaamheden of ingrepen in de bodem ter plaatse van de archeologische monumenten zijn de bepalingen in de Erfgoedwet van toepassing. In het voorliggende paraplubestemmingsplan zijn de archeologische monumenten aangeduid als 'specifieke vorm van waarde - archeologisch monument'.

Overzichtskaart met ligging archeologische verwachtingscategorieën

Ter plaatse van de gronden met een hoge archeologische verwachting is in het paraplubestemmingsplan de aanduiding ‘specifieke vorm van waarde - hoge archeologische verwachting’ opgenomen. Voor deze gebieden geldt een archeologische onderzoeksplicht bij bouwwerkzaamheden en bodemingrepen die dieper gaan dan 40 cm beneden maaiveld en een oppervlakte van meer dan 250 m^2 omvatten. Voor de gronden met een middelhoge archeologische verwachting is de aanduiding ‘specifieke vorm van waarde - middelhoge archeologische verwachting’ opgenomen. Voor deze gebieden geldt een archeologische onderzoeksplicht bij bouwwerkzaamheden en bodemingrepen die dieper gaan dan 40 cm beneden maaiveld en een oppervlakte van meer dan 2.500 m^2 omvatten.

Bodemingrepen (waaronder graafwerkzaamheden, het aanplanten en vellen van diepwortelende beplanting en het aanleggen van wegen of leidingen) zijn omgevingsvergunningplichtig wanneer zij de genoemde ondergrenzen overschrijden. Middels een archeologisch onderzoek moet bij de vergunningaanvraag worden aangetoond of archeologische waarden als gevolg van de bouwwerkzaamheden of bodemingrepen kunnen worden geschaad. Aan de omgevingsvergunning kunnen voorwaarden worden verbonden, zoals het treffen van technische maatregelen waardoor in situ behoud mogelijk is, het doen van een opgraving of het uitvoeren van de werkzaamheden onder archeologische begeleiding. De omgevingsvergunning wordt uitsluitend verleend indien het belang van de bescherming van de archeologische waarden in voldoende mate is gewaarborgd, dan wel wanneer uit het onderzoek blijkt dat ter plaatse geen archeologische waarden aanwezig zijn.

5. PLANSTUKKEN

5.1 Algemeen

Dit paraplubestemmingsplan is opgesteld conform de Standaard Vergelijkbare Bestemmingsplannen (SVBP2012), alsmede de Wet ruimtelijke ordening (Wro), het Besluit ruimtelijke ordening (Bro), de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) en het Besluit omgevingsrecht (Bor). Het bestemmingsplan is vervat in een verbeelding, regels en deze toelichting.

De toelichting heeft géén bindende werking; de toelichting maakt juridisch ook geen onderdeel uit van het bestemmingsplan, maar heeft wel een belangrijke functie bij de weergave en onderbouwing van het plan en bij de uitleg van bepaalde bestemmingen en regels.

De regels bevatten het juridisch instrumentarium voor het regelen van het gebruik van de gronden, bepalingen omtrent de toegelaten bebouwing en regelingen betreffende het gebruik van de aanwezige bouwwerken. De regels zijn onderverdeeld in vier hoofdstukken. Per hoofdstuk worden de diverse bepalingen artikelsgewijs besproken.

De verbeelding heeft een ondersteunende rol voor toepassing van de regels, alsmede de functie van visualisering van de bestemmingen. Op de verbeelding zijn de bestemmingen en aanduidingen weergegeven. De verbeelding vormt samen met de regels het bindende deel van het bestemmingsplan.

5.2 Toelichting op de verbeelding

De verbeelding is getekend op een bijgewerkte en digitale kadastrale ondergrond, schaal 1:5.000. De waardenkaart, waarop al het waardevolle erfgoed in de gemeente is weergeven, heeft daarbij als onderlegger gediend voor de begrenzing van de verschillende archeologische en cultuurhistorische dubbelbestemmingen en de daarbinnen opgenomen aanduidingen.

5.3 Toelichting op de regels

De regels zijn verdeeld in 4 hoofdstukken, te weten:

Hoofdstuk 1: Inleidende regels met daarin de begrippen en de wijze van meten;
Hoofdstuk 2: Bestemmingsregels. Hierin worden de regels voor de op de verbeelding opgenomen bestemmingen gegeven;
Hoofdstuk 3: Algemene regels, waaronder is opgenomen de anti-dubbeltelregel en de overige regels;
Hoofdstuk 4: Overgangs- en slotregels, waarin het overgangsrecht en de slotregel zijn opgenomen.

Het belangrijkste doel van de planregels is om de bouw- en gebruiksregels van de bestemming aan te geven.

5.3.1 Inleidende regels

Begrippen
In dit artikel zijn bepalingen (begrippen) opgenomen welke in het algemeen spraakgebruik onvoldoende vastliggen en waarbij verschillen in interpretatie bij toepassing van de planregels mogelijk zijn. In dit bestemmingsplan zijn uitsluitend de begrippen opgenomen die betrekking hebben op archeologie en erfgoed. Verder zijn enkele begrippen afkomstig van de SVBP2012, die verplicht opgenomen dienen te worden in elk bestemmingsplan. De overige begrippen zijn in de onderliggende bestemmingsplannen voldoende gedefinieerd.

5.3.2 Bestemmingsregels

Bestemmingen
De regels van een bestemming worden als volgt opgebouwd en benoemd:
1. Bestemmingsomschrijving;
2. Bouwregels;
3. Nadere eisen;
4. Afwijken van de bouwregels;
5. Specifieke gebruiksregels;
6. Afwijken van de gebruiksregels;
7. Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van een werk, geen bouwwerk zijnde, of van werkzaamheden;
8. Omgevingsvergunning voor het slopen van een bouwwerk;
9. Wijzigingsbevoegdheid.

Duidelijk zal zijn dat een bestemming niet alle elementen hoeft te bevatten. Dit kan per bestemming verschillen. In hoofdstuk 3 en 4 is reeds uitgebreid ingegaan op de regeling rondom de in dit paraplubestemmingsplan opgenomen dubbelbestemmingen en daarbinnen gelegen aanduidingen.

5.3.3 Algemene regels

In de Anti-dubbeltelregel wordt bepaald dat grond die eenmaal in aanmerking is genomen bij het toestaan van een bouwplan waaraan uitvoering is gegeven of alsnog kan worden gegeven, deze bij de beoordeling van latere plannen buiten beschouwing blijft. Het nog overgebleven terrein mag dus niet nog eens meegenomen worden bij het toestaan van een ander bouwwerk.

In de Overige regels is de status van het voorliggende paraplubestemmingsplan is relatie tot de overige vigerende bestemmingsplannen binnen het grondgebied van de gemeente Stein weergegeven. De in dit bestemmingsplan opgenomen regels gelden ter vervanging van de regels in de onderliggende bestemmingsplannen die toezien op de aspecten archeologie en erfgoed. Alle overige regels uit de onderliggende bestemmingsplannen blijven ongewijzigd van kracht.

5.3.4 Overgangs- en slotregels

In de bepaling Overgangsrecht is geregeld in hoeverre en onder welke voorwaarden bestaande gebouwen en het bestaand gebruik van gronden en bouwwerken mogen afwijken van het plan.
In de Slotregel is aangegeven op welke wijze de regels van het bestemmingsplan kunnen worden aangehaald.

6. UITVOERBAARHEID

6.1 Maatschappelijke uitvoerbaarheid

Vooroverleg
Bij de voorbereiding van een ruimtelijk besluit moeten burgemeester en wethouders op grond van artikel 3.1.1 van het Besluit ruimtelijke ordening overleg plegen met het waterschap, met andere gemeenten van wie de belangen bij het plan betrokken zijn, en met de betrokken rijks- en provinciale diensten. Van het vooroverleg kan worden afgezien indien de betrokken diensten aangeven dat overleg niet noodzakelijk is.

Dit paraplubestemmingsplan voorziet uitsluitend in een juridische regeling voor het erfgoed, teneinde het gemeentelijke erfgoedbeleid planologisch vast te leggen. Er is geen sprake van geheel nieuw beleid.

Het voorontwerp bestemmingsplan is in het kader van het vooroverleg voorgelegd aan de betrokken instanties. Hiertoe is het voorontwerp bestemmingsplan in een overleg op 25 februari 2021 besproken met de provincie Limburg, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Huis voor de Kunsten Limburg. Daarnaast is het voorontwerp bestemmingsplan in het kader van het vooroverleg nog separaat voorgelegd aan de provincie Limburg. De belangrijkste opmerking van deze partijen betrof dat de beleidsparagraaf in de toelichting actualisatie vergde door de recente en binnenkort voorziene vaststelling van nieuw beleid op Rijks- en provinciaal niveau (o.a. Nationale Omgevingsvisie en Provinciale Omgevingsvisie). De toelichting is daarop in het ontwerpbestemmingsplan geactualiseerd.

Inspraak
Voor het voorliggende paraplubestemmingsplan wordt geen afzonderlijke inspraakprocedure gevolgd. Tijdens de voorbereiding van het bestemmingsplan heeft intensief overleg plaatsgevonden met belanghebbende partijen, waaronder de diverse historische verenigingen die in de gemeente Stein actief zijn. Ook zijn de resultaten van inventarisatie- en selectie van het erfgoed tijdens informatieavonden met de inwoners en overige belangstellende gedeeld. Een inspraakprocedure waarin het voorontwerp bestemmingsplan formeel ter inzage wordt gelegd, wordt hierdoor beschouwd als een dubbeling van procedures. Het bestemmingsplan wordt direct als ontwerp ter inzage gelegd.

Zienswijzenprocedure
Het ontwerp bestemmingsplan wordt voor een periode van zes weken ter inzage gelegd. Tijdens deze periode wordt eenieder in de gelegenheid gesteld om zienswijzen tegen het plan in te dienen.

6.2 Economische uitvoerbaarheid

In zijn algemeenheid geldt dat initiatiefnemers die bouwwerken of overige werkzaamheden uitvoeren waarbij cultuurhistorische belangen worden geraakt, die kosten die hiermee gemoeid zijn voor hun rekening nemen. Wanneer sprake is van het aanbrengen van wijzigingen aan een monument zijn er vanuit de overheid verschillende subsidies beschikbaar waar de eigenaar van een monument aanspraak op kan maken, bijvoorbeeld voor onderhoud of herbestemming. Daarnaast is de gemeente

Stein voornemens een subsidieregeling uit te werken om eigenaren te stimuleren om erfgoed te onderhouden en belangrijke historische onderdelen daarbij te behouden en te herstellen.

Archeologische regelgeving gaat er eveneens van uit dat initiatiefnemers die werkzaamheden in de bodem uitvoeren, de kosten die verband houden met archeologie voor hun rekening nemen.

Dit paraplubestemmingsplan voor het erfgoed in de gemeente Stein biedt aan de voorkant duidelijkheid welke cultuurhistorische en archeologische waarden op een locatie aanwezig zijn en welke onderzoeks- en vergunningplichten gelden in relatie tot deze aanwezige waarden. Het plan beoogt daarmee niet alleen verrassingen te voorkomen, maar ook te bereiken dat zorgvuldig met het erfgoed wordt omgegaan. Het bestemmingsplan vervult daarmee een functie voor zowel ontwikkelende partijen als het bevoegd gezag dat er op moet toezien dat het onderwerp erfgoed wordt behandeld zoals dat wordt verlangd in wet- en regelgeving.

Dit paraplubestemmingsplan maakt geen ontwikkelingen mogelijk die dienen te worden beschouwd als een bouwplan zoals bedoeld in artikel 6.12 van de Wet ruimtelijke ordening. Er is dan ook geen sprake van een verplichting tot kostenverhaal.

7. PROCEDURE

De procedure voor een bestemmingsplan staat beschreven in de Wet ruimtelijke ordening (Wro), die in werking is getreden met ingang van 1 juli 2008. De wettelijke procedure start met de kennisgeving ex artikel 1.3.1 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro).

De volledige bestemmingsplanprocedure vanaf ontwerp bestemmingsplan ziet er vervolgens als volgt uit:

- **Openbare kennisgeving** van het ontwerp bestemmingsplan;
- **Terinzagelegging** van het ontwerp en bijbehorende stukken gedurende 6 weken en toezending aan gedeputeerde staten en de betrokken rijksdiensten, waterschappen en gemeenten;
- Gedurende de termijn van terinzagelegging kunnen door eenieder schriftelijk of mondeling **zienswijzen** worden ingebracht;
- **Vaststelling** van het bestemmingsplan door de gemeenteraad binnen 12 weken;
- Algemene **bekendmaking** van het besluit tot vaststelling van het bestemmingsplan geschiedt binnen twee weken na de vaststelling. Burgemeester en wethouders plaatsen de kennisgeving van het besluit tot vaststelling van het bestemmingsplan tevens in de Staatscourant en voorts geschiedt deze langs elektronische weg. Gelijktijdig verzenden zij de kennisgeving, zoals bedoeld in de vorige volzin, langs elektronische weg aan de diensten en bestuursorganen als bedoeld in artikel 3.8, lid 1 sub b Wro, en stellen zij het besluit met de hierbij behorende stukken langs elektronische weg beschikbaar;
- Mogelijkheid tot **beroep** bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State binnen 6 weken na bekendmaking voor belanghebbenden;
- **Inwerkingtreding** op de dag na afloop van de beroepstermijn, zijnde 6 weken na de bekendmaking, tenzij binnen deze termijn een verzoek om een voorlopige voorziening is ingediend bij de Voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

BRO heeft vestigingen in Boxtel | Amsterdam | Venlo
www.BRO.nl

ERFGOEDBELEID 2019

Gemeente ***Stein***

ERFGOEDBELEID 2019

GEMEENTE STEIN

auteur Har van der Borgh (Buro4 | monument en ruimte)
eindredactie Tom Willems
versie 2.0
datum 18 januari 2019

inhoudsopgave

inhoudsopgave 3

samenvatting 6

0 samenvatting 8

0.1 (h)erkenning van erfgoed 8

0.2 verbeteren van de kwaliteit van erfgoed 9

0.3 beleving van erfgoed 9

0.4 uitvoering en evaluatie 9

voorwoord wethouder Gina van Mulken 10

1 soms moet je veranderen om jezelf te blijven 11

waarom erfgoedbeleid? 12

2.1 aanleiding 14

2.2 het belang van cultuurhistorisch erfgoed 14

2.3 voor en door inwoners 15

2.4 doel van erfgoedbeleid 15

2.5 leeswijzer 15

inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed 16

3.1 inventarisatie selectie en waardering 18

3.1.1 inventarisatie 18

3.1.2 selectiecriteria 18

3.1.3 waardering 19

3.2 nederzettingsstructuren 20

3.2.1 inleiding. 20

3.2.2 waardering 20

3.3 gebouwen 26

3.3.1 inleiding 26

3.3.2 waardering 26

3.4 klein gebouwd erfgoed 30

3.4.1 inleiding 30

3.4.2 waardering 30

3.5 groen- en landschap 31

3.5.1 inleiding. 31

3.5.2 waardering 32

3.6 infrastructuur 36

3.6.1 inleiding 36

3.6.2 waardering 36

3.7 archeologie 39
3.7.1 inleiding 39
3.7.2 waardering 39

hoe willen wij met het Steinse erfgoed omgaan? 40

4.1 van ambitie naar beleid 41
4.1.1 inleiding 41
4.1.2 strategische toekomstvisie 2011-2018 42
4.1.3 oude coalitieakkoorden en erfgoed 42
4.1.4 huidige coalitieakkoord en strategische toekomstvisie 2018-2022 42
4.1.5 ambitie 43
4.1.6 beleidsthema's 43
4.2 (h)erkenning van erfgoed 44
4.2.1 inleiding 44
4.2.2 historische nederzettingsstructuren 44
4.2.3 gebouwen 45
4.2.4 klein gebouwd erfgoed 49
4.2.5 groen en landschap 49
4.2.6 infrastructuur 49
4.2.7 archeologie 50
4.2.8 erfgoedverordening 51
4.2.9 bewustwording en draagvlak 51
4.2.10 consequenties van de bescherming 51
4.2.11 consequenties voor duurzaamheid 52
4.3 verbeteren van de kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed 57
4.3.1 maatwerk en "mensenwerk" 57
4.3.2 details en deskundigheid 58
4.3.3 pro-actieve rol gemeente 61
4.3.4 stimuleren 61
4.4 de beleving van erfgoed 67
4.4.1 inleiding 67
4.4.2 verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden 67
4.4.3 toerisme en vrije tijdseconomie 67
4.4.4 draagvlakvergroting, educatie en erfgoedbeleving voor inwoners 68

instrumenten en tijdplan 69

5.1 van ambitie naar een plan 71
5.1.0 inleiding 71
5.1.1 (h)erkennen van erfgoed 71
5.1.2 het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed 71
5.1.3 de beleving van erfgoed 73
5.2 tijdplan en middelen 74

bronvermeldingen 76
6.1 afbeeldingen 77
6.2 literatuur 77
6.3 overige bronnen 78

bijlagen

1. Relevante landelijke ontwikkelingen voor erfgoedbeleid
2. De “stille getuigen”, globale ruimtelijke geschiedenis van de gemeente Stein
3. Lijst met geselecteerde gebouwen en bouwwerken
4. Lijst met geselecteerde kleine gebouwde elementen
5. De inventarisatie en waardering van groen en landschap
6. Actualisatie Archeologiebeleid

samenvatting

Afb. 1 Blik op de kerk van Urmond vanaf de Protestantse begraafplaats

0 samenvatting

De gemeente Stein is een van de oudste bewoonde streken van Nederland. Behoudens 66 rijksmonumenten, twee rijksbeschermde dorpsgezichten en een uit 2010 daterende archeologiebeleid, kent Stein geen bescherming voor Erfgoed. Doordat in de loop der jaren veel erfgoed is verdwenen, ontstond het besef dat het noodzakelijk is om erfgoedbeleid te ontwikkelen en het erfgoed te beschermen. Vanwege de verbreding van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar ruimtelijke erfgoedzorg en de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet in 2021 is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van al het ruimtelijke erfgoed. In deze erfgoed nota zijn keuzes gemaakt hoe met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed wordt omgegaan. Daarbij is rekening gehouden met een aantal landelijke ontwikkelingen en de ambitie en strategische visie van de gemeente Deze nota geeft inzicht in deze ontwikkelingen en de te maken keuzen, waarbij is gekozen voor een drietal speerpunten c.q. thema's: (h)erkennen van erfgoed, het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed en de beleving van erfgoed

0.1 (h)erkenning van erfgoed

Stein heeft een rijk verleden, karakteristieke oude kernen en bijzonder landschap. Veel inwoners zijn zich vaak niet bewust van de bijzondere waarden van het erfgoed, dat een van de dragers is van de eigenheid en identiteit van de verschillende kernen. Het erfgoed wordt niet herkend en als gewoon ervaren. Veelal door onwetendheid zijn in het verleden veel waardevolle zaken verdwenen. Als onderdeel van het erfgoed beleid willen we inwoners en eigenaren van erfgoed bewust maken van de waarde van het erfgoed. Door het (h)erkennen van de waarden willen we draagvlak voor het behoud van erfgoed bewerkstelligen.

Bewustwording is echter niet altijd voldoende. Soms prevaleren individuele wensen en belangen boven het maatschappelijk belang van het Erfgoed. Daarvoor is het noodzakelijk om het bijzondere erfgoed ook te beschermen. Vanuit de landelijke wetgeving ligt deze taak sinds een aantal jaren nadrukkelijk bij de gemeente. Daarbij gaat het niet meer alleen om individuele gebouwen en objecten maar om de zorg voor integraal ruimtelijk erfgoed. Dit houdt in dat we rekening houden met het totaal van de (ruimtelijke) cultuurhistorische waarden: een combinatie van archeologie, landschap, groen, gebouwde monumenten en historische bebouwingsstructuren. Uniek aan het Erfgoedproject Stein is het feit dat al deze elementen in samenhang met elkaar en de ruimtelijke geschiedenis van de gemeente zijn geïnventariseerd, geselecteerd en beschermd. Door deze aanpak zijn de onderlinge verbanden herkenbaar hetgeen leidt tot een compleet, voldragen en alles omvattend beleid en bescherming. Beschermd worden de parels die de geschiedenis van Stein vertellen en die bijdragen aan de eigenheid, de identiteit en de historische beleving van de kernen en het landschap.

Voor wat betreft de bescherming is gekozen om vooruit te lopen op de nieuwe omgevingswet en het omgevingsplan, die in 2021 inwerking zal treden. Gemeenten worden op basis van deze nieuwe wet verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen. Vooruitlopende op de invoering van de Omgevingswet zal de bescherming van waardevol erfgoed plaatsvinden via een facetbestemmingsplan, dat na inwerking treden van de Omgevingswet één op één kan worden overgenomen in het Omgevingsplan. Bescherming vindt plaats door in het bestemmingsplan of omgevingsplan een vergunningstelsel op te nemen. Beschermen van erfgoed betekent overigens niet dat er niks meer mag veranderen maar dat de cultuurhistorische waarden bij de vergunning aanvraag en belangenafweging worden meegewogen. Soms zijn wijzigingen aan erfgoed zelfs noodzakelijk, bijvoorbeeld als een pand zijn functie heeft verloren. In dit geval zal moeten worden gezocht naar een nieuwe bestemming, waarbij waardevolle elementen worden gerespecteerd maar het pand wordt getransformeerd naar 21ste -eeuwse gebruiksnormen.

0.2 verbeteren van de kwaliteit van erfgoed

Panden en monumenten die niet worden onderhouden of leeg staan raken in verval. Ze kunnen dus alleen in stand worden gehouden als ze een bestemming hebben. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaande monumenten moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. In bestemmingsplannen zullen ruimere mogelijkheden worden opgenomen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken.
Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is vaak maatwerk. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en mogelijkheden. Dit kan voor een deel worden weggenomen door informatiebijeenkomsten voor eigenaren. Het is ook wenselijk om de eigenaren actief te benaderen en bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en instandhouding van erfgoed. Om eigenaren te stimuleren tot onderhoud over te gaan zal daarnaast een subsidieregeling in het leven worden geroepen.

Om de kwaliteit van het erfgoed te verbeteren, zal de gemeente haar eigen processen tegen het licht moeten houden. Vaak ontbreekt het aan de voorkant van een vergunningsproces aan informatie, waardoor plannen soms op en neer gaan tussen de gemeentelijke monumentencommissie en de initiatiefnemer om uiteindelijk tot een aanvaardbaar plan te komen. De eisen en toetscriteria moeten derhalve op voorhand bekend zijn. Ook ontbreekt het bij medewerkers vaak aan kennis en affiniteit met erfgoed. Monumentenzorg gaat vaak om details. Toetsprotocollen en checklists kunnen voorkomen dat deze details over het hoofd worden gezien en de kwaliteit van de vergunningproces en uiteindelijk de kwaliteit van het monument verbeteren. Een belangrijke rol is daarbij ook weggelegd voor het toezicht op de uitvoering alsmede handhaving. Voor het waardevolle erfgoed geldt immers “weg is weg”.

0.3 beleving van erfgoed

Ons erfgoed geeft atmosfeer en sfeer aan de kernen en het landschap; iedere kern heeft er een eigen karakter door. Dit is van belang voor de aantrekkelijkheid van de leefomgeving maar ook voor de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht. Stein zet de komende periode in op het beter beleefbaar maken van het Steinse erfgoed. Dit kan op een aantal manieren. Allereerst door bij de herinrichting van historische dorpskernen en ontwikkeling van gebieden inspiratie te zoeken in het verleden, een passende bestrating en straatmeubilair aan te brengen en de planvorming te baseren op historische elementen.
Daarnaast kan erfgoed beleefbaar worden gemaakt door de ontsluiting van het erfgoed. Dat betekent in letterlijke zin o.a. dat het erfgoed publiek toegankelijk wordt gemaakt, bijvoorbeeld tijdens de Open monumentendag of door het plaatsen van informatieborden. Inmiddels zijn er echter nieuwe techniek, waarbij erfgoed op een moderne digitale manier kan worden ontsloten en daarbij een bredere doelgroep en ook jongeren kunnen worden bereikt. De erfgoedkaart van Stein, kan samen met historische verenigingen worden doorontwikkeld tot een digitaal erfgoedsysteem waarin niet alleen gebouwen en landschapselementen worden opgenomen, maar ook de verhalen die bij de vele historische locaties van Stein horen. Naast de toeristische meerwaarde is dit ook een goed instrument om draagvlak te creëren en inwoners bewust te maken van de waarde van het erfgoed en het verleden van Stein. Immers geldt “zonder verleden geen toekomst”. De bewustwording kan tot slot worden gestimuleerd door in samenwerking met de historische verenigingen educatieve erfgoedprojecten op scholen op te zetten, “de jeugd heeft immers de toekomst”. Ook hierbij kunnen moderne aansprekende middelen worden ingezet zoals het vermelde digitale erfgoedsysteem en sociale media.

0.4 uitvoering en evaluatie

Wij willen in de periode 2019 tot 2025 uitvoering gaan geven aan het erfgoedbeleid. In 2022 zal een tussentijdse evaluatie plaatsvinden en zal het beleid desgewenst worden aangepast.

voorwoord wethouder Gina van Mulken

1 soms moet je veranderen om jezelf te blijven

Tot voor enkele jaren geleden werd ons erfgoed door veel inwoners nog gezien als “auwe kraom”. Daar is gelukkig inmiddels verandering in gekomen. Wie denkt dat erfgoed in Stein gaat over zielloze oude stenen of stoffige materie komt bedrogen uit. Erfgoed gaat niet alleen over stenen, maar vooral over de verhalen die de stenen vertellen. Verhalen van onze inwoners door de eeuwen heen. Ons erfgoed vertelt wie we zijn en waar we vandaan komen. Erfgoed vertelt “het Verhaal van Stein”.

Erfgoed leeft in onze gemeente. We willen onze eigenheid en identiteit behouden en versterken, de beleving van onze historische kernen verbeteren en Stein ook toeristische op de kaart zetten. Daar willen we de komende jaren werk van maken. De ambities zijn groot. In deze erfgoednota zijn keuzes gemaakt om alle ambities in goede banen te leiden. Kiezen voor behoud van eigenheid, identiteit en erfgoed brengt ook veranderingen met zich mee. Onlangs kwam ik op internet de onderstaande tegelspreuk tegen die passend is voor erfgoed: “Soms moet je veranderen om jezelf te blijven”. Erfgoedzorg betekent “omdenken”. We moeten naar het Erfgoed kijken in termen van kansen en niet in problemen.

In de afgelopen twee jaar is veel werk verricht om de identiteit en unieke kwaliteiten van Stein in beeld te brengen. Omdat het erfgoed deel uit maakt van de samenleving en het erfgoedbeleid wordt opgesteld vóór de samenleving vonden wij het belangrijk om de plaatselijke gemeenschap te laten participeren bij de totstandkoming van het erfgoedbeleid. Met name historische verenigingen hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan het in beeld brengen van de ruimtelijke geschiedenis van Stein en inventarisatie van het erfgoed. Daarbij zijn niet alleen gebouwen en historische nederzettingsstructuren maar ook het landschap, historische groen en overig erfgoed meegenomen. Participatie van inwoners en met name historische verenigingen was een belangrijke voorwaarde om te komen tot een compleet en voldragen erfgoedbeleid. Per kern zijn informatieavonden gehouden waarbij de inwoners zijn betrokken bij de inventarisatie en selectie van het erfgoed. De informatieavonden waren druk bezocht en de reacties van inwoners en historische verenigingen waren overweldigend.

Het op kaart zetten van erfgoed is geen garantie voor behoud. Er zullen ook beschermende maatregelen nodig zijn. We willen echter vooral met inwoners in gesprek gaan en bewust maken van de waarde en de kwetsbaarheid van erfgoed. Ook willen wij erfgoedeigenaren stimuleren tot behoud van het erfgoed waarop zij trots mogen zijn.

Het behouden van erfgoed kunnen we niet alleen. Erfgoed is immers van ons allemaal.

Gina van Mulken,
wethouder recreatie, toerisme, cultuur, sport en groene landschapsprojecten

Afb. 2 De tegelspreuk van 6 december 2018 van de website www.omdenken.nl

waarom erfgoedbeleid?

Afb. 3 Historische deur in de zijgevel van het Scippershuis te Elsloo

2.1 aanleiding

De gemeente Stein is een van de oudste bewoonde streken van Nederland. Er zijn veel vondsten gedaan, zowel uit de tijd van de eerste bewoners, de Bandkeramiekers (ca 5300 v Chr.), als uit de Romeinse tijd. De gemeente Stein kent 66 rijksmonumenten en twee rijksbeschermde dorpsgezichten, Elsloo en Urmond. In 2010 is een archeologische beleidsnota en beschermd archeologisch bestemmingsplan vastgesteld. Voor het bovengrondse erfgoed bestaat, met uitzondering van de beschermde rijksmonumenten en door het rijk beschermde gezichten, tot op heden echter geen bescherming. Het gevolg hiervan was dat in de loop der jaren een groot aantal oude beeldbepalende en karakteristieke panden werd gesloopt en historische elementen in het landschap verloren gingen.

In het coalitieakkoord 2014-2018 werd het voornemen uitgesproken tot het invoeren van een gemeentelijke 'monumentenstatus' voor beeldbepalende en karakteristieke gebouwen. De monumentenzorg en bescherming van erfgoed was op dat moment echter volop in beweging. Er vond verbreding plaats van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar de zorg voor de historisch gegroeide omgeving en als zodanig voor het cultuurhistorisch erfgoed als geheel. Ook de wijze van bescherming wordt gewijzigd. In 2021 zal de nieuwe Omgevingswet inwerking treden. Gemeenten worden op basis van deze nieuwe wet verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen.

Op basis van deze ontwikkelingen heeft de gemeente Stein besloten om te anticiperen op de nieuwe Omgevingswet. Er is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van het ruimtelijke erfgoed. Tot de tijd dat de Omgevingswet in werking treedt, wordt de bescherming geregeld met een facetbestemmingsplan dat te zijner tijd één op één kan worden overgezet naar het omgevingsplan. In deze erfgoed nota worden keuzes gemaakt hoe met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed zal worden omgegaan. Daarnaast is er ook landelijk sprake van een aantal ontwikkelingen die positionering van het erfgoedbeleid noodzakelijk maken. De gemeente Stein wil haar toekomstige beleid op deze ontwikkelingen afstemmen. Deze nota geeft inzicht in deze ontwikkelingen en de te maken keuzen.

2.2 het belang van cultuurhistorisch erfgoed

Erfgoed bestaat uit boven- en ondergrondse overblijfselen uit het verleden en vertellen iets over de geschiedenis van een stad of dorp. Het erfgoed draagt bij aan de belevingswaarde van de bebouwde omgeving en is in grote mate bepalend voor het karakter en de identiteit van stad en dorp. Het erfgoed vormt daarom een belangrijk onderdeel van het gemeentelijke ruimtelijke beleid.
Anderzijds maakt het erfgoed deel uit van een samenleving en is het onderworpen aan de krachten die in de maatschappij spelen. De wereld waarin wij leven is onderhevig aan snelle veranderingen. Steeds weer stellen we nieuwe doelen omdat onze gebouwde omgeving niet meer aan onze eisen voldoet. Dit betekent een grote druk op de omgeving. In de laatste decennia is deze omgeving hierdoor ingrijpend veranderd. In het verleden zijn door ruimtelijke veranderingen vaak karakteristieke historische gebouwen en historische bebouwingsstructuren verloren gegaan of dermate gewijzigd dat veel van hun cultuurhistorische waarde verloren is gegaan.
De gemeentelijke overheid moet in dit kader vaak afwegingen maken van schijnbaar tegenstrijdige belangen zoals economie en cultuurhistorie. In de praktijk blijkt echter dat die belangen niet tegengesteld hoeven te zijn. Het ruimtelijke cultuurhistorische erfgoed kan immers ook van economisch belang zijn bijvoorbeeld voor o.a. het toerisme. In de loop der jaren is mede onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen gelukkig steeds meer aandacht en waardering voor erfgoed ontstaan. Erfgoed vormt de basis voor ruimtelijke beleving, identiteit en diversiteit van de verschillende kernen Deze identiteit maakt dat mensen zich thuis en prettig voelen in hun omgeving. De benutting en het versterken van bestaande cultuurhistorische waarden kan in belangrijke mate bij dragen aan het behoud en de versterking van de identiteit van de gemeente. Daarbij willen we een stolp over het erfgoed zetten en de situatie bevriezen. Het is juist de bedoeling om behoud te verbinden met vernieuwing. Het erfgoedbeleid moet inspelen op

de kwaliteit van de omgeving en ontwikkelingen. Het erfgoedbeleid moet aansluiten op maatschappelijke vraagstukken. Economie, duurzaamheid en sociale samenhang spelen hierbij een rol.

2.3 voor en door inwoners

Omdat het erfgoed deel uit maakt van de samenleving en het erfgoedbeleid wordt opgesteld vóór de samenleving zijn inwoners betrokken bij de totstandkoming van het erfgoedbeleid. De verschillende historische verenigingen hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan de inventarisatie en selectie van het erfgoed, waardoor er een compleet beeld is ontstaan van het Steinse erfgoed.

2.4 doel van erfgoedbeleid

Het doel van deze nota is het formuleren van de gewenste toekomstige situatie en ontwikkelingen op het gebied van cultuurhistorisch erfgoed. In deze beleidsnota komt tot uiting op welke wijze deze doelstelling wordt gerealiseerd. Tevens geeft de nota antwoord op de vraag welke middelen (instrumenten, mensuren en geld) op welk moment worden ingezet om de gewenste doelstellingen te bereiken.
Hierbij is getracht om een integraal samenhangend geheel aan beleidsuitgangspunten en instrumenten te formuleren, die passen bij de cultuurhistorische kwaliteit, het ambitieniveau en de financiële mogelijkheden van de gemeente.

2.5 leeswijzer

Hoofdstuk 3 bevat een samenvatting van de inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed. In hoofdstuk 4 is op basis van de ambitie van de gemeente, de landelijke ontwikkelingen en de unieke kwaliteiten van de gemeente een erfgoedvisie met beleidsvoornemens samengesteld. In hoofdstuk 5 zijn deze beleidsvoornemens verder uitgewerkt in een concrete planning, waarin is aangegeven met welke instrumenten de geformuleerde doelstellingen tot uitvoering worden gebracht en welke middelen (mensuren en geld) hiermee gemoeid zijn.

Om de omvang van de nota te beperken en de leesbaarheid te bevorderen is gekozen om een aantal onderwerpen onder te brengen in de bijlagen van de nota. Dat betekent overigens niet dat deze niet belangrijk zijn. Ook de bijlagen zijn essentiële bouwstenen waarop dit erfgoedbeleid is gebaseerd.
Allereerst zijn in bijlage 1 de relevante landelijke ontwikkelingen met betrekking tot erfgoedbeleid geïnventariseerd. Bijlage 2 bevat onder de titel “stille getuigen” de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van Stein, die is gebruikt om inzicht te krijgen in de karakteristieke kenmerken van de gemeente.

inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed

Afb. 4 Oude boom bij Terhagen (tegenover huisnummer 4) met een boomkruis

3.1 inventarisatie selectie en waardering

3.1.1 inventarisatie

De inventarisatie van erfgoed heeft plaatsgevonden in de periode van oktober 2016 tot begin 2018. Tijdens de inventarisatie is veelvuldig overleg gepleegd met de diverse historische verenigingen die de gemeente Stein rijk is. De inventarisatie heeft stapsgewijs per kern plaatsgevonden. Na elke inventarisatie ronde is er een informatieavond geweest waarbij de inventarisatieresultaten aan de inwoners en belangstellenden zijn gepresenteerd en met hun zijn besproken. Ook zijn de inventarisatiegegevens op een website ontsloten en bestond de mogelijkheid tot het maken van opmerkingen en aanvullen van de inventarisatie. De participatie van inwoners en historische verenigingen heeft geleid tot een complete en breed gedragen inventarisatie.

3.1.2 selectiecriteria

De Selectiecriteria die voor erfgoed worden gehanteerd, zijn afgeleid van de begripsomschrijving “monument” zoals die sinds 1961 werd gehanteerd in Monumentenwet: “een zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde”. Deze begripsomschrijving, die primair bedoeld was voor gebouwen, bevat de (primaire) criteria Schoonheid, Betekenis voor de wetenschap en Cultuurhistorische waarden. Voor de selectie van het Steinse erfgoed is een aantal aanvullende selectiecriteria gehanteerd, die zijn afgeleid van de bovengenoemde primaire criteria. Het betreft o.a. de (historische en huidige) esthetische kwaliteit, beeldbepalend karakter, de ensemble waarde en ruimtelijke context, de gaafheid, de zeldzaamheid, de streekeigen kenmerken, het gebruik van bijzondere materialen, een bijzondere detaillering of bouwtechniek en de plaatselijke geschiedenis. Daarnaast is het van belang in hoeverre een object aansluit bij de kernkwaliteiten van een dorp, gehucht of gebied. Deze selectiecriteria voor gebouwen zijn in de onderstaande tabel verder gespecificeerd.

criteria	waarde vanwege
toenmalige en hedendaagse esthetische kwaliteit	de architectuurhistorisch betekenis in relatie tot de esthetische kwaliteit van het ontwerp; is de architectuur of oorspronkelijke opzet bewaard gebleven?
beeldbepalend	het object is ruimtelijk bepalend c.q. markant voor de omgeving
ensemble waarde of ruimtelijke of structurele samenhang met bebouwde omgeving of landschap	de betekenis van het object als onderdeel van de historische nederzettingsstructuur of vanwege de historisch-ruimtelijke relatie met de directe omgeving waarbij het object deel uit maakt van een gebied waarvan de wegen, verkaveling, bodem- en groenstructuren een oorspronkelijke indruk wekken of veranderingen hebben ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven
gaafheid	de (architectonische) gaafheid van het object. Het object heeft veranderingen ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven
zeldzaamheid	Het gaat bij erfgoed vaak om zeldzaamheid op basis van ouderdom. Hoe ouder hoe minder zeldzamer. het bijzondere materiaalgebruik, de bijzondere detaillering of bijzondere ornamenten
steekeigen kenmerken	de typologische, functionele, bouwtechnische en (architectuur)historische kenmerken van het streekeigen bouwen en gebruik; betreft over het algemeen agrarische bebouwing en streekeigen materialen, zoals leemvakwerk, mergel etc.
plaatselijke uiting architectuurstroming	een plaatselijke uiting van een belangrijke (landelijke) architectuurstroming of bouwtechniek.

uiting plaatselijke geschiedenis	de betekenis voor de plaatselijke geschiedenis als uitdrukking van een culturele sociaal-economische, bestuurlijke of geestelijke ontwikkeling. heeft het gebouw een bijzondere functie gehad of heeft er een bijzonder persoon gewoond?
Aansluiten bij kernkwaliteit kern	Iedere kern heeft zijn specifieke historie en kenmerken, waardoor de kern zich onderscheid van overige kernen. Erfgoed dat past binnen deze kenmerken heeft een voorkeur bij selectie.

Alhoewel de bovenstaande criteria zijn bedoeld voor de selectie van gebouwen zijn de criteria met enkele differentiaties ook toepasbaar voor ander erfgoed, zoals historische nederzettingsstructuren, groen, landschap, etc. Voor het groen erfgoed zijn aanvullend natuurwaarde en deontologische waarde van belang.

3.1.3 waardering

Bij de waardering van erfgoed is over het algemeen gewerkt met drie categorieën:
- Zeer waardevol
- Waardevol
- Vrij waardevol

De categorie zeer waardevol betreft monumentaal erfgoed. De categorie waardevol is beeldbepalend erfgoed terwijl de categorie vrij waardevol als beeld- of ruimtelijk ondersteunend moet worden aangemerkt. De niet benoemde objecten en elementen hebben geen specifieke waarde.

Afb. 5 Het Woodhengemonument bij de Koegrienddijkweg te Meers. De bomenstammen (sommige zijn tussen de 1400 en 1700 jaar oud) zijn gevonden bij ontgrindingswerkzaamheden

3.2 nederzettingsstructuren

3.2.1 inleiding.

In bijlage 2 zijn de ontwikkelingen van de verschillende kernen beschreven. De historische kernen van Elsloo en Urmond zijn vanwege hun bijzondere historische ruimtelijke structuur en karakteristiek aangewezen tot rijksbeschermde dorpsgezichten. De begripsomschrijving van stads- of dorpsgezichten luidt: “groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden”.
Wanneer door het rijk een stads- en dorpsgezicht is aangewezen, moet de gemeente een bestemmingsplan vaststellen om de bescherming van dit gezicht te waarborgen. De aanwijzing op zich zelf heeft geen beschermde werking. De aanwijzing heeft dan ook het karakter van het opplakken van een etiket dat aangeeft dat met het gebied voorzichtig moet worden omgesprongen.

Rijksbeschermde gezichten zijn, even als rijksmonumenten, door het rijk aangewezen omdat deze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht. Echter ook niet door het rijk aangewezen historische bebouwingsstructuren kunnen echter wel van lokaal belang zijn. Dit geldt voor historische kernen en linten waarvan de oorspronkelijke structuur en het karakter voor een (groot) deel nog herkenbaar.

3.2.2 waardering

tijdslagen
Voor de gemeente Stein maken we onderscheid tussen tweetal tijdslagen die gaaf bewaard zijn gebleven en van belang zijn voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente. Het betreft:

Gebieden met een (laat) middeleeuwse agrarische structuur en karakteristiek
- Dit zijn gebieden waarbij de middeleeuwse structuur, het karakter en de historie nog herkenbaar en voelbaar aanwezig is. Het betreft o.a. de kernen van Catsop; in Stein Keereind, de kern rond kerk en een deel van Houterend; de oude kernen Klein en Groot Meers; Maasband en in Berg a/d Maas de Berger Maasstraat, Kerkstraat en Julianastraat. Sommige van deze gebieden hebben een latere veranderingen en verdichting ondergaan, waardoor de intrinsieke waarde van het gebied in enige mate is aangetast. Dit is tot uitdrukking gebracht in de waardering van de verschillende gebieden.

Gebieden die verband houden met de mijnbouw met oorspronkelijke structuur en het karakter
- Vanaf ca 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de opening van de nabijgelegen Mauritsmijn. Arbeiders moesten worden gehuisvest en infrastructuur werd aangelegd. In een aantal gebieden hiervan is de oorspronkelijke opzet en structuur behouden gebleven. Omdat de mijn een belangrijk onderdeel van de Steinse geschiedenis vormt is het wenselijk om ook aandacht te besteden aan deze periode en gebieden.

werkwijze
Voor de inventarisatie en sectie van historische nederzetting zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebieden bezocht en in samenhang met de bebouwing gewaardeerd.

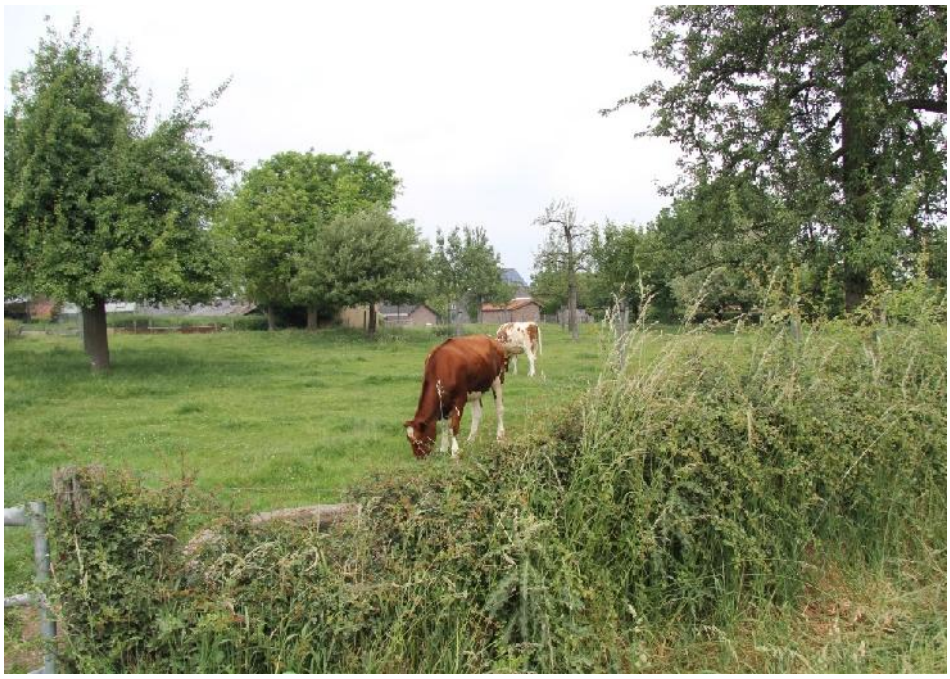
waarden
In oorsprong bestond de gemeente Stein uit een agrarische gemeenschap met dito kernen. De agrarische oorsprong en het karakter is nog op vele plaatsen in min of meerdere plaatsen herkenbaar aanwezig.
Deze gebieden zijn in cultuurhistorische zin van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkeling die verband houdt met de agrarische geschiedenis van de verschillende gebieden.

Vaak is er sprake van een bijzondere samenhang tussen historische agrarische functies, de schaal en de verschijningsvorm van bebouwing, wegen, groenvoorziening en open ruimten. De gebieden hebben een bijzondere beeldkwaliteit vanwege de streekeigen bebouwing en inrichting. Het betreft bebouwing met streekeigen materialen en bouwwijzen en streekeigen beplantingen en groenelementen etc.

In de eerste helft van de 20e eeuw veranderde het agrarische landschap drastisch. De opening van de staatsmijn Maurits betekent een keerpunt in de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente Stein. De komst van de mijnen had met name gevolgen voor de infrastructuur, zoals bijvoorbeeld het Julianakanaal waarvoor het westelijke deel van Elsloo moest verdwijnen en elders werd teruggebouwd. Ook had de komst van de mijnen de bijbehorende infrastructuur een behoorlijke expansie van de kern Stein tot gevolg. De gebieden die in deze periode zijn ontstaan zijn van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkelingen die verband houden met de steenkoolwinning en de komst van de Staatsmijn Maurits.

Daar waar in Elsloo de herbouw en expansie met name plaats vond langs bestaande wegen, werden in Stein ook nieuwe wijken aangelegd. De nieuwbouw langs bestaande wegen is van belang vanwege de architectonische kwalitatief hoogwaardige interbellum architectuur met een grote verscheidenheid.
In tegenstelling tot Geleen, Sittard en de Oostelijke mijnstreek kent Stein, met uitzondering van de Belboom en Nieuwdorp, geen echte mijnkolonies. De uitbreidingswijken die vanwege de mijnbouw zijn ontstaan zijn van belang vanwege ruimtelijke, functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept.
De waarde van dergelijke gebieden is afhankelijk van de herkenbaarheid en gaafheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, de bebouwing en (functionele) opzet als geheel. Ieder gebied heeft uiteraard in de loop der tijd veranderingen ondergaan. De waardering is derhalve afhankelijk van de mate in hoeverre de oorspronkelijke structuur en het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven. De gaafheid vanuit historisch ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel of landschappelijk oogpunt bepaald over het algemeen ook de zeldzaamheid van een gebied. Daar waar andere gebieden hun historische karakter hebben verloren is het hier bewaard gebleven.

Reed beschermde gezichten Elsloo en Urmond
De gemeente Stein kent een tweetal rijksbeschermde gezichten, Elsloo en Urmond. Urmond is van rijksbelang vanwege de compacte stedelijke bebouwingsstructuur als belangrijke versterkte havenplaats.

Afb. 6 Achter de boerderij in Catsop zijn veelal nog huisweiden aanwezig welke zijn omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstamfruitbomen.

Afb. 7 Zicht op de historische bebouwing aan de Maasberg gelegen in het rijksbeschermde dorpsgezicht van Elsloo.

Elsloo is van rijksbelang vanwege de agrarische lintbebouwing en schilderachtige ligging in de helling van het Maasdal en de combinatie met het Maasvaart (waarvan het Schippershuis het belangrijkste relict vormt) en huidige kasteel (voormalige Panhuis, brouwerij).

In Elsloo hebben wij aansluitend aan het beschermde gezicht nog een deel van de Raadhuisstraat als zeer waardevol aangemerkt vanwege de nog aanwezige huisweiden, die het agrarische karakter ondersteunen en de begin 20e -eeuwse bebouwing (waaronder het voormalige gemeentehuis) aan de oostkant van de Raadhuisstraat.

In Urmond is, aansluitend aan het beschermde gezicht, het gebied dat de zuidelijk stijlrand (die onderdeel was versterkte vestiging) alsmede een deel van de Beekstraat en de Bergstraat (die onderdeel zijn van de historische structuur en waar de historisch bebouwing nog deels aanwezig is) omvat als zeer waardevol aangemerkt. Ook in het gebied tussen de Brugstraat en Oude Poort (voorheen eveneens gelegen in de versterkte nederzetting) is de historische structuur en bebouwing nog bewaard gebleven. Dit gebied is als waardevol aangemerkt.

Catsop

Het gebied waar de agrarische ruimtelijke structuur en het karakter het best bewaard is gebleven is Catsop. Het gaat daarbij niet alleen om de historische boerderijen, wegen en de Dries, maar ook om de historische inrichting van de erven. Aan de achterzijde van vele boerderijen zijn de huisweiden, omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstamfruitbomen bewaard gebleven. In de overige kernen en gehuchten is dat vanwege de verdichting van de bebouwing veelal niet meer het geval.

Elsloo

Behoudens de als rijksbeschermde gezicht aangewezen oorspronkelijke kern kent Elsloo nog meer waardevolle gebieden. In het gehucht Terhagen bij Elsloo, dat dateert van vóór 1800, is de historische agrarische structuur eveneens nog redelijk herkenbaar. Dit gebied is als waardevol aangemerkt.
Het westelijke deel van de Stationsstraat, oorspronkelijk een veedrift en later verbinding met de gemeente Beek, bevat begin 20e eeuw enkele verspreide boerderijen. Met de aanleg van het kanaal in de jaren '30 werd langs deze weg architectonische kwalitatief hoogwaardige woningen met een grote architectonische verscheidenheid gerealiseerd. Dat geldt eveneens voor het oostelijke deel van de Stationsweg, De Heirstraat en de Julianastraat. De oorspronkelijke bebouwing en het oorspronkelijke karakter is redelijk goed bewaard gebleven. Om deze reden zijn deze gebieden als waardevol aangemerkt.

Afb. 8 Overzichtskaart met waardevolle gebouwde ensembles c.q. waardevolle dorpsgezichten.

Maasband en Meers

Meers bestaat oorspronkelijk uit twee afzonderlijke delen, Klein Meers en Groot Meers, met noordoostelijk hiervan het gehucht Veldschuur. Deze bebouwingsclusters dateren van vóór 1800. Ook hier zijn de historische agrarische structuur in relatie tot het Maaslandschap met dijken en uiterwaarden nog redelijk herkenbaar. Dat geldt eveneens voor de kern Maasband. Deze gebieden zijn als waardevol aangemerkt.

Stein

In de historische kern van Stein zijn drie gebieden als zeer waardevol aangemerkt. Het betreft allereerst de structuur in de nabijheid van de kerk, waarvan het vermoeden bestaat dat het een vluchtburcht was, samen met de aangrenzende straten, Houterend, de Steeg, de Kruisstraat (gedeeltelijk), de Valderstraat en de Kelderstraat. In dit gebied is de oorspronkelijke agrarische structuur nog herkenbaar. Dat geldt eveneens voor het historische agrarische bebouwingslint Keerend. De omgeving van het kasteel, met economiegebouwen (de voormalige molen) en het kasteelpark (met begraafplaats) vormt eveneens een zeer waardevol ensemble. De wijk Belboom nabij het Steinerbos is een van de twee mijnkoloniën die Stein rijk is. De wijk is opgezet volgens het stedenbouwkundige en architectonische concept van een tuindorp, dat de basis vormde voor vele mijnwerkerswijken in de oostelijke en westelijke mijnstreek. De bebouwing in het gebied heeft bijzondere stedenbouwkundige opzet en architectonische kenmerken die voortkomen uit de uit de tuindorp-architectuur zoals deze door de vereniging “Ons Limburg” werd gebezigd. Van soortelijke woningen zijn er meerdere in de mijnstreek gerealiseerd. Ook dit gebied is aangemerkt als zeer waardvol ensemble.
Nieuwdorp is een van de laatste mijnkoloniën die in Limburg werd gerealiseerd. De kolonie die is gebouwd op het voormalige kamp (gezamenlijke landbouwgronden) van Stein, werd direct na de oorlog gerealiseerd door de Staatsmijn Maurits. De wijk heeft de opzet van een tuindorp. Vanwege het gebrek aan bouwmaterialen werden de ca tweehonderd (semi-permanente) woningen gebouwd in één bouwlaag en met alternatieve bouwmaterialen die later vervangen zijn. Nieuwdorp is als laatste mijnkolonie van Limburg en vanwege de stedenbouwkundige structuur aangemerkt als waardevol gebied.

Berg aan de Maas

Tot slot is de historische lintbebouwing van Berg aan de Maas als waardevol gebied aangemerkt. Ook hier is de agrarische oorsprong van het gebied nog herkenbaar en redelijk gaaf bewaard gebleven. Daarnaast is de ruimtelijke relatie van de lintbebouwing met de oude veerlocatie van cultuurhistorische waarde.

Afb. 9 Het Wilhelminaplein in Stein is een van de oudste delen van Stein. Wilheminaplein maakt deel uit van structuur in de nabijheid van de kerk waarvan het vermoeden bestaat dat het een vluchtburcht was.

Afb. 10 Grote straat 61 te Meers, een van de oudste panden van Meers. De verhoging is een oud dijkfragment

Afb 11 Nattenhover Koestraat 16 te Nattenhoven, omstreeks 1925 gemoderniseerde boerderij met oude schuur

Afb. 12 Berger Maasstraat 8 in Berg aan de Maas,

Afb. 13 Koningstraat 14 te berg aan de Maas

Afb. 14 Julianastraat 33 en 35 in Berg aan de Maas, voormalige langgevelboerderijen

Afb. 15 Brugstraat 11 te Urmond; in de gevel zijn nog sporen aanwezig van de laat middeleeuwse ramen

3.3 gebouwen

3.3.1 inleiding

Van oudsher was de focus van monumentenzorg gericht op gebouwde monumenten. Daarom spreken deze, als het gaat om erfgoed, ook het meest tot de verbeelding van de inwoners. Voor de definitie en selectiecriteria voor gebouwde monumenten wordt kortheidshalve verwezen naar paragraaf 3.1.
Naast, die door het rijk zijn aangewezen omdat ze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht, is er een groot aantal gebouwen die op lokaal niveau van belang worden geacht vanwege de aanwezige monumentale waarden. Het betreft gebouwen die een weerspiegeling zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente en bijdragen aan de identiteit van de omgeving.

3.3.2 waardering

tijdslagen
Voor wat betreft gebouwen is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen de van oudsher aanwezige agrarische gebouwen en de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen. De agrarische bebouwing kent meerdere tijdslagen, terwijl de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen met name de periode 1930-1950 bestrijkt.

agrarische gebouwen
- Voor wat betreft de agrarische gebouwen is er sprake van verschillende tijdslagen. Vanuit de historie bestaat de agrarische bebouwing van Stein vooral uit langgevelboerderijen die haaks op de weg waren gesitueerd, met aan de weg het woongedeelte en hierachter de stallen en schuur. Vanuit de langgevelboerderijen, ook wel bekend als dwarshuis ontstonden L-vorming boerderijen. Stein kent veel van dit soort agrarische gebouwen, vaak keuterboerderijen.
- De boerderijen van rijkere boeren ontwikkelden zich reeds in de middeleeuwen tot U-vormige boerderijen, die uiteindelijk ook aan de voorzijde gesloten werden, waardoor de carré-boerderij ontstond. Oorspronkelijke waren de boerderijen opgetrokken uit vakwerk met leemvullingen en de rijkere boerderijen uit mergel en (ook vanwege de aanwezige klei) uit baksteen. In de loop der jaren zijn ook de meeste vakwerkboerderijen in fases versteend.
- Vanaf het einde van de 19e eeuw vonden ingrijpende verbeteringen in de landbouw en veeteelt plaats. Deze verbeteringen hadden ook gevolgen voor de bouw en inrichting van nieuwe boerderijen waarvan ook enkele voorbeelden in Stein aanwezig zijn.

gebouwen die verband houden met de mijnbouw
- Vanaf circa 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de komst van de nabijgelegen Mauritsmijn. Er werden met name woningen gebouwd, waarbij vooral in de jaren ’30 sprake was van een hoge architectonische kwaliteit en verscheidenheid. Behoudens woningen werden als gevolg van de hoogconjunctuur van de mijnen ook andere bijzondere gebouwen gebouwd, zoals o.a. het havengebouw in Stein

werkwijze
De inventarisatie en sectie van gebouwen heeft in samenhang met de historische nederzetting plaatsgevonden. Hiervoor zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebouwen bezocht en samen en in samenhang met de nederzettingsstructuren gewaardeerd.

waarden
In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria circa 550 gebouwen geselecteerd. Daarvan zijn circa 100 gebouwen aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), ca 200 gebouwen aangemerkt

Afb. 16 Oude pand (<1800) Grotestraat 31 te Urmond, dat omstreeks 1900 werd gemoderniseerd en de huidige uitstraling kreeg

Afb. 17 Grote straat 63 te Urmond, voormalige school en kosterwoning behorende tot de Hervormde Kerk.

Afb. 18 Voormalige boerderij Kelderstraat 5 te Stein, gemoderniseerd in 1923

Afb. 19 Woonhuis Houterend 95 te Stein, met neo-classistische stijlkenmerken uit 1925

Afb. 20 Het havengebouw en de hijskraan in de haven van Stein

Afb. 21 Vakwerk schuur (<1800) achter Raadhuisstraat 19 te Elsloo

als waardevol (beeldbepalend pand) en circa 250 gebouwen aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend pand).

zeer waardevolle gebouwen
De circa 100 zeer waardevolle gebouwen zijn in hoge mate gaaf en authentiek. Deze gebouwen zijn in hun geheel beschermenswaardig.

waardevolle gebouwen
De circa 210 waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaarde gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang.

vrij waardevolle gebouwen
De circa 250 vrij waardevolle gebouwen zijn met name beeld- of ruimtelijk ondersteunend. Deze gebouwen zijn met name van belang vanwege ruimtelijke aspecten, de situering, afmeting en richting van de bouwmassa, die bijdraagt aan de beleving van de (historische) nederzettingsstructuur.

bouwhistorische verwachting
Op basis van de kadastrale minuutkaart weten we welke bebouwing begin 19e eeuw reeds aanwezig was. Ook kunnen we op basis van uiterlijke kenmerken zien of een pand een oude kern heeft. Van de bovenstaande panden zijn er circa 240 panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn.

Een lijst met geselecteerde gebouwen is als bijlage 3 aan deze nota toegevoegd.

Afb. 22 Voormalige gemeentehuis aan de Raadhuisstraat in Elsloo

Afb. 23 Voormalige burgemeesterswoning, Villa het Kabinetje aan de Julianastraat te Elsloo

Afb. 24 Spoorbrug bij Terhagen te Elsloo

Afb. 25 Op de Dries 31 te Catsop

Afb. 26 Kapel aan de Kaak te Elsloo

Afb. 27 Oude boom met kastkapel Catsop

Afb. 28 Gevelkruis (rijksmonument) Meers

Afb. 29 Waterpomp Berg a/d Maas

3.4 klein gebouwd erfgoed

3.4.1 inleiding

Naast woningen, boerderijen en andere gebouwen is er ook klein gebouwd erfgoed dat van waarde is. Het betreft kruisen en kapellen maar ook andere kleine gebouwde elementen zoals tuinmuren, straatmeubilair (o.a. pompen), bakhuisjes, etc.

3.4.2 waardering

Stein kent veel kruisen en kapellen. De meeste kruisen en kapellen zijn opgericht door buurtgemeenschappen en worden door heemkundige verenigingen, stichtingen of vrijwilligers onderhouden. Dit geldt ook voor andere kleinere landschapselementen en historische relicten, zoals beeldjes, gevelstenen, gedenkstenen etc. Over het algemeen hebben dit soort objecten een hoge geschiedkundige waarde en zijn ze beeldbepalend voor de omgeving. Ze vormen een belangrijk onderdeel van het cultuurhistorische erfgoed en Limburgse landschap. Een beperkt aantal van deze objecten heeft ook monumentale waarde die selectie van deze objecten rechtvaardigen.

tijdslagen

Ook voor wat betreft dit klein erfgoed is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Ook hier is er sprake van verschillende tijdslagen, alhoewel deze tijdslagen in mindere mate zichtbaar zijn.

werkwijze

De basis voor de selectie van het klein erfgoed wordt gevormd door de inventarisatie van de Werkgroep Kleine Monumenten. Voorts heeft in samenhang met gebouwen, historische nederzetting en landschap een aanvullende inventarisatie plaatsgevonden.

waarden

In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria 59 objecten geselecteerd. Daarvan zijn 20 kleine gebouwde objecten aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), 22 kleine gebouwde objecten aangemerkt als waardevol (beeldbepalend) en circa 17 kleine gebouwde objecten aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend).

De zeer waardevolle kleine gebouwde objecten zijn in hoge mate gaaf en authentiek. De overige waardevolle en vrij waardevolle kleine gebouwde objecten hebben een mindere mate van gaafheid, authenticiteit, ouderdom en zeldzaamheid. Zo zijn bijvoorbeeld houten kruisen vaak vervangen door nieuwe exemplaren. Al deze objecten zijn in hun geheel beschermenswaardig.

Een lijst met geselecteerde kleine gebouwde elementen is als bijlage 4 aan deze nota toegevoegd.

3.5 groen- en landschap

3.5.1 inleiding.

De gemeente Stein ligt in het noorden van het Zuid-Limburgse heuvelland en betreft een krijt- en lössgebied doorsneden door het rivierdal en de terrassen van de Maas. De landschapselementen met hun vegetatie hangen samen met de klei-, löss- en zandbodems. Opvallende landschappen van Stein zijn de plateau's, de holle wegen, de hellingbossen met bronnen, de beekdalen en de rivieroevers. Ze zijn bepalend voor de nederzettingsgeschiedenis en de ligging van groenelementen in de verschillende tijdslagen. Voor wat betreft de inventarisatie en waardering van groen is er onderverdeling gemaakt in:

landschapsgebieden
Landschapsgebieden zijn nog herkenbare historische geografische gebieden waarvan de historische structuur bewaard is gebleven. De verschillende landschapsgebieden bevatten een of meer landschapselementen die zijn ingebed in hun omgeving.
landschapselementen
Landschapselementen zijn duidelijke begrensde delen van een landschapsgebied die met bomen en/of struiken zijn begroeid. Het betreft een bos, bosje, houtwal, heg, laan, park, begraafplaats, boomgaard e.d.
bomen of struiken
De bomen en struiken die zijn geïnventariseerd en gewaardeerd zijn over het algemeen zeer bijzondere en zeldzame (groepen van) bomen, struiken. Ze zijn meestal onderdeel van landschapselementen, zoals o.a. oude vechtheggen, oude zeldzame zwarte populieren, oude hakhoutsloven

Afb. 30 Rij van oude knot-haagbeuken op een wal-talud: autochtone haag-beuken uit de tijdslaag van vóór 1850 (Koestraat, Kerensheide), een oude landweer).

3.5.2 waardering

tijdslagen

Daarnaast is er bij de inventarisatie van groen- en landschapselementen onderscheid gemaakt tussen de verschillende tijdslagen. Als de oudste tijdslaag benoemen we de periode vóór ca. 1850, het pre-industriële landschap. Voor het bepalen van de oudste periode van landschapselementen (vóór 1850) geeft de topografische kaart van rond 1850 een eerste indicatie. Bij deze oudste tijdslaag zijn zowel de cultuurhistorische waarde, de natuurwaarde en de genetische waarden van de bomen en struiken van belang. In de jongere periode ca.1850-1970 zijn vooral cultuurhistorische waarden van belang.
Vóór 1850 gaat het om de begroeiingen van de holle wegen, beekdalen, hellingbos en de oude beplantingen van heggen, houtwallen en soms individuele markante bomen binnen het agrarische gebied. Na 1850 zijn met name beplantingen van pleinen, boomgaarden, lanen, straten, wegen, erven en parken van cultuurhistorische betekenis. Vaak zijn beide tijdslagen aanwezig. Bij de inventarisatie en waardering ligt het accent op cultuurhistorische waarden van de landschapselementen met de bomen en struiken. Die gaan uiteraard veelal samen met natuurwaarden.

werkwijze 1*

Voor de waardering van groen- en landschap zijn een aantal factoren en kenmerken van belang. Allereerst is de geomorfologische basis bepalend voor de aard van het landschap en de plaats waar nederzettingen ontstaan. De historisch-geografische onderlegger met de aard van de dorpen en buurtschappen, de perceelsvormen en grondgebruik zijn de basis voor de landschapselementen. De aard van het perceel en de perceelscheidingen, erf-, akker- of graslandgrenzen, wallen, sloten, waterlopen, steilhellingen en holle wegen. Daarna wordt verder ingezoomd op het groen zelf. Betreft het een houtwal, houtsingel, laan, heg, bosstrook of bos. Van belang is vervolgens om de aard van de beplanting te bepalen b.v. een heg langs een akker of aan de bovenrand van een holle weg, bomen op een wal of onder op het talud. Vervolgens komt het (cultuur-) historische beheer aan de orde: betreft het opgaande bomen, hakhout, knotbomen, al dan niet gevlochten heggen e.d. Tenslotte is gekeken naar de soort boom of struik en soms zelfs ook karakteristieke variëteiten uit oogpunt van cultuurhistorie.

waarden

Veel soorten bomen en struiken hebben cultuurhistorische waarde vanwege het allerhande vroegere gebruik en toepassingen. In de kruid- en struiklaag kunnen soorten voorkomen die indicatief zijn voor een lange voorgeschiedenis zoals bosanemoon, bosviooltje, paarbladig goudveil, tweestijlige meidoorn en viltroos. Soorten zoals tweestijlige meidoorn en viltroos zijn niet of nauwelijks in de handel, zodat ze als oorspronkelijk inheems of autochtoon beschouwd kunnen worden. Zowel vóór als na 1850 kunnen er typische cultivars van gekweekte bomen en struiken voorkomen. In Zuid-Limburg is er echter nog tot ver in de 19e eeuw inheems plantgoed gebruikt, zoals van zomerlinde en ruwe iep.

Afb. 31 Een oude vlechthaag bij Meers

Afb 32 Zeldzame autochtone viltroos (bij Meers).

[1] Zie voor uitvoerige werkwijze: Maes (red.), 2013; Maes, 2016

Afb 33 en 34 Links zeldzame oude cultivar van een treurwilg, waarschijnlijk de Franse treurwilg, Salix x sepulchralis ‘Salamonii’ (kasteelpark Elsloo), Rechts een monumentale boom van een oude kloon van een Canadapopulier: Populus canadensis ‘Serotina’ (bij Meers).

Deze hebben soms nog een genetische verwantschap met de ‘wilde’ bomen van vroeger en zijn soms nog verwant aan genetisch materiaal uit bestaande oude boskernen en houtwallen. Er kunnen ook allerlei exoten, sierbomen en heesters tot de cultuurhistorische waarden gerekend worden zoals Robinia’s, Canadapopulieren, oude hazelaarrassen, hoogstam fruitbomen en seringen. Ze hebben dan een bepaalde ouderdom en behoren tot een cultuurhistorische waardevolle plek, een laan, gebouw of ensemble.

Beeldondersteunende elementen van na 1945

Een apart aandachtspunt vormt de jongere generatie bomen en heesters zoals in de nieuwere naoorlogse wijken en de beplanting langs het Julianakanaal. Grote delen van de nieuwere woonwijken in Elsloo, Stein en Urmond dateren van na 1945 en later. Sommige beplanting is inmiddels een halve eeuw of meer oud en bomen kunnen voor deze tijdslaag karakteristiek zijn. Ze zijn zeer beperkt in de inventarisatie meegenomen maar kunnen in de toekomst als cultuurhistorisch of beeldbepalend opgevat worden. Sommige, vaak toevallige, bijzondere en zeldzame bomen hebben dendrologische waarde, zoals een lampionboom (Koelruiteria panicilata) , een Kaukasische linde (Tilia dasystyla subsp. caucasica) of de eenstijlige meidoorn met gevulde bloemen (Crataegus monogyna ‘Albo-plena’).

Afb. 35 Gevuldbloemige eenstijlige meidoorn bij Berg. Het is een cultivar uit 1700.

Afb. 36 en 37 De Kaukasische linde met opvallend getande bladeren; hoek Nieuwstraat--Boomgaardstraat te Stein.

Maar ook minder zeldzame boomsoorten en variëteiten zijn karakteristiek voor de periode na 1945 zoals de smalkronige haagbeuken, lindesoorten, roodbladige esdoorns en platanen. De jongere tijdslaag is met dit cultuurhistorisch onderzoek en cultuurhistorische waardering nagenoeg buiten beschouwing gelaten. Alleen een drietal plantsoenen in de nieuwere wijken van Stein, uit de periode 1965-1970, met nog een deel van de oorspronkelijke beplanting is bij de inventarisatie opgenomen.

Het Julianakanaal dat rond 1938 in gebruik werd genomen, wordt begeleid door een strakke beplanting van Canadapopulieren en grauwe abelen, met een landschappelijke en beeldbepalende waarde. De populieren van ca. 20 à 40 jaar oud, betreffen inmiddels een tweede of derde generatie waarmee hun huidige cultuurhistorische betekenis gering is. De honderden maretakken in de kronen vertegenwoordigen een belangrijke natuurwaarde.

Afb. 38 Twee generaties Canada-populieren langs het Julianakanaal bij Elsloo (ca. 1980 en latere inboet). De vele maretakken in de boomkronen hebben natuurhistorische waarden.

De soorten bomen en struiken als cultuurhistorisch erfgoed
Vooral in het landelijke gebied wisten mensen vroeger kwaliteiten van bomen en struiken goed te benutten. Afgaande op de vele voorwerpen die in musea bewaard zijn gebleven en door archeologen worden opgegraven, was er een grote kennis van de kwaliteiten van hout, bast, schors, blad, bomen en vruchten van veel soorten houtige gewassen. Brandhout was als energiebron onontbeerlijk, maar er was ook allerhande geriefhout nodig voor onder meer afrasteringen, wandconstructies en gereedschappen. Specifieke houtsoorten werden geselecteerd voor molenonderdelen, wagenwielen en klompen. De bast leverde vezels voor kleding, netten en touw. De schors van met name eiken was een basis voor looistof. Hout van allerlei soorten was meer en minder geschikt voor houtskool. Bladvoer van bomen, vooral van es, haagbeuk, linde en iep, was uiterst waardevol in periodes van lange winters. We zien het historische gebruik ervan terug in het beheer van knotbomen en hakhoutbomen. Hoogstamfruit is als cultuurhistorisch erfgoed bekend.

De periode vóór 1850, van ca. 1450-1850, wordt wel de ‘Kleine IJstijd’ genoemd. Een periode van ijspret, maar ook van veel zorgen om het vee de winter door te krijgen. Blad- en takvoer van bomen waren een noodzakelijk onderdeel van het boerenbedrijf. Bloemen en vruchten leveren honing, thee, medicijnen en voedsel. Soorten bomen en struiken zijn daarmee cultuurhistorische parameters. Verlies van soorten uit bossen, bosranden, houtwallen, en hagen zijn daarom ook verlies van cultuurhistorie.

Onder de cultuurhistorische waardevolle bomengroep komen vaak essen voor. Ook in de gemeente Stein is sprake van de essentaksterfte in meer en mindere mate. Bij de cultuurhistorische inventarisatie is geen rekening gehouden met de vitaliteit van de bomen.

Voor meer informatie over de inventarisatie en waardering van groen en landschap wordt verwezen naar bijlage 5.

Afb. 39 Een hoog opgesnoeide knot-es (houtwal).

Afb. 40 Snoeilindes bij Bokkenrijderskapel van Urmond

3.6 infrastructuur

3.6.1 inleiding

In bijlage 2 zijn de ontwikkelingen van het landschap en de kernen beschreven en is ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de infrastructuur aan de orde gesteld. Onder infrastructuur wordt in dit verband niet alleen wegen verstaan, maar ook waterlopen, dijken, landweren en veedriften. De situering van wegen en andere infrastructuur heeft een directe relatie met het landschap en voor een deel komt de waardevolle infrastructuur ook overeen met waardevolle landschapselementen, zoals bijvoorbeeld holle wegen en restanten van landweren.

3.6.2 waardering

werkwijze

De basis voor de inventarisatie van oude wegen wordt gevormd door de landschapsgeschiedenis die in bijlage 2 is aangegeven. Ook de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19e eeuw vormt een goede basis voor inventarisatie van de infrastructuur. De wegen die op deze kaart staan aangegeven zijn in de loop van de middeleeuwen ontstaan.

tijdslagen

Ook voor wat betreft de infrastructuur is er sprake van een aantal tijdslagen. De oudste weg liep in de helling van het Maasdal. Naar mate het Graetbos verder in oostelijke richting werd ontgonnen, ontwikkelde zich ook het wegenstelsel, in eerste instantie dwars op lintdorpen die evenwijdig liepen aan de Maas. Later ontstonden op het plateau ook wegen evenwijdig aan de Maas, waarbij o.a. oude landweren de functie van veedrift kregen en zich later ontwikkelde tot wegen. Het is echter moeilijk aan te geven welke wegen op welk moment zijn ontstaan. Voorts is een deel van de oude infrastructuur opgegaan in nieuwbouwwijken of doorsneden door nieuwe wegen en als zodanig niet meer herkenbaar en beleefbaar.

waarden

Voor wat betreft de selectie en waardering van de historische infrastructuur gaat het met name om wegen, waterlopen, dijken, landweren en veedriften die nog in zekere mate gaaf bewaard zijn gebleven of als zodanig herkenbaar zijn.

Wegen en paden

Als meest waardevol gelden de oudste wegen. Dit is o.a. de oudste weg door de helling van het Maasdal, in feite niet meer dan een voetpad, waarover lastdieren achter elkaar werden geleid. Van deze weg is ten westen van Terhagen een klein gedeelte bewaard gebleven. Ook van de latere weg van Elsloo naar Stein op de Scharberg is nog een deel bewaard gebleven. Verder zijn de nog aanwezige, van oorsprong middeleeuwse wegen, die op de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19e eeuw stonden, van waarde. Deze middeleeuwse wegen zijn vooral in de oude dorpskernen bewaard gebleven en nog herkenbaar.
Enkele wegen zijn helaas verdwenen of niet meer herkenbaar. Dat geldt o.a. voor de 14e-eeuwse Maesweghe, de oostwestverbinding van Antwerpen, via het veer van Berg a/d Maas naar Sittard en verder door naar het Duitse Rijnland. Deze weg werd in de 18e eeuw vervangen door de Bergerweg, met aftakking naar Urmond, die beide wel nog herkenbaar zijn. Ook de uit 14e eeuw daterende noord-zuid gesitueerde heerbaan of heirweg, die destijds ten west van de dorpen liep en waarvan weliswaar wel nog het tracé bestaat maar niet meer herkenbaar is. Dat geldt eveneens voor de latere noord-zuid verbindingen, de oude Postbaan (ca 1750) en de oostelijker gelegen Postbaan (ca 1825).
Naast oude wegen zijn er oude voetpaden die van cultuurhistorische waarde zijn. Het betreft o.a. de Visserspaden naar de Maas in Urmond en de kruiwagenpaden of sjörgskarpaden in Meers.

Afb. 41 De Maaskaart uit 1847 met daarop de oude Maasarm en dijk (blauw) rond Maasband

Afb 42 De oude Maasarm en dijken rond Maasband is nog zichtbaar in het landschap

Afb. 43 De landweer aan de Koeveldweg te Stein

Afb. 44 De Hoolweg in Stein is een zeer oude holle weg

Afb. 45 Graften aan de Eykskensweg te Catsop

Afb. 46 Graften aan de Sickendaelweg te Catsop

waterlopen en dijken
De belangrijkste waterstroom, de Maas, heeft in het verleden meerdere stromen gekend. Sinds circa 1650 stroomt de Maas door haar huidige bedding. De oude Maasbeddingen zijn in het landschap echter nog zichtbaar en ook nog in de verkaveling van percelen herkenbaar. Dat geldt met name rond de Maasband en in minder mate rond Meers. De oude Maasarmen in het landschap zijn van cultuurhistorische waarde. De benedenloop van beken, met name de Ur, is als gevolg van de aanleg van het Julianakanaal ingrijpend gewijzigd. Hieraan zijn geen cultuurhistorische waarden meer toe te kennen.
In Meers en Maasband zijn nog verschillende oude dijken aanwezig. De oudste van deze dijken is waarschijnlijk de dijk die ten noorden van de Grote straat in Meers loopt en dateert uit ca 1500. De overige nog aanwezige of herkenbare dijken dateren in de basis uit de 17e en 18e eeuw. In Urmond is nog een deel van de oude kademuur van de haven bewaard gebleven, dat eveneens van waarde is.

landweer
Van de landweer, die vroeger was bedoeld om de gemeneweiden te scheiden van het Graetbos, zijn nog enkele restanten aanwezig. De meeste restanten zijn van de laatste landweer uit 1875. De landweer ten noorden van Stein, aan de Koestraat is aangewezen tot rijksmonument en daarmee beschermd. Dat geldt niet voor de overige overblijfselen van de landweer: het restant nabij de molen van Urmond, het restant ten zuiden van Nieuwdorp bij Stein, en de twee restanten tussen Stein en Elsloo, waarvan één restant bij de Moordkuil, waarschijnlijk een voormalige schans. Nadat de functie van landweer kwam te vervallen zijn een aantal van de landweren omgebouwd tot veedriften. Deze restanten, die voor een deel ook samenvallen met de groene landschapselementen, zijn waardevolle relicten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

veedriften en holle wegen
Vroeger werd het vee in het dorp verzameld om vervolgens naar de gemeneweiden te worden gedreven, welke, al naar gelang de situering van de kern, waren gelegen in de uiterwaarden of richting het Graetbos, later de Greatheide. De veedriften naar de uiterwaarden zijn met de aanleg van het Julianakanaal en vanwege de Grensmaaswerken grotendeels verdwenen. Ook de veedriften richting de Graetheide zijn voor een deel verdwenen of grotendeels niet meer herkenbaar. Deze oude veedriften zijn opgegaan in het wegenstelsel, waarlangs na de aanleg van het Julianakanaal nieuwe bebouwing ontstond.
De veedriften die wel nog herkenbaar zijn, zijn de oude holle wegen, met daarnaast beplanting om het vee te geleiden. Holle wegen treffen we vooral aan rondom het heuvellandschap van Catsop, maar ook op de rand van het plateau, zoals de Hoolweg in Stein. De Hoolweg is echter geen veedrift maar een zeer oude weg. Evenals bij de landweer vallen de oude veedriften en holle wegen voor een deel samen met de groene landschapselementen. Het zijn waardevolle relicten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

graften
Graften zijn steilhellingen in het Limburgse heuvelland, die de heuvels verdelen in minder steile terrassen. Om erosie tegen te gaan werden op de steilere bouwlanden in Limburg heggen en bosplatsoenen geplant. Doordat er tegen de heggen materiaal aanspoelde (colluvium) en achter de heggen materiaal wegspoelde, ontstonden graften of steilranden die de heuvels verdeelde in beter begaan en bewerkbare terrassen. Rondom Catsop is een groot aantal graften bewaard gebleven die van waarden zijn. Omdat deze graften uit (historische waardevolle) beplanting bestaan, zijn ze ook als waardevol groen landschapselement aangemerkt.

3.7 archeologie

3.7.1 inleiding

De gemeente Stein heeft in 2009 een archeologische beleidskaart opgesteld die een opvolging heeft gekregen in het facetbestemmingsplan archeologie 2010. Deze dient als basis voor de herziening van verschillende bestemmingsplannen binnen de gemeente.
Sinds het opstellen van het archeologiebeleid in 2009 is er een aantal jaren verstreken. In deze periode hebben binnen het grondgebied van de gemeente een groot aantal archeologische onderzoeken plaatsgevonden (o.a. voor de Grensmaas) op basis waarvan een beter inzicht is ontstaan in de archeologische verwachtingen van het Maasdal en de gemeente. Om deze reden is er gekozen om de archeologische verwachtingen en archeologische beleidskaart in het kader van het project “erfgoed Stein” te updaten en integraal deel uit te laten maken van het erfgoedbeleid.

3.7.2 waardering

werkwijze
Het resultaat van het onderzoek, de Actualisatie Archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, is via twee wegen tot stand gekomen:

- Allereerst is zoveel mogelijk uitputtend geïnventariseerd wat er sinds 2009 archeologisch bekend is uit de tot de gemeente Stein behorende kernen en het buitengebied; deze informatie is verzameld in een database[2]. Het resultaat van deze inventarisatie is de Vindplaatsenkaart.
- Daarnaast is op basis van het oude model en voortschrijdende inzichten over de relatie tussen (pre)historische bewoning en de geologische en landschappelijke kenmerken van het gemeentelijk grondgebied het bestaande model aangepast, op grond waarvan verwachtingen over mogelijk aanwezige archeologie benoemd kunnen worden. Deze zijn in beeld gebracht op de Archeologische Verwachtingskaart.

Beide kaarten vormen de basis voor de Archeologische Beleidskaart. De verwachtingen die uit het model voortkwamen zijn aan de gegevens uit de inventarisatie getoetst, hetgeen leidt tot een betrouwbaar instrument voor onderbouwing van toekomstig beleid.

waarden
Ten behoeve van de actualisatie Archeologische Beleidsadvieskaart van Stein zijn een aantal zaken aangepast. Zo zijn er een aantal terreinen bijgekomen die gevrijwaard zijn van verder archeologische verplichtingen doordat archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn. Daarnaast is het aantal terreinen dat verstoord is uitgebreid. Voor een aantal terreinen is op basis van archeologisch vooronderzoek de verwachtingswaarde aangepast en naar beneden of naar boven bijgesteld. Er is één terrein van archeologische waarde toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord). Er zijn geen gebieden van archeologische waarde verwijderd. Wel is Gebied 5 (Stein-Heidekampweg) op basis van voortschrijdend inzicht en aanvullend onderzoek in omvang, kleiner, aangepast. De grootste aanpassing is echter het adopteren van het verwachtingsmodel voor het Maasdal waardoor nu een beter onderbouwd verwachtingsmodel voor dit specifieke gebied voorhanden is gekomen.

Voor meer informatie over archeologische onderzoeken, verwachtingen en beleid wordt verwezen naar bijlage 6.

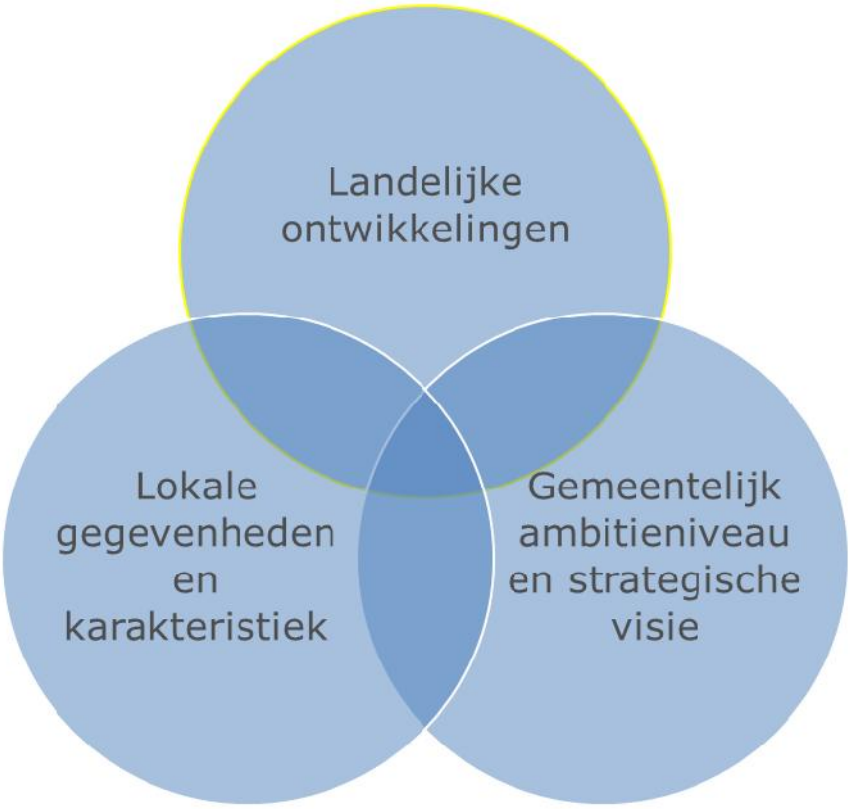
[2] Een groot deel van deze inventarisatie is reeds door Archaeo uitgevoerd waarvan dankbaar gebruik is gemaakt

hoe willen wij met het Steinse erfgoed omgaan?

4.1 van ambitie naar beleid

4.1.1 inleiding

Erfgoedbeleid is gebaseerd c.q. bepaald op drie basis ingrediënten, namelijk de lokale gegevenheden en karakteristiek van de gemeente, het ambitieniveau en de strategische visie van de gemeente en de ontwikkelingen en regelgeving die op nationaal niveau spelen. Deze drie zaken bepalen de richting van het erfgoedbeleid. In onderstaande figuur is dit gevisualiseerd.

Afb. 47 Visualisatie van beleid

De overlappingen van de cirkels zijn aandachtsgebieden die in het beleid moeten worden meegenomen. Als voorbeeld hiervan is, ten aanzien van de overlap tussen landelijke ontwikkelingen en lokale gegevenheden en karakteristiek, vanwege de invoering van de Omgevingswet en het Omgevingsplan reeds gekozen om het erfgoed niet meer op traditionele wijze (door aanwijzing) te beschermen, maar te anticiperen op de nieuwe systematiek in het omgevingsplan.
Een ander voorbeeld is dat de gemeente bij het formuleren van haar ambitie en visie ook rekening dient te houden met de landelijke ontwikkelingen, Denk hierbij o.a. aan duurzaamheid en energietransitie.

De landelijke ontwikkelingen zijn in bijlage 1 in beeld gebracht. De karakteristiek en het erfgoed van de gemeente zijn in bijlage 2 en hoofdstuk 3 uitgebreid aan de orde gesteld. Onderdeel van de lokale gegevenheden zijn ook de gemeentelijke diensten, werkwijzen etc. Deze worden voor zover relevant in dit hoofdstuk benoemd. Allereerst is het wenselijk om meer inzicht te geven in de ambitie en visie van gemeente. Daarvoor zijn drie documenten van belang namelijk:

- De strategische toekomstvisie 2011-2021
- Het coalitieakkoord 2014-2018 en 2016-2018
- Het coalitieakkoord 2018-2022
- De herziene strategische toekomstvisie 2018-2022

4.1.2 strategische toekomstvisie 2011-2018

Mede naar aanleiding van de veranderende samenleving is in 2011 de 'Strategische toekomstvisie gemeente Stein 2011-2021' vastgesteld. In deze strategische toekomstvisie heeft Stein duidelijk haar koers uitgezet voor de periode tot 2021, met een doorkijk naar 2040. De toekomstvisie geeft niet altijd een concreet antwoord op alle ontwikkelingen, maar wel een duidelijke richting. De strategische visie vormt daardoor de kapstok waaraan het te ontwikkelen samenhangend beleid moet worden opgehangen. De voornemens die in de strategische visie zijn opgenomen ten aanzien van de woon- en leefomgeving, het behoud van eigenheid en het benutten van toeristische en recreatieve potenties hebben alles te maken met erfgoed. De passages in de visie die verband houden met het cultureel erfgoed zijn onderstaand uitgelicht en samengevat.
De gemeente Stein kenmerkt zich volgens de Strategische toekomstvisie door een aantrekkelijke woon- en leefomgeving. Deze wordt o.a. bepaald door de aanwezige historische kernen met cultuur-historische waarden. Alle kernen en gehuchten van Stein hebben ieder hun eigen identiteit en karakter. De bewoners van Stein en de gemeente vinden deze eigenheid een belangrijke kernwaarde die behouden moet blijven. Ook het bijzondere groen en landschap rond de kernen en de ligging aan de Maas dragen bij aan de aantrekkelijkheid van de leefomgeving. Uit onderzoek is gebleken dat de inwoners zich te weinig bewust zijn van de (cultuurhistorische) kwaliteiten van de omgeving. Om deze reden is in de visie gekozen om te investeren in de bewustwording en het uitdragen van de eigen kwaliteiten. Daarnaast is in de strategische visie het voornemen uitgesproken om de cultuurhistorische waarden van de verschillende kernen beter te benutten en te verbinden met toerisme en recreatie. De gemeente vindt het belangrijk om de toeristische mogelijkheden in Stein verder uit te bouwen, door ze beter te verbinden met elkaar om daarmee heel direct de omvang van lokale bestedingen te verhogen. De kansen voor vrijetijdseconomische ontwikkelingen liggen daarnaast in de samenwerking met buurdorpen en gemeente aan zowel de Nederlandse als de Belgische zijde van de Maas.

4.1.3 oude coalitieakkoorden en erfgoed

We constateren dat de aandacht voor het cultureel erfgoed in de loop der jaren is toegenomen. In 2014 wordt in het coalitieakkoord in 2014-2018 aandacht gevraagd voor "het behoud van oude beeldbepalende en karakteristieke gebouwen en het geven van een nieuwe bestemming aan deze gebouwen. In het verleden zijn reeds te veel van deze gebouwen gesloopt. (…). De coalitiepartijen overwegen het invoeren van een gemeentelijke 'monumentenstatus' voor deze beeldbepalende gebouwen".
In juli 2015 wordt door de raad een motie aangenomen "om een gemeentelijk monumentenbeleid op te stellen waarin criteria zijn opgenomen voor beeldbepalende gebouwen met cultuurhistorische waarde en daaraan de gemeentelijke monumentenstatus toe te kennen".
In het coalitieakkoord 2016-2018 werd geconstateerd dat recreatie en toerisme in belangrijkheid toenemen. Er werd het voornemen uitgesproken om het erfgoed en het opgestarte "erfgoedproject Stein" ruimhartig te blijven ondersteunen, om op deze wijze Stein ook toeristisch-recreatief beter op de kaart te zetten.

4.1.4 huidige coalitieakkoord en strategische toekomstvisie 2018-2022

Ook in het huidige coalitieakkoord (2018-2022) zijn een aantal voornemens en actiepunten ten aanzien van erfgoed geformuleerd. Een en ander is daarnaast geformaliseerd in de actualisatie van de strategische toekomstvisie 2018-2022. Ook de huidige coalitie is er van doordrongen dat het belangrijk is om historisch waardevolle gebouwen en natuur- en landschapselementen te behouden. Naast het behoud van waardevol cultureel erfgoed is de coalitie ook voorstander van ontwikkeling van erfgoed, waarbij als voorbeeld de gebiedsvisie van de Vrijheid Urmond wordt aangehaald. Daarbij moet worden onderzocht in hoeverre de historische havenplaats van Oud-Urmond weer hersteld of zichtbaar kan worden gemaakt, mede om het toerisme te stimuleren.
Daarnaast is de coalitie voorstander van het nader uitwerken en ontsluiten van het Steinse erfgoed via systeem (bijvoorbeeld een cartotheek), waarin niet alleen het fysiek zichtbare erfgoed wordt opgenomen, maar ook geschiedkundige zaken en tradities. Voor de totstandkoming van een dergelijk systeem

moet samenwerking tussen de verschillende erfgoedorganisaties van Stein gestimuleerd en gefaciliteerd worden. Op die manier kunnen de parels van Stein met elkaar worden verbonden. Dit vergroot niet alleen de toeristische aantrekkingskracht, maar geeft ook de inwoners inzicht in de waarden en uniciteit van het Steinse erfgoed. Als concrete actiepunten worden o.a. het behouden en versterken van gebouwen en landschapselementen in het kader van het erfgoedproject genoemd alsmede het opstellen van een meerjarig uitvoeringsprogramma toeristische visie en het promoten van het toerisme.
Voor deze zaken wordt volgens de coalitie een substantieel budget Recreatie en Toerisme en Cultureel erfgoed vrijgemaakt waarbij op basis van een uitgewerkt plan ook daadwerkelijk uitvoering kan worden gegeven aan deze ambities.
Naast bescherming van waardevolle gebouwen wil de coalitie in de toekomst budget in de gemeentelijke begroting opnemen om deze gebouwen in stand te houden en om op deze manier de verloedering en verpaupering van het erfgoed tegen te gaan. Waar nodig wordt handhavend opgetreden.
Tot slot is het voornemen uitgesproken om de historische dorpskernen Oud-Elsloo, Oud-Stein, Oud-Urmond en Catsop te herstellen met passende bestrating en straatmeubilair naar analogie van de projectaanpak in Maasband. Zo wordt de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht van de kernen versterkt en ontstaat tevens een aantrekkelijker leefklimaat. In deze bestuursperiode zullen een tweetal dorpskernen worden aangepakt.

4.1.5 ambitie

Het gemeentebestuur is er van doordrongen dat het Steinse erfgoed van belang is voor de eigen identiteit, kwaliteit van de leefomgeving en de toeristische potenties van de gemeente. We concluderen dat er bestuurlijk een groot draagvlak en ambitie voor behoud en ontwikkeling van het cultuurhistorische erfgoed is. Het Steinse erfgoed krijgt daarmee de aandacht die het verdiend.

4.1.6 beleidsthema's

De combinatie van de drie basis bestanddelen, het aangegeven ambitieniveau en de visie van het gemeentebestuur, de ontwikkelingen en regelgeving op nationaal niveau en de lokale gegevenheden en karakteristiek van de gemeente vormen de basis voor het te formuleren beleid, dat in deze nota puntsgewijs verder is uitgewerkt.
Er is er gekozen voor een drietal speerpunten c.q. thema's. Het betreft:
1. (h)erkennen van erfgoed
2. verbeteren van de kwaliteit van erfgoed
3. de beleving van erfgoed

Afb. 48 Inmiddels afgebroken boerderijtje aan het Eind te Catsop

Afb. 49 Dijkweg te Meers

4.2 (h)erkenning van erfgoed

4.2.1 inleiding

Alhoewel dat wij eveneens met bewustwording en draagvlakvergroting het behoud van het erfgoed willen bewerkstelligen, gaat deze paragraaf voornamelijk over de wijze van bescherming van erfgoed. Tot voor kort vond de bescherming van erfgoed met name plaats door aanwijzing; rijksmonumenten op basis van de Monumentenwet en gemeentelijke monumenten op grond van een gemeentelijke verordening. Daarbij zij opgemerkt dat het rijk zich steeds verder terugtrekt en vooral kader stellend is. Er worden slechts nog sporadisch nieuwe rijksmonumenten aangewezen. Dit betekent dat de verantwoordelijkheid voor het aanwijzen van erfgoed vooral bij de gemeentelijke overheid is komen te liggen.
De beleidsbrief “Modernisering van de Monumentenzorg” van enkele jaren geleden en de introductie van de nieuwe Omgevingswet in 2021 heeft verandering gebracht in de wijze van beschermen van cultureel erfgoed. De beleidsbrief “Modernisering van de Monumentenzorg” gaat uit van bescherming van erfgoed in bestemmingsplannen. In het kader van de nieuwe Omgevingswet, die in 2021 in werking treedt, worden gemeenten verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen. De gemeente Stein heeft bij het opstellen van het erfgoedbeleid besloten om hierop te anticiperen.
Vooruitlopende op de invoering van de Omgevingswet zal de bescherming van waardevol erfgoed plaatsvinden via een facetbestemmingsplan, dat na inwerking treden van de Omgevingswet één op één kan worden omgezet naar het Omgevingsplan.

Bescherming vindt plaats door in het bestemmingsplan of omgevingsplan een vergunningstelsel op te nemen. Beschermen van erfgoed betekent overigens niet dat er niks meer mag veranderen aan een beschermd object. Als de cultuurhistorische of monumentale waarden van een object of pand worden gerespecteerd is het geen probleem om wijzigingen aan te brengen. Bij een vergunningaanvraag wordt getoetst of deze waarden niet onevenredig worden aangetast. Als dat wel het geval is, vind een belangenafweging plaats, waarbij wordt gekeken of de andere belangen dermate zwaarwegend zijn dat zij aantasting van de cultuurhistorische waarden rechtvaardigen.
Ten aanzien van de bescherming van erfgoed wordt maatwerk verricht. Er wordt niet meer beschermd dan strikt noodzakelijk is voor het behoud van cultuurhistorische waarden. In de navolgende paragrafen is per categorie erfgoed de voorgestelde bescherming aangegeven.

4.2.2 historische nederzettingsstructuren

De historische nederzettingen zijn bij de selectie en waardering onderverdeeld in:
- waardevolle nederzettingsstructuur
- zeer waardevolle nederzettingsstructuur

Onderstaand zijn de globale uitgangspunten voor de bescherming van de bovengenoemde categorieën aangegeven. In principe krijgen beide categorieën in het bestemmingsplan of omgevingsplan de aanduiding “waardevol gezicht of ensemble”. Dat geldt ook voor de rijksbeschermde gezichten. Het voornaamste doel hiervan is de inwoners van de gebieden bewust te maken van de bijzondere waarden van de gebieden en het feit dat hier voorzichtig mee moet worden omgesprongen. De meest bijzondere onderdelen in het gebied zullen een afzonderlijke bescherming krijgen, zoals bijvoorbeeld de rijksmonumenten, de (vrij of zeer) waardevolle gebouwen, waardevolle kleine gebouwde elementen (kruisen en kapellen), beeldbepalende bomen en groen, etc.
Voor de overige onderdelen van het gezicht of ensemble worden voorschriften ontwikkeld die de onderlinge ruimtelijke historische samenhang, de belevingswaarde en het historische beeld beschermen en versterken, waarbij de onderstaande uitgangspunten gelden:
- de openbare ruimte krijgt bij herinrichting van het gebied een inrichting die is afgestemd op de cultuurhistorische karakteristiek van het gebied.
- voor gebieden met de aanduiding “waardevol gezicht of ensemble” geldt een verhoogd welstandsniveau, waarbij wordt getoetst aan de karakteristiek van het gebied.

- het slopen van gebouwen en bouwwerken wordt door middel van een aanvraag om omgevingsvergunning getoetst of de cultuurhistorische waarden hierdoor niet onevenredig worden aangetast.
- bij nieuwbouw of verbouw van gebouwen en bouwwerken moet het nieuwbouwplan worden aangepast (goothoogte, dakrichting, geleding, materiaal en kleurgebruik) aan de historische karakteristiek van het gebied.

De verdere bescherming is maatwerk. Per gebied wordt een beschrijving van de karakteristiek en waarden van het gebied opgesteld waaraan specifieke voorschriften voor het behoud en de versterking van de cultuurhistorische waarden van het gebied zullen worden opgenomen. Zo zullen bijvoorbeeld voor Catsop specifieke voorschriften worden opgenomen voor behoud en bescherming van de historische agrarische karakteristiek met o.a. de nog aanwezige huisweiden met hoogstamboomgaarden en meidoornhagen.

4.2.3 gebouwen

Gebouwde monumenten spreken het meest tot de verbeelding. Om deze reden is deze categorie erfgoed hier uitgebreider beschreven. De gebouwen en bouwwerken zijn bij de selectie en waardering onderverdeeld in:
- vrij waardevol (beeldondersteunend) gebouw of bouwwerk
- waardevolle (beeldbepalend) gebouw of bouwwerk
- zeer waardevol (of monumentaal) gebouw of bouwwerk

Onderstaand zijn de globale uitgangspunten voor bescherming van de bovengenoemde categorieën aangegeven. De bescherming is echter maatwerk. Naast de algemene uitgangspunten per categorie bestaat het maatwerk uit het aangeven van de specifieke aanduiding van waardevolle elementen en specifieke uitgangspunten voor wijzigingen. De algemene uitgangspunten worden in het bestemmingsplan of omgevingsplan aangegeven.

Afb. 50 De hervormde kerk met de woning van de predikant en de kosterwoning annex school gelegen in het be-

schermde gezicht van Urmond
Voor de specifieke uitgangspunten wordt vanuit de regels van het bestemmingsplan of omgevingsplan doorverwezen naar een “objectkaart”, waarin de details van alle gebouwen zijn aangegeven. Daarnaast wordt er bescherming op maat geboden door op de verbeelding alleen die gedeelten van een gebouw aan te geven die beschermenswaardig zijn.
Ook het welstandsbeleid biedt een kader voor waardevolle historische structuren, clusters van monumenten, de omgeving van individuele monumenten, maar ook voor beeldbepalende objecten. Hierin kunnen criteria vastgelegd worden, waarmee de karakteristiek van gebieden en van individuele (beeldbepalende) bouwwerken behouden kan worden.

vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken
De circa 250 vrij waardevolle gebouwen zijn met name beeld- of ruimtelijk ondersteunend. Deze gebouwen zijn met name van belang vanwege ruimtelijke aspecten, de situering, afmeting en richting van de bouwmassa, die bijdraagt aan de beleving van de (historische) nederzettingsstructuur. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:
- herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde door middel van het behoud van de bestaande bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting.
- Voor het geheel of gedeeltelijk slopen van een beeldondersteunend gebouw moet een omgevingsvergunning worden aangevraagd. Dat geldt niet voor het vernieuwen van onderdelen, welke uit oogpunt van onderhoud noodzakelijk zijn.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en de bouwmassa in redelijkheid niet te handhaven is, of niet zonder ingrijpende wijzigingen aan het gebouw kan worden hersteld.

waardevolle (beeldbepalende) gebouwen of bouwwerken
De circa 210 waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaardgebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:
- Ten aanzien van de bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting gelden dezelfde voorschriften als voor vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken
- Aanvullend aan de bescherming van de bouwmassa worden ook de gevels van het waardevolle (beeldbepalende) pand beschermd. In dit geval gaat het om de geleding, gevelopeningen, de ornamenten en het materiaal- en kleurgebruik van de gevels en het dak. Voor wijzigingen aan de gevel is een omgevingsvergunning nodig.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en/of herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde plaats vindt.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om de verstoringen van de architectuur op te heffen, door bijvoorbeeld de historische raamindelingen terug te brengen.

zeer waardevolle gebouwen
De circa 100 zeer waardevolle gebouwen zijn in hoge mate gaaf en authentiek. Deze gebouwen zijn in hun geheel beschermenswaardig. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:
- Ten aanzien van de bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting gelden dezelfde voorschriften als voor vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken
- Ten aanzien van de gevels (geleding, gevelopeningen, de ornamenten en het materiaal- en kleurgebruik van de gevels en het dak) gelden dezelfde voorschriften als waardevolle (beeldbepalende) gebouwen of bouwwerken.

- Aanvullend aan de bescherming van de bouwmassa en gevels worden ook de ramen, deuren, poorten en gevelelementen beschermd. Voor het wijzigen hiervan zal eveneens een omgevingsvergunning nodig zijn. Daarmee wordt beoogd om historisch waardevolle ramen en detailleringen te behouden.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en/of herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde plaats vindt.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om het pand in goed staat te behouden en belangrijke historische onderdelen te behouden.

bouwhistorische verwachting

Op basis van de kadastrale minuutkaart weten we welke bebouwing begin 19e eeuw reeds aanwezig was. Ook kunnen we op basis van uiterlijke kenmerken zien of een pand een oude kern heeft. Van de te beschermen panden zijn er circa 240 panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn. Voor panden met bouwhistorische verwachting gelden de onderstaande uitgangspunten:

- Bij interne verbouwing van een pand met bouwhistorische verwachting, wordt voorafgaande aan de planvorming onderzoek gedaan naar de bouwhistorische waarden van het pand. In eerste instantie vindt er een “schouw” plaats door medewerkers van de gemeente. Indien blijkt dat er mogelijk oudere resten aanwezig zijn, wordt een deskundige ingeschakeld om verder onderzoek te doen.
- Indien blijkt dat muren, (vakwerk)wanden, kelders, balklagen en kapconstructies met bouwhistorische waarden aanwezig zijn, wordt ingezet op behoud van deze onderdelen.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om bouwhistorisch onderzoek te laten doen en belangrijke historische onderdelen te behouden.

Afb. 51 Vakwerkschuurtje met leemvullingen aan de Nieuwstraat te Stein

Afb. 52 De neogotische kapel aan de Kaak te Elsloo heeft tot op heden geen beschermde status

4.2.4 klein gebouwd erfgoed

Naast woningen, boerderijen en andere gebouwen is er ook klein erfgoed dat van waarde is. Het betreft kruisen en kapellen maar ook andere kleine gebouwde elementen zoals tuinmuren, straatmeubilair (o.a. pompen), bakhuisjes, etc. Niet al deze elementen zijn even waardevol, maar wel kenmerkende elementen in de dorpen en het landschap en om deze reden behoudenswaardig. In het bestemmingsplan of omgevingsplan zullen voorschriften tot behoud van deze elementen worden opgenomen. Het klein gebouwd erfgoed dat als zeer waardevol is aangemerkt heeft een hoge mate van gaafheid en authenticiteit. In het bestemmingsplan of omgevingsplan zullen voorschriften worden opgenomen om deze categorie klein gebouwd erfgoed zo authentiek mogelijk te behouden.

4.2.5 groen en landschap.

Voor het behoud en de bescherming van groenelementen wordt in het bestemmingsplan of omgevingsplan geen onderscheid gemaakt tussen zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol groen. In principe is voor alle werkzaamheden aan monumentale landschapsgebieden, landschapselementen en solitaire bomen, die het normale onderhoud te boven gaan, een vergunning nodig. Het betreft werkzaamheden als het vellen van bomen, struiken en hagen, maar ook het scheuren van grasland en het aanbrengen van verhardingen in waardevol landschapsgebied.
De afweging of werkzaamheden wel of niet toelaatbaar zijn zal bij de vergunningaanvraag moeten plaatsvinden. Het spreekt voor zich dat daarbij met zeer waardevol landschapsgebied of landschapselementen, die een hoge mate van gaafheid, authenticiteit en historische betekenis hebben, voorzichtiger moet worden omgesprongen dan met landschapsgebieden en landschapselementen die als vrij waardevol zijn aangemerkt. Uitgangspunt is behoud van de vastgestelde cultuurhistorische kenmerken en waarden van de groene structuur en de bomen en struiken. Er wordt ingezet op zoveel mogelijk herstel en versterking van waardevolle landschapsgebieden en landschapselementen.

Per gebied is een beschrijving van de karakteristiek en waarden van het gebied opgesteld waaraan prioritaire aanbevelingen en specifieke randvoorwaarden zijn gegeven voor beheer en onderhoud. Deze zijn uiteraard afhankelijk van de specifieke kenmerken van het gebied. Zo geldt voor de hoogstam fruitbomen o.a. het behoud van oude regionale variëteiten en voor oude heggen het op traditionele wijze blijven snoeien van deze groenelementen.
Bij zeer waardevolle groenelementen is, vanwege de cultuurhistorische en veelal ook ecologische waarden, de aanbeveling gedaan om, evenals bij bouwhistorisch onderzoek bij gebouwen, voorafgaand aan het plannen en de uitvoering een quickscan-onderzoek te verrichten naar de waarden van het groen in relatie tot vitaliteit.
Onlangs heeft de gemeente Stein een groenbeleidsplan vastgesteld. Alhoewel er in het groenbeleidsplan minder diep op erfgoed is ingegaan, komen de beleidsvoornemens van de beide nota's in grote lijnen overeen en versterken zij elkaar. Het groen beleidsplan heeft geen beschermende werking voor landschap en groen. Het Erfgoedproject Stein kent dit wel. Bovendien is de inventarisatie en selectie vanuit dit project gedetailleerder, waardoor de uitgangspunten die voor groen erfgoed gelden ,in geval van strijdigheid met het groenbeleidsplan, prevaleren.
Voor een goed beheer en onderhoud is het zeker bij groen- en landschapselementen zaak om de eigenaren bewust te maken van de bijzondere waarde van hun eigendom. Het herstel van landschapsgebieden kan mogelijk met een subsidie worden gestimuleerd. Voor wat betreft de landschapsgebieden en landschapselementen die eigendom zijn van de gemeente heeft de gemeente een voorbeeldfunctie ten aanzien van goed beheer en versterken van de waarden.

4.2.6 infrastructuur

Ook voor de historische infrastructuur wordt bij de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan geen onderscheid gemaakt tussen zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol. Alhoewel de meeste elementen van de historische infrastructuur eigendom zijn van de gemeente en hogere overheden zijn

ook overheden niet altijd op de hoogte van de historische waarden van wegen, paden, waterlopen, dijken, landweren, graften, holle wegen en andere veedriften. Dat geldt ook voor particuliere grondeigenaren. Zo zijn bijvoorbeeld een aantal Visserspaden naar de Maas in Urmond en de kruiwagenpaden of sjörgskarpaden in Meers inmiddels verdwenen. Met het “erfgoedproject Stein”willen we dit door het beschermen van deze relicten voorkomen en willen we verdwenen paden etc. waar mogelijk terugbrengen.
Voor de bescherming van de historische infrastructuur wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen. Behoudens de cultuurhistorische waarden zullen in de tabel met waardevolle infrastructurele elementen ook aanbevelingen en randvoorwaarden voor behouden worden opgenomen, welke gezamenlijk het toetsingskader voor de vergunningsaanvraag vormen. Het spreekt ook hier voor zich dat met zeer waardevolle elementen, die een hoge mate van ouderdom en gaafheid en historische betekenis hebben, voorzichtiger moet worden omgegaan.

4.2.7 archeologie

De gemeente Stein heeft in 2009 een archeologische beleidskaart opgesteld die een opvolging heeft gekregen in het facetbestemmingsplan archeologie 2010. Deze diende als basis voor de herziening van verschillende bestemmingsplannen binnen de gemeente. Op basis van de onderzoeken die sinds 2010 hebben plaatsgevonden, is een beter inzicht ontstaan in de archeologische verwachtingen van het Maasdal en de gemeente. Op basis hiervan heeft een update plaatsgevonden van de verwachtingskaart en de beleidskaart, waarbij om deze reden is gekozen om de archeologische verwachtingen en archeologische beleidskaart in het kader van het project “erfgoed Stein” te updaten en integraal deel uit te laten maken van het erfgoedbeleid. In algemene zin kan worden gesteld dat de bescherming naar onder toe is bijgesteld omdat uit onderzoek is gebleken dat op een aantal plaatsen waar archeologische vondsten werden verwacht, geen archeologische sporen of relicten zijn aangetroffen. Voor wat betreft de methodiek van beschermen is gekozen om de eerdere systematiek en voorschriften over te nemen.

Afb. 53 Met meidoornhagen omzoomde weilanden met hoogstam fruitbomen in Catsop

4.2.8 erfgoedverordening

Alhoewel de gemeente haar erfgoed gaat beschermen via het bestemmingsplan of omgevingsplan kan het noodzakelijk zijn om sommige panden ook nog aan te wijzen tot gemeentelijk monument, omdat de provincie dit eist in haar subsidieregeling (zie hiervoor paragraaf 4.3.4). De aanwijzing dient in dit geval plaats te vinden op basis van de gemeentelijke monumenten- of erfgoedverordening. De verordening van de gemeente Stein dateert echter uit 1994 en is sterk verouderd. Herziening is noodzakelijk om te voldoen aan het overgangsrecht van de Erfgoedwet. Ook kan de verordening dienen als vangnet voor tijdelijke bescherming van erfgoed, totdat de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan is gerealiseerd. Om deze reden is het noodzakelijk om deze verordening te herzien.

4.2.9 bewustwording en draagvlak

Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed blijft echter het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. De historische waarden van oud-Elsloo en oud-Urmond zijn algemeen bekend. De inwoners van deze historische gebieden zijn zich bewust van de cultuurhistorische waarden. Ze zijn trots om in zo'n prachtig gebied te mogen wonen. Ze koesteren de historische omgeving en er is draagvlak voor behoud hiervan. Dat geldt helaas niet voor al het erfgoed van Stein. Veel erfgoed wordt niet als zodanig herkend en als gewoon ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten die van het erfgoed uitgaan. Eerst op het moment dat een of meerdere belangrijke historische gebouwen of andere relicten verdwenen zijn ontstaat het besef. Maar dan is het vaak te laat. Immers geldt "weg is weg".

De laatste jaren is zowel in maatschappelijke als in politieke zin een kentering ten aanzien van erfgoed waar te nemen. Omdat meer mensen hun vrije tijd in de directe woon- en leefomgeving doorbrengen, is er ook steeds meer aandacht voor de kwaliteit en identiteit van die omgeving. De historische belevingswaarde is een belangrijke factor voor mensen om zich thuis te voelen in hun omgeving. De cultuurhistorische waarden kunnen volgens de strategische toekomstvisie 2018-2022 dienen voor het versterken van de eigen identiteit van een kern. "Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd". Het verhaal van de plek kan worden opgehangen en gevisualiseerd door middel van het vele erfgoed dat Stein rijk is. Deels gebeurd dit al, o.a. door het in samenwerking met de historische verenigingen organiseren van een open monumentendag. Voor wat betreft het visualiseren van erfgoed kan gebruik worden gemaakt van de erfgoedkaart die in het kader van het "erfgoedproject Stein" is gemaakt. Deze kaart kan in samenwerking met de plaatselijke historische verenigingen verder worden bewerkt en ontsloten.
Voor het overbrengen van de verhalen van Stein aan de inwoners is het wenselijk om een communicatie- en marketingstrategie op te stellen. Om een zo groot aantal inwoners te bereiken is het zaak dat bij het uitdragen van het verhaal van Stein zoveel mogelijk moderne en laagdrempelige middelen worden ingezet. Denk daarbij aan o.a. plaatselijke bladen, lokale televisie, internet en Facebook. Interesse en draagvlak ontstaan niet in een keer. Het is net als bij reclame een kwestie van vaak onder de aandacht brengen alvorens daadwerkelijk interesse ontstaat. Hierop wordt in de hoofdstuk 4.4 "de beleving van erfgoed" verder ingegaan.

4.2.10 consequenties van de bescherming

Vaak zijn eigenaren van te beschermen panden in de veronderstelling dat aan beschermd erfgoed niets meer mag worden veranderd. Deze veronderstelling is echter niet juist. Als een beschermd pand wordt verbouwd en de monumentale waarden van een pand worden gerespecteerd, bestaat er in principe geen enkel bezwaar om veranderingen aan te brengen. In sommige gevallen is het wijzigen van een beschermd pand zelfs wenselijk. Hedendaagse erfgoedzorg streeft immers naar een (functioneel) gebruik van erfgoed, omdat dit de beste garantie is voor de instandhouding. Dit betekent dat voor de functionele bruikbaarheid van beschermd pand verantwoorde aanpassingen mogelijk moeten zijn, mits deze worden ingepast binnen de monumentale waarde. In de praktijk blijken de belangen van de erfgoed eigenaren en van de gemeente niet tegengesteld te zijn. Het is van maatschappelijk belang dat de monumentale

waarden van de geselecteerde waardevolle panden behouden blijven. De meeste eigenaren van deze waardevolle panden hebben in het verleden reeds blijk gegeven dat zij op zorgvuldige wijze omgaan met de monumentale waarden van hun pand. Was dit niet het geval geweest, dan waren de waarden van het object verloren gegaan en was het pand niet voor bescherming in aanmerking gekomen. De eigenaar van een historisch pand kan trots zijn op zijn bezit. Het feit dat hij of zij aan dat historische pand gehecht is, brengt met zich mee dat het in goede staat houden ook in zijn of haar belang is. Daarnaast heeft de eigenaar ook een economisch belang om zijn bezit in goede staat te houden. De primaire verantwoordelijkheid voor de instandhouding van beschermde panden is dan ook gelegen bij de eigenaren zelf. Bescherming van een waardevol pand betekent dan ook niet dat de gemeenschap een morele taak heeft de instandhouding van dat object voor haar rekening te nemen. Wel wil de gemeente de eigenaren van beschermd erfgoed steunen in de zorg voor hun panden. Dat kan door het leveren van expertise voor onderhoud en herstel zoals reeds eerder aangegeven en waar nodig een subsidieregeling in het leven te roepen om verstoringen aan waardevolle panden op te heffen en de lastenverzwaring die behoud en herstel met zich meebrengt te compenseren. Hierop wordt in het vervolg van deze nota in paragraaf 4.3.4 (stimuleren en compenseren) nader op ingegaan.

4.2.11 consequenties voor duurzaamheid

De zorg voor erfgoed heeft raakvlakken met andere beleidsterreinen zoals o.a. toerisme, beheer van de openbare ruimte, groen en landschap en welstand. De meeste van deze raakvlakken zijn in deze nota reeds aan de orde gesteld. Het belang van erfgoed op de toeristische aantrekkingskracht van de gemeente wordt in hoofdstuk 5.4 verder uitgewerkt. Een belangrijk nieuw beleidsveld is duurzaamheid. Omdat er een schijnbare tegenstelling bestaat tussen erfgoed en duurzaamheid zijn de verbanden tussen beide beleidsvelden onderstaand verder uitgewerkt.

Op globale schaal geven wetenschappelijke gegevens nu aan dat de “draagkracht van de Aarde” overschreden wordt en dat dit niet oneindig kan doorgaan. Ook de gemeente Stein neemt haar verantwoordelijkheid op om bij te dragen aan een Duurzame wereld. We kunnen met zijn allen niet meer heen om duurzaamheid en het verbeteren (of in ieder geval het voorkomen van achteruitgang) van de kwaliteit van ons leefmilieu. Duurzaamheid betekent voor de gemeente het zorgen voor balans tussen Planet, People en Profit.

Duurzaamheid wordt veelal geassocieerd met energiebesparing en het opwekken van duurzame energie met zonnepanelen. Duurzaam bouwen en monumentenzorg lijken met elkaar in tegenspraak. Monumenten zijn immers niet energiezuinig. Duurzaamheid is echter veel meer dan dat.
Duurzaamheid is van alle tijden. Onze voorouders bouwden al volgens principes die wij nu duurzaam noemen. Monumenten hebben hun duurzaamheid bewezen; ze gaan immers al lang mee. Wat monumenten en andere historische gebouwen het meest duurzaam maakt, zijn hun materialen. Monumenten zijn vroeger vaak gebouwd voor de eeuwigheid en kunnen tegen een stootje, wat zowel de afvalstroom als de vraag naar nieuwe grondstoffen beperkt. Ook leent hun materiaal zich uitstekend voor hergebruik en zijn ze als gebouw vaak goed aanpasbaar voor nieuwe gebruiksfuncties. Bovendien, de productie van de materialen in monumenten verliep eeuwenlang met energie uit menskracht of biobrandstof als hout, waardoor de uitstoot van CO2 nul was.

Traditionele bouwmaterialen gaan vaak veel langer mee dan de moderne alternatieven. Dit smeert de milieueffecten van de gebruikte materialen uit over een veel langere tijd. Een 300 jaar oude bakstenen gevel bijvoorbeeld, veroorzaakt vier keer minder milieulast dan een gevel in de nieuwbouw waar men van een levensduur van 75 jaar uitgaat. Ook zijn traditionele bouwmaterialen vaak eenvoudiger te repareren, wat de vraag naar nieuwe materialen beperkt.
Vensters en deuren uit naaldhout van vóór 1900 kunnen met goed onderhoud en kleine reparaties honderden jaren meegaan. Het oudste venster in Nederland dateert van 1473 (Maastrichtse Dinghuis), de oudste deur komt uit 1300 (kasteel Genhoes in Valkenburg). Vergelijk dit met de eerste generatie kunststof kozijnen die na zo’n 20 jaar compleet vervangen moeten worden omdat onderhoud niet mogelijk is.

energiezuinige monumenten: het kan!
Wie aan energiezuinigheid denkt, denkt vaak vooral aan zelf warmte of elektriciteit opwekken via zonne-energie. Daaraan gaat echter altijd eerst een stap aan vooraf: besparen op het energieverbruik. Dat is namelijk de meest effectieve manier om kosten te besparen en het milieu te helpen.
Energiezuinig en monumenten: het lijkt een onmogelijke combinatie, maar het kan wel degelijk. Goed monumentenbehoud en het aanpassen aan de huidige wensen van gebruik en comfort vinden we lastig te combineren. Gaat het om prestaties op het gebied van gebruikscomfort en duurzaamheid, dan hebben monumenten de beeldvorming nog wel eens tegen. Isolatie-initiatieven stuiten bijvoorbeeld regelmatig op bezwaren van monumentenzorg. Nieuwe energiezuinige technieken en installaties lijken doorgaans niet goed inpasbaar. Maar gezien de beschermde status van monumenten is sloop of vervanging niet aan de orde.
Bij monumenten zijn in het verleden meestal geen isolatietechnieken en moderne isolatiematerialen toegepast. De gebouwschil (begane grond, buitenmuren, vensters en deuren, daken) houdt de warmte vaak slecht binnen. Verouderde verwarmingsinstallaties en een ontoereikend elektra-systeem verhogen het ongemak. En dan zijn (of lijken) er de beperkingen voor benutting van duurzaam opgewekte energie, zoals zonne- en windenergie. Benutting van bodemwarmte en inzet van lage temperatuur-verwarming heeft meestal nog niet plaatsgevonden. Thermische verbetering van de gebouwschil is kansrijk, maar standaardoplossingen voor thermische verbetering zijn bijna nooit mogelijk door het beginsel van behoud van beeld en materiaal. Ook de bouwfysische effecten van een toegevoegde isolatielaag zijn riskant. Vochtbelasting door condensvorming (zeker na onoordeelkundige isolatie!) vormt een steeds grotere bedreiging. Maar toch is met kennis van zaken (monumenten-instandhouding, bouwfysica en installatie-techniek) bijna altijd goede milieuwinst en energiebesparing te bereiken. Er is inmiddels veel ervaring met maatregelen binnen monumenten opgedaan.

Afb. 54 De voormalige boerderij aan de Leutherhoekweg te Maasband verkeert in slechte staat

Afb. 55 Het voormalige openlucht theater in het Steinerbos met op de achtergrond het beeld van de drie Muzen van E. Quanjel uit 1949.

Het gebouw zelf bepaalt daarbij telkens de kansen en beperkingen! Door slimme aanpassing of vervanging van installaties kan de energie-efficiëntie extra verhoogd worden. Ook duurzame energieopwekking behoort meestal tot de mogelijkheden.
In de brochure “Uw monument energiezuinig; Praktische tips voor verduurzaming” heeft de stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (stichting ERM) allerlei maatregelen op een rij gezet om tot een goede balans tussen comfort, energieverbruik en monumentale waarden te komen.
De brochure gaat niet alleen over maatregelen, materialen en kosten, maar gaat onder meer ook in op de mogelijkheden voor een gasloze toekomst voor monumenten. Er zijn zowel gedragsmaatregelen als bouwkundige maatregelen beschreven. De brochure bevat een indicatie voor het effect van die maatregelen op de comfortverbetering, de mate van energiebesparing en de ordegrootte van de terugverdientijd. In hoofdstuk 4.3 wordt aandacht besteed aan kwaliteitsverbetering van erfgoed middels het informeren van erfgoedeigenaren en het leveren van maatwerk. Duurzaamheid en energiemaatregelen zijn aspecten waaraan in dat kader ook aandacht moet worden besteed.

zonnepanelen en monumenten
Als het pand een monumentaal, gemeentelijk beschermd pand is of valt binnen een rijks beschermd gezicht of gelegen is binnen een waardevolle historische nederzettingsstructuur dan is de toepassing van zonnepanelen niet altijd zondermeer mogelijk. Voor het aanbrengen van zonnepanelen zal in dit geval een vergunning bij de gemeente moeten worden gevraagd. De gemeente heeft nog geen eigen beleid ten aanzien van zonnepanelen op monumenten en in een historische waardevolle omgeving, en hanteert de richtlijnen van de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed (RCE).
Volgens de RCE is het gebruik van zonne-energie en plaatsen van zonnepanelen niet mogelijk:
- bij zeer bijzondere monumenten met een speciale cultuurhistorische waarde of betekenis
- op daken met een bijzondere vorm, zoals ronde of spitse daken
- op daken met pannen in een bijzonder of decoratief patroon
- op daken met bijzondere materialen, zoals riet, leien, metalen en zeldzame typen dakpannen
- in het zicht bij een bijzonder historisch dakenlandschap

In deze gevallen bestaat vaak de mogelijkheid om de zonnepanelen op niet monumentale bijgebouwen op het erf of op platte daken te leggen, in plaats van op de waardevolle daken van het monument zelf.
Installaties die niet zichtbaar zijn vanaf de openbare weg, zijn vaak nog wel te zien vanuit andere standpunten. Daarom is het wenselijk om het ontwerp, zoals de grootte, vorm, kleur en reflectie, af te stemmen op de historische omgeving. Als hiervoor geen mogelijkheden bestaan, moet worden overwogen in hoeverre het toelaatbaar is om de panelen op het dak van het monument te plaatsen.

Indien toestemming wordt gegeven voor plaatsing van de panelen op het dak van het waardevolle pand, dient dit reversibel te gebeuren. Dat wil zeggen dat de zonnepanelen in dergelijk geval los boven op de pannen worden geplaatst, zodat geen schade ontstaat aan de dakbedekking en de historische dakpannen behouden blijven. De zonnepanelen gaan immers niet eeuwig mee en zullen, evenals bijvoorbeeld antenne-installaties, na verloop van tijd weer verdwijnen en worden vervangen door nieuwe en betere toepassingen. Erfgoedzorg en Duurzaamheid hebben dezelfde ambitie: het sparen van leefomgeving en materiaal. Ze stellen beide doelen op lange termijn en vragen beide om maatwerk. Gelet op het bovenstaande is het dan ook wenselijk om niet krampachtig om te gaan met de toepassingen van zonnepanelen op historische gebouwen en in historische omgevingen, maar samen met de eigenaren te zoeken naar oplossingen.

Afb. 56 De standaardmolen van Urmond (rijksmonument)

4.3 verbeteren van de kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed

4.3.1 maatwerk en “mensenwerk”

Bewustwording en draagvlak voor erfgoed is ook belangrijk voor het in stand houden en het verbeteren van de kwaliteit van het erfgoed. De regelgeving omtrent erfgoed is complex en onderhoud en restauratie van monumenten en erfgoed vraagt specifieke kennis, die vaak niet voorhanden is. Erfgoedzorg is veelal maatwerk.
Monumenteneigenaren zijn vaak in de veronderstelling dat het feit dat hun pand is aangewezen tot monument alleen maar tot extra problemen leidt en dat aan het pand niets meer mag worden veranderd. Door goede communicatie kunnen deze vooroordelen worden weggenomen. De gemeente en eigenaren hebben immers hetzelfde doel, het in stand houden van het voor zowel de eigenaar als de gemeenschap waardevolle pand.
Het onderhouden van een gebouwd monument is niet eenvoudig. Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is gecompliceerd. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en subsidie- en financieringsmogelijkheden. Goed onderhoud is belangrijk voor de instandhouding van een monument. Zeker wanneer een monument zijn functie heeft verloren komt het voortbestaan vaak in het gedrang. Om het pand voor het nageslacht te kunnen behouden, moet gezocht worden naar een rendabele herbestemming.
De gemeente Stein heeft de dienstverlening naar de inwoners hoog in het vaandel staan. Om eigenaren te helpen bij de instandhouding van monumenten en waardevol erfgoed en bewustwording en draagvlak bij de eigenaar te creëren is het wenselijk om eigenaren goed te informeren en met hun in gesprek te gaan.

informatie
Het informeren van eigenaren kan o.a. via de gemeentelijke website en monumenten.nl. Hierdoor heeft de erfgoedeigenaar op elk gewenst moment de mogelijkheid om zich zelf te oriënteren over de mogelijkheden omtrent verandering aan een monument, vergunningseisen, alsmede de subsidie- en financieringsmogelijkheden. Vanuit de gemeentelijke website kan bovendien worden doorverwezen naar andere informatieve websites. Ook kan de erfgoedeigenaar via de website worden uitgenodigd om voor verdere informatie persoonlijk contact op te nemen met de gemeente. Monumenten- en Erfgoedzorg is immers maatwerk en “mensenwerk”. Na de algemene oriëntatie en informatie aan het digitale loket van de gemeente zal altijd informatie op maat moeten worden aangeboden in een persoonlijk gesprek met de monumenteneigenaar. De ervaring leert dat juist karakteristieke ‘details’ als authentieke deuren, raamkozijnen, haarden, dakpannen et cetera, in de loop van de tijd onnadenkend verdwijnen en vervangen worden door iets nieuws dat afbreuk doet aan het totaalbeeld en het oorspronkelijke karakter van een pand. Dit wordt vaak veroorzaakt doordat monumenteigenaren niet op de hoogte zijn van de waarde van deze specifieke onderdelen van hun monument. Het is dus van elementair belang om eigenaren te attenderen op deze bijzondere onderdelen van hun bezit.
Door de eigenaren bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en restauratie ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed. Dat geldt ook voor het nemen van energiemaatregelen. Algemene informatieavonden zijn vaak een geschikt middel om het eerste contact met eigenaren tot stand te brengen en de drempel naar de gemeente te verlagen.

Daarnaast is het wenselijk om ook professionals zoals architecten, makelaars en notarissen van de juiste informatie te voorzien door o.a. een kaart en informatie van rijksmonumenten en gemeentelijke erfgoed op de website te plaatsen, zodat deze bij aan-, verkoop en verbouwing van panden kan worden geraadpleegd en het gemeentelijke loket wordt ontlast.
Er is slechts een beperkt aantal architecten dat gespecialiseerd is in monumentenzorg. Veel plannen voor verbouwingen en restauraties van monumenten worden echter gemaakt door architecten die niet goed op de hoogte zijn van alle aspecten van de monumentenzorg.

Het is zinvol om (wellicht in samenwerking met andere regiogemeenten) een informatieavond voor deze architecten te organiseren. Door heldere communicatie met deze doelgroep kan duidelijk worden gemaakt aan welke eisen een in te dienen aanvraag voor het wijzigen van een monument moet voldoen alsmede welke subsidie en financieringsmiddelen er bestaan. Doordat de architect beter is geïnformeerd, kan belangrijke tijdwinst voor zowel de architect, klant als gemeente worden geboekt.
Vaak ontbreekt het aan de voorkant van een vergunningsproces aan informatie, waardoor plannen soms op en neer gaan tussen de gemeentelijke monumentencommissie en de initiatiefnemer om uiteindelijk tot een aanvaardbaar plan te komen. De eisen en toetsingscriteria moeten derhalve op voorhand bekend zijn.

richtlijnen
Om deze reden willen wij heldere richtlijnen waarop bij vergunningverlening wordt getoetst gaan formuleren. Het gaat om 'richtlijnen met algemene uitgangspunten voor de planbeoordeling van monumenten' en de 'richtlijnen voor behoud van monumenten'.
Hierin staan algemene richtlijnen, en restauratieve richtlijnen voor het behoud van de technische en monumentale kwaliteiten van beschermde objecten. De richtlijnen zijn bedoeld als leidraad voor planontwikkeling, planbeoordeling en de uitvoering van verbouwings- of restauratiewerkzaamheden. Het is geen complete restauratieve handleiding, maar een beknopte leidraad voor veel voorkomende praktijkgevallen. Naast een toetsingskader vormen de richtlijnen een informatieve handleiding voor initiatiefnemers. In de bovengenoemde richtlijnen staan uitgangspunten die voor elk monument gelden. Wat er bij een monument mogelijk is, is in de meeste gevallen echter afhankelijk van de specifieke waarden van dat monument. Deze kunnen middels bouwhistorisch onderzoek in beeld worden gebracht, waarover meer in de volgende paragraaf.

4.3.2 details en deskundigheid

Om de kwaliteit van het beschermde rijksmonument te bewaken en de monumentale of cultuurhistorische waarden te behouden, is door de wetgever bepaald dat voor wijzigingen hieraan een vergunning moet worden aangevraagd. Analoog aan deze methodiek zal ook het gemeentelijke erfgoed in het bestemmingsplan of omgevingsplan worden beschermd door een vergunningstelsel.
In 2010 is de Wabo in werking getreden, waarbij voor het realiseren van ruimtelijke initiatieven alleen een omgevingsvergunning noodzakelijk is. De omgevingsvergunning bundelt 26 vergunningen (bouwvergunning, milieuvergunning, monumentenvergunning, kapvergunning etc.) die voorheen afzonderlijk moesten worden aangevraagd. De gemeente is hierbij vrijwel altijd bevoegd gezag. In speciale gevallen wordt hiervoor echter een uitzondering gemaakt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij zware inrichtingen in het kader van de Wet Milieubeheer; hier is de provincie bevoegd gezag.

werkprocessen
Bij de introductie van de Wabo zijn de werkprocessen, ook voor rijksmonumenten, gestandaardiseerd en opnieuw ingericht. Dit vormt een belangrijke waarborg van de procedure en de kwaliteit van vergunningen. Het gemeentelijke erfgoed wordt in de toekomst via het bestemmingsplan of omgevingsplan beschermd. De toetsing hiervan wordt met een omgevingsvergunning gewaarborgd. De werkprocessen zullen hierop moeten worden ingericht.

inhoudelijke aspecten
Voor wat betreft de inhoudelijke aspecten van de aanvraag voor het wijzigen van erfgoed zijn met name details van belang. Deze details komen in een aantal momenten in de vergunningprocedure tot uiting. Daarbij is de intake van de aanvraag een belangrijk moment. Bij de intake en de ontvankelijkheidtoets moet worden gecheckt of alle relevante details van de te wijzigen onderdelen zijn toegevoegd. Om dit te kunnen beoordelen moeten medewerkers inzicht hebben in de cultuurhistorische waarden van het monument in relatie tot de wijzigingen. Dit vraagt deskundigheid ten aanzien van erfgoed.
Tot voor enkele jaren was de gemeente bij het verlenen van een monumentenvergunning verplicht advies in te winnen bij de Monumentencommissie, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Indien het object buiten de in de Wegenverkeerswet vastgestelde bebouwde kom lag was ook een advies van de

provincie noodzakelijk. De algehele adviesplicht van de RCE en provincie is vervallen; alleen wanneer er sprake is van ingrijpende wijziging, geheel of gedeeltelijke sloop of reconstructie of herbestemming van een monument, moet nog advies worden gevraagd aan de Rijksdienst en -voor rijksmonumenten buiten de bebouwde kom – bij de provincie. In de overige gevallen adviseert alleen nog de Monumentencommissie. Door het afschaffen van de algehele adviesverplichting, wordt met name bij eenvoudigere plannen belangrijke tijdwinst geboekt, die ten goede komt aan de burger. Keerzijde van de medaille is echter dat zowel de Monumentencommissie als de gemeentelijke medewerkers die de advisering voorbereiden over meer deskundigheid moeten beschikken om de plannen op de juiste wijze te (kunnen) beoordelen.
Door de tijd die voor de beoordeling van een plan door de Monumentencommissie beschikbaar is, beperkt de beoordeling van de commissie zich vaak tot de hoofdlijnen van een restauratie- of wijzigingsplan. Om te voorkomen dat belangrijke details over het hoofd worden gezien, is een gedegen ambtelijke voorbereiding van de beoordeling noodzakelijk.

bouwhistorisch onderzoek
Bij gemeentelijk erfgoed is met name het exterieur van belang. De specifieke waarden hiervan zijn beschreven en bekend. Dat geldt echter niet voor rijksmonumenten, waarvoor vaak een summiere beschrijving en waardestelling geldt. Om duidelijkheid te krijgen over de specifieke waarden van een monument, is het in de meeste gevallen wenselijk om voorafgaande aan de planvorming een bouwhistorisch onderzoek of verkenning te laten uitvoeren. In sommige gevallen zal ook voor gemeentelijk erfgoed een onderzoek nodig zijn. Dat geldt als een pand de aanduiding “bouwhistorische verwachting” heeft en vermoeden bestaat dat in het pand nog oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies aanwezig zijn.
De diepgang van het onderzoek is afhankelijk van de ingreep en de vraag welke monumentale waarden in geding zijn. Het is de bedoeling dat de medewerkers van de gemeente een bezoek brengen aan het pand om een eerste inschatting te maken van de aanwezige waarden in relatie tot de gewenste wijzigingen en consequenties voor de waarden.

Afb. 57 Voormalige boerderij aan het Mommerwegsken te Maasband

Wanneer geen monumentale waarden in het geding zijn, of een beperkte ingreep plaatsvindt, zal geen of slechts een beperkt onderzoek nodig zijn. Het is de bedoeling dat medewerkers van de gemeente voldoende affiniteit en kennis hebben om eenvoudige bouwhistorische waardestellingen te kunnen verrichten. Slechts in een beperkt aantal, meer gecompliceerde, gevallen zal een onderzoek door een deskundige moeten plaats vinden. Uitgangspunt is dat het onderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium wordt verricht, zodat het kan dienen als leidraad voor de planvorming. Tevens vormt het waardenstellend onderzoek van de medewerker van de gemeente of externe deskundige een toetsingskader voor de beoordeling van aanvragen voor wat betreft de specifieke monumentale waarden van een pand.

uitvoering en toezicht
Het is niet alleen zaak dat tijdens de planvorming en vergunningprocedure zorgvuldig met monumentale waarden en details wordt omgegaan, maar ook tijdens de uitvoering. Dit kan worden bewerkstelligd door voorafgaande aan de aanvang van de bouwwerkzaamheden met de eigenaar en aannemer een overleg te voeren waarbij het bouwplan en de uitvoering in relatie tot de vergunning in detail worden afgestemd en belangrijke details en restauratietechnieken worden doorgesproken.
Ook is het noodzakelijk dat de toezichthouder door de planbeoordelaar nauwkeurig op de hoogte wordt gesteld van de kritische details en uitvoeringstechnieken. Het is wenselijk dat zowel de plantoetser als toezichthouder bij het afstemmingsoverleg met de opdrachtgever en uitvoerende partijen aanschuiven. Tijdens dit afstemmingsoverleg kan tevens worden vastgelegd op welke momenten terugkoppeling plaats vindt met de gemeente.

prioriteit handhaving
Het is wenselijk om, vanwege de in het geding zijnde cultuurhistorische waarden, bij het reguliere toezicht prioriteit te geven aan restauraties c.q. verbouwingen van monumentale panden en ander erfgoed. Ook is het wenselijk om preventief toezicht te houden op rijksmonumenten en ander cultuurhistorisch erfgoed. Voor erfgoed geldt immers “weg is weg”.

Afb. 58 Afscheidingsmuur en poort van de hervormde begraafplaats in Urmond

Dat is ook de reden om bij geconstateerde overtredingen stringent handhavend op te treden. In de beleidsnota “handhaven met beleid” uit 2015 hebben monumenten en beschermde dorpsgezichten een gemiddeld hoge prioriteit gekregen en wordt er actief hierop gehandhaafd. Actief handhaven betekent dat er systematisch en op een gestructureerde wijze wordt gehandhaafd op basis van bestaande dan wel toe te delen capaciteit. Er wordt gehandhaafd om mogelijke overtredingen tegen te gaan. Elke melding, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat sprake is van overtreding van de regels, wordt opgepakt en krijgt een vervolg. De uitbreiding van het aantal “beschermde monumenten en erfgoed” betekent naar alle waarschijnlijkheid dat er een uitbreiding van de handhavingscapaciteit zal moeten plaatsvinden.

deskundigheid
Erfgoed- en monumentenzorg is complex. De medewerkers van de gemeente beschikken over het algemeen niet over de benodigde affiniteit en kennis van monumenten en erfgoed. Om de deskundigheid op peil te brengen zijn gerichte trainingen en opleidingen noodzakelijk. Daarnaast moeten medewerkers (zeker in het begin) voor specifieke vragen een beroep kunnen doen op deskundigen. Voor specifieke vragen kan worden aangeklopt bij het Steunpunt Archeologie en Monumentenzorg (SAM) in Roermond, de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed (RCE) in Amersfoort en/of een deskundig adviesbureau.

4.3.3 pro-actieve rol gemeente

Panden en monumenten die niet worden onderhouden of leeg staan raken in verval. Ze kunnen dus alleen in stand worden gehouden als ze een bestemming hebben. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaande monumenten moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. Daarbij is het wenselijk om in bestemmingsplannen ruimere mogelijkheden op te nemen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken. Om inzicht te krijgen in de staat van monumenten en erfgoed is het wenselijk om dit te inventariseren. Dat kan o.a. door het opstellen van een lijst en door middel van een enquête waarin aan eigenaren wordt gevraagd of hun pand op kortere of langere termijn leeg komt te staan en er plannen bestaan voor verbouwingen of restauraties.
Op basis van de lijst en enquête kan met eigenaren in gesprek worden gegaan. Door de eigenaren in een vroeg stadium bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij de herbestemming, het onderhoud of de restauratie van hun pand ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed. Op basis van deze informatie krijgt de gemeente haar “workload” in beeld en kan op grond van deze gegevens beleid en een meerjarenwerkplan worden ontwikkeld.

4.3.4 stimuleren

De bovengenoemde maatregelen dragen bij aan het behouden van de kwaliteit van het waardevolle Steinse erfgoed. Zoals reeds eerder vermeld ligt de primaire verantwoordelijkheid voor de instandhouding van beschermde panden bij de eigenaren zelf. Iedere eigenaar heeft er een persoonlijk belang bij om zijn onroerend goed in behoorlijke staat van onderhoud te bewaren. Bescherming van een waardevol pand betekent dan ook niet dat de gemeenschap een morele taak heeft de instandhouding van dat object voor haar rekening te nemen.
In sommige gevallen is het echter wenselijk om een extra (financiële) impuls te geven om o.a. waarden die in het verleden verloren zijn gegaan te herstellen. Ook is het wenselijk om eigenaren van panden die worden beschermd, tegemoet te komen in de extra kosten die restauratie- en onderhoud van monumentale onderdelen met zich meebrengen. Hiervoor zal een subsidieregeling worden opgesteld waarvoor onderstaande de uitgangspunten zijn geformuleerd.

bijzondere onderdelen
Indien er al sprake is van extra kosten voor de eigenaren van gemeentelijk beschermde panden dan ontstaan deze met name ten aanzien van de instandhouding van bijzondere (monumentale) onderdelen van een gemeentelijk beschermd pand.

Afb. 59 Hijskraan in de haven van Stein

Bijzondere onderdelen zijn beschermingswaardige onderdelen van een pand:
- die in architectonische, bouwhistorische of cultuurhistorische zin bepalend zijn voor de monumentale waarde van het pand;
- die niet direct functioneel zijn en/of details bevatten die niet voorkomen in een soortgelijk gebouw of object dat niet is aangewezen tot beschermd pand;
- waarvan de instandhouding relatief hoge kosten met zich meebrengt in vergelijking tot de overige instandhoudingskosten van het beschermd pand;
- waarvan de instandhouding duidelijk hogere kosten met zich meebrengt in vergelijking tot een soortgelijk gebouw of object dat niet is aangewezen tot beschermd erfgoed;

Als voorbeeld voor bijzondere onderdelen worden o.a. aangemerkt: (voor het exterieur:) bijzonder voegwerk, vakwerk, natuursteenelementen, decoratieve gepleisterde ornamenten, nog oorspronkelijke ramen en deuren en kozijnen; glas in lood, decoratief hout- en lijstwerk (goten etc.); dakbekroningen of sierelementen; (voor het interieur:) monumentale kap- balk- en vloerconstructies; monumentale schoorsteenmantels, decoratieve stucplafonds en ornamenten, decoratief schilderwerk etc.
De financiële ondersteuning van de gemeente in de vorm van de subsidie richt zich dan ook op deze onderdelen. Hiermee wordt bijgedragen aan de effectiviteit van de gemeentelijke erfgoedzorg. In het kader van behoud van cultuurhistorisch erfgoed zijn immers veelal de details van belang, die in eerste instantie onbelangrijk lijken of over het hoofd worden gezien. Door bijvoorbeeld het vervangen van vensters kunnen historische detaillering en waarden verloren gaan en kan ook de architectuur en het historische karakter van een pand sterk worden aangetast. Door de subsidie juist op deze onderdelen te concentreren kan worden bewerkstelligd dat zorgvuldig met deze onderdelen wordt omgegaan.
Bij de selectie van gebouwd erfgoed hebben wij onderscheid gemaakt tussen vrij waardevolle, waardevolle en zeer waardevolle gebouwen of bouwwerken. Bijzondere onderdelen komen met name voor aan zeer waardevolle panden en in beperktere mate aan waardevolle panden. De bijzondere onderdelen zullen in de beschrijvingen van de diverse panden worden vermeld. Door de subsidie op de bijzondere onderdelen van deze panden te richten, worden eigenaren tegemoet gekomen in de extensieve kosten in de restauratie en het onderhoud van hun pand.

verbetering belevingswaarde
Eveneens is het wenselijk om met gerichte financiële impulsen de kwaliteit en belevingswaarde van cultuurhistorisch erfgoed te verbeteren. De waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaard gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd, waardoor de architectuur is verstoord en de belevingswaarde van deze categorie minder is.
Om deze verstoringen op te heffen, is het belangrijk om met de eigenaren van de betreffende panden in gesprek te gaan. Ook willen wij een subsidieregeling in het leven roepen om eigenaren te bewegen om de verstoringen op te heffen. De verstoringen zullen in de beschrijvingen van de diverse panden worden vermeld. Subsidiabel is alleen het opheffen van verstoringen van de compositie en de architectonische waarden van de voorgevel van een gemeentelijk beschermd pand, waarbij prioriteit zal worden gegeven aan panden die zijn gelegen binnen een beschermd gezicht of een (zeer)waardevolle historische nederzettingsstructuur.

klein erfgoed
Daarnaast kent de gemeente ook klein erfgoed in de vorm van wegkruisen, bidkapellen, herdenkingsmonumenten. Deze objecten zijn in het geheel als bijzonder zijn aan te merken. Het zijn objecten die (ook na herbestemming) geen (economisch rendabele) gebruiksfunctie hebben, maar bijvoorbeeld als landmark of historische relict van algemeen maatschappelijk belang zijn. Enkele jaren geleden is de stichting Kleine Monumenten opgericht, welke zich ontfermt over het onderhoud van dit klein erfgoed en de kunstwerken in de gemeente. De stichting krijgt hiervoor een jaarlijkse subsidie, die ook in toekomst zal worden gecontinueerd.

onderhoud van “onrendabele” (rijks)monumenten:
Eigenaren van rijksmonumenten die (oorspronkelijk) geen woonhuis zijn, kunnen van het rijk subsidie (50 %) krijgen voor onderhoud aan hun monument. Kerkgebouwen en molens kunnen bovendien nog aanvullende subsidie (20 %) van de provincie krijgen. Eigenaren van woonhuizen die zijn aangewezen tot rijksmonument hadden tot eind 2018 fiscale aftrek en konden bovendien een gunstige laagrentende lening van het Restauratiefonds ontvangen. Per 1-1-2019 is de fiscale aftrek komen te vervallen en vervangen door een subsidieregeling (38%). Eigenaren van deze rijksbeschermde woonhuismonumenten kunnen dan kiezen tussen de nieuwe subsidieregeling of een laagrentende lening. Gelet op de subsidiefaciliteiten van rijk en provincie is er over het algemeen aanleiding om een financiële bijdrage te doen aan het onderhoud van rijksmonumenten. Alleen kleinere rijksmonumenten met een herbouwwaarde onder de € 200.000,- vallen buiten de boot omdat er een onderdrempel voor subsidies geldt van € 3.000,-. Het betreft o.a. het gevelkruis Eindstraat 1 te Meers, de kapellen op de Kapelbergweg in Stein, de Bokkenrijderskapel in Urmond, de kapel op de begraafplaats in Elsloo en de kapel van Catsop. Voor zover het onderhoud van deze veelal religieuze onrendabele rijksmonumenten nog binnen de huidige regeling voor klein erfgoed valt is het wenselijk om in de nieuw subsidieregeling hiermee rekening te houden.

grootschalige restauratie en herbestemming
Het budget voor restauratie van rijksmonumenten, waarvoor vroeger bij de rijksdienst aanvragen konden worden gedaan, is thans naar rato van het aantal monumenten verdeeld en ondergebracht bij de provincies. Aan de doorgeschoven budgetten zijn geen voorwaarden verbonden. De provincies mogen zelf beleid ontwikkelen omtrent de wijze waarop zij dit geld willen verdelen. Het geld behoeft niet alleen aan rijksmonumenten te worden besteed en de provincie mag zelf haar prioriteiten en accenten bepalen. De provincie Limburg kent op dit moment een regeling voor grootschalige restauratie van zowel rijksmonumenten als gemeentelijke monumenten. De subsidieregeling staat open voor agrarische gebouwen, kloosters, molens, kastelen, kerken of industriële monumenten; de subsidie bedraagt 40 % van de subsidiabele kosten met een minimum van € 25.000,- en een maximum van € 400.000,-.

Afb. 60 gerestaureerde boerderij (rijksmonument) aan de Kerkstraat 16 te Berg a/d Maas

In de periode 2017-2018 zijn met dit budget vijftien grote monumenten hersteld. Voorwaarde daarbij is dat het monument na voltooiing van de restauratie een duurzame economische, toeristische en/of maatschappelijke functie moet hebben. Het is zaak dat de gemeente nu al inzicht krijgt in grootschalige restauratie- en herbestemmings-opgaven. Stein kent o.a. veel kerkgebouwen die op dit moment geen monumentenstatus hebben, maar in het kader van het Erfgoedproject Stein als waardevol en zeer waardevol zijn aangemerkt. Vaak betreft het kerken uit de wederopbouwperiode. Een aantal van deze kerken zal op korte of langere termijn leeg komen te staan en zal een nieuwe bestemming moeten krijgen. Op het moment dat hier inzicht in bestaat kan vroegtijdig met de provincie hierover in overleg worden getreden. Alhoewel het niet meer expliciet in de huidige provinciale regeling staat vermeld, is uit ervaring gebleken dat de provincie Limburg er waarde aan hecht dat de gemeente het belang van de restauratie en herbestemming ondersteunt met een substantiële bijdrage. Daarnaast is iedere herbestemming maatwerk, hetgeen betekent dat grootschalige restauraties en herbestemmingen niet in een subsidieregeling zijn te vatten. De gemeenteraad zal in voorkomende gevallen een besluit moeten nemen over de herbestemming en het toekennen van budgetten.

ruimere herbestemmingsmogelijkheden voor erfgoed
Het is wenselijk om ook in bestemmingsplannen ruimere mogelijkheden of wijzigings-bevoegdheden op te nemen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken. Dat geldt eveneens voor vrijstellingen van het bestemmingsplan. Uiteraard zal daarbij rekening moeten worden gehouden met het monument en de omgeving.

groen erfgoed
Tot slot is het wenselijk om ook particuliere eigenaren te stimuleren om groen erfgoed in stand te houden. Het gaat dan om werkzaamheden die het normale onderhoud te boven gaan, bijvoorbeeld het inschakelen van een boomchirurg of deskundige bij zieke monumentale bomen, stekken van zeldzaam plantmateriaal etc.

Afb. 61 gerestaureerde vakwerk deel l van de boerderij (rijksmonument) aan de Kerkstraat 16 te Berg a/d Maas

Afb. 62 en 63 fragmenten uit de promotievideo “Stein stil genieten”

4.4 de beleving van erfgoed

4.4.1 inleiding

Het besef voor cultuur(historie) in algemene zin is fors toegenomen. Omdat meer mensen hun vrije tijd in de directe woon- en leefomgeving doorbrengen, is er ook steeds meer aandacht voor de kwaliteit van die omgeving. De belevingswaarde van een omgeving is een belangrijke factor voor mensen om zich daar te vestigen. Er is oog voor de identiteit van dorp en stad die veelal bepaald wordt door het culturele erfgoed, dat een essentieel onderdeel vormt van de identiteit van een stad of dorp. Het hogere opleidingsniveau heeft bovendien een groeiende aandacht voor het cultureel erfgoed tot gevolg. Deze toegenomen interesse is ook economisch gezien van belang, omdat ze een belangrijke economische impuls geeft aan cultuur-toerisme en recreatie. Erfgoed geeft atmosfeer en sfeer aan de kernen en het landschap; iedere kern heeft er een eigen karakter door. Dit is van belang voor de aantrekkelijkheid van de leefomgeving maar ook voor de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht. Stein zet de komende periode in op het beter beleefbaar maken van het Steinse erfgoed.

4.4.2 verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden

Het beter beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische dorpskernen en historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Daarbij kan o.a. inspiratie worden opgedaan op historische foto's. Voor herinrichting van historische kernen zijn reeds middelen gereserveerd. Ook bij het (her)ontwikkelen van nieuwe (woon)gebieden is het eveneens wenselijk om gebruik te maken van bestaande historische kwaliteiten, zoals wegen, beplantingen, hoogteverschillen, etc.

4.4.3 toerisme en vrije tijdseconomie

De betekenis van toerisme en recreatie neemt toe, in economische zin, maar ook bijvoorbeeld als mogelijkheid voor een gemeente om zich te onderscheiden van andere gemeenten. Cultureel erfgoed is inmiddels erkend als een belangrijke economische factor. Cultuurhistorie biedt grote mogelijkheden voor recreatie en toerisme. De gemeente Stein heeft een groot aantal toeristische trekpleisters en vindt het belangrijk om de toeristische mogelijkheden in Stein samen met inwoners en ondernemers verder uit te bouwen. Toerisme en recreatie leveren een belangrijke bijdrage aan de versterking van de economische-diversiteit van de gemeente. Stein heeft van oudsher al een belangrijke trekpleister voor dagrecreatie, namelijk het Steinerbos. Het Steinerbos is samen met het Schutterspark in Brunssum, een van de twee volksparken die Limburg rijk is; beide parken werden rondom de Tweede Wereldoorlog door de Staatsmijnen aangelegd voor de dagrecreatie en ontspanning van mijnwerkers en hun gezinnen.

In 2017 is onder de slogan "Stein, stil genieten" een promotiecampagne gestart. Met de promotiecampagne wil de gemeente o.a. de (naams)bekendheid van Stein vergroten, meer toeristen en bezoekers naar Stein trekken en het gevoel van trots van de inwoners vergroten. Ook is er in samenwerking met de stichting VVV Zuid-Limburg inmiddels een toeristisch actieplan opgesteld. Stein heeft de ambitie om zich in 2020 duurzaam te hebben geprofileerd als groene gemeente in de Maasvallei waar het goed recreëren is. Door verbindingen te leggen tussen waterrecreatie, natuurrecreatie, cultuurhistorie/musea, wandelen en fietsen met horeca ontstaan 'cross overs' die nieuwe kansen bieden. Nieuwe kansen kunnen daarbij natuurlijk ook worden gecreëerd door leegstaande monumenten een toeristische bestemming te geven, zoals bijvoorbeeld een bed & breakfast of horecagelegenheid. Het leggen van verbindingen is één van de speerpunten van beleid. Erfgoed vormt een belangrijk onderdeel van dit beleid.
Het erfgoed kan een effectieve bijdrage leveren aan de uitwerking van het beleid op gebied van toerisme en recreatie, door o.a. wandel- en fietsroutes die langs de mooiste plekjes en het bijzondere erfgoed van Stein leiden. In het kader van het Erfgoedproject Stein is reeds een digitale geografische kaart van de gemeente gemaakt met informatie over het cultuurhistorische erfgoed. Deze kaart kan samen met de talrijke historische verenigingen van Stein worden aangevuld met de verhalen van Stein en bijvoorbeeld

op de website “Stein, stil genieten” worden geplaatst. Daarnaast kan uiteraard ook gebruik worden gemaakt van traditionele middelen zoals het plaatsen van informatieborden bij monumenten en ander erfgoed. De voorkeur gaat echter uit naar een moderne techniek om erfgoed te ontsluiten; het ontwikkelen van een interactieve app(licatie) die via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Met gebruikmaking van moderne technieken kan de erfgoedinformatie op een laagdrempelige en aantrekkelijke manier, die aansluit bij de huidige beeldcultuur, tot leven worden gebracht. Er kunnen o.a. wandelingen en fietsroutes langs interessante plekken worden ontwikkeld, waarbij niet als vanouds een boekje, een stuk papier of de VVV-gids de leidraad is, maar de mobiele telefoon. Via GPS geeft de mobiele telefoon informatie over de plek. Dat kan een tekstje zijn, maar ook een foto van de vroegere situatie, een gesproken verhaal, muziek of zelfs een (historisch) filmpje! Zo kan het leven van vroegere dagen eventjes opnieuw tot leven worden gebracht in woord en beeld. Op deze wijze wordt het erfgoed interessant voor toeristen en het grotere publiek.

4.4.4 draagvlakvergroting, educatie en erfgoedbeleving voor inwoners

Promotiecampagne “Stein, stil genieten” richt zich niet uitsluitend op toerisme en bezoekers van de gemeente maar ook op de inwoners. Hiermee wil de gemeente het gevoel van trots zijn op de prachtige kernen en het landschap vergroten. Thema’s van de campagne zijn “hiej kinse wenjele, hiej kinse fitse, hiej kinse nog zeen wie ut vreuger woar en doe kins dich hiej get eate en drinke”. Erfgoed is dus een belangrijk onderdeel van de promotiecampagne.
Alhoewel de meeste inwoners waarde hechten aan de historische woonomgeving en de belangrijke historische gebouwen, is er ook veel erfgoed dat niet als zodanig wordt herkend en als gewoon wordt ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten van dit erfgoed. Het is wenselijk om ook dit “verborgen erfgoed” en de verhalen achter dit erfgoed onder de aandacht van de inwoners te brengen. Dat versterkt het gevoel van gezamenlijke roots en identiteit. Inwoners zullen de waarde van de omgeving en het bijzondere Steinse erfgoed nog meer waarderen en dit met trots uitdragen. Voor de bewustwording van inwoners kunnen dezelfde instrumenten worden ingezet als voor toeristische ontsluiting. Met gebruikmaking van een digitale erfgoedkaart en app op mobiele telefoons kan de erfgoedinformatie ook voor inwoners op een laagdrempelige en aantrekkelijke manier tot leven worden gebracht. Ook sociale media vormen bij uitstek een geschikt medium om erfgoed onder de aandacht te brengen van inwoners. Daarnaast kan erfgoed beleefbaar worden gemaakt door de letterlijke ontsluiting van het erfgoed. Dat betekent dat het erfgoed publiek toegankelijk wordt gemaakt, bijvoorbeeld tijdens de Open Monumentendagen.
Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis van de gemeente zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. In dit kader is het van belang dat jongeren via onderwijsprojecten in aanraking komen met cultureel erfgoed. De jeugd heeft immers de toekomst. Cultureel erfgoed biedt een schat aan bronmateriaal voor het onderwijs en het gebruik ervan sluit goed aan bij het omgevingsonderwijs. Daarom zijn diverse projecten ontwikkeld om de jeugd meer te betrekken bij het culturele erfgoed in hun eigen omgeving. Uitgangspunt van erfgoededucatie is de wens om de betekenis van erfgoed werkelijk te laten doordringen tot leerlingen door het verhaal van het landschap, de monumenten en ander erfgoed uit de omgeving van kinderen aan te laten sluiten bij hun belevingswereld.
Ook ten aanzien van erfgoededucatie is het wenselijk om samenwerking met de historische verenigingen in Stein te zoeken. De historische verenigingen en de gemeente zouden in samenwerking met de basisscholen projecten kunnen ontwikkelen ten behoeve van het omgevings-onderwijs over cultuurhistorisch erfgoed.
Musea ’s die collecties uit het verleden herbergen vertellen ook “het verhaal van Stein” en hebben eveneens een belangrijke rol bij erfgoededucatie. Dat geldt ook voor boeken over de geschiedenis en verhalen van Stein. Het is wenselijk om ook musea, het schrijven van boeken en overige educatieve erfgoed activiteiten te stimuleren en te ondersteunen. Deze zaken vallen echter buiten het bereik van het “erfgoedproject Stein” maar kunnen mogelijke vanuit een breder toeristisch perspectief wel worden opgepakt.

instrumenten en tijdplan

Afb. 64 De toren van de kerk van Meers

5.1 van ambitie naar een plan

5.1.0 inleiding

Deze Erfgoednota moet bijdragen aan het bundelen en coördineren van activiteiten. De beleidsvoornemens uit de vorige hoofdstukken, zijn hieronder verder uitgewerkt in concrete actiepunten. Hierbij is getracht om een integraal samenhangend geheel aan beleidsuitgangspunten en instrumenten te formuleren, die passen bij het ambitieniveau en de financiële mogelijkheden van de gemeente. De beleidsuitgangspunten zijn evenals in het vorige hoofdstuk verder uitgewerkt in de thema's (h)erkennen van erfgoed, het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed en de beleving van erfgoed.

5.1.1 (h)erkennen van erfgoed

beleidsplan implementeren in gemeentelijke organisatie
Alvorens dit beleidsplan wordt uitgedragen naar inwoners en erfgoedeigenaren is het noodzakelijk om binnen de gemeentelijke organisatie de neuzen in één richting te zetten. Medewerkers in alle geledingen van de organisatie moeten kennis nemen van het erfgoedbeleid, zich bewust worden van de rol en waarde van erfgoed en (gaan) handelen in de geest van deze beleidsnota.

bescherming van erfgoed
De bescherming van het erfgoed zal plaatsvinden via het bestemmingplan. Hiervoor is in het kader van het erfgoedproject Stein" reeds opdracht verstrekt aan Buro4. Het beschermd bestemmingsplan zal in 2019 worden vastgesteld. De bescherming van erfgoed in bestemmingsplannen heeft tot gevolg dat extra vergunningaanvragen zullen worden ingediend. De gemeente zal zich hierop moeten voorbereiden.

herziening erfgoedverordening
Alhoewel bescherming van erfgoed zal plaatsvinden op basis van het bestemmingsplan en omgevingsplan is het desondanks noodzakelijk om de huidige verordening te herzien. De verordening dateert nl. uit 1994. Herziening is noodzakelijk om te voldoen aan het overgangsrecht van de Erfgoedwet. De aanwijzing op basis van de verordening kan nodig zijn om subsidie van de Provincie te krijgen. Ook kan de verordening dienen als vangnet voor tijdelijke bescherming van erfgoed, totdat de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan is gerealiseerd.

bewustwording en draagvlak creëren bij inwoners en eigenaren erfgoed *
Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed blijft echter het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. Veel erfgoed wordt niet als zodanig herkend en als gewoon ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten die van het erfgoed uitgaan. Het is wenselijk om een communicatieplan op te stellen om bewustwording en draagvlak bij inwoners te creëren. Mogelijke communicatie instrumenten zijn websites, kranten, infobladen, (lokale) omroep, sociale media en informatiebijeenkomsten.

5.1.2 het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed

maatwerk en mensenwerk
Bewustwording en draagvlak voor erfgoed is belangrijk om erfgoed te behouden. De regelgeving rond erfgoed is complex en vraagt specifieke kennis. Met goede informatie kunnen veel vooroordelen worden weggenomen, echter erfgoedzorg is maatwerk en mensenwerk. Om te voorzien in een goede informatie voorziening willen we de website van de gemeente opnieuw inrichten. Ook willen we richtlijnen en toetsingscriteria ontwikkelen zodat initiatiefnemers in een zo vroeg mogelijk stadium inzicht hebben in de eisen die aan monumenten en erfgoed worden gesteld en hier rekening mee kunnen houden. Daarnaast willen we algemene informatieavonden organiseren voor erfgoedeigenaren. Daarmee hopen we in contact met eigenaren te komen en de drempel naar de gemeente te verlagen.

Wij willen de tijd nemen om vervolgens in persoonlijke gesprekken met monumenten- en erfgoedeigenaren in gesprek te gaan om bewustzijn over details en waarden te creëren, voorlichtingen te geven over onderhoud, restauratie, herbestemming en duurzaamheid en wederzijds begrip kweken.

details en deskundigheid
Wij willen snel en adequaat kunnen reageren op aanvragen betreffende een omgevingsvergunning voor erfgoed. Vanwege de bescherming van erfgoed via het bestemmingsplan en omgevingsplan zullen de vergunningprocedures moeten worden aangepast. Ook willen we toetsingsprotocollen en checklists ontwikkelen en de intake van de aanvraag verbeteren, waarbij vooral aandacht zal zijn voor het feit of alle relevante details van de te wijzigen onderdelen zijn toegevoegd. Details zijn immers belangrijk voor het behoud van erfgoed.

opleiding
Voor het herkennen van belangrijke details zullen medewerkers, zover deze nog niet aanwezig is, kennis en affiniteit met erfgoed moeten ontwikkelen. Daartoe zal een opleidingstraject worden ingezet. Daarnaast willen we een achtervang c.q. vraagbaak voor deze medewerkers inrichten, waarop zij met specifieke vragen kunnen terugvallen.

(bouwhistorisch) onderzoek
Om zicht te krijgen in de specifieke details van erfgoed zal bij zeer grote ingrepen (bouwhistorisch) onderzoek worden gevraagd als onderlegger voor de planvorming. In richtlijnen zal worden aangeven wanneer wel of geen onderzoek nodig is. Bij kleinere projecten moeten de medewerkers van de gemeente in staat zijn om bij het bezoek ter plaatse aan te geven welke onderdelen van waarde zijn. In dit geval kan een onderzoek achterwege blijven.

Afb. 65 Carréboerderij aan de Meerser Eindstraat te Meers. Het gevelkruis is beschermd rijksmonument.

initiatiefnemers ondersteunen bij planvoorbereiding
Het uitgangspunt is dat de medewerkers van de gemeente met de initiatiefnemer meedenken over de planvorming en de weg wordt gewezen in de complexe regelgeving en subsidiemogelijkheden. Daarbij is het vooral de bedoeling om te geven wat wel kan en niet wat niet kan!

afstemmingsoverleg, toezicht en handhaving
De begeleiding van de initiatiefnemer beperkt zich niet alleen tot de planvorming. Om alle neuzen in een richting te zetten zal voor aanvang van de uitvoering een afstemmingsoverleg tussen gemeente (plantoetser en toezichthouder), initiatiefnemer en de uitvoerende partij plaatsvinden, waarbij belangrijke details en controle- en overlegmomenten aan de orde worden gesteld. Ten aanzien van toezicht en handhaving zal prioriteit worden gegeven aan verbouwing en restauratie van monumenten en overig erfgoed. Erfgoed is immers kwetsbaar: “weg is weg”.

pro-actieve rol gemeente
De gemeente wil de kwaliteit van het erfgoed verbeteren door een lijst op te stellen van monumenten en erfgoed met restauratieachterstand en leegstand. Dat kan worden achterhaald aan de hand van bestaande gegevens, inventarisatie en het toezenden van een enquête aan eigenaren. Er wordt structureel tijd gereserveerd om gefaseerd en periodiek monumenten(eigenaren) te bezoeken. De prioriteit ligt daarbij op monumenten met restauratieachterstand en leegstand. De gemeente wil de eigenaren van deze panden dus pro-actief benaderen en in gesprek gaan over de mogelijkheden van restauratie en herbestemming.

stimuleren en subsidie
Daarnaast wil de gemeente onderhoud en restauratie van gemeentelijk erfgoed stimuleren met subsidie. Daarvoor zal een subsidieverordening worden opgesteld. De subsidie willen we vooral richten op bijzondere onderdelen. Dat zijn onderdelen die de monumentale waarde bepalen, niet direct functioneel zijn en waarvan de instandhouding hogere kosten met zich meebrengt. Ook willen we eigenaren met subsidie stimuleren om verstoringen aan een pand op te heffen. De subsidieregeling voor klein erfgoed willen we continueren.

incidentele subsidie voor grootschalige projecten
Het meeste gemeentelijke erfgoed verkeerd in goede staat. Grootschalige restauraties zullen slechts in uitzonderlijke gevallen noodzakelijk zijn, vaak in combinatie met herbestemming. In deze gevallen zal maatwerk moeten worden geleverd en zal indien nodig de gemeenteraad via een raadsvoorstel incidenteel om subsidie worden gevraagd.

stimuleren herbestemming
Om herbestemming van erfgoed en monumenten te stimuleren zal ruimhartiger worden omgegaan met bestemmingsplanwijzigingen. Er zal samen met de eigenaar worden gezocht naar planologisch aanvaardbare en rendabele herbestemmingen van erfgoed.

5.1.3 de beleving van erfgoed

verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden
Het beter beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische dorpskernen en historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Hiervoor zijn in de gemeentebegroting reeds middelen opgenomen.

versterken toeristische functies
bij herbestemming van monumenten en erfgoed ook oog hebben voor toeristische functies en bestemmingen zoals bed & breakfast en horeca.

erfgoedkaart voor toeristisch beleid
De digitale erfgoedkaart die in het kader van het Erfgoedproject Stein is gemaakt kan dienen als onderlegger voor toeristische ontsluiting van het erfgoed. Dat kan zowel op traditionele wijze, met behulp van informatieborden, aanbrengen van schildjes folders, boeken etc., maar ook met moderne middelen zoals met een interactieve app(licatie) die via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Met de samenwerkende partners zoals VVV etc. zal worden onderzocht hoe de informatie op de kaart het beste kan worden gebruikt en ingepast in het toeristische beleid.

(mobiele) erfgoed app(licatie)
Om erfgoed laagdrempelig te ontsluiten en aan te bieden willen we in elk geval een app ontwikkelen die zowel via internet als via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Via GPS geeft de mobiele telefoon informatie over de plek. Deze basisinformatie van de erfgoedkaart willen we samen met historische verenigingen verder uitbouwen met relevante informatie. Dat kan een tekstje zijn, maar ook een foto van de vroegere situatie, een gesproken verhaal, muziek of zelfs een (historisch) filmpje! Zo kan het erfgoed op aantrekkelijke beeldende wijze tot leven worden gebracht. Op deze wijze wordt het erfgoed interessant voor toeristen en het grotere publiek. De mobiele app kan in het kader van (h)erkenning van erfgoed worden ingezet voor het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren erfgoed.

erfgoededucatie
Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis van de gemeente zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. Om dit te bereiken willen wij jongeren via onderwijsprojecten in aanraking brengen met cultureel erfgoed. Het is wenselijk om deze erfgoededucatie te laten aansluiten bij hun belevingswereld. Dat kan door het vertellen van het verhaal van het landschap, de monumenten en andere erfgoed uit de omgeving. Hierbij willen wij graag samenwerken met basisscholen, de historische verenigingen en musea van Stein.

5.2 tijdplan en middelen

Wij willen in de periode 2019 tot 2025 uitvoering gaan geven aan het erfgoedbeleid. In 2022 zal een tussentijdse evaluatie plaatsvinden en zal het beleid desgewenst worden aangepast. In de tabel op de onderstaande bladzijde is in een tijdsplanning van de verschillende actiepunten aangegeven.

Voor de maatregelen die in het plan zijn genoemd, zoals bijvoorbeeld voor herinrichting van historische waardevolle kernen,opleidingen, herinrichting van de website en implementatie van de nieuwe omgevingswet zijn reeds middelen gereserveerd. Onderdelen die zijn gerelateerd aan toerisme kunnen worden ondergebracht in het toeristische uitvoeringsplan en vanuit de voor toerisme beschikbare middelen worden gefinancierd. Voor het initiëren en uitvoeren van de subsidieregeling zal vanaf 2019 t/m 2022 jaarlijks een bedrag van circa € 30.000,- benodigd zijn. Deze kosten worden gedekt uit het project cultuur en toerisme.Het budget dat na 2022 benodigd is zal na evaluatie van deze beleidsnota opnieuw worden vastgesteld.

Om de ambities welke in het erfgoedbeleid opgenomen zijn waar te kunnen maken zijn in totaal circa 450 ambtelijke uren per jaar noodzakelijk. De werkzaamheden hebben betrekking op diverse onderdelen. Het gaat dan onder meer om het organiseren van informatiebijeenkomsten voor eigenenaren van erfgoed, subsidieaanvragen behandelen, promoten van het erfgoed etc. Deze werkzaamheden (circa 200 uur) raken de werkzaamheden van een aantal medewerkers en passen binnen de bestaande formatie.
De extra ambtelijke uren (circa 250 uur per jaar) voor het team VTH worden meegenomen binnen één van de deelprojecten voor de Omgevingswet. Vanwege de Omgevingswet vindt ondermeer een herijking van de taken en processen binnen het team VTH plaats in 2019 en 2020. Deze extra ambtelijke uren zullen in dit deelproject worden meegenomen.

Uitvoeringsplanning Erfgoedbeleid	planning (x = incidenteel, s = structureel)						
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
(h)erkennen van erfgoed							
beleidsplan uitrollen en implementeren binnen de gemeentelijke organisatie	x						
bescherming van erfgoed via bestemmingsplan. hiervoor is aan buro4 reeds opdracht verleend; Stein wordt de eerste Limburgse gemeente met een allesomvattende gebiedsdekkende bescherming	x						
extra vergunningaanvragen t.g.v. bescherming erfgoed in bestemmingsplan		x	s	s	s	s	s
herziening erfgoedverordening	x						
bewustwording en draagvlak creëren bij inwoners en eigenaren erfgoed							
communicatieplan opstellen	x						
algemene informatie op website	x						
lokale omroep	x	x					
kranten en infobladen	x	x					
sociale media	x	x	s	s	s	s	s
informatiebijeenkomsten voor inwoners		x					
verbeteren kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed							
maatwerk en mensenwerk							
inrichten van informatievoorziening en loketfunctie		x	s	s	s	s	s
het opstellen van richtlijnen en toetsingscriteria voor behoud van de kwaliteit van monumenten en erfgoed	x						
informatiebijeenkomsten voor monumenteneigenaren			x				
maatwerk en mensenwerk: persoonlijke gesprekken met eigenaren/initiatiefnemers			s	s	s	s	s
details en deskundigheid							
verbeteren en inrichten van het proces van vergunningverlening		x	x				
opleiding medewerkers		x					
bouwhistorisch onderzoek		s	s	s	s	s	s
intiatiefnemers ondersteunen bij planvoorbereiding		s	s	s	s	s	s
afstemmingsoverleg gemeente (plantoetser en toezichthouder) met initiatiefnemer en uitvoerende partij over de uitvoering		s	s	s	s	s	s
prioriteit geven aan handhaving erfgoed		s	s	s	s	s	s
pro-actieve rol gemeente							
inventariseren van monumenten en erfgoed met restauratieachterstand en leegstand					x		
overleg met eigenaren omtrent initiëren restauraties en herbestemmingen					s	s	s
stimuleren							
opstellen subsidieverordening	x						
inrichten subsidieprocedure, standaardbrieven	x						
subsidie bijzondere onderdelen gemeentelijke monument		s	s	s	s	s	s
subsidie verbeteren beeldkwaliteit en herstellen verstoringen pand		s	s	s	s	s	s
subsidie onderhoud aan klein erfgoed		s	s	s	s	s	s
subsdie voor grootschalige restauraties en herbestemming is maatwerk; incidentele subsidie via voorstel aan raad		s	s	s	s	s	s
subsidie voor zeer waardevol groen erfgoed van particuliere eigenaren		s	s	s	s	s	s
ruimere herbestemming monumenten en erfgoed bij herziening bestemmingsplan of vrijstellingsprocedures		s	s	s	s	s	s
uitdragen en beleefbaar maken cultuurhistorisch erfgoed							
verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden voor inwoners en toeristen.		s	s	s	s	s	s
versterken toerisme: bij herbestemming oog voor toeristische functies zoals B&B en horeca		s	s	s	s	s	s
erfgoedkaart gebruiken als onderlegger voor toeristische beleid *		x	s	s	s	s	s
ontsluiten van erfgoed via (mobiele) erfgoed app(licatie) * voor inwoners en toeristen			x	s	s	s	s
educatieprojecten op te zetten voor basisscholen om onze trots aan de jeugd door te geven				x	s	s	s

Afb. 66 Tabel met de planning van de uitvoering

bronvermeldingen

6.1 afbeeldingen

Buro4	1, 3 t/m 29, 44 t/m 61, 64 t/m 67
Chartroom (www.wildernis.eu)	41
Cyclomedia (streetsmart.cyclomedia.com)	42
Ecologisch adviesbureau Maes	30 t/m 40, 43
Omdenken.nl	2
Stein, stil genieten (steinstilgenieten.nl)	62, 63

6.2 literatuur

Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers	Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg: twintig jaren archeologisch onderzoek, Maastricht, 1940
Archol	Stein een gemeente vol oudheden, archeologiebeleid 2010
Consortium Grensmaas	overzichtstekeningen Meers, Maasband, Nattenhoven en Urmond
Drubers, J.H.M.	De geschiedenis van kasteel Stein en zijn bewoners, Stein, 2000
Drubers, J.H.M.	Het kloosterkerkhof bij kasteel Stein, Stein, 2012
Erens, P e.a.	Catsop, de toekomst, een schaduw van het verleden, Elsloo, 2014
Gelders genootschap	Omgevingswet en Kernkwaliteiten, april 2018
	Participatie en omgevingskwaliteit, januari 2018
Erfgoedinspectie	Op weg naar een professionele monumentenzorg, 2007
Gemeente Stein	Coalitieakkoord 2016-2018
	Coalitieakkoord 2018-2022 - Kansrijk besturen
	Groenbeleidsplan 2016
	Herziene strategische-toekomstvisie-2018-2022
	Strategische toekomstvisie 2011-2021
Habets, F	vakblad voor ruimte in stad en landschap. 72e jaargang januari 2016, nr 1."iconisch bos met mijnverleden"
Hilligers, H.P.M.	Heerdgang in Zuid-Limburg, proefschrift, Rijks Universiteit Limburg, Maastricht, 1993
Ministerie Infrastructuur en Mileu	Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, 2012
Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	Nota Belvedere, 1999
	Visie op de modernisering van de monumentenzorg, 2008
	beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg, 2009
	Visie Erfgoed en Ruimte, 2011
Mölken, van, P. e.a.	Kleine monumenten in Stein, Stein, 2006
Mulken, van, A.	Meers, van moeras tot dorp, Elsloo 2018
Nelissen, J. N. M., e.a.	Herbestemming van grote monumenten, 1999
Peters, G.	Historie Maaskant, De stiefköppige Maaskèntjers, Landschap en Maas, Yussen Maas en Graetheide
	@www.elsloo.info, 2009-2015
Peters, J.H.	Elsloo verleden, Valkenburg 1973
Provincie Limburg	Focusnotitie monumenten 2017-2019
	Gemeentebeschrijvingen in het kader van het MIP, 1990
	POL (Provinciaal Omgevingsplan Limburg),
Renes, J.,	De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap, Assen / Maastricht 1988

Rijksdienst voor het cultureel erfgoed	Altlas van het landschappelijke groen erfgoed van Nederland
	Duurzame monumentenzorg
	Brochure Zuid-Limburg, mei 2017
	O&A over de nieuwe erfgoedwet
	Zonne energie-plannen en monumenten, 2014
	Zonne energie en uw monument, 2014
	Zonne energie in de historische omgeving, 2014
Simonis, A.H. e.a.	Overmunthe, uit het rijke verleden van Berg en Urmond, Urmond, 1978.
Stichting ERM	Uw monument energiezuinig
Stichting ruimtelijke kwaliteit Limburg	Kadernota ruimtelijke kwaliteit Zuid-Limburg
	Visie welstandbeleid rayon Beek-Meerssen-Stein-Schinnen
Strijkers, J.H. e.a.	Berg aan de Maas, Sittard, 2016
Stoepker, H	Het Maaswerkengebied in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, @www.home.kpn.nl/hstoepker. 2011
Vereniging Nederlandse gemeenten	ledenbrief naar-een-nieuw-cultuur-en-erfgoedbeleid

6.3 overige bronnen

aandeslagmetdeomgevingswet.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.archeologiestichtingstein.nl	diverse historische informatie
www.elsloo.info	diverse historische informatie
www.erfgoedenruimte.nl	informatie en projectvoorbeelden
www.gemeentestein.nl	diverse bestuurlijke en beleid informatie
www.gluckauf.nl	gegevens mijnhistorie en haven Stein
www.graetheidecomite.nl/historie-graetheide	diverse historische informatie
www.limburg.nl	beleid en subsidieregelgeving
www.omgevingswetportaal.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.monumenten.nl	diverse subsidieregelingen
www.rijksoverheid.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.stichtingerfgoedstein.nl	diverse historische informatie
www.streekmuseumelsloo.nl	diverse historische informatie
www.vrijheidurmond.nl	diverse historische informatie
www.wetten.overheid.nl	diverse wet- en regelgeving
www.wijurmond.nl	diverse historische informatie

Dat maakt Stein voor mij stil genieten

Gemeente *Stein*

ERFGOEDBELEID 2019

BIJLAGE 2

DE “STILLE GETUIGEN”

DE GLOBALE RUIMTELIJKE GESCHIEDENIS VAN STEIN

Gemeente ***Stein***

ERFGOEDBELEID 2019

BIJLAGE 2

DE “STILLE GETUIGEN”

DE GLOBALE RUIMTELIJKE GESCHIEDENIS VAN STEIN

auteur Har van der Borgh (Buro4 | monument en ruimte)
versie 2.0
datum 17 januari 2019

inhoudsopgave

inhoudsopgave 3

inleiding 5

1 inleiding 6

de onderlegger van het landschap 7

2 de onderlegger van het landschap 8

2.0 inleiding 8

2.1 van oost naar westmaas 8

2.2 lössterrassen 9

2.3 dalvlakten 10

2.4 bodem 10

de oudste geschiedenis 11

3 de oudste geschiedenis 12

3.0 inleiding 12

3.1 dokter Beckers en pater Munsters 12

3.2 nieuwe steentijd Bandkeramiekers 14

3.3 de brons- en ijzertijd 17

3.4 de Romeinen 17

de omvorming van het landschap 21

4 de omvorming van het landschap 22

4.0 inleiding 22

4.1 de Merovingische periode (481-751) 22

4.2 de Karolingische periode (751 -987) 24

4.3 de hoge of late Middeleeuwen (1000-1500) 25

4.5 renaissance en vroeg moderne tijd 1500 tot 1800 31

4.6 de 19e eeuw 35

het landschap van de 20e eeuw en de huidige situatie 38

5 het landschap van de 20e eeuw en de huidige situatie 39

5.1 het landschap van de 20e eeuw 39

5.2 de huidige situatie 43

De ontwikkeling van de kernen 44

6 de ontwikkeling van de kernen 45

6.1 Elsloo 45

6.2 Catsop en Terhagen 47

6.3 Meers 49
6.4 Maasband 52
6.5 Stein 53
6.6 Urmond 59
6.7 Berg aan de Maas en Nattenhoven 62

bronvermeldingen 65

7.1 afbeeldingen 66
7.2 literatuur 66
7.3 websites 67

inleiding

1 inleiding

Deze bijlage betreft de globale ruimtelijke geschiedenis van het ontstaan van het landschap en de ontwikkeling van de verschillende kernen van de gemeente Stein. Deze bijlage is opgesteld om inzicht te bieden in de ruimtelijke ontstaansgeschiedenis, om daarmee de nog aanwezige cultuurhistorische ruimtelijke relicten in het gebied te begrijpen en op de juiste wijze te kunnen waarderen. Alhoewel er uiteraard de nodige raakvlakken met de geschiedenis van het gebied zijn, bevat deze rapportage niet de geschiedschrijving van de gemeente. Voor de geschiedschrijving wordt verwezen naar de uitgebreide literatuur en websites van de diverse historische verenigingen en plaatselijke historici waaruit ook voor dit rapport is geput. De bijlage is tot stand gekomen met medewerking van diverse historische verenigingen en plaatselijke historici zoals Guus Peters, No van Mulken, Jeu Didden, Har Wijnen, Jos Drubbers, Wim Janssen, Jan Smeets, Lei Muris, Jo Hendrix, Thieu Hendrix, Wim Hoogstraten en Harry Strijkers. De teksten in deze rapportage zijn, met toestemming, voor een deel ontleend aan teksten van Guus Peters, Jos de Moor, Leon van Hoof en Ivo van Wijk.

de onderlegger van het landschap

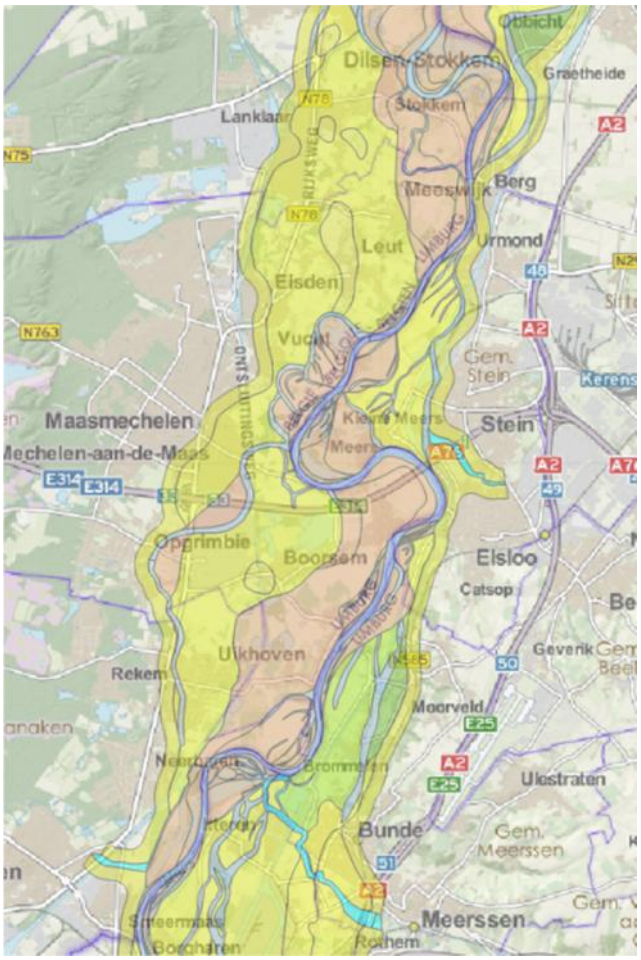
2 de onderlegger van het landschap

2.0 inleiding

De gemeente Stein ligt op het snijvlak van het Maasdal, het Plateau van Schimmert en het Greatheide Plateau. De gemeente ligt in de noordelijke uitloper van het Zuid-Limburgse heuvelland, een krijt- en lössgebied. Het landschap wordt gevormd door een rivierdal en de terrassen van de Maas. Om het landschap te kunnen lezen en begrijpen is het wenselijk om iets te vertellen over de ontstaansgeschiedenis hiervan.

2.1 van oost naar westmaas

De opbouw van de ondergrond van de gemeente Stein wordt in hoge mate bepaald door de Maas. Deze rivier heeft in het verleden grote hoeveelheden grind aangevoerd. De Maas heeft zich in de loop van de tijd ingesneden in deze grindpakketten. Zuid-Limburg is de noordelijke uitloper van het Ardennen- Eifelgebergte. Vóór de zogenaamde tektonische opheffing die ongeveer 3 miljoen jaar geleden begon, was het een schiervlakte die nauwelijks boven NAP lag. Door de opheffing van het Eifel-Ardennen massief werd een deel van dit massief weggespoeld, onder andere naar het brede en ondiepe dal van de Maas, die in oost-noordoostelijke richting afwaterde richting de Rijn (de zogenaamde Oostmaas).

Afb 1. Geomorfogenetische kaart van het Maasdal waarop de op het einde van de ijstijd ontstane maasgeulen staan aangegeven (bron Provincie Limburg)

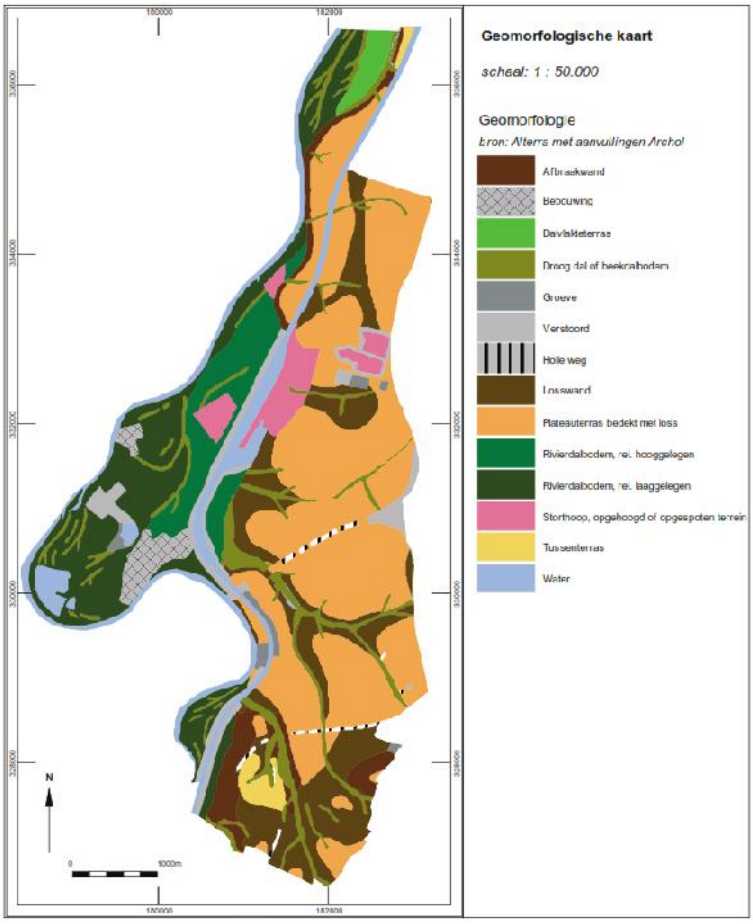
Afb 2. Uitsnede uit de Algemene hoogtekaart Nederland (AhN); op de Hillshade-map van maaiveld zijn de oude maasgeulen rondom Meers en Maasband nog duidelijk zichtbaar.

Door aanhoudende opheffing van het gebied en onder invloed van afwisselende warme en koude perioden, nam de insnijding toe waarbij tegelijkertijd door de Maas grind werd afgezet. Door de voortdurende afwisseling van enerzijds de sedimentatie van grind (gedurende de koude perioden) en anderzijds de insnijding (gedurende de warme perioden), ontstond in het gebied een trapsgewijs patroon van vele rivierterrassen van de Maas. Uiteindelijk is de rivier op de huidige locatie beland (en heet de rivier eigenlijk de Westmaas). De Maas heeft vrijwel over geheel Zuid-Limburg een dik pakket grind op de rivierterrassen afgezet. Dit grind ligt voornamelijk bovenop kalksteen. De hoogste en oudste terrassen van Maas bevinden zich in het zuidoosten van Zuid-Limburg. Deze hebben een vroeg Pleistocene ouderdom (1,8 tot 2,5 miljoen jaar geleden). Hoe verder de terrassen zich uitbreiden naar het noordwesten, hoe jonger ze worden en hoe lager ze liggen. De jongste terrassen liggen vlak langs de huidige Maas. Door de geologische opheffing van Zuid-Limburg ontstond een steeds dieper en smaller dal met daarlangs een terrassenlandschap waarbij de hogere terrassen ouder zijn dan de lagere, met als jongste element de huidige dalvlakte van de Maas1. Het Maasdal aan de westkant van Stein is vooral gevormd tijdens het Holoceen toen de Maas nog een actief meanderende rivier was (ca vanaf 11,5 duizend jaar geleden). Het is het jongste rivierterras. De huidige loop is vanaf de middeleeuwen tot stand gekomen. Voor de archeologie en bewoningsgeschiedenis van het gebied is het belangrijk onderscheid te maken tussen de terrassen die tijdens de ijstijd gevormd en met lösss bedekt zijn en de vanaf de laatste ijstijd (ca 11,5 tot 120 duizend jaar geleden) ontstane dalvlakte van de Maas.

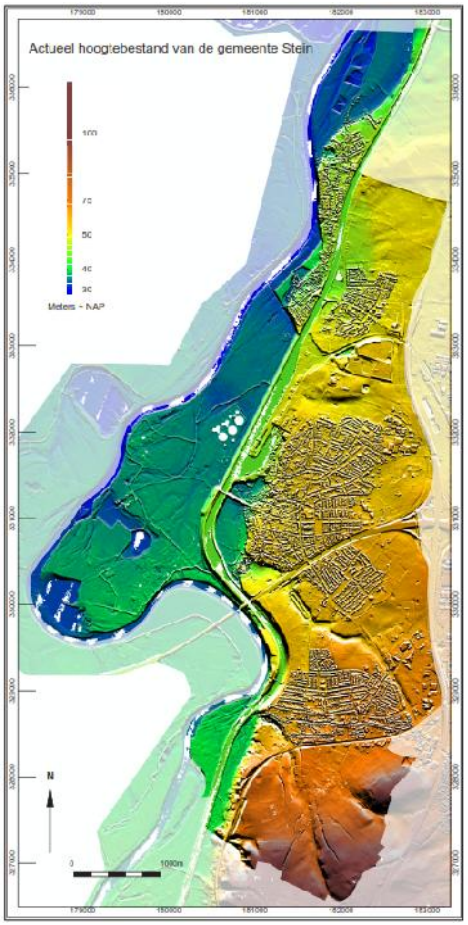
2.2 lössterrassen

Het landschap van lössterrassen is grotendeels gedurende de laatste ijstijd gevormd, toen op de oude Maasterrassen een pakket löss is afgezet. Löss is een zeer goed gesorteerde siltige leem (75% van de korrels is 2-50mm groot) die door wind uit de nog niet of nauwelijks begroeide vlaktes geblazen werd die onder het terugtrekkende landijs vandaan waren gekomen. Lössgronden zijn zeer vruchtbaar, goed te bewerken en houden voldoende vocht vast. Zodoende zijn ze zeer geschikt voor akkerbouw. De lössafzettingen vormden als het ware een deken over het landschap waardoor kleinere hoogteverschillen afgedekt werden.2 De dikte van de Limburgse lösslagen varieert van enkele centimeters tot meer dan 10 meter. De dikste afzettingen liggen op de plateaus van Schimmert, Margraten, Doenrade en Spekholzerheide, op de Graetheide en ten westen van Maastricht. Toch moet ook het lösslandschap vroeger reliëfrijker zijn geweest dan het nu is. Een belangrijke oorzaak voor de nivellering van het landschap is dat löss erg gevoelig is voor erosie. Vooral van hellingen zal gemakkelijk materiaal verspoelen en als zogenoemd colluvium worden afgezet in de beekdalen en het Maasdal. Dergelijke hellingprocessen zorgden voor het opvullen van laagtes en het geleidelijk glooiender worden van steile hellingen. Wanneer de begroeiing van het gebied aangetast wordt, neemt erosie sterk toe doordat de löss niet meer door wortels wordt vastgehouden en regen een directe impact op de bodem krijgt. Uit vondstmateriaal afkomstig uit colluvia blijkt dat de vorming van colluvia in hoge mate is gerelateerd aan ontginningsfasen van de zeer vruchtbare lössterrassen door de mens. Deze ontginningen dateren met name uit het Neolithicum (5000-tot 2000 voor Chr.), de late ijzertijd (250 tot 12 voor Chr.), de Romeinse tijd (12 voor Chr. tot 250 na Chr.), de volle middeleeuwen (1000-1250) en latere perioden.3 In beek- en droogdalen kunnen meters dikke colluvia voorkomen, waaronder goed geconserveerde archeologische resten aanwezig zijn. Behalve door een aantal beken, zoals de Geul en de Ur, wordt de afwatering van de terrassen verzorgd door zogenaamde droogdalen. Droogdalen zijn gedurende de laatste ijstijd ontstaan toen de bodem nog bevroren was. Door cycli van opwarming en bevriezing en het watertransport dat over het bevroren oppervlak moest plaatsvinden, sleten de dalen op een kenmerkende manier uit. Door verschillen in opwarming aan beide zijden kreeg het dal een asymmetrische vorm.4 In de droogdalen stromen nu geen beken, omdat het water in de bodem wegzakt. Tijdens hevige regenbuien zorgen ze nog steeds voor de afvoer van water.

1 Berendsen 1996, 70-80
2 Bouten *et al.* 1985
3 Boenigk & Hagedorn 1996
4 Berendsen 1997, 13- 15.

Afb 3. De geologische opbouw van de gemeente Stein

Afb 4. Actuele hoogtekaart

2.3 dalvlakten

Buiten de al in de laatste ijstijd door lössafgedekte Maasterrassen, bevat het grondgebied van de gemeente Stein ook een holocene dalvlakte. Dit is een zone waarin de Maas vanaf het einde van de laatste ijstijd actief is. Deze zone is een uiterst dynamisch deel van het landschap waarbinnen de verschillende takken van de Maas regelmatig hun bedding hebben verplaatst.[5] Overstromingen na een dooiperiode stuwden de ijswallen op, waardoor Maasverplaatsingen optraden en ook delen van grond en het landschap werd opgestuwd. De Maas zet bij overstromingen sedimenten af, maar voert die ook vaak weer weg. Zo kunnen door sedimentatie ruggen ontstaan die goed geschikt zijn voor bewoning, maar tegelijkertijd kunnen oude vestigingslocaties weggespoeld worden. Dit laatste is een fenomeen dat in het Steinse Maasdal maar al te goed bekend is, gezien het wegspoelen van het kasteel en de oude dorpskern van Elsloo, dat in historische bronnen vermeld wordt.[6]

2.4 bodem

Er zijn binnen de gemeente twee bodemsoorten te onderscheiden: rivierafzettingen op het laagterras van de Maas en lössgrond op de hoogvlakte rond Elsloo. De riviergronden zijn gelokaliseerd in het gebied tussen de Maas en het Julianakanaal. Langs de Maas bestaan deze riviergronden uit jonge riviergronden, meer naar het Julianakanaal uit oudere rivierkleigronden. Het gebied ten oosten van het Julianakanaal bestaat uit lössgronden.

[5] Paulissen 1973
[6] Zie o.a. Paulissen 1973

de oudste geschiedenis

3 de oudste geschiedenis[7]

3.0 inleiding

De oudste geschiedenis van Stein is alleen te achterhalen via archeologisch onderzoek. Geschreven bronnen waren er toen nog niet. Vandaar dat we door te graven het verleden naar boven kunnen halen. De bodem van Stein zit vol met oudheden. Er zijn dan ook al heel wat opgravingen binnen de gemeente Stein uitgevoerd. Sommige daarvan hebben resten aan het licht gebracht die internationaal bekend zijn geworden. Zoals o.a. het Bandkeramisch grafveld van Elsloo en de neolithische grafkelder van Stein.

3.1 dokter Beckers en pater Munsters

Het feit dat in Stein veel onderzoek is gedaan is vooral te danken aan twee bijzondere amateur archeologen, de arts H.J. Beckers uit Beek en pater A.J. Munsters uit Stein. Beide markante heren hebben hun sporen in de archeologie door jarenlang onderzoek verdiend. De huisarts Hendrik Joseph Beckers (1862 – 1950) uit Beek startte in de jaren twintig van de vorige eeuw een systematisch en diepgravend archeologisch onderzoek in Stein en directe omgeving.[8] Hij groef onder andere diverse Romeinse gebouwen en begraafplaatsen op, deels in samenwerking met professor Holwerda uit Leiden. Ook onderzocht hij in Stein en Obbicht grote vroegmiddeleeuwse (zogenoemde Merovingische) grafvelden en bracht hij de bijgaven uit de graven onder in zijn collectie. Van bijzonder belang was zijn ontdekking van de Bandkeramische cultuur in Stein. Met deze vondst verlengde hij de voorgeschiedenis van Stein en omgeving met duizenden jaren. Dokter Beckers wordt beschouwd als een van de pionieren van het onderzoek naar de Bandkeramische cultuur in Nederland. Sporen van deze cultuur ontdekte hij niet alleen op diverse plekken in Stein, maar ook in Beek, Elsloo en Urmond. In zijn oudheidkundige verkenningen werd hij ondersteund door een aantal vaste informanten, zoals A. Janssen en H. Hennekens. Deze wezen hem op archeologische verschijnselen in het veld waarna vaak een opgraving onder leiding van de dokter volgde.

Afb. 5. Dokter Beckers en Toni Janssen tijdens het onderzoek naar de Romeinse gebouwen in het huidige havengebied te Stein, medio jaren twintig van de vorige eeuw

[7] Deze tekst is grotendeels overgenomen en aangevuld met nieuwe bevindingen uit de publieksfolder die t.b.v. van de eerste verwachtingskaart is gemaakt en geschreven door W. Hendrix.

[8] Beckers & Beckers 1940

Afb. 6. Pater Munsters en Professor Modderman bespreken een vondst onder grote belangstelling van toehoorders tijdens de opgraving van het Bandkeramisch grafveld te Elsloo

Dokter Beckers documenteerde zijn onderzoek op wetenschappelijke wijze en hiervan plukken we tot op de dag van vandaag de vruchten. In 1940 bracht hij samen met zijn zoon het lijvige boek Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg uit, waarin hij verslag doet van twintig jaar archeologisch onderzoek. Ook al is dit boek op sommige punten achterhaald, het vormt nog steeds één van de belangrijkste inventarisaties voor de archeologie in Limburg. Zijn omvangrijke en waardevolle archeologische verzameling bracht hij onder in een klein museum in Beek. In de jaren zestig werd de verzameling Beckers naar Stein overgebracht. Ze kwam in beheer bij de tweede bijzondere amateurarcheoloog: pater Munsters.
Pater Antonius Johannes Munsters m.s.c. (1906 – 1993) werkte vanuit het seminarie en klooster van Stein. Op het terrein van het (voormalige) kloostercomplex Stein is de ruïne van een middeleeuwse burcht aanwezig en pater Munsters deed daar veel oudheidkundig onderzoek. In dat verband heeft hij dokter Beckers leren kennen en ook diens zoon Gabriël, die eveneens arts te Beek was. Pater Munsters begon als historicus maar trad na de dood van dokter Beckers Sr. in zijn archeologische voetsporen. In Elsloo vond ook hij sporen van de Bandkeramische cultuur, aansluitend op de eerdere ontdekkingen van dokter Beckers. Deze vondsten kwamen aan het licht bij de aanleg van wegen en de bouw van woningen aan het einde van de jaren veertig. De grote verdiensten van pater Munsters waren niet zo zeer zijn eigen ontdekkingen en opgravingen, maar zijn succesvolle inspanningen om de archeologische instanties te overtuigen van de noodzaak om in Elsloo en Stein onderzoek te verrichten.

Dit moest gebeuren voordat alles verloren zou gaan door de grootschalige woningbouw in die tijd. In de archeologie zijn de omvangrijke opgravingen van de grote Bandkeramische nederzettingen in Stein en Elsloo (door de onlangs overleden Leidse professor Modderman) wereldberoemd. Ook het Bandkeramische grafveld van Elsloo is overal bekend. In 1963 stootte professor Modderman bij de opgravingen te Stein op een vloer gemaakt van grote keien.9 Het graf bevatte crematieresten van meer dan 30 personen en een aantal bijgaven zoals een urn, een kraaghalsflesje en een 20-tal pijlspitsen uit dierenbeenderen en ca. 100 pijlpunten uit vuursteen. Samen vormden ze een unieke grafkelder uit de Steentijd (ca. 3400 v. Chr.). Op die vloer lagen de verbrande beenderen van de doden van een boerengemeenschap die hier woonde. Pater Munsters heeft zich ervoor ingezet dat dit archeologisch monument ter plekke bewaard bleef door er een museumgebouw overheen te laten bouwen. Dit museum, het huidige Museum voor Grafcultuur in Stein, is een van de weinige plaatsen waar nu nog iedereen de rijke voorgeschiedenis van Stein met eigen ogen kan aanschouwen.

9 Modderman 1964

Daarnaast zijn grafinventarissen te zien uit een oudere fase van de Nieuwe Steentijd, uit de Late Bronstijd, Vroege IJzertijd de Romeinse periode, De Merovingische periode en de Vroege Middeleeuwen. Al deze graven en de begrafenissen hebben hun eigen, bijzondere karakter. De vroegste geschiedenis van het huidig landschap van de Maasdalrand begint eigenlijk zo'n 13000 jaar geleden. Het grondgebied van Stein was al in de oude-steentijd bewoond, al zijn daarvan niet veel details bekend. Dat geldt ook voor de midden-steentijd. De laatste ijstijd loopt ten einde en op de zeer vruchtbare lössgronden ontstaat bebossing die uitgroeit tot een oerbos. Deze bossen zijn rijk aan wild. In die tijde leefden de mensen als jagers, vissers en verzamelaars. Zij lieten sporen na in de vorm van vuurstenen werktuigen.

3.2 nieuwe steentijd Bandkeramiekers [10]

Pas in de nieuwe-steentijd krijgen mensen een vaste woonplaats. Akkers en vee gaan een grote rol spelen in het dagelijkse bestaan. In die tijd verschijnen de eerste bewerkers van de gronden. Rond 5250 v. Chr. werden enkele kleine gehuchten gesticht aan de rand van de Graetheide door boerenimmigranten uit Midden-Duitsland op het grondgebied van het huidige Elsloo, Stein, Geleen en Sittard. Zij komen niet zonder reden. Zij volgen de uiterst vruchtbare lössgordel naar het westen. De Maasdalrand was voor hen een uitstekende plaats om zich te vestigen. Voor landbouwers zijn namelijk, tot de uitvinding van de kunstmest in de 19e eeuw, een viertal zaken steeds van essentieel belang : de aanwezigheid van water, bossen, weidegronden en akkerland. In de Maasdalrand waren deze zaken ruim voorhanden. Bronnen en weidegronden in het Maasdal, vruchtbare akkers en bossen boven de Maasdalrand. De gehuchten die door de boerenimmigranten werden gesticht, telden aanvankelijk ieder zo'n drie tot vijf boerderijen maar groeiden in de loop van de generaties, zodat vooral de westrand van de Graetheide langs de Maas en de Ur dicht bewolkt raakte.

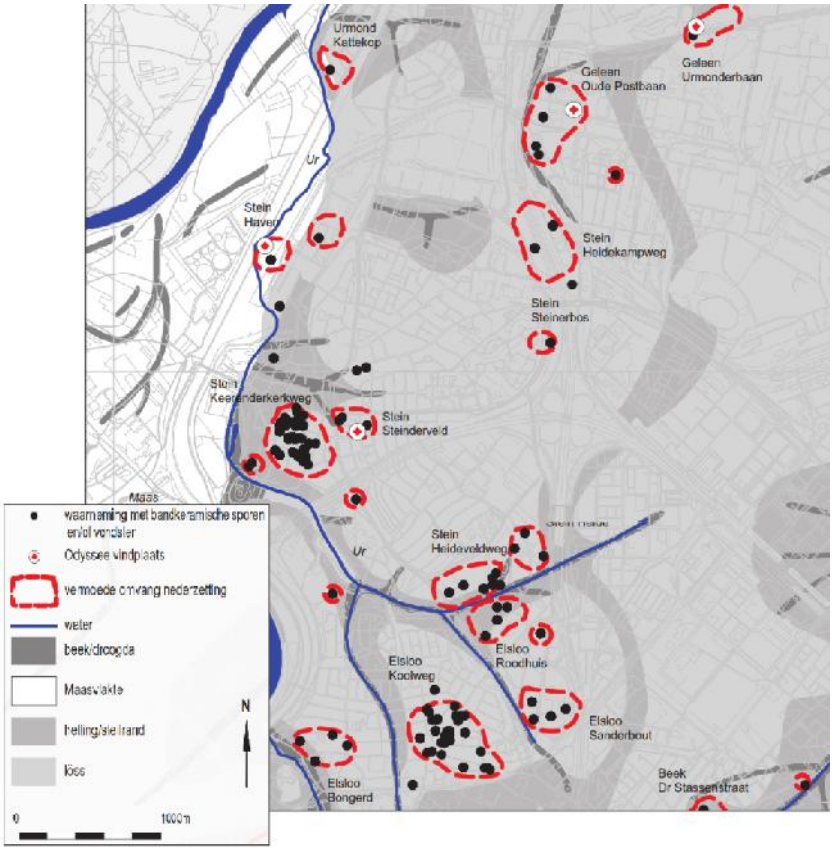

Afb. 7. inhoud van graf 4 van het Bandkeramisch grafveld te Elsloo waaronder een versierde pot, een maalsteen, pijlspits en een dissel

[10] overgenomen uit "Stein een gemeente vol oudheden, archeologische beleid 2010", Archol, auteur P. van de Velde

Afb. 8. reconstructie van een Badkeramische nederzetting

Afb. 9. verspreidingskaart van de Bandkeramische nederzettingen in Stein tussen 5300-4900 v Chr.

Archeologen noemen deze eerste, in opgravingen goed herkenbare landbouwgroepjes de Bandkeramische cultuur, naar de typische versiering van het aardewerk.
Deze cultuur wordt ook wel LBK genoemd, naar het Duitse Linearbandkeramische Kultur. Zij verbouwden graan op akkers bij de dorpen, en gingen met hun vee in de zomer naar noordelijker streken om te weiden in het laagland langs de grote rivieren. De nalatenschap van deze cultuur in de bodem bestaat uit sporen van huizen en dorpsterreinen met een omvang tot wel enkele tientallen hectaren. Grondverkleuringen in de bodem geven aan waar ooit de boerderijen stonden, en verraden ook de kuilen ernaast die geleidelijk gevuld werden met afval. Kaf van het dorsen, verbrande maaltijdresten, potscherven, gebroken en versleten werktuigen zoals maalstenen, pijlspitsen en messen gunnen een blik op hun leven. Beroemd is de nederzetting aan de Koolweg in Elsloo11, die voor ongeveer een derde is onderzocht en waar meer dan 100 boerderijen werden gevonden in bijna drie hectare opgegraven terrein. Die boerderijen stonden er niet allemaal tegelijkertijd, gedacht wordt aan vijf tot tien erven per generatie. In hetzelfde Elsloo is uit de periode van de Bandkeramische cultuur een compleet grafveld aangetroffen, uniek in Limburg, in het hele Bandkeramische gebied bijzonder: het dichtstbijzijnde bekende grafveld uit dezelfde periode ligt bij Maastricht.12 Het volgende ruim veertig kilometer oostwaarts, in Duitsland. Er zijn in dit grafveld meer dan honderd graven aangetroffen met gecremeerde of in slaaphouding ter ruste gelegde vrouwen, mannen en kinderen, sommigen door geweld omgebracht, met of zonder nog zichtbare bijgiften voor de reis naar de andere wereld, een bonte verzameling13.
De Bandkeramische cultuur verdween rond 4900 v. Chr. even plotseling als zij gekomen is, waarom is niet duidelijk. Het is aannemelijk dat er binnen de gemeente Stein vanaf de Bandkeramiekers eigenlijk constant bewoning is geweest en het behoort daarmee tot de oudst bewoonde gebieden van Europa. De

Stein-groep: een grafkelder uit de nieuwe steentijd14

Afb. 10. grafkelder uit de Stein-groep te bewonderen in het museum van Stein

In 1963 werd door professor Modderman uit Leiden een spectaculaire vondst gedaan. Hij ontdekte tijdens de opgraving van een Bandkeramische nederzetting in Stein bij toeval een grafkelder die helemaal niet bij de Bandkeramische cultuur hoorde.15 De vondst bestond uit een stenen vloer en vier gaten waarin dikke palen hebben gestaan. Het hout van die palen is volledig vergaan. Het geheel meet 5,50 bij 1,75 meter. De rangschikking van de stenen suggereert een indeling in drie ‘kamers’. De stenen zijn afgedekt met een dun laagje aarde. Daarop lagen de crematieresten van meer dan dertig personen. Bij de menselijke overblijfselen zijn een aardewerken pot, een aardewerken flesje, bijna honderd vuurstenen pijlspitsen en een twintigtal benen spitsen gevonden. De vondst hoort thuis in een tijd waarin men gewoon was zijn doden in een grafkelder bij te zetten. De hunebedden in Drenthe zijn daarvan een bekend voorbeeld. Deze hunebedden zijn echter uit grote keien opgebouwd. Zulke keien waren in de buurt van Stein niet beschikbaar. In plaats daarvan gebruikte men voor deze grafkelder dikke palen. Zij droegen een dak dat ook van vergankelijk materiaal gemaakt was. Een ander verschil met de hunebedden is dat de doden van Stein gecremeerd zijn, in de hunebedden zijn de

[11] Beckers & Beckers 1940; Modderman 1970; Van Wijk 2002; Van Wijk -Porreij-Lyklema 2015.
[12] Meurkens & Van Wijk 2008.
[13]Modderman 1970; Van de Velde 1979
14 overgenomen uit “Stein een gemeente vol oudheden, archeologische beleid 2010”, Archol, r C.C. Bakels
15 Modderman 1964

mensen begraven. Dit maakt het graf van Stein tot iets heel bijzonders. Er is geen ander graf bekend waarmee het te vergelijken is. De groep mensen en de daarbij behorende cultuur, die dit graf aan ons naliet, is dan ook de Stein-groep genoemd. Daarmee heeft Stein de naam gegeven aan een cultuur uit de nieuwe-steentijd. Het spreekt vanzelf dat de resten van de grafkelder tot nationaal monument verklaard zijn. De grafkelder is nu nog te bezichtigen in het speciaal voor dit graf gebouwde museum. De hellingen en terrasranden werden gebruikt voor akkerbouw. Gedurende deze periode is veel bos gekapt en groeide het areaal cultuurland sterk. In de brons- en ijzertijd en Romeinse tijd zette dit proces zich voort.

3.3 de brons- en ijzertijd[16]

Tussen 2500 en 2000 v. Chr. wordt een belangrijke technologische ontwikkeling in onze streken geïntroduceerd. Veel werktuigen die de mens in het dagelijkse bestaan nodig heeft, werden al duizenden jaren lang gemaakt van (vuur)steen, bot of hout. Nu kwamen daar koper en brons en nog later ijzer bij. Hiermee kwam de Steentijd tot een eind, waarmee niet gezegd is dat vuursteen niet meer gebruikt werd als materiaal. In Zuid-Limburg komt vuursteen van nature voor, terwijl koper en tin (de grondstof voor brons) van verre gehaald moest worden, bijvoorbeeld uit Zuid-Engeland, Bretagne of de Alpen. Brons werd daarom in het begin van deze periode vooral voor luxevoorwerpen als sieraden, bijlen en zwaarden gebruikt.[17] Zwaarden en bijlen uit deze periode worden af en toe bij baggerwerkzaamheden in de Maas naar boven gehaald. Zo is uit de gemeente Stein een bronzen zwaard bekend dat bij Meers gevonden is.[18] Sieraden worden vooral in graven van – vermoedelijk – bijzondere mensen gevonden.
Meestal bestaat een graf uit niet veel meer dan een urn met de gecremeerde resten van een lichaam. Deze urnen werden begraven op grote grafvelden, de zogenaamde urnenvelden. Een mooi voorbeeld van zo'n urnenveld kan op de Boshoverheide bij Weert bezichtigd worden, maar ook in Stein hebben twee urnenvelden gelegen: rond de Mauritsweg en rond de Keerenderkerkweg. Een derde urnenveld ligt vermoedelijk in Elsloo.[19] Er is dus al veel bekend over de grafvelden uit de metaaltijden, maar er zijn tot nu toe weinig sporen van nederzettingen aangetroffen. Dat komt doordat families in deze tijd op enige afstand van elkaar woonden. Men woonde in een boerderij met een erf eromheen en de buren konden wel een paar honderd meter verderop wonen. Een 'dorp' bestond dus uit een losse spreiding van boerderijen zoals je bijvoorbeeld nu in Flevoland ziet. Dat men zich wel als dorpsgemeenschap beschouwde, blijkt uit het feit dat al die families die los van elkaar woonden gebruik maakten van hetzelfde grafveld. Dit betekent dat we in Stein zeker van twee 'buurtgemeenschappen' uit kunnen gaan: één rond de Mauritsweg[20] en één rond de Keerenderkerkweg.[21]

3.4 de Romeinen[22]

Rond het begin van onze jaartelling veroverden de Romeinen zuidelijk Nederland. Ook Stein kwam toen in het Romeinse Rijk te liggen en de nieuwe situatie ging niet ongemerkt aan deze plek voorbij. Met de komst van de Romeinen werden ook grote delen van de Limburgse plateaus ontgonnen. Daar stichtte men grote agrarische bedrijven (villa's), die graan produceerden voor de steden en garnizoenen. Er werden tenminste één en mogelijk meer Romeinse villa's gebouwd. Daarbij moet aan wat anders gedacht worden dan een hedendaagse villa. De Romeinse villa, ook wel villa rustica genoemd, was een groot boerenbedrijf.

16 overgenomen uit "Stein een gemeente vol oudheden, archeologische beleid 2010", Archol, L.G.L. van Hoof
17 Fontijn 2003
18 Hendrix 1995
19 Van Wijk 2008.
20 Schuyf & Verwers 1976.
21 Modderman 1970; Van Hoof 2000; Van de Linde & Van Wijk 2008.
22 Deels overgenomen uit "Stein een gemeente vol oudheden, archeologische beleid 2010", Archol, *L.G.L. van Hoof*

Vóór de Romeinse bezetting produceerden de inheemse boeren vrijwel uitsluitend voor hun eigen behoefte. Binnen het Romeinse rijk voldeed dit systeem niet meer en moest er voor de bestuurlijke centra en het leger op efficiënte wijze voedsel geproduceerd worden. Dat gebeurde op planmatig opgezette villa's. Een villa bestond uit een hoofdgebouw en een aantal bijgebouwen zoals stallen en schuren. Daarbij hoorden verder een eendenvijver, een moestuin en een boomgaard. Soms was er ook een bloementuin. Het geheel was omgeven door een greppel of een heg. Daarbuiten lagen weilanden en akkers. De veestapel omvatte runderen, schapen, geiten en zeker ook varkens. De Romeinen waren dol op speenvarken. Het voornaamste product van de akkers was tarwe. De eigenaren van de villa's konden rijk worden en zich Romeinse luxe permitteren. Na hun dood werden zij bij hun bedrijf begraven.

In Stein en Elsloo zijn twee grafveldjes, waarvan één met drie stenen askisten, gevonden.23 Dergelijke askisten zijn echte luxegoederen en waarschijnlijk kunnen de mensen die hierin begraven zijn geïdentificeerd worden als villabewoners. Aanwijzingen over hoe de gewone mensen geleefd hebben, zijn o.a. verkregen door de opgraving van een houten boerderij in het havengebied.24

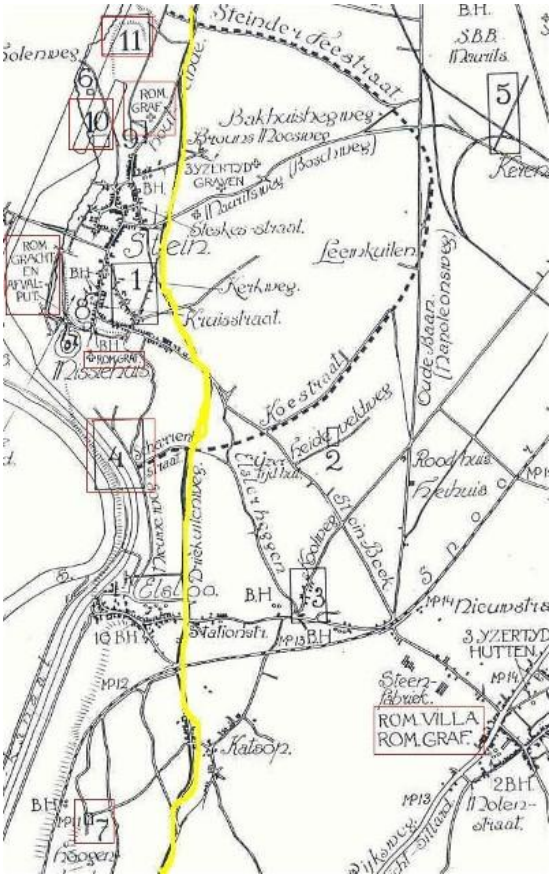

Afb. 11. plattegrond van een Romeinse villa

[23] Beckers & Beckers 1940; Bogaers 1959.
[24] Holwerda *et al.* 1928; de Grooth & Mater 1997.

Afb 12. de bewezen hoofdwegen in het gebied in de Romeinse tijd in een groter verband: via Belgica, Boulonge sur Mere (F) -Maastricht-Heerlen-Keulen (zwart, Maastricht-Nijmegen (rood), Heerlen-Xanten (blauw). Grevenbicht-Sittard (geel). Van andere wegen bestaan geen archeologische bewijzen. Deze worden wel verondersteld en gestippeld ingetekend: Rekem-Sittard (zwart), Maastricht-Sittard (groen).

Afb 13. kaart met opgravingen van dokter Beckers in de 20- en 30-er jaren. Met rood omkaderd de opgravingen uit de Romeinse tijd. In geel de door dr. Beckers veronderstelde Romeinse weg, die werd verkregen door de vindplaatsen via het bestaande wegenpatroon met elkaar te verbinden.

In het midden van de 3de eeuw bereikte de bevolkingsomvang een hoogtepunt en nam daarna weer af. De villa's werden verlaten en de plateaus raakten weer bebost. Er zijn in Limburg resten van circa 80 villa's gevonden, waarvan de meeste langs de grote wegen lagen. De belangrijkste Romeinse nederzettingen waren Maastricht (Trajectum ad Mosa) op de kruising van de weg Boulogne-Keulen en de Maas en Heerlen (Coriovallum) op de kruising van de wegen Xanten-Aken en Boulogne-Keulen. Ook in de gemeente Stein, zijn een aantal Romeinse villae opgegraven; Romeinse wegen zijn echter niet gevonden.
Een van de belangrijkste zaken die men nodig heeft om de ontwikkeling van een gebied te doorgronden is de kennis van het oudste wegenpatroon. Al in de Keltische periode bestonden er wegen. Hoewel we over deze periode bijna niets af weten, moeten we deze toch niet als een primitieve periode zien. De Keltische wegen waren door het gebruik platgelopen banen. Het zijn die wegen die Caesar gebruikte om onze streken te veroveren (57-52 VC). Van de Romeinen is bekend dat zij, als ervaren en goed georganiseerde kolonisatoren, hun wegennet uitbouwden om de pax romana te vestigen in de bezette gebieden. Toch is het beeld van de heirbanen die bekleed waren met stenen te idealistisch. In onze streken werden plaatselijke materialen verwerkt, meestal was dit grind. Over de hoofdwegen tussen de grote plaatsen in de Romeinse tijd bestaan in de literatuur duidelijke beschrijvingen, op lokaal niveau ontbreken deze echter. Gezien de vele vondsten uit de Romeinse tijd in Stein, is het ondenkbaar dat er hier toen geen verbindingswegen hebben bestaan. De streek tussen Maas en Rijn was toen vrij dicht bevolkt met een evenredig uitgebreid wegenstelsel. Het probleem is om deze te traceren.

Wij denken overigens ook dat er in de Romeinse tijd een (secundaire) noord-zuid verbinding aan deze zijde van de Maas heeft bestaan maar dat dit niet de vaak als route veronderstelde (Gemeyn) Heerstraat is geweest, dit was een middeleeuwse weg. Ook worden oude oost-west lopende wegen (zoals de weg Stein-Beek en Geulle-Beek) gezien als onderdeel van verbindingen tussen de Romeinse Heerbaan op de linkeroever (de zgn. Via Mosae) en de weg Aken – Xanten die bij Tuddren aansluiting hadden.

Het is echter meer voor de hand liggend dat voor de Romeinse noord-zuid route aan de oostzijde (rechteroever) van de Maas de helling langs de dalrand volgde. Deze kwam van Bunde en liep vervolgens over Geulle a/d Maas, Materberg, Terhagen, Elsloo, Stein en verder. Het vormt de kortste verbinding tussen de Romeinse vondsten op de Pendersjansknup (gelegen tussen de Slingersberg en de Snijdersberg) en de haven van Stein. Tevens loopt deze weg langs de begraafplaats in het Hoge Bos te Elsloo en over de Scharberg waar een inheemse nederzetting heeft gelegen van de Germaanse Scuni (gevonden tijdens de aanleg van het Julianakanaal vlak bij de autowegbrug).

de omvorming van het land-schap

4 de omvorming van het landschap

4.0 inleiding

Het beschrijven van het middeleeuwse Maasdal is niet gemakkelijk. Dit komt mede doordat de archieven pas rond 1500 duidelijke informatie beginnen op te leveren. De middeleeuwen liepen toen al ten einde. Wat deze bronnen ons weergeven is eigenlijk een echo van de ontwikkelingen in de voorafgaande 1000 jaar (vanaf de Romeinse tijd). Desondanks is het toch mogelijk om aan de hand van de gegevens een beeld te vormen van de ontwikkelingen. De archiefbronnen staan namelijk vol verwijzingen naar gebeurtenissen en feiten die lang voor de vastlegging ervan zich hebben afgespeeld. Verder is het van belang om te weten dat de vermelde archieven een beeld geven van een maatschappij die op veel punten nog was ingericht zoals zij zich in voorafgaande eeuwen had gevormd.

4.1 de Merovingische periode (481-751) 25

De val van het Romeinse Rijk werd ingeleid door Germaanse troepen die in steeds grotere aantallen de Rijn overstaken. Een van de belangrijkste van deze groepen was die van de Franken (naar wie het huidige Frankrijk genoemd is). Zij waren het die een nieuw rijk in West-Europa stichtten. De perioden na de val van het Romeinse Rijk worden genoemd naar de koninklijke families van de Franken: de Merovingische en de Karolingische periode. De Merovingische periode (ongeveer 481 – 751 na Chr.) vormt een wat donkere periode in de geschiedenis. Er is maar weinig uit deze periode op papier gezet en het is politiek gezien een nogal tumultueuze tijd. Toch zijn er uit Stein uit deze periode vondsten bekend. Vlakbij het Kasteel van Stein zijn namelijk op de Grote Bongerd zo'n 75 graven uit een Merovingisch grafveld onderzocht.26 De mensen, die in deze periode meestal niet meer gecremeerd werden maar begraven, kregen hun 'zondagse pak' mee het graf in. Zo werden de vrouwen met hun mooiste sieraden begraven en kreeg een deel van de mannen zwaarden en strijdbijlen mee. Daarnaast kregen zij potten mee waarin eten en drinken zat voor het leven na de dood. Voor archeologen is het jammer dat de kerstening meebracht dat de doden niet langer meer met dergelijke giften begraven werden: de modegevoelige potten, gespen etc. vormen namelijk een belangrijk hulpmiddel om de graven te dateren en ze vertellen veel over het dagelijkse leven.

Ook na de Romeinse tijd blijven de oude routes of delen ervan van belang of worden vernieuwd, men moest namelijk met dezelfde natuurlijke omstandigheden, (moerassen en hellingen) rekening blijven houden. Hoewel er na de Romeinse periode ontvolking heeft plaatsgevonden zullen de plaatsen die wel bewoond bleven of opnieuw bevolkt raakten, via de wegen uit de voorafgaande periode met elkaar in verbinding zijn gebleven. Vanaf het einde van de Romeinse tijd, ca 400, raakt de Maasdalrand bevolkt door groepen Franken die in het Maasdal en zijdalen hun dorpen bouwen. Waar de Germanen zich vestigden, verdwenen de Romeinse villae om plaats te maken voor dorpen met het voor de Germanen karakteristieke nederzettingspatroon. Hoewel de Romeinse gebouwen verwoest worden, blijven de inheemse dorpen mogelijk toch bestaan. In dit proces raakten de handel en wegen in verval en de beschaving en kennis uit de oudheid ging voor een groot deel verloren. Hiermee beginnen de duistere, vroege middeleeuwen. De eeuwen waarvan we zeer weinig weten.
Van ongeveer 250 tot 750 verslechterde de waterafvoer van de Maas, zodat overstromingen toenamen. Het slib uit de zuidelijke leemgronden bezonk op de overstroomde dalgronden en zorgde voor het ontstaan van de uiterwaarden, die bijna uitsluitend als graslanden benut zouden worden, vaak in gemeenschappelijk gebruik.

[25] Deels overgenomen uit "Stein een gemeente vol oudheden, archeologische beleid 2010", Archol, auteur *C.C. Bakels*
[26] Beckers & Beckers 1940

Rond 600 zijn de dorpen klein en liggen op de hogere gedeelten en aan de voet of in de hellingen langs het Maasdal. Het zijn straatdorpen langs doorgaande wegen die mogelijk al (deels) bestonden in de Romeinse tijd, of zelfs eerder. Sommige dorpen zijn na de Frankische invallen nieuw gesticht, anderen kennen een pre-Romeinse oorsprong.

Afb. 14. profiel van het landschap omstreeks 600

De middeleeuwse Maasdorpen kenden allen eenzelfde wegenstructuur. Een doorgaande weg die bewoonde gebieden volgde in de rivier en beekdalen. Het Maasdal was zeer drassig (uitgestrekte broekgebieden). Door het Maasdal hebben dan ook geen doorgaande wegen gelopen. Om geen wateroverlast te krijgen liepen deze dan ook in de hellingen op de overstromingsgrens van de Maas en boven de bronnen in de Maasdalhelling. Voor het jaar 1000 kende men de haam niet en men gebruikte een tuig van riemen om dieren in te spannen. Dit had als gevolg dat de dieren zichzelf bijna wurgden indien zij een last een steile helling op moesten trekken. Veel bulkgoederen zoals granen werden derhalve nog lang in zakken op de rug van kleine paarden vervoerd. Deze liepen dan in een lange rij achter elkaar, de zogenaamde kinkepaarden. Een helling beklimmen moest dus geleidelijk aan gebeuren. Vaak bevinden zich in de buurt van een steile weg voetpaden die de helling wel geleidelijk volgen. Meestal zijn dat de restanten van de oudste route tegen de helling. Paarden waren overigens lang te kostbaar om te gebruiken als trekdier. Hiervoor werden de goedkopere koeien en ossen gebruikt. Ook na de invoering van de haam werden steile hellingen vermeden.

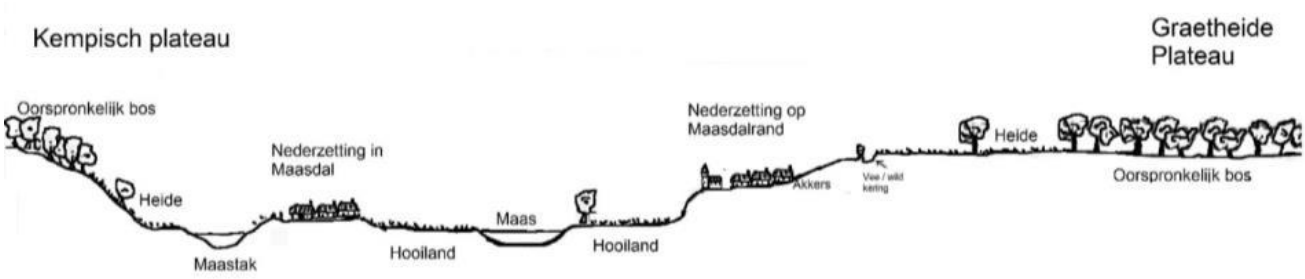
In het Maasdal kent de rivier diverse takken, waartussen de dorpen liggen. Bij overstromingen liggen ze dan op eilandjes. Het Maasdal zelf bestond toen uit hooilanden, weidegebieden, oerbossen en akkers op de hogere akkers. Ook de plateaus boven de hellingen zijn bebost (oerbos). De veeteelt is belangrijker dan de landbouw. De velden rond de dorpen zijn beperkt in omvang. Het leven was gebaseerd op gemeenschappelijk bezit en belang. Weidegronden en bossen waren van primair belang. Naar de weidegebieden voeren veedriften. De grenzen met het Graetbos worden door landweren gevormd. Langs de Maas werd de dorpsvorm gekenmerkt door een lintbebouwing aan een interlokale weg, die (boven het in het rivierdal gelegen wei- en hooiland) de rand van het terras volgde, waarop de akkers lagen. De dorpen zijn nagenoeg zelfvoorzienend. Geleidelijk zullen de dorpen zich langs de hoofdweg en de veedriften uitbreiden.

Bestaande weidegebieden worden omgezet in akkers, bossen in het Maasdal en op de plateaus worden gekapt, in de plaats komen nieuwe weidegebieden. De landweer als afscheiding van het weidegebied en het oerbos schuift geleidelijk op naarmate het bos verder wordt ontgonnen. In grote delen van Europa, zagen dorpen in de middeleeuwen allemaal het zelfde uit en leefden de bewoners volgens dezelfde grondslagen. In onze streken bestond de gebouwen uit vakwerk (houten skelet met vlechtwerk en lemen wanden).
De Maasdalrand was een geïsoleerd gebied, dat aan de oostzijde werd begrenst door het oerbos en ten zuiden van Elsloo door een drassig moerasgebied. De geïsoleerde liggingen en het feit dat Maasdorpen op en over de Maas georiënteerd waren is tot op de dag van vandaag terug te vinden in het dialect.

4.2 de Karolingische periode (751 -987)

In de Karolingische periode kwamen onze streken wat meer in het centrum van de wereldgebeurtenissen te liggen. De familie van de Karolingers, van wie Karel de Grote de bekendste is, was namelijk afkomstig uit het gebied tussen Luik, Maastricht en Aken. Het is dan ook niet zo gek dat Karel de Grote een paleis in Aken liet bouwen. In de daarbij behorende Dom zijn ook later nog veel Duitse koningen gekroond. Op een ander familiegoed werd door Willibrord de abdij Susteren gesticht. Deze abdij speelde samen met de bisschopszetel, eerst in Maastricht, later in Luik, een belangrijke rol in de kerstening van Zuid-Nederland. Mogelijk duikt uit deze periode voor het eerst een plaatsnaam uit de gemeente op: Elsloo. In de winter van 881 - 882 na Chr. richtten de Noormannen – die plunderend door de Lage Landen trokken – een winterkamp op dat gelegen was aan de Maas te Ascloa. Er bestaat onder onderzoekers al lang een discussie of het vroeg-middeleeuwse Aslao, Ascloha, Haslao, Haslon etc. betrekking heeft op Asselt bij Roermond of Elsloo. Het is geen uitgemaakte zaak dat als Elsloo of Asselt met het oude Aslao etc. te vereenzelvigen is. Recent onderzoek heeft in ieder geval uitgewezen dat de vermoedde locatie niet in de directe omgeving van de kerk van Asselt is te vinden maar dat het onderzoek niet andere locaties bij Asselt kan uitsluiten.27 Ook de plaats van de door de Noormannen als verdedigingswerk uitgebouwde palts is nooit gelokaliseerd. De aanname dat het bestuurscentrum van het kroondomein automatisch de burcht in de Maas zou zijn geweest is niet op feiten gebaseerd. Uit opdelingen en verkopen uit de 13e eeuw kan men opmaken dat Elsloo, Stein, Kotem (B) en Boorsem (B) ooit een geheel vormden waarvan het centrum nooit is vastgesteld. De naam Ascloha etc. kan dus op een veel groter gebied betrekking hebben gehad dan waar men nu van uit gaat. Ook speelt in de reconstructie van het oude Ascloha de wisselende loop van de Maas een rol. De overeenkomst in de naam van de eerste kasteelheer, de Hesloes, en de plaatsaanduiding Haslon geeft hier ook te denken.

In de Karolingische tijd (800-1000) verbeterde de waterafvoer. Op de hoger gelegen en daardoor drogere en tegen overstromingsgevaar beschutte terrasgronden ontstonden Frankische nederzettingen. De Maasvallei was een aanlokkelijk gewest door haar vruchtbare gronden, de aanwezigheid van een interlokale weg en de nabijheid van de rivier, die de landelijke isolatie doorbraken perspectieven op handelsactiviteiten bood. Ook de bouwlanden werden op de hogere terrassen en hellingen aangelegd. Toch woonde men liefs zo dicht mogelijk bij de Maas, waar de vruchtbare graslanden en weiden op de uiterwaarden lagen. Van groot belang waren de hooilanden in het dal. De hoeveelheid hooi was bepalend voor het aantal stuks vee dat men de winter kon doorhouden. Achter de akkers lagen de woeste gronden die hout en aanvullend veevoer leverden. Beemden, akkergronden en heide waren alle drie noodzakelijk voor de landbouw, maar het was een broos evenwicht. Ziekte onder het vee, onvoldoende hooi of andere externe oorzaken konden dit evenwicht gemakkelijk verstoren en dikwijls betekende die honger en armoede. Alleen langs de Maas en in de dalen van Geleen, Geul, Gulp en hun zijbeken is er in de vroege middeleeuwen bewoning. De plateaus zijn dan dicht beboste oerwouden. Tot rond het jaar 1100 zal de omvang van de dorpen en de omringende velden en wegen beperkt blijven. De woeste gebieden zijn dan uitgestrekt en aaneengesloten, de (groepjes) dorpen en omliggende gronden waren in feite kleine eilandjes in het oerbos, een zee van groen.

Afb 15. profiel van het landschap omstreeks 800

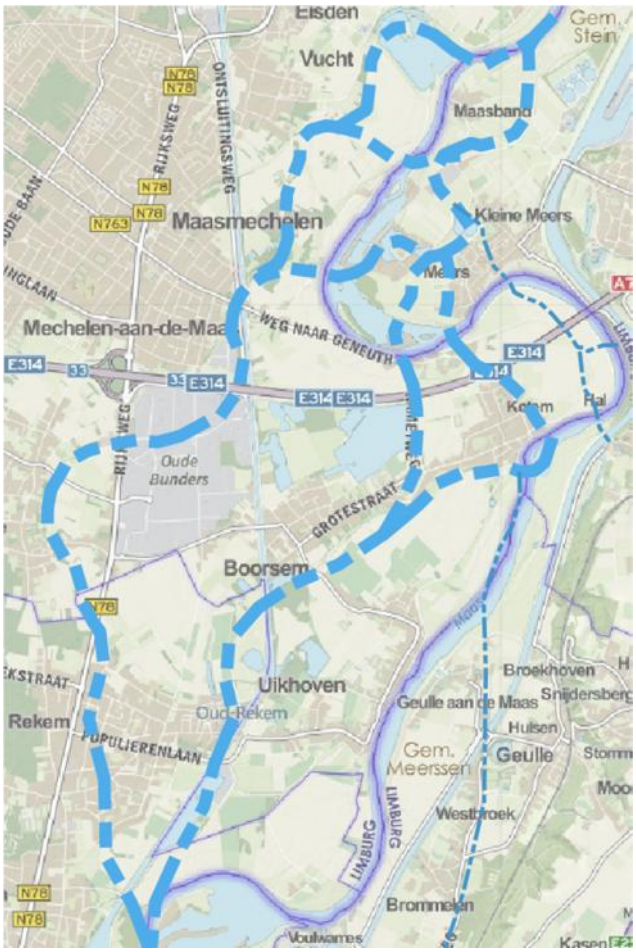
[27] Verhart 2017.

De Maas bestond in die tijd uit meerdere stromen naast elkaar. Tussen Rekem en Urmond heeft de Maas eeuwenlang een soort Biesbosch gevormd. Er vormden zich steeds nieuwe geulen, oude geulen werden opnieuw geactiveerd en met elkaar verbonden. De archieven spreken ook bij herhaling van een of twee hoofdstromen. Dit betekent dus dat er tegelijkertijd ook andere (secundaire) geulen bestonden. Bij laag water zal het water alleen door de hoofdstromen of zelfs door een geul stromen. Bij hoogwater echter liep het hele stelsel vol. Vanaf Rekem verdeelde het water zich en lagen de dorpen in het Maasdal zoals Rekem, Uikhoven, Grimbie, Boorsem, Kotem en Meers veilig op eilandjes. Had de Maas in die tijd, waarin men nog geen of lage dijken had, uit slechts een stroom bestaan, dan waren deze dorpen voor en na weggevaagd. Alleen doordat de kracht van het water zich kon verdelen, was het gebied voor bewoning geschikt. Zo kon het ook voorkomen dat na een overstroming een geul die normaliter alleen in de winter water bevatte veranderde in de bedding in de zomer. Of er ging een combinatie van oude en nieuwe geulen als hoofdstroom dienen. Op deze wijze veranderde de stroom binnen een beperkt gebied herhaaldelijk van koers zonder al te grote gevolgen. Tot ca. 1150 heeft de Maas tussen Herbricht en Neerharen rechtdoor gelopen en splitste zich in twee takken. De Geul liep vanaf de huidige uitmonding bij Voulwammes (Bunde) door de bedding van de tegenwoordige Maas om tussen Uikhoven en Kotem uit te monden in de oostelijke Maastak. Tussen Vucht en de Maasband kwamen de takken weer bij elkaar.

4.3 de hoge of late Middeleeuwen (1000-1500)

Tussen 1150 en 1179 zou er bij de splitsing van de Maas een opeenhoping van ijsschotsen hebben plaatsgevonden waarbij het water van de Maas naar rechts afboog en vervolgens de benedenloop van de Geul als bedding nam. De eerste fase van de grote Maasverplaatsing was hiermee een feit. Dit wordt de doorbraak bij de “Overslag” (tussen Itteren en Neerharen, de plaats waar de lijnpaarden die de schepen trokken de Maas moesten oversteken) genoemd. Voor 1450 verliet na een grote overstroming de Maas haar bedding tussen Kotem en de Hal en stroomde voortaan, in plaats van aan de westzijde, thans aan de oostzijde van de Hal. De kerk van Elsloo en een gedeelte van het dorp wordt weggespoeld. In 1459 wordt een nieuwe kerk (nabij de huidige kerk van Elsloo) ingewijd. Mogelijk hebben de geschetste veranderingen zich al veel eerder ingezet en kan dit gedateerd worden in de tijd dat Boorsem en Kotem (die voorheen tot Elsloo behoorden) bij Rekem werden gevoegd. Dat was omstreeks de eerste helft van de 14e eeuw. De Maasstroom kan dusdanig in sterkte zijn toegenomen dat deze dorpen toen al steeds meer gescheiden van Elsloo raakten. In 1458 verdeelt de Graaf van Rekem nieuw land onder zijn onderdanen dat ter beschikking is gekomen door Maas-verplaatsing, de “Nieuwe Erven” genaamd.
De Nieuwe Erven moeten echter ruim de tijd hebben gehad om voldoende te verlanden om als akkergronden uitgegeven te kunnen worden. Ook worden door diverse dorpen hun grenzen opnieuw beschreven. Dit alles duidt er op dat in een zelfde tijdvak ingrijpende veranderingen van de Maas-stromen en het Maaslandschap hebben plaatsgevonden die herinrichting noodzakelijk maakten. De veranderende Maasstroom zal niet alleen gevolgen hebben gehad voor de oudste kern van Elsloo aan de Maas, maar ook voor de oudste kern van Meers. Over het oude Meers is echter niks bekend.
De middeleeuwse dorpseconomie rustte op twee pijlers: de landbouw en de veeteelt. Voor enkele dorpen kwam hier nog een derde bij de scheepvaart, handel en visvangst op de Maas bij. In verband met de mestproductie waren de landbouw en veeteelt onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het vee stond in dienst van de landbouw als mestleverancier. Dit gold zowel voor schapen als voor koeien. Koeien waren belangrijke vlees en melkleveranciers. Dit legde ook beperkingen op aan de ontginningen. De opbrengst van de gronden bleef gebonden aan de grenzen die gesteld waren door de beschikbare hoeveelheid mest. Er diende een evenwicht te bestaan tussen de oppervlaktes aan cultuurgrond en woeste grond. Men kon niet ontginnen zonder een evenredige verhoging van de mestproductie. Grote natuurlijke weiden bleven nodig voor het weiden van vee.
Toen men rond het jaar 1000 begon geleidelijk aan de bestaande velden uit te breiden en nieuwe te ontginnen, diende het wegenstelsel deze ontwikkeling te volgen. Ook voor de afzet van de producten dienden er betere verbindingen te komen. Van de wegen moet men zich niet teveel voorstellen. Op zijn best waren het bekiezelde banen. In de feodale Middeleeuwen waren de wegen in zulke erbarmelijke staat dat er ’s zomers en op vlak terrein, soms tot twaalf paarden nodig waren om een volgeladen wagen te trek-

ken. 's Winters waren de wegen gewoon onbruikbaar. Behalve om tol te heffen, bekommerden de plaatselijke "heren" zich weinig om de wegen. Tot de 13e eeuw zal hieraan niets veranderen, op enkele initiatieven van grote heren of machtige abdijen na. Waar nieuwe velden niet meer vanuit de bestaande wegen waren te bereiken, werden vanuit deze, rechte (doodlopende) wegen aangelegd. Naar gelang de ontginningen opschoven, verlengde men deze wegen. Dit ging zo door totdat men de gewenste uitbreiding had bereikt.
Aan het uiteinde van de weg lagen dan de nog niet ontgonnen gronden waartegen de weg doodliep. Deze gronden bleven bebost of waren nog lang in gebruik als weidegronden; in dat geval werden de veldwegen tevens als veedrift gebruikt. De veldwegen werden eigenlijk door de boeren alleen in het voor- en najaar gebruikt als karwegen (voerstraten). De rest van het jaar fungeerden ze al of niet als voetpad. Het meeste verkeer gebeurde, tot ver in de vorige eeuw, te voet. Het is dus niet verwonderlijk dat het hele gebied doorkruist was met voetpaden. Deze liepen dan, vaak als verlengde van de doodlopende veldwegen, naar andere dorpen, sneden wegen af en verbonden de diverse gedeelten van het dorp met elkaar.
De veedriften behoren tot de oudste categorie wegen. In Elsloo waren dit veelal holle wegen. Dit had twee redenen, de weg werd tot op de kiezellaag onder de lösss door de kleine hoeven van het vee uitgelopen. Regenwater zorgde vervolgens op de hellingen voor de afvoer van de grond. Dit proces werd echter ook bewust bevorderd.

Afb 16. een schematische weergave hoe de situatie voor 1150 er waarschijnlijk heeft uitgezien. De oude Maas is geprojecteerd op de huidige ondergrond. De dikke streep-stippellijnen geven het vermoedelijk loop van de hoofdtakken aan. De smaller stippellijn beneden geeft de vermoedelijke loop van Geul aan.

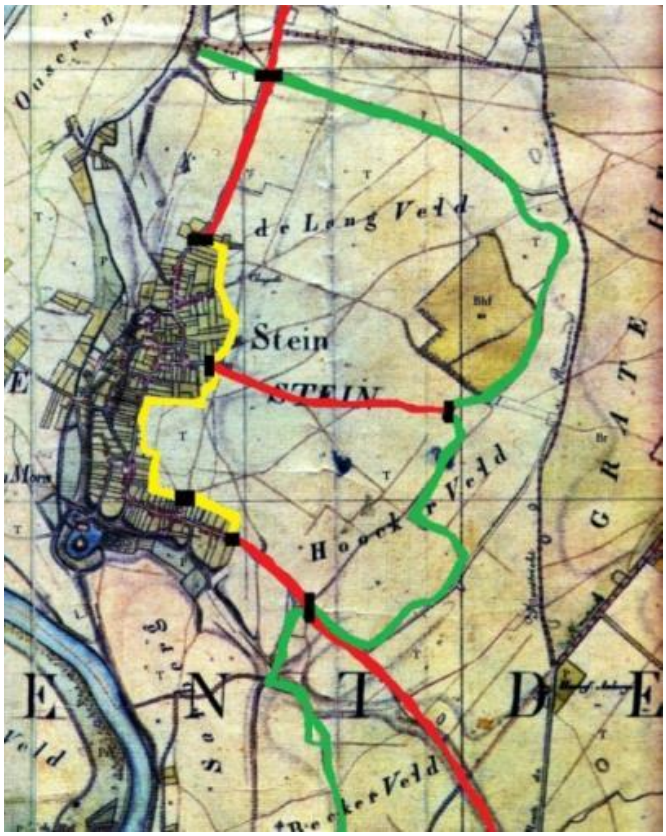
Afb 17. een schematische weergave hoe de situatie omstreeks 1500 er waarschijnlijk heeft uitgezien. De dikke streep-stippellijnen geven het vermoedelijk loop van de hoofdtakken aan. De Maas stroomt inmiddels ook door een deel door de vroegere stroom van de Geul.

Afb. 18. profiel van het landschap omstreeks 1100

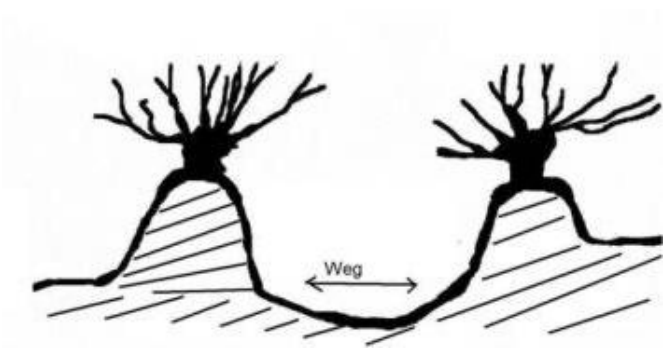
De steile wanden van de holle wegen fungeerden ook als een soort omheining, wat voorkwam dat de dieren uitwaaierden over de velden. De meeste holle wegen in Elsloo gaan terug op veedriften. Er waren meestal meerdere veewegen vanuit het dorp naar een weidegebied. Om het grasland langs de veedrift te ontlasten nam met telkens een andere route terug. Later worden deze veedriften nadat de weiden tot akkers omgevormd zijn veldwegen.

Het invoeren van het zogenaamde drieslag stelsel, verbeterde ploeg, invoering van de haam voor paarden, de behoefte aan voedsel van de gegroeide steden, dijkaanleg etc. heeft de landbouw grote sprongen vooruit gebracht. De kloosters nemen hierbij het voortouw. Grootschalige ontginningen en stichting van nieuwe nederzettingen en grote hoeven nemen een aanvang. Van de 11e tot het begin van de 14e eeuw verdrievoudigt zich de bevolking van Europa, met een sterke aanwas in de Lage Landen. Tussen 1200 en 1300 zal het cultuur-landschap zich plaatselijk zelfs verviervoudigen. Deze periode van explosieve groei valt samen met een tijdperk van een warmer klimaat. De dorpen breiden uit. Vanwege de bevolkingsgroei was het ook nodig om de akkers uit te breiden, hetgeen ten koste ging van de bestaande weidegebieden. Dit betekent dat er nieuwe weidegebieden moesten komen waarvoor het bos werd ontgonnen, de landweren opschoven en de veedriften werden verlegd. De bestaande elementen in het landschap verdwijnen echter niet maar worden verlengd of krijgen een andere functie. Kadastraal blijven ze echter herkenbaar, tot in onze tijd. Na 1300 neemt de bevolking door voedselgebrek en (daarmee samenhangend) door ziekte (pest) echter weer sterk af. De ontginningen stagneren om in de 15e eeuw op beperkter schaal weer op gang te komen. De middeleeuwse dorpsbewoners en hun bezittingen stonden in de middeleeuwen constant bloot aan diverse gevaren zoals ziekten, hongersnood, misoogsten, natuurrampen, weersveranderingen etc. Maar ook dienden het dorp, velden en vee beschermt te worden tegen gevaar komende vanuit de heide en bossen (die toen nog in contact stonden uitgestrekte woeste grondcomplexen tot

Afb 19. de Tranchotlkaart (1803) met daarop ingetekend in geel de dorpshaag, groen de landweer van het dorp Stein. In zwart de doorgangen en in rood de veedriften/doorgaande wegen.

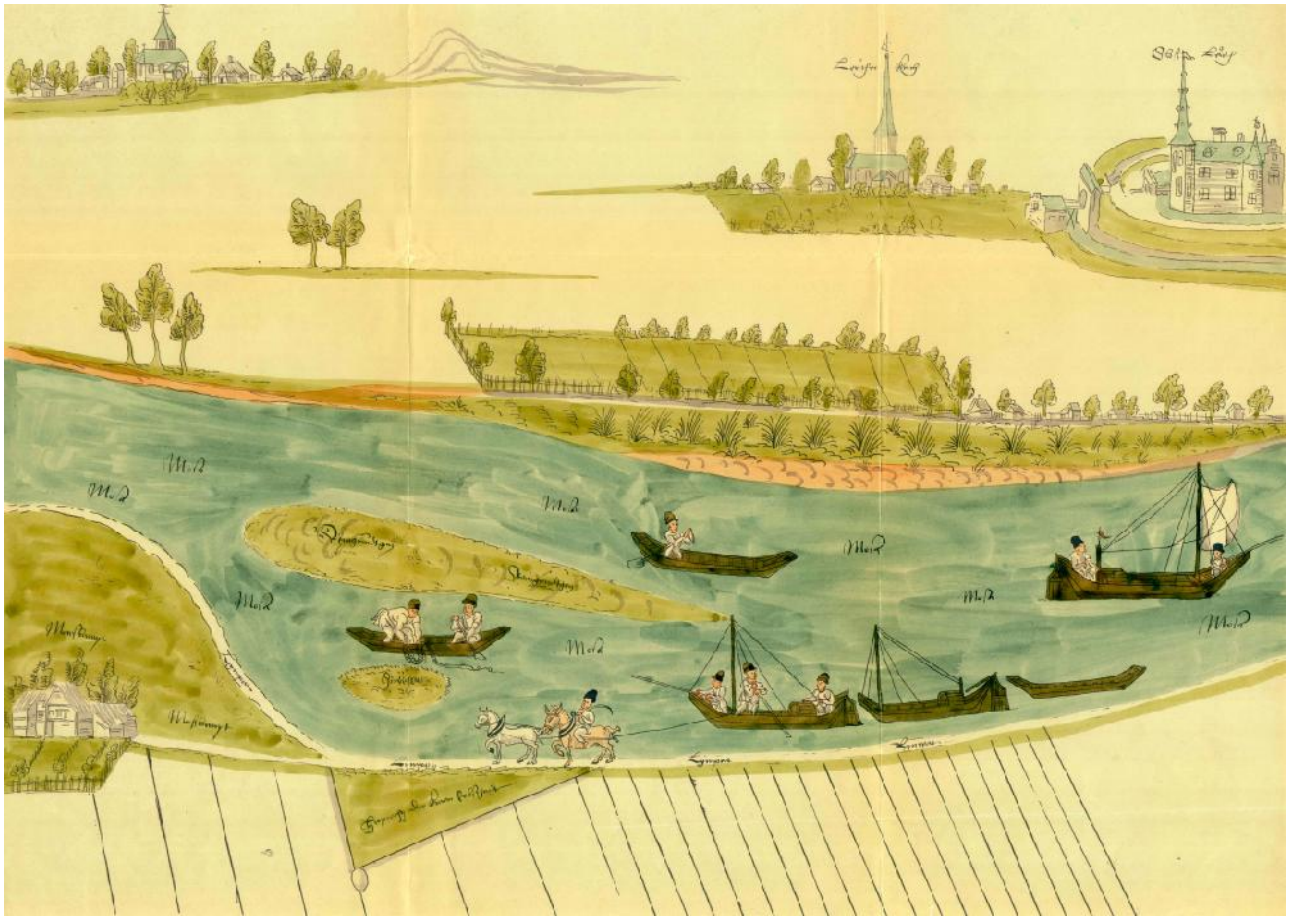
in Duitsland toe). Groot wild zoals wilde varkens, beren, wolven en herten bedreigden mens en dier. Het waren echter niet alleen dieren maar ook plunderaars waartegen men zich moest zien verweren. De middeleeuwse Maasdorpen kenden als bescherming twee ringen in de vorm van afscheidingen.
Een afscheiding werd gevormd door het aaneensluiten van dicht in elkaar gevlochten (getuynde) levende heggen die de huispercelen van het veld afsloten, de dorpshaag. Tussen de landbouwgronden en de woeste gebieden zoals ruwe niet omheinde graslanden (grousen) en bossen was een tweede afscheiding, de zogenaamde landweer. Feitelijk waren alle akkers en tuinen omheind om vee buiten te houden, terwijl een afrastering nu dient om vee binnen het weidegebied te houden. Voor beide afscheidingen bestaan diverse namen. Maar zowel voor de eerste als de tweede afscheiding wordt vaak landweer, heggen, hagen, landgraaf of heigraaf gebruikt, wat erg verwarrend werkt. Dat verschilt overigens van plaats tot plaats. In Berg was de aanduiding voor de dorpshaag, de Heggen ("Achter de Hegge") in Elsloo was dat weer de naam voor de landweer met de heide ("de Elserheggen"). In Stein is nog een groot deel van de landweer behouden gebleven. Deze worden aangeduid als de wallen van Stein, maar deze term is geïntroduceerd door de uit Beek afkomstige arts en archeoloog Dr. Beckers, die in de jaren 20 van de vorige eeuw een enorme bijdrage heeft geleverd aan de kennis van de streek. Hij meende dat de landweer de wallen waren van een Bandkeramische nederzetting, wat achteraf niet juist bleek te zijn.

Afb 20. Schematisch profiel van een veedrift met aan beide zijden opgeworpen begroeide wallen. Er is sprake van een bovengrondse holle weg.

In Urmond waren er wel wallen, dat waren de stadswallen van de vrijheid Urmond. Deze dienden zowel als stadsversterking en tevens als afscheiding met de akkers.De landweer vormde ook eeuwenlang de onveranderlijke grens van het grondgebied van de dorpen met de heide en komt in de grensbeschrijvingen van de dorpsterritoria als de landsgrens voor. Waar wegen, zoals de oude weg en de veedriften de dorpshaag doorsneden waren vauweren of valderen (vandaar o.a. de Valderstraat in Stein) aangebracht. Dat waren schuin geplaatste valhekken die zichzelf sloten, draaihekken of slagbomen.
Op sluiting van de toegangen was men zeer streng. Dat moest ook wel. De functie van de dorpshaag was tweeledig. Het buiten houden van wild en vee (bij nabeweiding van de stoppels na de oogst en braakland) uit de velden en binnen het dorp houden van alle loslopend kleinvee zoals geiten, ganzen, kippen en eenden en natuurlijk de varkens. De tweede afscheiding had ook meerdere functies. Deze diende om het op de heide of akkergebied met stoppels weidend vee te binnen het gebied te houden en te voorkomen dat het vee werd aangevallen door (groot)wild. Ook vormde de landweer een hindernis bij veeroof wat veelvuldig voorkwam door plunderende troepen. Door ervoor te zorgen dat alle landweringen van de aan de heide grenzende dorpen op elkaar aansloten, kreeg men een gesloten geheel rond de heide, alleen doorbroken door doorgangen voor wegen. Deze wegen vormden "gaeten", toegangen.
De meeste nog bestaande landweren dateren uit de 13e en 14e eeuw, maar zijn moeilijk te dateren vanwege hun opbouw uit aarde. Echter o.i. kennen veel van de nog bestaande landweren oudere voorgangers, korter bij de nederzettingen. Vanwege de uitbreiding van de velden werden nieuwe landweren aangelegd. De oude landweer werd dan dichtgemaakt en het tracé vervolgens als (veld)weg in gebruik genomen. Bij opgravingen bij de wallen in Stein door Dr. Beckers in 1924, constateert hij dat er sprake is van een buitenwal, een weg een gracht en een binnenwal. In eerste instantie zou men denken aan een "dubbele landweer" maar de namen Koestraat bij Nieuwdorp) en Veestraat (bij de Heidekamp ten noorden van Stein, door de Steinders de Lendjwaer genoemd) duiden op een verandering in functie van de landweer. Het lijkt er sterk op dat de oorspronkelijke landweer hier aangepast is om te komen tot twee afzonderlijke veedriften, twee bovengrondse "holle wegen die, voor zover bekend, nergens anders in Limburg voorkomen. In Zuid Limburg zijn namelijk het overgrote deel van de oude veedriften holle wegen.
De rivieren, dus ook de Maas, spelen in de handel een grote rol. Toch is het oude Romeinse wegenstelsel dat (deels) de basis gaat vormen voor het Middeleeuwse wegenstelsel. Het is de weg die als hoofdstraat

door de dorpen liep. Vanuit deze hoofdweg vetrokken wegen naar de velden en weidegebieden. In Elsloo was deze weg naar het veld de Elserveldweg (nu Wijngaardstraat), in Stein de Valderstraat. De velden met de namen van de gemeenschap zijn meestal de oudste velden. Elserveld en Steinderveld zijn hiervan voorbeelden.
In de late Middeleeuwen was scheepvaart op de Maas de belangrijkste transportmogelijkheid van noord naar zuid en omgekeerd. Vanuit het zuiden werd vooral Naamse steen, mergel, hout, steenkool en kalk aangevoerd, vanuit het noorden kwamen veel levensmiddelen zoals vis, kaas en olie. Urmond (in 1153 reeds vermeld als 'Overmunte') was in die tijd een belangrijke havenplaats aan de Maas. De opkomst van Urmond hield verband met de scheepvaart op de Maas. De schippers vonden hier een veilige ligplaats in een oude rivierarm, die uitgroeide tot een haven met een laad- en loskade, waaraan de tegenwoordige straat de Bath haar naam ontleent. De plaats ontwikkelde zich onder invloed van de haven en de handel en had bijna een stedelijke verdichting. Inmiddels had Urmond omstreeks 1300 stadsrechten verkregen, waarna het - althans aan de veldzijde - met aarden wallen en rondelen werd verstrekt. Waar de huidige Raadhuisstraat, de Koe- of Brugstraat, de Bergstraat en de Beekstraat de omwalling bereikten, werden mergelstenen poorten opgetrokken. Vanaf 1398 hoorde Urmond tot het Duitse hertogdom Gulik. Urmond was de enige Maashaven die Gulik had en was daardoor nogal belangrijk. De handelswaar werd dan ook vooral richting Gulik (Jülich) getransporteerd. Dit gebeurde via de Maasbaan die door Graetheide van Berg via Sittard naar het Duitse achterland liep. Dit was de enige met grind verharde weg. De weg was ook belangrijk als transportroute van Antwerpen naar het Rijnland via het veer in Berg. Dit veer wordt al in 1383 genoemd en was een van de weinige veerponten op de Maas waar ook vracht overgezet mocht worden. Vanuit Antwerpen werd vooral zeevis en kaas naar het oosten vervoerd; in omgekeerde richting

Afb 21. reproductie uit 1939 door Edouard Ponce-let, van oude kaarten van de Maas bij Leuth uit het jaar 1561. Op de afbeelding is het lijnpad te zien, waarop paarden de schepen voorttrokken.

ging veel Rijnwijn. Het vervoer ging met twee-assige wagens, getrokken door twee of meer paarden. Per dag werd 40 tot 50 km afgelegd.

Tussen Elsloo en Meers bij de Scharremolen aan het Scharent (iets ten noorden van de autowegbrug over de Maas) moesten vreemde schepen tol betalen om aan te leggen en om te laden en te lossen. In Meers aan de “Verkesbat”, achter de huidige fanfarezaal, werden waarschijnlijk varkens geladen of gelost. Tevens werd hooi en hout verladen aan de losplaats. Tot de opkomst van de verbrandingsmotor op het einde van de 19e eeuw, maar ook nog na die tijd, werden de schepen getrokken door paarden, vrouwen of kinderen. Om de vaargeul te bereiken met de boot moest bij bochten vaak van oever gewisseld worden om het schip te trekken. Een kleinere lege schuit werd achter de beladen boot meegetrokken om het eventuele paard naar de andere oever te brengen. Het lijn drijven van Venlo naar Maastricht duurde twee dagen. Het was zwaar werk, ook voor de Belgische boeren paarden die het schip tegen de stroom in moesten trekken. De terugweg stroomafwaarts duurde zeven uren.

Tussen 1000 en 1300 stijgt de bevolking explosief, waarvan een deel gaat wonen in de steden, zoals Maastricht, die snel groeien en machtig worden. De toename van de handel zorgt voor een stijgend aantal wegvoertuigen; lastdieren in karavanen verzorgen een aanzienlijk deel van het lokale vrachtvervoer. Uiteindelijk voldoen de modderige, bochtige oude wegen langs de dalrand niet meer en de steden streven naar betere onderlinge verbindingen. Achter langs de dorpen wordt op de aaneensluitende oude grenzen met de heide (de oudste landweren) een nieuwe verbindingsweg tussen Maastricht en Roermond aangelegd, de Gemeyn Heerstraat. We vermoeden dat de “Gemeyn Heirstraet” in de 14e eeuw tot stand kwam. Deze kwam in het zuiden vanaf Moorveld, volgde in Catsop de Eykskensweg, de Holenweg, de Dries en de Catsopperstraat om in Elsloo verder te gaan via de Heirstraat, de Drie-kuilenweg om langs het oude Stein verder te gaan via de Heerstraat naar Urmond en verder. Hoe een en ander zich precies ontwikkeld heeft is moeilijk weer te geven. Vermoedelijk is voor een groot deel van het tracé gebruik gemaakt van de oudere infrastructuur van de landweren. Naar mate de ontginningen verder gingen, verloren de weringen hun beschermfunctie en werden ze omgevormd tot wegen. Waar nodig maakte men tussenstukken tussen doodlopende (ontginnings)wegen en tot wegen omgevormde landweringen. Zo kreeg men een stelsel van doorgaande wegen. Vermoedelijk is op deze wijze de Gemeyn Heerstraat door Geulle, Elsloo en Stein tot stand gekomen.

De voornaamste energiebronnen in de Middeleeuwen zijn stromend water (aandrijving van de watermolens) en hout. Zonder hout kon de middeleeuwse samenleving onmogelijk draaien. Men maakte onderscheid tussen hout voor de bouw en hout als grondstof en als brandstof. Machtige stammen vormen het skelet van ontelbare woningen en voor de vloeren, wanden, en kapconstructies heeft men reusachtige hoeveelheden hout nodig. Ook wordt het hout in tal van beroepen als grondstof voor producten gebruikt. Wagens, schepen, meubels, vaten etc. alles is van hout. Eikenschors werd gebruikt voor de leerlooierij. Ook was hout een uiterst belangrijke energiebron voor de ertswinning en verwerking, voor de smid, de bakker, de bierbrouwer etc. en niet op de laatste plaats de woningen. Door de ongecontroleerde houtkap gaan in korte tijd enorme wouden te gronde, ook het Graetbos. Daardoor moet men het hout steeds verder gaan halen. Maastricht ontwikkelt zich tot een belangrijk centrum voor de handel in hout uit de Ardennen. Over de Maas gaan grote houtvlotten naar Dordrecht. Al in de 12e eeuw hebben er in het stroomgebied van de Maas zulke omvangrijke ontginningen plaats gehad, dat het regiem van de rivier er merkbaar door wordt beïnvloed. Er treden steeds vaker extreem hoge of lage waterstanden op. Van de oerbossen blijft, door houtkap en overbeweiding, niet veel over en het “het woud dat in de volksmond de Graete wordt genoemd” veranderd in een van “hout ontbloote heide”.
In het Maasdal verlanden en verleggen zich de diverse Maasvertakkingen. De woontorens van de adel zijn dan inmiddels uitgegroeid tot kastelen. Van het oorspronkelijke kasteel van Elsloo liggen de overblijfselen in de huidige Maas. Bij laag water zijn deze soms nog zichtbaar. De oudste vermelding van een kasteelheer dateert uit 1108 met de vermelding van Arnulfus de Hesloes (Elsloo). Volgens vroegere onderzoekers zou dit kasteel deel uitgemaakt hebben van een zeer groot vroegmiddeleeuws complex van militaire gebouwen. Het zou meerdere malen door de Noormannen zijn geplunderd. Ook zou op de plek waar het oude Kasteel van Elsloo voorheen een Karolingische palts hebben gestaan, welke als verblijf

diende voor Lotharius II en Karel de Kale. Bewijzen voor het verhaal over de Noormannen en Karolingische palts bestaan echter niet.

De geschiedenis van het Kasteel Stein begint met Herman van Elsloo. In 1220 wordt hij in een archiefdocument vermeld. Herman van Elsloo zou (zoals het verhaal wordt verteld) na een ruzie met zijn broer Arnold de burcht Elsloo verlaat en op een steenworp afstand van Elsloo deze burcht hebben gesticht of betrokken. Vanuit de kastelen heersten de heren van Stein en Elsloo over ministaatjes op de grens van twee grote machtsblokken uit de middeleeuwen. Aan de ene kant lag een groot Rijnlands blok waartoe de hertogdommen Gelre en Gulik hoorden. Aan de andere kant lag het hertogdom Brabant dat in de loop van de middeleeuwen onder andere Maastricht en het oude hertogdom Limburg wist in te lijven en later zelf door het Bourgondisch-Habsburgse wereldrijk werd opgeslokt. Tijdens een van de vele oorlogen tussen beide grootmachten richtte het leger van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië en Brabant, in 1473 en 1474 een kamp in op een hoogte bij Catsop. Tot enkele jaren geleden waren de wallen en grachten van dit kamp nog duidelijk in het veld zichtbaar.

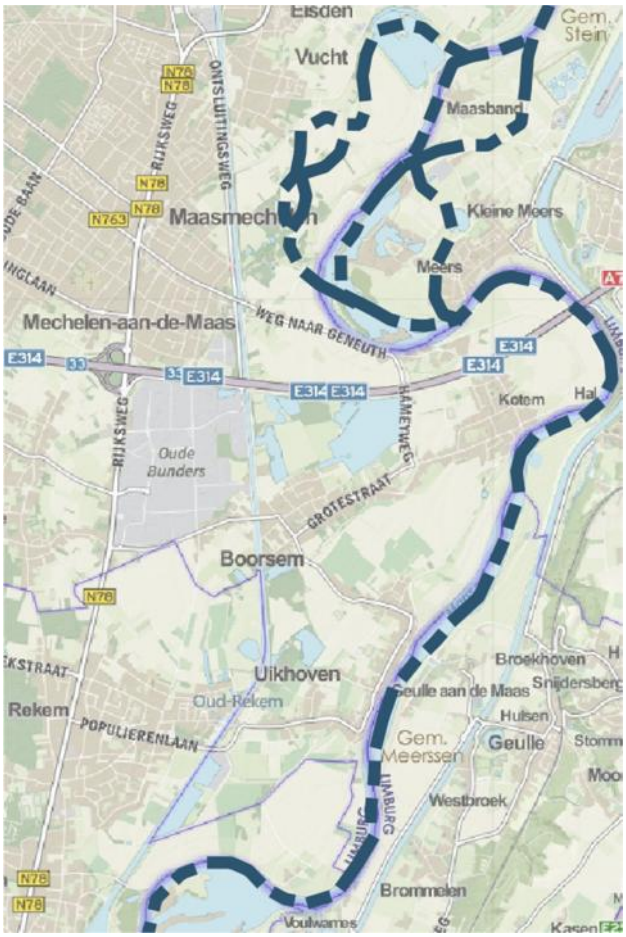
4.5 renaissance en vroeg moderne tijd 1500 tot 1800

In de periode van 1500 tot 1800 veranderd het landschap nauwelijks. De laatste restanten van het oerbos op het plateau worden omgezet in heide. De heide kon echter niet zonder overleg tussen de 14 dorpen ontgonnen worden.
Dat is ook de reden waarom van deze uitstekende landbouwgrond delen nog lang heide zijn gebleven en in de middeleeuwen geen grote ontginningshoeven en nederzettingen op de heide zijn gesticht. Rond 1500 werd in de Graetheide van Sittard tot Beek, ten westen van Lutterade en Krawinkel een (nieuwe) landweer aangelegd om aldus veeroof door rondzwervende benden te belemmeren. We sluiten niet uit dat ook in deze tijd de laatste landweer van Elsloo, Stein, Urmond, Berg tot stand is gekomen of dat een oudere landweer opgeschoven werd om tegelijkertijd de oppervlakte aan landbouwgronden en weidegebieden binnen de landweer uit te breiden. In Elsloo moet hij in ieder geval in 1462 al bestaan hebben. Uit dat jaar dateert namelijk de oudste grensbeschrijving (bijfanck) waarin “de graef” (landweer) als grens met de heide wordt beschreven.
Wat wel veranderde waren de loop van de Maas. Rond 1500 beginnen de graven van Rekem dijken aan te leggen in de oude armen bij Neerharen en later wordt er een zware dijk aangelegd tot aan Geneuth. Hierdoor werd de sterke stroom van de Maas verlegd naar Geulle en Elsloo met alle gevolgen van dien. De kerk van Elsloo moet al voor 1450 in de Maas ten onder zijn gegaan. Daarna moet ook de pastorie ten prooi aan de Maas zijn gevallen. In 1519 neemt de pastoor van Elsloo tijdelijk intrek in de kasteelhoeve.

In 1563 wordt er een nieuwe pastorie gebouw, landinwaarts, achter het kasteel. Net na 1600 is het slot van Elsloo door de stroom van de Maas dermate aangetast en vervallen dat er wordt uitgekeken naar een nieuwe huisvesting voor het kasteel. In 1612 wordt het Panhuys (de brouwerij) omgevormd tot de zetel van de heren van Elsloo.
Het afspoelen van gronden beperkte zich niet alleen tot de hellingen nabij de burcht van Elsloo, ook de zwakke kiezelrijke Scharberg in het gebied tussen Elsloo en Meers valt ten prooi aan de Maas. De rivier schuift tussen Meers en Elsloo in korte tijd richting Meers en het kasteel van Stein. In 1643 is er een grote overstroming (de waterstand was toen 80 cm hoger als in 1880, 1926, 1993 en 1995) waarbij de oude kern van Meers aan de Lindendries door de stroom van de Maas werd verwoest. Waarschijnlijk zijn toen ook de laatste resten van het kasteel in de Maas verdwenen. Rond 1650 heeft de Maas haar huidige loop vrijwel gevonden. Alleen in het gebied tussen Vught en de Weerd zullen er nog wijzigingen plaatsvinden. Bij Geneut schuift de Maas op in westelijke richting; bij Geneuth spoelt het land af, in de Weerd bij Meers er grond bij komt. De Maas die voorheen ten oosten van hoeve de Weerd stroomt, gaat nu ook aan de oostzijde tussen de hoeve de Weerd en Geneuth door. Dit mede door oude Maasarmen (oorspronkelijk behorende tot de oude tweede tak langs Grimbie en Mechelen) in zich op te nemen. Ondanks de veranderingen bij Meers blijft er nog lang een gedeelte van de oude Maasloop tussen hoeve de Weerd en het dorp Meers intact. Hierdoor komt hoeve de Weerd enige tijd op een eiland te liggen.

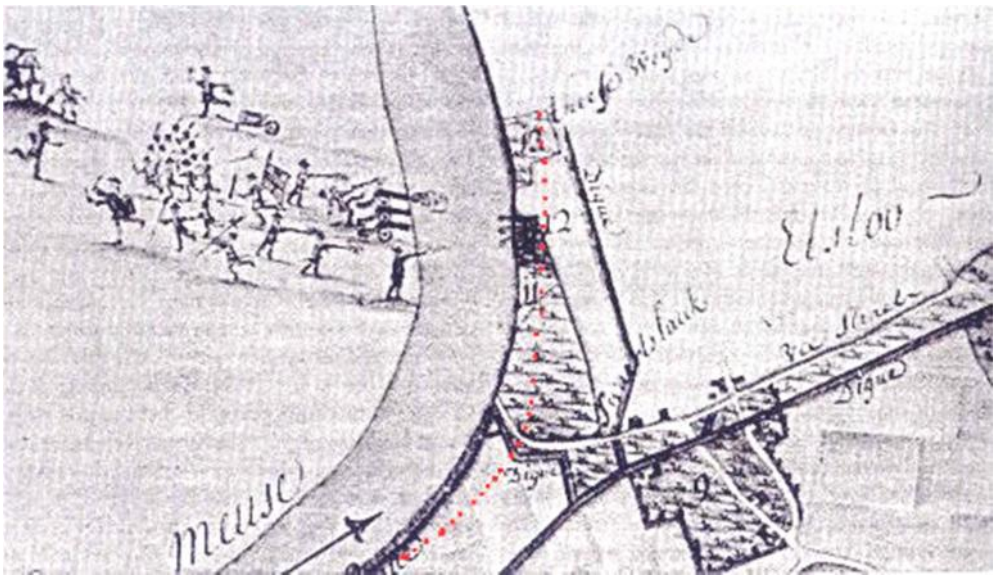
Afb 22. het is het beeld van rond 1650 wat we op vele kaarten aantreffen. Oude Maasarmen zijn nog gedeeltelijk actief en omsluiten eilanden. Het grootste eiland zijn de weerden onder Vught. Het kleinere eiland is de Weerd met de oude Maasloop over de Koeweide. Het kleinste eiland is de Maasband

Afb 23. een schematische weergave hoe de situatie omstreeks 1650 er waarschijnlijk heeft uitgezien. De oude Maas geprojecteerd op de huidige ondergrond. De dikke streep-stippellijnen geven het vermoedelijk loop van de Maas aan

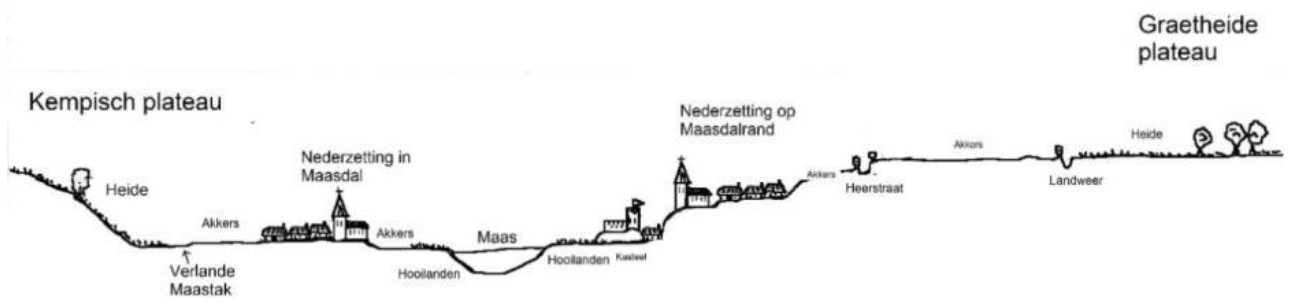
Door de aanleg van de dijken verandert dit. De Weerd komt tot in de 19e eeuw bij hoog water op een eiland te liggen. Dit komt doordat er via een oude Maasarm langs de Weerd water uit de nieuwe loop in het oude gedeelte blijft instromen. De Maas vindt uiteindelijk een nieuwe loop tussen Mechelen en de Weerd (de huidige loop). Hoeve de Weerd die vroeger tot Maasmechelen behoorde en de Mechelse schuttenkamer bevat, wordt zo Meerser gebied.

Doordat er vanaf 1700 wel hoge dijken waren opgeworpen, bleef het tot één stroomgeul die weinig meer veranderde. Het opwerpen van de dijken ging echter niet zonder slag of stoot. Rondom het batten van de Maasoevers en het aanleggen van dijken vonden regelmatig schermutselingen plaats. Een leuke anekdote daarover is de plaatselijke beroemde veldslag van Meers. In 1723 begon de Graaf van Rekem de maasoever tegenover Stein te verhogen. In antwoord daarop werd in “op de Steinder weijen”, bie de “Sleve Hjère diek”, de veldslag gehouden tussen de schutterijen van Stein en Rekem. De schutterij van Stein, bestaande uit een tiental oudere mannen met geweren, schoot op de dijkwerkers aan de andere kant van de Maas. De dijk zou immers voor wateroverlast aan de Steinse kant gaan zorgen. Het minileger van Rekem had in aantal manschappen en geschut de overhand. Zij bezaten zelfs drie kanonnen. De schoten van Steinse kant werden dan ook beantwoord met schoten van de Rekemse schutterij. De grenzen van de Maas werden op die manier beschermd. De schermutselingen leidden ertoe dat het batten van de Maasoever in Kotem werd gestaakt.

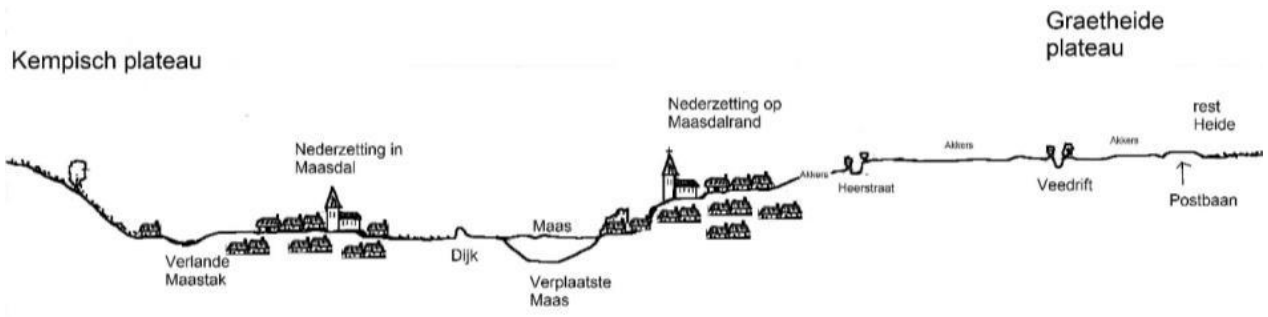

Afb 24. een situatieschets van de veldslag op de “Steinderweien” aan de Maas, op grondgebied van Stein op 5 november 1723. Links de schutters van Rekem en rechts aan de Maas (bij nr. 12) de schutters van Stein. De rode lijn geeft de huidige Maasoever aan. Tot 1843 grensde Stein hier aan de Maas. Toen werd een strook grond met Elsloo geruild tbv de aanleg van een weg naar Meers.

Na 1500 veranderen de landbouwmethoden. Was eerst het drieslagstelsel gangbaar waarbij een derde van de grond een jaar braak lag en beweid werd, waarbij een van de functies die van de landweer was om dit vee te beletten de heide op te gaan. Men gaat over op een methode waarbij groenbemesting een rol speelt. Dus geen beweiding meer door het jaar heen. Verder verdween in de 18e eeuw de constante oorlogssituatie met het gevaar van veeroof. De landweer werd overbodig en buiten de landweer werd steeds meer ontgonnen zonder aanleg van een nieuwe landweer. De oude landweer bleef midden in de velden achter en werd omgevormd tot veldwegen of omgebouwd tot veedrift naar de nog resterende heide. De begroeiing bleef echter bestaan om te dienen als gebruikshout. Zowel de restanten van de wallen van Stein, nu genaamd de Koeveldweg bij Nieuwdorp als de Koestraat (de lendjwaer) als Urmonder veeweg zijn “bovengrondse” holle wegen die uniek zijn in Limburg.

Afb. 25. profiel van het landschap omstreeks 1500

Afb. 26. profiel van het landschap omstreeks 1800

Rond 1775 is er nog slechts een restant van de heide over, zoals nog zichtbaar is op de Tranchotkaart van 1803. De Maas is opgesloten tussen dijken en heeft zijn definitieve bedding gevonden. De akkers zijn verder ten koste van de heide uitgebreid. Langs het heidegebied wordt een opvolger van de Gemeyn Heerstraat tussen Maastricht en Roermond aangelegd, de Postbaan.

De aanleg van de Postbaan in de 18e eeuw deed veel veranderen in de oriëntatie van de wegen in Elsloo en Catsop. De oude doorgaande noord-zuid route (de Gemeyn Heerstraat) verviel tot een veldweg. Er kwamen nieuwe wegen en bestaande (veld)wegen namen in belang toe en ontwikkelden zich tot doorgaande wegen. Het belangrijkste nieuwe snijpunt van wegen werd het punt bij het huidige Restaurant Ruimzicht in de heide. Het verkeer tussen Roermond en Maastricht ging voortaan niet meer over de Heerstraat vlak langs de Maasdorpen, maar nu meer oostelijker langs de rand van de heide.
De Postbaan kwam vanaf Maastricht tot op het Wolfeinde (bij de stoplichten aan de Rijksweg) in Beek. In de 18e eeuw liep er een ook een postroute van Rekem via Elsloo door de heide naar Duitsland (via Sittard). Dit weten we o.a. vanwege de klacht dat Elsloo de weg niet naar behoren onderhield, waar het toenemend verkeer naar Duitsland hinder van had.

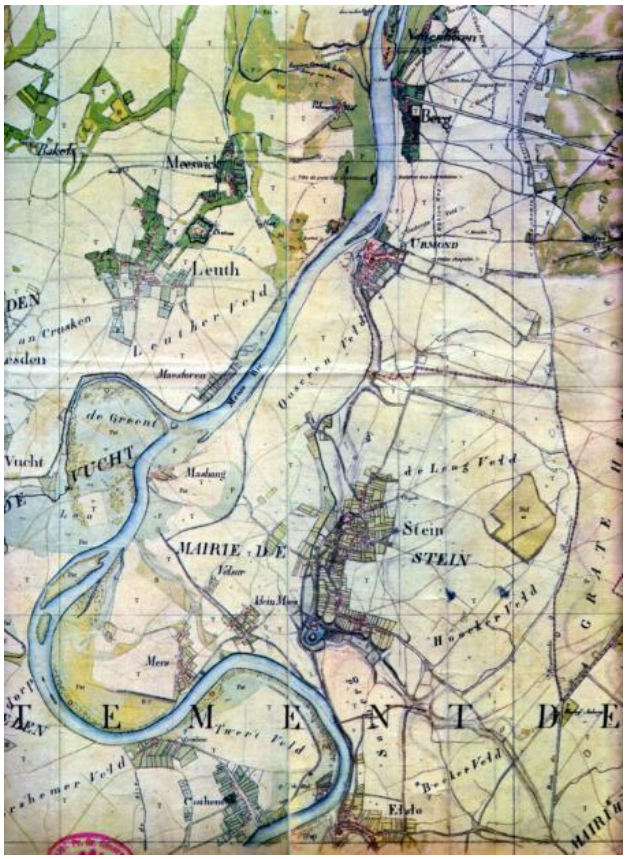

Afb 27. deze kaart is een gedeelte van de Carte marchande gemaakt door Ferraris, welke voorafgaande aan de uiteindelijke Ferraris-kaart (ca 1775) gemaakt. Op de kaart is het niet Oostenrijks deel van de gemeente Stein (zoals Elsloo) niet volledig maar schetsmatig ingetekend. Toch staan hier enkele waardevolle gegevens op. Zoals de weg langs het kasteel van Stein, via de Jodenstraat, over de Huysberg en dan in, met scherpe draai. Naar beneden, een weg de Maasberg af naar het veer. Verder volstaat men met een gedeelte van de Steinderweg in te tekenen. De “gemeyn Heerstraat” had voor hun blijkbaar geen belang want die staat niet ingetekend. Ook is zichtbaar dat wegen vanaf Rekem over Boorsem en Cotem naar het veer bij Elsloo lopen en deze wegen aansluiten op de wegen in Elsloo.

4.6 de 19e eeuw

Sinds het begin van de 19e eeuw zijn er meer kaarten en geschreven bronnen op basis waarvan de ontwikkeling van het landschap en de kernen beter te reconstrueren is. Gedurende de hele 19e eeuw bleef Stein een agrarische gemeente, waar de welvaart van de bevolking werd bepaald door de op- en neergang van de landbouw. Dit veranderde pas met de opkomst van de mijnen in het begin van de 20e eeuw. De Tranchotkaarten (1803-1826) geven een goede indruk van de vroeg 19e-eeuwse situatie. Het laagterras van de Maasvallei herbergt de kernen Berg, Meers, Kleine Meers, Veldschuur en Maasband. De grond is bedekt met rivierklei en werd begin 19e eeuw gebruikt als weiland, boomgaard of bouwland (alleen op de drogere delen van de rivierkleigrond). Bij hoog water werden de landerijen regelmatig overstroomd. Het grasland besloeg in totaal ca. 24% van de oppervlakte van de gemeente.
Het overige gedeelte van de gemeente bestaat, wat de bovenste lagen aangaat, uit lössgronden die het zand en grind van het middenterras bedekken (peil ca. 60-70 meter + N.A.P.). Deze gronden waren geschikt als bouwland.

Het bouwland (met veelal kleinschalige inrichting) strekte zich dan ook uit op de zandige lössgronden (rond de kernen Urmond, Stein en ten noorden van Elsloo) en op de kalkrijke(re) lössgronden in het zuiden van de gemeente, namelijk op de plateau- en hellinggronden rond de kernen Elsloo, Catsop en Terhagen. Het bouwland nam ca. 68% van de totale grondoppervlakte in beslag. Op de zandige lössgrond rond de kernen Urmond en Stein en ten noorden van de kern Elsloo trof men naast bouwland ook enig grasland aan, in de vorm van beweide boomgaarden.

Afb 28. de Tranchotkaart uit 1803. Deze geeft in hoofdlijnen het beeld weer tussen 1500-1800. Aangetekend sinds 1775 de ruwe heide nog een flink stuk is afgenomen.

Afb 29. de topografische kaart uit 1929 (nog zonder de Maurits). Tussen 1800 en 1930 bleef het agrarische gebruik van de gronden gehandhaafd en vond er nauwelijks uitbreiding van de kernen plaats.

Relatief gezien was er weinig bos en heide meer (tezamen ca. 6%). Kleine stroken heide trof men aan nabij de kernen Meers en Catsop en op de hellingen van een noord-zuidgerichte strook nabij de kern Terhagen. Tussen de kern Stein en Lutterade (gemeente Geleen) bevond zich het Steinerbos, ter grootte van ca. 37 hectare. Dit Steinerbos was eens het wildreservaat voor de Heren van Stein. Ook in de 19e eeuw waren de landbouwbedrijven gemengde bedrijven, die voor de mestvoorziening afhankelijk waren van de veestapel. Daarom moest altijd een gedeelte van de cultuurgrond worden bestemd voor grasland voor het vee. Op de zandige lössgrond werden veel rogge en aardappelen verbouwd, op de kalkrijkere lössgronden bovendien gewassen als tarwe, gerst, haver en boekweit.
Veel landbouwgezinnen leidden in de vorige eeuw echter een karig bestaan. Hiervoor zijn diverse oorzaken aan te wijzen: lange tijd was de Graetheide gemeenschappelijk gebied, waarbij bewoners van elk dorp hun deel van de Graetheide mochten gebruiken. Eind 18e eeuw ontstond er ruzie over het gemeenschappelijk gebruik; sinds die tijd werd gepraat over het verdelen van Graetheide onder de omliggende dorpen en werd afgesproken dat bewoners delen in erfpacht konden krijgen. De verdeling leverde echter veel discussies op. Uiteindelijk werd in 1818 door de provincie een beslissing genomen, die door koning Willem I in 1819 werd bekrachtigd. De 14 gemeenten kregen elk een deel en mochten hun deel verpachten aan de inwoners of verkopen.
Alles werd verdeeld in verhouding tot het aantal "vuurhaarden" (woningen). Vooral Sittard, maar ook Beek werden daardoor enorm bevoordeeld omdat in deze grotere plaatsen ook veel mensen woonden die helemaal niet boerden en de Graetheide helemaal niet gebruikten. Beek kreeg op die manier grote stukken die al eeuwenlang door Stein en Elsloo gebruikt werden.
Voor veel inwoners was de verdeling een ramp. Degenen die een stuk van de heide (een “heiveld”) konden huren redden zich meestal wel, maar de armere boeren, die de huur niet konden betalen of geen heiveld kregen waren de dupe. Ze hadden veel profijt van de gemeenschappelijke grond en raakten dit allemaal kwijt. Vooral de dorpen aan de Maaskant verarmden. De arme boeren konden met hun vee nergens meer naar toe. En als je al een heiveld had, was er bij overlijden een kans dat het stuk grond daarna niet aan de kinderen maar aan een ander verhuurd werd. Velen zagen zich genoodzaakt om een aanvullend inkomen te zoeken. Enerzijds gaf de verbouw van kaardebol (ook wel ’kern’ of ‘kemp’ genaamd) een aanvulling op het inkomen. Dit was een soort distelvormige plant, waarvan de stekelige vruchten werden gebruikt voor het roskammen van paarden en om zelf geweven laken glans te geven. De stekelige vruchten werden vooral in Duitsland verkocht.

Afb 30. brikkenbekkers bij het stapelen van de stenen voor een veld-brandoven

Anderzijds vormden de verdiensten van het brikkenbakken een aanvulling op het inkomen. Langs de Maas is rivierklei gebruikt voor de vervaardiging van baksteen. De inwoners van de kernen Stein, Elsloo en omgeving waren lange tijd befaamd om hun kennis van steenfabricage volgens het veldbrandprocedé. Een “Brikkewerk” is de plaats waar veldbrandstenen vervaardigd werden. Dit gebeurde niet in fabrieken maar op plaatsten waar geschikte klei voorhanden was. Men groef de leem of löss af, mengde die met water en vormde er stenen van. Deze werden in de zon gedroogd en vervolgens in lagen met gestapeld waartussen laagjes steenkool werden verwerkt. In de lagen waren luchtkanalen aangebracht. Vervolgens smeerde men het hele blok in met leem en werd de veldoven aangestoken. Deze brandde dan enkele maanden, waarna men de stenen kon gebruiken voor het metselwerk. In de tweede helft van de 19e eeuw (en ook in de eerste jaren van de 20e eeuw) gaf dat aanleiding tot tijdelijke migratie, met name naar Duitse brikkenbakkerijen. Vanaf ca. 1840 gingen Steinders als seizoenarbeider naar Duitsland. In 1840 werkten ca. 300 Steinders (van de oude gemeente Stein) in de Duitse tichel- of brikkenbakkerijen(voornamelijk rond Aken), in 1852 waren dit er reeds 600 tot 700.

De Tranchotkaarten (1803-1820) en de Kuyperkaart (ca 1866) geven een indruk van de 19e-eeuwse situatie van het wegennet op het grondgebied van de huidige gemeente Stein, die tot het begin van de 20e eeuw nauwelijks veranderde. Het wegennet verkeerde in de 19e eeuw in een primitief stadium en werd door hand- en spandiensten onderhouden. De kern Stein was door middel van onverharde binnenwegen verbonden met de kernen Elsloo, Urmond en Beek (gemeente Beek). Urmond was op zijn beurt door middel van een onverharde weg verbonden met de noordelijkste kern van de gemeente Berg; vanuit de zuidelijke kern Elsloo liep een landweg naar de zuidelijkste kern Catsop. De kleinere nederzettingen ten westen van Stein waren via kleine landwegen en paden bereikbaar. Vanuit de binnen- en landwegen takten paden en karresporen af die naar de akkers en weilanden voerden. Gedurende de hele 19e eeuw werd Stein gekenmerkt door een slecht interlokaal wegennet: de weg van Maastricht naar Maaseik (België) liep over de westelijke Maasoever en de route van Maastricht naar Roermond liep ten oosten van Stein. In 1847 werd een verharde (Rijks)weg van Maastricht naar Venlo aangelegd. De weg voerde van Maastricht via Beek, Sittard en Roermond naar Venlo. Na de aanleg van de Rijksweg van Beek naar Sittard, vervalt de Postbaan als hoofdweg en wordt het Oude Postbaan. Vanaf dat moment raken de Maasdorpen in een zeker isolement dat pas in de 20e eeuw weer wordt verbroken. Vanaf 1847 oriënteerde Stein zich op Beek, waar de halteplaats was van de postwagendienst. In 1865 werd de spoorlijn van Maastricht naar Venlo geopend. Deze spoorlijn doorsnijdt het grondgebied van Stein in het zuidelijke deel: aldaar scheidt de spoorbaan met een bocht de kern Catsop van de rest van de gemeente. De spoorlijn had (en heeft) geen halte op Steinder grondgebied, maar wél vlak over de gemeentegrens van de aangrenzende gemeente Beek (Station Beek- Elsloo).

Afb. 31. de infrastructuur uit het begin van de 19e eeuw (kadastrale minuutkaart) geprojecteerd op de huidige ondergrond

het landschap van de 20e eeuw en de huidige situatie

5 het landschap van de 20e eeuw en de huidige situatie

5.1 het landschap van de 20e eeuw

Tussen 1800 en 1930 bleef het agrarische gebruik van de gronden gehandhaafd en vond er nauwelijks uitbreiding van de kernen plaats. Het belang van de agrarische sector was daarentegen omstreeks 1930 wel veranderd. Vond in 1909 nog 68% van de beroepsbevolking zijn bestaan in de landbouw, in 1930 was dit nog maar 24%. Het grootste euvel in de agrarische sector bleef de versnippering van de gronden. Enkel een vroegtijdige ruilverkaveling had hierin verbetering kunnen brengen.
Begin 20e eeuw kwam er door verschillende oorzaken een eind aan de brikkenbakkerij. Ten eerste door de opkomst van steenfabrieken waar goedkopere en kwalitatief betere bakstenen werden geproduceerd door toepassing van nieuwe productietechnieken. Ook de Eerste Wereldoorlog speelde een rol hierin, omdat de brikkenbakkers 's zomers niet naar Duitsland konden gaan vanwege Nederlands neutraliteit. Tegelijkertijd vonden veel 'brikkenbekkesj' in de Zuid-Limburgse steenkolenmijnen vast en beter betaald werk. Het tijdperk waarin seizoensgebonden arbeid het dagelijks leven van de boeren bepaalde, was voorbij.

Een groot gedeelte van de carboonformatie die zich onder het middelste deel van de gemeente uitstrekt (ongeveer onder de kern Stein) bevatte steenkoollagen op exploitabele diepte. In 1926 wordt voor de ontginning van de steenkoollagen op het Graetheideplateau de staatsmijn Maurits in gebruik genomen. Voor die tijd, van 1917 tot 1918 werd er reeds bruinkool gewonnen in de Louisgroeve, net ten westen van de huidige A2 en ten noorden van de Urmonderbaan. De opening van deze groeve hield verband met de grote brandstofnood als gevolg van de Eerste Wereldoorlog, waardoor de import van steenkolen onmogelijk was geworden. De bruinkool werd via de huidige Louisgroeveweg (vroeger Koeweg) en de Havenstraat naar de Maas getransporteerd en daar op schepen geladen. Daartoe was een 70 centimeter smalspoor over dit tracé aangelegd. De bruinkoolwinning was echter van korte duur.

Afb. 32. nabij de bruinkoolgroeve ontspoorde in 1917 de locomotief die de bruinkool naar de Maas in Berg transporteerde.

Afb 33. luchtfoto van de staatsmijn Maurits uit het jaar 1931

Hoewel men verwachtte dat de hoge steenkoolprijs na de Eerste Wereldoorlog zou aanhouden, was dit niet het geval. De exploitatie van de bruinkoolgroeve was hierdoor niet meer rendabel. De groeve werd gesloten en het spoor verwijderd.
De opening van de staatsmijn Maurits betekent een keerpunt in de ontwikkeling van de gemeente Stein. Na de Eerste Wereldoorlog raakte de mannelijke bevolking van Stein zeer snel bij de mijnen aan het werk. De mijnen overvleugelden dan ook binnen korte tijd de landbouw als belangrijkste bestaansbron. De bewoners van de Maasdorpen zijn sinds zeer lange tijd weer in staat om hun brood in eigen streek te verdienen en er komt geld beschikbaar voor huizenbouw. De kernen Stein, Urmond en Elsloo worden aanzienlijk uitgebreid met woon- en industriegebieden, ten koste van voormalig akkerland. De gemeente groeit in de 20e eeuw van een agrarische gemeente tot een gemeente waar handel en industrie de belangrijkste plaats innemen. De overgebleven agrarische gronden (met name rondom Catsop) vertonen een verkavelingspatroon dat sedert 1830 weinig is veranderd.

De komst van de mijn heeft ingrijpende gevolgen gehad voor de infrastructuur. Om de kolen te transporteren, werden spoorlijnen, de haven van Stein en het Julianakanaal aangelegd. Ook het wegennet werd beduidend verbeterd en uitgebreid.
Met de opkomst van de mijnbouw kwam het kolenvervoer te water aan de orde en daarmee het bevaarbaar maken van de Maas. De onderhandelingen, die na de Eerste Wereldoorlog met België werden gevoerd, leidden tot geen resultaat. Daarom besloot de Nederlandse regering in 1920 tot aanleg van een lateraal kanaal van Maastricht tot Maasbracht. Bij Maasbracht zou het kanaal uitmonden in de vanaf daar gekanaliseerde Maas. In 1935 was het kanaal voltooid en kreeg het de naam Julianakanaal. Het kanaal heeft een totale lengte van 35 kilometer (waarvan ca. 14 op het grondgebied van Stein), de waterspiegelbreedte is ca. 45 meter. Het kanaal is geschikt voor de vaart met schepen van 2000 ton. Met de aanleg van het kanaal was 160 hectare landbouwgrond gemoeid en ging ook veel natuurschoon verloren. Het kanaal volgt het Maasdal, maar bij Elsloo naderen de hoge gronden van het Plateau van Schimmert tot vlak bij de Maas. De hoogte van de plateaugronden reikt tot 20 meter boven het kanaalpeil. De kanaal-

bedding is in dit terrein uitgediept over een lengte van 1600 meter (ook de Scharberger heuvelrug werd doorsneden), waarbij een deel van het dorp Elsloo moest worden verplaatst. Het park bij kasteel Elsloo ging grotendeels verloren. In het noorden van de gemeente, bij de kern Urmond, moest het "Hetsendael"-bos wijken voor de aanleg van het Julianakanaal. Aangezien het kanaal de gemeente in een westelijk en een oostelijk gedeelte splitste, moesten er bruggen over het kanaal worden aangelegd. Op de topografische kaarten uit 1934 zijn vier bruggen te onderscheiden: bij Berg (Bergerweg), Urmond (Mauritslaan), Stein (Kapelaan Berixstraat) en Elsloo (verlengde Julianastraat). De aanleg van de bruggen vergde ten eerste aanleg van nieuwe toegangswegen, ten tweede moesten andere worden omgelegd.
Gelijktijdig met de aanleg van het kanaal werden aan dit kanaal drie binnenhavens aangelegd: te Maastricht (Beatrixhaven), Stein en Buchten bij Born. De haven van Stein werd aangelegd in opdracht van de Staatsmijnen, die het haventerrein in gebruik namen voor het verladen van steenkolen van de Staatsmijnen Maurits (Geleen), Emma (Treebeek-Hoensbroek), Hendrik (Brunssum), de cokesfabrieken en de chemische bedrijven. De haven van Stein werd in de dertiger jaren aangelegd in het kader van de werkverschaffing. De haven kwam te liggen ten noorden van de woonkern Stein en werd gevormd door verbreding van het kanaal van 50 tot 500 meter over een lengte van 1500 meter. Op het hoogtepunt van de Limburgse mijnindustrie begin zestiger jaren was de haven van Stein de grootste binnenhaven van Nederland. Eigenlijk was er sprake van twee havens, in het noorden een benzolhaven, meer zuidelijk de kolenhaven. Ten zuiden van de haven van de Staatsmijnen heeft de gemeente Stein een overslaghaven voor algemeen gebruik aangelegd. Na de sluiting van de mijnen in 1973 bleef de haven in gebruik door de opvolger van de Staatsmijnen, DSM. Toen de Staatsmijnen zich meer gingen toeleggen op de chemie werd er bijvoorbeeld ook kunstmest vervoerd en werden er pijpleidingen aangelegd voor het transport en vervoer van bijvoorbeeld koolwaterstoffen en gasvormige of tot vloeistof verdichte gassen. Het havengebied vormde tevens het begin-/eindpunt van het netwerk van mijnsporen dat door Zuid- Limburg liep

Afb. 34. Foto van de aanleg van het Julianakanaal genomen in de nabijheid van Elsloo. Bij Elsloo moest voor de aanleg van het kanaal de helft van het dorp worden afgebroken

Afb. 34. ansichtkaart uit de jaren ’50 van de haven van Stein. De haven werd met een (nog steeds bestaande spoorweg) verbonden met de staatsmijn Maurits.

Afb. 35. ansichtkaart uit de jaren ’60 van de haven van Stein, met op de voorgrond het (witte) havengebouw uit 1930 dat gedeeltelijk op palen staat.

en zo kreeg het een rechtstreekse verbinding met de Limburgse mijnbedrijven. De haven had de beschikking over 3 hectare spooremplacement met 5 opstelsporen met een lengte van 700 meter. Voor het vervoer van steenkool hebben de staatsmijnen een eigen lokale spoorweg aangelegd (voltooid in 1934). De aansluiting van de staatsmijnen Hendrik, Emma en de bruinkoolgroeve Carisborg (gemeente Heerlen) werd doorgetrokken via de staatsmijn Maurits (gemeente Geleen) naar de haven van Stein. De aanvoer van producten naar de haven geschiedde in speciaal voor overlading gebouwde wagons. De spoorlijn kwam de gemeente Stein binnen in het westen, ten noorden van de kern Stein. Met een bocht voerde de spoorbaan naar de haven. In zuidelijke richting voerde een spoor naar de kolenhaven en de gemeentelijke overslaghaven, een aftakking in noordelijke richting leidde naar de benzolhaven.
De topografische kaarten uit 1934 tonen een sterk wegennet, dat beduidend verbeterd en uitgebreid. De verbindingen tussen de kernen Berg, Urmond, Stein, Elsloo en Catsop alsmede verschillende wegen in de kernen zijn verhard. Ook de landwegen tussen de meest westelijk gelegen kernen Meers, Kleine Meers, Veldschuur en Maasband waren verhard. Een aantal nieuwe (verharde) wegen werden aangelegd. De oude veewegen naar de heide herwinnen hun belang en veranderen ook van naam, dit worden de Mauritswegen in de diverse dorpen. Toen de kern Stein zich eenmaal tot behoorlijke havenplaats had ontwikkeld, waren de doorgangswegen in de kom te nauw en bochtig om het toenemend verkeer te kunnen verwerken. Een ander probleem vormde het groot aantal vroegere veldwegen dat kris kras door elkaar liep en waarlangs rond 1920 huizen werden gebouwd. Een uitbreidingsplan van 1938 gaf geen oplossing

Afb. 36. de topografische kaart van 1956 geeft een beeld van de infrastructuur die ten gevolge van de komst van de staatsmijn werd aangelegd, zoals o.a. de haven van Stein en het spoor vanaf de Mauritsmijn naar de haven.

voor het veldwegenprobleem. Wel werden voor de doorgaande verbindingen tracéwijzigingen ontworpen, welke ter vervanging dienden van straten, die als verkeersweg onbruikbaar waren geworden. De belangrijkste van de voorstellen was de aanleg van een zuidelijke en noordelijke randweg rond de uitbreiding van de bebouwde kom om een goede verbinding van de haven met de andere plaatsen te verzekeren. Realisering hiervan geschiedde pas na de Tweede Wereldoorlog. Tussen 1960 en 1968 wordt de Limburgse A2 aangelegd. De belangrijkste noord-zuid verbinding in Limburg komt daardoor weer langs de Maasdorpen te lopen. De Staatsmijn Maurits wordt na de sluiting van de mijnen DSM.

5.2 de huidige situatie

Op dit moment zijn de kernen Stein, Urmond en Elsloo aanzienlijk uitgebreid (met woon- en industriegebieden), ten koste van voormalig akkerland. De gemeente is uitgegroeid van een agrarische gemeente tot een gemeente waar handel en industrie de belangrijkste plaats innemen. Als gevolg van deze overgang van agrarische naar industriële gemeente hebben veel boerderijen een andere bestemming gekregen. De omvang van grond ten behoeve van de agrarische sector is dientengevolge sterk afgenomen. De overgebleven agrarische gronden (o.a. bij Catsop) vertonen een verkavelingspatroon dat sedert 1830 weinig is veranderd. Op de lage rivierkleigronden langs de Maas (tussen Maas en Julianakanaal) zijn verschillende grindgroeves verschenen, die in het landschap herkenbaar zijn als met water gevulde grindgaten. Op dit moment ondergaat het gebied een groot transformatieproces vanwege de Grensmaaswerken. Op de plateaugronden ten zuiden van Urmond, in de bocht van de mijnspoorweg, is een grote groeve aanwijsbaar op de weinig geërodeerde brikgronden.

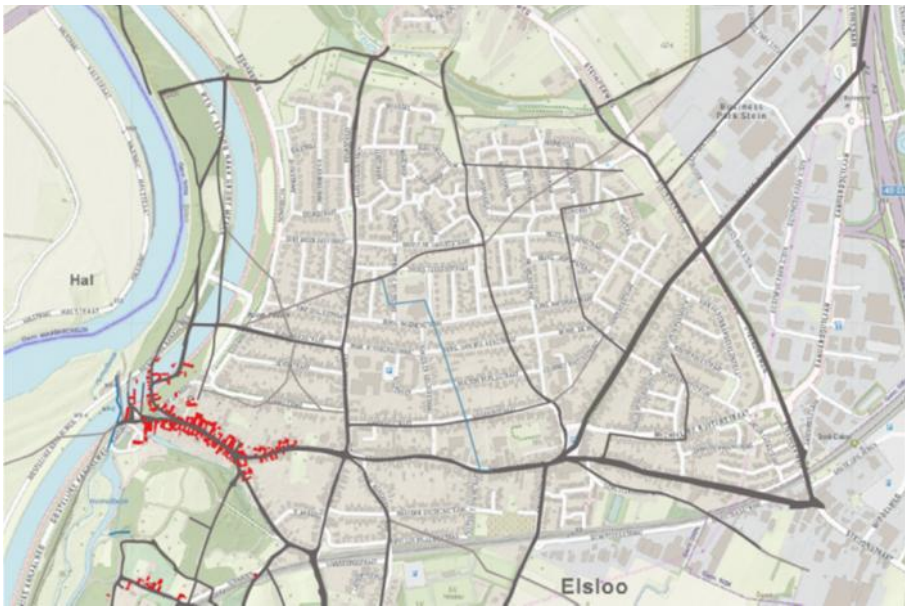
Afb. 37. luchtfoto van de gemeente uit 2016 waarop de groei en verdichting van de gemeente duidelijk zichtbaar is. Het grootste deel van het voormalige landbouwgebied is omgezet in woon- en industriegebied. De overgebleven landbouwgebieden (o.a. bij Catsop, Maasband en Nattenhoven) vertonen een verkavelings- en inrichtingspatroon dat sedert 1830 weinig is veranderd.

De ontwikkeling van de kernen

6 de ontwikkeling van de kernen

6.1 Elsloo

Elsloo is ontstaan op de rand van het plateau tegen de helling van het Maasdal. Hoewel de bebouwing voor een groot deel uit de 18e eeuw stamt, gaat de geschiedenis van Elsloo terug tot de vroege middeleeuwen. Het vroegmiddeleeuwse Elsloo was een lintbebouwing, die op het terras beneden aan de helling van noord naar zuid liep. De uitbreiding van het dorp vond plaats op en tegen de helling. Dit vroegmiddeleeuwse deel van de nederzetting op het Maasterras is vóór 1459 door verplaatsing van de Maas verloren gegaan, evenals het oorspronkelijke kasteel van Elsloo, dat omstreeks 1600 niet meer bruikbaar was en waarvan nu nog resten in de Maas liggen. In 1459 werd in de nabijheid van de huidige kerk een nieuwe kerk gebouwd. Deze lag destijds in het centrum van het dorp. Het huidige kasteel Elsloo, althans datgene wat er nu nog van rest, is tussen 1613 en 1649 ontstaan uit een verbouwing van het voormalig panhuis (brouwerij). Wat na 1600 van de nederzetting overbleef kan worden gekarakteriseerd als een west-oost lopende weg met lintbebouwing (de Dorpsstraat).

Afb. 38. de historische bebouwing en het historische wegenpatroon van de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19e eeuw, geprojecteerd op de huidige ondergrond. Een deel van deze bebouwing is met de aanleg van het kanaal afgebroken.

Op de kadastrale minuutkaart van begin 19e eeuw is te zien dat de west-oost lopende weg aan beide uiteinden zich gaffel-vormig splitst in weggetjes waarlangs eveneens lintbebouwing was ontstaan. Als bijzonderheid valt hierbij op te merken, dat het westelijk gelegen einde zich niet alleen in horizontale zin splitst: door het verschil in hoogte op de helling is ook in verticale zin een splitsing in de nederzettingsstructuur ontstaan. Het opvallende hoogtelijnenverloop had tevens tot gevolg, dat een klein beekje als de Slakbeek energie kon leveren voor het aandrijfmechanisme van de watermolen. In 1835 had Elsloo (volgens Van der Maelen, inclusief Catsop en Terhagen) 726 inwoners, 130 landelijke woningen, 45 hutten c.q. hokken en één landhuis (thans kasteel genaamd, van de familie Geloes).
De middeleeuwse kerk is in 1849 verdwenen en heeft plaats gemaakt voor een godshuis, dat in 1849 door de Maastrichtse architect Dumoulin achter de plaats van zijn voorganger werd opgericht. Gelegen boven op het plateau aan de noordwestzijde van het dorp, beheerst de kerk met zijn sobere vormgeving het dorpsbeeld van Elsloo vanaf de Maas.

Rond 1900 had Elsloo ca. 1500 inwoners. De beroepsbevolking bestond uit landbouwers, steenbakkers, sigarenmakers, dagloners, vier wevers, twee mandenmakers en een herder. In 1922 kreeg Elsloo elektriciteit, pas in 1926 aansluiting op het waterleidingnet.
Bij vergelijking van de 19e-eeuwse kaarten met de topografische kaarten uit 1934 zijn enkele ingrijpende veranderingen herkenbaar. De aanleg van het Julianakanaal heeft het westelijke deel van het dorp doen

verdwijnen. Voor het aanleggen van het kanaal was het nodig om een gedeelte van de Scharberg en dus ook een gedeelte van de oude kern van Elsloo af te graven. Hiervoor in de plaats vond nieuwe bebouwing plaats langs bestaande wegen (de Heirstraat, Raadhuisstraat, Stationsstraat en Koolweg) welke deels oude veedriften zijn. Ook werden in die tijd (mede ook als gevolg van de bevolkingsgroei) twee nieuwe straten aangelegd (de Julianastraat en de Jurgenstraat).

Afb. 39. de bebouwing van 1940 geprojecteerd op de huidige ondergrond. In blauwe de bebouwing van voor 1900. In lichtgroen de bebouwing die is ontstaan na de aanleg van het kanaal.

Na de tweede wereldoorlog heeft Elsloo zich met name uitgebreid in noordelijke richting (richting Stein); de spoorlijn tussen Elsloo en Catsop vormde een barrière voor uitbreiding naar het zuiden. Vanaf 1971 is Elsloo een beschermd dorpsgezicht, met de volgende omvang: de Dorpsstraat die zich aan beide uiteinden gaffelvormig splitst in (westelijk) Op de Berg en Maasberg en (oostelijk) in de Kaakstraat en Raadhuisstraat. De Raadhuisstraat behoort gedeeltelijk tot het dorpsgezicht, de Kaakstraat helemaal plus nog een deel van haar zuidwestelijke aftakking Terhagen. Verder omvat het dorpsgezicht een gedeelte van De Steeg en het huidige Kasteel Elsloo met bijbehorende tuin.

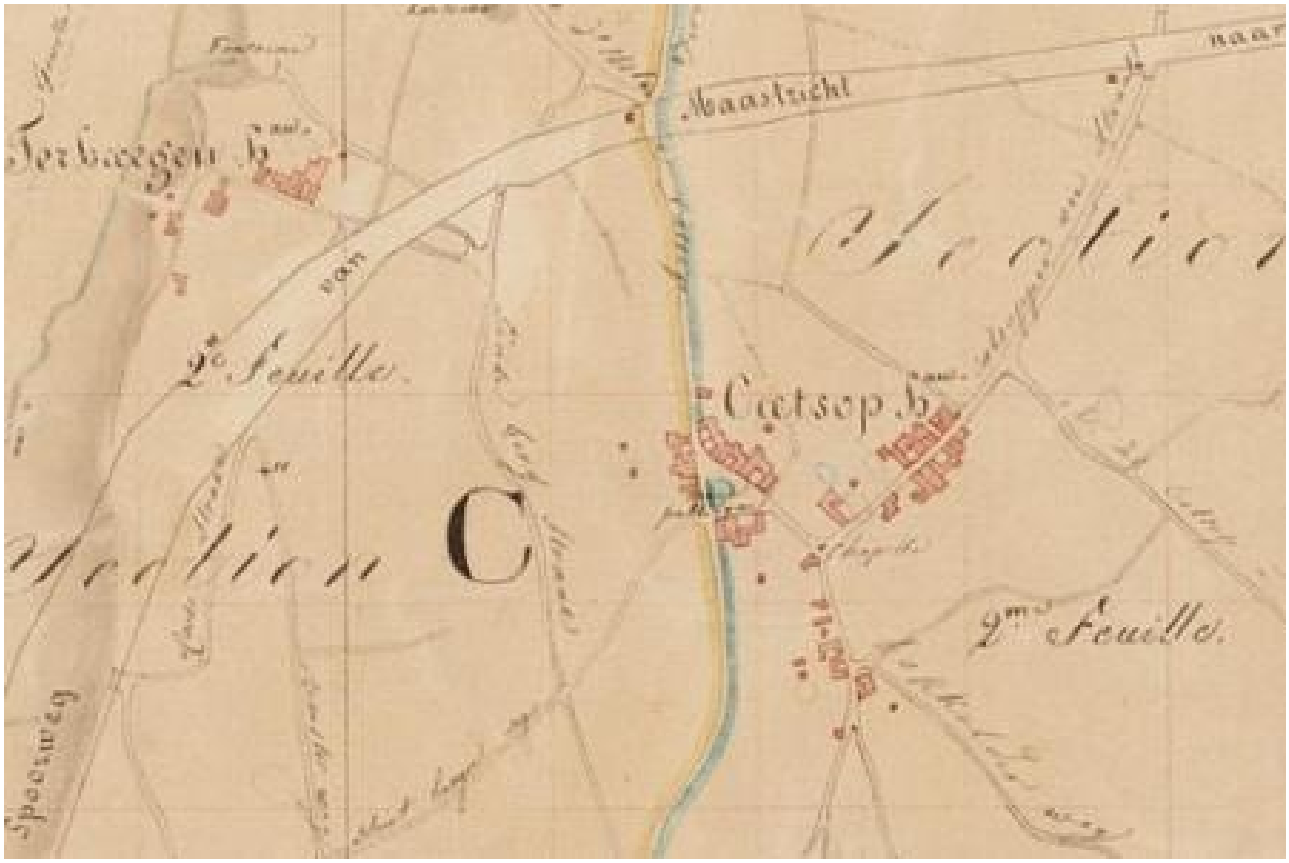

Afb. 40. kaart waarop de diverse uitbreidingen van Elsloo met de periode van aanleg zichtbaar zijn.

6.2 Catsop en Terhagen

Catsop ligt op het droge hoogvlakteplateau ten zuidoosten van de kern Elsloo. Catsop is van oudsher een gehucht van Elsloo, dat waarschijnlijk ook vanuit Elsloo is gesticht. De vroegst bekende vermelding van Catsop dateert uit 1367. Catsop is echter ouder, althans de naam Catsop. Dit is ons inziens een samentrekking van de middeleeuwse woorden “cateile” (vee) en “tsop of cop” (hoogte). De naam Catsop kan dus van “veehoogte” komen. Een ten opzichte van Elsloo hoger gelegen weidegebied. Dit aanvankelijk onbewoond weidegebied kan al Catsop hebben geheten voordat er ook maar een huis stond. We gaan er vanuit dat Catsop in oorsprong (reeds voor de 10e eeuw) een weidegebied van het oude Elsloo was, te bereiken via de Kaakstraat en vervolgens de Catsopperstraat.

De oudste nederzettingen, zoals Elsloo, ontstonden op de meest gunstige plaatsen nl. aan de rivier en in de beekdalen. Rond het jaar 1000 kwamen de minder vruchtbare, hoogst gelegen gebieden o.a. rond Catsop aan de beurt. Het gehucht Catsop dateert uit de middeleeuwen en vertoont de typische kenmerken van een middeleeuwse ontginnings-nederzetting namelijk een grote laathof (de hof van Catsop) met boerderijen langs oude doorgaande wegen. De huidige hof van Catsop stamt uit de 18e eeuw, maar zijn voorganger is veel ouder. Mogelijk is “den Gebranden hof” aan de Gellik een noordelijker voorganger van de huidige hof of zelfs een tweede hof geweest.
De ontginningen rond Catsop werden niet ten behoeve van boerderijen in Elsloo uitgevoerd, de akkers lagen hiervoor ook te ver weg. De laat- of wenhof van Catsop was het centrum van de ontginningen. Deze ontginning van de nederzetting en omliggende landerijen heeft geleid tot een vrij willekeurige gegroeide structuur, langs gebogen veldwegen met op de voornaamste gaffelvormige splitsing een met linden beplant pleintje, de zogeheten dries, die tevens een poel herbergde. De dries diende oorspronkelijk als verzamelplaats voor vee. De aanwezigheid van een poel wijst tevens op een veestalling.

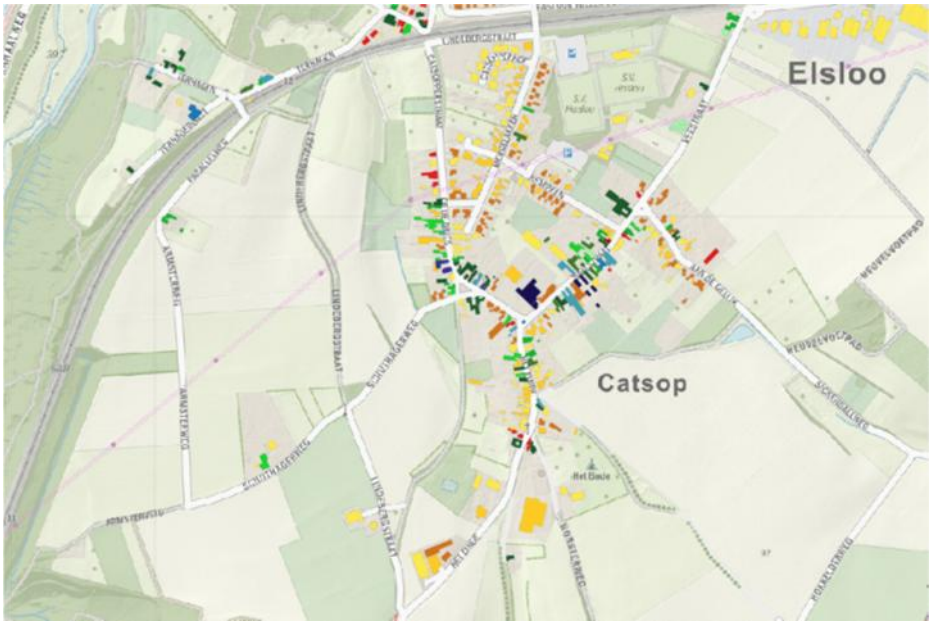

Afb 51. uitsnede uit het verzamelplan van de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw. De Catsopperhof vormt het centrum van de nederzetting met daarom heen aan de Dries, De Daalstraat en het Einde.

Afb. 52. Op de Dries van Catsop was vroeger een poel gelegen. De Dries was vroeger de verzamelplaats van vee voordat deze naar de weiden gingen.

Voor wat betreft het cultuurlandschap rondom Catsop kan worden gesteld dat de agrarische gronden een inrichting- en verkavelingspatroon vertonen dat sedert 1830 weinig is veranderd. Begin 19e eeuw bestond Catsop uit ca. 20 bebouwingseenheden, gesitueerd rond de Dries (nu 'Op de Dries' geheten) en langs de huidige Daalstraat (in de vorm van lintbebouwing). In 1866 heeft de bebouwing zich met ca. 5 bebouwingseenheden uitgebreid langs zuidelijke aftakking van de Daalstraat, nu bekend als 'Het Einde'. In 1934 had de bebouwing zich langs de bestaande drie wegen verdicht tot ca. 40 eenheden.

Afb. 53. kaart waarop de diverse uitbreidingen van Catsop met de periode van aanleg zichtbaar zijn.

Het ten zuiden van Elsloo gelegen Terhagen werd op de Tranchotkaarten uit begin 19e eeuw niet als afzonderlijke kern genoemd, maar omvatte ca. 5 bebouwingseenheden langs de weggetjes die nu Terhagen en Terhager Gats heten. In 1866 was dit aantal bebouwingseenheden gegroeid tot ca. 10, waaronder een grote gesloten hoeve. In 1934 was de situatie nog ongeveer hetzelfde, waarbij overigens veel duidelijker is te zien dat Terhagen eigenlijk niet meer is dan een aftakking van de Elslooër Kaakstraat, die om de Engelse tuin van het voormalige Kasteel voert.

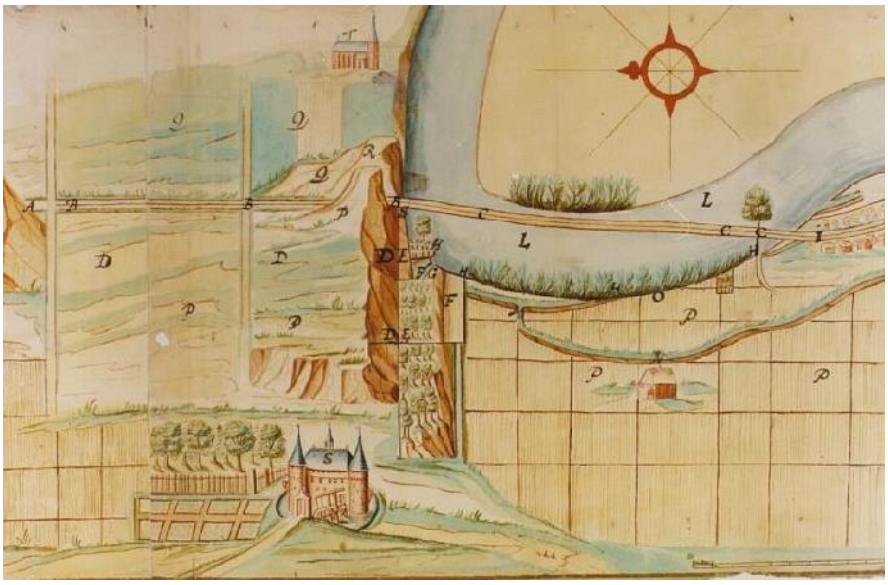
6.3 Meers

De oudste kern van Meers is, net als de oudste kern van Elsloo, door de Maas weggespoeld. Deze kern lag ten zuiden van het huidige Meers. In 1643 is er een grote overstroming (de waterstand was toen 80 cm hoger als in 1880, 1926, 1993 en 1995) waarbij de oude kern van Meers aan de Lindendries door de stroom van de Maas werd verwoest. Een tekening uit 1621 (afb. 54) van het graafschap Rekem laat de situatie zien voor de overstroming. Alhoewel de kaart figuratief en niet geheel betrouwbaar is, menen we hier toch e.e.a. uit te kunnen afleiden.

Afb. 54. uitsnede uit een figuratieve kaart uit 1621 van het graafschap Rekem (B), met de situatie voor de grote overstroming, waarbij de oude kern van Meers werd weggevaagd door de Maas.(bron: kaart te bezichtigingen in het kasteel van Rekem, foto Guus Peters)

De Maas stroomt nog vrij recht (de S bocht heeft zich nog niet gevormd) en dicht langs Kotem. De Kotemerweerd heeft de toevoeging aanwas, hetgeen duidt op een recente aanspoeling. Er is nog een behoorlijke afstand tussen het kasteel van Stein en de Maas. Meers bestaat uit een kern en ligt achter een dijk. Die dijk loopt vanaf de Scharberg de rivier volgend tot ruim achter het dorp. Deze dijk wordt aangeduid als de “oude dijk van Meers” Ook is de ligging van het dorp dicht bij de hellingen van de Scharberg getekend.

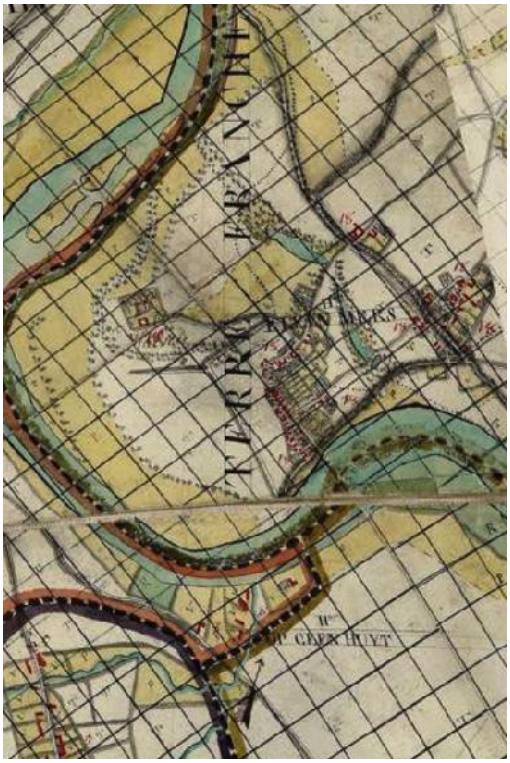

Afb 55. uitsnede uit een figuratieve kaart uit 1651 met de situatie na de grote overstroming, waarbij de oude kern van Meers werd weggevaagd door de Maas.

Een figuratieve kaart uit 1651 (afb. 55) geeft de historische situatie aan nadat de oude kern van Meers is weggespoeld. Op deze kaart zijn een aantal zaken met letters aangeduid en in een bijbehorend archiefdocument benoemd. Ook zijn er afstanden (in roede) aangegeven. Een (Maastrichtse) roede is ca 444,20 centimeter. Op de kaart en in de bijbehorende beschrijving aangegeven: BBB. De Scharstraat 147 roede(ca 650 m) van de Heiberg op de Graetheide tot de Maas; BS. Reparatie van de Scharstraat door Elsloo wegens afspoeling door de Maas; CC. de (voormalige) verlengde Scharstraat, door de Maas weggespoeld 188 roede (ca 835 m); CH. tot 8 roede(ca 35,5 m) in de Maas, waar vroeger de Lindendries is geweest; FG. Bron; HHH. Steinse batten langs de Maas; I. Kleine Meers; LL. tegenwoordige (1651) Maas; MN. oude en nieuwe dijk; NO. het wachthuis van Stein tot de Maas 30 roede (ca 133 m); R. Op de Brul; S. kasteel Stein en T. kerk Elsloo.

Onderstaande twee kaarten (afb. 56 en 57) geven een beeld van de ontwikkeling van de kern nadat het oudste deel was weggespoeld. Het betreft een kaart uit 1686 afkomstig uit het archief van Vincennes te Parijs en een kaart die door Graaf de Ferraris omstreeks 1775 is gemaakt toen het gebied tot Oostenrijk behoorde. De Ferrariskaart geeft een betrouwbaarder beeld dan de kaart uit 1686.

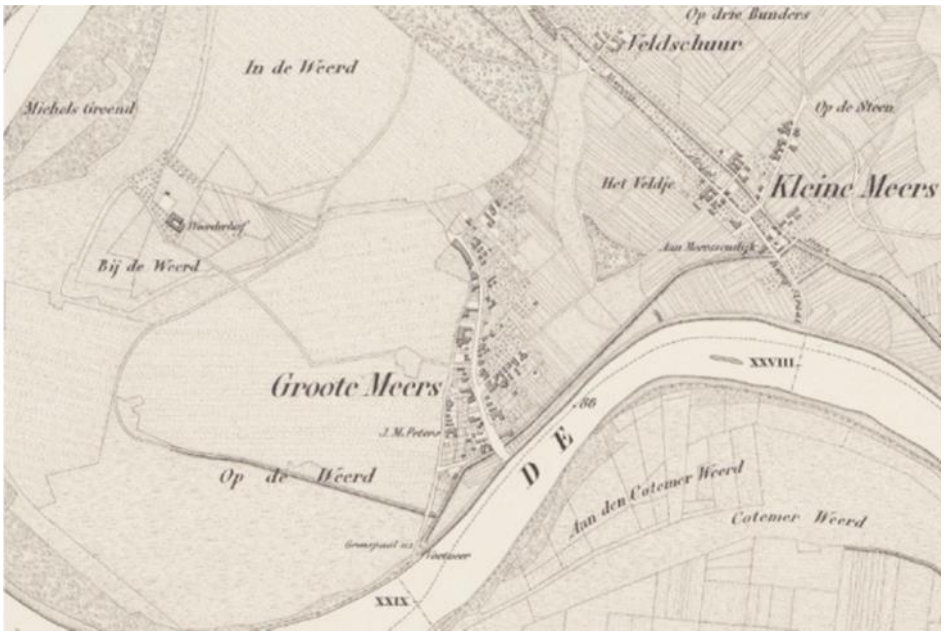

Afb. 56. (links) uitsnede uit een kaart uit 1686

Afb 57. (rechts) uitsnede uit de Ferrariskaart uit ca 1775

Uit beide kaarten valt af te leiden dat er in de 17e en 18e eeuw, na afspoeling van de oudste kern sprake was van twee afzonderlijke bebouwingsclusters, waartussen geen verbinding in de vorm van een weg aanwezig was. Dit is waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat bij een dijkdoorbraak en overstroming, de Maas zich een weg zocht door de zogenaamde “Kuilen”. Dit is een dichtgeslibte oude Maasgeul die op het einde van de IJstijd is ontstaan (zie afb 2. Geomorfogenetische kaart Maasdal). Bij overstroming werd de vulling uit de geul gespoeld en de geul opnieuw geactiveerd.
Op de Ferrariskaart van 1775 is duidelijk te zien dat er zelfs (kwel)water was achter gebleven in geul. Op deze kaart is inmiddels wel een weg tussen beide bebouwingsclusters aanwezig. Van 1775 tot 1900 verandert de situatie en bebouwing nauwelijks. Het water in de voormalige Geul, dat op de Ferrariskaart is aangegeven, is inmiddels verdwenen. Toch blijft deze grond onverkaveld en eigendom van de gemeente. Eind 19e eeuw wordt er een noodkerk gebouwd op de plaats van het huidige verenigingsgebouw aan de Schoolsteeg.

Afb. 58. uitsnede uit de Maaskaart van 1847. Tussen beide bebouwings-clusters is nog een onverkavelde strook grond zichtbaar; de voormalige geul.

In 1910 wordt de kerk gebouwd die in 1932 wordt uitgebreid met zijbeuken en een toren. Voor de bouw van de kerk wordt op de plaats van het huidige kerkhof klei gewonnen en brikken gebakken. In de periode 1900-1940 vindt geleidelijke verdichting plaats van de bestaande bebouwingslinten plaats en vindt er bebouwing plaats langs de weg die Groot Meers en Klein Meers met elkaar verbindt (Kerkstraat, Kloosterstraat, Past. Erckensstraat). Ook wordt er een klooster en school gebouwd. Op de topografische kaart van 1930 is nog het talud aangeduid van een geul, die liep van 'in de Kuulkes' en eindigde in de Maas links naast de Geerlinxkuil ten zuiden van de Maasband. In 1941, na de aanleg van het Julianakanaal werd het zuidelijke deel van de overgebleven geul tussen Groot Meers en Klein Meers dicht gemaakt met zand dat afkomstig was van de Scharberg. Begin jaren '50 van de vorige eeuw werd de laagvlakte verder opgevuld met mijnsteen afkomstig van de Maurits, waarna hier huizen werden gebouwd. 28 Het overige deel van de Geul is in de periode 1941-1960 geleidelijk volgestort met afval en puin waardoor na een periode van inklinking ook hier kon worden gebouwd.

Afb 59. kaart van Meers waarop de bebouwing en uitbreidingen met de periode van aanleg zijn aangegeven. In lichtblauw de (oude)dijken

[28] Info No van Mulken en Har Wijnen

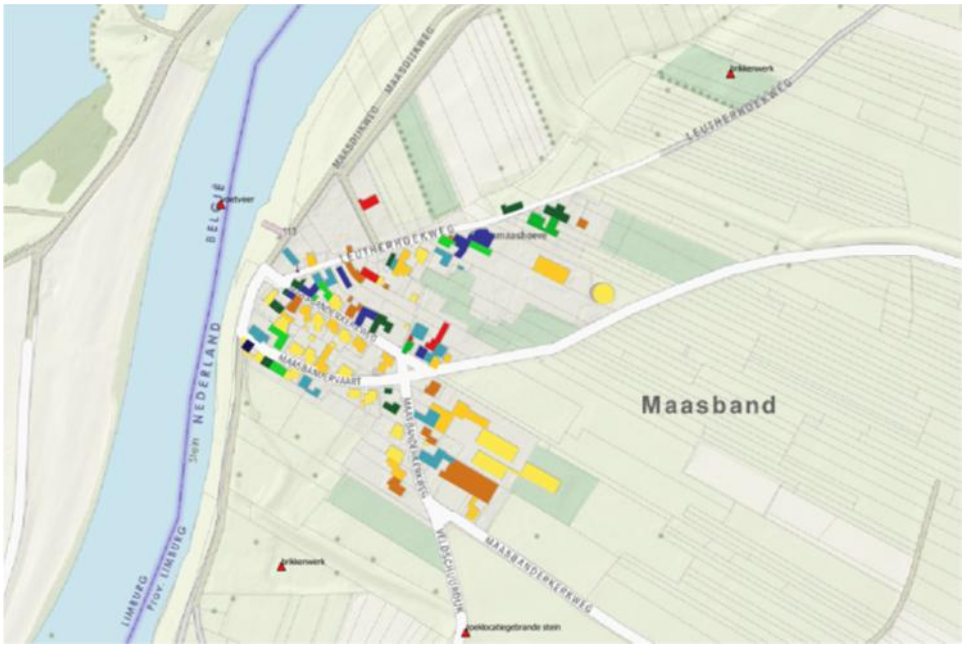
6.4 Maasband

Maasband is net zoals Meers gelegen aan de Maas (of liever gezegd vroeger in de Maas). Desondanks is de ruimtelijke geschiedenis van Maasband niet zo gecompliceerd als die van Meers. Maasband was vroeger een eiland in de Maas dat hoorde bij de Belgische plaats Leuth. De maaskaart uit 1847-1848 (afb. 60) laat de historische situatie zien, waarop de oude Maasarm ten zuid-oosten van Maasband nog duidelijk zichtbaar is. Deze Maasarm is overigens nog steeds in het landschap herkenbaar.

Afb. 60. Maasband lag vroeger op een eiland. Uitsnede uit een de Maaskaart van 1847-1848 waarop de oude maasarm ten oosten van Maasband nog duidelijk zichtbaar op is.

De wegenstructuur van het gehucht komt grotendeels nog overeen met de situatie zoals deze begin 19e eeuw was. Een deel van de bebouwing dateert van vóór 1800. De nieuwbouwinbreidingen hebben met name plaatsgevonden tussen de Maasbanderkerkweg en Maasbandervaart.

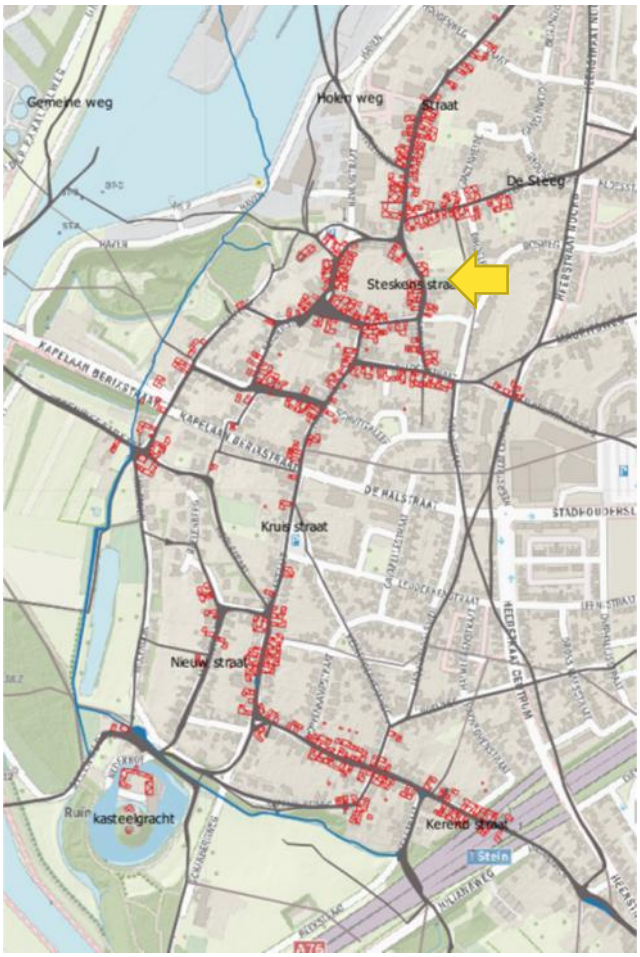
Afb. 61. kaart met de bebouwing van het gehucht Maasband, waarop de diverse perioden van de bouw zijn aangegeven.

6.5 Stein

In tegenstelling tot de overige kernen, die in oorsprong meestal uit een lintbebouwing bestonden, heeft Stein een zeer ingewikkelde ruimtelijke structuur. In het begin van de 19e eeuw is er sprake van zwaartepunten c.q. kernen met een noordelijk en een zuidelijk deel. Het noordelijk deel bestaat uit de (cirkelvormige) bebouwpatronen rond de kerk met noordelijk hiervan de aansluitende lintbebouwing van Houterend. Het zuidelijke deels bestaat uit het oost-west gesitueerde bebouwingslint Keerend en het aansluitende zuidelijke deel van de Kruisstraat. Hoogst waarschijnlijk ligt de oorsprong van de kern Stein in de cirkelvormige structuur in de nabijheid van de oude kerk in Stein. Plaats- en straatnamen die eindigen op "-eind" of "-end" wijzen erop dat deze straten of plaatsen gesticht zijn vanuit een oudere dorpskern, die in Stein was gelegen bij de kerk.29 Voor Keerend twijfelen we nog over deze redenering. Keerend was waarschijnlijk een zelfstandige nederzetting.

Reconstructie van de historische situatie van het oude Stein vóór 1800 is gecompliceerd omdat hiervan nauwelijks bronnen aanwezig zijn. Vast staat in elk geval dat er in en rondom Stein reeds vroeg sprake van bewoning was, hetgeen blijkt uit de vele archeologische vondsten uit verschillende tijdperken (Steentijd, Keltische en Romeinse tijd). De omgeving van de kerk was in de vroege Middeleeuwen, maar ook daarvoor al een strategische plaats. Deze plaats was gelegen op het plateau aan de rand van de Maas, waarvan in die ook een arm langs Stein stroomde. Voor de stroom van de Maas wordt kortheidshalve verwezen naar afbeelding 1 met de geomorfogenetische kaart, waarop de in de ijstijd gevormde Maasgeul langs Stein zichtbaar is. Tot ca. 1500 volgde de Maas vaak de geulen die in de ijstijd zijn gevormd.

Bij het bestuderen van de structuur van Stein valt vooral cirkel op die wordt gevormd door de straten Steskensstraat, Kerkstraat, Wilhelminaplein en de Bergsteeg. Een dergelijke structuur komt in geen enkel dorp in de omgeving voor. Omdat de straten ook reeds op de eerste kadastrale kaart van begin 19e eeuw geen kadastrale percelen doorsnijden, is het vrijwel zeker dat straten reeds bestonden voordat het huidige binnenterrein werd opgedeeld. De wegen rond de cirkel hebben geen natuurlijke aansluiting met de doorgaande wegen en houden als het ware rekening met cirkel in het centrum van Stein. Dit wijst erop dat de cirkel al bestond voordat de wegen ontstonden. Het vermoeden bestaat dat het terrein binnen de ronde structuur van straten mogelijk een schans, ringwal of ringwalburcht is geweest. Dit was een versterking die vanaf de latere bronstijd en ijzertijd tot in de vroege middeleeuwen in Europa voorkwam. Een soortgelijke structuur was vroeger ook aanwezig in Heerlen (rond de Pancratiuskerk) en in Sittard (Huis op de Berg). De theorie wordt mogelijk bevestigd door het feit dat het noordelijke deel van de Kruisstraat, die aansluit aan de "vlucht-

Afb. 62. kaart van Stein waarop de wegen (grijs) en bebouwing (rood) uit het begin van de 19e eeuw op de huidige ondergrond is geprojecteerd. Opvallend is de cirkelvormige straatstructuur (zie blauwe pijl) in de nabijheid van de kerk. Dit is in de periode van de vroege middeleeuwen en eerder mogelijk een vluchtburcht of schans geweest.

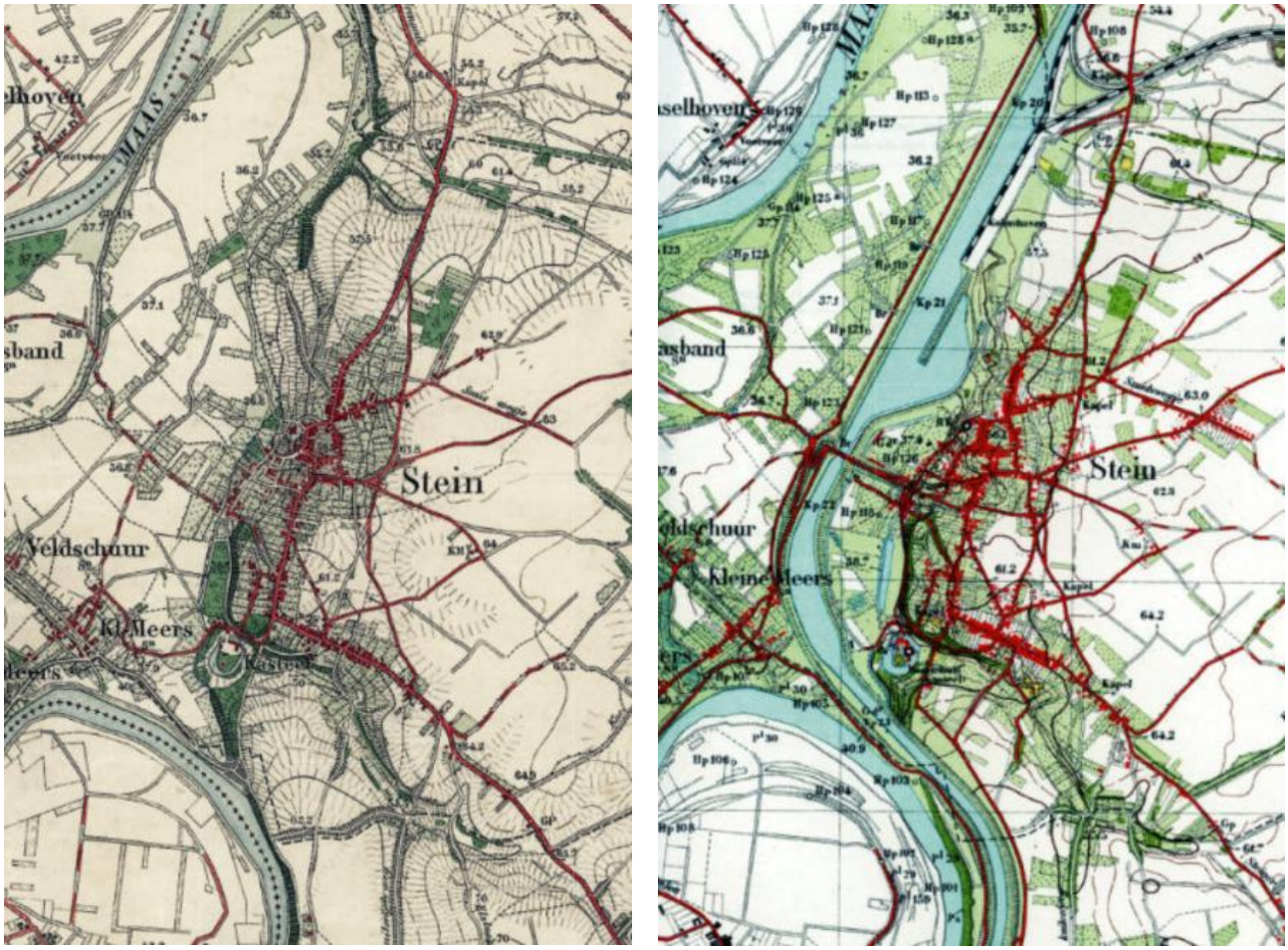
[29] Renes, De geschiedenis van het zuid-Limburgse cultuurlandschap, 1988, blz 110.

burcht" de Hal werd genoemd; Hal is o.a. een aanduiding voor het centrale gebouw van een kasteel. Naast het cirkelvormige stratenpatroon kent de oude kern van Stein nog een drietal pleinachtige ruimten. De eerst pleinachtige ruimte is de centrale ruimte van de nederzetting Keerend, gelegen op de kruising van het Keerend, de Kruisstraat en de Ondergenhousweg. Op dit driehoekige pleintje werd vroeger waarschijnlijk het vee verzameld om naar de weidegebieden te gaan. De tweede is de het Wilhelminaplein, dat is gelegen aan de zuid-westzijde van het cirkelvormige stratenpatroon, ter plaatse van de ontmoeting van de oude weg vanuit Beek met de "vlucht-burcht". Mogelijk was op deze plaats vroeger de ingang van de "vluchtburcht".
De derde pleinachtige ruimte is gelegen in het van oost-west gesitueerde deel van de Kelderstraat. De Kelderstraat kan mogelijk een scharnierfunctie hebben gehad in het vroegmiddeleeuwse of nog oudere Stein. Mogelijk vond de eerste bewoning van Stein evenals in Elsloo plaats in het Maasdal en vormde de Kelderstraat een verbinding tussen het Maasdal met de vluchtburcht en de hoger gelegen akkers. Als zodanig was de Kelderstraat het centrum tussen de bebouwing in het Maasdal en het hoger gelegen deel van de nederzetting. Daarnaast zijn er twee dingen die deze mogelijke centrumfunctie van de Kelderstraat bevestigen. In het midden van de Kelderstraat staat een kapel, die al bestond in de achttiende eeuw en stond bekend als "Capelle omtrent de Tatersteen". De Tatersteen is een zwerfkei die lang tijd onder de grond bij de kapel lag begraven, maar tegenwoordig weer staat opgesteld op de hoek bij Kelderstraat 28. De Tatersteen kan wellicht een cultusfunctie gehad hebben of als spreekgestoelte bij vergaderingen gediend hebben (of een combinatie). Tateren staat namelijk ook voor spreken. Wellicht is de steen begraven om een einde aan een heidense cultus te maken en is daar een christelijke kapel, de voorganger van de huidige Mariakapel, voor in de plaats gekomen. Nog een stap verder terug, zou het zelfs kunnen zijn geweest dat de steen al in de Keltische periode van Stein een cultusfunctie heeft gehad.[30] Deze theorie verklaart mogelijk waarom de Kelderstraat een verbrede c.q. pleinachtige vorm heeft, die ruimte biedt voor een verzameling van mensen. De breedte kan ook echter ook worden verklaard als de plaats in het vroegmiddeleeuwse Stein waar men het vee verzamelde.

De nederzetting Keereind is mogelijk los van Stein ontwikkeld en houdt mogelijk verband met het ontstaan van het kasteel van Stein. De kapel van Keerend aan de Kapelbergweg, ligt evenals de kerken van de overige dorpen op de rand van de steile helling met het Maasdal. De kapel was al in 1400 aanwezig en in oorsprong gewijd aan de H.H. Richardus en Kilianus.[31] Na de herbouw in de 18e eeuw is de kapel een Mariakapel (Maria in nood) geworden, Keerend was ook een zelfstandig rectoraat en werd pas in 1661 verenigd met de parochie Stein. Dat doet vermoeden dat Keerend een eigen ontstaansgeschiedenis heeft los van de centrale kern van Stein.

Begin 19e eeuw bestond het noordelijke deel van Stein uit ca. 100 bebouwingseenheden, verspreid over een stuk lintbebouwing (Houterend) en de dorpskom. Het zuidelijke deel, Keerend, bestond uit een lintbebouwing van ca. 50 bebouwingseenheden langs de (oude) weg van Stein naar Beek (het huidige Keerend en de Steinderweg). Ten oosten van Stein en Keerend strekten zich de bouwlanden uit, ten westen stroomde het beekje de Ur door een ca. 25 meter lager gelegen gebied. Vlak bij Keerend lag het kasteel van Stein, dat dateert uit de 13e eeuw en het midden hield tussen een water- en slotburcht. In 1840 werd dit kasteel herbouwd.
In 1835 had (de toenmalige gemeente) Stein 1614 inwoners en een bebouwing van 302 huizen, een kapel, een gemeenschapshuis, een school en een kasteel. Rond 1850 bestond de Steinder nijverheid uit een mandenmakerij, een korenmolen, een brouwerij, enige riviervisserij en huisnijverheid ten behoeve van de kleren en schoenen. De handel bestond grotendeels uit ruilhandel in natura. Er waren talrijke cafés. In 1864 werd de lagere school voltooid. In 1891 kwamen het gemeentehuis en de uitbreiding van de lagere school gereed en een onderwijzerswoning. Na 1866 werden de huizen voor het merendeel gebouwd langs de hoofdwegen, met name langs de verbindingsweg met Beek kwam de uitbreiding voornamelijk tot uitdrukking in de vorm van lintbebouwing.

[30] Info Guus Peters, Tussen Maas en Graetheide, deel dorpen, www.elsloo.info, deel 22
[31] Pater Munsters verklaarde de naam Keerend ook als zijnde afkomstig van Richardus

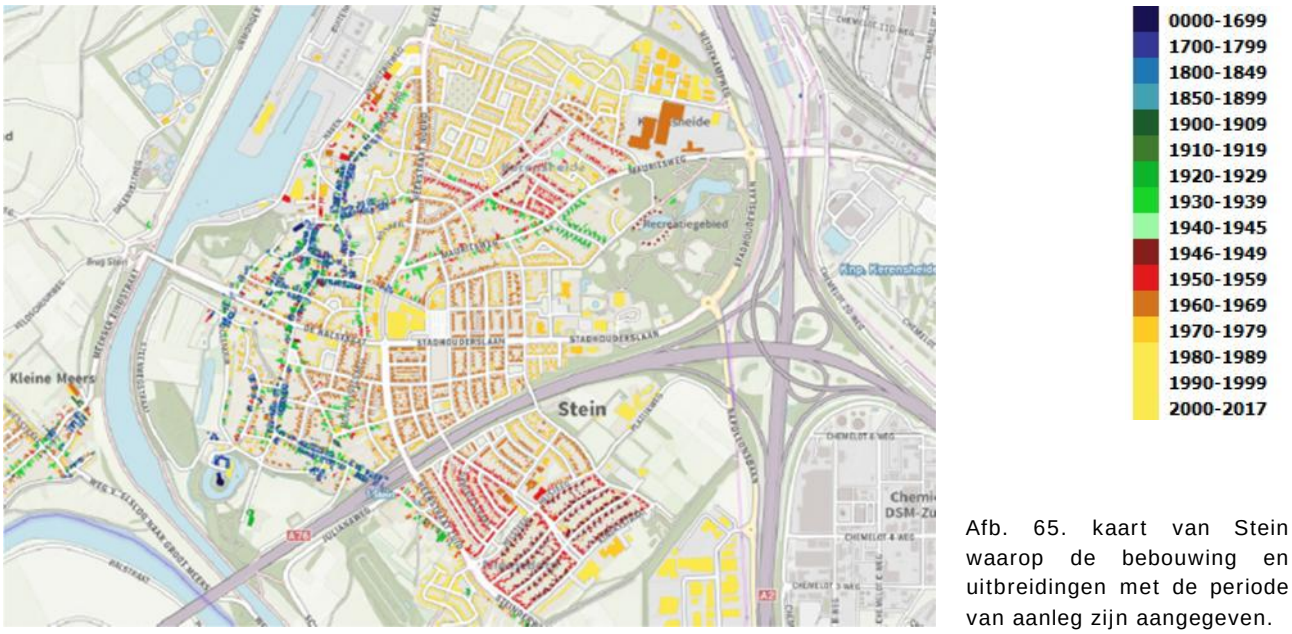

Afb. 63 en 64. topografische kaarten van 1930 (links) en 1937 (rechts) Met name de aanleg van de haven en aanleg van het mijnspoor had grote infrastructurele gevolgen voor Stein. Ook nam de bevolking explosief toe De bebouwing langs bestaande wegen werd verdicht en er werden enkele nieuwe wijken (zoals o.a. de mijnwerkerswijk Belboom) aangelegd.

Tussen het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw vindt een verdichting van de bestaande bebouwing plaats. Het noordelijke deel van Stein met de cirkelvormige structuur en zuidelijke deel van Stein genaamd Keereind groeien geleidelijk naar elkaar, hoewel op de topografische kaarten uit 1934 te zien is, dat de bebouwing tussen beide delen nog altijd minder dicht was dan in de oude kernen.
In 1899 ontstond de zuivelfabriek St. Rochus, die in 1909 van handkracht- tot stoomzuivelfabriek werd omgebouwd. In 1908 werd de eerste boerenleenbank opgericht. Op het gebied van sociaal-hygiënische voorzorg is het werk van de zusters Franciscanessen vermeldenswaard. Zij hadden zich op verzoek van pastoor Portz aan het eind van de 19e eeuw in de kern Stein gevestigd. Zij organiseerden de eerste ziekenverpleging, terwijl de zusters ook aan huis zieken verpleegden. Deze taak werd later na de oprichting van het Groene Kruis overgenomen door wijkverpleegsters. In 1925 vestigde de eerste huisarts zich in de kern Stein, in 1930 de tweede. In 1917 vond onder leiding van de Zusters Franciscanessen de stichting plaats van een nieuw gebouw voor de bijzondere meisjesschool.

Met het vooruitzicht van de komst van de Staatsmijn Maurits en als gevolg daarvan een forse groei van Stein koopt de N.V. Tijdig (een onderdeel van het overkoepeld orgaan van woningverenigingen “Ons Limburg”) in oktober 1917 het kasteel van Stein met de daarbij behorende goederen van de toenmalige eigenaars[32]. Daartoe behoorden behalve het kasteel, twee pachthoeven, een stoom-graanmolen en een

[32] Uit: Dieteren O.F.M., Grondbeleid en volkshuisvesting in de Mijnstreek blz. 144-152

Afb. 65. kaart van Stein waarop de bebouwing en uitbreidingen met de periode van aanleg zijn aangegeven.

windmolen, een boswachterswoning, Maasuiterwaarden, weilanden, hooilanden, bouwlanden en bossen, samen 327 hectaren. Tijdig besloot al spoedig alle terreinen te verkopen die niet voor woningbouw in aanmerking zouden komen. 130 hectaren werden aan de bevolking verkocht.
In 1918 werd het kasteel, met park, verkocht aan een Amsterdamse makelaar, die het in 1921 overdroeg aan de Paters Missionarissen van het H. Hart, die bij het kasteel een nieuw kloostercomplex bouwden. Bij de bouw werden resten van de middeleeuwse burcht gevonden. Een ruïnetoren markeert de plek van de 11e-eeuwse burcht. Na voltooiing van de nieuwbouw kreeg het kasteel met omringende terreinen een nieuwe bestemming, toen de Paters er hun studiehuis vestigden voor theologiestudenten.

Tussen 1918 en 1935 had een grote bevolkingsuitbreiding plaatsgevonden die samenhing met het in exploitatie komen van de staatsmijnen, met name van de staatsmijn Maurits en de opening van de haven. De groei van het aantal inwoners had een bevolkingsconcentratie tot gevolg die vrijwel geheel plaats had in de kom van de kern Stein; in de randgehuchten van de kern Stein bleef het inwonertal nagenoeg gelijk. De bebouwingsuitbreiding profileerde zich in oostelijke richting; langs de vele wegen die aan deze zijde van de langgerekte oude kern bestaan, groeide een zeer verspreide bebouwing. Overigens werd in die periode ook een heftige strijd gevoerd, tegen de plannen van Gedeputeerde Staten van Limburg, om een groot aantal gemeenten rondom de staatsmijn Maurits samen te voegen tot een grote gemeente “Mauritsstad”. Deze plannen zijn gelet op het verzet van de kleinere gemeenten niet doorgegaan.

Van de bezittingen van het kasteel werden 35 hectaren verkocht aan de Staatsmijnen voor de vestiging van het bekende recreatieoord Steinerbos en woningbouw. Het Steinderbos was evenals het Schutterspark in Brunssum bedoeld voor de vrijetijdsbesteding van de mijnwerkers die hier op zondag met hun gezin naartoe konden. In die tijd werden meerdere natuurgebieden omgevormd tot volksparken. Kenmerkend voor de volksparken, een idee dat uit Duitsland afkomstig was, was de aanleg van een park in landschapsstijl. Er lagen rij- en wandelpaden, er waren paviljoens waar versnaperingen verkrijgbaar waren aanwezig en muziektenten waar de lokale harmonie kon spelen. Voor kinderen was er vermaak in de vorm van een vijver waarop geroeid kon worden en er lagen speelplaatsen. Deze oorspronkelijke opzet uit de 18e eeuw, beschreven door de Duitse tuintheoreticus C.C.L. Hirschfeld (1742-1792) in zijn boek “Theorie der Gartenkunst” uit 1779, verschoof in het begin van de 20e eeuw in Nederland van een esthetisch park naar een openbaar park met een meer sociale opzet. In Limburg zijn twee voorbeelden van deze Volksparken in Limburg: Schutterspark en het Steinerbos, beide aangelegd in opdracht van de Staatsmijnen. De Staatsmijnen kochten het bos aan als groene long tussen en ten behoeve van toekomstige woningbouw. Het bos moest een recreatiebos worden en moest onder andere een restaurant, een speeltuin en een dierenpark en zelfs een openluchttheater gaan herbergen. In het kader van een project,

dat gezien werd als werkverschaffing voor invalide mijnwerkers, kwamen de nodige financiën beschikbaar. Nog vóór de Tweede Wereldoorlog werd het bos geheel in orde gebracht, hersteld, van nieuwe aanplant voorzien en ontworpen als recreatiegebied. In 1939 kwam het bos gereed en werd gratis toegankelijk gesteld. Eind jaren '50 werd het bos door DSM geschonken aan de gemeente Stein.

Aansluitend aan het Steinerbos werd de woningroep "Belboom" gerealiseerd. In tegenstelling tot andere mijngemeenten kent de gemeente Stein, behalve "Belboom" geen oude mijnkoloniën. De achtenveertig woningen ten behoeve van de huisvesting van mijnpersoneel, naar ontwerp van de architecten A. Knipschild en F. W. de Rooy, zijn tussen 1928 en 1930 gebouwd door de vereniging "Ons Limburg" voor de stichting "Thuis Best" met garantiecontract van de Staatsmijnen.

De uitbreiding van de bebouwing in Stein had op zeer willekeurige en onregelmatige wijze plaatsgevonden, zonder plan, voorschrift of regeling. Begrijpelijk was dat Stein nooit een aantrekkelijke kern zou worden, zolang de uitbreidingen niet in een geordend plan waren opgevangen. Daarom gaf het gemeentebestuur van Stein reeds in 1922 aan het Roermondse architectenbureau Cuypers opdracht om een uitbreidingsplan te maken voor de toenmalige gemeente Stein in verband met de te verwachten bevolkingsgroei en met het oog op de aanleg van het Julianakanaal. Onenigheid over de vergoeding van de werkzaamheden was oorzaak ervan dat het plan nooit werd uitgebracht.

In 1934 legde Gedeputeerde Staten aan Stein de verplichting op om een uitbreidingsplan te ontwerpen voor het gebied rond de geprojecteerde haven. Het plan moest inhouden: een regeling van de bestemming der gronden in hoofdzaak en voor de uitbreiding buiten de bebouwde kom van de kern Stein een regeling in onderdelen.
In 1938 werd het vereiste uitbreidingsplan, opgesteld door ir. J. H. Froger en ir. H. B. J. Witte, uitgebracht. Het plan voorzag in een betrekkelijk grote uitbreiding van de kern Stein door een concentrische afronding van de uitlopers van de bestaande verspreide bebouwing. Gestreefd werd naar een open bebouwing met flinke voor tuinen en een vriendelijk aanzicht (ca. 1000 woningen). Recreatie zou plaatsvinden in het Steinerbos, industrievestiging was geprojecteerd nabij de haven. Gronden met een nog agrarische bestemming zouden wettelijke of vrijwillige ruilverkaveling moeten ondergaan. Men streefde ook naar nieuwe kernvorming: men dacht aan het stichten van een nieuwe parochie met een meer evenwichtige bevolkingssamenstelling door het aantrekken van mijnbeambten, gepensioneerden, renteniers, enz.

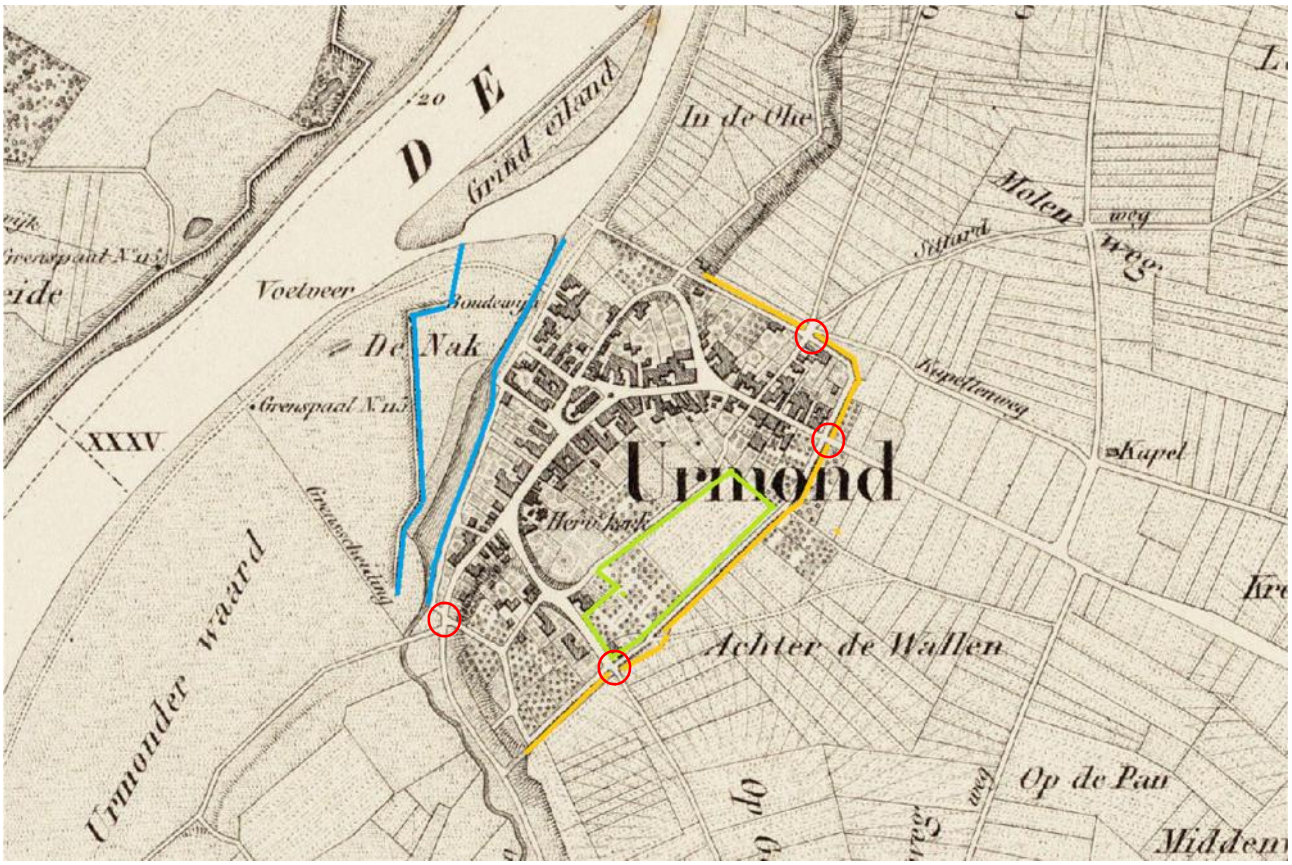
Afb. 66. bij de ingang van het Steinerbos aan de Mauritsweg is in de afscheidingsmuur een gefragmenteerd reliëfwerk aangebracht, met aan de onderkant de naam Steinerbos van kunstenaar Eugene Quanjels. Het kunstwerk bestaat uit 12 met glazuur afgewerkte blokken, voorstellend de "Bokkenrijder".

Een begin van het uitbreidingsplan werd nog voor de Tweede Wereldoorlog gerealiseerd, toen de kern Stein zich voornamelijk in noordoostelijke richting begon uit te breiden. Een nieuwe wijk met ruime open bebouwing werd gebouwd vanaf 1939: Kerensheide (nu behorend tot de gemeente Geleen). Aldaar werd ook een nieuwe parochie gesticht. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze wijk, in verband met de uitbreiding van de mijn weer afgebroken en kwam de nieuwe wijk Kerensheide ten oosten van het Steinerbos gerealiseerd.
Daarnaast werd direct na de Tweede Wereldoorlog werd ter plaatse van het “Steinderkamp” de wijk Nieuwdorp gebouwd. Het 26 hectare omvattende “Steinderkamp”, dat voorheen eveneens onderdeel vormde van de bezittingen van het kasteel, was omstreeks 1920 al voor het realiseren van woningbouw door de Staatmijn aangekocht.

Stein heeft (overigens net als de andere kernen van de gemeente) weinig oorlogsschade geleden. Desalniettemin is de kern Stein na de Tweede Wereldoorlog ingrijpend veranderd. Niet alleen door het verschijnen van nieuwe woonwijken ten oosten en zuiden van de kern Stein, maar ook door de vestiging en opkomst van een aantal industriële, verkeers-, handels- en winkelbedrijven.

6.6 Urmond

Het huidige Oud-Urmond, wordt in de archieven onder de naam “Overmunthe” voor het eerst genoemd in 1153. Munthe was de naam voor een versterkte heuvel of vluchtheuvel. De latere naam Urmond heeft niet van doen met de monding van de Ur in de Maas; Mont verwijst naar een (versterkte) heuvel aan de Ur. Urmond was een belangrijke havenplaats aan de Maas. De opkomst van Urmond hield verband met de scheepvaart op de Maas. De schippers vonden hier een veilige ligplaats in een oude rivierarm , die uitgroeide tot een haven met een laad- en loskade, waaraan de tegenwoordige straat de Bath haar naam ontleent .Urmond ontwikkelde zich onder invloed van de haven en de handel en had bijna een stedelijke verdichting. Uit de literatuur blijkt dat Urmond omstreeks 1300 stadsrechten verkreeg. Wie de stadsrechten heeft verleend en in welk jaar is echter onduidelijk. Ander bronnen, zoals een document uit 1595 spreken niet van stadsrechten maar van een zogenaamde vrijheid. Een “vrijheid” had een lagere status dan stadsrechten maar leverde de inwoners wel veel voordelen zoals recht op belastingheffing, erfrecht en waarborging tegen beslagleggingen en het recht om tol te heffen. In elk geval werd Urmond omstreeks 1300 versterkt. Er werden aan de noord- en oostzijde aarden wallen en rondelen gemaakt. Een gedeelte van de versterking aan de noordzijde bestond uit een steile terraswand, die ook aanwezig was aan de zuidzijde. Waar de huidige Raadhuisstraat, de Koe- of Brugstraat, de Bergstraat en de Beekstraat de omwalling bereikten, werden mergelstenen poorten opgetrokken. Binnen de wallen was een gezamenlijke moestuin, een zogenaamd kamp. Vanaf 1398 tot het einde van de 18e eeuw hoorde Urmond tot het Duitse hertogdom Gulik. Urmond was, de enige Maashaven die Gulik had en was daardoor nogal belangrijk.

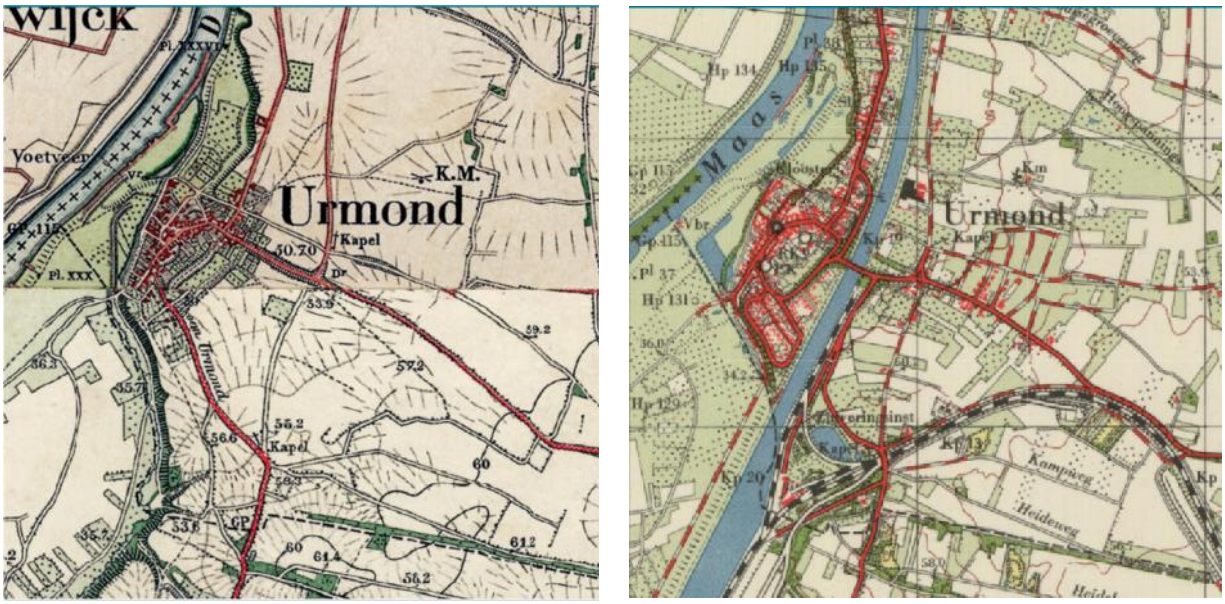

Afb. 67. de Maaskaart uit 1847, waarop de laat-Middeleeuwse situatie nog herkenbaar is. De oostzijde en het grootste deel van de noordzijde is van wallen voorzien (lichtbruin). Een gedeelte van de versterking aan de noordzijde bestond uit een steile terraswand, die ook aanwezig was aan de zuidzijde. De voormalige stadspoorten zijn met rode cirkels aangegeven. In blauw de voormalige haven die in 1847 grotendeels is dichtgeslibd. In groen de gezamenlijke moestuin of kamp

De handelswaar werd dan ook vooral richting Gulik (Jülich) getransporteerd. Dit gebeurde via de Maasbaan die door Graetheide van Berg via Sittard naar het Duitse achterland liep. Dit was de enige met grind verharde weg.

Met het toenemend belang van de haven aan het einde van de 18e eeuw werd de oorspronkelijke nederzetting van Urmond, die als een lintbebouwing was ontstaan langs de randweg van het Maasdal, op bescheiden schaal uitgebreid naar de zijde van de haven, zodat naast de hooggelegen kern een 'benedenstad' ontstond. Het hoge deel ontwikkelde zich van losse lintbebouwing tot straat en het lage deel (de benedenstad) werd compact. De economische ontwikkeling lijkt vooral een verdichting van de reeds bestaande bebouwing te hebben veroorzaakt. Bij gebrek aan een marktfunctie heeft de ontwikkeling niet geleid tot pleinvorming; er zijn slechts wigvormige verwijdingen ter plekke van samenkomende straten.
Nadat in 1826 de Zuid-Willemsvaart gereed kwam, nam het belang van scheepvaart op de Maas sterk af. De Maas kon alleen in nog het hoogwaterseizoen worden bevaren. Buiten dit seizoen was er te weinig water en voer men op de Zuid Willemsvaart. Omstreeks 1835 had Urmond ca. 970 inwoners en een bebouwing van 209 huizen, drie kerken, een school, een brouwerij en een meelmolen. Na 1850 was de haven van Urmond niet meer bruikbaar omdat hij dichtgeslibd was. De betekenis van Urmond als havenstad is daarmee voorbij. Eind 19e eeuw wordt de oude Maasarm van de Maas afgedamd en gedempt. In 1854 bestonden er nog drie van de vier uit mergel opgetrokken stadspoorten, maar twee jaar later waren ze alle gesloopt.

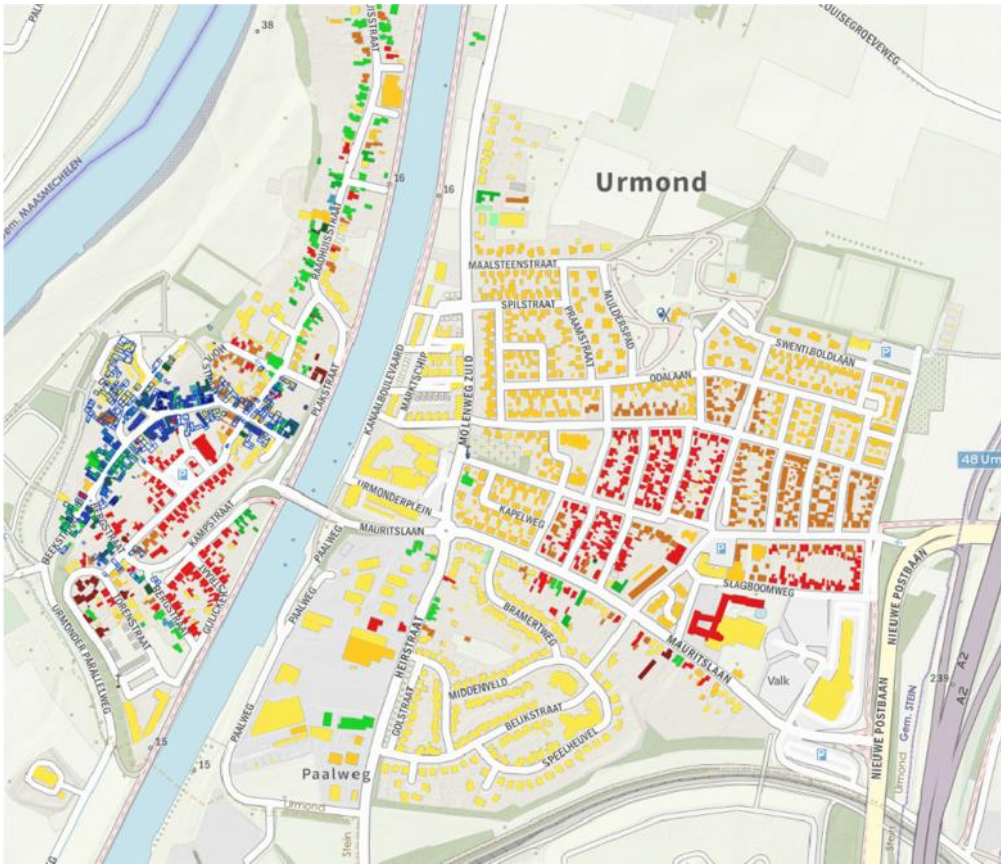
In de jaren '30 van de 20e eeuw wordt het Julianakanaal aangelegd. Bij Urmond wordt een boogbrug over het kanaal gelegd. De aanleg van de opritten naar de brug over het Julianakanaal heeft tot gevolg dat het laatste deel van de aarden wallen verdween. Thans herinnert slechts een onopvallend fragment langs het Kloosterpad aan de vroegere vestingwerken. Tot vlak na de Tweede Wereldoorlog vond bebouwingsuitbreiding plaats door verdichting en beperkte uitbreiding (aan de zuidzijde, de Kattekop) van de bestaande kern Urmond. Ook werden in de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw aan de weg naar Berg aan de Maas een school en nieuw gemeentehuis gebouwd. Gaandeweg verdichtte de bebouwing langs deze weg zich, waardoor de kernen van Berg aan de Maas en Urmond thans aan elkaar zijn gegroeid. Omstreeks 1955 is de voornaamste bebouwing in de 18e-eeuwse "benedenstad" van Urmond vanwege mijnschade gesloopt. In de jaren '80 zijn hier weer nieuwe woningen gebouwd. Vanaf oktober 1970 is de

Afb. 68 en 69. topografische kaarten van 1920 (links) en 1960 (rechts) Tot de jaren '50 bleef de uitbreiding van Urmond beperkt tot de verdichting en lichte uitbreiding (aan de zuidzijde, Kattenkop) van de bestaande kern. Ook vond bebouwing en verdichting plaats van de weg tussen Urmond en Berg. Na 1950 wordt gestart met bebouwing aan de westzijde van het kanaal.

oude kern Urmond aangewezen als beschermd stadsgezicht, met de volgende omvang: de gehele Grotestraat tot en met de twee Y-splitsingen (in het zuiden die naar de Beek- en Bergstraat, in het noordoosten die naar de Hool- en Brugstraat), Tiendschuurstraat (gedeeltelijk), Urmonder Maasstraat, Kloosterstraat en de Hoolstraat.

Na 1960 vond zeer omvangrijke nieuwbouw plaats van met name woningen op de oostelijke oever van het Julianakanaal, waar ook reeds enkele solitaire boerderijen en enkele woningen langs de Mauritsweg waren gelegen.

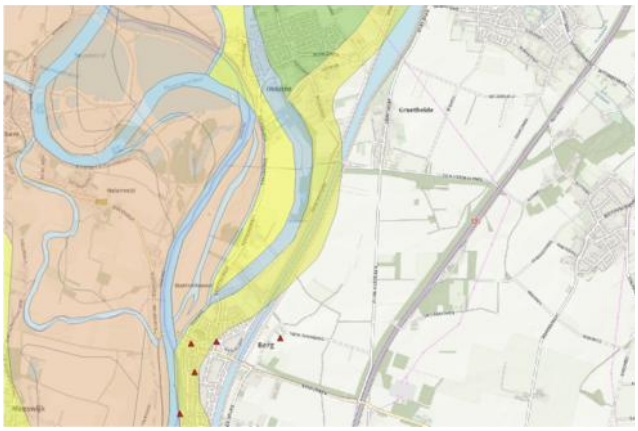

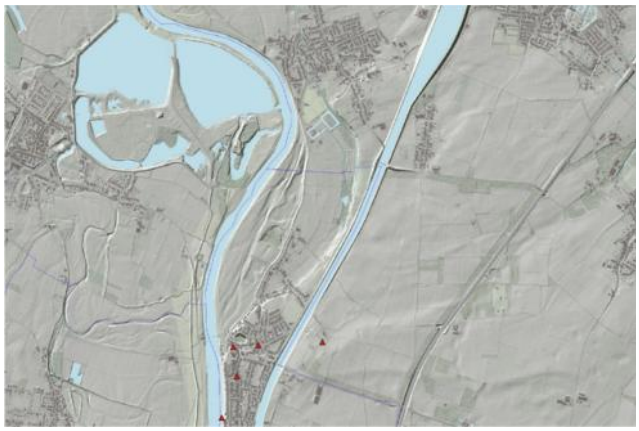
Afb. 70. kaart van Urmond waarop de bebouwing en uitbreidingen met de periode van aanleg zijn aangegeven

.

6.7 Berg aan de Maas en Nattenhoven

De kernen Berg aan de Maas en Nattenhoven hebben niet zo'n rijke historie als Urmond. De kern Berg is ontstaan als lintbebouwing langs de randweg van het Maasdal, op de hogere oostelijke oever van de Maas. De eerste bebouwing van Nattenhoven was mogelijk evenals Maasband oorspronkelijk gelegen op een eiland in de Maas.

Afb. 71 en 72. de geomorfogenetische kaart van het Maasdal (links) laat zien dat tijdens de ijstijd aan de oostzijde van de Bergerweg een Maasgeul aanwezig was. Deze geul volgde het tracé van de Grachtstraat en de Hoogenbergweg. De Geul liep tot achter het kasteel van Obbicht. Ook op de uitsnede uit zogenaamde hillshape van de Algemene hoogtekaart Nederland (AhN); is deze oude maasgeul nog zichtbaar.

Op basis van de geomorfologische kaart van het Maasdal en de zogenaamde hillshape van de Algemene hoogtekaart Nederland blijkt dat aan de oostzijde van de Bergerweg oorspronkelijk een Maasgeul aanwezig was. De Grachtstraat dankt hier de naam aan. Waarschijnlijk was in dit deel van de geul nog lange tijd water aanwezig. Berg is in historische zin vooral van belang vanwege het veer. Vóór de 19e eeuw bestond er voor de oversteek van de Maas slechts één vaste verbinding: de Servaasbrug in Maastricht, die de meest noordelijke Maasbrug was. Voor het overige was men om de Maas over te steken afhankelijk van veren. Veelal waren dat voetveren. Er waren in de huidige gemeente Stein twee grotere veren bij Elsloo en Berg. Het veer van Berg wordt al in 1383 genoemd en was een van de weinige veerponten op de Maas waar ook vracht overgezet mocht worden. Alhoewel het veer door de eeuwen niet altijd op de huidige plaats gelegen was, is de veerplaats niet toevallig gekozen. Deze hield verband met het feit dat er bij Berg vermoedelijk slechts één over te steken hoofdstroom van de Maas aanwezig was. Mogelijk lag het veer voor 1668 iets zuidelijker als de huidige veerplaats. Tussen 1668 en 1698 lag het veer enige tijd bij het Gelderse Obbicht. Dit had te maken met de verplaatsing van de hoofdstromen van de Maas. Vanaf 1698 ligt het veer op de huidige plaats.

Afb. 73. de verschillende Maasstromen rond Urmond en Berg .

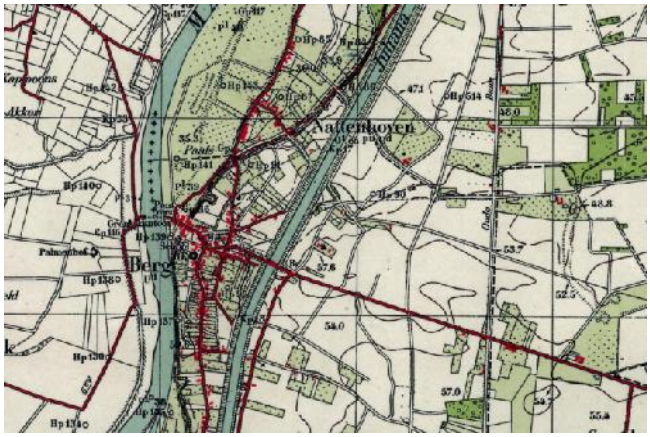
Het veer heeft vanwege de strategische ligging een grote betekenis gehad voor de handel. Het veer vormde een belangrijke schakel in de transportroute van Antwerpen naar het Rijnland. Parallel aan de Maas lag sinds de Romeinse tijd de heerbaan van Maastricht naar Nijmegen (via Maaseik, Roermond en Venlo). Vanaf Maaseik was er een aftakking

Afb. 74 en 75. de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw met de historische kern van Berg (links) en Nattenhoven (rechts).

via Weert naar Antwerpen. Aan de oostzijde van de Maas op Guliks grondgebied lag de zogenaamde Maesbahne, die vanaf Berg via Einighausen naar Sittard en vervolgens via Gangelt, Geilenkirchen, Jülich (Gulick) naar Keulen liep. Vanuit Antwerpen werd vooral zeevis en kaas naar het oosten vervoerd; in omgekeerde richting ging veel Rijnwijn. Het vervoer ging met twee-assige wagens, getrokken door twee of meer paarden. Per dag werd 40-50 km afgelegd. In 1771 werd in plaats van de Maesbahne een nieuwe weg naar Sittard aangelegd, in Berg bekend als de Steenweg.

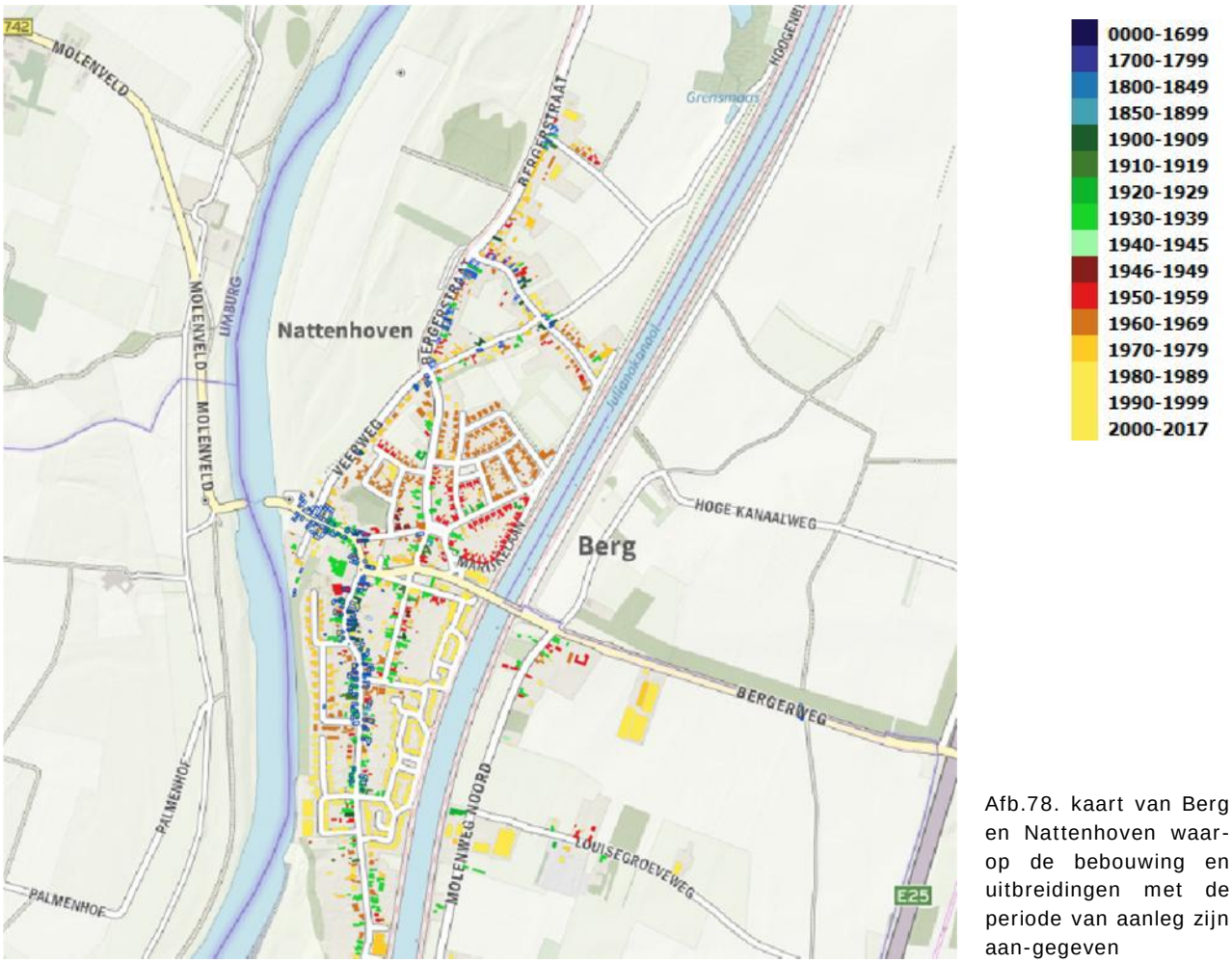
Afb. 76 en 77. de topografische kaarten van Berg en Nattenhoven in 1900 (links) en 1940 (rechts).

De hogere oostelijke oever van de Maas gelegen kern van Berg bestond begin 19e eeuw uit een noord-zuid lopend lint van ca. 40 bebouwingseenheden, met achter de huizen langgerekte weidepercelen. Nattenhoven bestond in de vroeg 19e eeuw uit een lintbebouwing van ca. 15 eenheden, langs een noord-zuidgerichte weg (die delen besloeg van de latere Veerweg, Bergerstraat en Nattenhover Koestraat). Deze situatie bleef voor beide kernen in de 19e eeuw nagenoeg ongewijzigd.

In de periode tussen 1900 en de Tweede Wereldoorlog vindt een verdichting van bestaande straten. Daarnaast wordt er nieuwbouw gepleegd langs reeds bestaande wegen. In Berg aan de Maas vindt met name een verdichting plaats van Kerkstraat, de Julianastraat en de Raadhuisstraat. De nieuwe bebouwing langs bestaande wegen vindt met name plaats aan de Pastoor Eijckstraat en de Obbichterstraat. Daarnaast ontstaan aan de oostzijde van het kanaal aan de Noordzijde van de Molenweg en de Louisgroeveweg een kleine bebouwingscluster. In Nattenhoven vindt met name verdichting plaats van de Bergerweg tussen de Nattenhover Koestraat en de Grachtstraat.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt ten noorden van Berg een nieuwbouwwijk ontwikkeld tussen de Veerweg en het Kanaal. In Nattenhoven wordt in dezelfde periode nieuwbouw gepleegd langs de Kanaalweg.

Na 1970 wordt in Berg aan de Maas in eerste instantie nieuwbouw gepleegd tussen het bestaande historische lintbebouwing (Kerkstraat, Julianastraat en Raadhuisstraat) en de Maas. Later wordt ook de ruimte tussen het historische lintbebouwing en het Juliankanaal geheel bebouwd. In Nattenhoven vindt in dezelfde periode met name nieuwbouw plaats langs het noordelijke deel van de Bergerweg.

Afb.78. kaart van Berg en Nattenhoven waarop de bebouwing en uitbreidingen met de periode van aanleg zijn aan-gegeven

bronvermeldingen

7.1 afbeeldingen

Actuele hoogtebestand Nederland	2, 4, 72
Alterra	3
Archol	5, 7, 9, 10
Buro4	16, 17, 23, 31, 38, 39, 40, 52, 53, 59,61, 62, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 78
Elsloo.info	12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 30, 34, 58, 60, 67
Glückauf.nl	33, 34, 35
KLM	33
Kasteel Renkem (B)	54
Kriek, Miko	8
Mapire.eu	57
Nationaal georegister	37
Natuurhistorisch museum, Maastricht	11
Overmunthe (zie literatuur)	32
Provincie Limburg	1, 71
Regionaal historisch centrum Maastricht	55
Rijksdienst cultureel Erfgoed	6, 51, 74, 75
Topotijdreis.nl	29, 36, 63, 64, 68, 69, 76, 77
Universiteit Luik, bibliotheek	21
Vincennes te Parijs, archief	56
Vrije universiteit Amsterdam, beeldbank	28

7.2 literatuur

Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers:	Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg:twintig jaren archeologisch onderzoek, Maastricht, 1940
Drubers, J.H.M.	De geschiedenis van kasteel Stein en zijn bewoners, Stein, 2000
Drubers, J.H.M.	Het kloosterkerhof bij kasteel Stein, Stein, 2012
Erens, P e.a.	Catsop, de toekomst, een schaduw van het verleden, Elsloo, 2014
Hilligers, H.P.M.	Heerdgang in Zuid-Limburg, proefschrift, Rijks Universiteit Limburg, Maastricht, 1993
Mölken, van, P. e.a.	Kleine monumenten in Stein, Stein, 2006
Mulken, van, A.	Meers, van moeras tot dorp, Elsloo 2018
Peters, G.	Historie Maaskant, De stiefköppige Maaskèntjers, Landschap en Maas, Tussen Maas en Graetheide @www.elsloo.info, 2009-2015
Peters, J.H.	Elsloo verleden, Valkenburg 1973
Provincie Limburg	Gemeentebeschrijvingen in het kader van het MIP, 1990
Renes, J.,	De geschiedenis van het Zuidlimburgse cultuurlandschap, Assen / Maastricht 1988
Simonis, A.H. e.a.	Overmunthe, uit het rijke verleden van Berg en Urmond, Urmond, 1978.
Strijkers, J.H. e.a.	Berg aan de Maas, Sittard, 2016
Stoepker, H	Het Maaswerkengebied in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, @www.home.kpn.nl/hstoepker. 2011

7.3 websites

www.stichtingerfgoedstein.nl
www.archeologiestichtingstein.nl
www.elsloo.info
www.graetheidecomite.nl/historie-graetheide
www.streekmuseumelsloo.nl
www.vrijheidurmond.nl
www.wijurmond.nl

Dat maakt Stein voor mij stil genieten

Gemeente ***Stein***

ERFGOEDBELEID 2019

BIJLAGE 5

HET GROENE ERFGOED

Cultuurhistorische waarden van het groene erfgoed in de gemeente Stein[1]

[1] Project uitgevoerd door het Ecologisch Adviesbureau Maes, in opdracht van en in samenwerking met Buro4, Har van der Borgh.

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Werkwijze
3. Beeldondersteunende groene elementen van na 1945
4. De soorten bomen en struiken als cultuurhistorisch erfgoed
5. Overzichtskaarten met landschapsgebieden (noord-midden en zuid)
6. Inventarisatie per deelgebied van noord naar zuid:

01.Brongebied van de Kingbeek (Berg)
02.Hoogenbergweg (Berg)
03.Sint Hubertuslaan- Hoogenbergweg (Berg)
04.Kerkstraat-Veerweg (Berg)
05.Raadhuisstraat, Maasoever (Berg)
06.De Bath, Maasoever (Urmond)
07.Gemeenweg e.o., Maasband
08.Maasband, Oeverendijk
09.Kleine Meers
10.Meers
11.Kleine Meers, Dijkweg
12.Louise Groeveweg, Molenweg (Urmond)
13.Limbrichterweg, Sportpark (Urmond)
14.Graetheidelaan, begraafplaats (Urmond)
15.Heidekampweg (Kerensheide)
16.Koestraat (Kerensheide)
17.Kerensheide, begraafplaats
18.Sanderboutlaan, RK. Kerk (Stein)
19.Steinerbos (Stein)
20.Dieterenstraat e.o., plantsoen (Stein)
21.Rentmeester Snijdersstraat e.o., plantsoen (Stein)
22.Omphaliusstraat e.o., plantsoen (Stein)
23.Oud Stein
24.Molendijk-Hoolstraat (Stein*)*
25.Kasteelruïne van Stein en omgeving (Stein)
26.Scharbergweg (Stein)
27.Molendijk-Kapelbergweg (Stein)
28.Platijkweg (Stein)
29.Koeveldweg, landweer (Stein)
30.Scharberg (Stein)
31.Scharberg, Julianakanaal (Stein)
32.Driekoulenweg (Stein)
33.Pastoor Willemsstraat, Spoorlijn (Stein)
34.Kasteelpark Elsloo
35.Terhagen (Elsloo)

36.Elsoërbos- Bunderbos (Elsloo)
37.Terhagen, Parallelweg Catsop)
38.Eyskensweg- Horsterweg (Catsop)
39. Sickendaelweg en Aan de Gellik (Catsop)
40.Op de Dries (Catsop)
41.Heuvelsvoetpad (Catsop)
42.Heemtuin Elsloo, Catsop
43.Heemtuin Stein, Steinerbos

7.De landweer van Stein
8.De verspreiding van enkele bijzondere boom- en struiksoorten
9.Overzicht van landschapselementen van vóór en na 1850
10.Beheer en behoud van het cultuurhistorisch groen erfgoed
11.Literatuur
12.Colofon

1.Inleiding

De gemeente Stein ligt in het noorden van het Zuid-Limburgse heuvelland en betreft een krijt- en lössgebied doorsneden door het rivierdal en de terrassen van de Maas. De landschapselementen met hun begroeiing hangen samen met de klei- löss- en zandbodems. Opvallende landschappen van Stein zijn de plateau's, de holle wegen, de hellingbossen met bronnen, de beekdalen en de rivieroevers. Ze zijn bepalend geweest voor de nederzettingsgeschiedenis en de ligging van groenelementen in de verschillende tijdslagen.

In deze inventarisatie benoemen we de periode vóór ca. 1850, het pre-industriële landschap, waarbij zowel de cultuurhistorische waarde, de natuurwaarde en de genetische waarde van de bomen en struiken aan bod komen. In de jongere periode ca.1850-1970 zijn vooral cultuurhistorische waarden aan de orde. Vóór 1850 gaat het om de begroeiingen van de holle wegen, beekdalen, hellingbos en de oude beplantingen van heggen, houtwallen en soms individuele markante bomen binnen het agrarische gebied. Na 1850 zijn met name beplantingen van pleinen, boomgaarden, lanen, straten, wegen erven en parken van cultuurhistorische betekenis. Vaak zijn beide tijdslagen aanwezig.
Bij de inventarisatie ligt het accent op cultuurhistorische waarden van de landschapselementen met de bomen en struiken. Die gaan uiteraard veelal samen met natuurwaarden. Het veldwerk is verricht in de periode van 15 april t/m 1 november 2017. Een aantal landschapselementen werden in meerdere seizoenen bezocht.

2.Werkwijze

Bij de cultuurhistorische waardestelling van groene elementen met bomen en struiken kunnen een zevental kenmerken onderscheiden worden:

- De geomorfologische basis. Deze is bepalend voor de aard van het landschap en de bewoningsvormen.
- De historisch-geografische onderlegger. De aard van de dorpen en buurtschappen, de perceelsvormen en grondgebruik zijn de basis voor de landschapselementen.

- De volgende stap is de aard van de perceelscheidingen, erf-, akker- of graslandgrenzen, wallen, sloten, waterlopen, steilhellingen en holle wegen.
- Dan zoemen we verder in naar het groen zelf. Betreft het een houtwal, houtsingel, laan, heg, bosstrook of bos.
- Van belang is vervolgens om de aard van de beplanting te bepalen, b.v. een heg langs een akker of aan de bovenrand van een holle weg, bomen op een wal of onder op het talud.
- Dan komt het (cultuur-) historische beheer aan de orde: betreft het opgaande bomen, hakhout, knotbomen, al dan niet gevlochten heggen e.d.
- Tenslotte kijken we naar de soort boom of struik en soms zelfs ook karakteristieke variëteiten uit oogpunt van cultuurhistorie. Veel soorten bomen en struiken werden vroeger voor het allerhande toepassingen benut.
- De cultuurhistorische waarde is bij ieder deelgebied als CH-waarde combinaties ervan aangegeven: zeer waardevol, waardevol, vrij waardevol. De niet- benoemde landschapselementen hebben geen specifieke cultuurhistorische waarde.

Voor het opsporen van de oudste landschapselementen (vóór 1850) is de topografische kaart van rond 1850 een eerste zeef. Als een landschapselement daar op voorkomt is dat een waardevolle aanwijzing. In het veld wordt de historische beheervorm vastgesteld. Hakhout, knotbeheer en hegvlechtrelicten zijn daarbij kenmerkend. Opgaande bomen zijn veelal van jongere datum. In de kruid- en struiklaag kunnen soorten voorkomen die indicatief zijn voor een lange voorgeschiedenis zoals bosanemoon, bosviooltje, paarbladig goudveil, tweestijlige meidoorn en viltroos. Soorten zoals tweestijlige meidoorn en viltroos waren tot voor kort niet of nauwelijks in de handel, zodat ze als oorspronkelijk inheems of autochtoon beschouwd kunnen worden. [2]

Rij van oude knothaagbeuken op een waltalud: autochtone haagbeuken uit de tijdslaag van vóór 1850 (Koestraat, Kerensheide), een oude landweer).

[2] Zie voor uitvoerige werkwijze: Maes (red.), 2013; Maes, 2016.

Links oude vlechthaag bij Meers; rechts zeldzame autochtone viltroos (bij Meers).

Zowel vóór als na 1850 kunnen er typische cultivars van gekweekte bomen en struiken voorkomen. In Zuid-Limburg is er echter nog tot ver in de 19e eeuw inheems plantgoed gebruikt, zoals van zomerlinde en ruwe iep. Deze hebben soms nog een genetische verwantschap met de 'wilde' bomen van vroeger en zijn soms nog verwant aan genetisch materiaal uit bestaande oude boskernen en houtwallen.
Er kunnen ook allerlei exoten, sierbomen en heesters tot de cultuurhistorische waarden gerekend worden zoals robinia's, Canadapopulieren, oude hazelaarrassen, hoogstamfruit en seringen. Ze hebben dan een bepaalde ouderdom en behoren tot een cultuurhistorische waardevolle plek, een laan, gebouw of ensemble.

De kenmerken van de standplaats en de aard van de bomen en struiken zijn in het veld op een formulier en kaart beschreven en aangegeven. Van diverse elementen zijn foto's gemaakt.

Bij het onderzoek zijn steeds twee termen gehanteerd die met het landschap samenhangen. In de kaartbeelden komen ze als vlakken beide aan de orde. Het kleinste element is het landschapselement en een samenhangende groep van landschapselementen is aangeduid als landschapsgebied. Binnen en soms buiten, de landschapselementen zijn karakteristieke en bijzondere afzonderlijke bomen en struiken aangegeven.

- ***Landschapselement***: een bos, bosje, houtwal, heg, laan, park, begraafplaats, boomgaard e.d. Het gaat dus om een duidelijk begrensd deel van het landschap dat met bomen en/of struiken is begroeid.
- ***Landschapsgebied*****:** een of meer landschapselementen met hun omgeving. Die omgeving betekent een meer of minder herkenbaar historisch-geografisch gebied zoals bijvoorbeeld een heggenlandschap of een kerk, begraafplaats en school met bijbehorende beplanting.

Beide niveaus zijn in een digitale bestand, dat als achtergrondsdocument bij dit rapport hoort, aangegeven waar detailgegevens kunnen worden geraadpleegd in de bijbehorende atrributentabellen.

In de attributentabel van de landschapselementen wordt weergegeven: de locatie met locatienaam en coördinaten, de aarde van het landschapselement (bos, heg, houtwal e.d.), de cultuurhistorische waarde (zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol), de natuurwaarde (zeer hoog, hoog en vrij hoog of indien zeer gering met 'aanwezig'), de historische beheervorm (knotboom, hakhout, spaartelg e.d.), soorten bomen en struik die bij de tijdslaag van vóór 1850 horen en de soorten bomen en struiken die bij de tijdslaag van na 1850 horen.

In de attributentabel van de landschapsgebieden wordt weergegeven: de locatienaam en het locatienummer, de aard van het gebied (bos, begraafplaats, heggenlandschap e.d.). De cultuurhistorische waardenstelling wordt afzonderlijk van de gebieden van vóór 1850 en van na 1850 weergegeven (met zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol).

In de attributentabel van de afzonderlijke bomen en struiken wordt weergegeven: de soort (de Nederlandse naam en de wetenschappelijke naam), de coördinaten, de geschatte stamomvang of stoofomvang indien van toepassing), het historische beheer (knotboom, hakhoutboom, opgaande boom e.d.), het aantal bomen of struiken, de cultuurhistorische waarde (zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol) en de natuurwaarde (zeer waardevol, waardevol, vrij waardevol en indien gering dan 'aanwezig').

Waardering en waardenstelling:

Zeer waardevolle landschapsgebieden en landschapselementen zijn als geheel beschermenswaardig. Ze hebben vaak een hoge mate van gaafheid, authenticiteit en historische betekenis en gebruik.

Waardevolle landschapsgebieden en landschapselementen zijn minder gaaf, maar hebben een vrij hoge mate van authenticiteit en historische betekenis en gebruik. Ze zijn beschermenswaardig maar verdienen meer herstelmaatregelen.

Vrij waardevolle landschapsgebieden en landschapselementen hebben enige mate van authenticiteit en historische betekenis en gebruik. Ze zijn beschermenswaardig maar komen voor vrij veel herstelmaatregelen in aanmerking.

Begrippen:

Bij bomen en struiken komen enkele begrippen naar voren:

- *Inheems*: ze komen als soort hier voor in hun natuurlijke areaal.
- *Autochtoon*: ze zijn als populatie of individu, inheems, en ze zijn genetisch van regionale herkomst. Het gaat om bomen en struiken die na de laatste IJstijd hier spontaan zijn gekomen, of geplant maar dan van autochtoon planmateriaal.
- *Exoot*: ze zijn hier niet inheems en zijn ingevoerd vanuit een andere geografisch en klimatologisch gebied, vaak ook uit andere werelddelen.
- *Archeofyt:* exoten die hier al van vóór 1500 zijn ingevoerd.
- *Cultuurvariëteit*: variëteiten van bomen en struiken die niet van nature voorkomen, maar door selectie door kwekers zijn ontwikkeld en in de handel gebracht.
- *Hakhout*: bomen die in cycli vlak bij de grond of kort daarboven worden gehakt, waarna ze meerstammig uitlopen. Hakhoutbomen, of hakhoutstoven, kunnen eeuwenoud worden en grillige stamvoeten ontwikkelen. De stammen leverden vroeger een waardevol product voor velerlei doeleinden.
- *Spaartelg*: een gespaarde stam van een hakhoutstoof
- *Knotbomen*: bomen die op bepaalde hoogte, soms zelfs vrij hoog, periodiek worden gehakt waardoor er een meerstammige kop ontstaat, zoals bij knotwilgen.
- *Snoeibomen*: snoeibomen zijn knotbomen. De term wordt meestal gebruikt voor bomen die uit oogpunt van decoratie of als leiboom (de leilinde) worden behandeld.
- *Opgaande boom*: Een boom waarbij geen speciale snoei is toegepast, waardoor een opgaande hoofdstam te zien blijft.

- *Vlechtheg*: heg of haag waarbij zijtakken van de hegstruik in meer of minder horizontale richtingen (links en rechts) worden gebogen. Daardoor ontstaat een extra dichte heg die vee of wild kan tegenhouden. Vlechtheggen worden soms als decoratief element toegepast.

Links zeldzame oude cultivar van een treurwilg, waarschijnlijk de Franse treurwilg, Salix x sepulchralis 'Salamonii' (kasteelpark Elsloo). Rechts een monumentale boom van een oude kloon van een Canadapopulier: Populus canadensis 'Serotina' (bij Meers).

3.Beeldondersteunende elementen van na 1945

Een apart aandachtspunt vormt de jongere generatie bomen en heesters zoals in de nieuwere na-oorlogse wijken en de beplanting langs het Julianakanaal. Grote delen van de nieuwere woonwijken in Elsloo, Stein en Urmond dateren van na 1945. Sommige beplanting is inmiddels een halve eeuw of ouder en bepaalde bomen kunnen voor deze tijdslaag karakteristiek zijn. Ze zijn zeer beperkt in de inventarisatie meegenomen maar kunnen in de toekomst als cultuurhistorisch of beeldbepalend opgevat worden.

Sommige, vaak toevallige, bijzondere en zeldzame bomen hebben dendrologische waarde, zoals een lampionboom (Koelruiteria panicilata) , een Kaukasische linde (Tilia dasystyla subsp. caucasica) of de eenstijlige meidoorn met gevulde bloemen (Crataegus monogyna 'Albo-plena'). Maar ook minder zeldzame boomsoorten en variëteiten zijn karakteristiek voor de periode na 1945 zoals de smalkronige haagbeuken, lindesoorten, roodbladige esdoorns en platanen. De jongste tijdslaag is int dit cultuurhistorisch onderzoek en cultuurhistorische waardering nagenoeg buiten beschouwing gelaten. Alleen een drietal plantsoenen in de nieuwere wijken van Stein, uit de periode 1965-1970, met nog een deel van de oorspronkelijke beplanting is in de inventarisatie opgenomen.

Lampionboom (Koelreuteria paniculata), een dendrologische bijzonderheid. Rechts de typisch opgeblazen vruchtomhulsels.

Gevuldbloemige eenstijlige meidoorn (Crataegus monogyna 'Albo-plena') bij Berg. Het is een cultivar uit 1700.

De Kaukasische linde (Tilia dasystyla subsp. caucasica), met opvallend getande bladeren. Hoek Nieuwstraat-Boomgaardstraat (Stein). Foto links HvM).

Het Julianakanaal dat rond 1938 in gebruik werd genomen, wordt begeleid door een strakke beplanting van Canadapopulieren en grauwe abelen, met een landschappelijk beeldbepalende waarde. De populieren zijn ca. 20 à 40 jaar oud, betreffen inmiddels een tweede of derde generatie waarmee hun huidige cultuurhistorische betekenis gering is. De honderden maretakken in de kronen vertegenwoordigen echter weer wel een belangrijke natuurwaarde.

Smalkronige zuil-eiken (links; Quercus robur 'Fastigiata') en zuil-haagbeuken (rechts; Carpinus betulus 'Fastigiata') behoren tot de karakteristieke laat 20e eeuwse straatbeplanting.

Karakteristieke beplantingen van Canadapopulieren en grauwe abelen langs het Julianakanaal (links bij Elsloo, rechts bij Meers.

Canadapopulieren langs het Julianakanaal bij Berg (geplant ca. 1980). Aan de akkerzijde twee oude knotessen.

Twee generaties Canadapopulieren langs het Juliana-kanaal bij Elsloo. Veel maretakken in de boomkronen. (ca. 1980 en latere inboet).

4.De soorten bomen en struiken als cultuurhistorisch erfgoed

Vooral in het landelijke gebied wisten mensen vroeger kwaliteiten van bomen en struiken goed te benutten. Afgaande op de vele voorwerpen die door archeologen worden opgegraven en in musea bewaard zijn gebleven, was er een grote kennis van de kwaliteiten van hout, bast, schors, blad, bomen en vruchten van veel soorten houtige gewassen. Brandhout was als energiebron onontbeerlijk, maar er was ook allerhande geriefhout nodig voor onder meer afrasteringen, wandconstructies en gereedschappen. Specifieke houtsoorten werden geselecteerd voor molenonderdelen, wagenwielen en klompen. De bast leverde vezels voor kleding, netten en touw. De schors van met name eiken was een basis voor looistof. Hout van allerlei soorten was min of meer geschikt voor houtskool. Bladvoer van bomen, vooral van es, haagbeuk, linde en iep, was uiterst waardevol in periodes van lange winters. . We zien het historische gebruik ervan terug in het beheer van knotbomen en hakhoutbomen. Hoogstamfruit is als cultuurhistorisch erfgoed bekend.

Links een hoog opgesnoeide knot-es (houtwal), rechts opgaande bomen (begraafplaats).

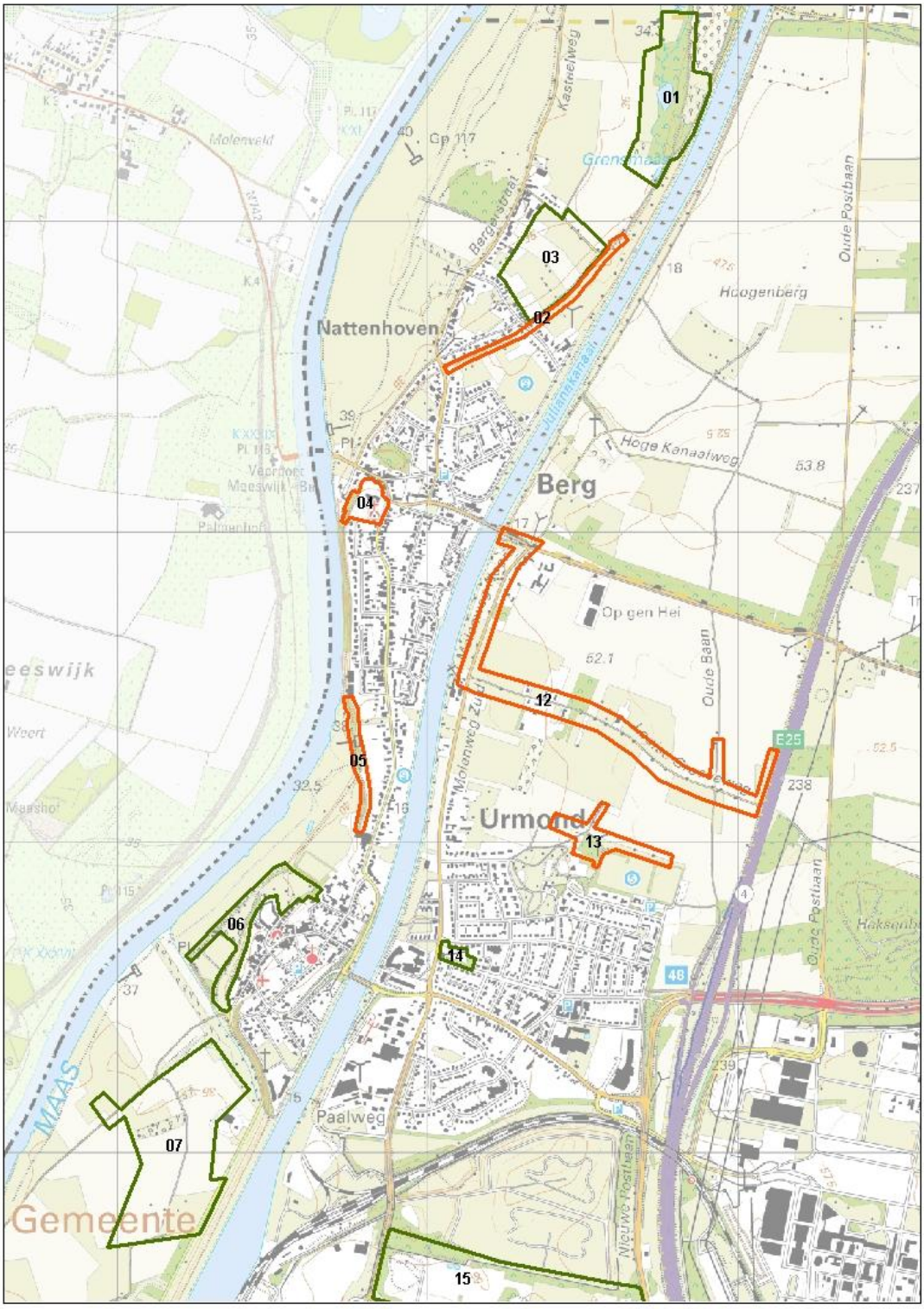

Links snoeilindes bij kapel (nabij de begraafplaats van Urmond), rechts uitgegroeide hakhoutels (broekbos).

De periode van ca. 1450-1850, wordt wel de 'Kleine IJstijd' genoemd. Een periode van ijspret, maar ook van veel zorgen om het vee de winter door te krijgen. Blad- en takvoer van bomen waren een noodzakelijk onderdeel van het boerenbedrijf. Bloemen en vruchten leveren honing, thee, medicijnen en voedsel. Soorten bomen en struiken zijn daarmee cultuurhistorische parameters. Verlies van soorten uit bossen, bosranden, houtwallen, en hagen zijn daarom ook verlies van cultuurhistorie.

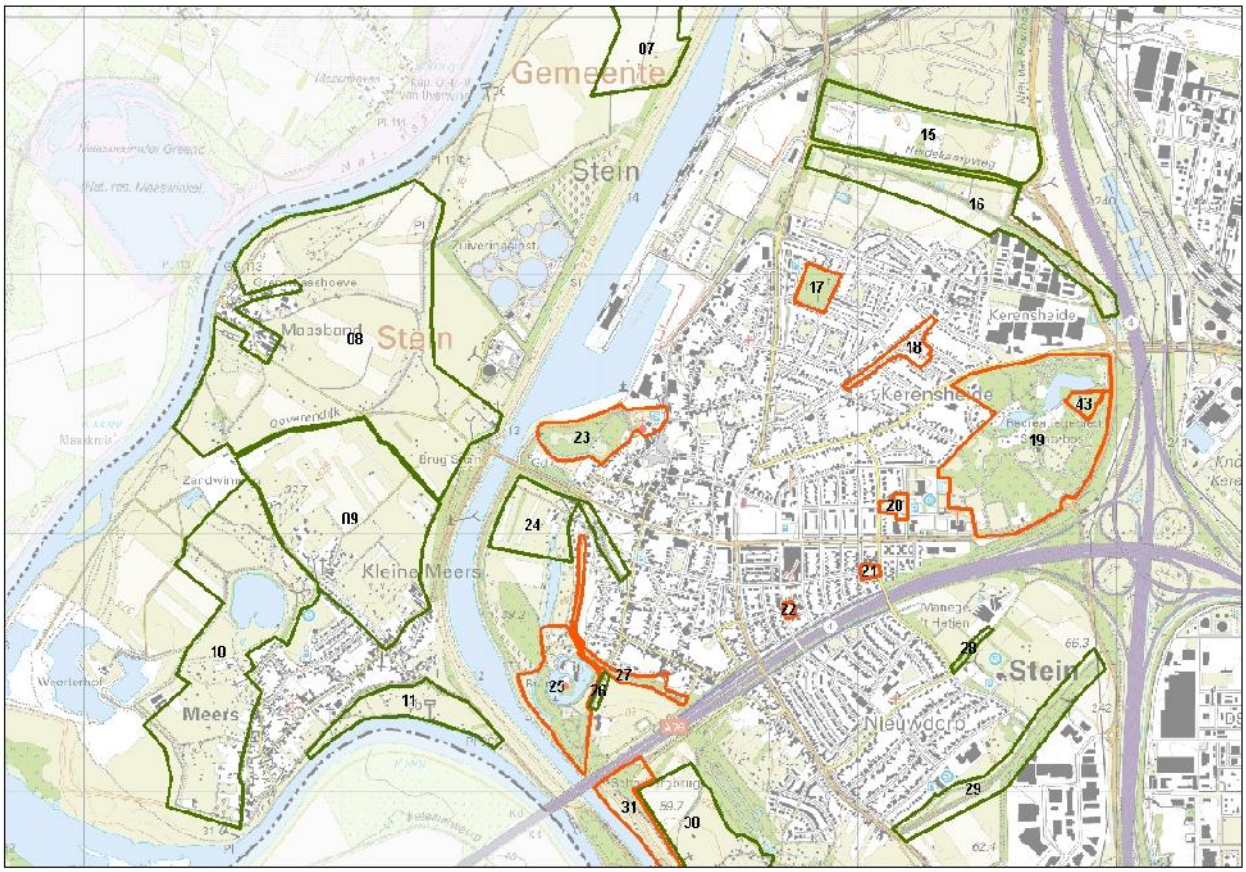
Een vrijwel gemeente dekkende inventarisatie van het IKL van hoogstamboomgaarden is in het onderzoek en in de kaarten opgenomen[3]. Er is verder geen nader veldonderzoek naar verricht. Onder de cultuurhistorische waardevolle bomen komen vaak essen voor. Ook in de gemeente Stein is sprake van de essentaksterfte in meer en mindere mate. Bij de cultuurhistorische inventarisatie is geen rekening gehouden met de vitaliteit van de bomen.

5.Overzichtskaarten van de gemeente Stein met de landschapsgebieden: Noord, Midden en Zuid.

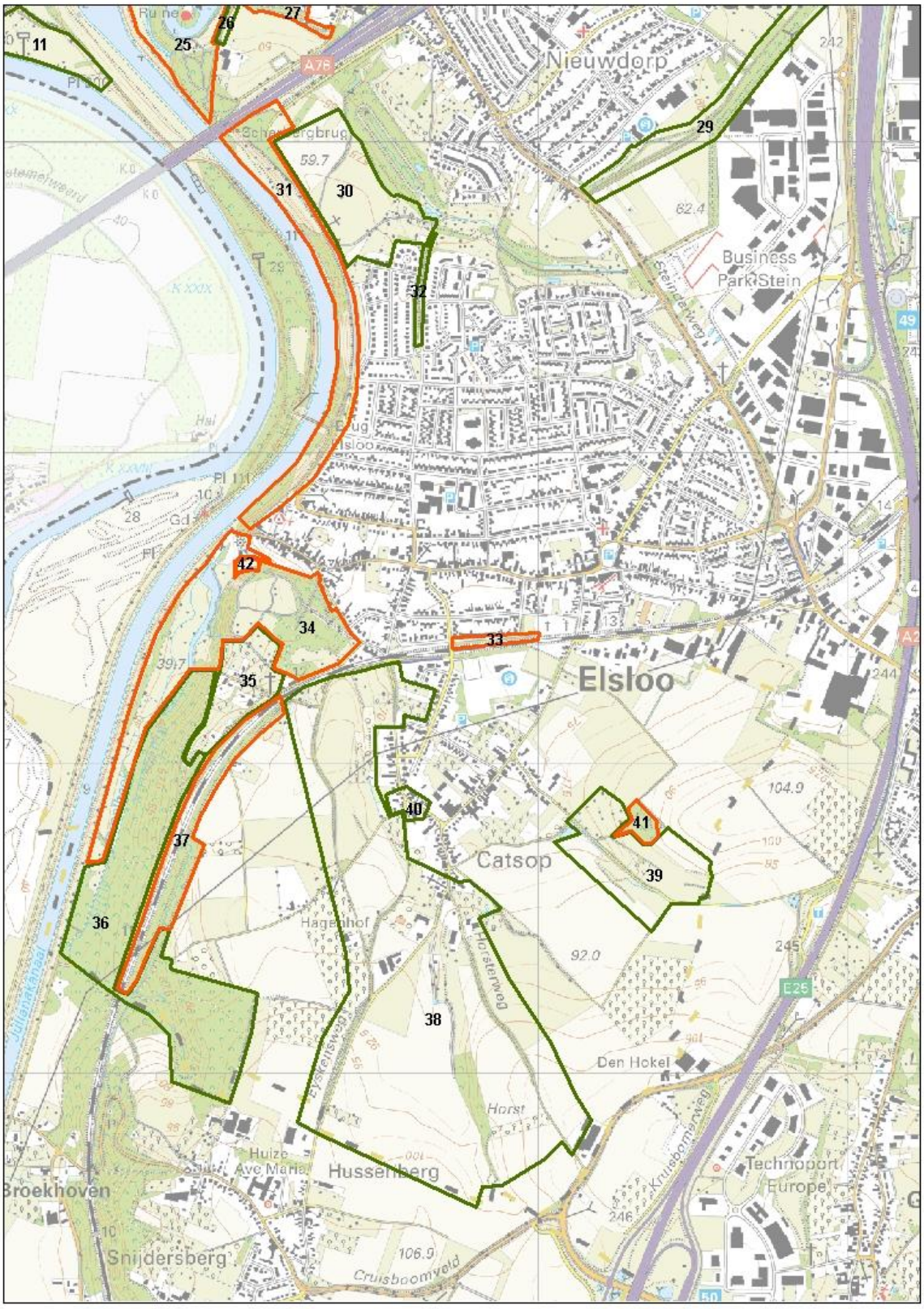
[3] IKL: Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg.

Overzichtskaart van de landschapsgebieden: Noord. (kleur groen de periode vóór 1850; rood de periode na 1850)

Overzichtskaart van de landschapsgebieden: Midden. (kleur groen de periode vóór 1850; rood de periode na 1850)

Overzichtskaart van de landschapsgebieden: Zuid. (kleur groen de periode vóór 1850; rood de periode na 1850)

6.Inventarisatie per deelgebied van noord naar zuid

Landschapsgebieden
In dit hoofdstuk worden de resultaten van de inventarisatie gepresenteerd in een kaartoverzicht per landschapsgebied, een **cultuurhistorische waardering** in drie klassen A (zeer hoog), B (hoog) en (vrij hoog) C, of combinaties ervan, een korte **cultuurhistorische karakteristiek** van het landschapsgebied en een uitgebreidere **reden gevende omschrijving**.

Van de kaarten worden twee typen gegeven: een type met landschapsgebieden van vóór 1850 en een type van na 1850. Een landschapsgebied is ruimer dan de geselecteerde landschapselementen en laat de historisch-geografische context zien. In totaal zijn er binnen Stein 43 landschapsgebieden benoemd en beschreven (zie de overzichtskaarten hierboven voor de ligging).

In het digitale kaartbestand worden van de landschapsgebieden de volgende kenmerken gepresenteerd:

- Het nummer van de 43 landschapsgebieden.
- De naam van de locatie.
- De woonplaats waarbij het landschapsgebied hoort.
- De landschapselementen (bos, houtwal, heg, begraafplaats e.d.) die binnen het landschapsgebied vallen.
- De cultuurhistorische waarde van het landschapsgebied daterend van vóór 1850 (zeer hoog, hoog en vrij hoog).
- De cultuurhistorische waarde van het landschapsgebied daterend van na 1850 (zeer hoog, hoog en vrij hoog).

Landschapselementen
Binnen de landschapsgebieden worden landschapselementen onderscheiden (bos, houtwal, heg, laan of park bijvoorbeeld) en opmerkelijke bomen en struiken vanwege hun cultuurhistorische waarde of zeldzaamheid. De bomen en struiken zijn eveneens in de tijdslagen vóór en na 1850 aangegeven. Ze zijn met de veldcomputer vastgelegd in het veld waardoor soms geringe afwijkingen van de werkelijke standplaats kunnen optreden. Een stip op de kaart kan één of ook meerdere bomen inhouden. De hoogstamboomgaarden zijn aangegeven volgens de databank van het IKL. Daarbij zijn geen individuele fruitbomen op de kaart aangegeven. De kenmerken van de landschapselementen worden in de redengevende omschrijving benoemd. Ter illustratie zijn foto’s toegevoegd ter verheldering van de tekst. Behalve de 43 landschapsgebieden met waardevolle cultuurhistorische groene elementen zijn er verspreid enkele kleinere element en waaronder een of een groep bomen, een kapel of een kerk en pastorie of een kleine begraafplaats, met opmerkelijke bomen en heesters. Die zijn als puntlocaties op de kaart gezet.

In het digitale kaartbestand worden van de landschapselementen de volgende kenmerken gepresenteerd:

- De locatienaam.
- De cultuurhistorische waarde (zeer hoog, hoog en vrij hoog) van het landschapselement.
- De natuurwaarde (zeer hoog, hoog en vrij hoog) of 'aanwezig' bij jongere aanplant (> 1850) van het landschapselement.
- Het historische beheer (hakhout, knotten, heg, opgaande bomen e.d.)
- De boom en struiksoorten van vóór 1850 voor zover het om de wilde of autochtone exemplaren of populaties betreft.
- De boom- en struiksoorten van na 1850.

Bijzondere en opmerkelijke bomen en struiken
Afzonderlijke of kleine groepen bijzondere, zeldzame en opmerkelijke bomen en struiken zijn als punten op de kaart weergegeven. Erbij zijn de volgende kenmerken vermeld:

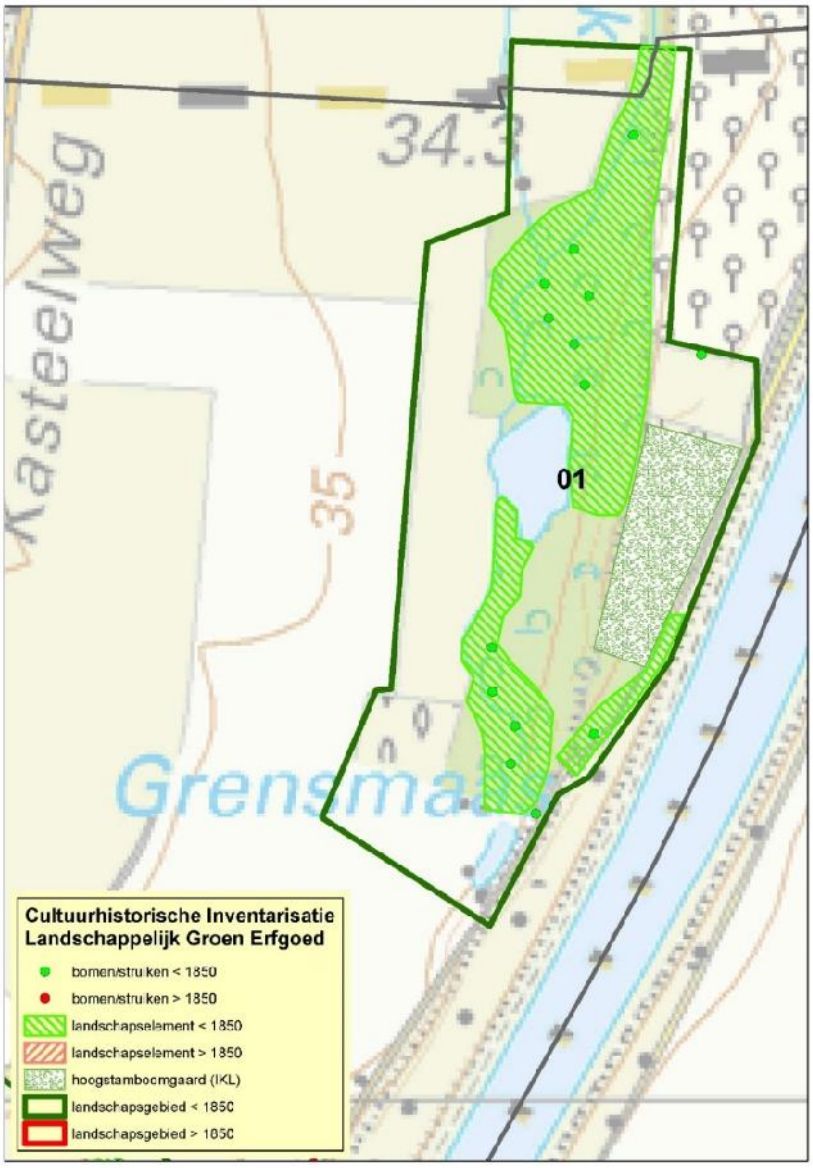
- De wetenschappelijke soortnaam.
- De Nederlandse soortnaam.
- Het aantal bomen.
- De cultuurhistorische waarde (zeer hoog, hoog of vrij hoog).
- De natuurwaarde, hier vertaalt als de mate van autochtoniteit (zeer hoog, hoog, vrij hoog) of 'aanwezig' bij jongere aanplant.
- De stamomtrek of stoofomtrek.
- De ouderdom.
- Het historische beheer (hakhout, knotboom, opgaande boom e.d.).

Bij dit rapport behoort een tabel met de nadere informatie van de punten (bomen en struiken) en vlakken (landschapselementen en landschapsgebieden). Te downloaden bij www…….. (Har?)

01.Brongebied van de Kingbeek (Berg).

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: oud beekbegeleidend elzen- en essenbroekbos en hakhoutbos. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 01: landschapsgebied Brongebied van de Kingbeek.

Redengevende omschrijving:

Kingbeek met uitgegroeid elzenhakhout.

Het brongebied van de Kingbeek bestaat uit oud beek begeleidend gebruiksbos van elzen- en essenhakhout. De heldere beek heeft een bochtig verloop in noordelijke richting, deels met moeraszones en een vrij recent gegraven plas. Andere karakteristieke boom- en struiksoorten zijn hier hazelaar, klimop, wilde kamperfoelie, gewone vogelkers (veel exemplaren), sleedoorn, bosaalbes, hondsroos, gewone vlier, bitterzoet, wilde lijsterbes, gladde iep, Gelderse roos, grauwe wilg en eenstijlige meidoorn.

Links oude elzenhakhoutstoof, rechts essenstoof.

In de vochtminnende kruidlaag zien we bijzonderheden als (het zeldzame) paarbladig goudveil, kleine watereppe, bosanemoon, gele dovenetel, grote muur, geoord helmkruid, slanke sleutelbloem en boskortsteel. Grenzend aan de beek, deels op een steilhelling, groeit een jongere beplanting met o.a. Canadapopulier, zomereik, robinia en gewone esdoorn. Bovenaan de helling langs de landweg is een oude bosrand en hegrestant met eenstijlige meidoorn, een enkele tweestijlige meidoorn en (de zeer zeldzame) schijnkoraalmeidoorn. Verder een paar essenhakhoutstoven. De steilrand maakt deel uit van de lange geomorfologische terrasrand langs de Maas. Aangrenzend een hoogstamboomgaard.

Bloei van de zeldzame schijnkoraalmeidoorn.

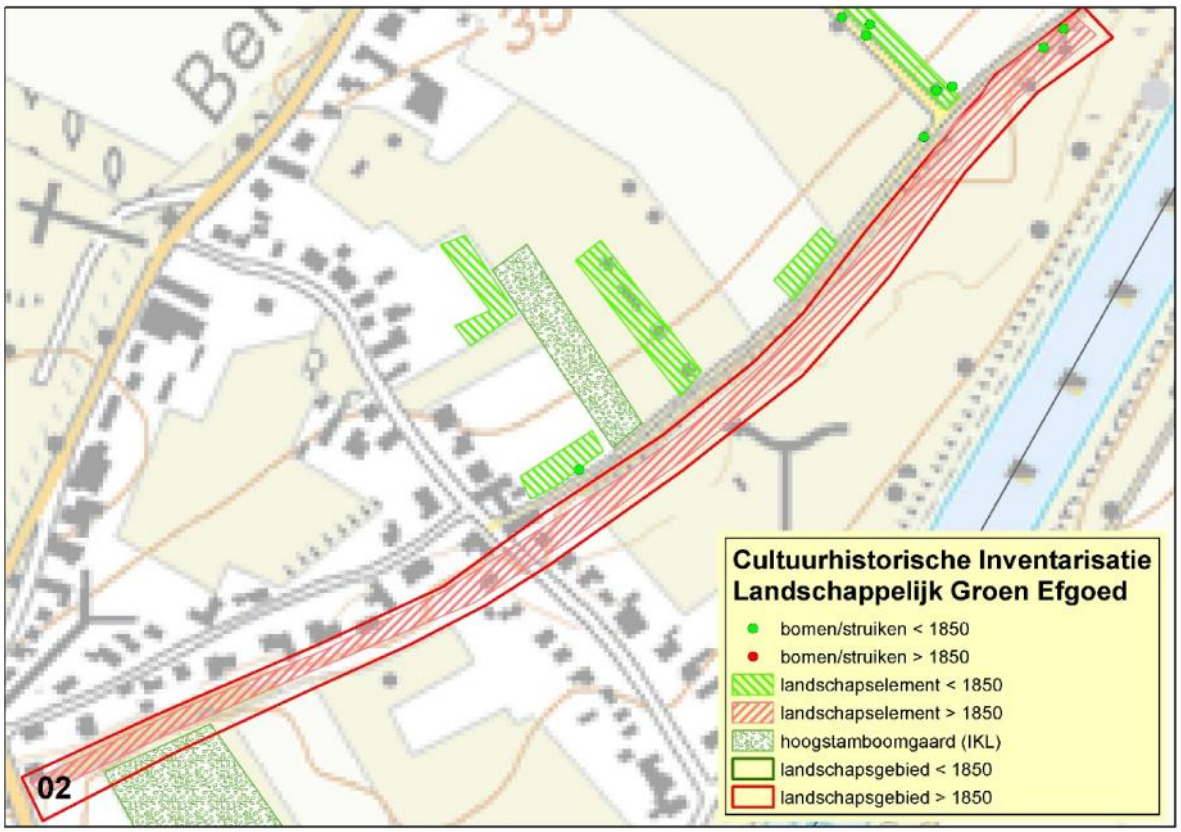

Links moeras en plas met rondom elzenhakhout, rechts beekoever met kleine watereppe en in de struiklaag gewone vogelkers en klimop.

02.Hoogenbergweg (Berg).

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Steilhelling en onderdeel van de lange geomorfologische terrasrand langs de Maas. Opgaande bomen, merendeels na 1900 met ten noorden van de Sint Hubertuslaan o.a. een monumentale linde. Tijdslaag na 1850.

Kaart 02: landschapsgebied Hoogenbergweg (Berg).

Redengevende omschrijving:

De Steilhelling van de Hoogenbergweg bestaat uit een houtwal van opgaande bomen, voornamelijk zomereik en robinia van na 1900 en een enkele oudere hakhoutstoof van es.

Hoogenbergweg met houtwal van opgaande zomereiken en robinia.

Twee monumentale zomereiken op de steilhelling van de Hoogenbergweg.

Ten noorden van de Sint Hubertuslaan staan twee monumentale zomereiken (ca. 3 meter stamomvang) en zomerlinde (Tilia platyphyllos subsp. cordifolia, 3,30 meter stamomvang); de laatste van autochtone herkomst. De linde en zomereiken kunnen rond 1870 geplant zijn.

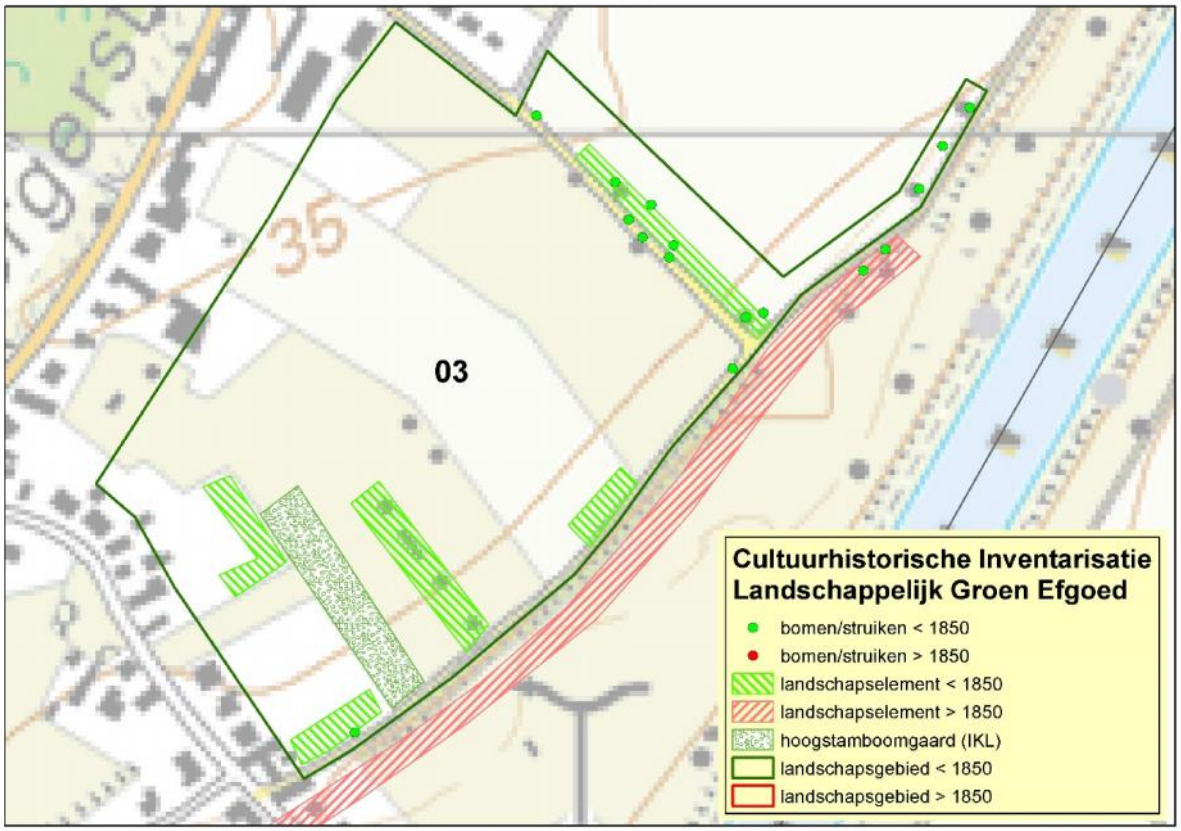

Monumentale zomerlinde (Tilia platyphyllos subsp cordifolia) aan de Hoogenbergweg.

03.Sint Hubertuslaan- Hoogenbergweg (Berg).

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: groep van oude meidoornheggen, waaronder met gele kornoelje en houtwal van verspreide knotessen, met zeldzame hoog opgesnoeide bomen. Enkele hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 03: landschapsgebied Sint Hubertuslaan- Hoogenbergweg (Berg).

Redengevende omschrijving:
Heggen en houtwallen in akker- en grasland en bij huis-erven. De heggen bestaan uit meidoorns met plaatselijk o.a. es, klimop, gewone vlier en als bijzonderheid de gele kornoelje (langs de Grachtstraat). Gele kornoelje bereikt in Zuid-Limburg zijn uiterste noordgrens in Europa, maar is ook hier zeldzaam. Er zijn enkele vlechtrelicten van meidoorns.

Haag met gele kornoelje langs de Grachtstraat.

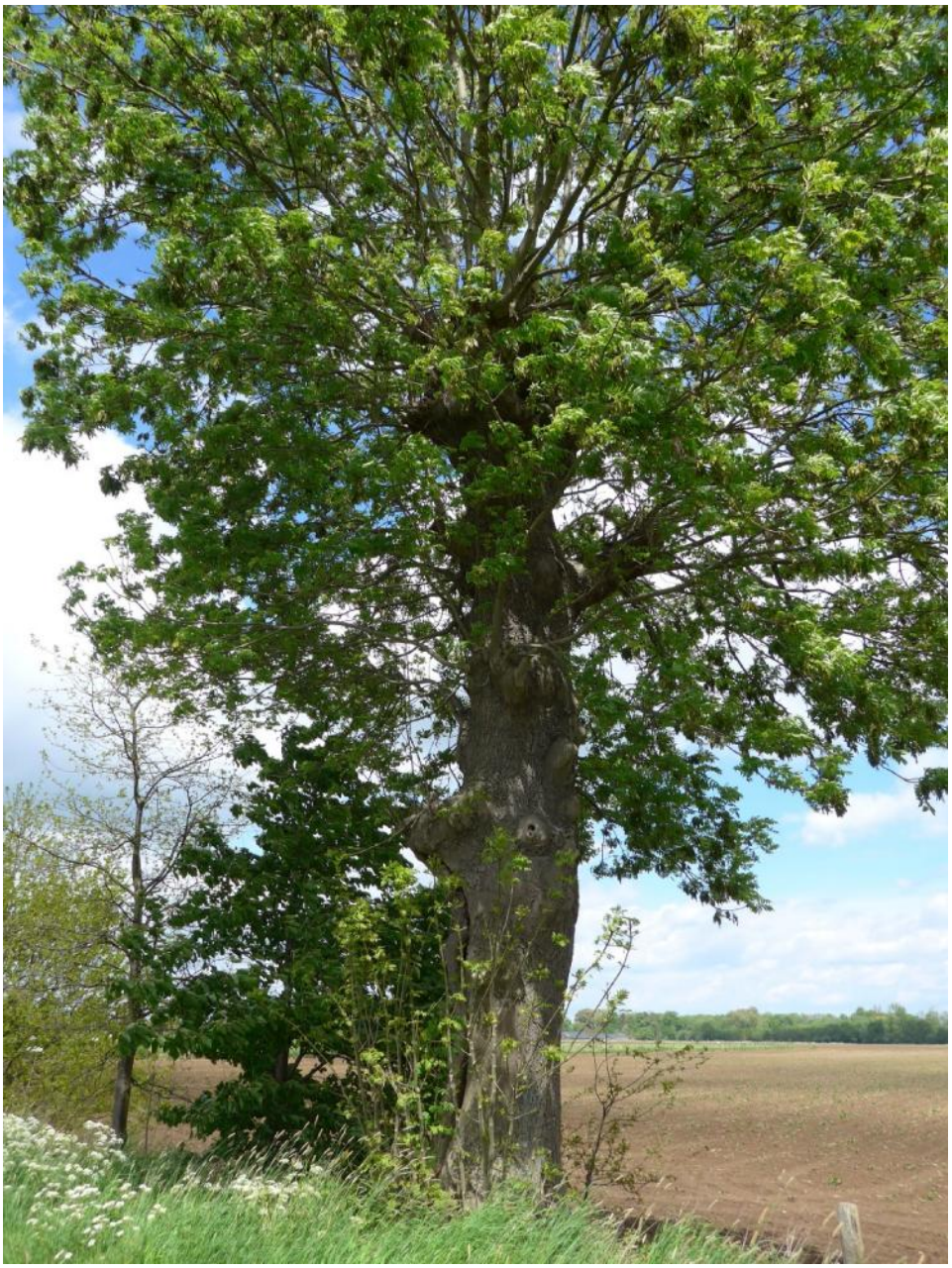
Langs de Sint Hubertuslaan staat een viertal op verschillende hoogten opgesnoeide knotessen. Deze snoeivormen zijn bijzonder waardevol voor de cultuurhistorie van bomen. Aan de Sint Hubertuslaan staat nog een bijzondere variëteit van een eenstijlige meidoorn (cv. Albo-plena). Verder nog eenstijlige meidoorn, wilde lijsterbes en gewone vlier. Enkele hoogstamboomgaarden.

Knot-es aan de Hoogenbergweg en links ervan opvallend hoog opgesnoeide knot-essen aan de Sint Hubertuslaan.

Eenstijlige meidoorn met witte gevulde bloemen (Crataegus monogyna 'Albo-plena').

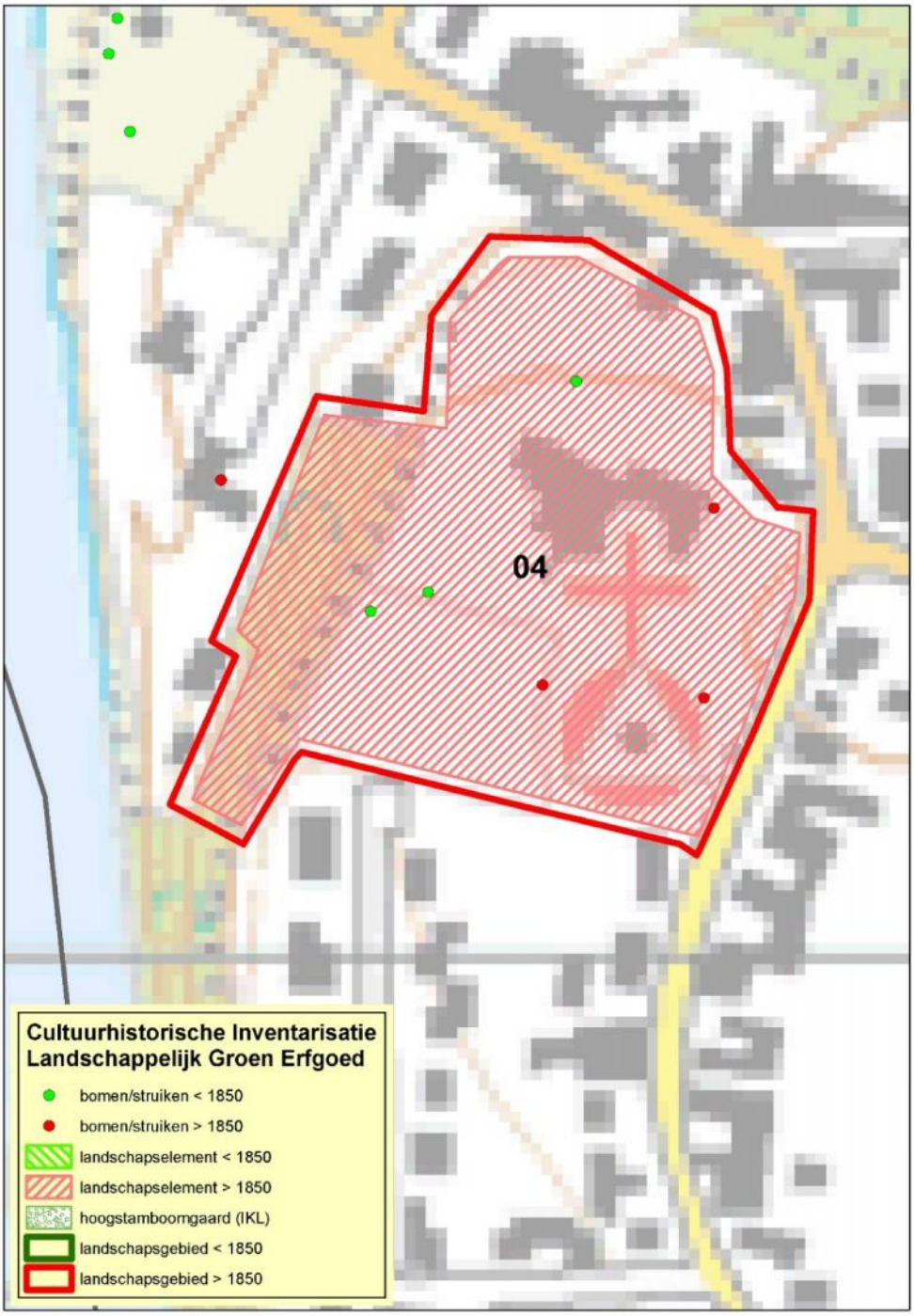

Zeldzaam voorbeeld van een hoog opgesnoeide knot-es aan de Sint Hubertuslaan.

04.Kerkstraat-Veerweg (Berg).

Cultuurhistorische waardering: waardevol tot zeer waardevol

Karakteristiek: Oude tuinbeplanting met o.a. zomerlinde, taxus en haagbeuk van ensemble kerk, pastorie en schoolterrein. Tijdslaag na 1850.

Kaart 04: landschapsgebied Kerkstraat-Veerweg.

Redengevende omschrijving:
Ensemble van parochiegebouwen (kerk, kerkhof, pastorie en school) met bijbehorende beplanting van opgaande bomen en heesters en hagen.

Kerk, H. Hartbeeld en school met sierbeplanting waaronder twee oude taxusbomen op de achtergrond.

Links twee oude taxusbomen bij schoolgebouw, rechts Californische cypres bij de pastorie.

Op het schoolterrein staan zes grote zomerlindes en aan de straatzijde bij de kerk twee oude taxusbomen. Verder zien we er een Californische cypres, es, buxus, hulst en hagen van

haagbeuk. Aansluitend een deel van een steilrand met oudere beplanting van zomereik, es, winterlinde en Krimlinde.

Zomerlindes op het schoolplein, rechts vanaf de begraafplaats.

Haagbeukhaag op de perceelscheiding van het kerkhof.

Tussen de Maas en de Veerweg staan enkele monumentale straat- en erfbomen waaronder een zomerlinde, walnoot en een es.

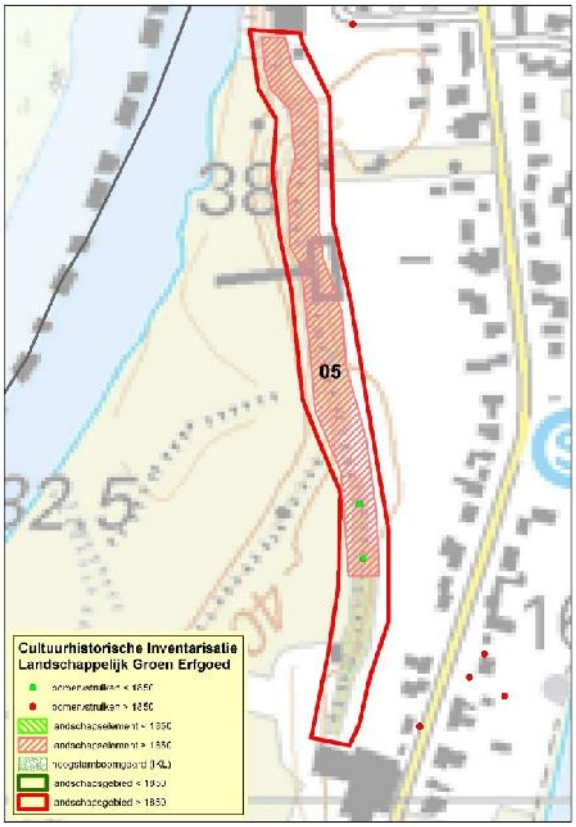

Monumentale zomerlinde en es langs de Maas (Veerweg-Berger Maasstraat).

05.Raadhuisstraat, Maasoever (Berg).

Cultuurhistorische waardering: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Houtwal op steilrand met opgaande bomen, o.a. zomereik en es. Tijdslaag na 1850.

Kaart 05: landschapsgebied Raadhuisstraat- Maasoever (Berg).

Redengevende omschrijving:
Houtwal op steilrand met oudere aanplant van o.a. opgaande zomereiken en essen. Een hoge geknotte es van grote cultuurhistorische waarde. In de struiklaag een wilde kardinaalsmuts.

Op de achtergrond de begroeide steilhelling achter de Raadhuisstraat bij Berg.

Houtwal achter de Raadhuisstraat en meerstammige schietwilg.

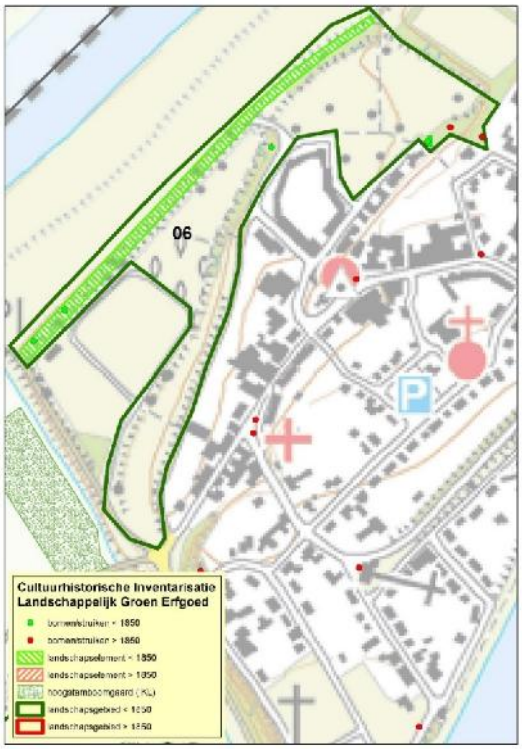

Meerstammige schietwilg.

06.De Bath, Maasoever (Urmond).

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Beplanting van steilrand en meidoornhaag in de uiterwaarde van de Maas. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 06: landschapsgebied De Bath, Maasoever (Urmond).

Redengevende omschrijving:

Dit landschapsgebied bestaat uit begroeide steilranden en een oud hegrestant. De steilrand is begroeid met oudere opgaande zomereiken en robinia's en knotessen. Parallel aan de Maas is een restant van een oude meidoornheg, met eenstijlige meidoorn met veel recentere beplanting ingeboet. Mogelijk zijn enkele hondsrozen autochtoon. Ten westen grenst dit landschapsgebied aan het waterloopje de Ur.

Oude hakhoutstoof van een zomereik en restant van oude meidoornhaag.

Links uitgroeide hakhoutstoof van zomereik en (rechts) oud haagrestant.

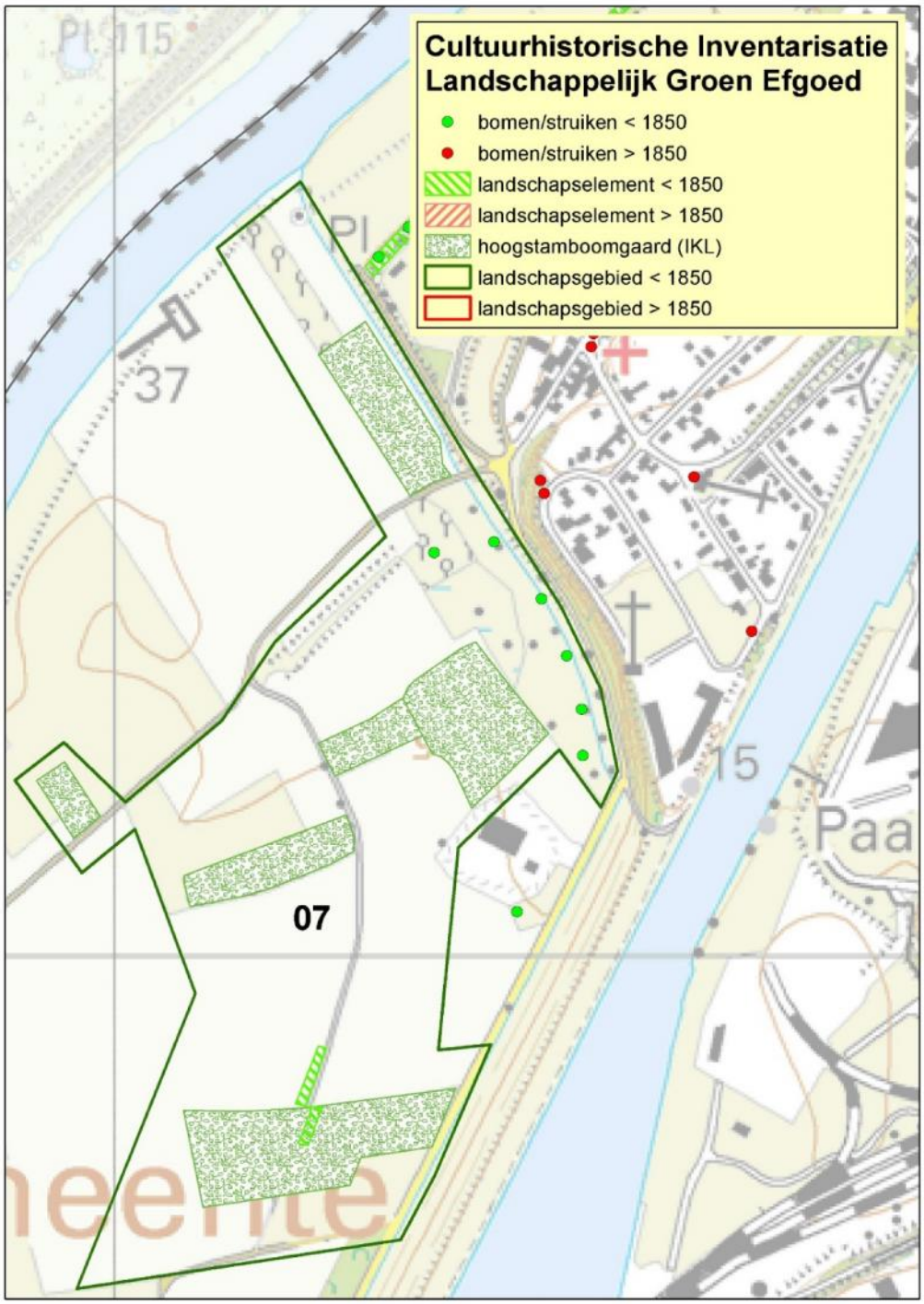

Het waterloopje de Ur met op de achtergrond de begroeide steilhelling ten westen van de oude dorpskern van Urmond.

07.Gemeenweg e.o., Maasband.

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: hegrestanten in de uiterwaarden van de Maas en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 07: Gemeenweg e.o., Maasband.

Redengevende omschrijving:
Uiterwaardengebied met enkele hoogstamboomgaarden. Langs de gemeenweg liggen een paar hegrestanten van eenstijlige meidoorn naast hondsroos, es en gewone vlier. Langs de Ur staat een rij knotwilgen.

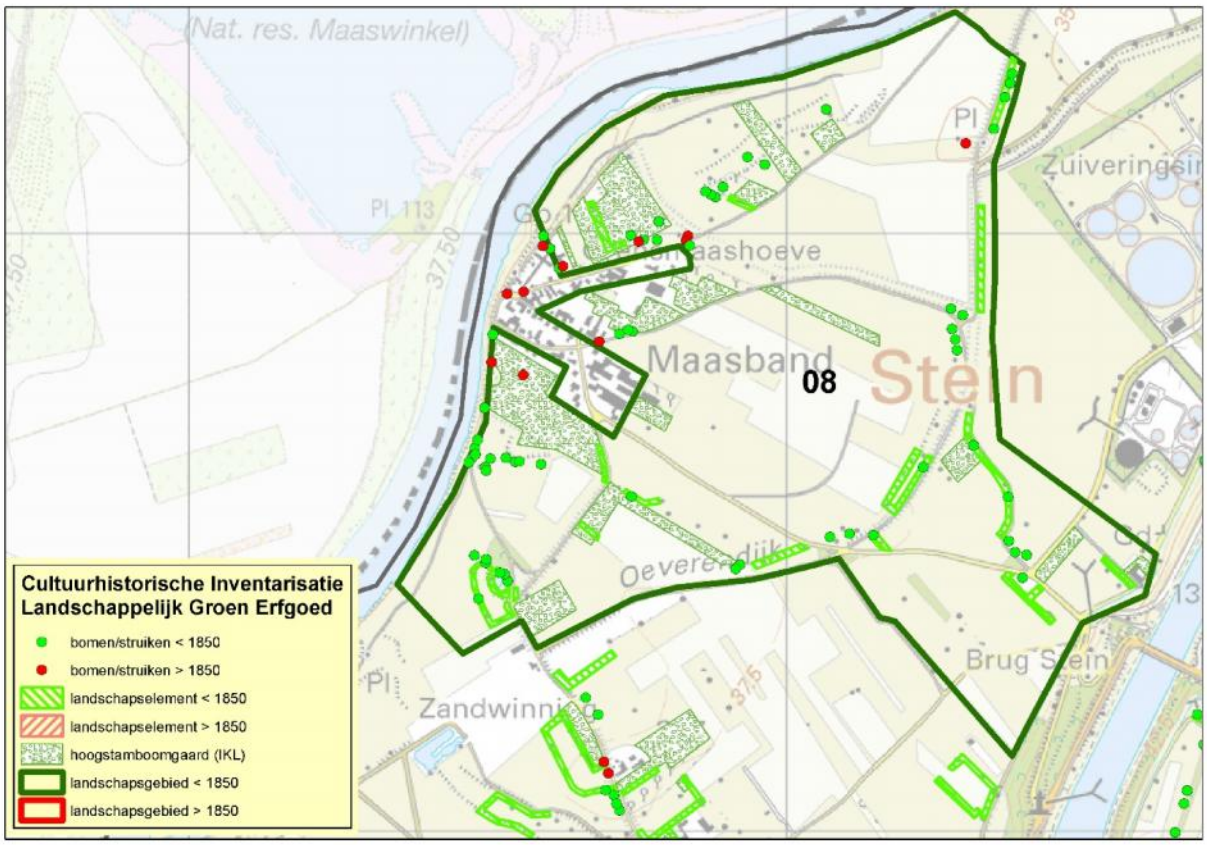

Knotwilgen langs de Ur.

08.Maasband, Oeverendijk.

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Uiterwaardenlandschap met meidoornheggen en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 08: landschapsgebied Maasband.

Redengevende omschrijving:

Kleinschalig zeer waardevol en zeldzaam geworden uiterwaardenlandschap met diverse oude heggen, knotbomen en hoogstamboomgaarden met o.a. oude cultuurperen, appelbomen en walnoten. In het gebied van de Weerdijkweg, Maasbanderweg, Maasbanderkerkweg en Oeverendijk staan verspreide cultuurhistorisch waardevolle groepen van knot- en hakhoutessen, knotwilgen, knotpopulier, wilde rozen en wilde kardinaalsmutsen. Zeldzamer is de kraakwilg. In de meidoornheggen komen ook es, wilde kardinaalsmuts, heggenroos, bitterzoet en gewone vlier voor.

Grote opgaande Canadapopulier(links) en es(rechts) aan de Maasdijkweg langs de Maas.

Opmerkelijke groep van oude schietwilgen.

Oud heggenlandschap in Maasband in reliëfrijk grasland.

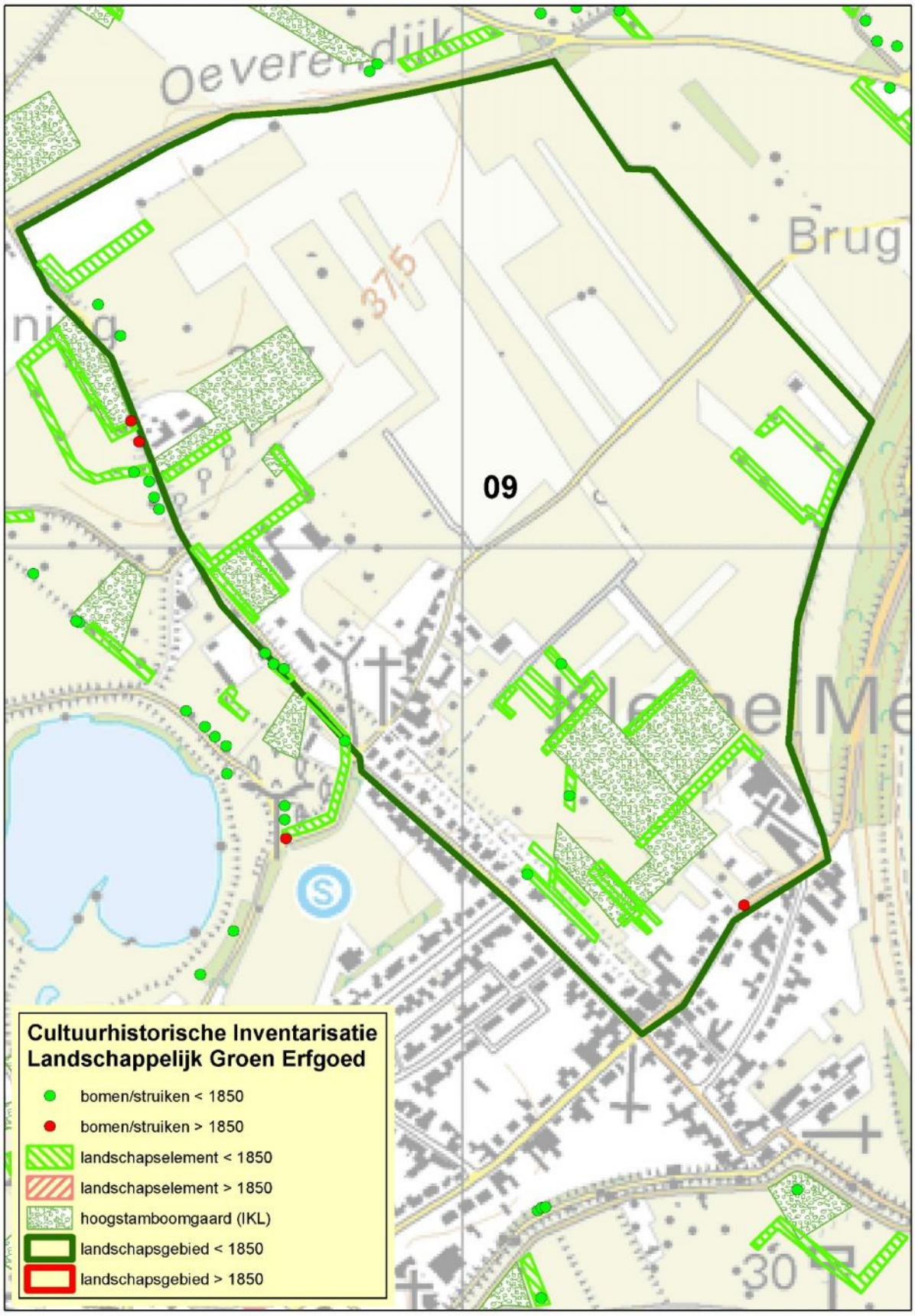

Hoogstamboomgaarden en hoogstamfruit.

09.Kleine Meers.

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Uiterwaardenlandschap met meidoornheggen en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

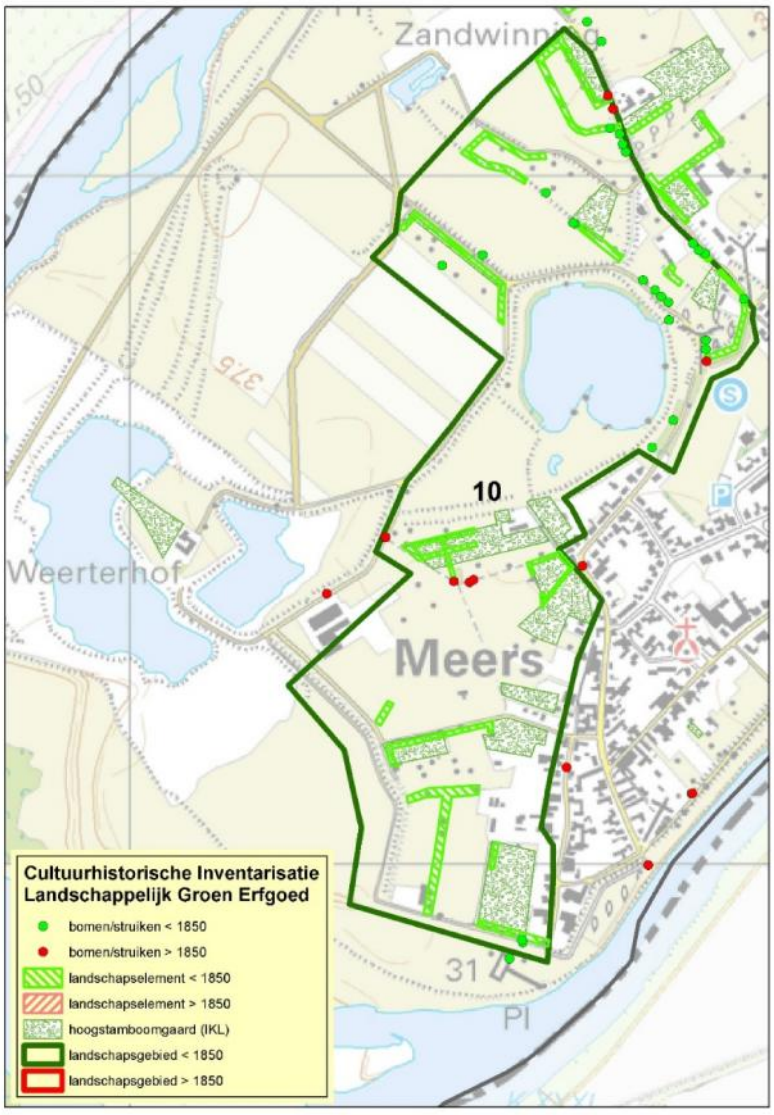
Kaart 09: landschapsgebied Kleine Meers en deel van Veldschuur.

Redengevende omschrijving:
Zeer waardevol kleinschalig uiterwaardenlandschap met oude meidoornheggen en hoogstamboomgaarden. De heggen bestaan uit eenstijlige meidoorn met verspreid hondsroos, beklierde hondsroos, beklierde heggenroos, gewone vlier, wilde kardinaalsmuts, es (deels met vlechtwerk), gladde iep en opgaande zomereik.

10.Meers.

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Uiterwaardengebied met meidoornheggen en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 10: landschapsgebied Meers.

Redengevende omschrijving:

Binnen het landschapsgebied Meers komen enkele zeer bijzondere heggen voor. Aan de Pontegatsweg is een grote heglengte met aaneengesloten gave vlechtingen. De heg behoort tot de best bewaarde vlechtheggen van ons land. Het is als goed voorbeeld van authentiek vlechtwerk, als cultuurhistorisch erfgoed en voor landschapskennis van groot belang. Verspreid komen naast de eenstijlige meidoorn nog tweestijlige meidoorn, grootvruchtige meidoorn, bastaardmeidoorn, hondsroos, heggenroos, beklierde heggenroos, beklierde hondsroos, de zeldzame viltroos, gladde iep, wilde kardinaalsmuts en sleedoorn voor. Met name langs de Veldschuurdijk enkele knotessen, knothaagbeuken en knotwilgen.

Gave vlechtheg aan de Pontegatsweg, winter- en zomerbeeld.

Links bloeiende tweestijlige meidoorn; rechts de viltroos.

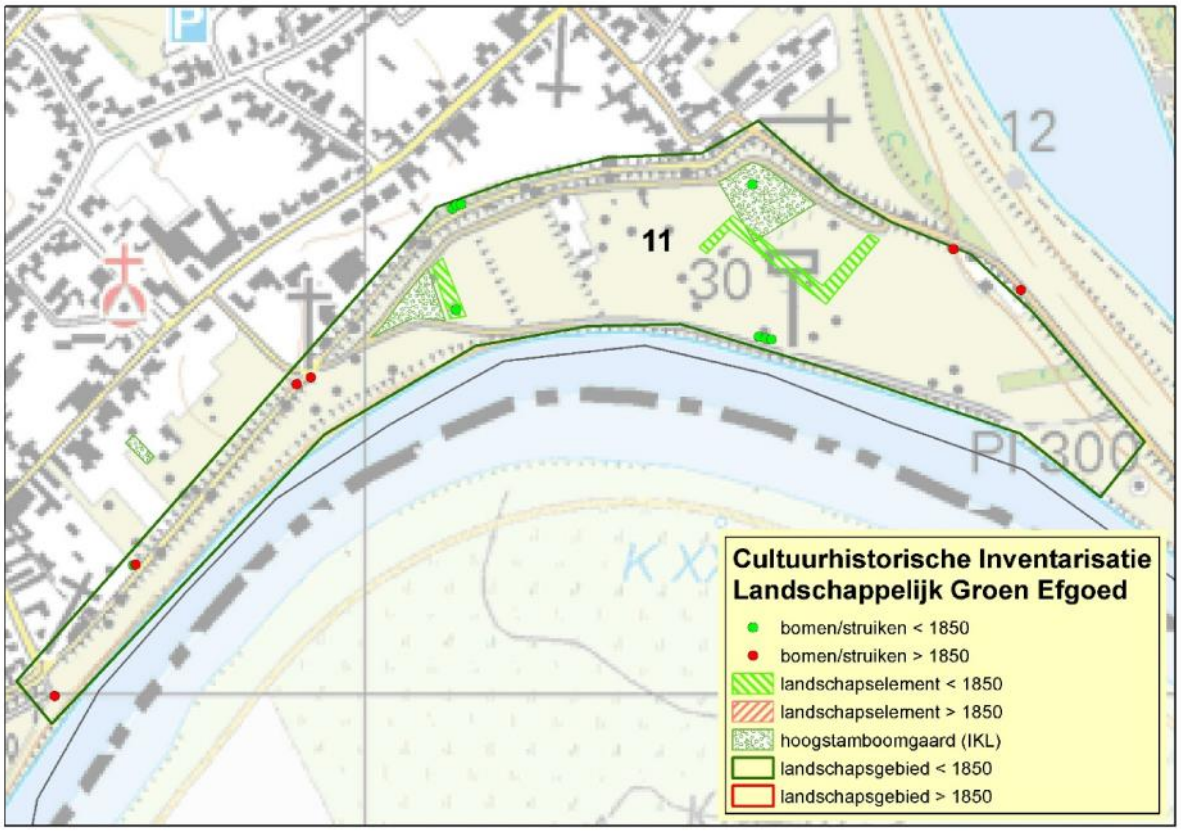
Oude meidoornheg met (rechts in beeld) een vlechtrelict. Bij de Grotestraat.

11.Kleine Meers, Dijkweg.

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Uiterwaardenlandschap met meidoornheggen en boomstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Redengevende omschrijving:
Uiterwaardengebied langs de Maas met enkele hegrestanten van eenstijlige meidoorn (met vlechtrelict) en verspreide knotwilgen en oudere Canadapopulieren. In de heg ook wilde kardinaalsmuts, es, klimop, hondsroos, grootvruchtige meidoorn, bastaardmeidoorn en gewone vlier.

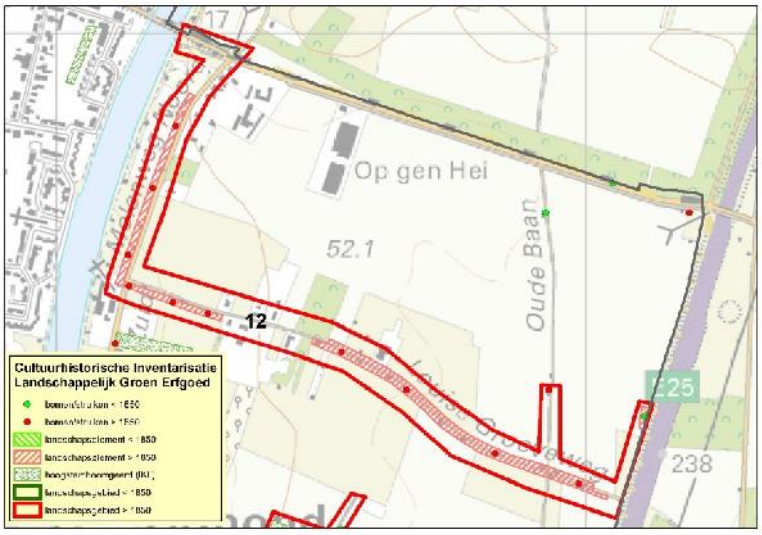

Kaart 11: landschapsgebied Kleine Meers, Dijkweg.

12.Louise Groeveweg, Molenweg (Urmond).

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Oude landwegen met opgaande bomen als wegbeplanting, lindes en eiken. Tijdslaag na 1850.

Kaart 12: landschapsgebied Louise Groeveweg, Molenweg.

Redengevende omschrijving:
Oude landwegen, Molenweg-Noord en Louise Groeveweg, van vóór 1850 met opgaande beplanting van rond 1900, mogelijk deels ouder. Het betreft zomereik, winterlinde en Hollandse linde. Twee hakhout-essen langs de E25 zijn mogelijk oudere restanten van een verdwenen bosje dat op de topografische kaart van 1850 staat aangegeven.

Hakhoutes als oudbos restant langs de E25 met de Louise Groeveweg op de achtergrond.

De Louise Groeveweg met opgaande zomereiken, winterlindes en Hollandse lindes.

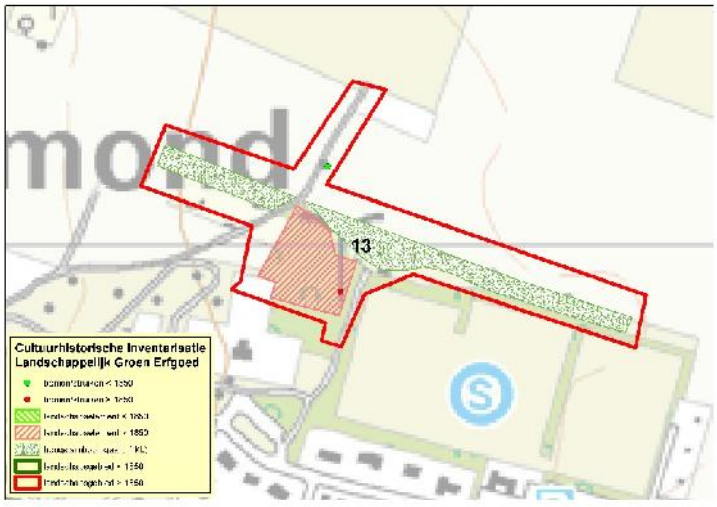

Molenweg-Noord met opgaande winterlindes en Hollandse lindes.

13.Limbrichterweg, Sportpark (Urmond).

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: oud opgaand bos en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag na 1850.

Kaart 13: landschapsgebied Limbrichterweg, sportpark (Urmond).

Redengevende omschrijving:
Restant van een oud bos met latere opgaande bomen uit ca. 1900, opvallend grote robinia's, naast zomereik, es en hazelaar. In de kruidlaag indicatoren van oude bossen zoals boskortsteel en grote muur. Aangrenzend een strook met een hoogstamboomgaard.

Monumentale robinia, linksachter een zomereik.

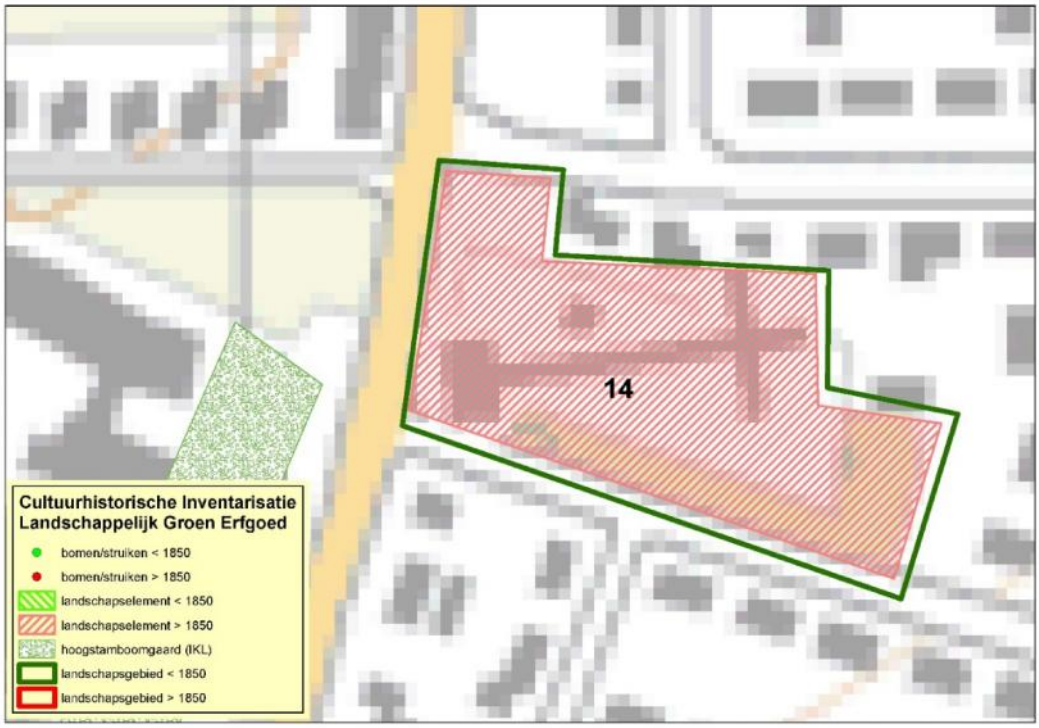

Links boskortsteel als oudbos indicator in de kruidlaag; rechts opgaande zomereiken ca. 1900.

14. Graetheidelaan, begraafplaats (Urmond).

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: begraafplaatsbeplanting met opgaande bomen, heesters en heggen. Tijdslaag na 1850.

Kaart 14: landschapsgebied Graetheidelaan, begraafplaats (Urmond).

Redengevende omschrijving:

De gemeentelijke begraafplaats van Urmond is een kleine begraafplaats met een in aanleg 18e eeuwse kapel, de zogenaamde 'Bokkenrijderskapel'. Rondom de kapel staan enkele vrij jonge lindes bestaande uit drie soorten: Hollandse linde, zilverlinde en zomerlinde. De begraafplaats wordt omgrensd door hagen van taxus en gemengde meidoorn met o.a. rode kornoelje, wilde liguster, klimop, mahonie en hulst. Tegen de bakstenen muur aan de Graetheidelaan staan enkele grotere bomen waaronder een grote bruine beuk.

Begraafplaats Molenweg-Graatheidelaan (Urmond) met taxushagen (links) en langs de muur een grote bruine beuk aan de Graetheidelaanzijde.

De 'Bokkenrijderskapel'met jonge snoeilinde aanplant met zilverlinde, Hollandse linde en zomerlinde.

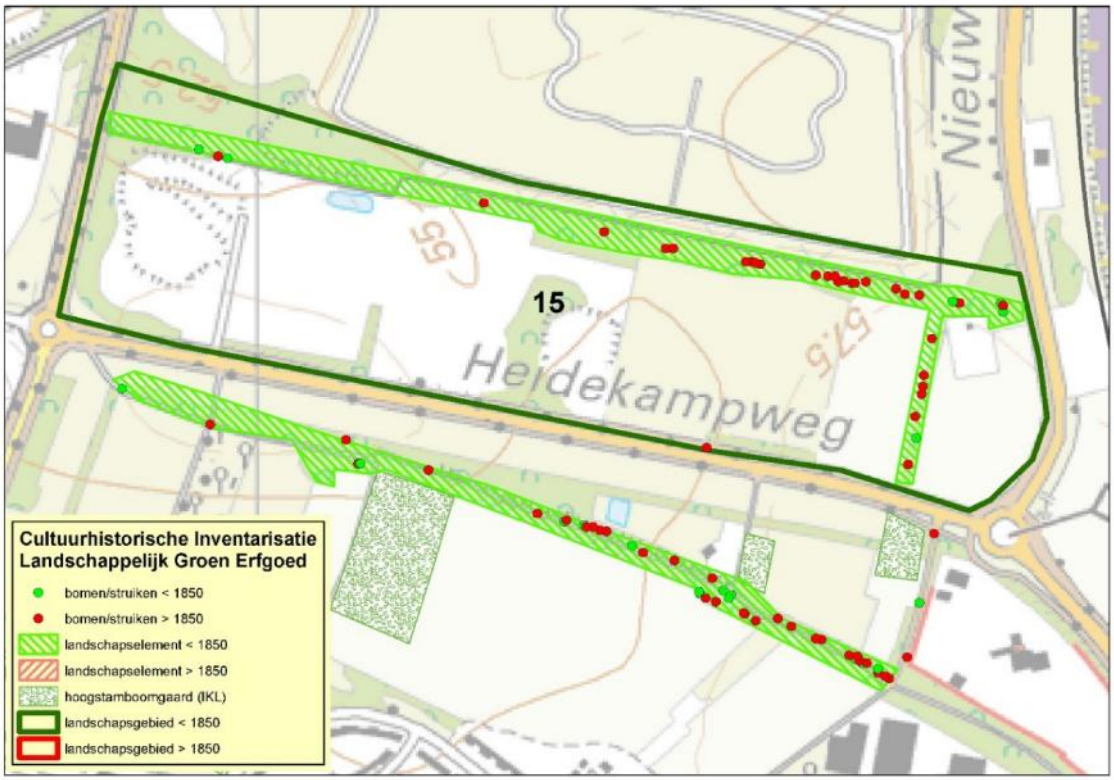

Mariakapel (of Bokkenrijderskapel) met gesnoeide lindes; rechts de bruine beuk aan de Graetheidelaan.

15.Heidekampweg (Kerensheide).

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Oude houtwal met hakhout- en knotbomen. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 15: landschapsgebied Heidekampweg, Kerensheide.

Redengevende omschrijving:

Binnen de deels hellende houtwal langs een pad bevinden zich nog substantiële restanten van de oude beplanting met zomereiken, Spaanse aken en hakhoutstoven van haagbeuken. Enkele zomereiken, waaronder knoteiken, hebben een stamomvang van ca. 3 meter en zijn ca. 25 meter hoog. Ze kunnen ca. 200 jaar oud zijn. Aan de uiterste oostzijde bevinden zich 3 haagbeukstoven, waarvan de grootste een omvang heeft van 9 meter! Ze zouden uit de 18^{e} eeuw kunnen stammen, mogelijk nog laat 17^{e} eeuws. Ze behoren mogelijk tot de oudste bomen van de gemeente Stein. Voor het grootste deel bestaat de groenstrook uit jonge aanplant. Een enkele oudere Spaanse aak, robinia, zoete kers en Hollandse linde kan nog tot een tweede cultuurhistorisch waardevolle tijdslaag gerekend worden. In de kruidlaag noteerden we gevlekte aronskelk, gewone salomonszegel, grote muur en schaduwgras.

Oude beplanting van zomereiken van ca. 1800, links een zomerlinde (Tilia platyphyllos subsp. cordifolia).

Rechts in beeld een stoof van haagbeukhakhout van ca. 9 meter omtrek!

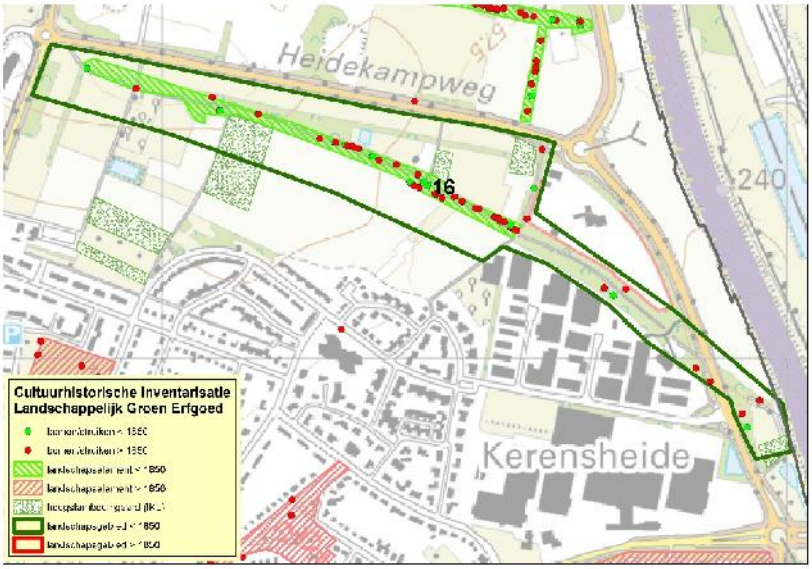

Enkele oudere zomereiken in houtwal tussen akkers. In deze houtwal dwars op de hierboven besproken houtwal, staan een paar oudere monumentale 19e eeuwse zomereiken.

16.Koestraat (Kerensheide)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Oude houtwal met hakhout- en knotbomen van haagbeuk, es, zomereik en zomerlinde, deels onderdeel van historisch landweersysteem. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 16: Koestraat, Kerensheide

Redengevende omschrijving:

Deze landweer ten zuiden van de Heidekampweg, is sterk verwant aan die van de grenswal Elsloo-Stein en bestaat ook uit een dubbele wal met greppels. Hij behoort tot hetzelfde systeem van landweren en stamt wellicht ook nog uit de late middeleeuwen[4]. Het huidige beeld wordt sterk bepaald door hoog opgaande essen, robinia's, lindes en zomereiken.

[4] Mogelijk 15 e eeuw, Guus Peters, Landweren in de gemeente Stein.

De landweer bij de Heikampweg vanuit het noorden.

De oudste beplanting bestaat uit knothaagbeuken, knoteiken, knotessen en essenhakhout. Daarnaast kunnen eenstijlige meidoorns van haagrestanten en hazelaars tot de oudste tijdslaag behoren.

Rij van oude knothaagbeuken, waarschijnlijk oorspronkelijk als haag opgezet.

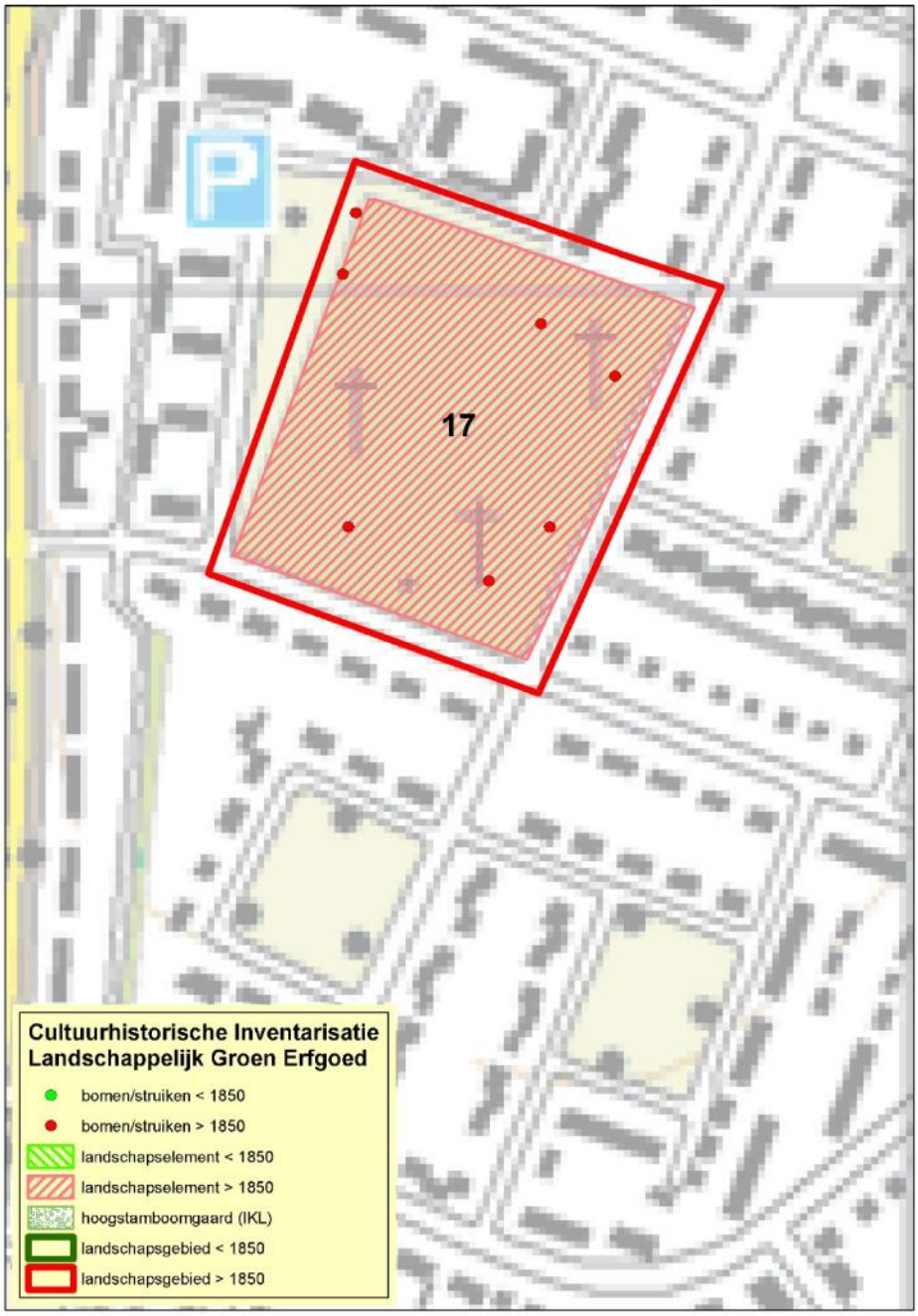

Links uitgegroeide knothaagbeuk op de noordelijke wal, rechts-achter twee grote zomereiken aan de overzijde van de Nieuwe Postbaan.

Hondsroos, beklierde hondsroos, klimop en bramensoorten kunnen als autochtoon beschouwd worden. Deze beplanting behoort mogelijk nog tot de authentieke landweerbeplanting.
In de kruidlaag noteren we gewone salomonszegel, grote muur, boskortsteel, schaduwgras, valse salie en adelaarsvaren als oudbos indicatoren.
In de tweede tijdslaag zien we robinia, Spaanse aak, zoete kers, gladde iep, winterlinde, zomerlinde en Hollandse linde, naast diverse struiksoorten die in recente tijd zijn aangeplant. Onder de bomen kunnen cultuurhistorische waardevolle variëteiten zitten, met name bij de Hollandse linde en gladde iep. De zomerlinde betreft de ondersoort Tilia platyphyllos subsp. cordifolia die in Zuid-Limburg inheems is.

17.Kerensheide, begraafplaats

Cultuurhistorische waarde: waardevol tot zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Begraafplaatsbeplanting met opgaande bomen, heesters en heggen. Tijdslaag na 1850.

Kaart 17: Landschapsgebied Kerensheide, begraafplaats

Redengevende omschrijving:
Gemeentelijke begraafplaats rond 1880 aangelegd in landschappelijke stijl met veel bomen in bochtig verlopende grafvakken. Opmerkelijk veel hoog opgaande, monumentale zomereiken , naast Amerikaans eiken, beuken, robinia's, tamme kastanjes en in de heester- border- en haagbeplanting o.a. haagbeuk, hulst, rododendron en boerenjasmijn. Rondom de begraafplaats rijen van lindes: Hollandse linde, zomerlinde en zilverlinde.

MARTIN DERIKS
MIA MENTEN

Gemeentelijke begraafplaats Stein, Kerensheide: hoog opgaande zomereiken, Amerikaanse eiken, beuken; onder rechts oude boerenjasmijn.

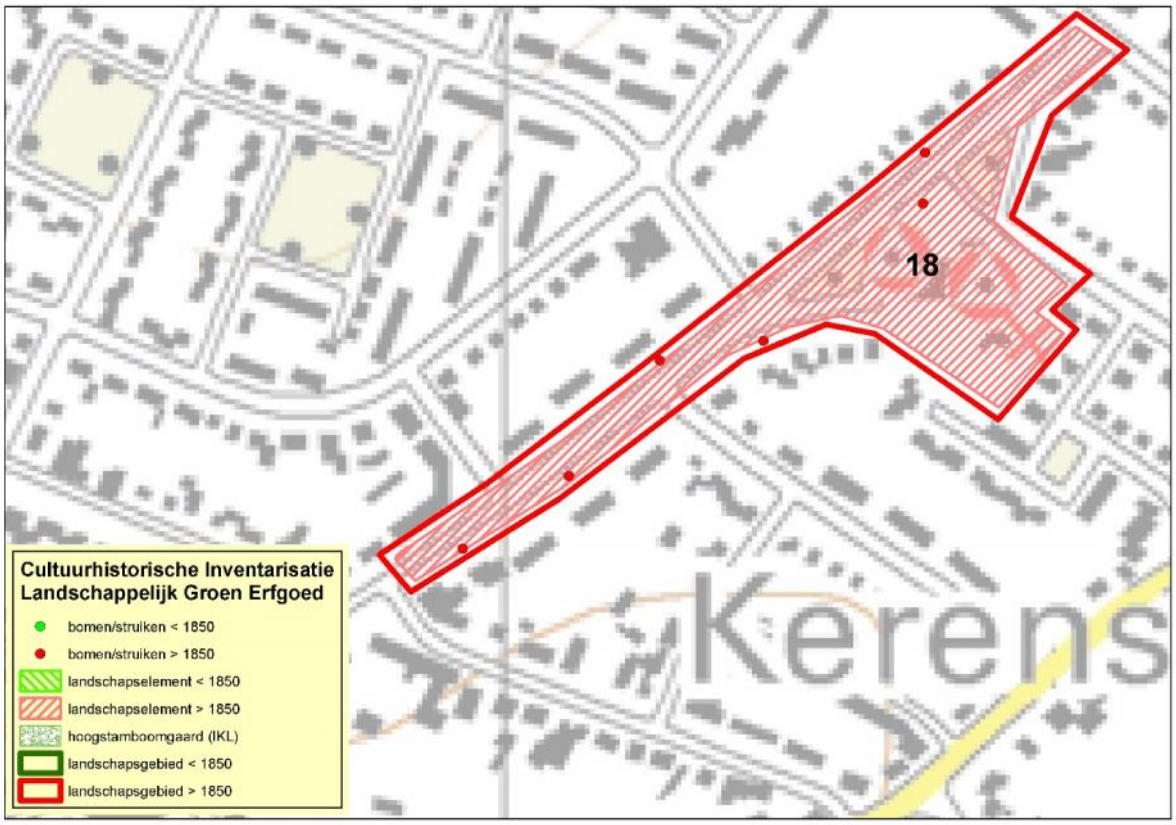

Monumentale beplanting van opgaande lindebomen rondom de begraafplaats.

18. Sanderboutlaan, RK. Kerk (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Tijdslaag na 1850.

Kaart 18: landschapsgebied Sanderboutlaan, Stein.

Redengevende omschrijving:

De RK. kerk van de H. Jozef is gebouwd in 1940. Een aantal bomen rond de kerk en in de pastorietuin, waaronder gewone plataan en Hollandse linde kunnen uit de aanlegtijd dateren. In de pastorietuin zien we o.a. een zomerlinde en mogelijk zijn een paar coniferen (schijncypres) en een gouden regen nog uit de bouwtijd. Langs de Sanderboutlaan staan lange rijen laanbeplanting van grote gewone platanen die uit ca. 1940 dateren. De snoeivorm is vermoedelijk van na ca. 1960.

Cultuurhistorisch waardvolle beplanting ronden de kerk en pastorie en langs de Sanderboutlaan.

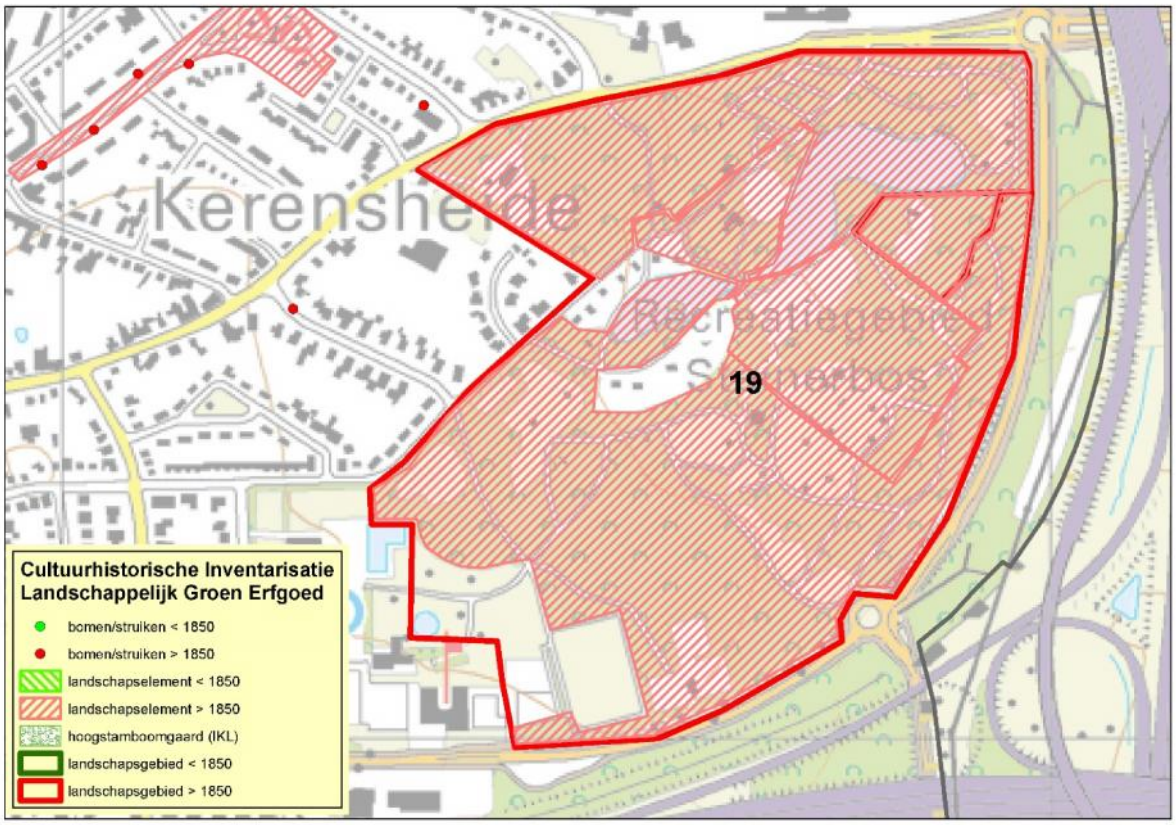

Pastorietuin bij Sint Jozefkerk met grote coniferen, gouden regen mogelijk nog uit de bouwtijd, naast een taxushaag, Amerikaans krentenboompje, hulst en Ierse taxus van jongere datum.

19. Steinerbos (Stein)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: park en recreatiegebied ten behoeve van de mijnwerkers. Park en hertenkamp met vele opgaande bomen van ca. 1880 en ca. 1930/50. Tijdslaag na 1850.

Kaart 19: landschapsgebied Steinerbos (de heemtuin is apart aangegeven (rechtsboven) en daaronder het oudste deel van het Steinerbos.

Redengevende omschrijving:

Het Steinerbos is globaal bekeken. Gezien de grote cultuurhistorische waarde vanwege de functie als regionaal recreatiepark voor de mijnwerkersbevolking van Sittard e.o. , is het aan te bevelen het park meer in detail in kaart te brengen om een op cultuurhistorische beheer gericht plan te realiseren. Op de kaart zijn geen individuele bomen aangegeven.

Oudste bosbeplanting van ca. 1900 met vele grote opgaande zomereiken.

Het Steinerbos bestaat uit een oude boskern uit ca 1900, mogelijk als een destijds een nieuwere bomengeneratie van merendeels zomereiken. Op de kaart van 1850 is al sprake van een bos, waarschijnlijk een hakhoutbos die deels op de plaats ligt van de het huidige bosdeel met de oudste bomen.
Verspreid staan verschillende cultuurhistorische waardevolle boomgroepen zoals groepen met lindes, Amerikaanse eiken, gewone platanen en robinia's die van voor 1950 dateren (deels in bosverband) en diverse bomen en boomgroepen van ca. 1950-1970 waaronder een Hongaarse eik, witte paardenkastanjes, zomer- en winterlindes, essen, gewone platanen e.a. De bomen staan merendeels in parkaanleg en hangen veelal samen met speeltuingedeeltes, grasvelden, vijverpartijen en dierenverblijven.

Steinerbos in 1850 (links), ca. 1920 (midden), huidige situatie (rechts).

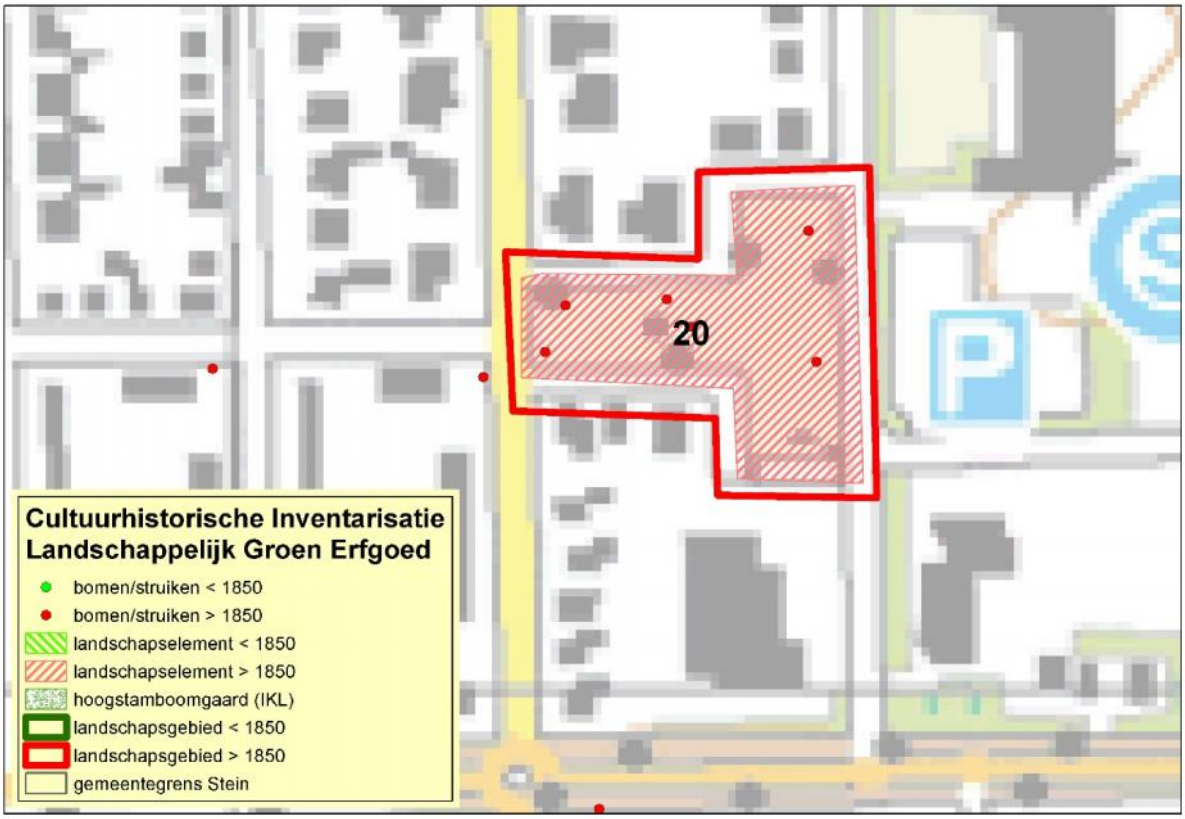

Links een Hongaarse eik, rechts Amerikaanse eiken bij een dierenverblijf.

20. Dieterenstraat e.o., plantsoen (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Voorbeeld van plantsoenaanleg 1965-70. Tijdslaag na 1850.

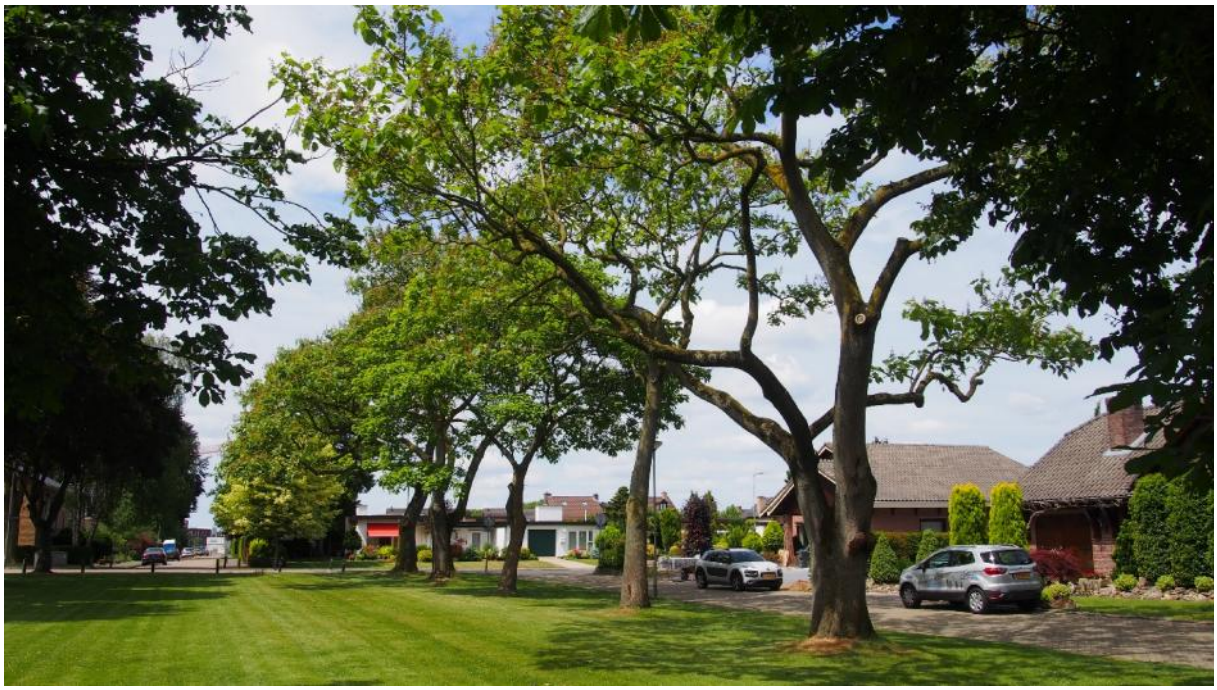

Kaart 20: landschapsgebied Dieterenstraat e.o., plantsoen, Stein

Redengevende omschrijving:
Klein park en plantsoen in Kerensheide bij de Dieterenstraat en Drossaert Ecrevissestraat, ingericht ca. 1965. De karakteristiek strakke aanleg met gazon en enkele bomen uit de aanlegperiode bleef behouden met Noorse esdoorn, Hollandse linde, trompetboom, Anna Paulownaboom, witte paardenkastanje, rode paardenkastanje en gewone plataan. Het parkje is van cultuurhistorische belang als voorbeeld van een inrichting en beplanting uit ca. 1965.

Anna Paulownaboom met vruchten (Foto HvM).

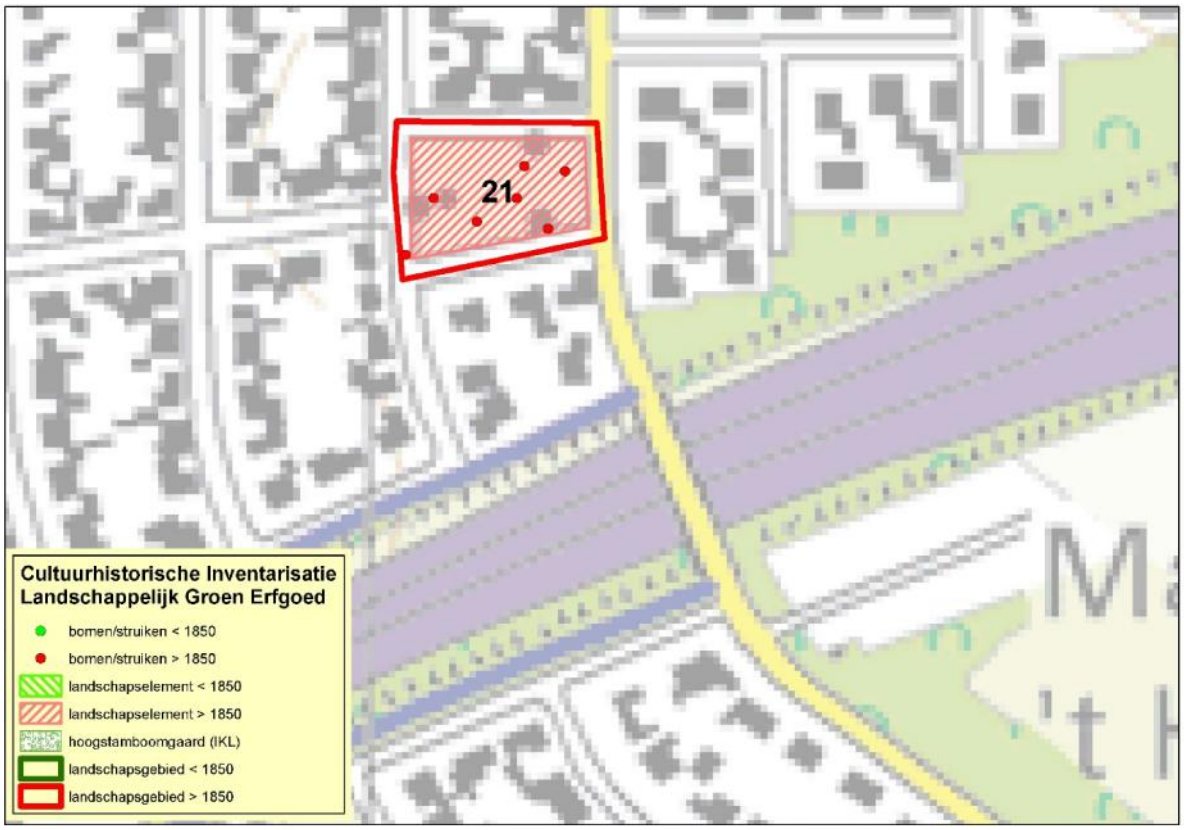

Park ca. 1965 bij Dieterenstraat en Drossaert Ecrevissestraat met Anna Paulownabomen (foto HvM).

21. Rentmeester Snijdersstraat e.o., plantsoen (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Voorbeeld van plantsoenaanleg 1965-70. Tijdslaag na 1850.

Kaart 21: landschapsgebied Cortenbachstraat e.o. plantsoen, Stein.

Beschrijving:

Klein park en plantsoen in Kerensheide bij de Cortenbachstraat, aangelegd en ingericht ca. 1965. De karakteristiek strakke aanleg met enkele bomen uit de aanlegperiode bleven behouden met o.a. hagen en gazon waarin gewone esdoorn, beuk, Kaukasische vleugelnoot, haagbeuk, Hollandse linde, zwarte els, Amerikaanse eik en amberboom. Het parkje is van cultuurhistorische belang als voorbeeld van een inrichting en beplanting uit ca. 1965.

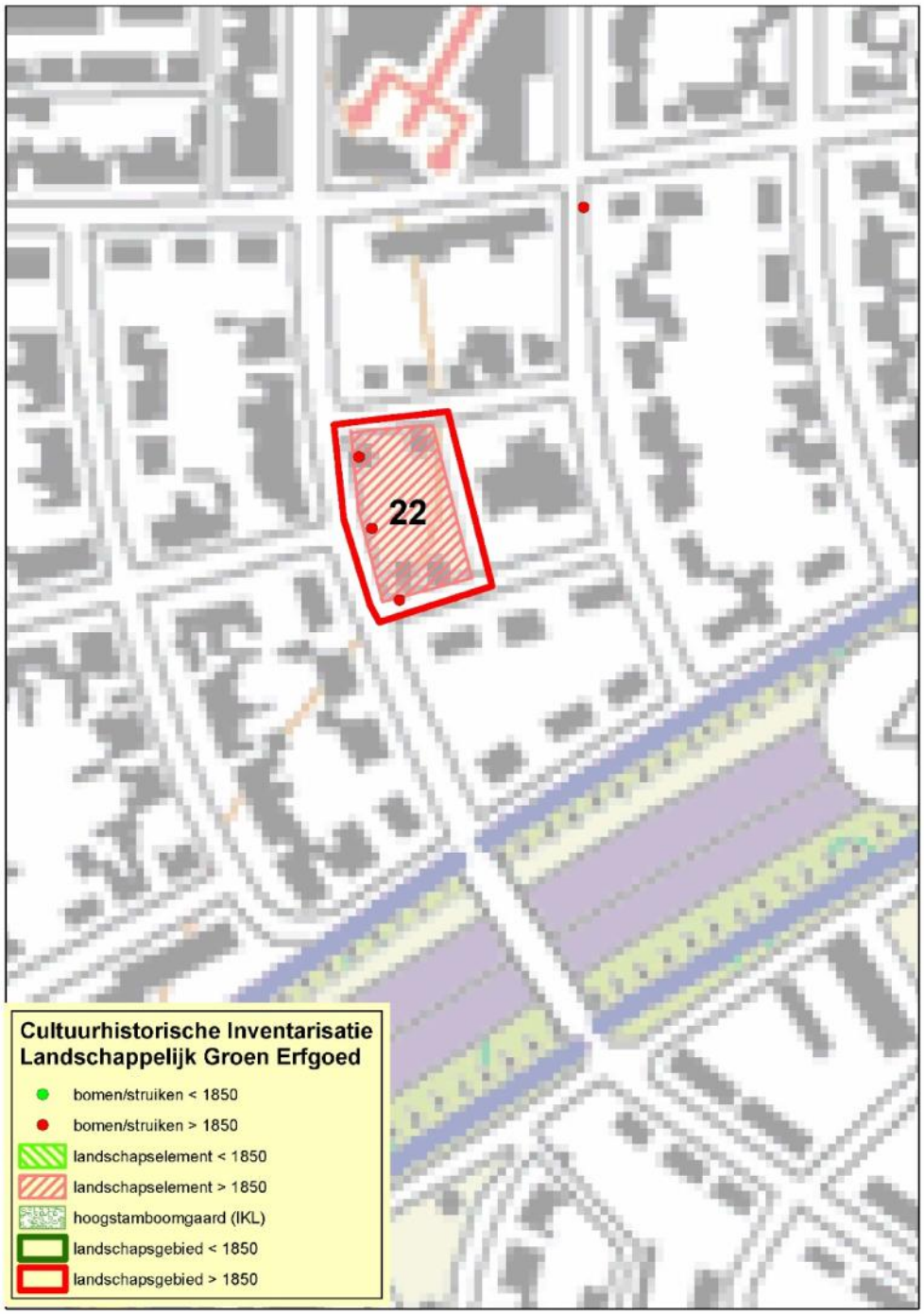

Kaukasische vleugelnoten, hagen van klimop en haagbeuk (Foto HvM)

22.Omphaliusstraat e.o., plantsoen (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Voorbeeld van plantsoenaanleg 1965-70. Tijdslaag na 1850.

Kaart 22: landschapsgebied Omphaliusstraat e.o., plantsoen, Stein

Redengevende omschrijving:
Klein park en plantsoen in Kerensheide bij de Omphaliusstraat e.o., aangelegd en ingericht ca. 1965. De karakteristiek strakke aanleg met enkele bomen uit de aanlegperiode bleven behouden met o.a. gazon en winterlinde, zomereik, hemelboom en Noorse esdoorn. Het parkje is van cultuurhistorische belang als voorbeeld van een inrichting en beplanting uit ca. 1965.

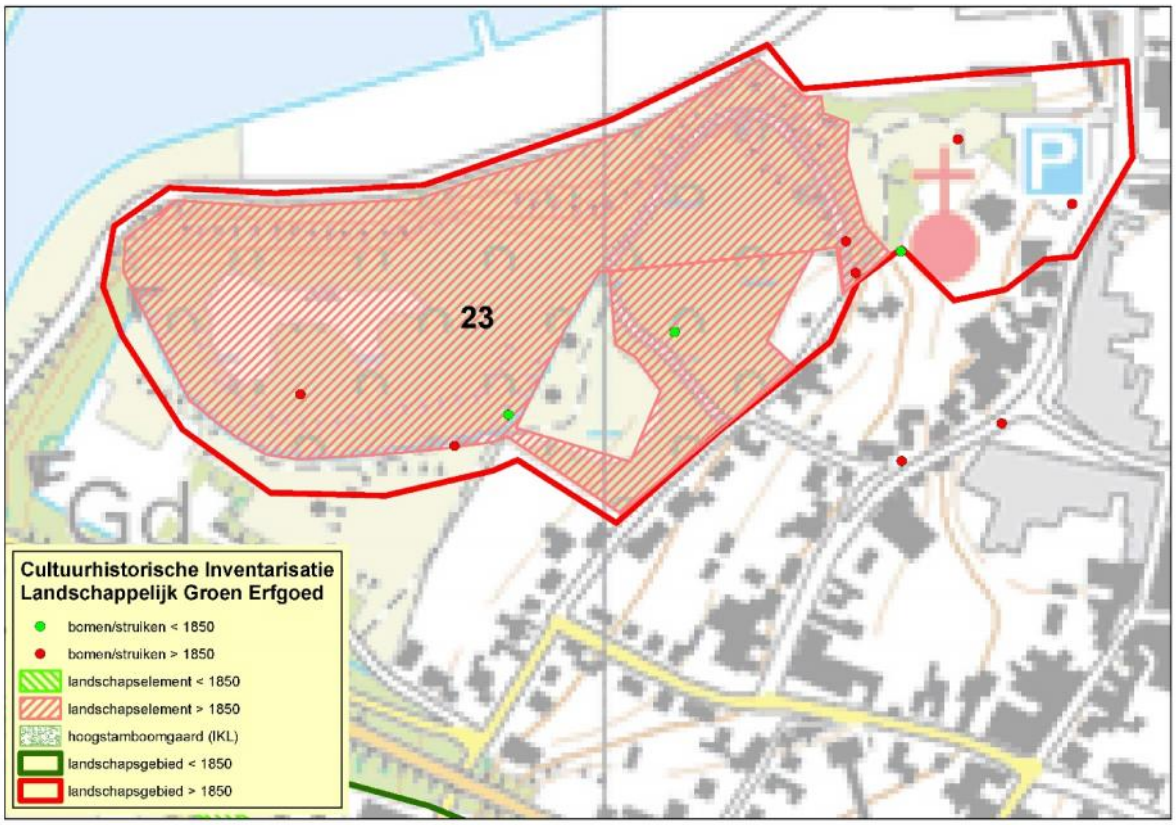

Hemelboom en zomereik (foto HvM)

23.Oud Stein

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Deels oudere beplanting in het dal van de Ur met o.a. schietwilgen, hazelaars en een zwarte populier. Tijdslaag merendeels na 1850.

Kaart 23: landschapsgebied Oud Stein

De oude kern van Stein recent (links), ca. 1920 (midden) en ca. 1840 (rechts)

Redengevende omschrijving:

Ten westen van de oude kerk van Stein lag in 1840 een agrarisch landschap van akkers en graslanden met houtwallen of heggen. In 1920 zien we een gedeeltelijke omvorming naar percelen met boomgaarden. Het terrein behoort tot het stroomgebied van de Ur en heet hier nu ’t Brook of de Ziepen. In de latere 20e eeuw is er gegraven en gestort. Mogelijk zijn de vele grote hazelaars, meidoorns en wilgen nog nakomelingen van de oorspronkelijke heggen en houtwallen op de inmiddels verdwenen perceelsgrenzen. Parallel aan de Kerkweg loopt een beekje waarop kleinere bronbeekjes vanuit het westen zijn aangesloten. Door de spontane ontwikkelingen van de boom- en struikbegroeiing met het reliëf en de waterloopjes is er een verrassend natuurgebiedje ontstaan. Een reeks van grote hazelaars staan op een wal aan de zuidkant van landschapsgebied. Bijzonder daarop is een grillige omvangrijke zwarte populier met een stamomvang van 4,5 meter. Ook een zeer hoge en omvangrijke Canadapopulier en een oude kerspruim ten westen van de kerk zijn hier het vermelden waard. We zien er verder vooral grote hazelaars, eenstijlige meidoorns, schietwilgen, en zoete kersen. In de waterloopjes valt de kleine watereppe en witte waterkers op met de gevlekte dovenetel op de hogere oevers.

Rondom de oude Sint Martinuskerk staat jonge beplanting en plantsoeninrichting van na ca. 1980 met diverse opgaande bomen en heesters.

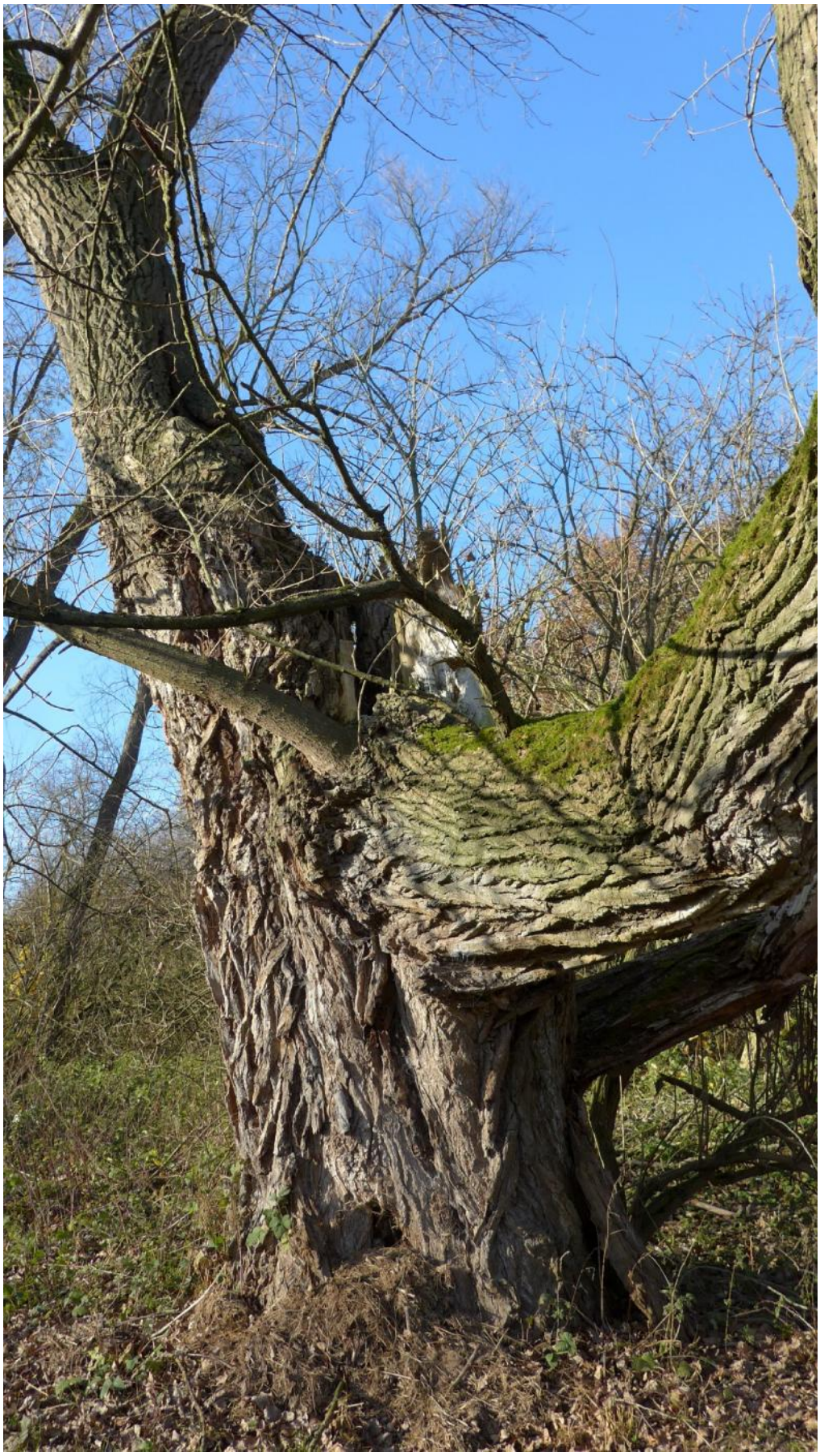
Bomen en heesters bij de oude kerk van Stein. Links een grote Canadapopulier.

Links een oude Canadapopulier, rechts hazelaarstruiken.

Links een oude zwarte populier, rechts hazelaars op dijktalud.

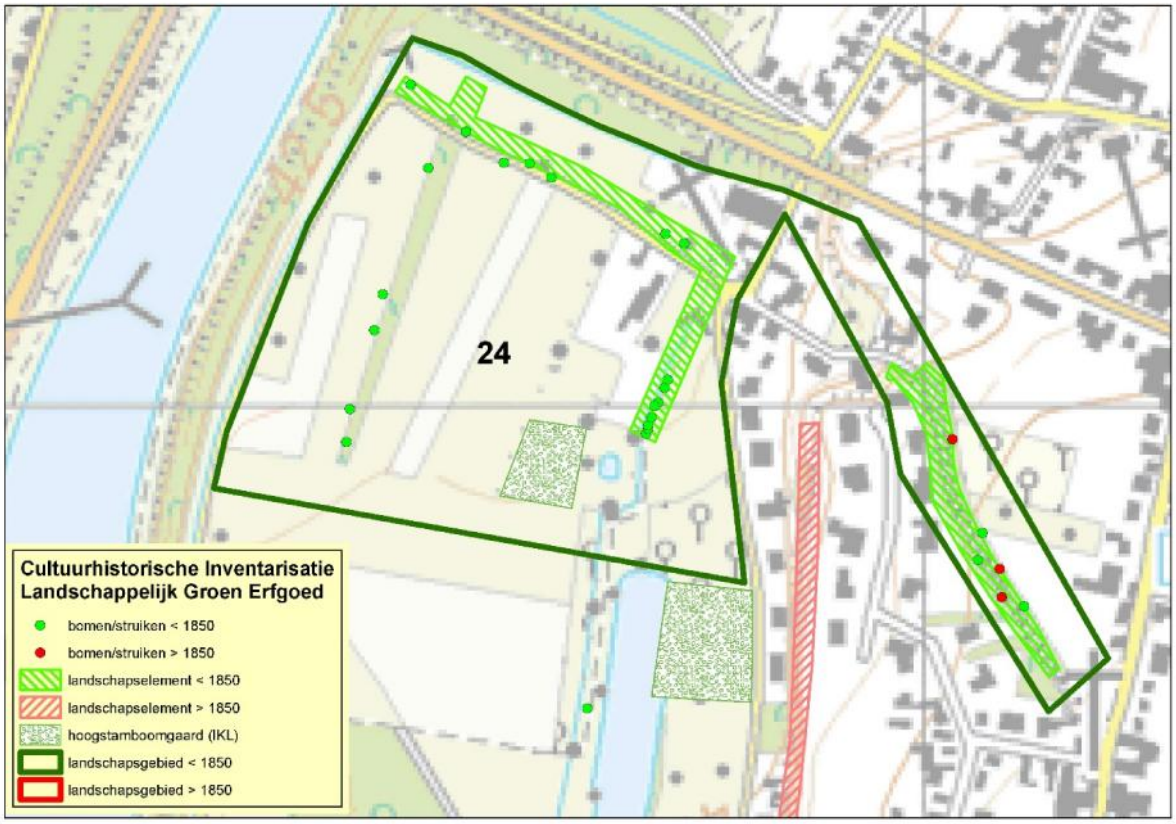

Oude zwarte populier

24.Molendijk-Hoolstraat (Stein)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: oude meidoornheggen en holle weg met haagbeukhakhout en hegrestanten van linde, haagbeuk en Spaanse aak. Ook jongere tijdslaag met opgaande bomen. Aangrenzend hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 24: landschapsgebied Molendijk- Hoolstraat, Stein.

Redengevende omschrijving:
In het akker- en graslandgebied tussen de Steenwegstraat en de Molendijk zijn enkele meidoornheggen gemengd met hondsroos, sleedoorn e.d. Een van de heggen staat langs de Reebeek, een afwatering en onderdeel van de beekstelsel van de Ur.

Heggen langs der Steenwegstraat (links), de Reebeek met geknotte schietwilg (rechts).

In aansluiting aan de oostkant loopt van noord naar zuid een holle weg (de Hoolstraat) met op de steilranden restanten van oude heggen en hakhout. Het betreft haagbeuk, Spaanse aak, eenstijlige meidoorn en drie winterlindes die mogelijk als hegrelicten en deel als vlechthegrelict opgevat kunnen worden. Alles bijeen een grote zeldzaamheid. Es en haagbeuk zien we er als voormalig hakhout. Hazelaar is geplant vanwege het vruchtgebruik en ook als hakhout. In de jongere tijdslaag is er beplanting van zomereik, Hollandse linde, robinia en Hollandse iep.

Holle weg met haagbeuk en winterlinde

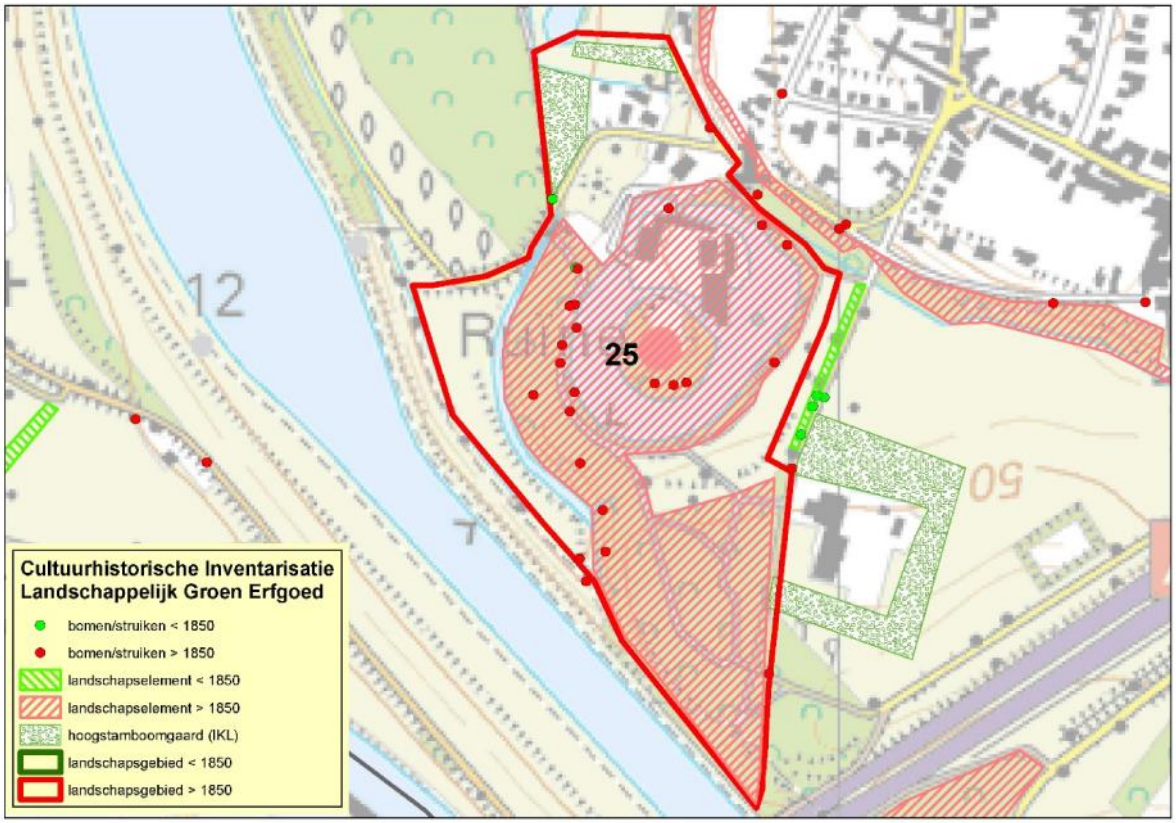

Holle weg, de Hoolstraat. Boven: hegrelicten van haagbeuk. Onder links: vlechtrelict van winterlinde, een grote zeldzaamheid. Rechtsonder hegrestant, mogelijk vlechtrelict, van Spaanse aak.

25. Kasteelruïne van Stein en omgeving (Stein)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Beplanting van opgaande bomen vanaf de late 19^{e} eeuw, mogelijk enkele rond 1850 langs de kasteelgracht, in park- en laanverband. Aangrenzend hoogstamboomgaarden. Tijdslaag na 1850.

Kaart 25: Kasteelruïne van Stein en omgeving, Stein

Redengevende omschrijving:

Het kasteel van Stein is gebouwd in de periode van de 1300 tot de 15e eeuw. Het huidige complex bestaat uit verschillende bouwlagen, waarvan, behalve de middeleeuwse restanten, het landhuis uit de eerste helft van de 19e eeuw opvalt. De oudste beplanting zal met de bewoning van een Luikse familie in de periode 1815 – 1917 samenhangen. Ook in de periode van het missiehuis van 1921-1998 is er geregeld beplanting aangepast. De beplanting heeft voornamelijk een recreatief en ornamentaal parkkarakter. Oude hakhout - en knotbomen zijn er nauwelijks. Mogelijk zijn enkele essenstoven op het dijkje van de steenwegstraat en hakhoutstoven van zwarte els aan de buitenzijde van de kasteelgracht als autochtoon aan te merken. De heg wordt begeleid door een reeks van hoog opgaande bomen: es, zomereik en gewone plataan. Ook een enkele opgaande boom, zoals een zomereik van ruim 4 meter stamomtrek en een Oosterse plataan, kan nog van de aanlegtijd dateren.

Links zomereik (ca.4 meter stamomtrek) in parkstrook ten westen van de kasteelgracht, rechts een Oosterse plataan (de zeldzame variëteit Platanus orientalis 'Cuneata') het ingangsgebouw in winter- en zomerbeeld, uit ca. 1815. Ze behoren hier tot het oudste bomenbestand.

Oude haag langs de Scharbergweg met rij opgaande bomen (zomereik, es, witte paardenkastanje.

Winterbeeld met op de achtergrond oude haag en grote bomen langs de Scharbergweg

Beplanting zien we op het kasteeleiland, rondom het kasteel, het kasteelpark en bovenlangs.

Vooral aan de zuidzijde van het ruïne-eiland staan enkele opvallende hoge opgaande bomen rond de ronde ruïnetorens: robinia, gewone esdoorn en es. Opvallend is een oude driestammige snoeilinde (Hollandse linde).

Winterbeeld van bomen langs de gracht (links) en bovenlangs (rechts).

Behalve de opvallend grote bomen, met name de essen, komen er in de parkboszone buiten de omgrachting ook bijzondere minder algemene soorten voor zoals de eerder genoemde Oosterse plataan, de zwarte noot (Juglans nigra) en de gele kornoelje (Cornus mas).

Zwarte noot (Juglans nigra); rechts de vruchten

Gele kornoelje (Cornus mas)

Eiland met kasteelruïne en hoog opgaand geboomte, in zomer- en winterbeeld

Eiland met kasteelruïne, winter 2017 met es, haagbeuk, witte paardenkastanje robinia en linde.

De ruïne op het kasteeleiland is omgeven door grote opgaande bomen zoals robinia, es, witte paardenkastanje, haagbeuk en linde. De oude gesnoeide linde is waarschijnlijk een oude variëteit van de Hollandse linde (Tilia x europaea).
Aan de zuidkant is een parkbos aangelegd dat in de latere 19e eeuw is omgevormd tot een soort landschappelijk park met o.a. beuk, gewone esdoorn, Hollandse iep, Hollandse linde, zomereik en robinia. De noord-zuid verlopende laan van grote Hollandse lindes is opvallend. Het meest zuidelijke deel tot aan de rijksweg A76 is ingericht na ca. 1925.

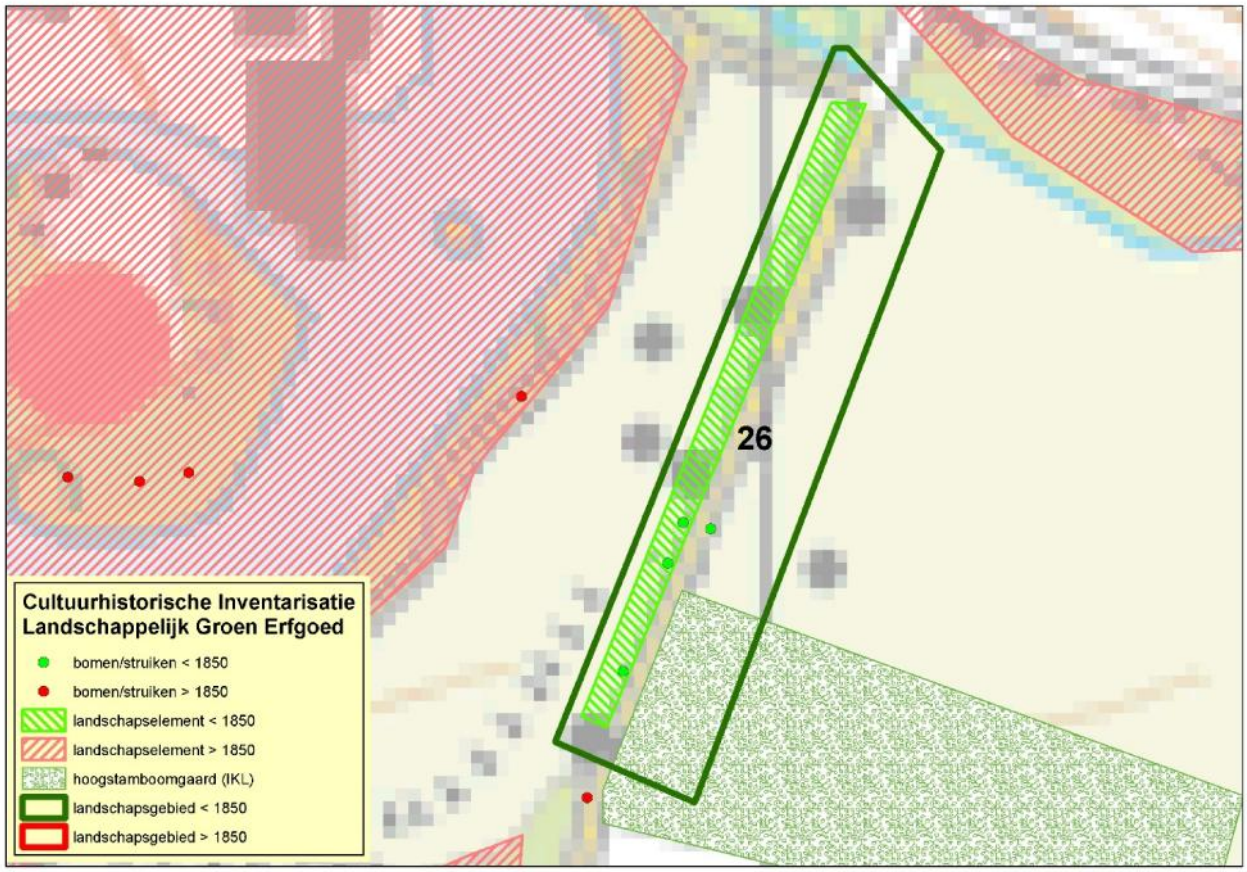
Laan van Hollandse lindes in het zuidelijke parkbos.

26.Scharbergweg (Stein)

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: oude heg als begrenzing van de Scharbergweg en het kasteelterrein van Stein. Tijdslaag vóór 1850.

Redengevende omschrijving:
Langs de Scharbergweg als begrenzing van het voormalig kasteelterrein van Stein is een oude haag met o.a. een- en tweestijlige meidoorn (met een paar vlechtrelicten), rode kornoelje en hazelaar met jongere inboet.

Kaart 26: landschapsgebied Scharbergweg, Stein

Oude heg aan de Scharbergweg

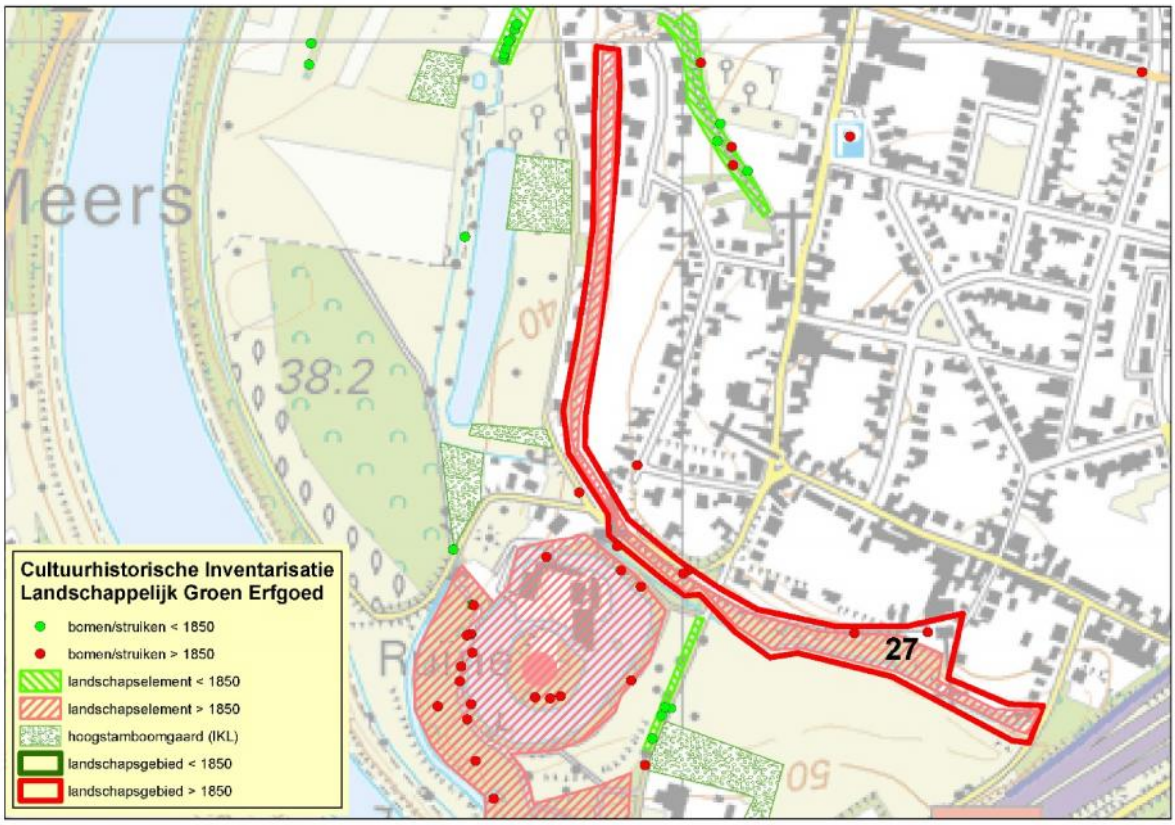

Oude haag langs de Scharbergweg; links ervan het kasteelterrein.

27.Molendijk-Kapelbergweg (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Steilhelling met opgaande bomen w.o. bruine beuk, varenbeuk, zomereik, robinia, zomerlinde en gewone plataan. Tijdslaag na 1850.

Kaart 27: landschapsgebied Molendijk, Kapelbergweg, Stein

Redengevende omschrijving:

Steilhelling van geomorfologische terras met enkele grotere monumentale bomen, deels uit de latere 19e eeuw: zomerlinde, robinia, gewone plataan, bruine beuk, witte paardenkastanje en varenbeuk. Aan de oostkant een klein meidoorn hegrelict.

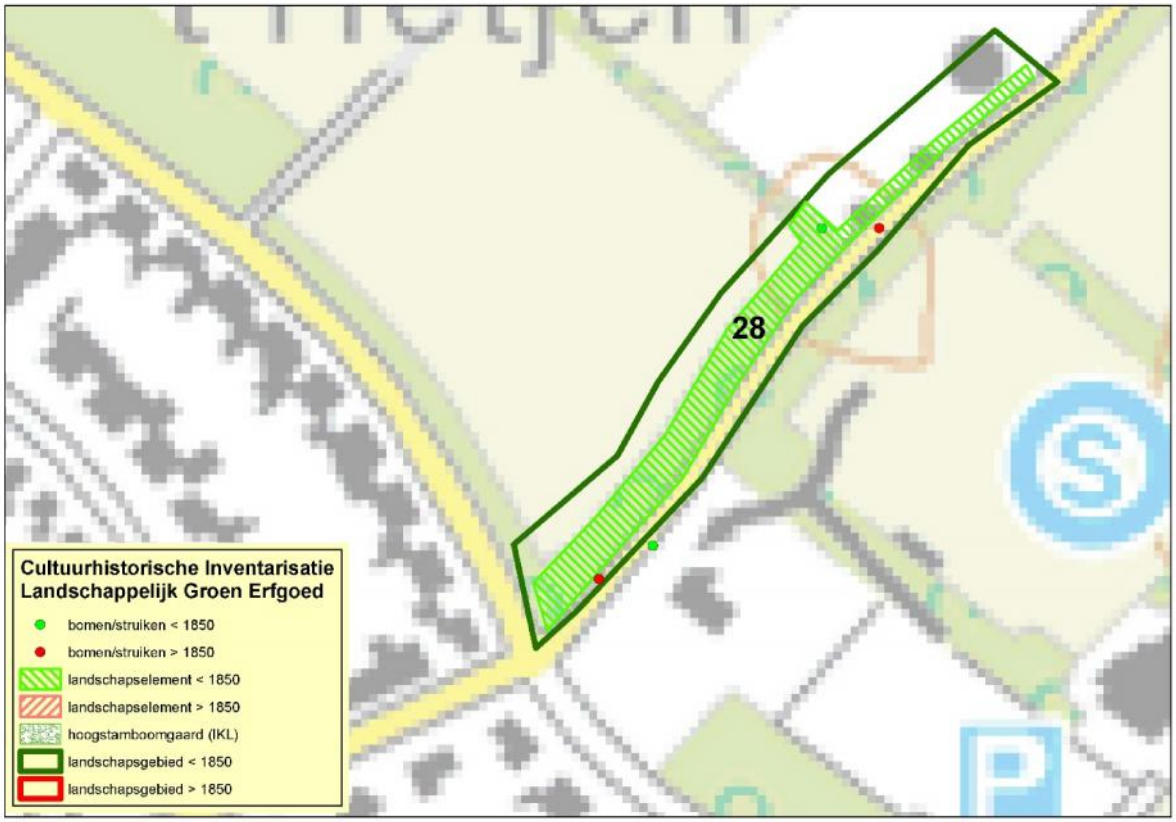

Bruine beuk (foto HvM)

28.Platijkweg (Stein)

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Holle weg met aan een zijde enkele hoge knot en hakhoutessen, een knoteik, knot- Spaanse aak, knothaagbeuk en opgaande Hollandse lindes. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 28: landschapsgebied Platijkweg, Stein

Redengevende omschrijving:
Een holle weg met cultuurhistorische waardevolle beplanting op de noordelijke steilhelling. Er staan verschillende knot- en hakhoutessen, een knot-Spaanse aak, knoteik en knothaagbeuk. Verder opgaande Hollandse lindes, ruwe iep (waarschijnlijk autochtoon), zoete kers en robinia. In de autochtone struiklaag zien we rode kornoelje, eenstijlige meidoorn (als mogelijk heg restant), wilde kardinaalsmuts, wilde kruisbes, hondsroos, gewone vlier, wilde lijsterbes en gladde iep.

Platijkweg met hoog opgaande Hollandse lindes, achter een paar grote zoete kersen.

Hoge knotessen, de rechtse is afgestorven

Hoge tweestammig eik; rechts de kop van een hoge knotes.

29.Koeveldweg, landweer (Stein)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 29: landschapsgebied Koeveldweg, landweer, Stein

Redengevende omschrijving:

De dubbele wal met grachten en paden van de Koeveldweg tussen de Steinderweg en de A2 (E25) maakt deel uit van een stelsel van landweren op de grens van Elsloo en Stein. De landweer is mogelijk laat-middeleeuws (15e eeuw[5]en wordt voor het eerst vermeld in de 17e eeuw, toen begroeid met dicht struikgewas. Vermoedelijk moeten we dan denken aan hakhout en begrenzingen met stekelige (meidoorn) hagen, zodat er een functionele afscherming ontstaat en tevens oogst van geriefhout en bladvoer voor het vee oplevert.

[5] Guus Peters: landweren in de gemeente Stein.

Knotessen als restanten van de oudste tijdslaag van vóór 1850.

Knothaagbeuken, mogelijk de oudste boomrelicten op de wallen

De oudere begroeiing op en naast de wallen wordt thans gedomineerd door hoog opgaande essen, robinia's, zomereiken en een paar Canadapopulieren met een hoogte van 20-30 meter. Daaronder een lagere boomlaag van iepen, lindes, zoete kersen en gewone esdoorns. Daaronder is een gevarieerde struiklaag. Aan de noordoostzijde is de oude grenswal met een jonge aanplantstrook van gemengd bosplantsoen, zonder cultuurhistorische betekenis, uitgebreid. Die jonge strook is naar het zuiden afgetakt.

Van de oudste tijdslaag resteert een klein aantal knotessen, knoteiken (zomereik) en knothaagbeuken, en mogelijk nog hazelaars en eenstijlige meidoorns als herinnering aan vroegere afscheidingshagen. Ze kunnen nog van de late 18e - of vroeger 19e eeuw dateren. Goed herkenbaar is de historische gebruiks- en beheerwijze. Opvallend zijn de deels hoge knotvormen, tot ca. 5 meter

hoog. De es, zomereik, haagbeuk, hazelaar en eenstijlige meidoorn kunnen merendeels als autochtoon beschouwd worden. Het zijn de bomen en struiken die waarschijnlijk tot de authentieke beplanting van de landweer hebben gehoord.
In de kruidlaag treden bosanemoon, gevlekte aronskelk, gewone salomonszegel, vingerhelmbloem, grote muur en schaduwgras als oudbosindicatoren op.
In een tweede tijdslaag van ca. 1880 – 1930 zien we opgaande zomereik, zomerlinde (deels als knotboom), Hollandse linde, Hollandse iep, gladde iep, zoete kers, gewone esdoorn en vooral robinia's. Een deel van de kleine boom- en struiklaag kan nog uit deze tijdslaag dateren, maar zal merendeels jonger zijn. We noemen: gewone vlier, gewone vogelkers, Spaanse aak, wilde kardinaalsmuts, hulst, gladde iep, wilde liguster, heesterpruim, bramensoorten en klimop als uitgebreide bodembedekker. In een paar hoge Canadapopulieren groeien maretakken. Gewone vlier, klimop, bramen en klimop kunnen merendeels als autochtoon beschouwd worden. Onder de iepen, lindes, esdoorns, zomereiken, hazelaars, robinia's en Canadapopulieren kunnen cultuurhistorisch waardevolle variëteiten aanwezig zijn.

Links zomerlinde (Tilia platyphyllos subsp.cordifolia, een inheemse variëteit), rechts hoog opgaande essen en robinia's.

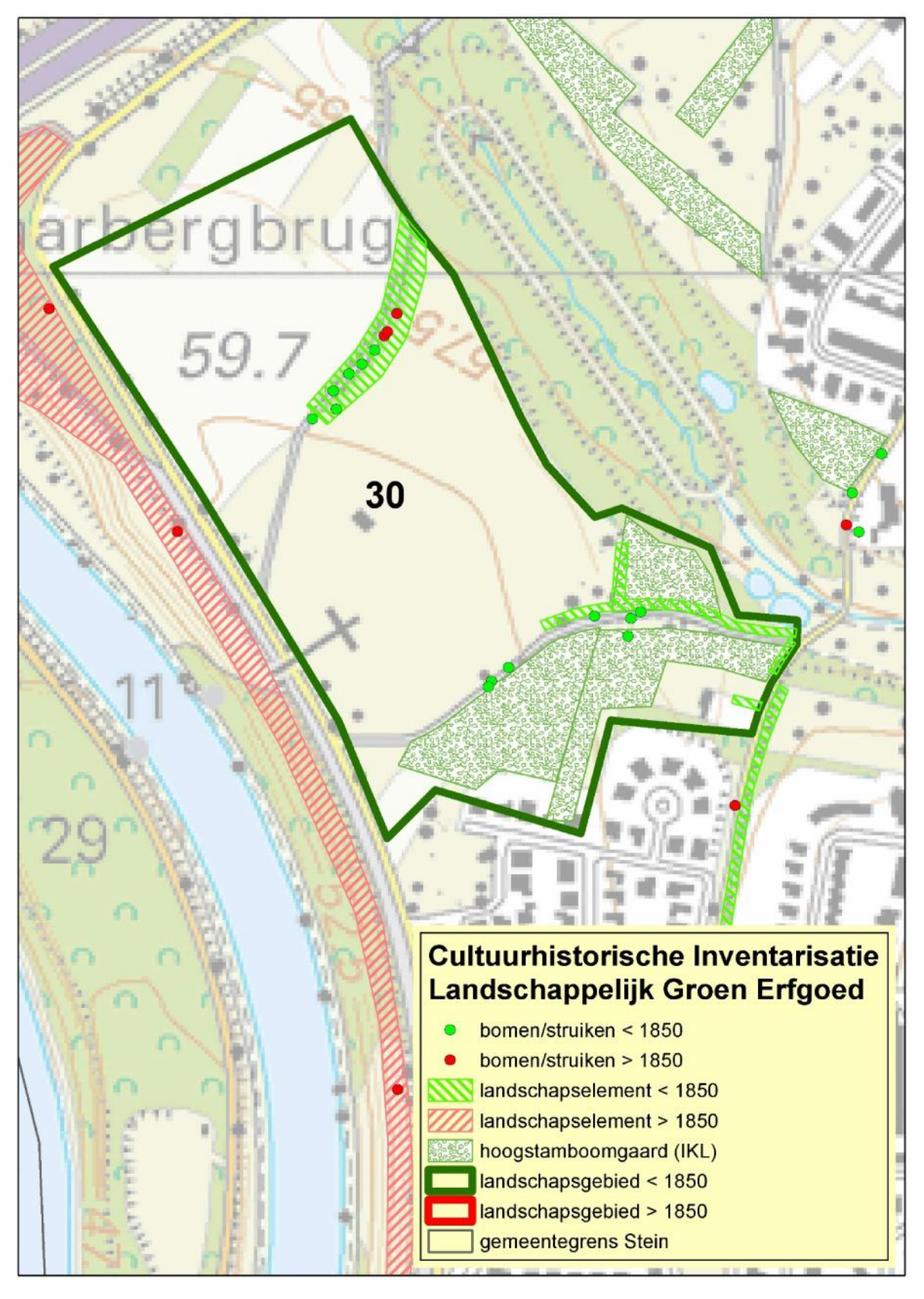

Karakterstiek beeld van de landweer met hof opgaande essen, robiniás en (links) een Canadapopulier (var. serotina, een 18e eeuwse kloon)

30.Scharberg (Stein)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Holle weg met oude essenstoven en een knot-Spaanse aak. Enkele meidoornheggen en hoogstamboomgaarden. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 30: landschapsgebied Scharberg, Stein

Redengevende omschrijving:

Holle weg met oude hakhoutessen, en hoge knotbomen van es, zomereik, haagbeuk en Spaanse aak. Mogelijk hebben enkele ruwe iepen ook een hakhoutverleden. Verder in de ondergroei klimop, rode kornoelje, hazelaar, wilde kardinaalsmuts, wilde kruisbes, hondsroos, wilde lijsterbes, gladde iep en gewone vlier. Een oude meidoornheg en hoogstamboomgaarden begrensd door meidoornheggen. In de kruidlaag gevlekte aronskelk, gewone vogelmelk, grote muur en schaduwgras.

Hoge knotvormen van zomereik, es en Spaanse aak

Uitgegroeide hakhoutessen op talud van holle weg

Holle weg met hakhoutessen

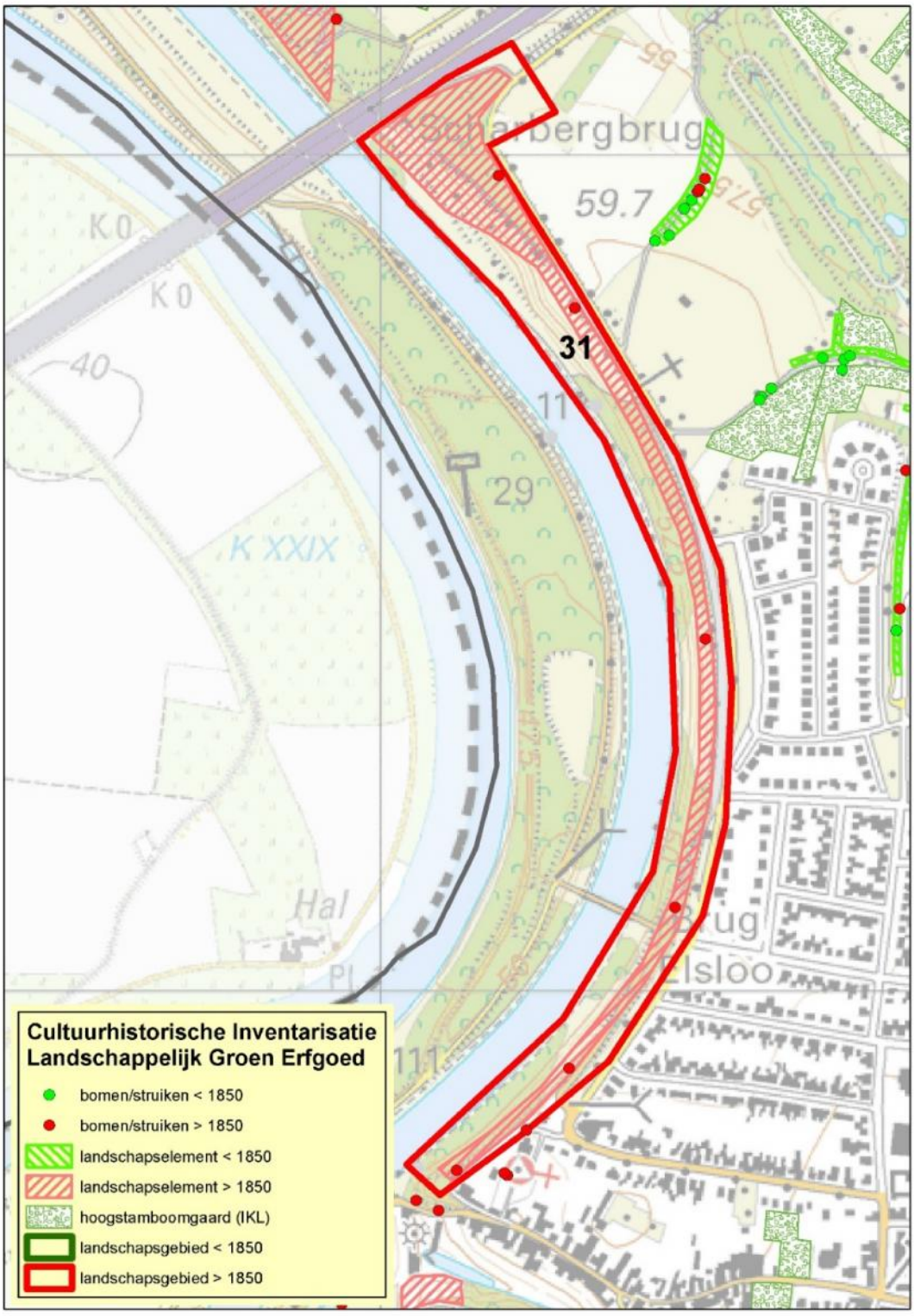

Oude meidoorn hagen, links bloeiende eenstijlige meidoorn.

31.Scharberg, Julianakanaal, Stein

Cultuurhistorische waarde: waardevol tot zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Lange dubbele rij opgaande rij zomereiken, deels met rijen beuken langs het Julianakanaal, ca. 1938. Enkele bomen op het kanaaltalud. Tijdslaag na 1850.

Kaart 31: landschapsgebied Scharberg, Julianakanaal, Elsloo

Redengevende omschrijving:

Lange dubbele rij opgaande zomereiken langs de Scharberg parallel aan het Julianakanaal. Aan de noordzij een verbreding met menging met beuken. Geplant bij de kanaalaanleg rond 1938. Op het kanaaltalud een paar Amerikaanse eiken.

Scharberg met de rijen zomereiken gezien vanaf de Weg van Elsloo naar Groot Meers.

Noordzijde Scharberg met menging met beuken.

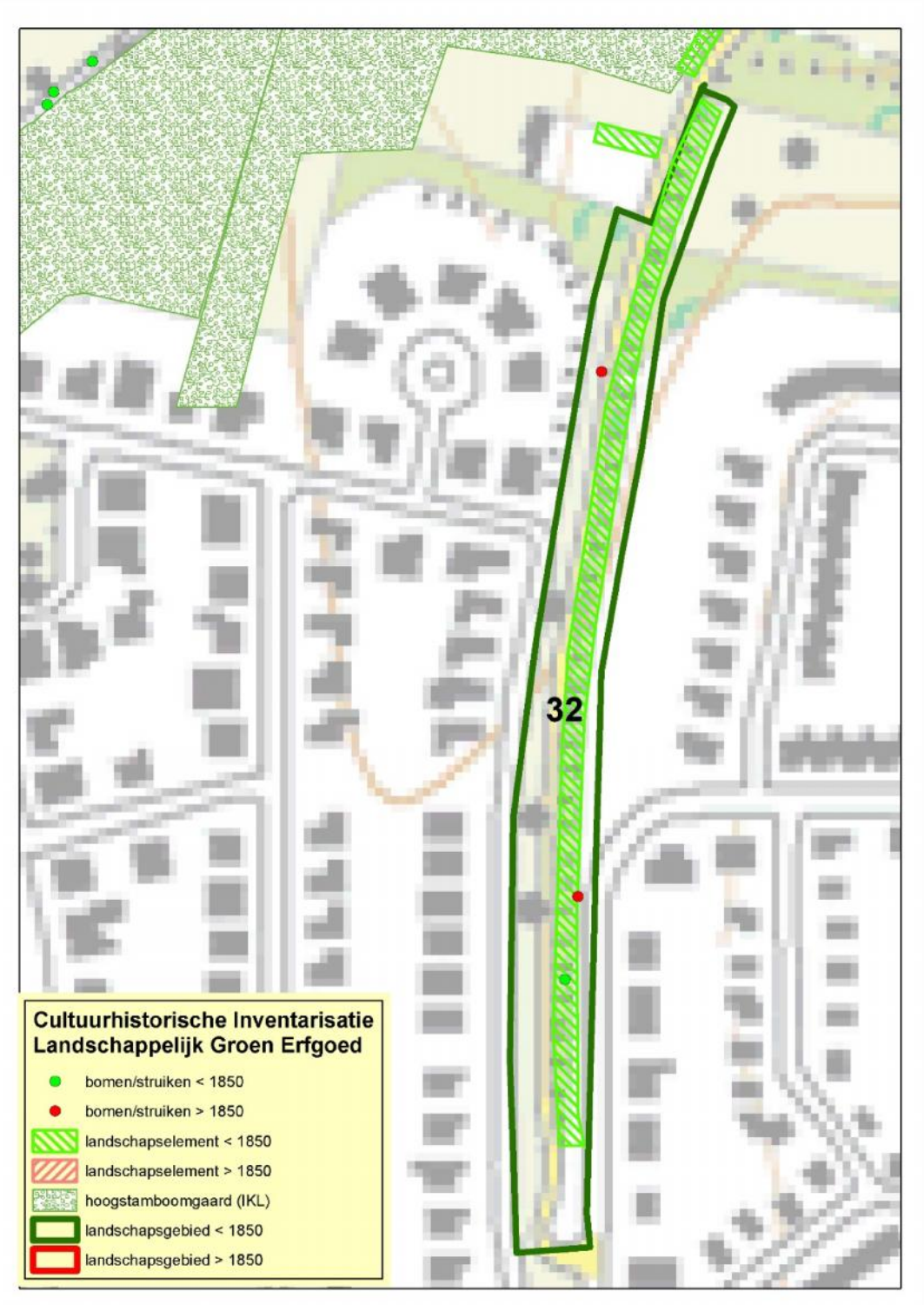

Scharberg met opgaande zomereiken.

32.Driekoulenweg, Stein

Cultuurhistorische waarde: waardevol tot zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: holle weg met een hoge knotes en opgaande zomereiken in een houtwal. Tijdslaag deels van vóór 1850.

Kaart 32: landschapsgebied Driekoulenweg, Elsloo

Redengevende omschrijving:
Houtwal op een steilhelling die in een woonwijk is komen te liggen. Er staan een hoge knotes verscholen in het groen van de houtwal en twee oude knoteiken.

Hoge knotes, verscholen in het groen, midden van de foto

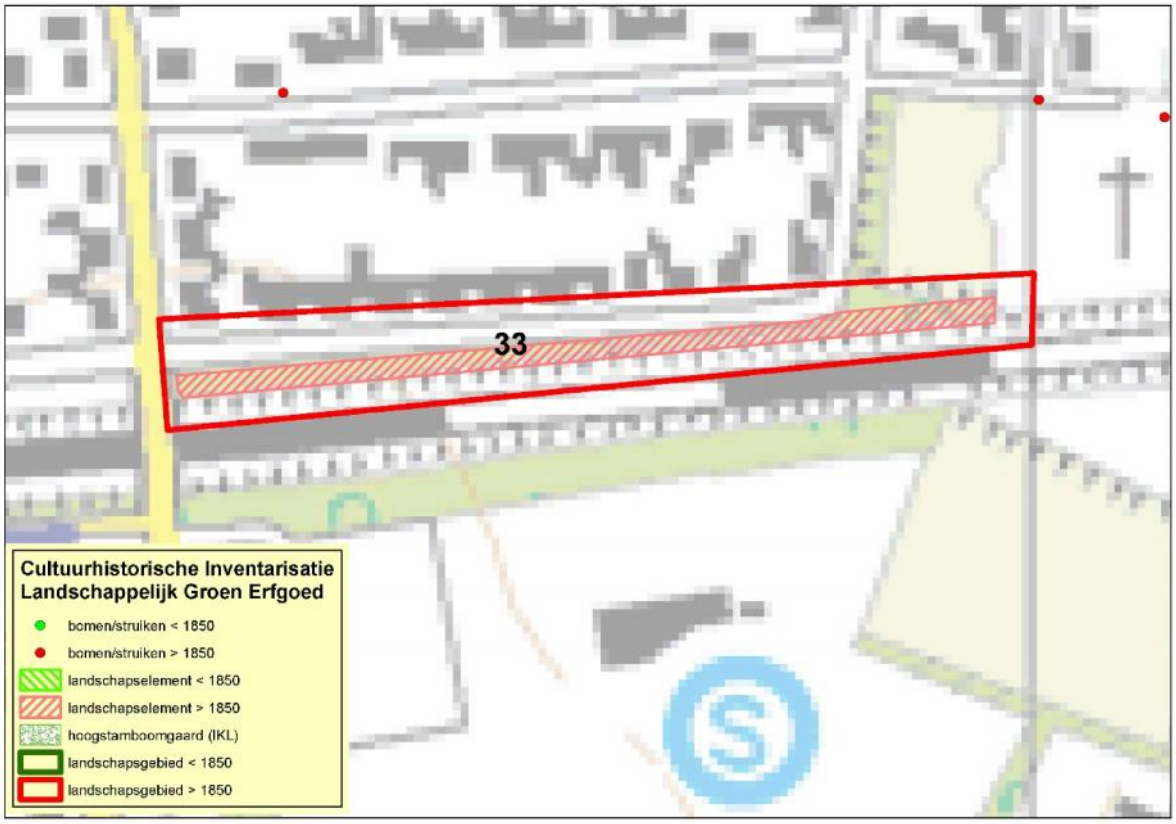

Twee knoteiken

33.Pastoor Willemsstraat, Spoorlijn (Stein)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Groenstrook langs de spoorlijn met opgaande zomereiken. Tijdslaag na 1850.

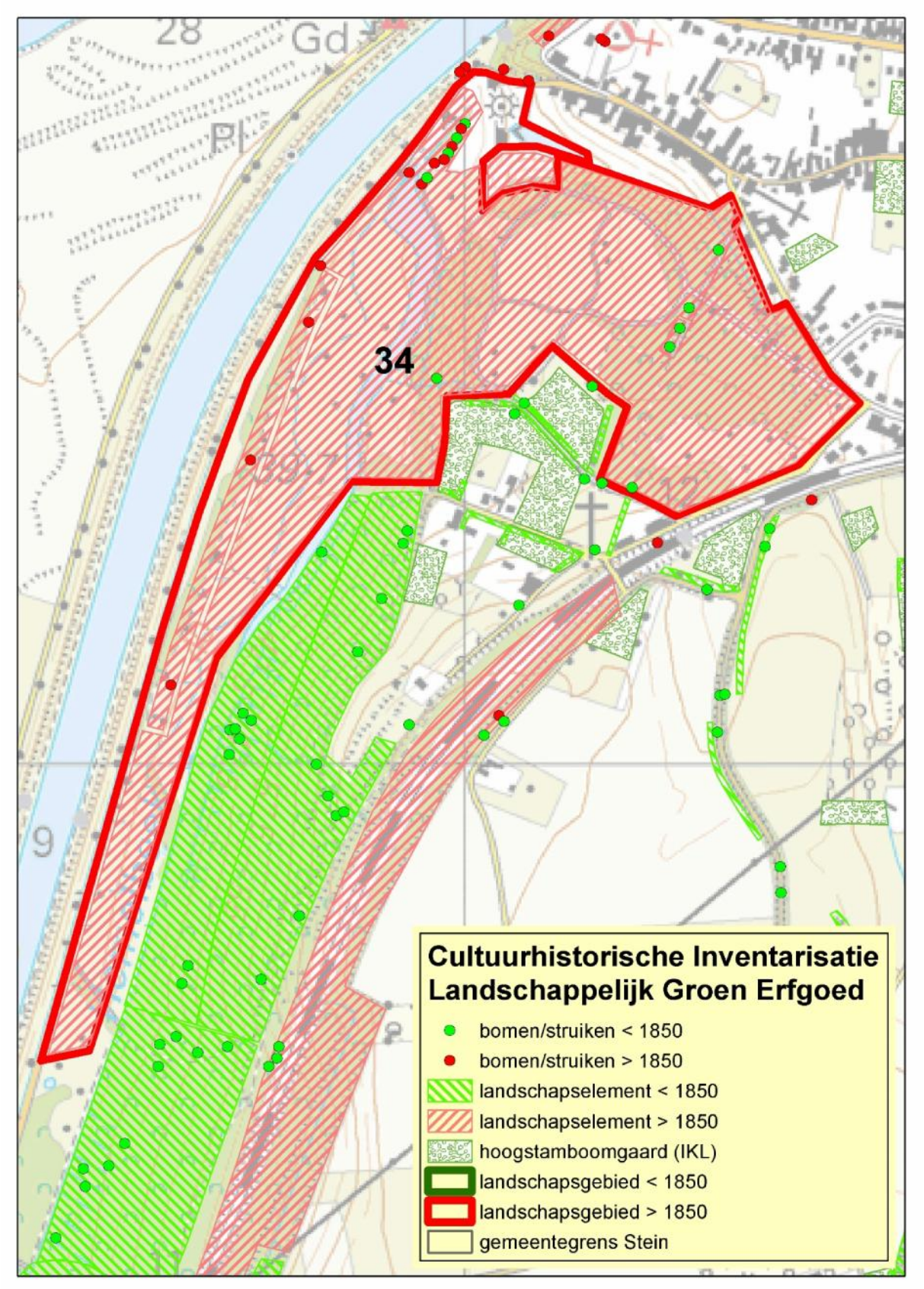
Kaart 33: landschapsgebied Pastoor Willemsstraat, Spoorlijn, Elsloo

Redengevende omschrijving:
Beplantingsstrook van opgaande zomereiken langs de spoorlijn Maastricht-Venlo geplant ca. 1900.

34.Kasteelpark Elsloo

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Tuin- en parkaanleg bij het kasteel Elsloo uit ca. 1870 in landschappelijke aanleg met oudere hellingbos elementen, waaronder oude zomereiken, hakhoutessen en hakhoutelzen. Monumentale eikenlaan uit ca. 1870. Tijdslaag na 1850.

Kaart 34: landschapsgebied Kasteelpark Elsloo

Redengevende omschrijving:

De park- en tuinaanleg bij kasteel Elsloo dateert uit ca. 1870. De landschappelijke aanleg vertoont een langgerekte vorm en is ingedeeld met gemengd loofbos, natuurlijke watervalletjes, bronnen en vijvers die door de Hemelbeek met elkaar worden verbonden. Recent is er een verbrede water en moeraszone aangelegd. De Maashelling sluit aan de oostzijde de parkaanleg af en de dijk langs het Julianakanaal de westkant. Slingerende paden lopen in het dal van de Hemelbeek en op de Maashelling; de noordelijk gelegen paden zijn geasfalteerd, de zuidelijke onverhard. Verder biedt de aanleg ruimte aan grazige hellingen (ten oosten van de Hemelbeek, aan de voet van het hellingbos), grasland (op beide oevers van de Hemelbeek) en een zich in oostelijke richting uitstrekkende gazon. In het park is deels een ouder loofbos opgenomen. Opmerkelijk is een holle weg met zeven oude hakhoutessen, mogelijk nog van vóór 1850.

Enkele opvallende bomen en boomgroepen zijn: taxusgroepen (bij theehuisje), essen,, Amerikaanse eik (met stamomvang tot ca. 3,5 meter), witte paardenkastanjes, gewone esdoorns, gewone platanen, moerascipressen, zomerlindes, zomereiken (met stamomvang tot ca. 3,5 meter) en groepen hakhout van zwarte elzen langs de waterpartijen die mogelijk autochtoon zijn. De omvangrijke zomereiken stammen mogelijk overstaanders nog uit het vroegere oude bos als. Zeldzaam zijn enkele Franse treurwilgen aan de waterkant, kenmerkend door hun kronkelige kroontakken. Bij het landhuis is gazon met een merendeels recente sierbeplanting aangebracht. Aan de kanaalzijde is een monumentale rij van zomerlindes en beuken. Verder zien we tal van struiksoorten die deels tot de bosflora behoren en deels als sierelementen zijn aangeplant, waaronder tweestijlige meidoorn, wilde kruisbes, bosaalbes, klimop, gewone vogelkers, rode kornoelje en wilde kardinaalsmuts.

In het voorjaar bloeien er gevlekte aronskelk, bosanemoon, daslook, vingerhelmbloem, blauwe rapunzel, bosgierstgras, boskortsteel, gele dovenetel en grote muur. Voor Nederland is het park van Elsloo een zeldzame verschijnsel vanwege het hellingbos als substantieel onderdeel van de totale historische tuin- en parkaanleg. (deels bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Een meer gedetailleerde cultuurhistorische inventarisatie van de historische groenelementen is aan te bevelen.

Monumentale rij van zomerlindes, rechts achter opgaande Hollandse lindes

Monumentale rij van zomerlindes, zomereiken en bruine beuken, rechts treures.

Uitzicht vanaf de heuvel richting Maas en Julianakanaal. Bruine beuken en witte paardenkastanjes op de achtergrond.

Zeldzame Franse treurwilg met kenmerkende kronkelige takken

Links monumentale zomereiken en rechts een oude meerstammige boswilg

Drie oude platanen en detail van de varenbeuk.

Bosrand met de zeldzame ijle kropaar (met Noorse esdoorn); rechts oude zomereiken van vóór 1850

Bronbeekje (Hemelbeek) in het helling-parkbos, rechts pad met opgaande beuken.

Oude uitgegroeide essenstoven aan een holle weg.

Monumentale eikenlaan uit ca. 1870.

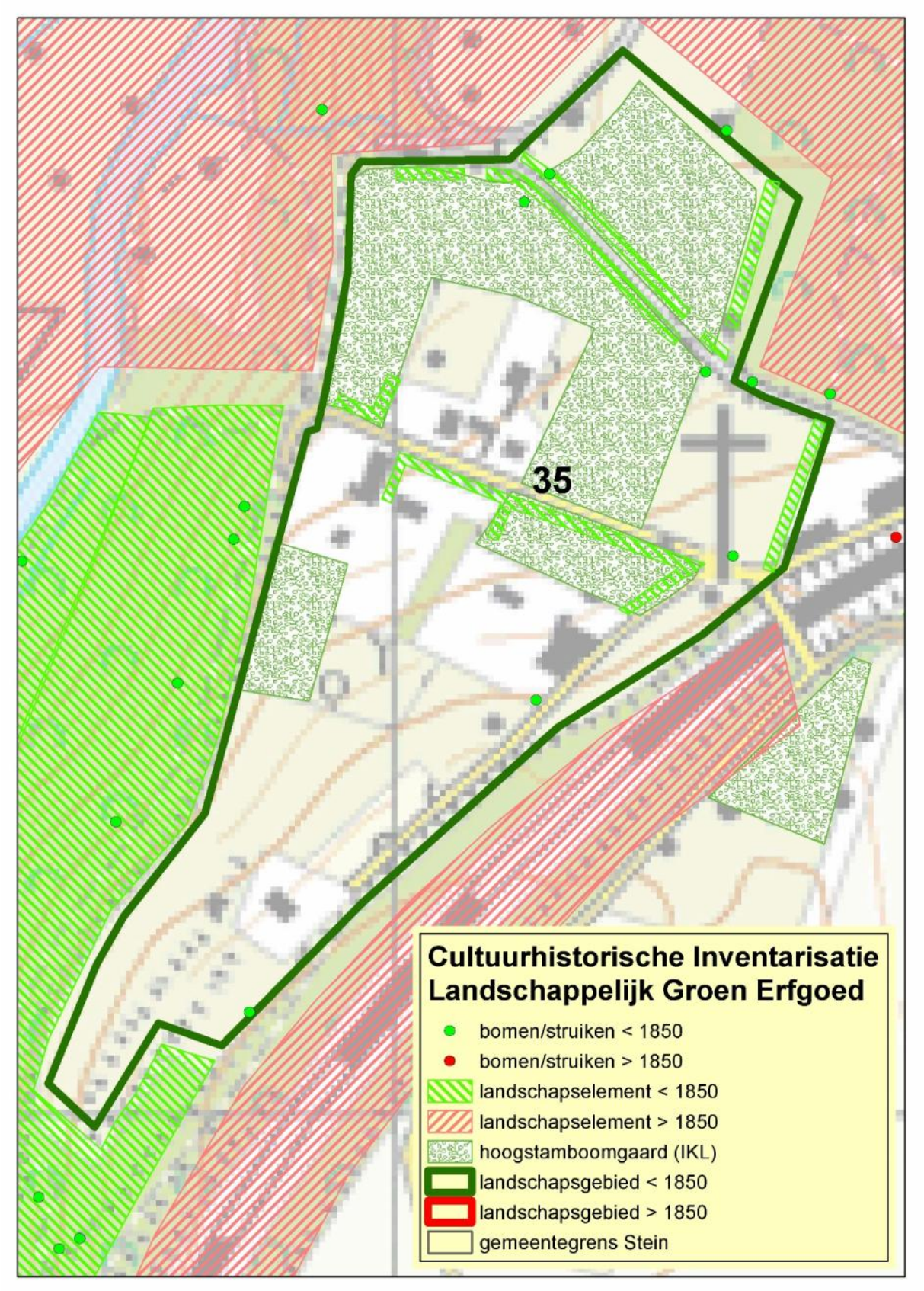

Monumentale laan met zomereiken uit ca. 1870.

35.Terhagen, Elsloo

Cultuurhistorische waarde zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Perceelscheidingen van oude meidoornheggen tussen akker- en grasland en hoogstamboomgaarden. Nabij de spoorwegbrug een kruisbeeld met twee snoeilindes. Enkele vlechtrelicten in de heggen en hoge knotessen. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 35: landschapsgebied Terhagen, Elsloo

Redengevende omschrijving:

De meidoornheggen zijn deels soortenrijk met een- en tweestijlige meidoorn, haagbeuk, Spaanse aak, hazelaar, klimop, gewone vogelkers, hondsroos, gewone vlier, gladde iep en bosrank. Er zijn enkele vlechtrelicten in de meidoornheg. In het noordelijk deel in een holle weg staan drie hoge knotessen op de rand met het parkbos. Er komen verschillende hoogstamboomgaarden voor. Nabij de spoorwegbrug staat een kruisbeeld met twee snoeilindes.

Hoogstamboomgaard en oude meidoornhaag

Meidoornhagen (met vlechtrelicten) en holle weg met hoge knotessen.

Gesnoeide zomerlinde met kruisbeeld (Terhagergast); rechts een oude meidoornhaag.

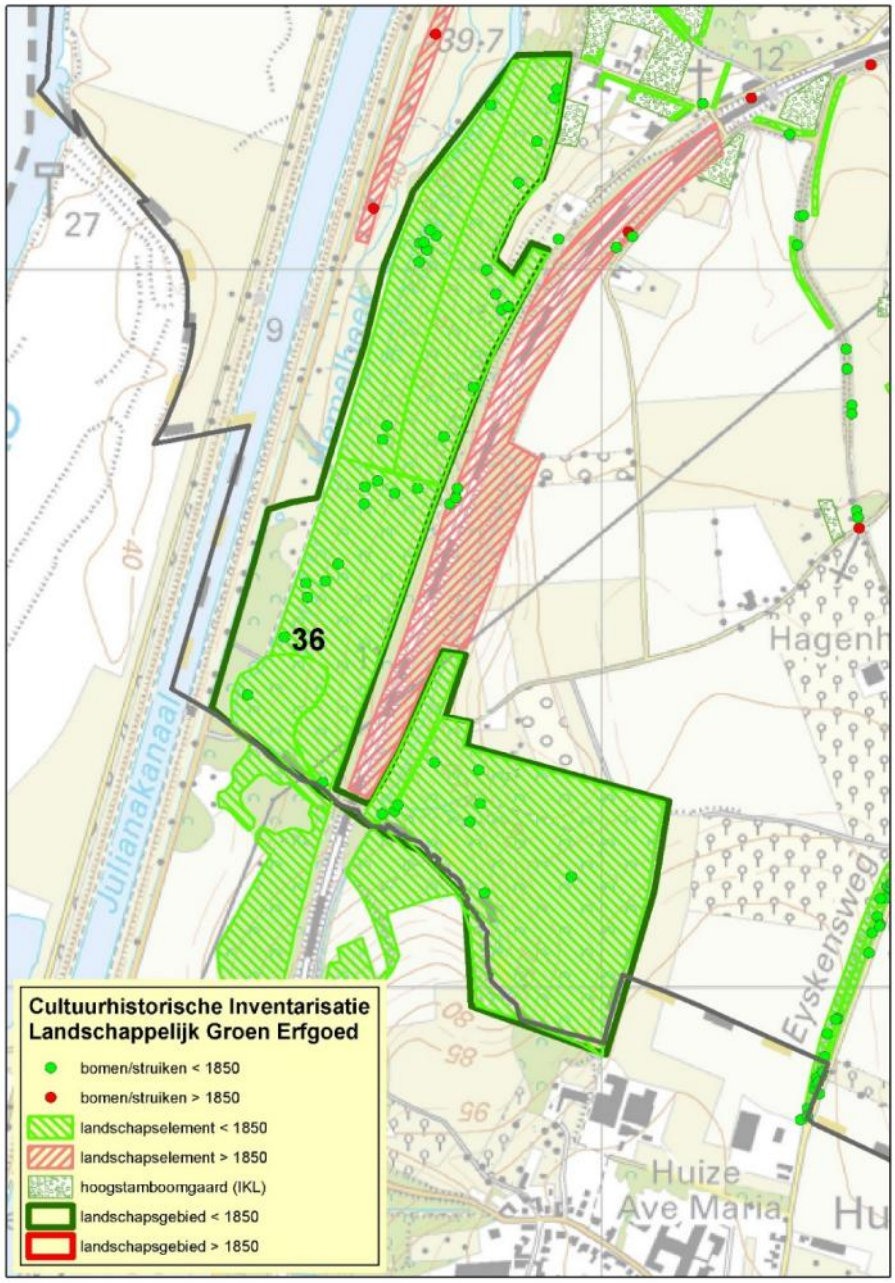

Gesnoeide zomerlinde met kruisbeeld (Terhagergast)

36.Elsoërbos- Bunderbos, Elsloo

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

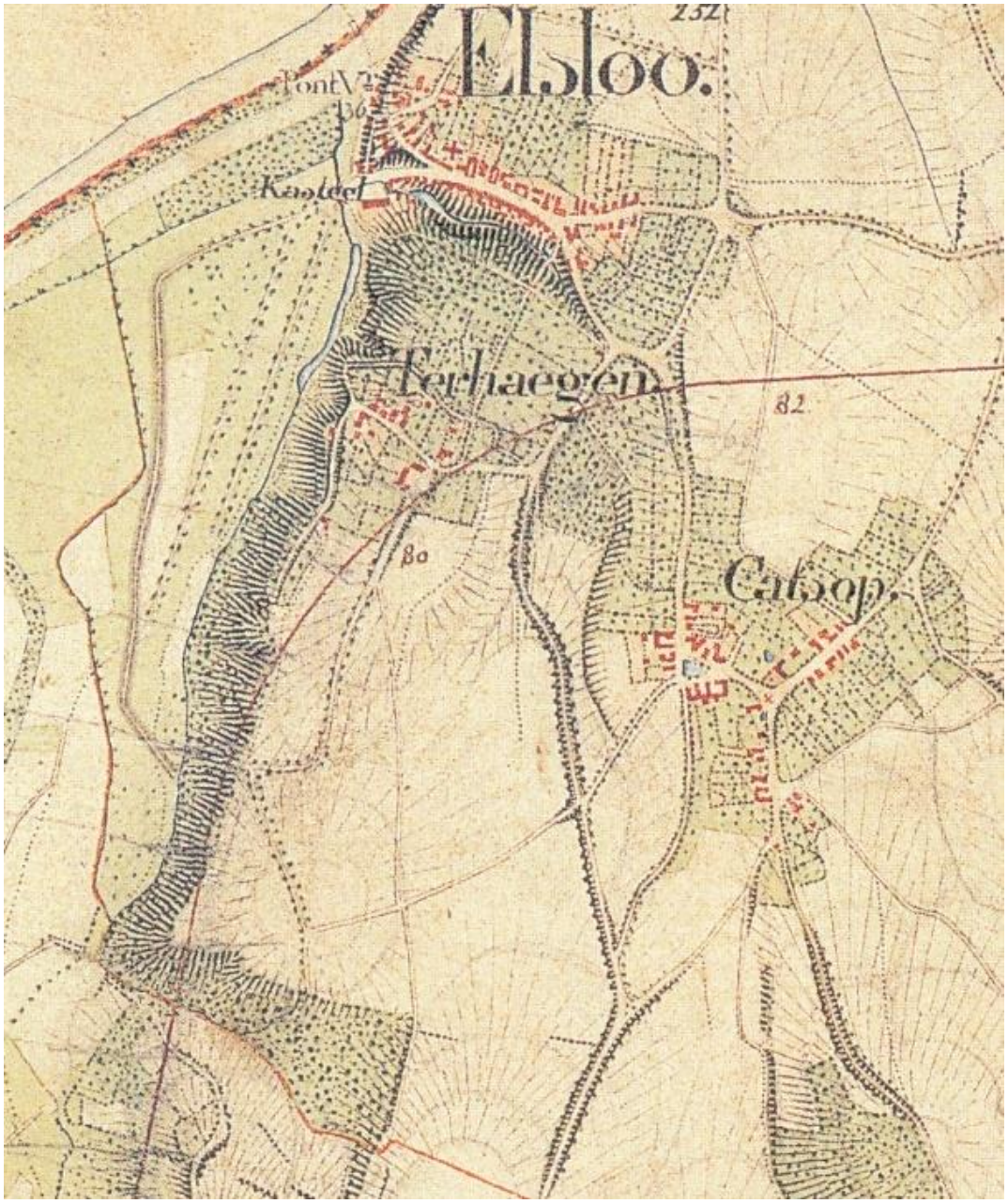
Cultuurhistorische karakteristiek: Het Elsloërbos is noordelijke deel van het Bunderbos en wordt als een van de belangrijkste natuurbossen van het land beschouwd. De waarde is vooral gelegen in de vele bronnen en bronbeekjes aan de voet van het steile hellingbos. Het bos is rijk aan autochtone populaties van inheemse bomen en struiken, veelal als knot- en hakhoutbomen zoals van haagbeuk, zwarte els, zomer- en winterlinde, fladderiep en ruwe iep. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 36: landschapgebied Elsloërbos, Bunderbos

Redengevende omschrijving:

Het Elsloër bos is het noordelijke deel van het grotere Bunderbos dat zich uitstrekt over meer dan vijf kilometer op de oostflank van het Maasdal. Het bos is vrij smal, plaatselijk ca. 500 meter breed. De spoorlijn vanaf Maastricht loop er deels pal langs en deels er doorheen. De hoogteverschillen zijn opvallend, tot ca. 60 meter met hellingen die aflopen tot de spoorlijn en de diep ingesneden Hemelbeek met de vele voor Nederland zeer zeldzame kalkhoudende bronnen en bronbeekjes. Het wordt als een van de belangrijkste natuurbossen in ons land beschouwd. Naar het uiterste noorden krijgt het bos steeds meer een parkkarakter.

Topografisch kaart van ca. 1840 met links het langgerekte helingbos. De rode gebogen lijn is het plantracé voor de toen nog niet aangelegde spoorlijn. Het noordelijk deel bij Terhaegen (thans Terhagen) is later tot parkbos omgevormd (zie landschapsdeel 37).

Het is een zeer bijzonder milieu van elzen- en essenbronbos met een karakteristiek kruidenflora en fauna. Er zijn allerlei overgangsvegetaties naar het eikenhaagbeukenbos, het elzen-vogelkersbos en het elzenbroekbos.

Kalkbron met kalkafzetting op houtdeeltjes (links); elzenbronbos en bronbeekje (rechts)

Diverse boom- en struiksoorten van de oude boskernen zijn overal verspreid aanwezig, maar rond 1900 en meer nog vanaf de jaren ’30 van de 20e eeuw is het oude middenbos omgevormd ten behoeve van houtteelt. De nieuwere aanplant en tijdslagen bestaan uit niet-autochtone Canadapopulier, zomereik, zoete kers, tamme kastanje, iepensoorten, gewone esdoorn, es, hazelaar en beuk. Vooral de zomereiken met soms een stamomvang van 3 meter zijn inmiddels tot monumentale bomen uitgegroeid.

Opgaande zomereiken met stamomvang van ca. 3 meter, aanplant ca. 1880

Oude hazelaar, een oud boeren notenras.

De oude tijdslaag van vóór 1850 bestaat uit uitgegroeid hakhout van autochtone zwarte els en es langs de beek en haagbeuk op de hellingen, naast zeldzaamheden als winterlinde, zomerlinde, fladderiep, ruwe iep, kraakwilg en gewone esdoorn. In de struiklaag: rode kornoelje, wilde kardinaalsmuts, bosaalbes, kruisbes, zwarte bes, wilde kamperfoelie, Gelderse roos, sleedoorn, gewone vogelkers, eenstijlige meidoorn, tweestijlige meidoorn, schijnkoraalmeidoorn, hondsroos, beklierde heggenroos, heggenroos, bosroos, viltroos, wilde lijsterbes, bosrank, gewone vlier en klimop. De haagbeuk is in delen van het Bunderbos opgenomen in de Rassenlijst Bomen als gecertificeerde autochtone herkomstlocatie. Van de vele boskruidensoorten noemen als meer bijzondere: slanke zegge (zeer zeldzaam), paarbladig- en verspreidbladig goudveil, eenbes, groot springzaad, hangende zegge (zeer zeldzaam) en de reuzenpaardenstaart.

De fladderiep (Ulmus laevis), een reuzenexemplaar in het zuidelijke deel van het Bunderbos.

Links de beklierde heggenroos (Rosa tomentella), rechts de Hemelbeek met de zeer zeldzame slanke zegge (Carex strigosa) en de Kleine watereppe (Berula erecta)

Bronbeekje met restanten van elzenhakhout en op de helling haagbeukhakhout.

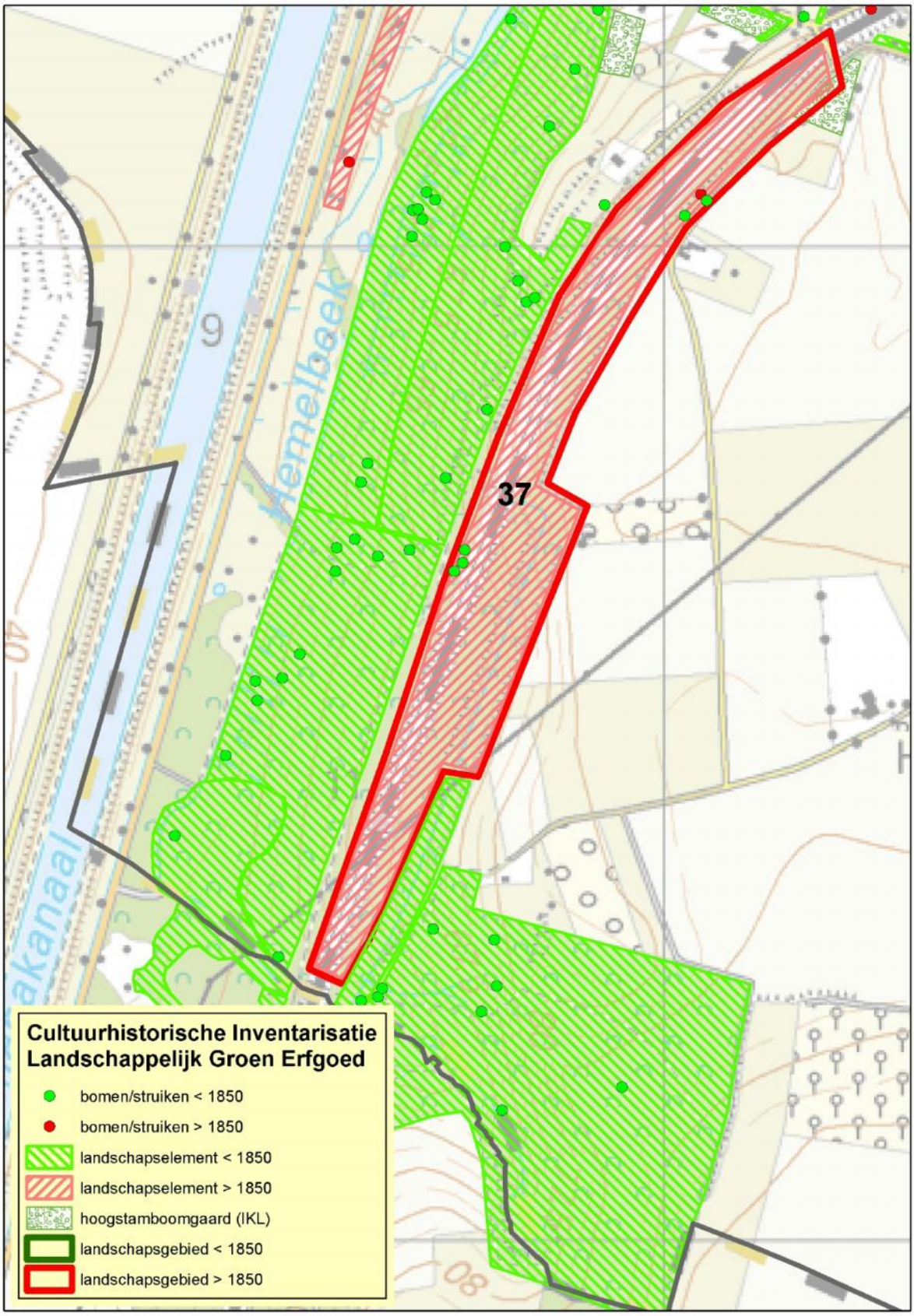

Elzenbroek met de uiterst zeldzame hangende zegge (Carex pendula)

37.Terhagen, Parallelweg, (Catsop)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: opgaande- en deels hakhoutbomen behorende bij de begeleidende beplanting van de spoorbaan uit ca. 1865. Tijdslaag na 1850.

Kaart 37: landschapsgebied Terhagen, Parallelweg, Catsop.

Redengevende omschrijving:
De aanleg van spoorbanen in de 19e eeuw gingen gepaard met beplantingsstroken erlangs. Waarschijnlijk behoort een aanzienlijk deel van de huidige beplanting nog tot de eerste aanleg en de tweede generatie. We zien er es, Hollandse iep, fladderiep, ruwe iep, robinia, zomereik, tamme kastanje, walnoot, hazelaar e.a. Opmerkelijk is een fladderiep als meerstammige hakhoutboom.

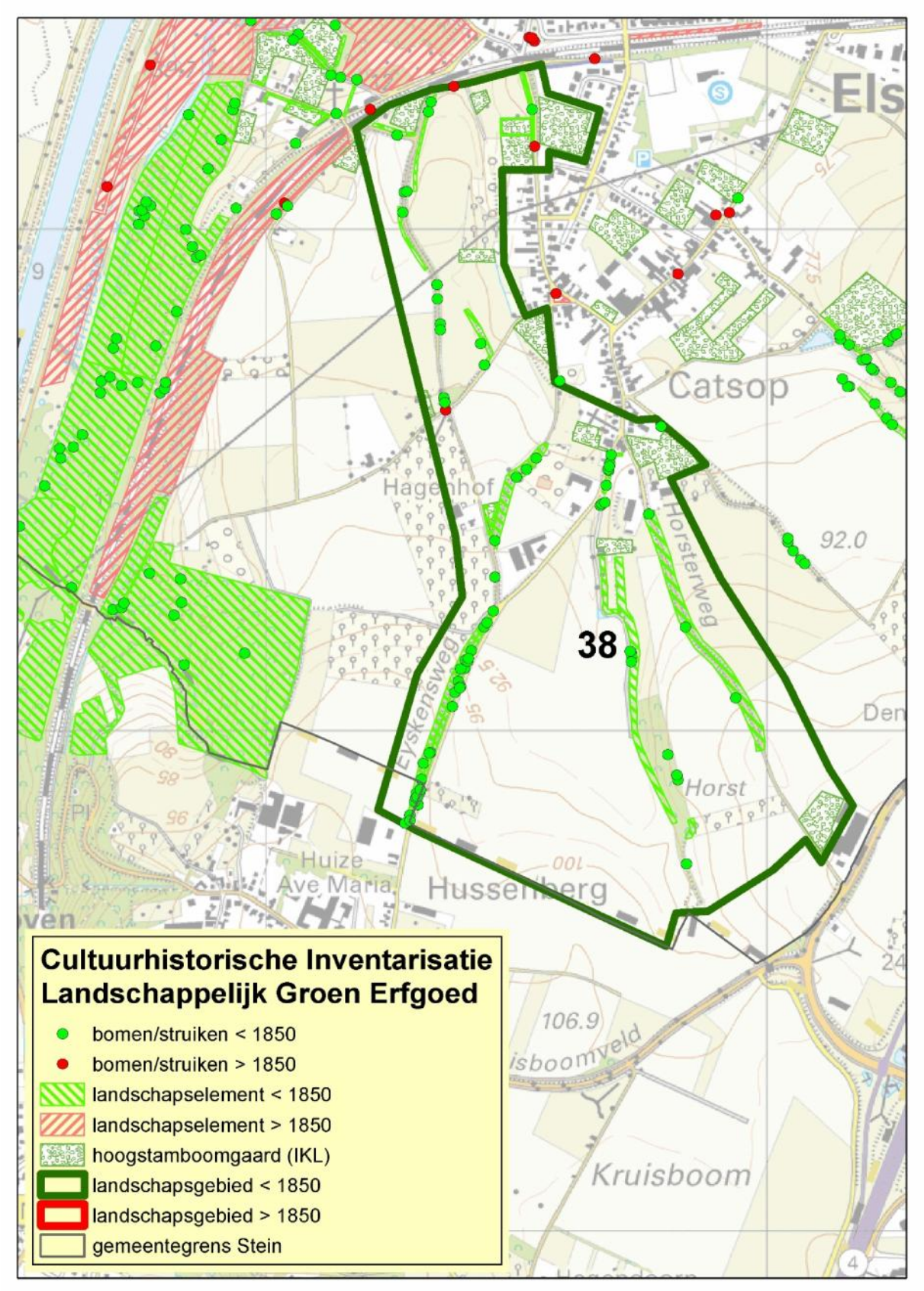

Beplanting langs de Spoorlijn Maastricht-Venlo met merendeels opgaande bomen waaronder, es, iepen, robinia en zomereiken.

38.Eyskensweg- Horsterweg (Catsop)

Cultuurhistorische waarde: zeer waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: groep van holle wegen met begroeide steilranden, waaronder hak- en knotbomen en hegrestanten. Zeldzaamheden als zomerlinde en zwarte populier. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 38: landschapsgebied Eyskensweg-Horsterweg, Catsop

Redengevende omschrijving:

Ten zuiden en ten westen van Op de Dries (Catsop) liggen een aantal holle wegen met steilhellingen en oude beplantingen langs de Horsterweg, Geversdalweg, Eyskensweg, Holenweg en de Lindebergstraat.

Deze groep behoort tot de meest noordelijk gelegen holle wegen van Zuid-Limburg. Op de lössbodems van de steilhellingen ervan zien we de karakteristieke Zuid-Limburgse flora onder hak– en knotbomen, naast jongere opgaande boombeplanting. Aan de bovenrand van de steilhellingen zijn hier en daar restanten van oude meidoornheggen (een- en tweestijlige meidoorns) die de grens met akkers en weilanden markeerden en het vee behoeden voor een val in de holle weg of het binnendringen van wilde dieren op de akkers.

Vanuit cultuurhistorie zijn vooral de oude knot- en hakhout- essen, - zomerlindes en - haagbeuken van belang. Vermoedelijk werden ook de ruwe- en gladde iepen en zwarte populier als hak- en knotbomen benut. In de vorm van opslagstruiken en bomen zijn ze plaatselijk te zien. Op het talud van de Lindebergweg staat een hoog opgesnoeide linde, waarschijnlijk winterlinde, die nu als een Mariaboom bekend is. Mogelijk is het in aanleg een veevoederboom geweest.

In de ondergroei zien we Spaanse aak, eenstijlige meidoorn, gewone vogelkers, bosaalbes, wilde kruisbes, wilde kardinaalsmuts, rode kornoelje, klimop, viltroos, beklierde hondsroos, beklierde heggenroos, hondsroos, heggenroos, sleedoorn, gewone vlier, Opvallende soorten in de kruidlaag zijn: gevlekte aronskelk, bosanemoon, bosvergeet-me-nietje, boszegge, schaduwgras, boskortsteel, bosgierstgras, zwartsteelvaren, gewone salomonszegel, maarts viooltje, muskuskruid, grote muur en vingerhelmbloem. Het zijn vooral voorjaarsbloeiers in april.

Holle weg met veel restanten van oud hakhout- en knotbeheer van vóór 1850 (Eyskensweg); linksvoor een zeldzame ruwe iep.

Maarts viooltje en vingerhelmbloem aan de Eyskensweg

Vingerhelmbloem en muskuskruid

Zwarte populier op het talud van de holle weg

Links oude essenstoof met een spaartelg, rechts een zwarte populier met de kenmerkende diepe schorsgroeven.

Zwartsteelvaren

Talud met rij van knot- en hakhoutessen aan het begin van de Eyskensweg

Talud met uitgegroeid hakhout van essen en (rechtsvoor) van de zeldzame ruwe iep.

Links: zeldzaam hakhout van zomerlinde, rechts holle weg met oude opgang en uitgegroeid essenhakhout aan de voet, links op het talud een hoge knotes.

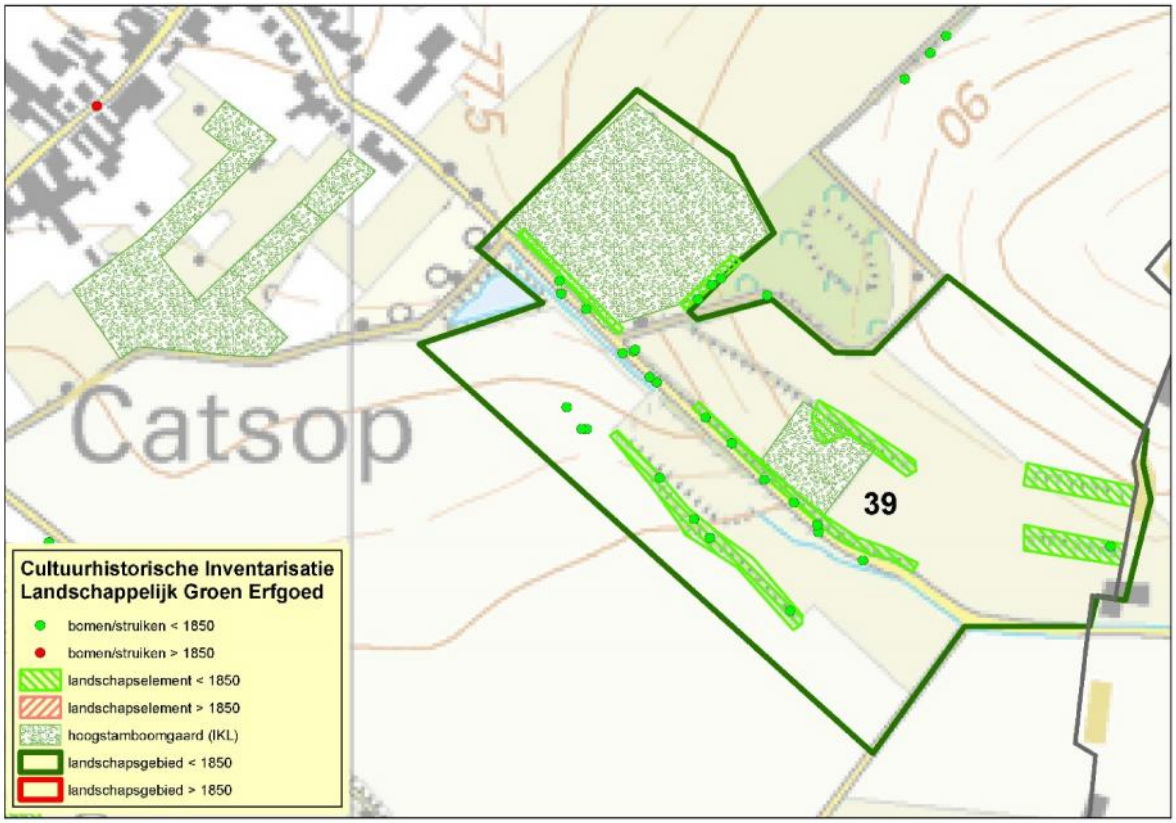

De Marialinde aan de Lindebergstraat

39. Sickendaelweg en Aan de Gellik (Catsop).

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: complex van graften in akkerland met heggen en houtwallen. Tijdslaag vóór 1850.

Kaart 39: landschapsgebied Sickendaelweg, Catsop

Redengevende omschrijving:
De graftbegroeiingen bestaan deels uit houtwallen en heggen met o.a. haagbeuk en knotessen, eenstijlige meidoorn, tweestijlige meidoorn, wilde kardinaalsmuts, sleedoorn, rode kornoelje, hazelaar, heggenroos, gewone vlier en gladde iep.

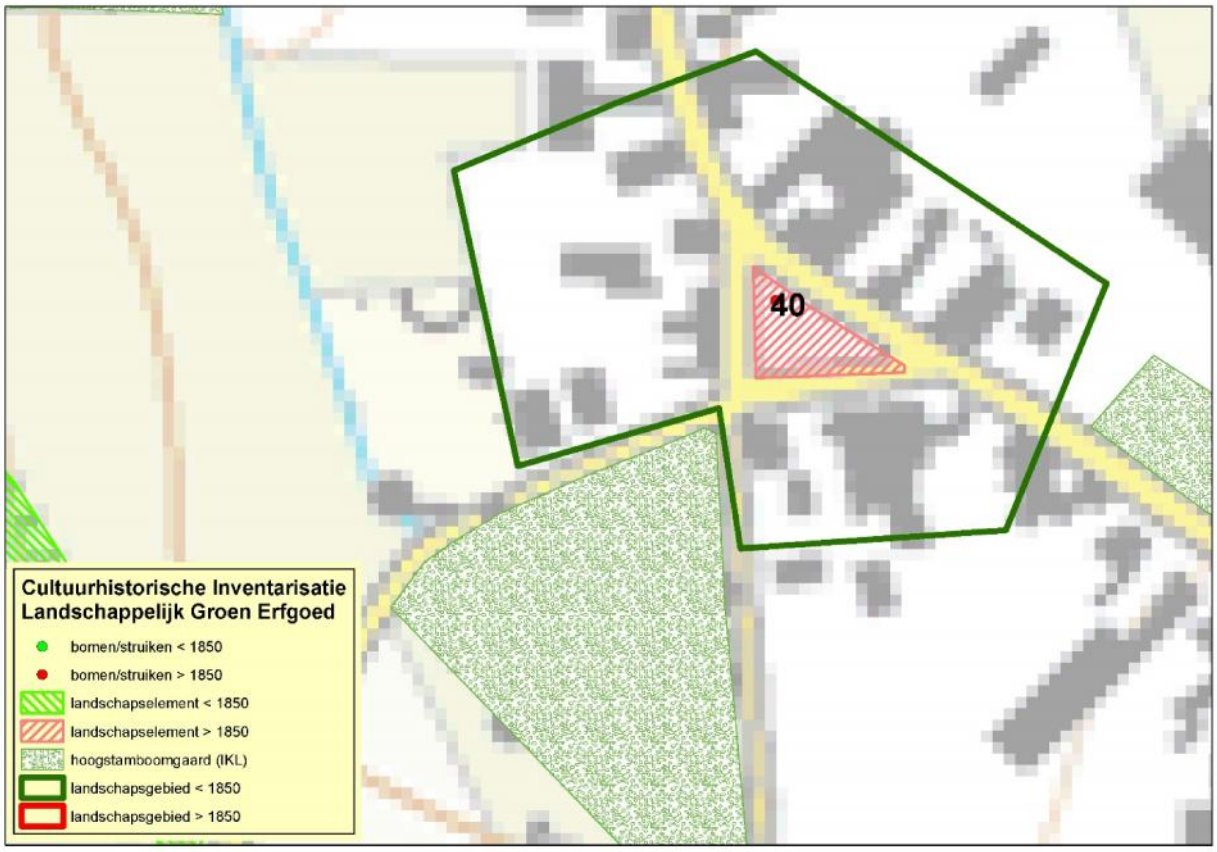

Grafbegroeiing bij de Sickendaelweg

40.Op de Dries (Catsop)

Cultuurhistorische waarde: waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Oud dorpsplein met beplanting van opgaande lindes uit ca. 1900. Tijdslaag na 1850.

Kaart 40: landschapsgebied Op de Dries, Catsop

Redengevende omschrijving:

Op de Dries is een oud deel van de buurtschap Catsop op de grens met het akkergebied. Op de wegsplitsing van Op de Dries, Schuthagenweg en Holenweg ontstond een pleintje . Er was vroeger een drenkpoel voor het vee. Traditioneel werden dit soort driehoekige pleintjes rondom beplant met bomen, waaronder lindebomen. De huidige generatie bomen zal van rond 1900 dateren en zal waarschijnlijk een eerdere beplanting hebben gekend. De elf bomen, Hollandse lindes, zijn niet allemaal van dezelfde plantdatum. De Hollandse lindes, Tilia x europaea, bestaan uit tenminste twee variëteiten. Een oudere generatie lindes zal uit inheemse zomer- of winterlindes bestaan hebben. Het toponiem 'dries' heeft meerdere betekenissen en slaat in dit geval op een dorpspleintje, vaak driehoekig met een poel en gebruikt als verzamelplaats voor het vee[6]. De poel, gras- en kruidenbegroeiing en de bomen hadden een historische gebruiksfunctie voor de boeren. De poel is verdwenen en als een symbolisch kunstwerk op het pleintje geplaatst.

Op de Dries, Catsop, elf opgaande Hollandse lindes (Tilia x europaea)

[6] Zie voor uitgebreidere analyse het poefschrift van Henk (H.P.M.) Hillegers: Heerdgang in Zuidelijke Limburg, 1993.

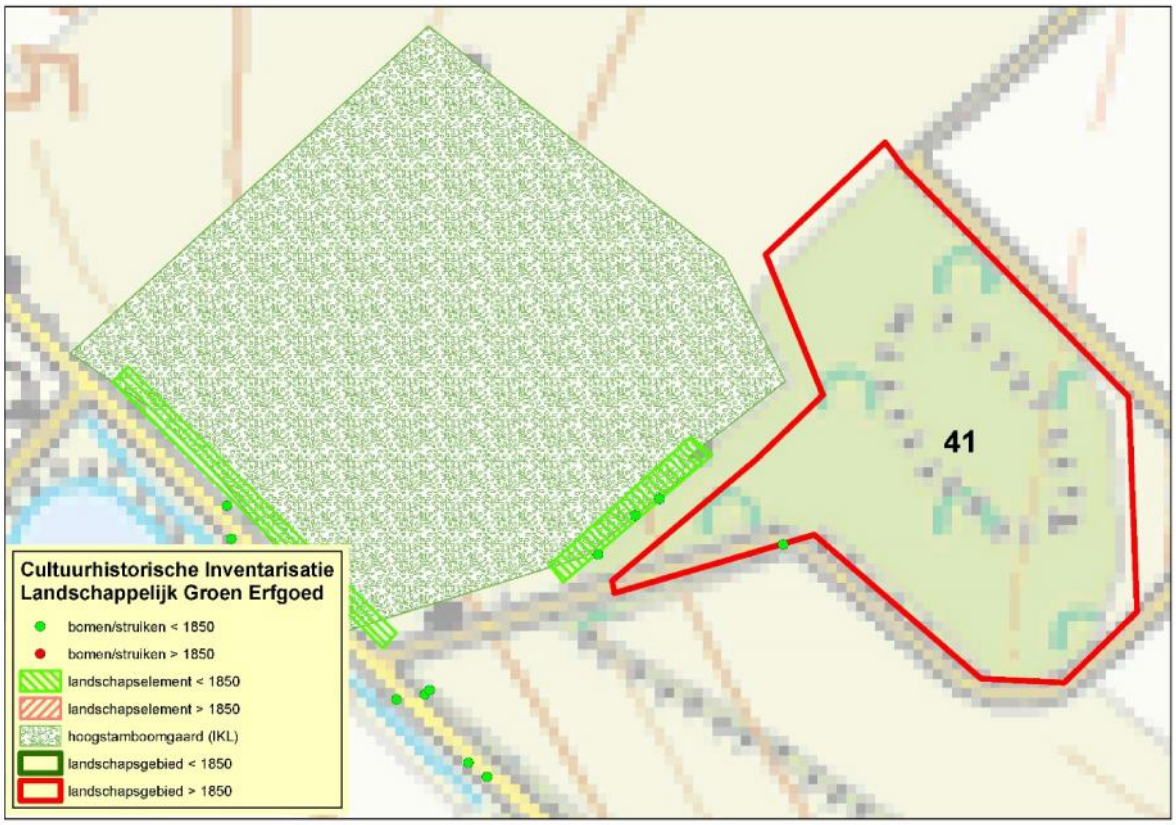

Op de Dries met opgaande Hollandse lindes, winterbeelden

41. Heuvelsvoetpad (Catsop)

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Oude bosplaats met jongere beplanting van o.a. eiken, iepen en kersen. Tijdslaag na 1850.

Kaart 41: landschapsgebied bos bij Heuvelvoetpad, Catsop.

Redengevende omschrijving:

Op de topografische kaart van ca. 1850 staat een bosachtige structuur aangegeven 'De Knup', binnen het Heuvelsvoetpad. De aanwezigheid van diverse kruiden van oudbos, zoals bosanemoon, boszegge, bosgierstgras, gewone salomonszegel, schaduwgras en vingerhelmkruid, duiden op een lange aanwezigheid van bosvegetatie. In de latere 19e eeuw en 20e eeuw zal het
perceel in fasen van hakhoutbos omgevormd zijn naar een bos met opgaande bomen en struiken. Mogelijk zijn enkele soorten van het oudere bos behouden gebleven zoals wilde kamperfoelie, hazelaar, rode kornoelje en ruwe iep. Mogelijk zijn enkele zomereiken als hakhoutrelicten op te vatten. We zien er es, zomereik, wintereik, ruwe iep en zoete kers in de boomlaag. In de struiklaag o.a. hazelaar, hulst, rode kornoelje, sleedoorn, klimop, wilde kamperfoelie, hondsroos en gladde iep. Er zijn verder weinig aanwijzingen voor autochtoniteit. In de noordwestelijke bosrand is een oude autochtone meidoornheg met enkele tweestijlige meidoorns.

Inkijkje in het bos aan de Heuvelsvoetpad , Bos de Knup, met jongere beplanting uit de latere 19e eeuw en 20e eeuw. Het betreft opgaande eiken en essen, iepen en hazelaars in de ondergroei.

Topografische kaart ca. 1840 met ten oosten van de buurtschap Catsop enkele graften en het bosje (rechthoekig perceel met stippels) aan de Heuvelsvoetpad.

Fors uitgegroeide zomereiken uit de 19e eeuw

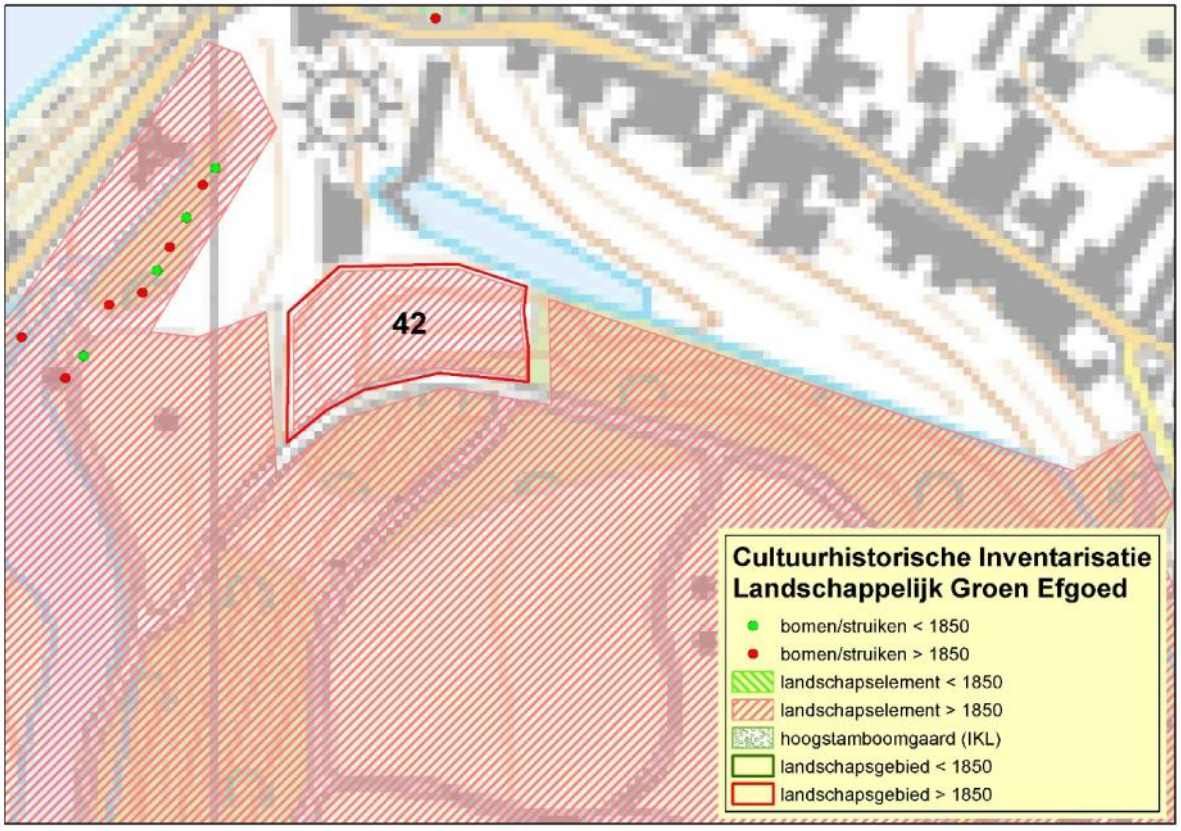

Links indicatoren van oudbos (bosanemoon en boszegge), rechts ruwe iep met bladeren en vruchten.

42.Heemtuin Elsloo, Catsop

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Karakteristiek: Een heemtuin als voorbeeld van een educatieve tuin van rond 1970. Tijdslaag na 1850.

Kaart 42: landschapsgebied Heemtuin Elsloo

Redengevende omschrijving:

De Heemtuin van Elsloo is ingericht en in beheer van IVN Elsloo. In 1969 is op de voormalige moes- en kruidentuin van de Heren van Elsloo een educatieve kruiden- en heemtuin van circa 50 grote en kleine perken ter grootte van bijna 1 ha ingericht onder leiding van plantenkenner P. Habet. De op een helling gelegen heemtuin is ingericht met een grote diversiteit aan boom-struik- en kruidensoorten. Het biedt de bezoeker een blik op allerlei bijzondere soorten uit diverse werelddelen in de gematigde zone. De oudste bomen uit de jaren zeventig hebben inmiddels een forse omvang bereikt.

Entree van de heemtuin Elsloo

Enkele minder bekende struiksoorten in de heemtuin van Elsloo: Hinokicipres (cv Nana Gracilis; 1870, Engeland).

Rozemarijnbladig palmboompje (ca. 1860, Duitsland) en Chinese hulst (ingev. ca. 1900).

Ingang van de heemtuin Elsloo met een Japanse cipres (Cryptomeria japonica; ingev. ca. 1850). Rechts de struikkamperfoelie(Lonicera fragrantissima; Oost-China, ingev. ca. 1850).

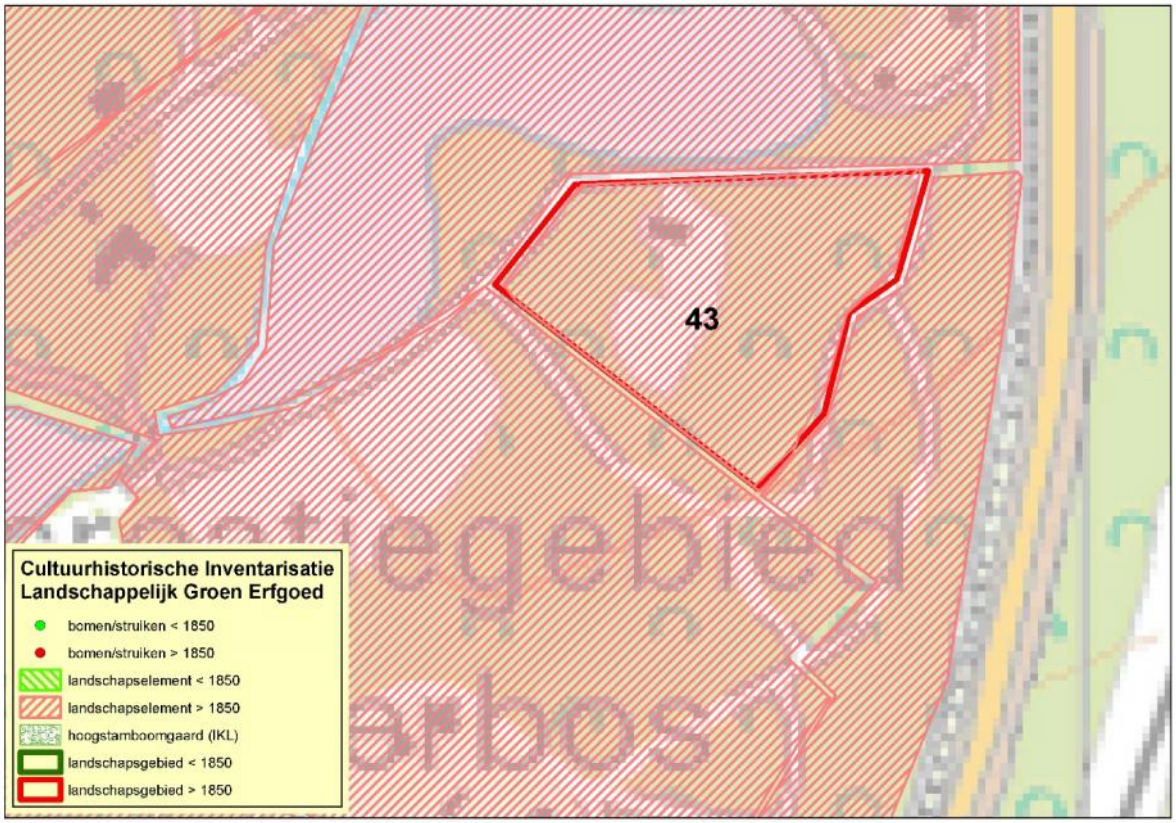

Struikkamperfoelie

43.Heemtuin Stein, Steinerbos

Cultuurhistorische waarde: vrij waardevol tot waardevol

Cultuurhistorische karakteristiek: Tijdslaag na 1850.

Kaart 43: landschapsgebied Heemtuin Stein

Redengevende omschrijving:

De Heemtuin van IVN Stein, de 'Boschhook', is aangelegd binnen het Steinerbos. In 1983 is de heemtuin gestart op de plaats van het voormalige openluchttheater en de ruïne follie uit 1945. De treden van het amfitheater zijn benut als plantenborders. Doel van de heemtuin is

een collectie inheemse plantensoorten uit de regio, waaronder ook planten uit de nabije Ardennen en Eifel. Rondom het amfitheater is een strook van grote opgaande, deels uit ca. 1938 en deels oudere bomen van het Steinerbos.

Plantenborders met heemplanten op de treden van het voormalige amphitheater

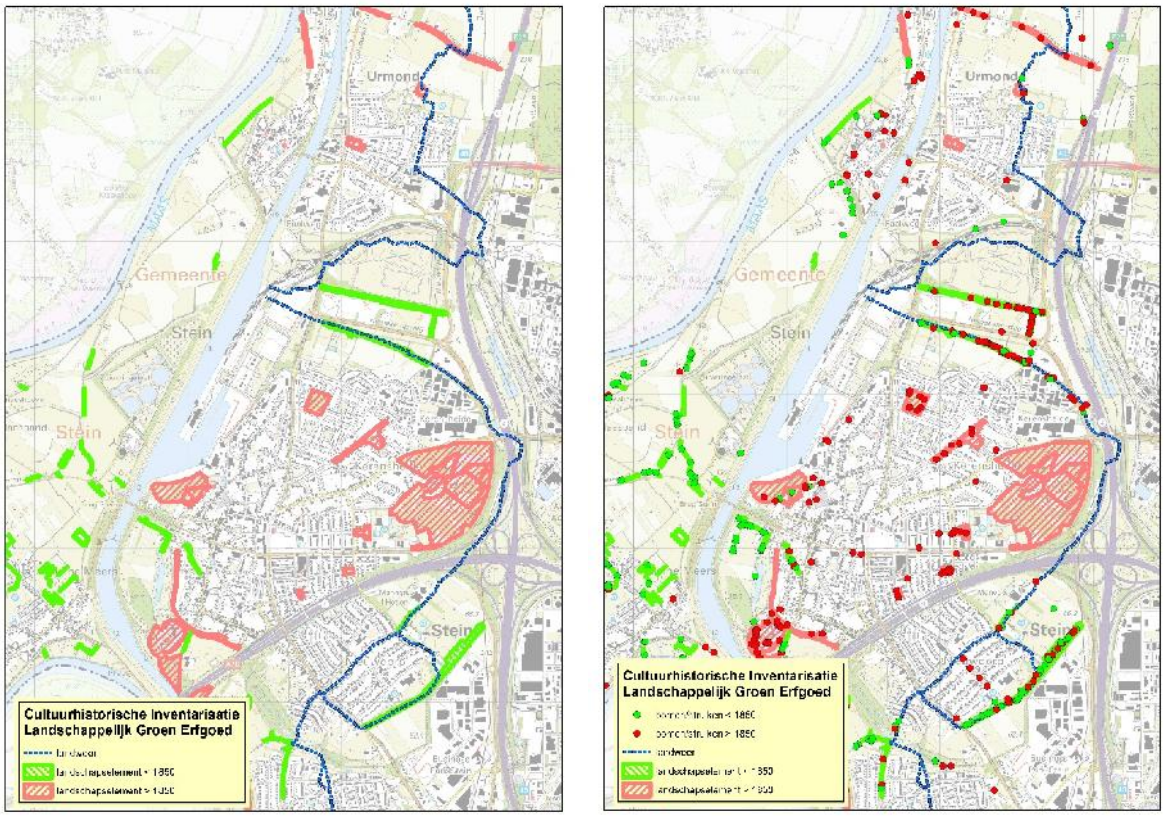

Ruïne follie met klimop; rechts bloeiende mispel

Voorjaar met uitbundig bloeiende daslook; rechts grote tweestammige es in de omgevende boszone.

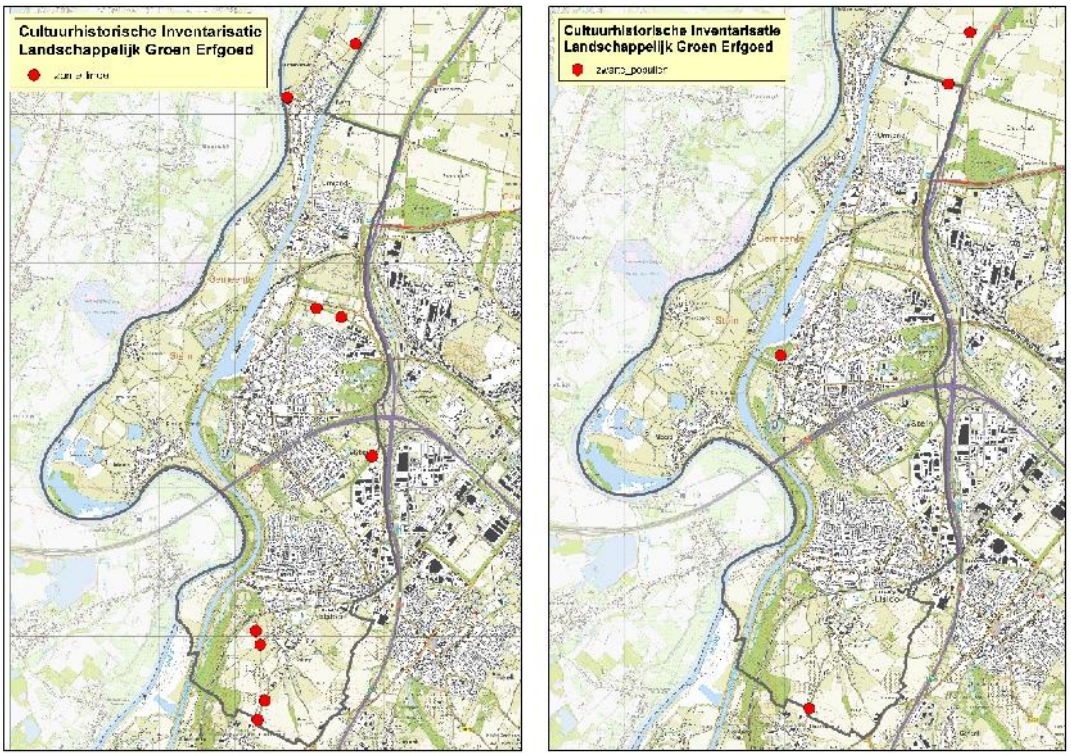
7.De landweer van Stein

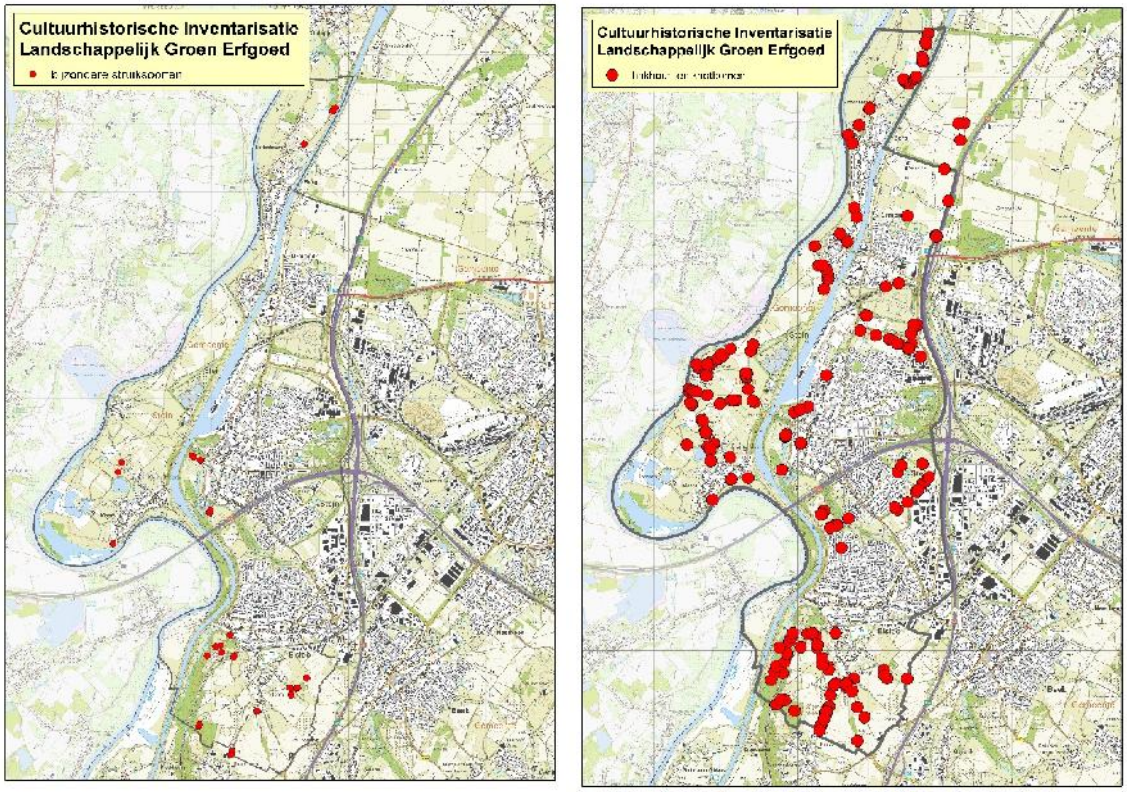
De landweer van Stein (in aanleg 13e of 14e eeuw met latere herstellingen) met actuele begeleidende oude landschapselementen. Links zonder puntlocaties (bomen en struiken) rechts met puntlocaties.

De middeleeuwse landweer van Stein, met latere herstellingen, wordt nog begeleid met actuele oude landschapselementen. Het betreft landschapsgebied 12 (Louise Groeveweg), 13 (Limbrichterweg-Sportpark), 16 Koestraat, 28 Platijkstraat en 29 de Koeveldweg. Het betreft begroeiing van hakhout en knotbomen en bijzondere struiksoorten (zie de redengevende omschrijving). In de meeste gevallen is ook een jongere tijdslaag binnen beplanting of een geheel jongere beplanting zoals bij de Louise Groeveweg. Voor de kennis van de oorspronkelijke beplanting van landweren blijkt kartering van de oude groenelementen van bijzonder belang.

8.De verspreiding van enkele bijzondere boom- en struiksoorten

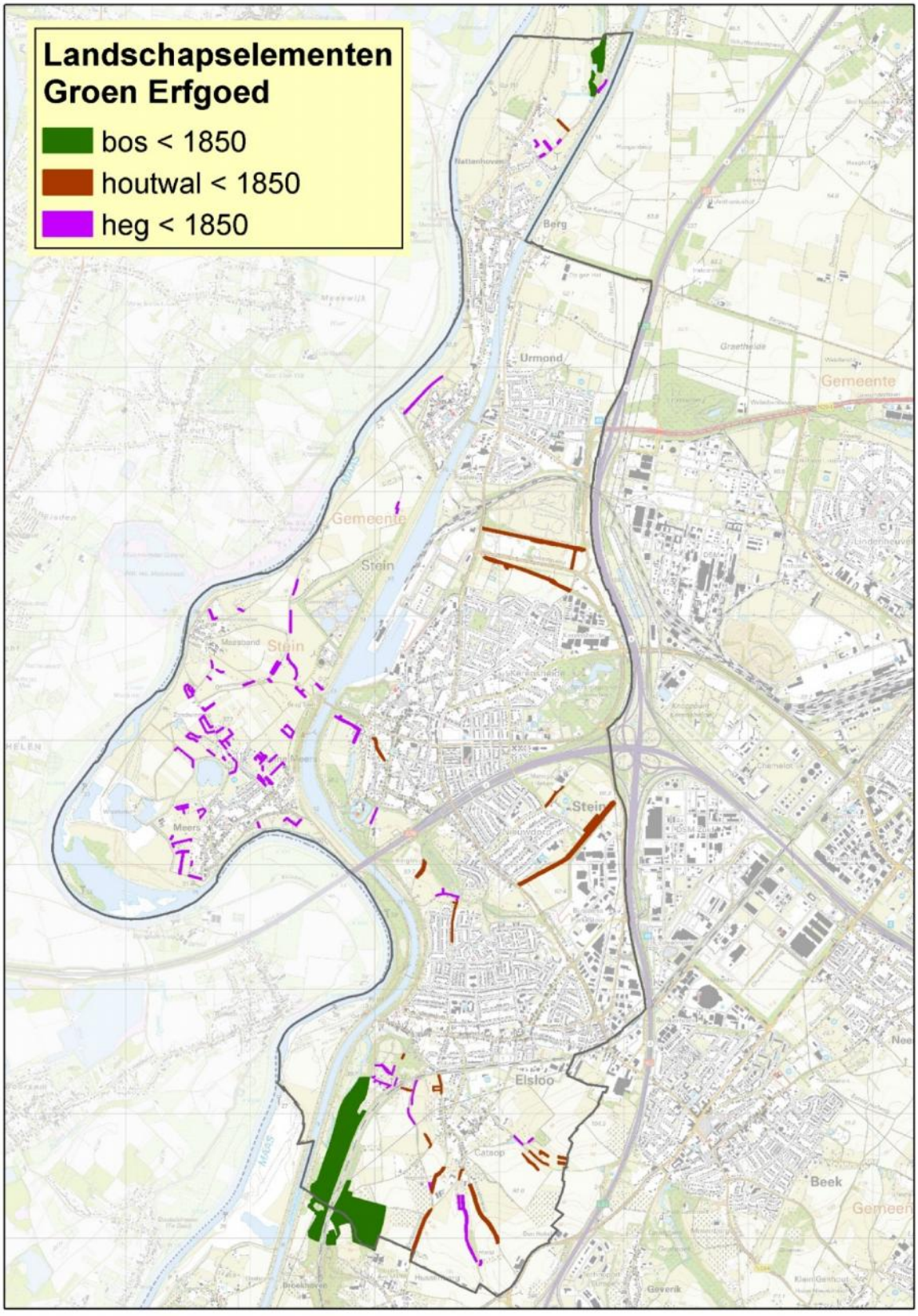

Verspreiding van twee zeldzame boomsoorten: autochtone zomerlinde en zwarte populier.

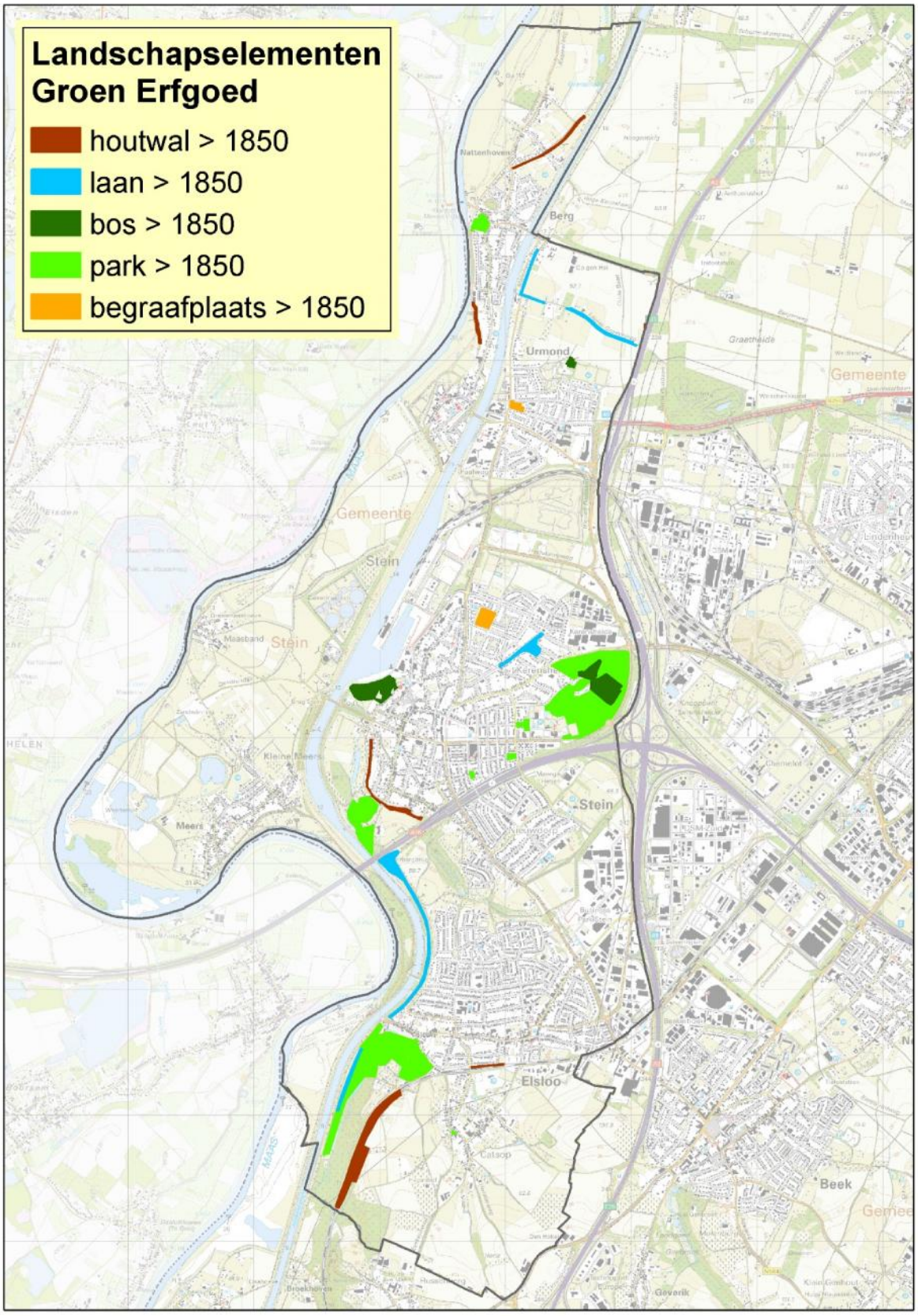

Links: verspreiding van enkele zeldzame struiksoorten (rode kamperfoelie, tweestijlige meidoorn, schijnkoraalmeidoorn, viltroos en beklierde heggenroos). Rechts: verspreiding van knot en hakhoutbomen van zwarte els, es, zomereik, zwarte populier, schietwilg en kraakwilg.

9.Overzicht van landschapselementen vóór en na 1850

Cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen vóór 1850

Cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen na 1850

10.Beheer en behoud van het cultuurhistorisch groene erfgoed

Beheer en behoud van landschapselementen, bomen en struiken vanuit cultuurhistorisch perspectief vereist een specifieke aanpak. Als een groen element een zekere cultuurhistorische waarde heeft kunnen de kwaliteiten en kenmerken ervan benoemd worden en zonodig maatregelen voor het beheer en behoud worden geformuleerd.
Als algemene richtlijn geldt dat voor het behoud van de waardevolle cultuurhistorische kenmerken behouden blijven en dat maatregelen op hun uitvoerbaarheid worden uitgewerkt.

In het kort behandelen we hier enkele cultuurhistorisch waardevolle groene landschapselementen besproken:

Bossen
Bij bossen gaat het om de samenstelling van de boom- en struiksoorten en wat er zichtbaar is aan historische beheervormen: hakhout-, knot- en dunningsbeheer. Kennis van de zeldzame en karakteristieke boom- en struiksoorten en de populatiegrootte is een eerste aandachtspunt. Bij oude bossen gaat het vooral om inheemse soorten, in jongere bossen kunnen ook exoten een rol spelen. Met name lichtvragende soorten zoals rozen en meidoorns, kunnen door de bosontwikkeling met toenemende schaduw in de knel komen. Het is niet altijd wenselijk om het historisch beheer van knotten en hakhout voort te zetten of opnieuw in te zetten. Belangrijker is dat het historische beheer herkenbaar blijft door de boomvormen, zoals bijvoorbeeld de meerstammigheid van hakhoutbomen. Vooral de bosranden zijn in cultuurhistorisch opzicht interessant.

Door de meerstammige haagbeuken is het historische hakhoutverleden herkenbaar (Elsloërbosch)

Combinaties met wallen, greppels en heggen zijn daar te vinden. Belangrijk is om cultuurhistorische- en ecologische waarden goed te integreren. Hierbij is nog veel ervaring op te doen. Autochtoon plantgoed is steeds meer beschikbaar bij nieuwe aanplant en het vergroten van te kleine populaties met een te smalle genetische basis.

Houtwallen

Voor houtwallen, waaronder de bijzondere houtwallen op de steilhellingen van holle wegen en graften, geldt hetzelfde als voor de bossen. Houtwallen hebben het voordeel dat er meer licht is, maar ook daar is speciale aandacht voor lichtminners aan te bevelen. Aanbevolen wordt om het beheer te richten op de specifieke lichtstelling, de soorten, het behoud van zeldzame soorten, onderhoud van knotbomen en waar nodig het bestrijden van woekersoorten.

Koestraat, onderdeel van de oude landweer van Stein met (rechts) doorgegroeide knotlinde. Hier de zomerlinde, Tilia platyphyllos subsp. cordifolia, een autochtone variëteit.

Heggen

Oude heggen zijn belangrijke refugia van zeldzame struiksoorten de laatste vindplaatsen van historische vlechtrelicten. Voor de kennis van authentieke hegvlechtvormen zijn ze van grote waarde. Mooie voorbeeld zijn te zien bij Meers en Catsop.

Aanbevolen wordt om het beheer te richten op de specifieke soorten (b.v. meidoornheggen), behoud van zeldzame soorten, onderhoud van knotbomen in de heggen, voorkomen van verruiging, bestrijding van woekersoorten, zorgvuldig historisch verantwoord snoeibeheer en voorkomen van schade aan het authentieke vlechtwerk.

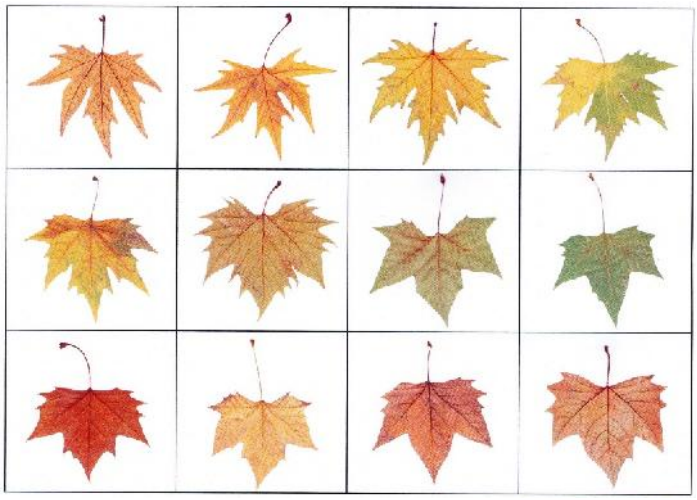

Meidoornheg met vlechtrelict, Terhagen.

Lanen en straatbomen

Oude laan- en straatbeplanting hebben een eigen cultuurhistorie door plantafstanden en kroonbehandeling, waaronder snoeivormen. In oude laan- en straatbeplanting komen ook oude soorten en cultivars voor zie zeldzaam zijn geworden en soms niet meer in de handel verkrijgbaar. Plantafstand, kroonbehandeling en variëteiten bepalen het cultuurhistorische beeld wat we in stand willen houden. Omdat oude laan- en straatbeplanting zeldzaam is geworden is aan te bevelen om bij uitval van bomen, ook van meerder bomen niet de hele laan of straatbeplanting te vervangen, maar lokaal in te boeten. Door de mix van oude en jonge bomen blijven het monumentale beeld en de cultuurhistorische kenmerken behouden.

Oude cultivars van bomen zijn niet altijd meer in de handel, zodat het tijdig opkweken van regionaal zaad of stekken nodig is. Te denken valt aan oude cultivars van plataan, linde, iep, paardenkastanje, esdoorn e.a.

Oude cultuurvariëteiten van het platanen; rechts een oude plataan bij de kasteelruïne van Stein

Algemeen belang is aandacht voor ruime boomspiegels die de vitaliteit van de bomen in belangrijke mate bepalen vanwege de toevoer van water en zuurstof en aanwezigheid van de noodzakelijke mycorrhizapaddenstoelen die met bomen samenleven.
Extra aandacht vraagt de bijzondere en cultuurhistorisch zeer waardevolle laan van zomereiken bij het kasteel van Elsloo, parallel aan het Julianakanaal. Het recente verleden zijn er veel struiksoorten aangeplant die het laanbeeld ernstig verstoren. Aan de zuidkant grenst de laan aan een recent gecreëerd water- en moerasgebied. Het water komt echter tot in de wortelzone van de eiken waardoor de vitaliteit van de bomen sterk verminderd en zelfs sterfte optreedt. Aan te beleven is om het water- en moerasdeel verder van de laan af te grenzen met damwanden of zover dat damwanden niet nodig zijn.

De monumentale eikenlaan bij Kasteel Elsloo. Rechts is te zien dat het moeras tot in de wortelzone van de eiken komt en tot sterfte van de eiken.

Eikenlaan bij kasteel Elsloo met rechts struikbeplanting waardoor het laanbeeld verstoord wordt.

Parken, tuinen, begraafplaatsen

Voor parken, tuinen en begraafplaatsen is het aan te bevelen om de cultuurhistorisch waardevolle bomen en struiken goed in kaart te brengen. In het kader van dit project was dat slechts beperkt mogelijk. Het betreft zoals onder oude laan- en straatbeplanting al genoemd de plantafstand, kroonbehandeling en variëteiten die het cultuurhistorische beeld bepalen dat we in stand willen houden. Zie verder bij laan- en straatbeplanting.

Ensemble van kerk, school, begraafplaats en H. Hartbeeld (1935) met bijbehorende beplanting (Berg).

Individuele bomen

Ook individuele bomen of kleine boomgroepen die op markante plaatsen staan of door toeval alleen zijn komen te staan. Ze verwijzen door hun ouderdom en de plek naar historische situaties of gebeurtenissen. Ook hier kan het gaan om oude soorten en cultuurvariëteiten die behoudenswaardig zijn.

Zomerlinde aan de Hoogenbergweg; rechts dubbelbloemige eenstijlige meidoorn aan de Sint-Hubertusstraat

11.Literatuur

Bakker, Piet (P.A), Bert (N.C.M.) Maes & Hans (J.D.) Kruijer, 2011. De wilde rozen (Rosa L.) van Nederland. In Gorteria 35-1-4. Leiden.
Bengtsson, Rune, 2005. Variation in common lime (Tilia x europaea L.) in Swedish Gardens of the 17e and 18e centuries. Alnarp, Sweden.
Bobbink, Roland e.a., 2008. Praeadvies hellingbossen in Zuid-Limburg. Ede.
Boom, B.K., 1980. Nederlandse Dendrologie. Wageningen.
Eichhorn, K.A.O., 2008. Project Kalkrotsen en Hellingbossen. Pilot Leefgebiedsplan Heuvelland. Zeist.
Johnson, Owen & David More, 2005. ANWB Bomengids van Europa. Den Haag.
Koning, Jan de, en Wim van den Broek, 2009. Dendrologie van de Lage Landen. Zeist.
Maes, N.C.M., 1996. Bomen en Monumenten. Den Haag.
Maes, N. en T. van Vuure, 1989. De Linde in Nederland. Utrecht.
Maes, N. (Bert), 1993. Genetische kwaliteit inheemse bomen en struiken. Deelproject Zuid-Limburg. Wageningen.
Maes, Bert (N.C.M.), 2011. Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorische erfgoed. Den Haag.
Maes, Bert (red.), 2013. Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen. Amsterdam.
Maes, Bert, en René van Loon, 2013. Rapport Limburg. Inventarisatie autochtone bomen en struiken in de terreinen van Staatsbosbeheer. Utrecht- Berg en Dal.
Maes, Bert, Freek van Westreenen en Robin Kraaij, 2015. Oude bossen, houtwallen en heggen in het hoogste Zuid-Limburg. Woudrichem.
Maes, Bert (N.C.M.), e.a. 2016. Atlas van het landschappelijk groen erfgoed van Nederland. Amersfoort.
Maes, Bert (N.C.M.), e.a., 2018. Het beheer van wilde bomen en struiken in Natura 2000 boshabitats. In: De Levende Natuur (119-6), Meppel.
Moens, Frank, e.a., 2010. Bijzondere bomen in Nederland. 250 verhalen. Amsterdam.
Ouden, J.B. den, 1995. A-locatie bossen in Limburg. Wageningen.
Muyris, Lieke, IVN Stein, 2010. Van Kingbeek tot Knup. 14 wandelingen en 1 fietsroute door Groot-Stein. Maastricht.
Pigott, Donald, 2012. Lime-trees and Basswoods. A Biological Monograph of the Genus Tilia. Cambridge.
Provincie Limburg 2008. Natura 2000-gebied, Bunder- en Elsloërbos. Maastricht.
Renes, J. 1988. De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap. Assen-Maastricht.
Verbeek, bureau, 2016. Groenbeleidsplan Gemeente Stein. Stein.
Westreenen, F.S. van, 1989. De Zuidlimburgse bossen; jong bos of oude stobben. Een boshistorisch overzicht vanaf 1800. In: Natuurhistorisch Maandblad, 78/3. Maastricht.

12.Colofon

Project uitgevoerd door het Ecologisch Adviesbureau Maes, in opdracht van en in samenwerking met Buro4, Har van der Borgh. Opdracht: Gemeente Stein.

Project en rapportage: Bert Maes, Ecologisch Adviesbureau Maes
Veldwerk: Bert Maes, Guido de Bont, René van Loon, Han van Meegeren, Erik Simons, Carmen Hiddes en Emma van den Dool,
Fotografie: Ecologisch Adviesbureau Maes, tenzij anders vermeld.
Kaarten: Emma van den Dool (Ecologisch Adviesbureau Maes).

Utrecht, november 2018

ERFGOEDBELEID 2019

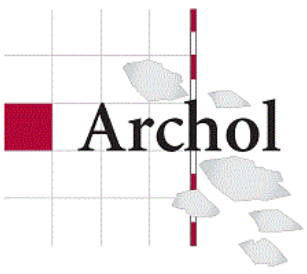
BIJLAGE 6

ACTUALISATIE ARCHEOLOGISCHE BELEIDSKAART

Gemeente ***Stein***

Actualisatie Archeologische Beleidskaart 2019, Gemeente Stein (provincie Limburg)

I.M. van Wijk

Colofon

Archol rapport 375

Actualisatie Archeologische Beleidskaart 2019, Gemeente Stein (provincie Limburg)

Ivo van Wijk

Opdrachtgever:	Buro4
Bevoegd gezag:	Gemeente Stein
Contactpersoon:	ing. H.J. van der Borgh
Auteur:	drs. I.M. van Wijk
Beeldmateriaal:	drs. W. Laan dhr. A. Allen ing. S. Shek
Autorisatie/projectleiding:	drs. I.M. van Wijk
Opmaak:	dhr. A. Allen

Handtekening

ISSN 1569-2396

© Archol, Leiden 2019
Einsteinweg 2
2333 CC Leiden
info@archol.nl
Tel. 071 527 33 13

Inhoud

Colofon 1
Samenvatting 4
1 Inleiding 5
1.1 Aanleiding en doelstelling 5
1.2 Actualisatie beleidskaart 6
1.3 Leeswijzer 6
2 Gebruikte methodiek en beperkingen van een Archeologische beleidskaart 7
2.1 Inleiding 7
2.2 Beperking van een archeologische verwachtingskaart 7
2.3 Onderzoeksgebied 8
3 Actualisatie Inventarisatie van archeologische waarnemingen 9
3.1 Inventarisatie archeologisch onderzoek 2009-2017 9
3.2 Inventarisatie soort archeologisch onderzoek 2009-2017 12
3.3 Inventarisatie vondstmeldingen 14
3.4 Samenvatting 15
4 Actualisatie Archeologische Monumenten en gebieden van archeologische waarde 16
4.1 Inleiding 16
4.2 Archeologische monumenten 16
4.3 Gebieden van archeologische waarde 20
4.4 Actualisatie gebied Gebied 5 Stein – Heidekampweg 20
4.5 Actualisatie gebied Gebied 18 Stein – Bramert Noord 22
4.6 Actualisatie gebied Gebied 19 Stein – De Hal 24
5 Actualisatie Verwachtingsmodel Maasdal 25
5.1 Inleiding 25
5.2 Huidige Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart gemeente Stein 25
5.3 Archeologische verwachtingskaart Maasdal 26
5.3.1 Archeologische verwachting 27
5.3.2 Beperkingen 28
6 Actualisatie Archeologische Beleidsadvieskaart 30
6.1 Inleiding 30
6.2 Beleidscategorieën 30
6.3 Ondergrenzen 31
6.4 Actualisatie archeologische beleidsgebieden 1
Literatuur 2
Lijst van figuren 8
Lijst van tabellen 8
Bijlage 1 Lijst uitgebrachte rapporten van uitgevoerd archeologisch onderzoek 9
Bijlage 2 Lijst van gebieden van Archeologische waarde 14
Gebied 1a Hoogenberg & Gebied 1b Nattenhoven-Bergerstraat 14
Gebied 2 Berg aan de Maas 14
Gebied 3 Urmond 15
Gebied 4a Wallen van Stein - Noord, gebied 4b Wallen van Stein - Zuid & gebied 4c Wallen van Stein - West 15
Gebied 5 Stein – Heidekampweg 16
Gebied 6 Stein – Houtereind 16
Gebied 7 Stein – Mauritsweg / Sanderboutlaan 16
Gebied 8 Stein – Keerend 17

Gebied 9 Stein – Scharberg 17
Gebied 10 Elsloo - Sanderboutlaan 18
Gebied 11 Elsloo – Koolweg 18
Gebied 12 Kasteel Elsloo in de Maas 18
Gebied 13 Elsloo – Dorpskern 18
Gebied 14 Elsloo - Kerkhof 19
Gebied 15 Catsop - Schans 19
Gebied 16 Catsop - Armsterveld 19
Gebied 17 Elsloo – Steinderweg 19
Gebied 18 Stein – Bramert Noord 20
Bijlage 3. Begrippenlijst archeologie in de RO gemeente Stein 21
Kaartbijlage 1 – Archeologische Waarnemingenkaart 2019 28
Kaartbijlage 2 – Archeologische Monumenten- en-Verwachtingenkaart 2019 29
Kaartbijlage 3 – Archeologische Beleidsadvieskaart 2019 30

Samenvatting

Ten behoeve van de actualisatie Archeologische Beleidskaart van Stein zijn een aantal zaken aangepast. Zo zijn er een aantal terreinen bijgekomen die gevrijwaard zijn van verder archeologische verplichtingen doordat archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn. Daarnaast is het aantal terreinen die verstoord zijn uitgebreid. Voor een aantal terreinen is op basis van archeologisch vooronderzoek de verwachtingswaarde aangepast en naar beneden of naar boven bijgesteld. Er is één terrein van archeologische waarde toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord). Er zijn geen gebieden van archeologische verwijderd. Wel is Gebied 5 (Stein-Heidekampweg) op basis van voortschrijdend inzicht en aanvullend onderzoek in omvang, kleiner, aangepast. De grootste aanpassing is echter het adopteren van het verwachtingsmodel voor het Maasdal waardoor nu een beter onderbouwd verwachtingsmodel voor dit specifieke gebied voorhanden is gekomen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doelstelling

Sinds 1 september 2007 is de nieuwe wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) van kracht. Hiermee geeft de rijksoverheid uitvoering aan de implementatie van het Europese Verdrag van Valletta ("Malta") uit 1993 dat beoogt het cultureel erfgoed in de bodem beter te beschermen.
Vanaf 1 juli 2016 bundelt de Erfgoedwet bestaande wet- en regelgeving voor het behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. Samen met de toekomstige Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk. Het behoud en beheer van het Nederlandse erfgoed was geregeld in zes verschillende wetten en een regeling. Waarin roerend, onroerend en archeologisch erfgoed allemaal hun eigen specifieke definities, procedures en beschermingsmaatregelen hadden. Voor het eerst komt er nu één integrale wet die betrekking heeft op alle museale objecten, musea, monumenten en archeologie op het land en onder water. Samen met de nieuwe Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk.
De Erfgoedwet bundelt bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. Bovendien zijn aan de Erfgoedwet een aantal nieuwe bepalingen toegevoegd. Het beschermingsniveau zoals die in de oude wetten en regelingen golden blijven gehandhaafd.
Sommige onderdelen van de Monumentenwet 1988 gaan in 2019 over naar de Omgevingswet. Tot de inwerkingtreding van de Omgevingswet blijven deze onderdelen van kracht binnen het overgangsrecht van de Erfgoedwet.
Voor archeologie gaat het onder meer om:

- het meewegen van het archeologische belang bij het opstellen van bestemmingsplannen;
- de mogelijkheid om voorschriften te verbinden aan de omgevingsvergunning ter bescherming van archeologie;
- de mogelijkheid van de Minister van OCW om bij (dreigende) schade aan archeologische monumenten na een toevalsvondst voorschriften te stellen aan de uitvoering de werkzaamheden of die stil te leggen;
- de mogelijkheid van het bevoegd gezag of de Minister van OCW om toegang tot een terrein af te dwingen om archeologisch onderzoek te kunnen doen.

Met de inwerkingtreding van de Erfgoedwet krijgt de gemeente Stein een eigen verantwoordelijkheid voor al haar culturele erfgoed zowel bovengronds als ondergronds.
Het doel van de archeologische monumentenzorg is de instandhouding en het onderzoek van in de bodem aanwezige kennisbronnen (archeologische vindplaatsen), zodat nu en in de toekomst de vroegste geschiedenis geschreven kan worden. In de ruimtelijke ordening is archeologische monumentenzorg ook het instrument om vast te stellen, waar geen (belangrijke) archeologische waarden aanwezig zijn en waar ontwikkelingen veilig kunnen plaats vinden. Een 'negatief' resultaat van archeologisch onderzoek is voor bouwprojecten e.d. een 'positief' resultaat. Daarbij geldt het "veroorzaker-principe": de initiatiefnemer (bodemverstoorder) betaalt de kosten van (evt. noodzakelijk) archeologisch onderzoek.
In het kader van de nieuwe Omgevingswet zal bij ruimtelijke ontwikkelingen van gemeenten een oordeel worden verwacht over de omgang met bekende of te verwachten archeologische waarden. Daarbij speelt niet alleen het archeologisch belang een rol, maar ook vaak economische of maatschappelijke belangen. Om tot een verantwoorde belangenafweging te komen, is het voor een gemeente verstandig een eigen archeologiebeleid te formuleren. De gemeenteraad van Stein heeft al in 2006 hoofdlijnen voor het archeologiebeleid vastgesteld. Deze vereisen nu nadere uitwerking met de komst van de Erfgoedwet. Een gemeentelijk archeologiebeleid biedt de mogelijkheid om op een samenhangende manier om te gaan met het aspect archeologie binnen een gemeente. Het kan tevens voorkomen dat archeologie te laat bij ruimtelijke ontwikkelingen wordt betrokken met alle financiële en vertragende gevolgen van dien.

1.2 Actualisatie beleidskaart

De gemeente Stein heeft Archol bv opdracht gegeven de huidige gemeentelijke beleidskaart te actualiseren. Deze is oorspronkelijk in 2005 gemaakt en geactualiseerd in 2009. Doel van de actualisatie in 2009 en ook de huidige actualisatie is het verfijnen van de kaart op basis van nieuwe aanvullende gegevens en het zoveel als mogelijk gelijkschakelen van de kaarten en data met de recent vervaardigde kaarten van de aangrenzende gemeente Beek, gemeente Meerssen en gemeente Sittard-Geleen.

Deze actualisatie heeft betrekking op het gehele grondgebied van de gemeente Stein. Daaronder vallen de kernen Berg aan de Maas, Catsop, Elsloo, Maasband, Meers, Nattenhoven, Stein en Urmond.

De beleidskaart komt voort uit een *Archeologische Waarnemingenkaart* en een *Archeologische Monumenten- en Verwachtingskaart*. Op een *Archeologische Waarnemingenkaart* zijn alle bekende archeologische vindplaatsen weergegeven. De *Archeologische Monumenten- en Verwachtingskaart* maakt voor het gemeentelijke grondgebied een onderscheid tussen gebieden waar veel en weinig archeologische resten te verwachten zijn en gebieden waarvan reeds bekend is dat er daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn. Aan deze verschillende gebieden zijn beleidsadviezen gekoppeld ten behoeve van de gemeentelijke Ruimtelijke Ordening: de beleidsadvieskaart Stein 2019.

1.3 Leeswijzer

In dit rapport wordt de totstandkoming van de actualisatie van de Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1) en Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart (kaartbijlage 2) besproken en onderbouwd. De Archeologische Beleidsadvieskaart (kaartbijlage 3) is in feite het eindresultaat van het combineren deze twee kaarten. In hoofdstuk wordt de gehanteerde methodiek van de actualisatie besproken alsmede nogmaals ingegaan op de beperkingen van deze exercitie. In hoofdstuk 3 is de actualisatie van de inventarisatie van archeologische waarnemingen en archeologisch onderzoek beschreven. In hoofdstuk 4 en 5 is de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart kritisch onder de loep genomen. In hoofdstuk 4 wordt daarbij met name ingegaan op de gebieden van archeologische waarde en in hoofdstuk 5 wordt met een nieuw verwachtingsmodel gepresenteerd voor het Maasdal.
In het afsluitende hoofdstuk (hoofdstuk 6) worden bovenstaande stappen vertaald in een geactualiseerde beleidsadvieskaart.

2 Gebruikte methodiek en beperkingen van een Archeologische beleidskaart

2.1 Inleiding

Het resultaat van het onderzoek, de Actualisatie Archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, is via twee wegen tot stand gekomen:

- Allereerst is zoveel mogelijk uitputtend geïnventariseerd wat er sinds 2009 archeologisch bekend is uit de tot de gemeente Stein behorende kernen en het buitengebied; deze informatie is verzameld in een database.[1] Het resultaat van deze inventarisatie is de Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1).
- Daarnaast is op basis van het oude model en voortschrijdende inzichten over de relatie tussen (pre)historische bewoning en de geologische en landschappelijke kenmerken van het gemeentelijk grondgebied, het bestaande model aangepast, op grond waarvan verwachtingen over mogelijk aanwezige archeologie benoemd kunnen worden. Deze zijn in beeld gebracht op de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart (kaartbijlage 2)

Beide kaarten vormen de basis voor de Archeologische Beleidsadvieskaart (kaartbijlage 3). De verwachtingen die uit het model voortkwamen zijn aan de gegevens uit de inventarisatie getoetst, hetgeen leidt tot een betrouwbaar instrument voor onderbouwing van toekomstig beleid.

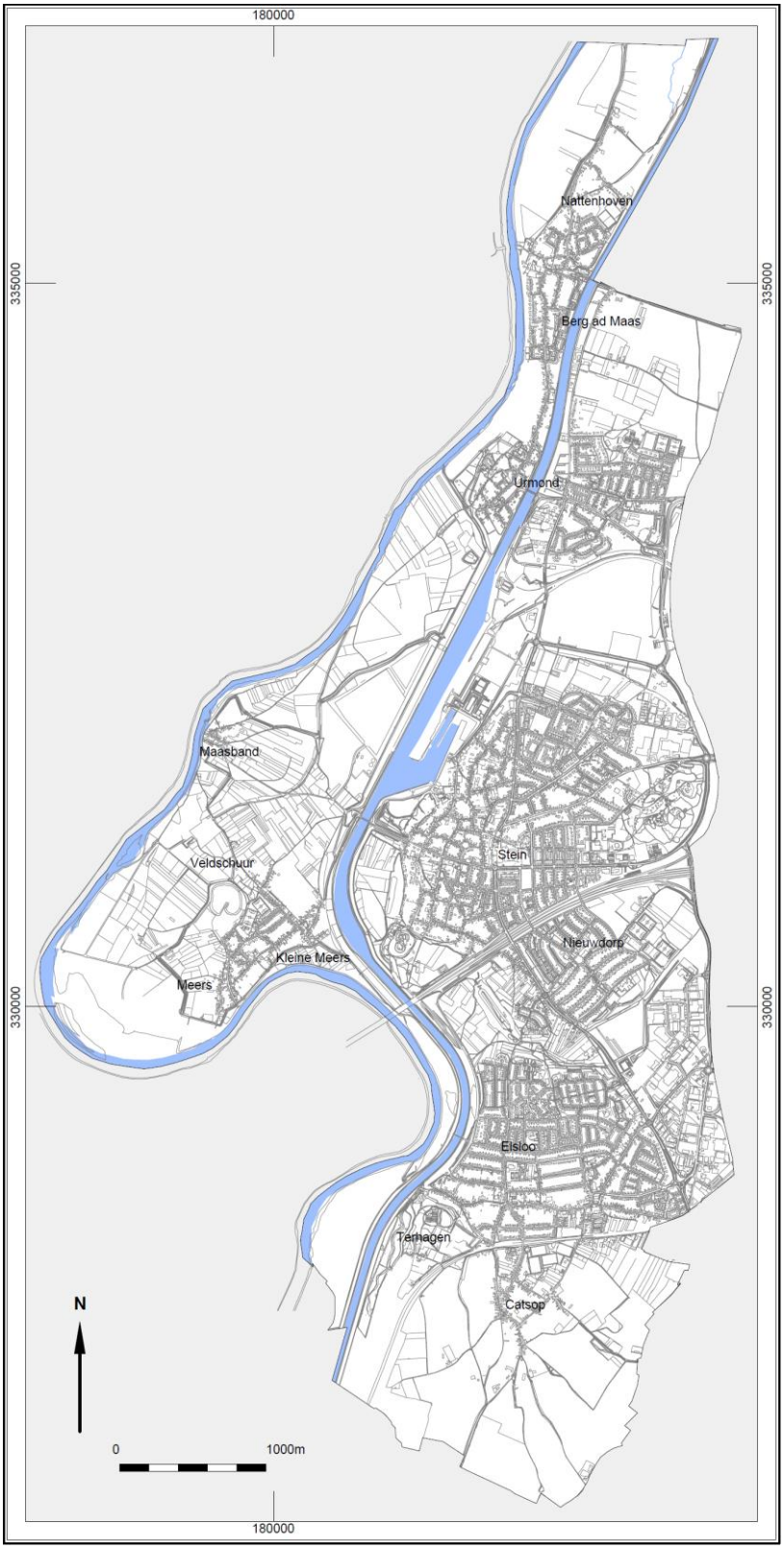
2.2 Beperking van een archeologische verwachtingskaart

Een probleem bij het ontwikkelen van archeologisch beleid is uiteraard dat zonder een in de bodem ingrijpend – en dus het bodemarchief tegelijkertijd verstorend – onderzoek, niet met zekerheid kan worden gezegd wat er in de grond zit. Bij het gebruik van een Archeologische beleidskaart moet men zich daarom bewust zijn van de problematiek rond de ontwikkeling van een dergelijk instrument. In een gebied met een hoge verwachting is de trefkans op de aanwezigheid van archeologie hoog. In een gebied met een lage verwachting is de trefkans lager. Een lage verwachting wordt toegekend, indien verwacht wordt dat de conservering of de trefkans lager is dan in de omringende gebieden, dit kan zijn omdat een gebied door erosie aangetast is óf door een veel minder regelmatig gebruik van bepaalde delen van het landschap.
Het verwachtingsmodel is gebaseerd op de huidige archeologische kennis die voorhanden is en zal dus voor de meeste gevallen gelden. Dit betekent echter ook dat juist die zaken waar nog weinig over bekend is (zoals het nederzettingssysteem van de Stein-groep of rituele deposities) buiten het model kunnen vallen. Dit impliceert niet alleen dat dergelijke zaken met onze huidige kennis feitelijk niet in een model te vangen zijn, maar ook dat in gebieden met een lage verwachting juist archeologische waarden aangetroffen kunnen worden waarover nog zeer weinig bekend is.
Vanuit archeologisch oogpunt heeft het dus in principe de voorkeur dat wanneer er plannen worden ontwikkeld waarbij het bodemarchief wordt verstoord, die verstoringen met name plaatsvinden in de gebieden met een lage verwachting. Maar dat betekent niet dat daarmee op die locaties ook automatisch geen archeologisch onderzoek zou hoeven plaats te vinden en geen archeologie aanwezig is. De verwachting is alleen dat er daar *minder* archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden dan in gebieden met een hoge archeologische verwachting. Voor het maken van gefundeerde keuzes binnen het archeologisch beleid blijft echter het beschikken over archeologische expertise een noodzaak.

[1] Een groot deel van deze inventarisatie is reeds door Archaeo uitgevoerd waarvan dankbaar gebruik is gemaakt.

2.3 Onderzoeksgebied

Tot het onderzoeksgebied wordt het grondgebied van de gehele gemeente Stein gerekend. De gemeente Stein bestaat uit de volgende kernen en gehuchten: Berg aan de Maas, Catsop, Elsloo, Maasband, Meers, Nattenhoven, Stein en Urmond.

Figuur 2.1 Overzicht grondgebied en bewoningskernen gemeente Stein

3 Actualisatie Inventarisatie van archeologische waarnemingen[2]

Om te komen tot een Archeologische Beleidskaart is het noodzakelijk te inventariseren wat er bekend is over de archeologie in de gemeente Stein: welke onderzoeken zijn in het verleden uitgevoerd, welke vondsten zijn bekend of welke gebieden zijn aangewezen als monument. Deze archeologische waarnemingen worden verzameld in een database, waarmee een Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1) gemaakt kan worden, een kaart van het totale onderzoeksgebied waarop alle waarnemingen geplaatst zijn, en die één van de twee basiselementen vormt voor de Archeologische Beleidsadvieskaart.

3.1 Inventarisatie archeologisch onderzoek 2009-2017

In de gemeente Stein zijn in de loop van de tijd dankzij de inspanningen van onder andere de gemeente, de provincie Limburg, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), lokale archeologen, heemkundevereniging, universiteiten, commerciële archeologische bureaus en musea veel archeologische waarnemingen gedaan. Deze zijn in 2005 bijna geheel uitputtend geïnventariseerd en in 2009 geactualiseerd. Voor de huidige actualisatie zijn de gegevens toegevoegd (Tabel 3.1) van onderzoeken die sinds 2009 tot heden (2017)[3] zijn uitgevoerd binnen de gemeentegrenzen. Deze zijn alle (N=36) landelijk aangemeld bij ARCHIS3 (Archeologisch Informatie Systeem).

De onderzoeken die in de periode 2009-2017 hebben plaatsgevonden zijn uitgevoerd ten behoeve van verschillende bodemverstorende vergunningsplichtige ontwikkelingen. Dit heeft zich voornamelijk geconcentreerd op grootschalige werken zoals ten behoeve van de ontwikkelingen langs de Grensmaas waar voornamelijk begeleidingen zijn uitgevoerd of in het kader van de verbreding van de A2 ter hoogte van Urmond waar meerdere onderzoeken zijn uitgevoerd en uit uiteindelijk heeft geresulteerd tot een opgraving. Daarnaast hebben nog (ruimtelijk gezien) kleinere ingrepen plaatsgevonden in het kader van het nieuwe winkelcentrum in Stein, diverse uitbreidingen in het Businesspark Stein, onderzoek in het kader van de Poort van Stein alsmede inbreiding van woningen in zowel Stein als Elsloo. Het is opvallend dat er weinig archeologie vergunningsplichtige onderzoeken plaatsvinden in de kleine woonkernen zoals Berg aan de Maas, Catsop, Maasband, Meers, Nattenhoven en Urmond.
Uit de verzamelde gegevens kunnen een aantal conclusies worden getrokken met betrekking tot de adviezen die zijn gedaan voor het vervolgtraject na het uitvoeren van een bepaald onderzoek. Zo is er namelijk in drie gevallen geadviseerd in het vrijgeven van een plangebied waarbij wel de dubbelbestemming archeologie werd behouden aangezien de geplande ingrepen geen bedreiging vormden voor het bodemarchief. In twaalf gevallen werd echter geadviseerd om een vervolgonderzoek uit te voeren. In achttien gevallen is het plangebied vrijgegeven voor verdere ontwikkeling. Dit was in zeven gevallen nadat een opgraving of archeologische begeleiding heeft plaatsgevonden (figuur 3.1).

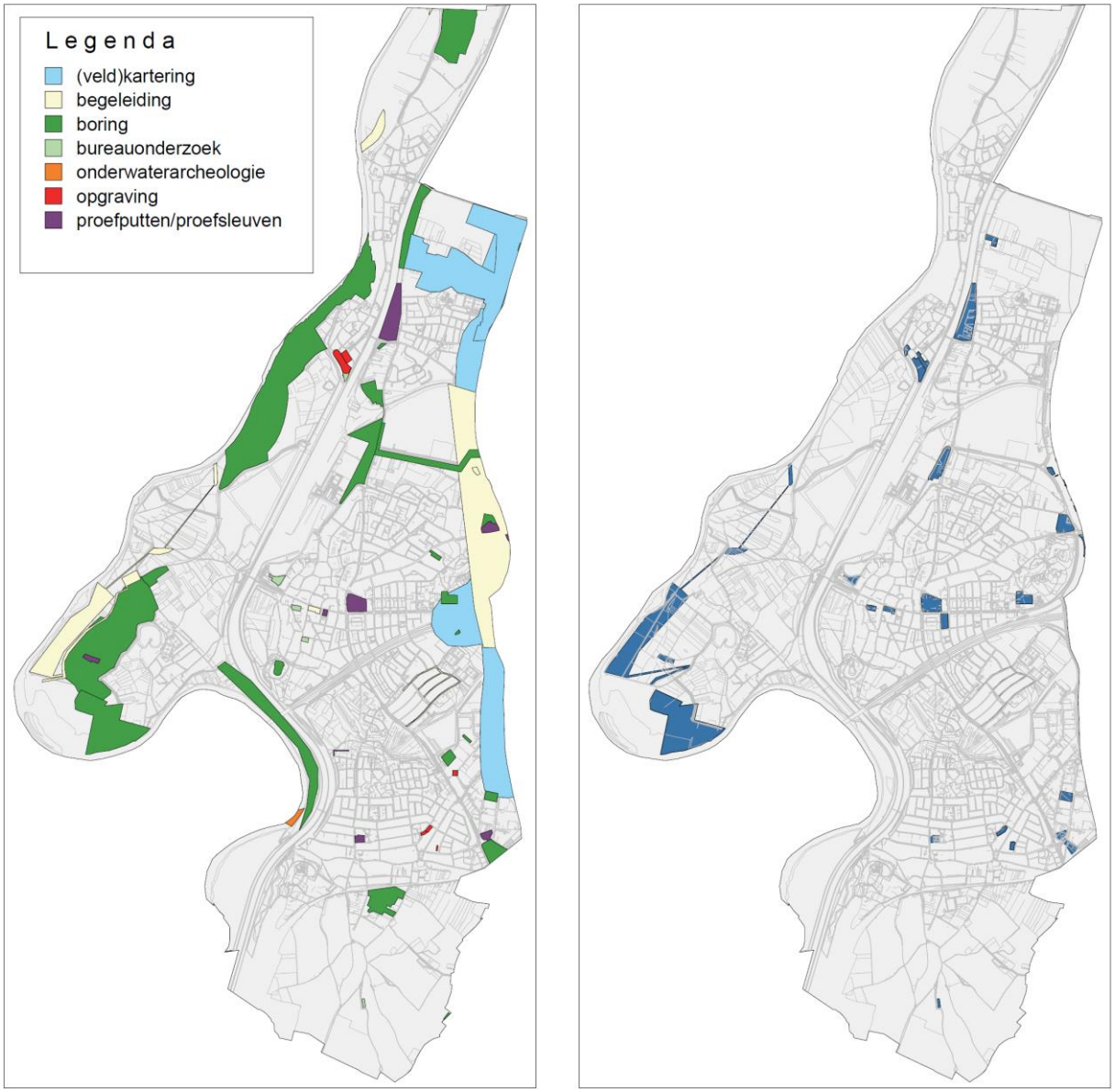
[2] Voor de gemeente Stein zijn nu alle bekende waarnemingen tot november 2017 geïnventariseerd.
[3] Inventarisatiedatum 20-11-2017.

Soort onderzoek	Uitvoerder	Plaats	Toponiem	Jaartal	Vervolgonderzoek aanbevolen	zaaknummer Archis3
Booronderzoek / oppervlaktekartering	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Sanderbout II	1990	ja	4214
Booronderzoek / oppervlaktekartering	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Sanderboutlaan II	1992	-	727
Booronderzoek / oppervlaktekartering	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Sanderboutlaan II	1995	-	728
Booronderzoek / oppervlaktekartering	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Nattenhoven	Bergerstraat	1998	ja	2894
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Meers		1998	nee	2944
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Kasteel Stein	1998	nee	10450
Opgraving	ADC ArcheoProjecten	Stein	Kasteel I en II	1999	nee	2115
Begeleiding	Onbekend	Stein	Kasteel Stein	1999	nee	2188
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Urmond		2001	nee	10843
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Meers	Veldschuur en Weerterhof	2001	nee	10844
Proefsleuven	ADC ArcheoProjecten	Stein	Meeldert	2001	ja	2164
Oppervlaktekartering	RCE	Elsloo	kasteel Elsloo in de Maas	2001 2004	ja	4855
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Elsloo	Sanderboutlaan-Steinderweg	2002	nee	25775
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Onbekend	Graetheide Zuid	2002	ja	9698
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Onbekend	Bocht van Elsloo	2002	nee	9621
Begeleiding	Onbekend	Meers	Groeve Lorty	2002	nee	2595
Begeleiding	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Elsloo	Bandkeramiekstraat	2002	nee	3365
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Havens Stein	2003	nee	8945
Bureauonderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Urmond	Kattekop	2004	Ja	26770
Proefsleuven	Becker en Van de Graaf	Urmond	Kattekop	2005	ja	9636
Booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Urmond	Ten Eschen	2005	ja	9194
Begeleiding	Becker en Van de Graaf	Urmond	Urmond-Kattekop2	2006	nee	15929
Proefsleuven	Becker en Van de Graaf	Urmond	Bramert[1]	2006		16892
Proefsleuven	Becker en Van de Graaf	Urmond	Kattekop	2006	nee	19405
Opgraving	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Elsloo	Joannes Riviusstraat fase 1	2006	nee	18987
bureauonderzoek/ begeleiding	Grontmij	Stein	Nieuwdorp Zuid	2007	ja	2157624100
Booronderzoek	Synthegra BV	Meers	Oeverendijk	2007	-	24466
Booronderzoek / oppervlaktekartering	Archeopro	Elsloo		2007	nee	20881
Bureauonderzoek/booronderzoek	Oranjewoud	Stein	Mauritsweg 'Poort van Stein'	2008	ja	29556
Booronderzoek	Archeopro	Elsloo		2008	nee	30385
Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Elsloo	Aelserhof	2008	ja	24106
Bureauonderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Hoolstraat	2008	nee	28252
Booronderzoek / oppervlaktekartering	Oranjewoud	Stein	Bramert-Noord	2008	ja	24859
Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Gavarellestraat	2008	ja	24105
Begeleiding	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Meers	Grensmaas, Kommelderweg	2008	nee	2369950100
Bureauonderzoek/booronderzoek	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Heidekamp	2009	ja	35813
Kartering	Archeologisch Onderzoek Leiden BV/Universiteit Leiden	Stein	Louisegroeveweg	2009	ja	39104
Bureauonderzoek	Grontmij	Meers	Weerterhof	2009	ja	35432
Begeleiding	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Stein	Grensmaas - Julianakanaal,Veldschuurdijk	2010		2297796100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Schepersgats	2010	ja	2280103100
Begeleiding	ADC ArcheoProjecten	Urmond	A2 traject Urmond-Geleen	2011	nee	2319098100

Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Urmond	Heidekampweg	2011	ja	2318206100
Opgraving	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Urmond	Heidekampweg	2011	nee	2321665100
Proefsleuven	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Elsloo	Sanderboutlaan	2011	nee	2336318100
Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Steinerbos	2011	nee	2318230100
Proefsleuven	Archeodienst BV	Meers	Weerterhof	2011	nee	2326736100
Opgraving	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Elsloo	Joannes Riviusstraat fase 2	2012	nee	2375400100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeopro	Stein	Recreatiepark Steinerbos	2012	nee	2380100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeopro	Elsloo	'Smeets Stein Holding BV	2012	nee	2387032100
Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Winkelcentrum, fase 1	2012	nee	50106
Proefsleuven	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Winkelcentrum, fase 2	2012	nee	54986
Begeleiding	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Meerssen	Aan de Maas	2013	nog onbekend	2424316100
Bureauonderzoek	Grontmij	Stein	buffer 't Brook	2013	nee	2388580100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Grontmij	Catsop	Geversdalweg	2013	nee	2403401100
Bureauonderzoek	Archeopro	Urmond	Leidingtracé Chemelot-haven	2013	ja	2396867100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Platijkweg	2013	nee	2411583100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeodienst BV	Elsloo	Sanderboutlaan 14	2013	ja	2424502100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Brede School	2014	ja	2433226100
Begeleiding	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	De Halstraat	2014	nee	2460312100
Begeleiding	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Urmond	Heidekamp, waterbassin	2014	nee	2435632100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeopro	Urmond	Molenweg Zuid	2014	ja	2454246100
Opgraving	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Elsloo	Paulus Potterstraat	2014	nee	2456385100
Proefsleuven	Archeodienst BV	Elsloo	Sanderboutlaan 14	2014	nee	2432181100
Proefsleuven	Archeodienst BV	Urmond	Louisegroeveweg / Bramert-Noord	2015	ja	3978198100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Aeres Milieu	Stein	Mauritsweg 'Poort van Stein'	2015	ja	2472828100
Proefsleuven	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Urmond	Molenweg Zuid 2	2015	nee	3978449100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Businesspark	2016	nee	3985552100
Begeleiding	RAAP Archeologisch Adviesbureau		Geverik	2016	nog onbekend	4011576100
Proefsleuven	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Urmond	Mauritsweg 'Poort van Stein'	2016	ja	3996203100
Begeleiding	Archeologisch Onderzoek Leiden BV	Stein	Omphaliusplein	2016	nee	4023459100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeopro	Elsloo	Businesspark	2017	ja	4036840100
Bureauonderzoek/booronderzoek	Archeopro	Elsloo	Mauritslaan	2017	nog onbekend	4036257100
Proefsleuven	RAAP Archeologisch Adviesbureau	Urmond	Mauritsweg 'Poort van Stein' fase 2	2017	nee	4037512100
Bureauonderzoek	Geonius	Stein	Steinerbos	2017	nog onbekend	4038517100

Tabel 3.1 aantal onderzoeken in Stein gedurende de periode 1990-november 2017[4]

[4] (Nood)Onderzoeken uitgevoerd door amateurarcheologen zijn in deze tabel niet opgenomen.

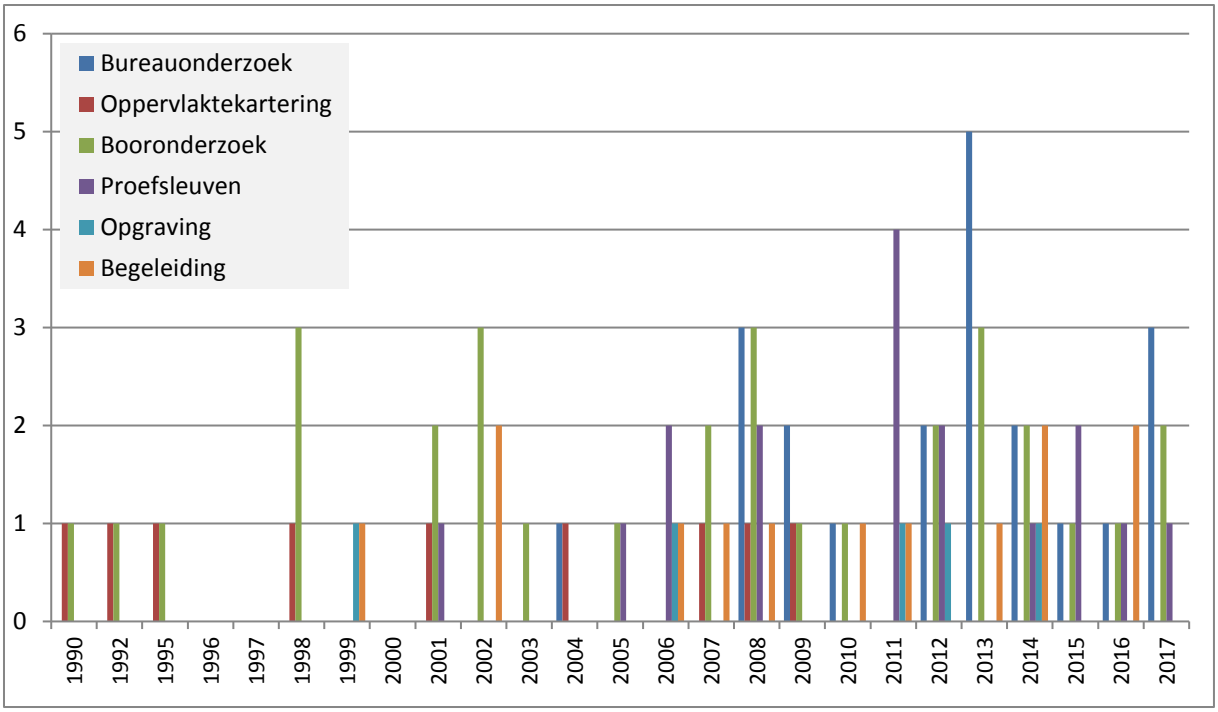
Figuur 3.1 Archeologische onderzoek in de gemeente Stein en vrijgegeven terreinen (rechts)

3.2 Inventarisatie soort archeologisch onderzoek 2009-2017

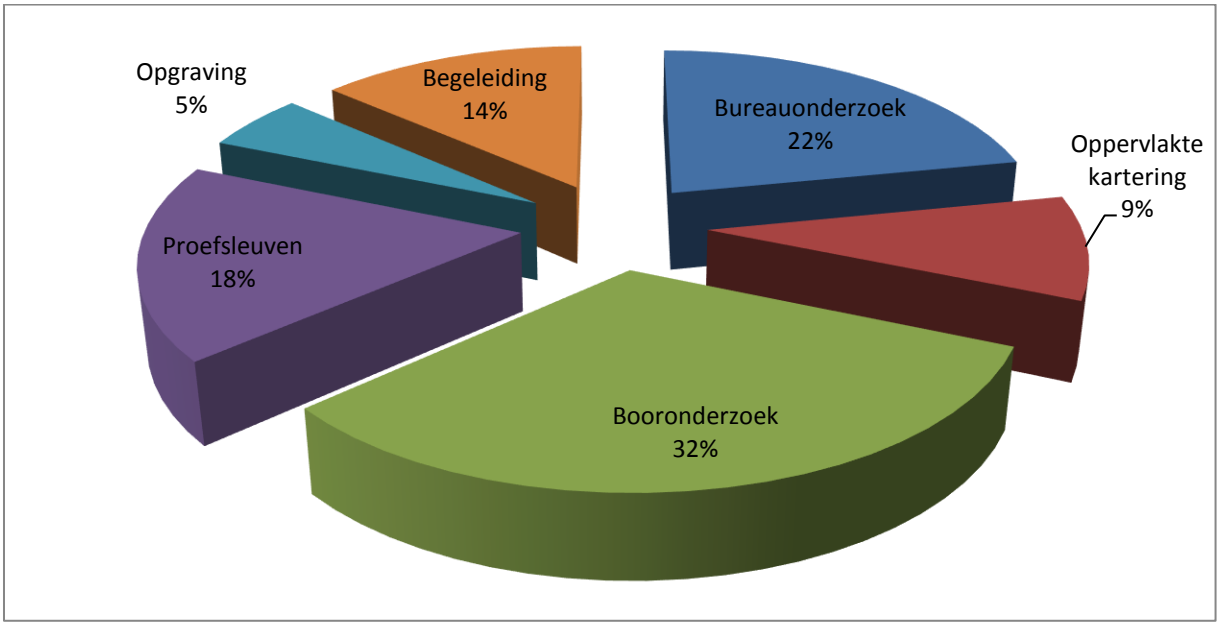
In de periode 2009-2017 zijn in totaal 36 verschillende soorten onderzoek binnen de gemeente Stein uitgevoerd (tabel 3.2). Hoofdzakelijk betreffen het bureau- en booronderzoeken. Dit geeft aan dat het archeologisch (voor)onderzoek steeds beter binnen het ruimtelijk beleid wordt geformaliseerd. Het vooronderzoek leidt in mindere mate tot gravend onderzoek. Het betreft dan vooral proefsleuvenonderzoek en archeologische begeleidingen. Tot een definitieve opgraving komt het maar in enkele gevallen.
Het aantal onderzoeken per jaar ligt gemiddeld rond de 6 archeologische onderzoeken per jaar (tabel 3.2). Indien naar het totaal aan onderzoeken wordt gekeken dan is duidelijk dat het archeologisch vooronderzoek (bureauonderzoek wel of niet in combinatie met booronderzoek) ongeveer de helft van alle onderzoeken uitmaakt (figuur 3.3).
Indien naar het archeologisch proces wordt gekeken dan kan worden gesteld dat gedurende de laatste acht jaar in vijf gevallen een bureauonderzoek heeft geresulteerd in een karterend boor- of proefsleuvenonderzoek. In twee gevallen heeft een proefsleuvenonderzoek geleid tot een opgraving. En eveneens in twee gevallen is direct gestart met een opgraving aangezien de archeologische waarden bekend waren en vooronderzoek niet noodzakelijk werd geacht.

Jaartal	Bureauonderzoek	Oppervlaktekartering	Booronderzoek	Proefsleuven	Opgraving	Begeleiding	Totaal
1990		1	1				2
1992		1	1				2
1995		1	1				2
1996							0
1997							0
1998		1	3				4
1999					1	1	2
2000							0
2001		1	2	1			4
2002			3			2	5
2003			1				1
2004	1	1					2
2005			1	1			2
2006				2	1	1	4
2007		1	2			1	4
2008	3	1	3	2		1	10
2009	2	1	1				4
2010	1		1			1	3
2011				4	1	1	6
2012	2		2	2	1		7
2013	5		3			1	9
2014	2		2	1	1	2	8
2015	1		1	2			4
2016	1		1	1		2	5
2017	3		2	1			6
	21	9	31	17	5	13	

Tabel 3.2 Onderzoeksdruk archeologisch onderzoek voor de gemeente Stein in de periode 1990-2017

Figuur 3.2 Grafische weergaven aantal onderzoeken in Stein gedurende de periode 1990- november 2017

Figuur 3.3 Verdeling onderzoeken naar onderzoekstype gedurende de periode 1990-2017

3.3 Inventarisatie vondstmeldingen

De waarnemingen die bekend zijn uit de gemeente Stein zijn opgenomen in de database die behoort bij de inventarisatie van 2005 en 2009 en deels in het digitale Archeologisch Informatie Systeem (Archis). Tijdens de eerdere inventarisaties zijn alle voorgaande waarnemingen verzameld. Tabel 3.3 geeft een overzicht van de archieven en (particuliere) collecties die archeologische waarnemingen uit het huidige grondgebied van de gemeente Stein bevatten en die geraadpleegd zijn voor het onderzoek ten behoeve van de Archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein.

Bij het uitvoeren van de 36 verschillende onderzoeken in het kader van de archeologische monumentenzorg zijn 11 vondstmeldingen aan Archis3 toegevoegd. In totaal zijn sinds 2009 naast de verplichte onderzoeksmeldingen die vereist zijn voor archeologisch onderzoek nog vier nieuwe vondstmeldingen gedaan die buiten het reguliere archeologische onderzoek vallen. Het betreffen meldingen die gedaan zijn door amateurarcheologen. Deze vondstmeldingen betreffen voornamelijk vondsten, waaronder verschillende dissels en voornamelijk vuurstenen voorwerpen, die dateren in het vroeg neolithicum en behoren toe aan de dragers van de Lineair Bandkeramische cultuur. Een andere vondstmelding betreft de vondst van een bakstenen gewelf op het oude kerkhof van Urmond. Het databestand van de gemeente Stein is deswege uitgebreid met 15 nieuwe vondstwaarnemingen en heeft een totaal van 521 waarnemingen binnen haar gemeentegrenzen.[5] Dit zijn in principe alle beschikbare waarnemingen die zijn geïnventariseerd tot het ijkpunt november 2017. De waarnemingen zijn verzameld in een database, waarmee de Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1) gemaakt is. Deze database is ook de basis voor de catalogus van de opgenomen vindplaatsen.

Archief Bonnefantenmuseum, Maastricht
Archief Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG)
Archief Provinciaal Depot Limburg
Archief RCE (CAA en CMA) Archis
Collectie Beckers
Collectie Hendrix
Collectie Munsters
Collectie Pijpers
Collectie Vromen
Collectie Schaap[6]
Inventarisatie Van Hoof

Tabel 3.3 Geraadpleegde collecties en archieven

3.4 Samenvatting

Met de huidige inventarisatie alsmede voorgaande inventarisaties in 2005 en 2009 zijn in totaal 521waarnemingen geregistreerd. Alle waarnemingen zijn gecontroleerd en opgenomen in het databasebestand. Een beredeneerde selectie van de waarnemingen is op de Archeologische Waarnemingenkaart geplaatst. Daarbij is gekozen om meerdere waarnemingen die op dezelfde locatie zijn gedaan niet alle afzonderlijk weer te geven maar bijvoorbeeld per archeologische periode zichtbaar te maken.

Met de geïnventariseerde gegevens is ruim voldoende informatie beschikbaar gekomen om tot betrouwbare uitspraken over de archeologische verwachting voor deelgebieden binnen de gemeente Stein te komen. Temeer daar in de gevolgde methodiek de geïnventariseerde gegevens gebruikt zijn ter toetsing van het opgestelde verwachtingsmodel.

De gegevens die tijdens de inventarisatie verzameld zijn, kunnen voor twee doeleinden gebruikt worden. Allereerst bieden zij een inzicht in de locatie van archeologische vindplaatsen binnen de gemeente Stein, hetgeen van belang is voor de bescherming van deze vindplaatsen met behulp van het bestemmingsplan. Ten tweede biedt een overzicht van deze vindplaatsen ook een inzicht in de geschiedenis van de gemeente vanaf de prehistorie.

[5] Het volledige aantal van 521 waarnemingen is in het bijgeleverde gegevensbestand (Access-database) en catalogus te raadplegen.
[6] Geïnventariseerd door L. van Hoof (Van Hoof 2000).

4 Actualisatie Archeologische Monumenten en gebieden van archeologische waarde

4.1 Inleiding

Een archeologische beleidskaart bestaat uit twee componenten: archeologische waarnemingen en een archeologisch verwachtingsmodel. In hoofdstuk 3 is beschreven dat en hoe de geregistreerde waarnemingen zijn verwerkt in een database. Op grond van deze database is een Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1) samengesteld die laat zien waar archeologische waarden zijn gelegen. Dit betreft een geactualiseerd kaartbeeld waarbij de waarnemingen tot en met 2017 zijn meegenomen.

De actualisatie van de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart (kaartbijlage 2) is drieledig:
Ten eerste wordt gekeken of archeologische monumenten zoals aangewezen door de Rijksoverheid aan het grondgebied van de gemeente Stein zijn toegevoegd dan wel afgevoerd.
Ten tweede worden de onderzoeksgegevens met betrekking tot de archeologische vindplaatsen alsmede afzonderlijke vondstmeldingen geanalyseerd waarbij gekeken wordt in hoeverre de uitkomsten daarvan van invloed zijn op de gestelde omvang van de gebieden van archeologische waarde (zie onder), én of eventueel nieuwe gebieden van archeologische waarden dienen te worden toegevoegd aan de Archeologische Waarnemingenkaart.
Als laatste worden gebieden toegevoegd die vrij zijn gegeven van verder archeologisch onderzoek. Deze gegevens zijn afkomstig van de inventarisatie van de uitgevoerde archeologische onderzoeken (hoofdstuk 3). Hierbij dient echter aangegeven te worden dat de gegevens zoals deze in ARCHIS3 zijn aangemeld vaak niet integraal kunnen worden overgenomen. De getrokken grenzen blijken namelijk vaak af te wijken van de weergave in de door het bevoegd gezag goedgekeurde rapportages. De grenzen van de vrijgegeven terreinen zijn dan ook zoveel als mogelijk overgenomen uit deze rapportages.

4.2 Archeologische monumenten

In het gegevensbestand zijn waarnemingen opgenomen die betrekking hebben op terreinen met een (wettelijk) beschermde status (archeologische monumenten) en op terreinen zonder een beschermde status. In 1995 is voor de provincie Limburg de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) opgemaakt, gebaseerd op de toenmalige stand van kennis. Deze is geactualiseerd in 2006.[7]
Regelmatig worden door nieuw onderzoek nieuwe terreinen aan deze kaart toegevoegd en worden bestaande terreinen op basis van nieuwe kennis hergewaardeerd. Soms worden ze als monument van de kaart afgevoerd, omdat ze bijvoorbeeld door erosie of ontgrondingen zijn verstoord. Nieuwe inzichten kunnen er ook toe leiden dat de begrenzing van een terrein ruimer of nauwer wordt gesteld. De terreinen die op de AMK zijn opgenomen, zijn een beredeneerde selectie uit een veel groter archeologisch potentieel (zie paragraaf 3.1 en Van Wijk & Van Hoof 2005). De waardering van archeologische monumenten wordt door het RCE deels in overleg met de provincies toegekend. Deze waardering vindt plaats door toetsing aan een aantal criteria (zoals kwaliteit, conservering, zeldzaamheid, contextwaarde). Definitieve waardering vindt alleen plaats wanneer er voldoende informatie beschikbaar is als gevolg van fysiek onderzoek ter plekke. De AMK is dan ook een dynamisch geheel. Er zijn drie categorieën archeologische monumenten:

[7] Nales 2006.

1. *Terrein van zeer hoge archeologische waarde (met of zonder wettelijke beschermde status)*
Monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aangewezen als behoudenswaardig. In de gemeente Stein bevinden zich 11 monumenten die zijn beschermd volgens artikel 6 (of 4) van de Monumentenwet 1988 en derhalve onder het bevoegd gezag van de minister dan wel de staatssecretaris vallen.

2. *Terrein van hoge archeologische waarde*
Monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aangewezen als behoudenswaardig. Deze archeologische monumenten scoren lager op de hierboven genoemde criteria dan de monumenten van zeer hoge archeologische waarde. In een aantal gevallen is dat het geval omdat de exacte kwaliteit en omvang van het monument nog niet kon worden bepaald. Wel is duidelijk dat er sprake is van een terrein van groot cultureel belang. Op grond van vervolgonderzoek kan een dergelijk monument alsnog bij de hogere categorie ingedeeld worden. De oude stads- en dorpskernen zijn thans in hun geheel in deze categorie opgenomen.

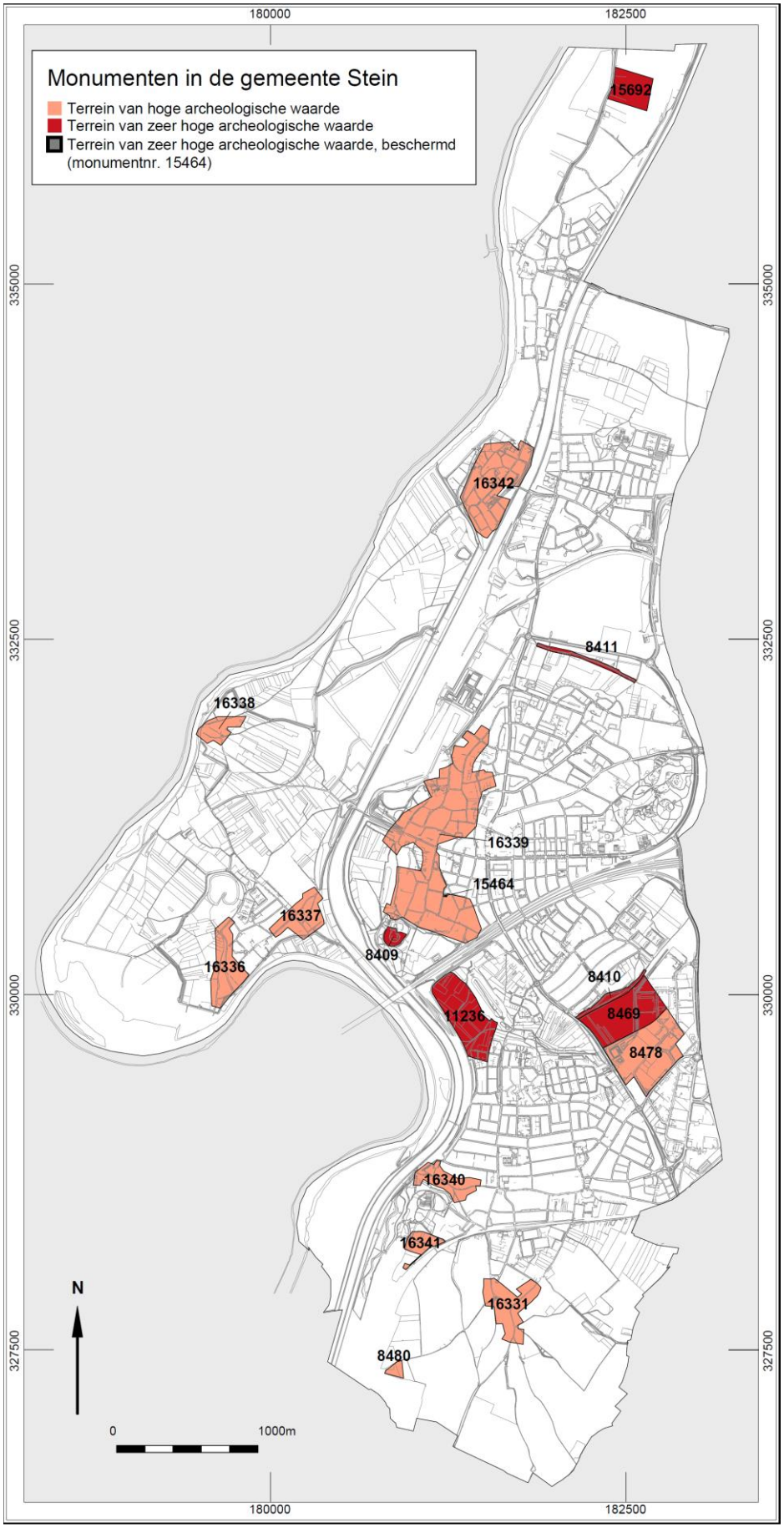
3. *Terrein van archeologische waarde*
Monumenten van oudheidkundige betekenis die op grond van de genoemde criteria zijn aangewezen als behoudenswaardig. Deze archeologische monumenten scoren lager op de hierboven genoemde criteria dan de monumenten van hoge en zeer hoge archeologische waarde.

Voor de gemeente Stein noemt de AMK 17 monumenten. Hieronder vallen zeven terreinen van zeer hoge archeologische waarde waarvan één wettelijk is beschermd en tien terreinen van hoge archeologische waarde waaronder de acht stads- en dorpskernen. Er zijn geen nieuwe archeologische monumenten sinds de laatste inventarisatie in 2009 toegevoegd aan het gegevensbestand. In tabel 4.1 zijn deze gebieden opgenoemd, figuur 4.1 en kaartbijlage 2 (Archeologisch Monumenten- en Verwachtingenkaart) laat ze zien.

Voor de gemeente Stein zijn sinds 2009 geen nieuwe archeologische monumenten aan het bestand toegevoegd.

Monumentnr.	CMA-code	Toponiem	Type	Periode	Waarde
8409	68D-014	Kasteel van Stein	Burcht-ruïne, gelegen op een motte	Vroege middeleeuwen – late middeleeuwen	Zeer hoge archeologische waarde
8410	68D-015	Landweer Koestraat	Resten van een landweer	Late middeleeuwen	Zeer hoge archeologische waarde
8411	68D-016	Heidekampstraat	Resten van een landweer	Late middeleeuwen	Zeer hoge archeologische waarde
8469	68D-030	Sanderboutlaan	Nederzetting	Neolithicum, ijzertijd, Romeinse tijd	Zeer hoge archeologische waarde
8478	68D-A01	Sanderboutlaan	Nederzetting	Neolithicum	Archeologische waarde
8480	68D-035	Hoogenbosch	Grafveld	Romeinse tijd	Archeologische betekenis
11236	68D-034	Pasveersloot	Nederzetting	IJzertijd, Romeinse tijd	Zeer hoge archeologische waarde
15464	68D-047	Ganggraf van Stein	Grafkelder	Midden-Neolithicum	Zeer hoge Archeologische waarde (wettelijk beschermd)
15692	68D-045	Bergerstraat	Nederzetting	Neolithicum	Zeer hoge archeologische waarde
16331	68D-064	Catsop	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16336	68D-069	Meers	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16337	68D-070	Kleine Meers	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16338	68D-071	Maasband	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16339	68D-072	Stein	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16340	68D-073	Elsloo	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16341	68D-074	Terhaegen	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
16342	68D-075	Urmond	dorpskern	Late middeleeuwen-nieuwe tijd	Hoge archeologische waarde
34868 (RDMZ-nummer)	n.v.t.	Kasteel Elsloo in de Maas	Burcht-ruïne	Vroege middeleeuwen – late middeleeuwen	Monument
34878 (ODB-nummer)	n.v.t.	De Horst	Schans	Late Middeleeuwen	Monument

Tabel 4.1 Archeologische monumenten in de gemeente Stein

Figuur 4.1 Archeologische monumenten in de gemeente Stein

4.3 Gebieden van archeologische waarde[8]

Voor de gemeente Stein zijn tijdens eerdere inventarisaties 19 gebieden aangemerkt als gebieden van archeologische (bekende) waarden. Dit zijn gebieden die één of meerdere vindplaatsen bevatten op de Archeologische Waarnemingenkaart, een hoge archeologische waarde krijgen toegekend op basis van het verwachtingsmodel en weinig verstoring kennen maar ook die (deels) zijn aangemerkt als (archeologisch) monument. Op of nabij een groot gedeelte van deze gebieden is in meerdere gevallen al enige vorm van archeologisch onderzoek geweest. De gebieden zijn op de Beleidsadvieskaart (kaartbijlage 3) aangegeven als gebieden van archeologische waarde (categorie 3).
Voor de gebieden van archeologische waarde zijn in voorgaande rapportages summier de vindplaatsen beschreven. Datering en aard van de vindplaats is namelijk van invloed op het beleid ten aanzien van een dergelijk terrein. Ten eerste bepalen datering en aard van een vindplaats ook de zeldzaamheid en het bijzondere karakter ervan, hetgeen aan de basis kan liggen van keuzes ten aanzien van welke gebieden zwaarder of minder zwaar beschermd worden of welke vindplaatsen meer of minder snel een noodzaak tot grootschalig onderzoek zullen opleveren. Ten tweede bepalen datering en aard van een vindplaats de te gebruiken onderzoeksmethode, zowel voor de kartering als voor de opgraving van een vindplaats. Dit laatste heeft ook invloed op de aan dit onderzoek verbonden kosten, e.d.
Tevens zijn de vindplaatsen per periode uitgesplitst en is bij de beschrijving ervan aandacht besteed aan wat die locatie archeologisch waardevol maakt. Zodoende kunnen – wanneer behoud van de archeologie op een te verstoren terrein niet mogelijk blijkt - bij het uitvoeren van archeologisch onderzoek ter plaatse- de onderzoeksvragen meer periode- en locatiespecifiek worden gesteld. Die vraagstellingen worden aangepast aan de hand van voortschrijdend inzicht dat verkregen is door het zich continu ontwikkelende archeologisch onderzoek.
In het kader van deze actualisatie is gekeken of de grenzen van deze gebieden aangepast dienden te worden of dat nieuwe gebieden dienden te worden toegevoegd. Op basis van recentelijk uitgevoerd onderzoek blijkt een aanpassing nodig te zijn. Dit is het geval voor gebied 5 (Stein-Heidekampweg). Daarnaast wordt op basis van archeologisch onderzoek een gebied toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord). Hier is tijdens proefsleuvenonderzoek vastgesteld dat ter plekke een vindplaats aanwezig is die dateert in de midden-ijzertijd.[9]

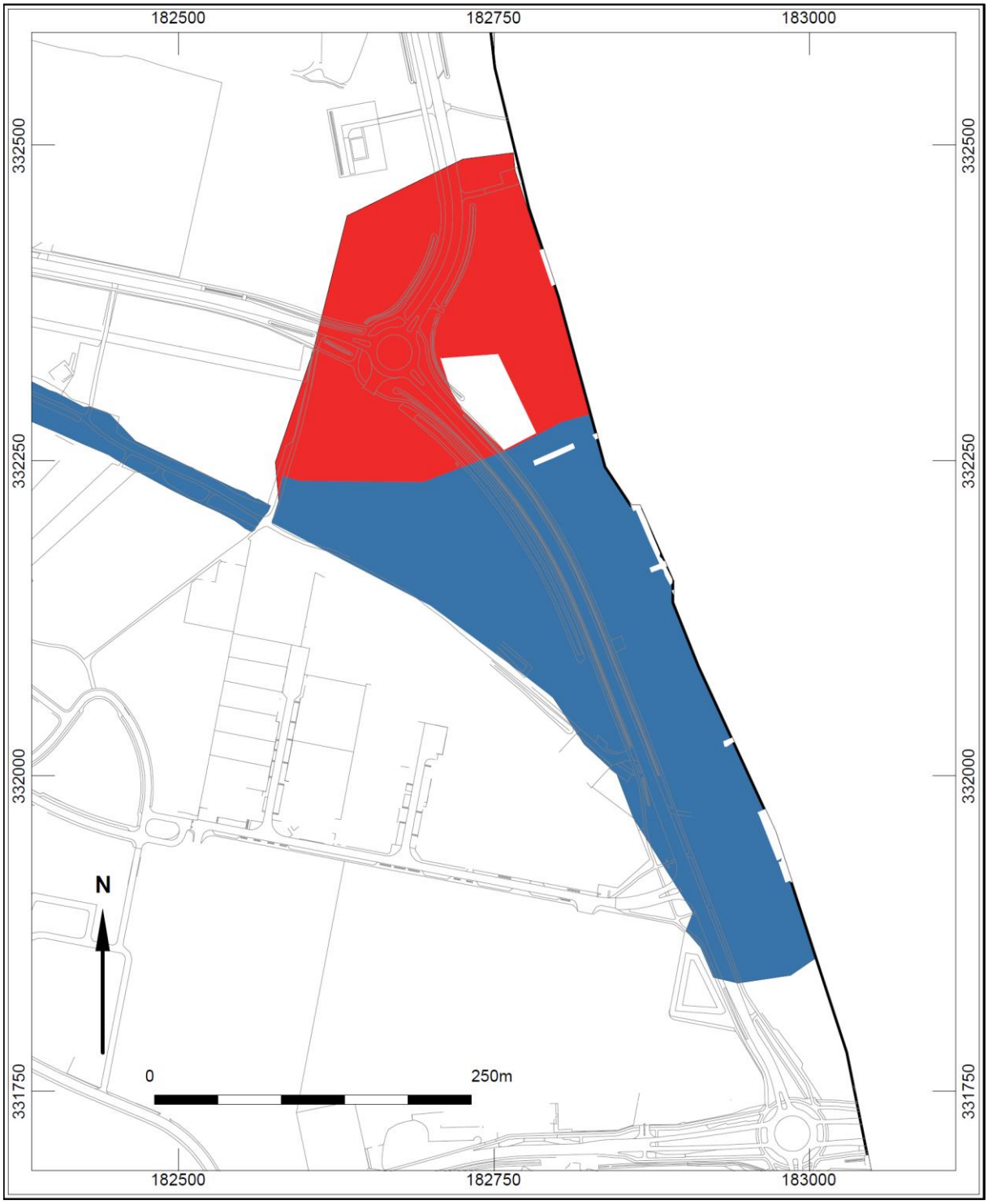
4.4 Actualisatie gebied Gebied 5 Stein – Heidekampweg

Het archeologisch onderzoek dat is uitgevoerd ten behoeve van de verbreding van de A2 ter hoogte van Urmond heeft ertoe geleid dat de omvang van het gebied van archeologisch waarde (gebied 5) is aangepast. In dit gebied zijn nederzettingssporen uit het vroeg-neolithicum en de ijzertijd aangetroffen. De conservering van deze grondsporen is goed. Het onderzoek[10] liet zien dat ter plekke een nederzetting is gelegen uit het vroeg neolithicum. De resten van 14 huisstructuren werden aangetroffen en duidelijk was dat de westelijke grens van de nederzetting nog niet was bereikt. Daarnaast werden erven uit de vroege en late ijzertijd aangetroffen. De noordelijke en zuidelijke grens van de archeologische vindplaatsen is middels het proefsleuvenonderzoek en aansluitende opgraving bepaald. Dit heeft ertoe geleid dat met name de noordelijke grens van het gebied met archeologische waarde meer naar het zuiden toe is komen te liggen (figuur 4.3).

[8] Verdere verwijzingen zijn per behandeld terrein en per vindplaats opgenomen in de bij dit rapport behorende digitale database.
[9] Van de Graaf 2015.
[10] Van Wijk et al. 2012.

Figuur 4.2 Overzicht omvang bandkeramische nederzettingsclusters langs de Heidekampweg (Van Wijk et al. 2012)

Figuur 4.3 Nieuwe omvang Gebied 5 Stein-Heidekampweg (rood gebied is afgevallen deel).

4.5 Actualisatie gebied Gebied 18 Stein – Bramert Noord

Bij het proefsleuvenonderzoek in plangebied Bramert-Noord aan de Louisegroeveweg te Urmond is vastgesteld dat er resten van een nederzetting uit de Midden-IJzertijd aanwezig zijn. Er is vermoedelijk sprake van een gebouwplattegrond in het noordwesten van het onderzoeksgebied, terwijl in het midden en westen van het plangebied ook structuren als gebouwplattegronden te verwachten zijn. In het zuidwesten is een waterkuil aanwezig. Vermoedelijk perifere sporen zijn aangetroffen in het zuiden en oosten van het

onderzoeksgebied. De vindplaats strekt zich in alle richting buiten het plangebied uit.[11] Aangezien aantoonbaar is gemaakt dat ter plekke een archeologische vindplaats is gelegen, wordt voorgesteld om dit gebied als gebied van archeologische waarde te bestempelen.

Figuur 4.4 Omvang Gebied 18 Stein-Bramert Noord

[11] Aanvankelijk zou een groot deel van het plangebied aansluitend aan het proefsleuvenonderzoek worden opgegraven. Het onderzoek is echter stilgelegd i.v.m. uitspraak RVS.

4.6 Actualisatie gebied Gebied 19 Stein – De Hal

Bij het bestuderen van de infrastructuur van de kern Stein valt vooral een cirkelvormig perceel op die wordt gevormd door de straten Steskensstraat, Kerkstraat, Wilhelminaplein en de Bergsteeg. Een dergelijke wegenstructuur komt in geen enkel dorp in de omgeving voor. Omdat de straten ook reeds op de eerste kadastrale kaart van begin 19e eeuw geen kadastrale percelen doorsnijden, is het vrijwel zeker dat straten reeds bestonden voordat het huidige binnenterrein werd opgedeeld. De wegen rond de cirkel hebben geen natuurlijke aansluiting met de doorgaande wegen en houden als het ware rekening met cirkel in het centrum van Stein. Dit wijst erop dat de cirkel al bestond voordat de wegen ontstonden. Het vermoeden bestaat dat het terrein binnen de ronde structuur van straten mogelijk een schans, ringwal of ringwalburcht is geweest. Dit was een versterking die vanaf de latere bronstijd en ijzertijd tot in de vroege middeleeuwen in Europa voorkwam. Een soortgelijke structuur was vroeger ook aanwezig in Heerlen (rond de Pancratiuskerk) en in Sittard (Huis op de Berg).
De theorie wordt mogelijk bevestigd door het feit dat het noordelijke deel van de Kruisstraat, die aansluit aan de "vluchtburcht" de Hal werd genoemd; Hal is o.a. een aanduiding voor het centrale gebouw van een kasteel.
Vooruitlopend op deze bevinden is het gebied deswege aangemerkt als Gebied van archeologische waarde.

5 Actualisatie Verwachtingsmodel Maasdal

5.1 Inleiding

De Archeologische Waarnemingenkaart vormt samen met de geologische en geomorfologische kenmerken van het gebied de basis voor de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart (kaartbijlage 2). Het verwachtingsmodel schetst het verwachte en deels aangetoonde historische en prehistorische landgebruik. Voor de ontwikkeling van dit model is deels gebruik gemaakt van algemene patronen die bekend zijn van de bewoning op de löss, deels van de archeologische gegevens uit de gemeente Stein en aanpalende gemeentes. De basis van het model vormen de algemene patronen en de geologische achtergrond. De bekende archeologische gegevens zijn gebruikt als toets en om preciseringen binnen de verwachtingen aan te brengen. Aangezien geen significante wijzingen zich hebben voorgedaan hieromtrent, is een aanpassing van het model zoals opgesteld voor de lössterrassen niet van toepassing. Voor het Maasdal is echter wel een aanpassing van toepassing. Dit met name door de vele onderzoeken die het afgelopen decennium in het Maasdal in het kader van de Maaswerken hebben plaatsgevonden.
Het Maasdal is een dynamisch landschap waarbij er een grote kans is dat delen van het bodemarchief door de Maas zijn weggespoeld. Er zijn ook delen waarop nog wel archeologische resten aangetroffen kunnen worden. Dergelijke zones kunnen vanwege de bijzondere locatie vaak nieuwe en andersoortige gegevens dan van het terras bekend zijn, aandragen. Zo is de kans aanwezig dat door de hoge grondwaterstand organisch materiaal bewaard is, waardoor vindplaatsen op dit soort locaties ons veel kunnen zeggen over hout- en botbewerking: grondstoffen waarvan vaak gebruiksvoorwerpen werden gemaakt. Ook kunnen op deze locaties andere activiteiten hebben plaatsgevonden dan op de terrassen. Daarbij kan gedacht worden aan visvangst, het weiden van vee, scheepvaart en handel, maar ook aan het offeren van voorwerpen aan de goden.
De Maas en het Maasdal neemt een speciale plaats in binnen het verwachtingsmodel en reeds bij het opstellen van de eerste modellen voor dit specifieke deel van de gemeente is gesteld dat vanwege nieuw onderzoek het model wellicht aangepast dient te worden. Dat is nu dan ook het geval.
Er is voor gekozen om gebruik te maken van de recentelijk opgeleverde verwachtingskaart voor het Maasdal.[12] Deze onderbouwde kaart is een reflectie van de huidige stand van zaken en voldoet aan de eisen die voor een dergelijke kaart worden gesteld. Voor de Archeologische Monumenten- Verwachtingskaart van de gemeente Stein zal deze kaart worden geïntegreerd in het huidige kaartbeeld.

5.2 Huidige Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart gemeente Stein

Op basis van het ontwikkelde verwachtingsmodel en getoetst met de geïnventariseerde waarnemingen zijn binnen het grondgebied van de gemeente Stein zes soorten archeologische verwachtingen aan gebieden toegekend:

1. Wettelijk beschermde archeologische monumenten (zwart op kaart)
Dit zijn de AMK-terreinen van "zeer hoge archeologische waarde, beschermd". Deze zijn aangewezen door de RCE en zijn conform de Monumentenwet 1988 beschermd.
2a Gebied van archeologische waarde-historische kern 1832 (groen op kaart):
Dit zijn de kernen met historische bewoningsresten. Veel van deze gebieden staan ook op de AMK waarbij uitgegaan is van de bebouwing op de Bonnekaart van 1890. Hierdoor zijn de AMK-begrenzingen nogal aan de ruime kant, omdat de dorpskernen in de loop van de 19e eeuw op een aantal plaatsen zijn uitgebreid. Anderzijds wordt niet goed rekening gehouden met de aanwezigheid van vroegmiddeleeuwse voorlopers die waarschijnlijk nabij de centraal gelegen kerken moeten worden gezocht.
Voor de begrenzingen van deze categorie is daarom voor een andere benaderingswijze gekozen. Een exactere begrenzing van de historische kernen is verkregen door uit te gaan van de bebouwing op de kadastrale kaart

[12] Isarin et al. 2015.

uit 1825. Hieraan toegevoegd zijn de zones rondom de centrale kerk (binnen straal van 100 m) waar vroegmiddeleeuwse resten zijn te verwachten.
Voor de delen van de AMK-terreinen die buiten de aldus verkregen begrenzing vallen, geldt de verwachtingswaarde op grond van hun ligging en bodemgaafheid zoals besproken in dit hoofdstuk.
2b. Gebied van archeologische waarde-overig (blauw op kaart)
Binnen de gebieden met een hoge verwachting ligt een aantal terreinen waarvan op grond van de bekende archeologische waarden (vrijwel) vaststaat dat zij waardevolle archeologische resten in de grond herbergen. Het advies is om deze gebieden aan te wijzen als gemeentelijke monumenten. Een overzicht van deze gebieden wordt in hoofdstuk 7 gegeven. De gebieden van archeologische waarden omvatten ook deels AMK-terreinen.
3. Hoge archeologische verwachting
Hieronder vallen die delen van de gemeente waar op basis van de in het model gebruikte factoren (<300 meter van beek- en droogdalen en hellinggraad < 5 graden) met grote waarschijnlijkheid archeologische resten verwacht kunnen worden. Vrijwel alle bekende archeologische waarnemingen vallen binnen deze gebieden.
4. Middelhoge archeologische verwachting
Deze categorie is ingevoerd omdat op de gebruikte bodem- en geomorfologische kaarten eenheden worden gebruikt die zonder nader veldonderzoek niet eenduidig aan één van de andere categorieën toegewezen kunnen worden. Het zijn vooral de randgebieden van droog/beekdalen waarbij zowel processen van erosie als van afdekking met colluvium plaatsvonden (en nog steeds plaatsvinden). Binnen deze gebieden kunnen dus terreinen liggen waar door erosie alle archeologische waarden verdwenen zijn, naast terreinen waar door afdekking met colluvium eventueel aanwezige archeologische waarden juist zeer goed geconserveerd zijn. Het betreffen hier voornamelijk de zogenaamde brikgronden; dit zijn gebieden met een hellingsgraad tussen de 0 en 2 graden en hoger dan 5 graden. De onduidelijkheid wat betreft conservering geldt eveneens voor bebouwde gebieden waardoor deze een middelhoge verwachting krijgen.
Als laatste is een gebied ten noorden van Stein aan deze categorie toegevoegd die tijdens de veldtoets werd bezocht. Aangezien het hier nochtans niet duidelijk is waar de droogdalen zijn gelegen (het lijkt er op dat meerdere droogdalen het gebied doorsnijden i.p.v. van het gekarteerde noordelijke droogdal), krijgt dit gebied een middelhoge verwachting.
5. Lage archeologische verwachting met kans op bijzondere dataset
Dit kunnen gebieden zijn waar de verwachting is dat deze incidenteel en extensief zijn gebruikt (depositielocaties, visgronden, e.d.). Hiertoe behoren allereerst de droogdalen die de lössterrassen doorsnijden. Daarnaast gaat het ook om de fossiele restgeulen in het Maasdal.
6. Lage archeologische verwachting
Hierbij gaat het om gebieden met een hellingsgraad steiler dan 5° en verder dan 300m van een droog/beekdal verwijderd waarvoor de trefkans voor alle, ook bijzondere archeologische resten klein is. Binnen deze gebieden kunnen wel archeologische waarden aangetroffen worden. Echter: op basis van de geomorfologie en de bodemkundige kenmerken van het terrein (steile bergbrikgronden, e.d.) zijn dergelijke arealen moeilijk archeologisch te onderzoeken

5.3 Archeologische verwachtingskaart Maasdal

In opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Rijkswaterstaat – project Maaswerken zijn verwachtingskaarten gemaakt die het gehele Maasdal bestrijken tussen Mook en Eijsden.[13] Hiertoe valt ook een deel van het grondgebied van de gemeente Stein. De opgravingen die in het kader van De Maaswerken zijn uitgevoerd hebben een schat aan informatie opgeleverd over de menselijke bewoning in dat gebied, en ook over het landschap. Al deze nieuwverworven kennis is nu ontsloten door deze verwachtingskaarten. De kaarten laten zien waar (uit welke perioden) bepaalde typen vindplaatsen worden verwacht. Tot het Maasdal

[13] Isarin et al. 2015.

zijn gerekend de Holocene dalbodem van de Maas en de direct aangrenzende, hoger gelegen terrassen van de Maas die zijn ontstaan in het einde van de laatste ijstijd (ca. 15.000 – 10.000 jaar geleden).
Voor de realisatie van de genoemde verwachtingskaarten van het Maasdal is gebruik gemaakt van de volgende bronnen en gegevens:
•Actueel Hoogtebestand Nederland
•Bodemkaarten
•Geomorfologische kaarten
•Tranchotkaarten 1:25.000; Historische topografische atlassen 1838, 1838-1857, 1894-1926
•Maaswerk en: archeologische onderzoeken
•Gemeentelijke Archeologische Verwachtingskaarten
•ARCHIS 2
•Geo-archeologische onderzoeken
•Overige archeologische en cultuurhistorische datasets

5.3.1 Archeologische verwachting

Voor de archeologische verwachtingskaart van het Maasdal waar ook een deel van het grondgebied van de gemeente Stein toehoort is gebruik gemaakt van de gecombineerde periodekaart waarbij de basisverwachting van de vier periodekaarten en de optelsom van de scores van de aanvullende verwachting in één kaartbeeld is samengebracht. De gebruikte kaart is opgedeeld in een basisverwachting en een aanvullende verwachting.
De basisverwachting is aangegeven aan de hand van hoofdthema's: bewoning, begraving, economie (inclusief infrastructuur) en rituelen. De gebruikte thema's staan hieronder op een rij:

- E: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan economische activiteiten
- Ew: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan water gebonden economische activiteiten
- ER: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan economische en rituele activiteiten
- ERw: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan water gebonden economische en rituele activiteiten
- WBER: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan bewoning, begraving, economische en rituele activiteiten
- WBERw: kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan bewoning, begraving en aan land en watergebonden economische en rituele activiteiten

De aanvullende verwachting is een verfijning van de basisverwachting en uitgedrukt in scores. De aanvullende verwachting is alleen van toepassing op vindplaatsen die gerelateerd zijn aan de hoofdthema's Bewoning en begraving; activiteiten die sterk gebonden zijn aan kenmerken van het natuurlijke landschap (hoog, droog, nabijheid tot water). De scores geven aan in welke mate een landschappelijke eenheid (of een deel ervan) scoort op een aantal criteria. Deze criteria zijn voor elke tijdsperiode anders en worden toegelicht in het rapport Archeologische Verwachtingskaart Maasdal tussen Mook en Eijsden.[14]
Op de gecombineerde verwachtingskaart zijn de (behaalde) scores weergegeven in kleuren (figuur 5.1). Hoe hoger de score van de aanvullende verwachting, hoe hoger de verwachtingswaarde en des te donkerder de kleur rood op de kaart. In gebieden met een (donker)rode kleur is de kans dus groter om archeologie aan te treffen gerelateerd aan bewoning en begraving, dan in gebieden met een (licht) oranje kleur. Het maximumaantal punten verschilt per periode.
Voor de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart van de gemeente Stein (kaartbijlage 2) zijn de bovengenoemde basisverwachting van de vier periodekaarten en de optelsom van de scores van de aanvullende verwachting voor het Maasdal samengevoegd in één kaartbeeld. Daarbij is deze kaart

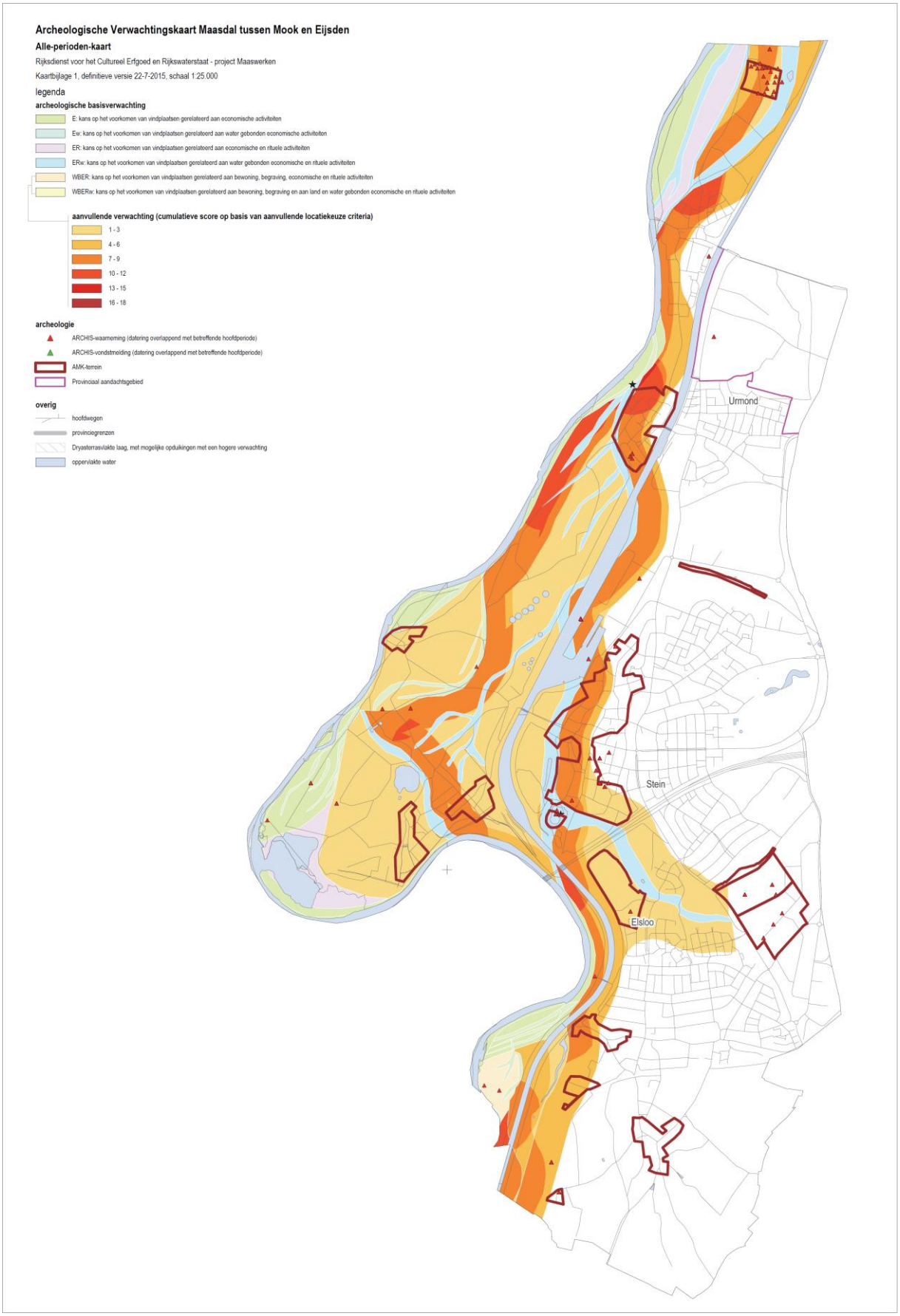
[14] Isarin et al. 2015.

toegevoegd aan de reeds eerder voorgestelde verwachtingswaarden voor de lössterrassen zoals deze zijn opgenomen in het huidige beleid van de gemeente Stein. Er is vanwege het gebruik van de verwachtingskaart van het Maasdal een legenda toegevoegd. In deze legenda is het resultaat van deze optelsom van de scores weergegeven in zes klassen: 1-3, 4-6, 7-9, 10-12, 13-15 en 16-18. Om aansluiting te houden met de bestaande Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart van de gemeente Stein is ervoor gekozen om te onderverdeling in een hoge, midden en lage verwachting te handhaven. Dit betekent dat de scores van de verwachtingskaart voor het Maasdal zijn omgezet van zes klassen naar drie verwachtingswaarden. Aan de scores 1-5 wordt een lage verwachting toegekend, aan de scores 6-10 een middelhoge verwachting en aan de scores 11-18 worden een hoge verwachting aan toegekend. Aan gebieden met een kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan water gebonden economische activiteiten (Ew/ERw) of kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan economische en rituele activiteiten (ER/ERw) wordt een lage archeologische verwachting met kans op bijzondere dataset.

5.3.2 Beperkingen

Bij het gebruik van een Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart moet men zich bewust zijn van de beperkingen van een dergelijk instrument. Ook bij eerde inventarisaties is daar aandacht op gevestigd. Aangezien een archeologische verwachtingenkaart doorgaans wordt vertaald naar gemeentelijk beleid in de vorm van een beleids(advies)kaart blijven onderstaande beperking dan ook van kracht.
Voor de ontwikkeling van de archeologische verwachtingenkaart is gebruik gemaakt van een hybride model.[15] Hierbij worden twee benaderingen gecombineerd. Bij de eerste (inductieve) methode worden voorspellingen gebaseerd op de extrapolatie van bekende vindplaatsen, getalsmatig gekoppeld aan bodemkundige of geomorfologische eenheden. Bij de tweede (deductieve) methode wordt vanuit de landschappelijk bepaalde bewoningsmogelijkheden geredeneerd.
Ter illustratie van de problemen die kunnen rijzen bij het vaststellen van verwachtingen op basis van slechts één van beide 'takken' van dit model dient het volgende voorbeeld. Wanneer als basis voor het formuleren van verwachtingen slechts de reeds bekende vindplaatsen gebruikt worden, zullen terreinen waar weinig waarnemingen zijn gedaan laag gewaardeerd worden. Geen waarnemingen betekent echter niet dat er zich geen archeologie ter plaatse bevindt. Er kan sprake zijn van afgedekte vindplaatsen, kleine of vondstarme vindplaatsen, terreinen die vanwege grondgebruik slecht toegankelijk zijn (bijvoorbeeld bosgebieden), etc. Bij grondverstorende activiteiten kan blijken dat er op deze 'afgeschreven' terreinen wel degelijk sprake is van archeologie van waarde, met alle financiële en tijdsgevolgen van dien. Hetzelfde kan gezegd worden van terreinen waar veel waarnemingen zijn gedaan maar die op of aan de voet van een steile helling zijn gelegen. De vindplaats is dan niet gelegen op de helling maar op de rand daarboven. De vondsten bevinden zich dan meestal in verspoelde context. Het archeologisch onderzoek zou dan op het "verkeerde" terrein plaatsvinden indien louter naar de locatie wordt gekeken. Omgekeerd, wanneer verwachtingen enkel vanuit het landschappelijk model vastgesteld worden, bestaat de mogelijkheid dat verschijnselen en periodes waarover weinig bekend is over het hoofd gezien worden. Daarnaast suggereert het gebruik van een periode specifiek verwachtingsmodel (bijvoorbeeld onderscheid tussen jagers-verzamelaars (paleolithicum tot vroeg neolithicum) en landbouwers (vroeg neolithicum tot heden) een verschil in te gebruiken onderzoeks-methodiek die praktische bezwaren kent. Vandaar dat gekozen is voor een gecombineerd gebruik van de beschikbare informatie, en niet voor het werken met periode- of vindplaats specifieke verwachtingsmodellen. Het verwachtingsmodel concentreert zich vanwege de specifieke kenmerken van de geologische en geomorfologische opbouw van de gemeente Stein op de lössterrassen en het Maasdal. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de specifieke geomorfologische elementen die daar deel uit van maken zoals de beek- en droogdalen en de kaaplocaties. Ook bodemtypen en het waterlopenstelsel zijn hierbij van belang.

[15] Deeben & Wiemer 1999.

Figuur 5.1 Archeologische verwachting van het Maasdal binnen de grenzen van de gemeente Stein (Isarin et al. 2015)

6 Actualisatie Archeologische Beleidsadvieskaart

6.1 Inleiding

De Archeologische Beleidsadvieskaart (kaartbijlage 3) is in feite het eindresultaat van het combineren van twee kaarten: de Archeologische Waarnemingenkaart (kaartbijlage 1) en Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart (kaartbijlage 2). Op de Archeologische Waarnemingenkaart worden de bekende archeologische waarden aangegeven (vindplaatsen). Op de Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart wordt per onderscheiden zone de archeologische verwachting weergegeven alsmede de Archeologische Monumenten, gebieden van Archeologische waarde en bekende verstoringen. Op de beleidsadvieskaart wordt per onderscheiden categorie (bekende of verwachte waarde) het beleid voor archeologisch onderzoek aangegeven.

6.2 Beleidscategorieën

De *Archeologische Beleidsadvieskaart* geeft een vlakdekkend overzicht van alle bekende en verwachte archeologische waarden binnen het grondgebied van de gemeente Stein waaraan het archeologische beleid van de gemeente Stein is gekoppeld. Er zijn vijf categorieën archeologische gebieden waaraan archeologisch gemeentelijk of rijksbeleid in zijn te onderscheiden:

Categorie 1. Wettelijk beschermde archeologische monumenten (zwart op kaart)
Dit zijn de AMK-terreinen van "zeer hoge archeologische waarde, beschermd". Deze zijn aangewezen door de RCE en zijn conform de Monumentenwet 1988 beschermd.

Categorie 2. Gebieden met hoge archeologische verwachting (roze op kaart):
Hieronder vallen de volgende gebieden:

- AMK-terreinen
- Gebieden van archeologische waarde
- Kernen met historische bewoningsresten
- Gebieden met hoge archeologische verwachting volgens het model (kapen, hellingpercentage 2-5° en binnen 300m van een droog/beekdal)

Categorie 3. Gebied met een middelhoge verwachting: (oranje op kaart)
Hieronder vallen de volgende gebieden:

- Beek- en droogdalen en bijhorende randgebieden (0-50m)
- Gebieden met kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan water gebonden economische activiteiten
- Gebieden met kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan economische en rituele activiteiten
- Gebieden met kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan water gebonden economische en rituele activiteiten
- Gebieden met kans op het voorkomen van vindplaatsen gerelateerd aan bewoning, begraving, economische en rituele activiteiten
- Bebouwde gebieden

Categorie 4. Gebied met een lage verwachting: (geel op kaart)
Hieronder vallen de volgende gebieden:

- Gebieden met lage archeologische verwachting volgens het model (hellingsgraad steiler dan 5° en verder dan 300m van een droog/beekdal verwijderd)

Categorie 5. Gebied zonder archeologische verwachting: (wit op kaart)
Hieronder vallen de volgende gebieden:

- Gebieden met een (aangetoond) verstoorde bodemopbouw.[16]
- Gedeselecteerde gebieden; gebieden waar in het verleden reeds (afdoende) archeologisch vooronderzoek heeft plaatsgevonden. Dit zijn in principe onderzoeken uitgevoerd tussen 1995 en heden maar kunnen ook oudere onderzoeken zijn zoals de bandkeramische opgravingen uitgevoerd door Modderman.[17] Op basis van dit onderzoek zijn de gemeente Stein en de provincie Limburg overeengekomen dat hier geen verder onderzoek meer verricht wordt.

6.3 Ondergrenzen

Voor de gemeente Stein zijn de volgende ondergrenzen per beleidscategorie vastgesteld. Vooralsnog zijn er geen aanwijzingen om deze te wijzigen.

Categorie	Ondergrens	
	oppervlakte van de bodemingreep	diepte
1. Wettelijk beschermde archeologische monumenten	0 m²	0 cm - Mv
2. Gebied met hoge archeologische verwachting	250 m²	40 cm - Mv
3. Gebied met middelhoge archeologische verwachting	2500 m²	40 cm - Mv
4. Gebied met lage archeologische verwachting	- m²	- cm - Mv
5. Gebied zonder archeologische verwachting	- m²	- cm - Mv

Tabel 6.1 Categorieën en bijhorende ontheffingsondergrenzen gemeente Stein

Tijdens de actualisatie zijn de vrijstellingsgrenzen ten behoeve van archeologisch onderzoek van de verschillende archeologische beleidsgebieden van aanpalende gemeentes met die van de gemeente Stein vergeleken (tabel 6.2). De vrijstellingsgrenzen lopen min of meer in lijn met andere gemeenten. Een duidelijk verschil betreft de dieptegrens van 40 cm –Mv. In vergelijking met de gemeenten Meerssen en Sittard-Geleen zijn de oppervlaktegrenzen of omvang van het plangebied wat ruimer gesteld hetgeen betekent dat er minder snel een restrictie ten aanzien van archeologie wordt opgelegd. Dit geldt echter niet voor die Gebieden met een hoge archeologische verwachting die deels uit archeologische monumenten bestaan en terreinen waar al aantoonbaar archeologische resten aanwezig zijn. Ons advies is om de vrijstellingsgrens hier in lijn te laten lopen met het landelijke beleid en de vrijstellingsgrens te verlagen naar 100 m².

[16] Op de kaart zijn locaties weergegeven die door de mens grootschalig verstoord zouden zijn (kanalen, groeven, kelders, riolering, wegen etc.). Aangezien per locatie het niet geheel duidelijk is wat de aard en omvang van de verstoringen zijn, kunnen deze niet zondermeer gevrijwaard worden van archeologisch onderzoek. De specifieke kenmerken van deze verstoringen moeten indien er sprake is van bodemingrepen, per geval bekeken worden zodat het beleidsadvies aangepast kan worden.
[17] Modderman 1970.

		diepte	omvang	diepte	omvang	diepte	omvang	diepte	omvang	diepte	omvang	diepte	omvang	diepte	omvang
	Beleidscategorie	Beschermd monument		Gebieden van zeer hoge waarde, waaronder de historische kern van Meerssen binnen de contouren van 1832		Terreinen van archeologische waarde en hoge archeologische waarde, waaronder de overige historische kernen binnen de contouren van 1832; zones met zeer hoge trefkans		Gebieden met hoge trefkans		Gebieden met middelhoge trefkans; gebieden met lage trefkans, maar mogelijk bijzondere dataset		Gebieden met lage trefkans		Geen trefkans	
Gemeente Meerssen	Vrijstellingsgrenzen	vergunning RCE	vergunning RCE	30 cm (buitengebied) 50 cm (bebouwde kom)	100 m2	30 cm (buitengebied) 50 cm (bebouwde kom)	250 m2	30 cm (buitengebied) 50cm (bebouwde kom)	500m2 (vergunning) 1000m2 (ruimtelijke plannen)	40 cm (buitengebied) 50cm (bebouwde kom)	1000m2 (vergunning) 2500m2 (ruimtelijke plannen)	Algehele vrijstelling	25.000 m2	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling
	Beleidscategorie			Gebied van archeologische waarde (evt. In gedeselecteerd gebied)				Gebied met een hoge archeologische verwachting		Gebied met een middelhoge archeologische verwachting		Gebied met een lage archeologische verwachting		Geen trefkans	
Gemeente Beek	Vrijstellingsgrenzen			30 cm	250m2			30 cm	2500 m2	30 cm	2500 m2	30 cm	10.000 m2	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling
	Beleidscategorie	Beschermd monument		AMK-terrein; terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde AMK-terrein; terrein van hoge archeologische waarde, kern Sittard AMK-terrein; terrein van archeologische waarde Zone rondom ARCHIS-waarneming/vondstmelding/vindplaats		AMK-terrein; terrein van hoge archeologische waarde, historische kernen		Hoge verwachting voor droge landschapen Middelhoge verwachting voor droge landschappen Hoge verwachting voor natte landschappen Middelhoge verwachting voor natte landschappen Onbekende verwachting voor droge en natte landschappen		Lage verwachting voor droge landschappen, provinciaal aandachtsgebied		Lage verwachting voor droge en natte landschappen		Lage verwachting voor ontgronde gebieden Lage verwachting voor vrijgegeven onderzoeksgebieden	
Gemeente Sittard-Geleen	Vrijstellingsgrenzen	vergunning RCE	vergunning RCE	30 cm	50m2	30 cm	100m2	30 cm	500m2	30 cm	10.000 m2	30 cm	50.000 m2	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling
	Beleidscategorie	Wettelijk beschermde archeologische monumenten				Gebied met hoge archeologische verwachting				Gebied met middelhoge archeologische verwachting		Gebied met lage archeologische verwachting		Gebied zonder archeologische verwachting	
Gemeente Stein	Vrijstellingsgrenzen	vergunning RCE	vergunning RCE			40 cm	250m2			40 cm	2500m2	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling	Algehele vrijstelling

Tabel 6.1 Categorieën en bijhorende ontheffingsondergrenzen aanpalende gemeentes rondom de gemeente Stein

6.4 Actualisatie archeologische beleidsgebieden

Ten behoeve van de Archeologische Beleidsadvieskaart van Stein zijn een aantal zaken aangepast. Zo zijn er een aantal terreinen bijgekomen die gevrijwaard zijn van verder archeologische verplichtingen doordat archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn. Daarnaast is het aantal terreinen die verstoord zijn uitgebreid. Voor een aantal terreinen is op basis van archeologisch vooronderzoek de verwachtingswaarde aangepast en naar beneden of naar boven bijgesteld. Er zijn twee terreinen van archeologische waarde toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord en Gebied 19 Stein-De Hal). Er zijn geen gebieden van archeologische afgevallen. Wel is Gebied 5 (Stein-Heidekampweg) op basis van voortschrijdend inzicht en aanvullend onderzoek in omvang, kleiner, aangepast. De grootste aanpassing is echter het adopteren van het verwachtingsmodel voor het Maasdal waardoor nu een beter onderbouwd verwachtingsmodel voor dit specifieke gebied voorhanden is gekomen. Daarnaast wordt voorgesteld om de vrijstellingsgrenzen voor categorie 2 gebieden (Gebieden met een hoge archeologische verwachting) te verlagen naar 100 m2 om zodoende aan te sluiten bij het nationaal en regionaal beleid.

Literatuur

Amkreutz, L.W.S.W., 2004: Bandkeramiek langs de Maas: een analyse en interpretatie van bandkeramische vindplaatsen op het laagterras van de Maas in Limburg, (onuitgegeven doctoraalscriptie).

Anonymus, 1989: Limburgensia. Prehistorische vondsten te Elsloo, *Archeologie in Limburg* 39, 194.

Anonymus, 1989: Limburgensia. Bandkeramiek Elsloo, *Archeologie in Limburg* 41, 237.

Anonymus, 1992: Stein. Bandkeramische nederzetting aan de Sanderboutlaan, in: H.Stoepker (red.), *Archeologische Kroniek van Limburg over 1991 (*Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg 128),

Anonymus, 1994: Elsloo. Romeins graf, in: H. Stoepker (red.), *Archeologische Kroniek van Limburg over 1992 en 1993 (*Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg 198), 293.

Bakels, C.C., 1978: Four Linearbandkeramik settlements and their environment: A paleoecological study of Sittard, Stein, Elsloo and Hienheim, Leiden (proefschrift) (Analecta Praehistorica Leidensia 11).

Bakels, C.C., 1982: The settlement system of the Dutch Linearbandkeramik, *Analecta Praehistorica Leidensia* 15, 31-45.

Bakels, C.C. & W.P.A.M. Hendrix, 1999: Ein bandkeramisch Dechseldepot aus Stein-Berg aan de Maas, Niederlande, *Archaologisches Korrespondenzblatt* 29, 317-324.

Becker, W.-D. et al., 2001: Archäologische Talauenforschungen: Ergebnisse eines Prospektionsprojekts des Instituts für Ur- und Frühgeschichte der Universität zu Köln, Mainz (Rheinische Ausgrabungen 52).

Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers, 1940: Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg: twintig jaren archaeologisch onderzoek, Maastricht.

Berendsen, H.J.A., 1996: De vorming van het land: inleiding in de geologie en de geomorfologie, Assen.

Berendsen, H.J.A., 1997: Landschappelijk Nederland: de fysisch-geografische regio's, Assen.

Boenigk, W. & E.-M. Hagedorn, 1996: Das Profil FR125: holozäne Sedimente im Elsbachtal und ihre Schwermetallgehalte, in: (red.), *Archäologie im Rheinland* 1996), 169-172.

Bogaers, J.E., 1986 (ed.): *Villa of praetorium?* (Munsters in de Maasgouw: archeologie en kerkgeschiedenis in Limburg - bundel aangeboden aan Pater A.J. Munsters M.S.C. bij zijn tachtigste verjaardag (Werken LGOG 9), Maastricht.

Bogaers, J.E.A.T, W. Glasbergen & P. Glazema, 1959: *Honderd eeuwen Nederland*, Den Haag.

Bouten, W., G. van Eijsden, A.C. Imeson, F.J.P.M. Kwaad, H.J. Mücher & A. Tiktak, 1985: Ontstaan en erosie van de lössleemgronden in Zuid-Limburg, *K.N.A.G. geografisch tijdschrift* 19, 192-208.

Brounen, F.T.S. & E.A.G. Ball, 2002: Uitpakken 7: vindplaatsen van de Lineaire Bandkeramiek en de Nederrijnse Grafheuvelcultuur in het Maasdal bij Itteren-Sterkenberg (slot), *Archeologie in Limburg* 91, 7-16.

Datema, R.R., 2005: Inspectierapport archeologische monumenten op de terreinen van particulieren in de provincie Limburg (IKL), Rapport stichting archeologische monumentenwacht Nederland 05-034.

Deeben, J. & R. Wiemer, 1999: Het onbekende voorspeld: de ontwikkeling van een indicatieve kaart van archeologische waarden, in: W.J.H. Willems (red.), *Nieuwe ontwikkelingen in de Archeologische Monumentenzorg: verslag van de studiedag georganiseerd door de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (*Nederlandse Archeologische Rapporten 20), Amersfoort, 29-42.

Delaruelle, S., J. De Kramer, E. Hoven & Y. Perdaen, 2005: *IVO Waarderende fase in Urmond-Kattekop*.

Demey, D., 2003: Project Maasroute, verbreiding Julianakanaal tussen Itteren en Berg-Graetheide; een inventariserend archeologisch onderzoek, RAAP-rapport 870.

Demey, D., 2003: Onderzoeksgebied Havens Stein, gemeente Stein, een IAO, Raap-notitie 488.

Derks, T., 1989: Een inventarisatie van (potentieel) archeologisch waardevolle gebieden in de provincie Limburg, RAAP-rapport 38a.

Dijkstra, J., 2000: Archeologisch onderzoek in de voorburcht van Kasteel Stein, ADC-rapport 26.

Drenth, E., 2000: Sporen uit de IJzertijd. De opgraving Stein-Sanderboutlaan II, RAM 47.

Fontijn, D.R., 2003: Sacrificial Landscapes. Cultural biographies of persons, objects and 'natural' places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300-600BC, Leiden (Analecta Praehistorica Leidensia 33/34).

Gaauw, P.G. van der, 1994: Verslag van de veldcontrole t.b.v. de vervaardiging van de archeologische monumentenkaart van Limburg, RAAP-rapport 85.

Gaauw, P. van der, 2008: Provinciale archeologische aandachtsgebieden: Archeologisch selectiedocument, Maastricht.

Graaf, W.S. van de, 2015: Proefsleuvenonderzoek aan de Louisegroeveweg in Urmond, Zevenaar (Archeodienst Rapport 780).

Grooth de, M.E.Th. & B. Mater, 1997 *Een huis voor altijd*.

Hendrix, W.P.A.M., 1991: Onderzoek Bandkeramische nederzetting bedrijventerrein Sanderboutlaan nabij Elsloo, *Archeologie in Limburg* 47, 10.

Hendrix, W.P.A.M., 1992: Stein, Bandkeramische nederzetting Sanderboutlaan, in: (red.), *Archeologische Kroniek van Limburg over 1990 (*Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg 127), 263-266.

Hendrix, W.P.A.M., 1995: Een bronzen zwaard uit Meers-Stein, *Archeologie in Limburg 66*, 64-65.

Hendrix, W.P.A.M., 1996: De burcht in de Maas bij Elsloo, *Hist.jrb v.h. Land van Zwentibold* XVII, 71-87.

Hendrix, W.P.A.M., 1997: Un caveau funéraire du néolithique moyen a Stein, in: (red.), *Le secret des dolmens*, Weris-Durbuy, 87-100.

Hendrix, W.P.A.M., 1997: Bandkeramiek te Berg aan de Maas, gemeente Stein, *Archeologie in Limburg* 72, 35-39.

Hendrix, W.P.A.M., 1998: De Aschlokwestie ofwel de locatie van het Noormannenkamp aan de Maas in de jaren 881 en 882, *Hist.jrb v.h. Land van Zwentibold* XIX, 61-78.

Hendrix, W.P.A.M., 1998: Een Bandkeramische vondst nabij Steinerbos te Stein, *Archeologie in Limburg* 76, 33-36.

Hendrix, W.P.A.M., 1999: De bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg
Archeologie in Limburg 80, 21-25.

Hendrix, W.P.A.M., 2000: Oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o., *Historisch jaarboek voor het Land van Zwentibold* 22, 169-180.

Hendrix, W.P.A.M., 2002: De neolithische grafkelder van Stein, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 136-137, 327-353.

Hendrix, W.P.A.M. & J.G. Schaap, 1995: Een IJzertijdcomplex bij Nattenhoven, gemeente Stein, *Archeologie in Limburg* 63 7-12.

Hiddink, H., E. de Boer, C.C. Bakels & M. Groot, 2005: *Fossiele beekbeddingen met vondsten uit de Late IJzertijd bij Neerbeek*, Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 21.

Holwerda, J.H., 1924: Tekst bij oudheidkundige kaart van Nederland, 11, Amsterdam.

Holwerda, J.H., 1925: *Nederlands vroegste geschiedenis*, 210, Amsterdam.

Holwerda, J.H., A.E. Remouchamps & H.J. Beckers, 1928: *Nederzettingen bij Stein aan de Maas*, OMROL 9.

Hoof, L.G.L. van, 2000: Filling Black Holes: leven, sterven en deponeren in de metaaltijden van Zuid-Limburg (doctoraalscriptie Leiden), Leiden.

Hoof, L.G.L. van, 2001: Heuvels voor de levenden en heuvels voor de doden. Transformaties van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap in de vroege en midden-ijzertijd, in: E. Kaptijn en E. van Rossenberg (red.), *Een zeemansgraf: feestbundel met opstellen ter gelegenheid van het vervroegd pensioen van Pieter van de Velde 17 mei 2001*, Leiden, 60-71.

Hoof, L.G.L. van, C. van der Linde & I.M. van Wijk, in voorbereiding: Zwervende erven op de löss? Onderzoek van een nederzetting uit de vroege ijzertijd en van sporen uit de Stein-groep te Hof van Limburg (gemeente Sittard-Geleen), Archol-rapport 33.

Hoof, L.G.L. van & I.M. van Wijk, 2004: Over wallen en een tollenaarstoren: verslag archeologisch bureauonderzoek Urmond-Kattekop (gemeente Stein, Limburg), Archol-rapport 35.

Hoof, L.G.L. van & I.M. van Wijk, 2005: Archeologie van de verspoelde löss. Resultaten van een inventariserend archeologisch vooronderzoek in een droogdal te Geleen – Middengebied, Archol-rapport 32.

Isarin, R., E. Rensink, R. Ellenkamp & E. Heunks 2015: Archeologische Verwachtingskaart Maasdal tussen Mook en Eijsden, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

Jansen, B. & J.A.M. Roymans, 2002: Het Land van Cuijk, gemeente Cuijk; een archeologische verwachtingskaart, RAAP-rapport 828.

Keijsers, F.H. & A.E.L. Jonkergouw, 1998 (ed.): *Urmond* (Atlas van historische vestingwerken in Nederland: Limburg, Utrecht.

Klarenaar, W. & R.Paulussen, 1989: Graven naar bandkeramiek aan de Sanderboutlaan: een archeologisch project te Elsloo, *Heemkundesnippers Maasstreek* 7, 1-6.

Kooistra, L.I., 1996: Borderland farming: possibilities and limitations of farming in the Roman period and Early Middle Ages between the Rhine and Meuse, Amersfoort / Assen.

Linde, C.M. van der & I.M. van Wijk, 2008: Sporen in Stein, Inventariserend Veld Onderzoek van een nederzettingsterrein uit de vroege ijzertijd te Stein (locatie Gavarellestraat-Assevedostraat), Archol rapport 93.

Lohof, E., 1998: Grensmaasgebied; aanvullende archeologische inventarisatie Fase 1: bureauonderzoek en oriënterend veldonderzoek locaties Borgharen, Itteren, Nattenhoven en Koeweide-Schipperskerk, RAAP-briefrapport 1998-1011/MW.

Lüning, J., 1982: Research into the bandkeramik settlement of the Aldenhovener Platte in the Rhineland, *Analecta Praehistorica Leidensia* 15, 1-31.

Meurkens, L. & I.M. van Wijk, 2008 (red.): Wonen en begraven op de Caberg van vroeg neolithicum tot vroege middeleeuwen. Inventariserend Veld Onderzoek van een cultuurlandschap te Maastricht-Lanakerveld (Archolrapport 100), Leiden.

Modderman, P.J.R., 1958/1959: Bandkeramischen Siedlungsspuren in Elsloo, *Palaeohistoria* 6-7, 27-33.

Modderman, P.J.R., 1964: The Neolithic burial vault at Stein, *Analecta Praehistorica Leidensia* 1, 3-16.

Modderman, P.J.R., 1970: *Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein*, Leiden (Analecta Praehistorica Leidensia 3).

Moor, J.J.W. de, 2006: Human inpact on Holocene catchment development and fluvial processes – the Geul River catchment, SE Netherlands (Ph.D. thesis, Vrije Universiteit Amsterdam), Amsterdam.

Monumentenkaart. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort (cd-rom).

Nales, T., 2006: Rapport bureauonderzoek. Kwaliteitsverbetering Archeologische Monumentenkaart Provincie Limburg, BAAC-rapport 06.006.

Oude Rengerink, J.A.M. & H.B.G. Scholte Lubberdink, 1992: Stein - uitbreidingsplan Sanderboutlaan/Elserveld/Meeldert; een archeologische kartering, inventarisatie en waardering, RAAP-rapport 62.

Paulissen, E., 1973: De morfologie en de kwartairstratigrafie van de Maasvallei in Belgisch-Limburg, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België - Klasse der wetenschappen 35.127.

Peters, G., 1994: 'De Maas, vloek en zegen': de loop van de Maas bij Elsloo en Meers, *Heemkundesnippers Maasstreek 17*, 13-19.

Polman, S.P., 2002: Project Grensmaas, deelgebieden Koeweide Uitbreiding, Meers en Urmond; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), RAAP-rapport 775.

Porreij, A., 2009.: Zweten in de Löss, Een LBK opgraving met beperkingen aan de Riviusstraat te Elsloo (doctoraalscriptie Leiden), Leiden.

Renes, J., 1988: *De geschiedenis van het Zuidlimburgse cultuurlandschap*, Assen / Maastricht (Maaslandse monografieën (groot formaat) 6).

Rensink, E., 1999: Project Grensmaas, proefproject Meers; archeologische begeleiding milieu- en delfstoffenboringen, RAAP-briefrapport 1999-409/MW.

Rensink, E., 2008: KNA-leidraad Beekdalen in Pleistoceen Nederland, Amersfoort.

ROB, 2001a. Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) 2e generatie. Globale Archeologische Kaart van het continentale Plat. Archeologische

ROB, 2001b. *Handleiding voor de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW).* Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

ROB, 2003. *Archeologische Monumentenkaart Limburg.* Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Sarfatij, H. (ed.), 1990: Verborgen steden - Stadsarcheologie in Nederland, Amsterdam.

Schuyf, J. & G.J. Verwers, 1976: Urnenvelden te Stein, prov. Limburg, *Analecta Praehistorica Leidensia* 9, 75-84.

Sier, M.M. & E.E.B. Bulten, 2001: *Stein-Meeldert-AAO,* ADC-Rapport 88.

Soeters, G. & P. Stassen, 2002 Archeologisch onderzoek naar het verzonken kasteel van Elsloo, *Archeologie in Limburg* 90, 15-19.

Stassen, P., 2002: *Grensmaas Elsloo, Rapportage oriënterend veldonderzoek: onderzoek resten verdronken ruïne*, AMZ-project `Behoud en onderzoek in het Maasdal in het kader van de Maaswerken' 1.

Stoepker, H., 1992: De Middeleeuwse nederzetting Haagsittard (gemeente Sittard), in: G. Bauchhenß (red.), *Spurensicherung – Relevés d'empreintes – Speurwerk: archeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn*, Bonn, 379-386.

Velde, P. van de, 1979: *On bandkeramik social structure*, Leiden (proefschrift) (Analecta Praehistorica Leidensia 12).

Viersen, A., 2004: *Grensmaas: Elsloo: rapportage bouwhistorisch veldonderzoek inzake de verdronken ruïne van Elsloo*, AMZ-project `Behoud en onderzoek in het Maasdal in het kader van de Maaswerken' 2.

Vleeshouwer, J.J. & J.H. Damoiseaux, 1990: Bodemkaart van Nederland 1:50000. Toelichting bij kaartblad 61-62 West en Oost Maastricht – Heerlen, Wageningen.

Vossen, I. & J.A.M. Oude Rengerink, 2008: *Bureauonderzoek en oppervlaktekartering plangebied Bramert-Noord te Urmond (gem. Stein)*, Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/11.

Vromen, H., 1982: Lineairbandkeramische graven in Haesselderveld-West te Geleen, *Archeologie in Limburg* 14, 10-14.

Waveren, A.M.I. van, 2002: Rijksweg A2/A76, Urmond-Ten Esschen; een inventariserend archeologisch onderzoek, RAAP-rapport 851.

Wijk, I.M. van, 2001: Sittard revisited: twee opgravingen in de bandkeramische nederzetting van Sittard, Leiden onuitgegeven doctoraalscriptie).

Wijk, I.M. van, 2002: Elsloo revisited: een archeologische begeleiding in de bandkeramische nederzetting van Elsloo, Archol-rapport 22.

Wijk, I.M. van & L.G.L. van Hoof, 2005: Stein, een gemeente vol oudheden: Een archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, Archol-rapport 29.

Wijk, I.M. van & P. van de Velde, 2007: Terug naar de Bandkeramiek, in: R. Jansen & L.P. Louwe Kooijmans (red.), *10 jaar Archol: van contract tot wetenschap*, Leiden, 131-150.

Wijk, I.M. van, 2008: Archeologisch bureauonderzoek van plangebied Stein-Hoolstraat (gemeente Stein). Archol-rapport 99.

Wijk, I.M. van, 2008: Een ijzertijd crematiegraf in Elsloo. Inventariserend Veld Onderzoek te Elsloo (locatie Aelserhof), gemeente Stein, Archol-rapport 113.

Wijk, I.M. van, 2009: Wetenschappelijk kader provinciaal archeologisch aandachtsgebied Graetheide, Maastricht.

Lijst van figuren

Figuur 2.1 Overzicht grondgebied en bewoningskernen gemeente Stein
Figuur 3.1 Archeologische onderzoek in de gemeente Stein en vrijgegeven terreinen (rechts)
Figuur 3.2 Grafische weergaven aantal onderzoeken in Stein gedurende de periode 1990- november 2017
Figuur 3.3 Verdeling onderzoeken naar onderzoekstype gedurende de periode 1990-2017
Figuur 4.1 Archeologische monumenten in de gemeente Stein
Figuur 4.2 Overzicht omvang bandkeramische nederzettingsclusters langs de Heidekampweg (Van Wijk et al. 2012)
Figuur 4.3 Nieuwe omvang Gebied 5 Stein-Heidekampweg (rood gebied is afgevallen deel).
Figuur 4.4 Omvang Gebied 18 Stein-Bramert Noord
Figuur 5.1 Archeologische verwachting van het Maasdal binnen de grenzen van de gemeente Stein (Isarin et al. 2015)

Lijst van tabellen

Tabel 3.1 aantal onderzoeken in Stein gedurende de periode 1990-november 2017.....11
Tabel 3.2 Onderzoeksdruk archeologisch onderzoek voor de gemeente Stein in de periode 1990-2017.....13
Tabel 3.3 Geraadpleegde collecties en archieven 15
Tabel 4.1 Archeologische monumenten in de gemeente Stein..... 18

Bijlage 1 Lijst uitgebrachte rapporten van uitgevoerd archeologisch onderzoek

Amkreutz, L.W.S.W., 2004: Bandkeramiek langs de Maas: een analyse en interpretatie van bandkeramische vindplaatsen op het laagterras van de Maas in Limburg, (onuitgegeven doctoraalscriptie.

Bakels, C.C. & W.P.A.M. Hendrix, 1999: Ein bandkeramisch Dechseldepot aus Stein-Berg aan de Maas, Niederlande, *Archaologisches Korrespondenzblatt* 29, 317-324.

Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers, 1940: Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg: twintig jaren archaeologisch onderzoek, Maastricht.

Brounen, F.T.S. & E.A.G. Ball, 2002: Uitpakken 7: vindplaatsen van de Lineaire Bandkeramiek en de Nederrijnse Grafheuvelcultuur in het Maasdal bij Itteren-Sterkenberg (slot), *Archeologie in Limburg* 91, 7-16.

Datema, R.R., 2005: Inspectierapport archeologische monumenten op de terreinen van particulieren in de provincie Limburg (IKL), Rapport stichting archeologische monumentenwacht Nederland 05-034.

Delaruelle, S., J. De Kramer, E. Hoven & Y. Perdaen, 2005: *IVO Waarderende fase in Urmond-Kattekop*.

Demey, D., 2003: Project Maasroute, verbreding Julianakanaal tussen Itteren en Berg-Graetheide; een inventariserend archeologisch onderzoek, RAAP-rapport 870.

Demey, D., 2003: Onderzoeksgebied Havens Stein, gemeente Stein, een IAO, Raapnotitie 488.

Derks, T., 1989: Een inventarisatie van (potentieel) archeologisch waardevolle gebieden in de provincie Limburg, RAAP-rapport 38a.

Dijkstra, J., 2000: Archeologisch onderzoek in de voorburcht van Kasteel Stein, ADC rapport 26.

Drenth, E., 2000: Sporen uit de IJzertijd. De opgraving Stein-Sanderboutlaan II, RAM 47.

Feest, N.J.W. van der &/ D. Hagens, 2015: Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, door middel van boringen Poort van Stein te Stein, Roermond (AM rapport 14375 concept).

Gaauw, P.G. van der, 1994: Verslag van de veldcontrole t.b.v. de vervaardiging van de archeologische monumentenkaart van Limburg, RAAP-rapport 85.

Gazenbeek, A.E., 2009: Archeologisch bureauonderzoek Weerterhof, Meers, gemeente Stein. Bureauonderzoek plangebied Weerterhof, Meers, gemeente Stein, Roermond (GAR 798 C1).

Geer, P. van de, 2016: Quickscan Businesspark Stein, Leiden (Archol Rapport 297).
Geraeds, J.J.G., 2013: Archeologisch onderzoek buffer 't Brook te Stein. Archeologisch bureauonderzoek ten behoeve van de aanleg van een kwaliteits- en kwantiteitsbuffer buffer 't Brook inclusief de capaciteitsvergroting van de Ur vak 7 te Stein, gemeente Stein, Eindhoven (GAR 1290).
Gereads, J.J.G. & A. Gazenbeek, 2013: Archeologisch onderzoek buffer Geversdalweg te Catsop. Archeologisch bureauonderzoek en IVO-O buffer Geversdalweg te Catsop, gemeente Stein, Eindhoven (GAR 1339).

Graaf, W.S. van de, 2015: Proefsleuvenonderzoek aan de Louisegroeveweg in Urmond, Zevenaar (Archeodienst Rapport 780).

Graaf, W.S. van de & M. Duurland, 2011: Een proefsleuvenonderzoek bij de Weerterhof in Meers, Zevenaar (Archeodienst Rapport 73).

Griffioen, A.A.J., 2014: Proefsleuvenonderzoek aan de Sanderboutlaan 14 te Elsloo, Zevenaar (Archeodienst Rapport 440).

Hendrix, W.P.A.M., 1991: Onderzoek Bandkeramische nederzetting bedrijventerrein Sanderboutlaan nabij Elsloo, *Archeologie in Limburg* 47, 10.

Hendrix, W.P.A.M., 1992: Stein, Bandkeramische nederzetting Sanderboutlaan, in: (red.), *Archeologische Kroniek van Limburg over 1990 (*Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg 127), 263-266.

Hendrix, W.P.A.M., 1999: De bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg, Archeologie in Limburg 80, 21-25.

Hoof, L.G.L. van & I.M. van Wijk, 2004: Over wallen en een tollenaarstoren: verslag archeologisch bureauonderzoek Urmond-Kattekop (gemeente Stein, Limburg), Archol-rapport 35.

Janssens, M.,2017. Plangebied Poort van Stein, gemeente Stein. Archeologisch vooronderzoek: proefsleuvenonderzoek. RAAP-notitiezoek: proefsleuvenonderzoek. RAAP-notitie 5562.Weesp.

Koeman, S.M., 2014: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase: Sanderboutlaan 14 te Elsloo, Zevenaar (Archeodienst Rapport 392).

Linde, C.M. van der, 2012: Proefsleuvenonderzoek te Stein Winkelcentrum, Leiden (Archol Rapport 168).

Linde, C.M. van der & I.M. van Wijk, 2008: Sporen in Stein, Inventariserend Veld Onderzoek van een nederzettingsterrein uit de vroege ijzertijd te Stein (locatie Gavarellestraat-Assevedostraat), Archol-rapport 93.

Linde, C.M. van der, T.D. Hamburg & A. Porreij-Lyklema, 2013: Proefsleuvenonderzoek te Stein Fase 1 en 2, Leiden (Archol Rapport 194).

Lohof, E., 1998: Grensmaasgebied; aanvullende archeologische inventarisatie Fase 1: bureauonderzoek en oriënterend veldonderzoek locaties Borgharen, Itteren, Nattenhoven en Koeweide-Schipperskerk, RAAP-briefrapport 1998-1011/MW.

Modderman, P.J.R., 1958/1959: Bandkeramischen Siedlungsspuren in Elsloo, *Palaeohistoria* 6-7, 27-33.

Modderman, P.J.R., 1970: *Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein*, Leiden (Analecta Praehistorica Leidensia 3).

Nutte, G. De, 2011: Omlegging Air Liquide leidingen Grensmaas / Julianakanaal, gemeente Stein; archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden, Weesp (RAAP-Notitie 3857).

Oude Rengerink, J.A.M. en H.B.G. Scholte Lubberdink, 1992: Stein - uitbreidingsplan Sanderboutlaan/Elserveld/Meeldert; een archeologische kartering, inventarisatie en waardering, RAAP-rapport 62.

Oude Rengerink, J.A.M., J. Tolsma & I. Vossen, 2009: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek op een locatie aan de Mauritsweg te Stein, Heerenveen (Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/72).

Paulussen, R.P.A., 2013: Leidingtracé Chemelot-haven, Stein. Gemeente Stein. Bureauonderzoek, Eijsden (ArcheoPro Archeologisch Rapport 13010).

Paulussen, R.P.A., 2014: Molenweg Zuid, Urmond. Gemeente Stein. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek, Eijsden (ArcheoPro Archeologisch Rapport 14060).

Paulussen, R.P.A., 2017. Business Park Stein 223, Elsloo Gemeente Stein. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek. ArcheoPro Archeologisch rapport Nr. 17025

Paulussen, R.P.A. & P.J. Orbons, 2012: Recreatiepark Steinerbos, Stein. Gemeente Stein. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek, Eijsden (ArcheoPro Archeologisch Rapport 12043).

Paulussen, R.P.A. & P.J. Orbons, 2012: Smeets Stein Holding BV, Elsloo. Gemeente Stein. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek, Eijsden (ArcheoPro Archeologisch Rapport 12085).

Polman, S.P., 2002: Project Grensmaas, deelgebieden Koeweide Uitbreiding, Meers en Urmond; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), RAAP-rapport 775.

Porreij, A., 2009: Zweten in de Löss, Een LBK opgraving met beperkingen aan de Riviusstraat te Elsloo (doctoraalscriptie Leiden), Leiden.

Porreij, A., 2009: 100 bandkeramische huizen in Elsloo. Opgravingsverslag van het onderzoek Joannes Riviusstraat fase 1 te Elsloo, Leiden (Archol Rapport 132).

Porreij-Lyklema, A., 2015: Bandkeramische sporen onder de basisschool aan de De Halstraat in Stein. Een archeologische begeleiding conform protocol opgraven., Leiden (Archol Rapport 285).

Porreij-Lyklema, A., 2015: Een regenwaterbuffer aan de Heidekampweg Een archeologische begeleiding conform protocol opgraven te Stein Heidekampweg, Leiden (Archol Rapport 269).

Prangsma, N.M. & J. Warmerdam, 2012: Sittard-Geleen, Stein. Aanpak A2 Traject Urmond-Geleen. Een archeologische begeleiding, Amersfoort (ADC Rapport 3249).

Rensink, E., 1999: Project Grensmaas, proefproject Meers; archeologische begeleiding milieu- en delfstoffenboringen, RAAP-briefrapport 1999-409/MW.

Roggen, R.E.E., 2017. Poort van Stein (fase 2), gemeente Stein; archeologisch vooronderzoek: een proefsleuvenonderzoek. RAAP-NOTITIE 5889. Weesp

Roymans, R., 2013. Plangebied Meers (projectgebied Grensmaas), gemeente Stein, archeologisch onderzoek. RAAP-notitie 4597. Weesp.

Schuyf, J. & G.J. Verwers, 1976: Urnenvelden te Stein, prov. Limburg, *Analecta Praehistorica Leidensia* 9, 75-84.

Sier, M.M. & E.E.B. Bulten, 2001: *Stein-Meeldert-AAO* ADC-Rapport 88.

Stassen, P., 2002: *Grensmaas Elsloo, Rapportage oriënterend veldonderzoek: onderzoek resten verdronken ruïne*, AMZ-project `Behoud en onderzoek in het Maasdal in het kader van de Maaswerken' 1.

Tichelman, G., 2016: Onderzoeksgebied Molenweg Zuid 2 in Urmond, gemeente Stein; archeologisch vooronderzoek: een waarderend proefsleuvenonderzoek, Weesp (RAAP-Notitie 5447).

Verhoeven, M.P.F., 2011: Plangebied Sanderboutlaan te Elsloo, gemeente Stein: een archeologisch proefsleuvenonderzoek, Weesp (RAAP-Rapport 2440).

Viersen, A., 2004: *Grensmaas: Elsloo: rapportage bouwhistorisch veldonderzoek inzake de verdronken ruïne van Elsloo*, AMZ-project `Behoud en onderzoek in het Maasdal in het kader van de Maaswerken' 2.

Vossen, I. & J.A.M. Oude Rengerink, 2008: *Bureauonderzoek en oppervlaktekartering plangebied Bramert-Noord te Urmond (gem. Stein)*, Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/11.

Vromen, H. & J.J.G. Geraeds, 2009: Archeologisch onderzoek plangebied Nieuwdorp zuid te Stein. Archeologisch bureauonderzoek en archeologische begeleiding rioolaanleg plangebied Nieuwdorp Zuid te Stein, gemeente Stein, Roermond (GAR 739).

Waveren, A.M.I. van, 2002: Rijksweg A2/A76, Urmond-Ten Esschen; een inventariserend archeologisch onderzoek, RAAP-rapport 851.

Wijk, I.M. van, 2002: Elsloo revisited: een archeologische begeleiding in de bandkeramische nederzetting van Elsloo, Archol-rapport 22.

Wijk, I.M. van, 2008: Archeologisch bureauonderzoek van plangebied Stein-Hoolstraat (gemeente Stein). Archol-rapport 99.

Wijk, I.M. van, 2008: Een ijzertijd crematiegraf in Elsloo. Inventariserend Veld Onderzoek te Elsloo (locatie Aelserhof), gemeente Stein, Archol-rapport 113.

Wijk, I.M. van, 2010: Archeologisch bureauonderzoek en veldtoets van plangebied Stein-Schepersgats (gemeente Stein), Leiden (Archol Rapport 135).

Wijk, I.M. van, 2012: Schijn bedreigt? Een evaluatie van toegepaste prospectiemethoden aan de westzijde van het Provinciaal Aandachtsgebied Graetheide, Leiden (Archol rapport 178).

Wijk, I.M. van, 2013: Archeologische quickscan Stein-Platijkweg (gemeente Stein), Leiden (Archol Rapport 208).

Wijk, I.M. van, 2014: Archeologische quickscan Stein-Brede School (gemeente Stein), Leiden (Archol Rapport 236).

Wijk, I.M. van, 2016. Archeologische inspectie Stein-Omphaliusplein, gemeente Stein (Li). Archolrapport 345).

Wijk, I.M. van & L.G.L. van Hoof, 2005: Stein, een gemeente vol oudheden: Een archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, Archol-rapport 29.

Wijk, I.M. van, L. Meurkens & A. Porreij-Lyklema, 2012: Opgraven langs de Rijksweg A2 te Stein-Heidekampweg, Stein-Steinerbos en Geleen-Chemelot. Een archeologisch onderzoek naar een bandkeramische nederzetting en erven uit de (late) ijzertijd, Leiden (Archol Rapport 150).

Wijk, I.M. van, L. Amkreutz & P. Van de Velde, (eds), 2014. "Vergeten bandkeramiek". Een Odyssee naar de oudste neolithische bewoning in Nederland. Archolrapport 250. Leiden: Sidestone Press

Wijk, I.M. van & A. Porreij-Lyklema (red.), 2015: Opgravingen in de bandkeramische nederzetting van Elsloo-Koolweg. Uitwerking van drie opgravingscampagnes aan de Joannes Riviusstraat en Paulus Potterstraat te Elsloo, Leiden (Archol Rapport 252).

Bijlage 2 Lijst van gebieden van Archeologische waarde

Gebied 1a Hoogenberg & Gebied 1b Nattenhoven-Bergerstraat

Gebied 1a: Dit gebied vormt de rand van het met löss bedekte Graetheideterras waarop een archeologisch monument gelegen is in de gemeente Sittard-Geleen-Born (monumentnummer 11210, CMA-nummer 68D-037). Gebied 1, de Hoogenberg, wordt slechts door het Julianakanaal van dit monument gescheiden. Dit kanaal werd aangelegd in de 20e eeuw. Er kan dus verwacht worden dat de rijke vindplaatsen uit de steentijd die aan de oostzijde van het kanaal liggen, uitlopers hebben aan de westzijde van het kanaal op het grondgebied van de gemeente Stein. Dit beeld wordt versterkt door de vondsten die hier de laatste decennia gedaan zijn. De meest spectaculaire hiervan is de vondst van enkele complete ijzertijdpotten met daarin o.a. een jadeïetbijl.[18] Dit gebied wordt thans als akker gebruikt, de conservering van de verwachte archeologische waarden zal naar verwachting goed zijn. Bij verstorende activiteiten dient een *IVO* in de vorm van proefsleuvenonderzoek de vindplaats(en) nader begrenzen.
Gebied 1b: Dit gebied heeft een zeer hoge archeologische verwachting gekregen vanwege de ligging op een hoog deel van het dalvlakteterras. Op deze locatie zijn bandkeramische en andere steentijdvondsten gedaan. Een bandkeramische vindplaats op deze locatie is bijzonder vanwege de afwijkende ligging van hetgeen bekend is.[19] Vanwege de ligging in de dalvlakte kunnen resten van organisch materiaal verwacht worden, maar ook de sporen van andersoortige activiteiten dan op de vindplaatsen op de terrassen. De verwachting van dergelijke activiteiten, ook in latere periodes, wordt bevestigd door de vondst van bronzen bijlen op het terrein en de directe omgeving ervan. Indien overgegaan wordt tot bodemingrepen op dit terrein wordt geadviseerd een *IVO* uit te laten voeren. Dit zal plaatsvinden in de vorm van het graven van proefsleuven, in de randzones zal echter door middel van boringen onderzocht kunnen worden in hoeverre er vondstlagen aanwezig zijn, bijvoorbeeld in oude stroomgeulen. Het gebied is thans als monument aangemerkt.

Gebied 2 Berg aan de Maas

In dit gebied worden sporen uit twee periodes verwacht. Allereerst beslaat het de oude dorpskern van Berg aan de Maas, zodat er zeker middeleeuwse sporen van vroegere bewoningsfasen aanwezig zullen zijn. Zoals alle oude stads- en dorpskernen heeft ook deze locatie volgens de AMK de status van *archeologische waarde* gekregen (zie hoofdstuk 2.3.1) en wordt daarmee als behoudenswaardig bestempeld. Daarnaast zijn er binnen dit gebied aanwijzingen voor een bandkeramische nederzetting, en zijn enkele bijzondere vondsten bekend, o.m. een disseldepot.[20] Op twee locaties in de kern van Berg zijn bandkeramische vondsten gedaan. Aangezien het echter gaat om aan de ene kant de vondst van kuilen[21] en aan de andere kant de vondst van een depot, kunnen beide complexen niet automatisch tot één vindplaats samengevoegd worden en is het dus zeer moeilijk grenzen te trekken rondom de vindplaatsen. Een bandkeramisch disseldepot is in Nederland een unicum. Een interessante onderzoeksvraag is derhalve de relatie tussen beide vindplaatsen.
Het grootste deel van dit terrein is bebouwd. Dit betekent dat zeker onder onderkelderde gebouwen het bodemarchief verstoord zal zijn. Tussen de huizen liggen open ruimtes, in gebruik als bijvoorbeeld achtertuinen en pleintjes, waar archeologische informatie aangetroffen kan worden. Bij kleinschalige ingrepen zoals verbouwingen van huizen zullen archeologische waarnemingen toegestaan moeten worden, bij grootschaliger werkzaamheden zoals herinrichting van een straat of aanpassing van een wijk zal een *IVO* in de vorm van proefsleuven uitgevoerd moeten worden.

[18] Hendrix & Schaap 1995.
[19] Amkreutz 2004.
[20] Bakels & Hendrix 1999.
[21] Hendrix 1997.

Gebied 3 Urmond

Dit gebied beslaat de historische kern van Urmond en heeft zodoende evenals gebied 2 de status van *gebied van archeologische waarde*. Hier worden archeologische sporen uit de middeleeuwen en latere tijd verwacht. Het betreffende terrein is in tweeën gedeeld. Deelgebied 3A beslaat de stadskern binnen de wallen. Hier kunnen resten van bewoning door de eeuwen heen aangetroffen worden. Speciale aandacht verdienen de stadswallen en de mogelijke stadsgrachten omdat niet duidelijk is hoe die opgebouwd zijn geweest (dit geldt met name voor die zijden die beschikken over een natuurlijke verdediging zoals de steile oever langs de Ur op de Kattekop).[22] Het zuiden van dit terrein (onder andere het gebied 'Kattekop') is een natuurlijke kaap langs de Ur. Daar is de kans op restanten uit andere perioden erg groot. Opnieuw geldt dat een groot deel van het gebied bebouwd is maar er toch enkele open stukken over zijn. Tijdens archeologisch onderzoek [23] werd de stadswal aangetroffen. Deze bestond uit twee wallen en twee greppels over een breedte van 12-14m. De wallen dateren uit de 12^{e}-13^{e} eeuw. Daarnaast werden sporen van een ijzertijdnederzetting uit de vroege ijzertijd aangetroffen alsmede een drietal kuilen uit de LBK.[24]
Evenals voor gebied 2 wordt voor gebied 3A geadviseerd bij kleine ingrepen archeologische waarnemingen toe te staan, en bij grootschalige ingrepen een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven te laten uitvoeren.
Deelgebied 3B beslaat de oude haven van Urmond. Dit is een archeologisch gezien uiterst interessant gebied. Er kunnen immers oude schepen, havenwerken, e.d. aangetroffen worden die door de hoge grondwaterstand geconserveerd zijn. Daarnaast kunnen in het havenbekken handelsgoederen terecht gekomen zijn, door ongelukken of doordat ze alleen als ballast zijn meegenomen en op de plek waar de nieuwe lading werd ingeladen werden gedumpt.[25] In dit gebied zal bij verstorende ingrepen geadviseerd worden archeologisch onderzoek te laten uitvoeren. Dit onderzoek zal vanwege de specifieke lokale omstandigheden enkele complicerende factoren kennen: – Belangrijkste daarbij voor de uitvoering zal de grondwaterspiegel zijn waardoor normaal gezien gewerkt zal moeten worden met bronbemaling. – Daarnaast zal de conservering van aangetroffen organische materialen (mogelijk zelfs complete boten) relatief hoge kosten met zich meebrengen. Ook wanneer er geen actieve bodemingrepen in dit gebied zullen plaatsvinden, moet bij het beheer rekening gehouden worden met de kwetsbaarheid van de te verwachten archeologische waarden ter plaatse. Veranderingen in de grondwaterstand ter plekke zullen gevolgen hebben voor de archeologische waarden in het terrein ondanks dat deze van nature sterk fluctuerend is als gevolg van de wisselende waterstanden van de Maas. Verlagingen van het grondwaterpeil worden afgeraden en indien toch doorgevoerd zal archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn om verdere achteruitgang van de te verwachten organische resten tegen te gaan.

Gebied 4a Wallen van Stein - Noord, gebied 4b Wallen van Stein - Zuid & gebied 4c Wallen van Stein - West

De wallen van Stein werden reeds door Beckers & Beckers[26] onderzocht. Het betreft een landweer die vermoedelijk in de late middeleeuwen is aangelegd. Het oostelijke deel van de landweer wordt tegenwoordig door de A2 in zijn geheel afgesneden. Resten van de landweer zijn hier niet meer terug te vinden. Het zuidelijke deel is evenals het noordelijke tracé nog goed bewaard gebleven. De Hoolstraat die de westrand vormt van het maasterras wordt eveneens als onderdeel van de landweer gezien. Dit is echter nog niet vastgesteld.

[22] Vergelijk Keijsers & Jonkergouw 1998.
[23] De Hoven & Kramer 2006 en Claeys & Van de Graaf 2007.
[24] Voor een samenvatting van het onderzoek zie Hendrix 2007.
[25] Vergelijk Sarfatij 1990, 99-111.
[26] Beckers & Beckers 1940.

Gebied 5 Stein – Heidekampweg[27]

Op dit terrein zijn nederzettingssporen uit het vroeg-neolithicum en de ijzertijd aangetroffen. De conservering van deze grondsporen is goed. Aangezien het terrein grotendeels onbebouwd is, wordt geadviseerd bij grondingrepen ter plekke over te gaan tot een *IVO* in de vorm van proefsleuven om de vindplaats te begrenzen en te waarderen.[28] Tijdens de verbreding van de rijksweg A2 heeft aan weerszijden van de snelweg in eerste instantie een inventariserend proefsleuvenonderzoek plaatsgevonden waarna aansluitend een opgraving heeft plaatsgevonden.[29] Hieruit kon de omvang van de Bandkeramische nederzetting worden aangetoond die zich tot weerszijden van de snelweg uitstrekt. De resten van 14 huisstructuren werden aangetroffen en duidelijk was dat de westelijke grens van de nederzetting nog niet was bereikt. De ijzertijdnederzetting blijkt te dateren in zowel de vroege ijzertijd (op grondgebied gemeente Stein) en in een late ijzertijd component (grondgebied gemeente Sittard-Geleen). Met name de huisstructuren uit de late ijzertijd mag als zeer belangrijk voor de regio worden gekenmerkt.
De noordelijke en zuidelijke grens van de archeologische vindplaatsen is middels het proefsleuvenonderzoek en aansluitende opgraving bepaald. Dit heeft ertoe geleid dat met name de noordelijke grens van het gebied met archeologische waarde meer naar het zuiden toe is komen te liggen (figuur 4.3).

Gebied 6 Stein – Houtereind

In verband met de aanleg van het havenbekken zijn op deze locatie twee Romeinse villa's (of een villa en een *praetorium*) onderzocht.[30] Op relatief korte afstand daarvan zijn bewoningssporen uit het vroeg-neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd aangetroffen evenals een Romeins grafveld waarin zich enkele rijke graven met sarcofagen bevonden.[31] Op het nederzettingsterrein en het grafveld zijn slechts enkele waarnemingen gedaan. Daarmee is gebied 6 een unieke plek om meer inzicht te krijgen in het Romeins landschapsgebruik: relatie tussen de verschillende vormen van nederzettingen (de 'Romeinse' villa's versus de 'inheemse' woon-stalhuizen) en relatie tussen nederzettingen en grafveld(en).
De vondsten hebben een zodanig uniek karakter zodat bij ingrepen in het nog voor een groot deel onbebouwde gebied geadviseerd wordt over te gaan tot archeologisch onderzoek van deze locatie, in eerste instantie een *IVO* in de vorm van proefsleuven om de vindplaats te begrenzen. Met een *opgraving* moet serieus rekening worden gehouden.

Gebied 7 Stein – Mauritsweg / Sanderboutlaan

Op deze locatie zijn bij de aanleg van woningen en wegen reeds grote aantallen urnen uit de late bronstijd en de vroege ijzertijd geborgen.[32] Hoewel dit gebied reeds voor een groot deel bebouwd is, liggen er nog grote niet bebouwde arealen binnen deze locatie. Deze terreinen kunnen waardevolle informatie verbergen omtrent de opbouw en grootte van het grafveld, en ook over de relatie met de ter plekke aangetroffen afvalkuilen die erop zouden kunnen wijzen dat er ook een nederzetting heeft gelegen of dat het urnenveld later bewoond is geraakt. In navolging van onder andere terrein 2 wordt daarom geadviseerd bij kleine ingrepen archeologische waarnemingen toe te staan, en bij grote ingrepen over te gaan tot een *IVO* in de vorm van proefsleuven, dat de waardering van het terrein mogelijk maakt.

[27] Hendrix 1998.
[28] Van Waveren 2002.
[29] Van Wijk et al. 2012.
[30] Bogaers 1986.
[31] Beckers & Beckers 1940, 280-281; Bogaers 1958-9.
[32] Schuyf & Verwers 1976

Gebied 8 Stein – Keerend

Op dit terrein zijn sporen uit het grootste deel van de Nederlandse oudheid aangetroffen. Zo zijn hier een bandkeramische nederzetting, het befaamde ganggraf van Stein [33] – naamgever van de neolithische Stein-groep en wettelijk beschermd monument – een urnenveld uit de late bronstijd/vroege ijzertijd, resten van nederzettingen uit de late bronstijd en de ijzertijd en een Romeins en Merovingisch grafveld bekend. Vanwege de aanwezigheid van het Merovingische grafveld en de nabijheid van het tot monument verklaarde kasteel van Stein kan hier ook één van de oude kernen van Stein gezocht worden. Opnieuw geldt voor dit terrein dat grote delen al bebouwd zijn, maar er eveneens grote nog onbebouwde ruimtes (tuinen) bestaan. Bij kleinschalige bodemingrepen in de reeds bebouwde delen van het terrein wordt het toestaan van archeologische waarnemingen geadviseerd. Bij alle andere ingrepen wordt geadviseerd een *IVO* in de vorm van proefsleuven te laten uitvoeren. Enkele delen van het areaal zijn reeds (uitgebreid) opgegraven.[34] Hoewel soms blijkt dat er daar toch nog interessante vondsten gedaan kunnen worden, daar vroeger de sporen zelden compleet uitgegraven werden[35], wordt voor de delen binnen de oude opgravingsputten geadviseerd geen nader onderzoek uit te voeren maar dient het wel mogelijk te zien voor amateurarcheologen om waarnemingen te doen.
De bandkeramische nederzetting aan de Keerenderkerkweg kan dankzij een goede basis aan vondst- en opgravingsgegevens redelijk goed begrensd worden. Het is echter onduidelijk in hoeverre de bepaalde clusters eigen kleinere nederzettingen vormen of toch bij de grote nederzetting horen. Deze locatie is derhalve uitermate interessant om vragen over het bandkeramische nederzettingssysteem op te lossen: bestaan er bijvoorbeeld geïsoleerde erven (waarvan huis 50 door sommige auteurs als een voorbeeld gezien wordt) of is de nederzetting gewoon veel groter dan gedacht? Op het centrale deel van het gebied bevindt zich uiteraard ook het ganggraf van de Stein-groep maar er zijn geen directe aanwijzingen voor verdere archeologica uit deze cultuurgroep om het graf.
In het noorden van de opgravingslocatie Keerenderkerkweg is een urnenveld aangetroffen, waarvan enkele delen zijn opgegraven. Hieromheen zijn verschillende sporen van ijzertijdnederzettingen ontdekt, met name ten noorden van het urnenveld. Deze locatie is dus eveneens zeer geschikt om onderzoek te verrichten naar landschapsgebruik in de vroege ijzertijd. Rond de Den Hoekstraat zijn verschillende grafvondsten uit de urnenveldenperiode en de Romeinse tijd gedaan die wijzen op de aanwezigheid van één of meerdere grafvelden. Enkele aan de Lineaire Bandkeramiek toe te wijzen kuilen duiden op een mogelijk nederzettingsterrein op deze locatie.
Aan de zuidelijke rand van het gebied bevindt zich een Merovingisch rijengrafveld dat ten dele door dokter Beckers is onderzocht.[36] Daarbij zijn ook voor de regio unieke aanwijzingen voor een nederzetting uit de late bronstijd ontdekt.

Gebied 9 Stein – Scharberg[37]

Dit gebied valt op door de kaapligging tussen het droogdal van de Ur en de Maas. Er zijn hier vondsten uit de ijzertijd en Romeinse tijd gedaan. De kans is groot dat de Romeinse nederzetting die ten zuiden van de snelweg tot archeologisch monument is verklaard[38], hier doorloopt. Aangezien dit gebied nog nauwelijks bebouwd is, wordt in geval van bodemingrepen geadviseerd over te gaan tot een *IVO* in de vorm van proefsleuven, om het terrein definitief te waarderen. Aan de noordwest van het gebied is het Kasteel Stein gelegen. Dit kasteel met voorburcht is thans een archeologisch monument.

---

[33] Modderman 1964.
[34] Modderman 1970.
[35] Vergelijk Van Wijk 2002.
[36] Beckers & Beckers 1940.
[37] Beckers & Beckers 1940, 150 + 209-224.
[38] Sier & Bulten 2001.

Gebied 10 Elsloo - Sanderboutlaan

Op dit terrein is de aanwezigheid van meerdere grote vindplaatsen aangetoond: vuursteenvindplaatsen vanaf het paleolithicum, bandkeramische nederzettingen, nederzettingen uit de late bronstijd en de ijzertijd en Romeinse vindplaatsen, mogelijk zelfs villa's. Om die reden is een deel van dit terrein reeds tot archeologisch monument verklaard. Buiten het monument bevinden zich echter ook nog belangrijke archeologische waarden, die door de activiteiten van de Heemkundevereniging Maasstreek zijn aangetoond.[39] Daarbij geldt dat een groot deel van het nederzettingsterrein door leden van de heemkundevereniging Stein en Elsloo de afgelopen jaren is opgegraven maar slechts ten dele gepubliceerd. [40] Toekomstige bodemingrepen dienen voorafgegaan te worden door archeologisch vooronderzoek waarbij tevens bepaald wordt tot waar de opgravingen hebben plaatsgevonden.
Het noordelijke deel van dit gebied wordt gevormd door de zuidelijke begrenzing van de wallen van Stein die eveneens tot monument zijn benoemd. Bij bodemverstorende activiteiten hoeven de reeds opgegraven putten niet verder onderzocht te worden. Voor de gebieden buiten de grenzen van de opgravingsputten geldt echter opnieuw dat in geval van bodemingrepen een *IVO* in de vorm van proefsleuven geadviseerd wordt.

Gebied 11 Elsloo – Koolweg

Op dit terrein zijn nederzettingssporen uit het vroege neolithicum en de ijzertijd aangetroffen, daarnaast is hier een deel van het enige eenduidige bandkeramische grafveld van Nederland onderzocht. Grote delen van het terrein zijn in het (recente) verleden reeds opgegraven.[41] Aansluitend op de oude opgravingsputten liggen echter terreinen die bijzonder interessante informatie verbergen, bijvoorbeeld over de begrenzing van het bandkeramische grafveld. Er wordt dan ook geadviseerd voorzichtig om te gaan met de nog aanwezige archeologische waarden in dit gebied. In de praktijk betekent dit gezien de aard van de bebouwing dat er bij kleine bodemingrepen geadviseerd wordt *Archeologische Begeleiding* te laten plaatsvinden, bij grootschalige bodemingrepen zal overgegaan moeten worden tot het laten uitvoeren van een *IVO* in de vorm van proefsleuven. Daarbij vormt een uitzondering het tuinencomplex tussen Burgemeester De Wittstraat en de zuidelijke grens van de opgravingsputten van het bandkeramisch grafveld, waar direct moet worden overgegaan tot een *Opgraving*. De oude opgravingsputten kunnen hiervan uitgezonderd Het gebied omvat grotendeels de bandkeramische nederzetting met het uiterst zeldzame bandkeramische grafveld aan de Koolweg te Elsloo. Het grafveld is een unieke vondst binnen de Nederlandse archeologie (alleen te Maastricht-Lanakerveld[42] en in Geleen – Haesselderveld[43] zijn er nog aanwijzingen bandkeramische graven).
Binnen de bandkeramische opgraving zijn op een drietal plaatsen sporen uit de ijzertijd aangetroffen. Met name de zuidwestelijke locatie waar een tweetal gebouwen kon worden geïdentificeerd tegen de grenzen van het opgegraven terrein, lijkt nog belangrijke waarden te kunnen bezitten.

Gebied 12 Kasteel Elsloo in de Maas

Het oorspronkelijke kasteel Elsloo raakte, doordat de Maas zich in de loop van de tijd steeds meer naar het oosten had verplaatst, overspoeld. Bij lage waterstanden van de Maas zijn de fundamenten van het oude kasteel nog steeds zichtbaar. Diverse onderzoeken hebben de waarde van de kasteelresten aangetoond.[44]

Gebied 13 Elsloo – Dorpskern

Op dit terrein zijn evenals bij de kern van Berg aan de Maas (gebied 2) zowel resten uit de middeleeuwen en later die verband houden met de oude dorpskern (waardoor het terrein de status van terrein van

[39] Oude Rengerink & Scholte Lubberdink 1992, Klarenaar & Paulussen 1989, Hendrix 1992.
[40] Hendrix 1991.
[41] Modderman 1970, Van Wijk 2002, Porreij 2009.
[42] Meurkens & Van Wijk 2009.
[43] Vromen 1982.
[44] Hendrix 1996, Stassen 2002, Viersen 2004 en Soeters & Stassen 2002.

archeologische waarde heeft gekregen), als resten uit het vroeg-neolithicum te verwachten. Aangezien slechts incidenteel bandkeramische kuilen gemeld zijn, is de begrenzing en aard van deze vindplaats moeilijk te bepalen. In dezelfde zone waar de bandkeramische nederzetting 13-1 is gedefinieerd is ook een in de Romeinse tijd te dateren kuil gevonden. Helaas kunnen op basis van die ene stip natuurlijk moeilijk uitspraken gedaan worden over de verspreiding van deze vindplaats. Daarnaast heeft proefsleuvenonderzoek aangetoond dat in het noordelijk deel van het gebied, geheel onverwachts, een graf of grafveld uit de late bronstijd/vroege ijzertijd is gelegen.[45] Er werden geen bandkeramische nederzettingssporen aangetroffen. De oude dorpskern van Elsloo is geheel in het westen van het gebied gelegen. Het terrein ligt in de bebouwde kom zodat er zowel onderkelderde huizen als nog onbebouwde gebieden voorkomen. Er wordt daarom in navolging van terrein 2 geadviseerd bij kleine bodemingrepen archeologische waarnemingen mogelijk te maken en bij grootschalige bodemingrepen een *IVO* in de vorm van proefsleuven te laten uitvoeren.

Gebied 14 Elsloo - Kerkhof

Bij de aanleg van de voetbalvelden ten zuiden van het spoor zijn door pater Munsters diverse bandkeramische vondsten gemeld. Ook ten noorden van het spoor is bij het delven van een graf een bandkeramische dissel gevonden. De vondsten wijzen op een bandkeramisch nederzettingsterrein hoewel het niet duidelijk is of het hier een nieuw deel van een nederzettingscomplex betreft die aansluit bij de grote nederzetting aan de Koolweg die 300m ten noordoosten is gelegen.

Gebied 15 Catsop - Schans

Binnen dit terrein bevinden zich een 15e eeuwse schans (een rijksmonument) en enkele vuursteenvindplaatsen. Er wordt geadviseerd ingrepen tegen te gaan die een verdere aantasting van de schans zouden betekenen. Daarnaast wordt geadviseerd bij geplande bodemingrepen over te gaan tot een *IVO* in de vorm van proefsleuven.

Gebied 16 Catsop - Armsterveld

Dit terrein heeft haar hoge waardering te danken aan de kaapligging. Die hoge status wordt bevestigd door de grote hoeveelheid vondsten die hier gedaan zijn, variërend van vuursteenvindplaatsen uit vrijwel alle fasen van de steentijd, tot bandkeramische nederzettingssporen, een ijzertijdnederzetting met enkele zeer belangwekkende vondsten, een Romeins grafveld en de mogelijke resten van een middeleeuwse nederzetting (een zogenoemde Wüstung).[46] In het noordelijk deel van het gebied is het laatmiddeleeuwse middeleeuwse gehucht Terhaegen gelegen dat thans als archeologisch monument is aangeduid. Indien hier bodemingrepen zullen plaatsvinden, wordt geadviseerd een *IVO* in de vorm van proefsleuven te laten plaatsvinden.

Gebied 17 Elsloo – Steinderweg

Bij de aanleg van een rotonde op de hoek van de Steinderweg en Sanderboutlaan werd een Romeinse waterput gevonden in een droogdal.[47] De put bevatte vele vondsten waaronder Romeins aardewerk, glas en metalen voorwerpen (ijzer/brons). Het terrein maakt mogelijk deel uit van een Romeins villacomplex hoewel een verband met het meer naar het zuiden gelegen villaterrein bij de oude Steenfabriek van Beek ook niet uitgesloten kan worden. Het gebied sluit aan bij gebied 6 van archeologische waarde van de gemeente Beek. Het is mogelijk dat de melding van Romeinse villaresten bij station Beek feitelijk aan de Elsloose kant zijn gedaan.[48]
Tijdens een booronderzoek in het gebied in 2002 werden geen resten aangeboord maar dat mag eerder gezien worden als een verkeerde keuze in onderzoeksmethode dan dat er daadwerkelijk geen resten waren

[45] Van Wijk 2008.
[46] Van Hoof 2000 + 2001. Voor de Wüstungen: vergelijk Stoepker 1992.
[47] Hendrix 2000.
[48] Holwerda 1924, 11; Holwerda 1925, 210.

(die al in 2000 waren aangetroffen). Indien hier bodemingrepen zullen plaatsvinden, wordt geadviseerd een *IVO* in de vorm van proefsleuven te laten plaatsvinden.

Gebied 18 Stein – Bramert Noord

Bij het proefsleuvenonderzoek in plangebied Bramert-Noord aan de Louisegroeveweg te Urmond is vastgesteld dat er resten van een nederzetting uit de Midden-IJzertijd aanwezig zijn.[49] Er is vermoedelijk sprake van een gebouwplattegrond in het noordwesten van het onderzoeksgebied, terwijl in het midden en westen van het plangebied ook structuren als gebouwplattegronden te verwachten zijn. In het zuidwesten is een waterkuil aanwezig. Vermoedelijk perifere sporen zijn aangetroffen in het zuiden en oosten van het onderzoeksgebied. De vindplaats strekt zich in alle richting buiten het plangebied uit. Indien hier bodemingrepen zullen plaatsvinden, wordt geadviseerd een *IVO* in de vorm van proefsleuven te laten plaatsvinden aansluitend aan het reeds onderzochte plangebied.

[49] Van de Graaf 2015.

Bijlage 3. Begrippenlijst archeologie in de RO gemeente Stein

Amateurarcheologen: Amateurarcheologen hebben geen juridische status in het systeem van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Zij mogen daarom geen – althans niet zelfstandig - onderzoek verrichten waarvoor een opgravingsvergunning nodig is (boren, opgraven, begeleiden). Toch worden de activiteiten van amateurs door de 'officiële' archeologie van groot belang geacht en zoveel mogelijk gestimuleerd. In uitzonderingsgevallen kan de RCE aan 'ervaren amateurs' toestemming geven om onder de opgravingsvergunning van de RCE zelfstandig kleine opgravingen te verrichten. Dit kan gebeuren bij noodgevallen en op vrijgegeven terreinen (na een negatief selectiebesluit). Hiervoor is toestemming van de eigenaar en/of gebruiker van de grond vereist.
Ook is het toegestaan dat amateurs zonder op te graven waarnemingen doen bij niet-archeologisch graafwerk op voorwaarde dat zij eventuele vondsten melden bij de RCE. Dit mag echter uitsluitend wanneer op dit project geen onderzoeksverplichting op rust. Amateurs mogen nooit worden ingezet als goedkoop alternatief voor een professionele firma.
Van belang wordt ook geacht dat amateurs buiten projecten waarvoor een onderzoeksverplichting geldt, oppervlaktekarteringen uitvoeren, in het bijzonder op akkers in hun omgeving. Hiervoor is toestemming van de eigenaar en/of gebruiker van de grond vereist. Vondsten dienen te worden gemeld bij de RCE, hetgeen online mogelijk is.
Deelname van amateurs aan professioneel onderzoek is alleen additioneel mogelijk zodat geen concurrentievervalsing optreedt. Wegens veiligheids- en verzekeringsaspecten kan dit alleen met toestemming van de onderzoeksleiding.

Archeologische begeleiding: Een Archeologische Begeleiding (AB) vindt plaats tijdens de uitvoering van de bodemingrepen door de initiatiefnemer en heeft als doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen. Een archeologische begeleiding (AB) mag volgens de KNA alleen worden uitgevoerd:

- wanneer als gevolg van fysieke belemmeringen het niet mogelijk is om adequaat vooronderzoek te doen;
- wanneer op grond van de beschikbare archeologische informatie wordt geconcludeerd dat preventief en/of intensief opgraven niet (meer) nodig is, maar men toch graag het zekere voor het onzekere wil nemen of met extensief, maar adequaat onderzoek tijdens het bouwproject adequate informatie kan verzamelen;
- wanneer sprake is van bijzondere onderzoeksvragen bij uitvoeringstrajecten.

In een standaardsituatie moet voor een inventariserend veldonderzoek of voor een opgraving worden gekozen.
In de archeologische praktijk onderscheidt men drie vormen van archeologische begeleiding.
1. Reactief. Directievoerders, opzichters, grondwerkers, kraanmachinisten e.d. worden van te voren geïnstrueerd om alert te zijn op bepaalde verschijnselen. Indien die worden aangetroffen, wordt een archeoloog gewaarschuwd die de vondst of het spoor per omgaande documenteert. Bouwwerkzaamheden e.d. worden niet of beperkt vertraagd.
2. Actief. Bij de uitvoering van de werkzaamheden is (semi-)permanent een archeoloog aanwezig om vondsten of sporen te documenteren. Bouwwerkzaamheden e.d. worden niet of beperkt vertraagd.
3. Pro-actief. Graafwerk (bijvoorbeeld het aanleggen van een bouwput) wordt uitgevoerd onder archeologisch toezicht totdat een bepaald niveau of een bepaalde locatie bereikt is. Dan worden de bouw-, sloop- of graafwerkzaamheden gedurende een van te voren afgesproken periode op die locatie opgeschort, zodat een archeologisch onderzoek uitgevoerd kan worden. Na voltooiing daarvan wordt het terrein archeologisch vrijgegeven en kan het project worden voortgezet. Het archeologisch onderzoek kan eerst als proefsleuvenonderzoek worden uitgevoerd en zonodig vlakdekkend (als opgraving) worden voortgezet.

Archeologische beleids- of beleidsadvieskaart: Kaart**,** afgeleid van een monumentenkaart, verwachtings- of trefkanskaart en vindplaatsenkaart, die de ruimtelijke grondslag geeft voor een AMZ-beleid. De archeologische beleids- of beleidsadvieskaart geeft aan welke gebieden in een bestemmingsplan de (dubbel)bestemming archeologie (zouden) moeten krijgen. Deze gebieden zijn onderscheiden in zones of terreinen, waar een op onderdelen verschillend beleid kan worden gehanteerd.

AMK: Archeologische Monumentenkaart. Deze geeft een overzicht van archeologische monumenten in een bepaalde regio. In 1995 is voor de Provincie Limburg een AMK gemaakt, die regelmatig wordt aangevuld met de resultaten van nieuw onderzoek, waarbij nieuwe terreinen worden toegevoegd of bestaande terreinen worden hergewaardeerd.
Het juridisch begrip 'archeologisch monument' (zie onder) is op de AMK in vier categorieën gesplitst.
1. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde, wettelijk beschermd krachtens de Monumentenwet.
2. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde, niet wettelijk beschermd.
3. Terreinen van hoge archeologische waarde, niet wettelijk beschermd.
4. Terreinen van archeologische waarde, niet wettelijk beschermd.

AMZ: Archeologische Monumentenzorg. Een stelsel van voorschriften, maatregelen en procedures gericht op het behoud van archeologische kennisbronnen, hetzij in de bodem (behoud in situ), hetzij door een opgraving (behoud ex situ).

Archeologisch monument: Volgens art. 1, lid b2 MW 1988 is een archeologisch monument een terrein, welke van algemeen belang is wegens de aanwezigheid van vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken, die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. Om het belang van monumenten te nuanceren is op de AMK het onderscheid gemaakt tussen terreinen van zeer hoge waarde, hoge waarde en waarde. Binnen de categorie terreinen van zeer hoge waarde zijn sommige terreinen aangewezen als beschermd monument.

Archeologische waarneming: Een aangetroffen of gesignaleerd archeologisch fenomeen. Dit kan de vondst van een bepaald (gebruiks)voorwerp zijn of de waarneming van de aanwezigheid van in de bodem aanwezige sporen die wijzen op menselijke activiteit in het verleden. Waarnemingen worden gedaan tijdens gerichte archeologische onderzoeken (van akkerbezoeken tot en met opgravingen), maar kunnen ook toevallig zijn. Waarnemingen moeten worden gemeld aan de RCE.

Archis: Archeologisch Informatiesysteem, de door de RCE beheerde geautomatiseerde databank voor Nederland, waarin allerlei gegevens over archeologische vindplaatsen en terreinen in Nederland zijn opgeslagen, daterend van de prehistorie tot en met de nieuwe tijd.

Behoudenswaardig: In de KNA gehanteerde term om aan te geven dat een terrein zo waardevol is dat behoud in situ, of anders een opgraving, noodzakelijk is om de daarin aanwezige archeologische gegevens te behouden. Indien de uitspraak 'behoudenswaardig / niet behoudenswaardig' op voldoende waarderend onderzoek berust, is deze kwalificatie het sleutelbegrip bij het selectiebesluit.

Beschermd monument: Volgens art. 1, lid d MW 1988 is een beschermd monument: een onroerend monument welke in ingeschreven in de volgens de Monumentenwet ingestelde registers. In de Monumentenwet gelden voor archeologische monumenten (terreinen) en gebouwen dezelfde beschermende voorwaarden.

Borend onderzoek: Methode bij inventariserend veldonderzoek, gebaseerd op het verrichten van grondboringen, waarbij vooral wordt gelet op het voorkomen van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool en fosfaatconcentraties.

Bureauonderzoek: Het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen een omschreven gebied, resulterend in een gespecificeerde verwachting.

CAA: Centraal Archeologisch Archief, bevindt zich bij de RCE. Papieren archief waarin gegevens over archeologische waarnemingen en onderzoeken zijn verzameld.

CMA: Centraal Monumenten-Archief, bevindt zich bij de RCE. Papieren archief waarin gegevens over archeologisch waardevolle terreinen zijn verzameld.

Complextype: Interpretatie van een specifieke vondst en/of grondspoor of een groep daarvan, geeft aan in welke systeemcontext (complex) een vondst of grondspoor heft gefunctioneerd.

Definitief onderzoek (DO): Niet KNA-conforme term, zie Opgraving

IKAW: Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden is een door de RCE geproduceerde kaart op landelijk niveau met de verwachte relatieve of absolute dichtheid van (bepaalde) archeologische verschijnselen in de bodem. Onderscheiden worden als trefkanszones: hoge trefkans, matige trefkans, lage trefkans, zeer lage trefkans.

Inventariserend onderzoek: Het archeologisch vooronderzoek of inventariserend onderzoek bestaat uit vier stappen – Bureauonderzoek en Verkennend-, Karterend- en Waarderend-Inventariserend Veldonderzoek – met als uiteindelijk doel vast te stellen of in een plangebied archeologische resten aanwezig zijn en, zo ja, of deze resten zo waardevol zijn dat zij behouden dienen te worden (behoudenswaardig).

Gemeentelijk archeologisch adviseur: Archeologisch deskundige, extern in te huren, met de status van senior-archeoloog (volgens KNA). Inhoudelijke expertise kan worden verkregen door het in dienst nemen van een gemeentearcheoloog of - samen met omliggende gemeenten - een regioarcheoloog.

Gemeentelijk medewerker archeologie: Medewerker die de vergunning- en ontheffingsaanvraag beoordeelt op onderzoeksverplichting en het archeologisch onderzoekstraject begeleidt.

Gedeselecteerd gebied: gebied waar in het verleden al (afdoende) archeologisch (voor)onderzoek heeft plaatsgevonden en/of waarvan besloten is dat er geen (verder) onderzoek nodig is.

Geofysisch onderzoek: Onderzoek gebaseerd op geofysische meettechnieken. Hiermee kunnen structuren in de bodem opgespoord en gevisualiseerd worden.

Grensgeval: In sommige gevallen waarin plangebieden (net) boven de ontheffingsgrens liggen, kan bij bepaalde typen ingrepen (beperkte omvang) toch een ontheffing worden verleend. Daar staat tegenover dat bij bepaalde plangebieden die net onder de ontheffingsgrens liggen (in principe onderzoeksvrij) toch een onderzoeksverplichting dient te worden opgelegd, vanwege de grote kans op toevalsvondsten. Deze "grensgevallen" dienen van geval tot geval middels een *quickscan* een senior-archeoloog beoordeeld te worden, waarbij vooral de specifieke archeologische verwachting van belang is. Als maat kan een marge van 10% van het totaal te verstoren plangebied genomen worden.

Karterend onderzoek: Tijdens de kartering wordt het terrein systematisch onderzocht op de aanwezigheid van vondsten en/of sporen. Een kartering kan bestaan uit booronderzoek, aangevuld met een oppervlaktekartering. De boordichtheid wordt bepaald door de specifieke onderzoeksvraag; in veel gevallen wordt in Limburg uitgegaan van een regelmatig boorgrid van 13*15 m met een Edelmanboor met een diameter van 12 cm. Voor specifieke onderzoeksvragen zijn andere boordichtheden en -strategieën noodzakelijk. In de KNA 4.0 zijn voor het eerst richtlijnen opgenomen over de te hanteren boordichtheden onder verschillende omstandigheden. Een andere veel gehanteerde onderzoeksmethode is karterend onderzoek door middel van proefsleuven (of proefputten). Deze methode is geschikt voor het opsporen van vindplaatsen die zich met name kenmerken door de aanwezigheid van grondsporen (bijv. grafvelden en vondstarme nederzettingen).

KNA: De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) bevat alle eisen waaraan archeologisch onderzoek en het beheer van archeologisch vondst- en documentatiemateriaal minimaal moet voldoen. De KNA is het handboek dat de inhoudelijke en ambachtelijke eisen van archeologische werkzaamheden in het proces van Archeologische Monumentenzorg beschrijft en dat eisen stelt aan de uitvoerders binnen dat proces.
In de KNA is omschreven welke handelingen tenminste moeten worden uitgevoerd en welke producten tenminste moeten worden geleverd om van basiskwaliteit te kunnen spreken. Bedrijven met een opgravingsvergunning van de Minister van OCW zijn verplicht volgens de KNA te werken (AMvB Besluit toelating archeologische opgravingsmarkt).

Meldingsplicht: Sinds het aannemen van de eerste Monumentenwet in 1961 bestaat er in Nederland een meldingsplicht (Monumentenwet 1988 art. 53): "Degene die anders dan bij het doen van opgravingen een zaak vindt waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een monument is, meldt die zaak zo spoedig mogelijk bij Onze minister."

Monument: Zaak, ouder dan 50 jaar, welke van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, wetenschappelijke betekenis of cultuurhistorische waarde. Onroerende monumenten (gebouwen, terreinen) kunnen wettelijk beschermd worden.

Onderzoeksverplichting: Wanneer een initiatiefnemer van een bodemingreep een sloop-, bouw- of aanlegvergunning aanvraagt of om een projectbesluit vraagt, dient te worden vastgesteld of het plan strijdig is met de bestemming die op het betreffende terrein rust. Indien sprake is van een (dubbel)bestemming archeologie dient beoordeeld te worden of een archeologisch onderzoek verplicht is (omdat het initiatief bedreigend is voor het archeologische bodemarchief) of dat hiervoor ontheffing verleend kan worden. Indien er sprake is van een onderzoeksplicht geldt deze in eerste instantie voor het vooronderzoek (inventariserend veldonderzoek). Dat leidt tot een rapport waaruit de waarde blijkt van het terrein waarvoor de vergunning wordt aangevraagd. Indien dit terrein van archeologisch belang is, kan een verdere verplichting worden opgelegd, namelijk het laten uitvoeren van een opgraving of begeleiding of het treffen van maatregelen om de archeologische waarde in de bodem te behouden.

Oppervlaktekartering: Karteringsmethode waarbij aan de hand van vondsten aan het oppervlak vindplaatsen worden gelokaliseerd. Hiertoe worden met name akkerbouwpercelen (in verband met de vondstzichtbaarheid) in raaien met een regelmatige tussenafstand belopen, waarbij het oppervlak op vondsten wordt geïnspecteerd.

Opgraving: Een opgraving of Definitief Onderzoek (DO) is een preventieve vorm van onderzoek. Dat wil zeggen dat het veldwerk van het onderzoek aangevangen en afgesloten wordt voor aanvang van de ingreep waarvoor het onderzoek nodig is. Een opgraving heeft als doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

Opgravingsbevoegdheid: Archeologisch bodemonderzoek (boren, proefsleuven, opgraven, begeleiding) mag alleen uitgevoerd worden door partijen die beschikken over een opgravingsbevoegdheid verstrekt door de Minister van OCW.

Plan van aanpak: Het Plan van Aanpak (PvA) is een concrete planning van het veldwerk en een beschrijving van de wijze waarop het onderzoek wordt uitgevoerd. Voor een booronderzoek of oppervlaktekartering (IVO-Overig) volstaat een PvA en hoeft geen PvE opgesteld te worden.

Preventief onderzoek. Al het onderzoek (inventariserend onderzoek en opgravingen) dat voorafgaande aan de ingreep wordt uitgevoerd.

Proefsleuven / proefputten: Methode bij Inventariserend veldonderzoek. Voor de juiste toepassing bij verkennend of karterend proefsleuvenonderzoek bestaat er sinds kort de leidraad proefsleuvenonderzoek. Voor waarderend proefsleuvenonderzoek op de loss is het van belang om, indien mogelijk, een minimale sleufbreedte van 4m aan te houden. Sleuven dienen bij voorkeur dwars op de bestaande hoogtelijnen te worden aangelegd.

Programma van Eisen (PvE): Het PvE is een door een bevoegde overhead opgesteld of bekrachtigd document dat de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats geeft en de daaruit af te leiden eisen formuleert met betrekking tot het uit te voeren werk.

Provinciaal depot van bodemvondsten: Een voorziening, beheerd door de provincie die geschikt is voor de geconditioneerde bewaring van archeologische vondsten, monsters en documentatie. Een depot is idealiter in vier zones verdeeld: een bufferopslag voor nieuwe aanleveringen, een algemene bewaarruimte met minimale conditionering, een ruimte met relatief vochtige bewaarcondities en een ruimte met relatief droge bewaarcondities. Het provinciale depot van Limburg is gevestigd in Maastricht.

Quick scan: Snelle toets door een seniorarcheoloog om te adviseren of een vrijstelling verleend kan worden van de verplichting om de waarde van een terrein middels inventariserend onderzoek te laten bepalen.

RCE: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort, uitvoerende dienst van de Minister van OCW. In de RCE is de voormalige ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek) samengegaan met de voormalige RDMZ (Rijksdienst voor de Monumentenzorg). De ROB was sinds zijn oprichting in 1947 de centrale instantie in Nederland op het gebied van archeologisch onderzoek en documentatie, waarbij in 1961 bij de invoering van de eerste Monumentenwet, ook de taak kwam om terreinen aan te wijzen als beschermd archeologisch monument. Daardoor werd de ROB naast kenniscentrum en onderzoeksinstelling ook de administratieve beheerder van het bodemarchief. Sinds 1967 opereerde vanuit de ROB in elke provincie (behalve drie noordelijke provincies) een rijksambtenaar als provinciaal archeoloog, die zorg droeg voor onderzoek, monumentenzorg en documentatie op provinciaal niveau. Landelijk voerde de ROB grote onderzoeksprojecten uit en verzorgde de ROB-publicaties. Sinds 1961 moesten onderzoeken en vondsten bij de ROB worden gemeld. Deze werden geregistreerd in het CAA (Centraal Archeologisch Archief), waarin ook de ROB-onderzoeksdocumentatie ondergebracht was. In 1992 werd het informatiesysteem Archis de digitale 'schil' van het CAA en het CMA (Centraal Monumenten Archief). Archis is voor geautoriseerde personen on-line raadpleegbaar en is nog steeds het verplichte loket om onderzoeken en vondsten te melden. Sinds de privatisering en decentralisatie van de AMZ zijn kerntaken van de archeologische tak van de RCE: onderzoeks- en vondstregistratie in Archis, uitvoering Monumentenwet (aanwijzingen en vergunningen), verlening opgravingsvergunningen aan bedrijven en gemeenten, fungeren als kenniscentrum.

Selectieadvies: In de rapportage van een vooronderzoek moet, nadat de vindplaats gewaardeerd is, een selectieadvies worden opgenomen. In het selectieadvies worden door de archeologisch uitvoerder voorstellen gedaan voor het vervolgtraject. Hierbij dient deze zich strikt op inhoudelijk archeologische argumenten te baseren.

Selectiebesluit: Een selectiebesluit is het besluit van Burgemeester en Wethouders op grond van art. 39/41 MW 1988, waarin bepaald wordt of de waarde van een terrein voldoende is vastgesteld, en of maatregelen ter bescherming van het archeologisch erfgoed nodig zijn. Deze maatregelen kunnen zijn: een opgraving, archeologische begeleiding, technische behoudsmaatregelen. Een selectiebesluit kan in elke fase van het AMZ-proces genomen worden (na bureauonderzoek, verkennend onderzoek, karterend onderzoek en waarderend onderzoek). Het dient in ieder geval genomen te worden na waarderend onderzoek. In het selectiebesluit wordt niet alleen rekening gehouden met de waarde van het terrein, maar ook met het risico dat de ingreep vormt en met eventuele andere belangen. Bij het selectiebesluit wordt afgewogen of onderzoek of behoud in situ in een kennisbehoefte kan voorzien.

Senior-archeoloog: Archeoloog die voldoet aan de eisen volgens de KNA 4.0: Afgeronde universitaire opleiding archeologie (master), Kennis van de relevante onderdelen uit de BRL en de KNA-protocollen. Indien de universitaire opleiding niet is afgerond in de archeologie van Noord West-Europa dient de minimale aantoonbare ervaringseis uitsluitend betrekking te hebben op werk in de Nederlandse archeologie, 6 jaar werkervaring met gravend onderzoek in Noordwest-Europa, waarvan 3 jaar als archeoloog in een leidinggevende functie. 6 relevante publicaties en Lid van beroepsvereniging met ethische code

Site: een archeologisch gedefinieerde eenheid van tijd, ruimte, complextype, bijvoorbeeld een Romeins grafveld of een jachtkamp uit het mesolithicum. Binnen een vindplaats kunnen zich meerdere sites bevinden

Toevalsvondst: Tijdens bouw- en andere werkzaamheden kan het voorkomen dat men stuit op een monument. Wanneer er geen sprake is van een officiële opgraving, spreken we over een toevalsvondst. Het begrip monument wordt hier gebruikt volgens de definitie van art. 1, onder b, sub 1 Monumentenwet 1988. Dit betreft alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde.

Verkennend onderzoek: De verkennende fase heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze in het verleden. Een eenvoudige terreininspectie, maar ook geoarcheologisch booronderzoek behoren tot de middelen. Het doel is kansarme zones uit te sluiten en kansrijke zones te selecteren voor de volgende fasen.

Verstoring: Aantasting van een gebied met archeologische waarden. Dit verschijnsel kan zich voordoen: door erosie, afgraving of egalisatie, door (diepe) bewerking van de bovengrond, door zetting als gevolg van ophoging, door verdroging en verzuring.

Verwachtingskaart: Ook trefkanskaart genoemd. Kaart waarop aangegeven staat waar archeologische vindplaatsen aangetroffen (zouden) kunnen worden. De verwachting of trefkans kan uiteenlopen van geen of zeer laag tot zeer hoog. Verwachtingskaarten worden vaak gecombineerd met monumentenkaarten en soms ook met kaarten waar vindplaatsen of waarnemingen opstaan.

Vindplaats: een locatie waar archeologische vondsten zijn gedaan.
Vooronderzoek: zie inventariserend onderzoek

Waarderend onderzoek: De waarderende fase van het inventariserend veldonderzoek dient om meer duidelijkheid te verkrijgen over de aard, omvang, datering, gaafheid, conservering en inhoudelijke kwaliteit van de archeologische resten ten behoeve van de waardebepaling. Hierbij dient ook (indien van toepassing) de onderzoeksagenda van de gemeente, de Provinciale OnderzoeksAgenda (POA) en de Nationale Onderzoeksagenda (NOA) te worden betrokken. Uiteindelijk volgt op basis van de waardestelling een selectieadvies en selectiebesluit.

Waardering: Het bepalen van de kwaliteit van: het bodemarchief, van vondstmateriaal of van een monster. Het vaststellen van de kwaliteit van het bodemarchief geschiedt op basis van:
- belevingsaspecten (schoonheid en herinneringswaarde), - fysieke criteria (gaafheid en conservering); deze geven de mate aan waarin archeologische overblijfselen nog intact en in hun oorspronkelijke positie aanwezig zijn,
- inhoudelijke criteria (zeldzaamheid, informatiewaarde, context- of ensemblewaarde en representativiteit).
De waardering van een vindplaats of een groep van vindplaatsen leidt tot een uitspraak over de behoudenswaardigheid ervan en vormt de basis voor het selectieadvies. Na het verwerken van het vondstmateriaal kan dit worden gewaardeerd om een selectie te kunnen maken van materiaal dat voor deponering in aanmerking komt (selectiemateriaal). Monsters worden gewaardeerd teneinde een indruk te krijgen van de diversiteit, kwantiteit en conservering van organische resten (scannen).

Waarneming: zie archeologische waarneming

Kaartbijlage 1 – Archeologische Waarnemingenkaart 2019

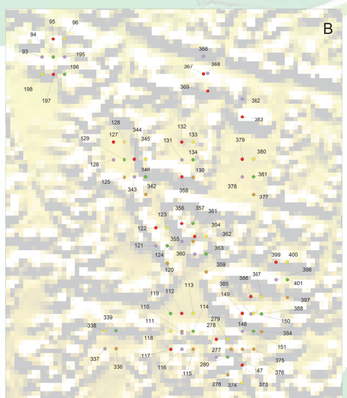
Kaartbijlage 1
Archeologische Waarnemingenkaart 2019

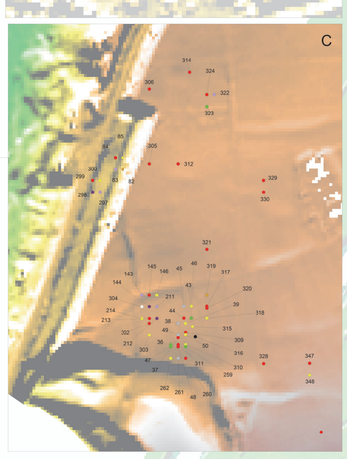
schaal 1:10.000

Datering waarnemingen

- paleolithicum
- mesolithicum
- neolithicum
- bronstijd
- ijzertijd
- Romeins
- middeleeuwen
- nieuwe tijd
- onbekend

N

0 250m

180000 182500 337500 330000

Kaartbijlage 2 – Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart 2019

Archeologische Monumenten- en Verwachtingenkaart van de gemeente Stein

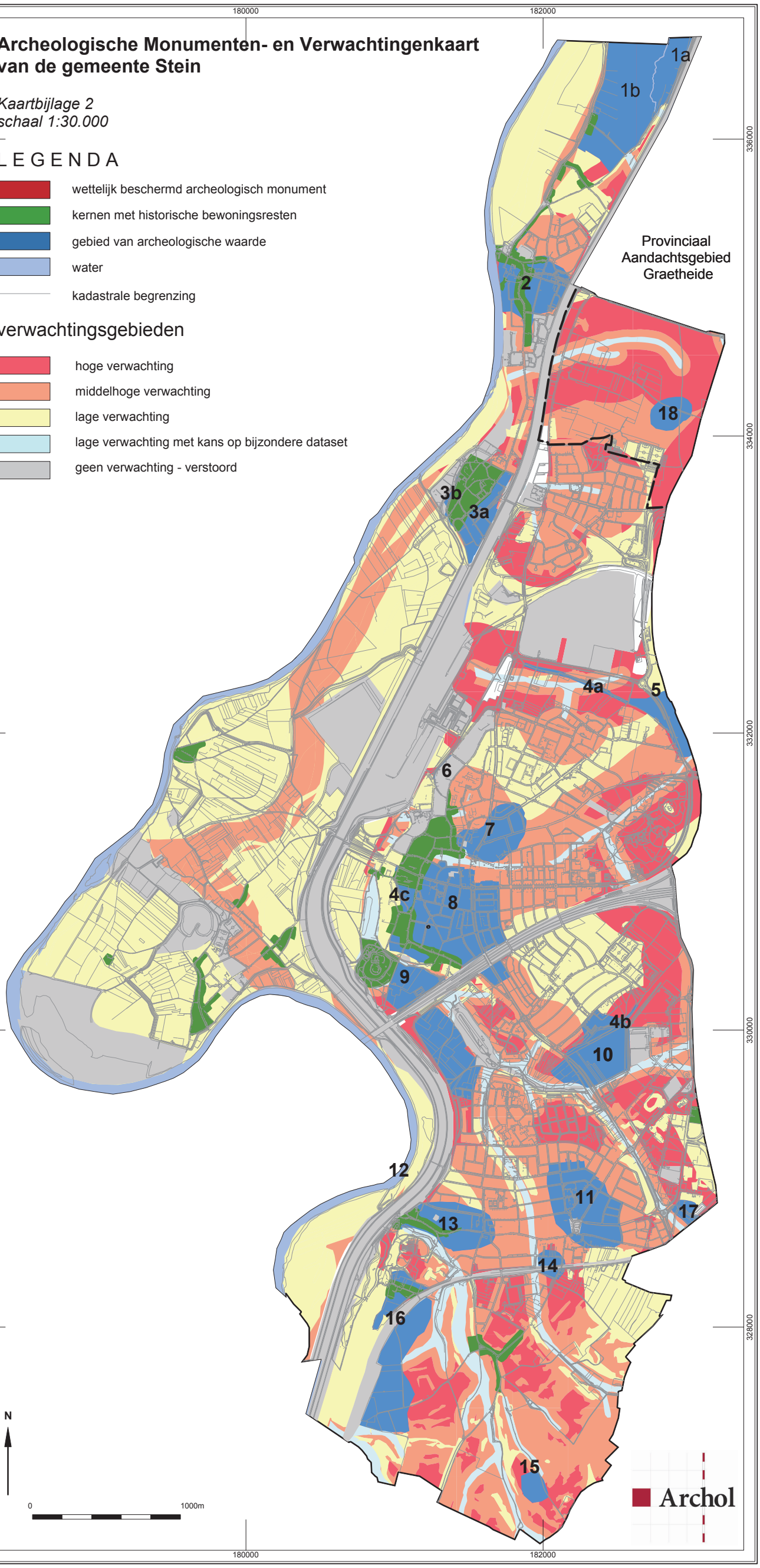
Kaartbijlage 2
schaal 1:30.000

L E G E N D A

- wettelijk beschermd archeologisch monument
- kernen met historische bewoningsresten
- gebied van archeologische waarde
- water
- kadastrale begrenzing

verwachtingsgebieden

- hoge verwachting
- middelhoge verwachting
- lage verwachting
- lage verwachting met kans op bijzondere dataset
- geen verwachting - verstoord

Kaartbijlage 3 – Archeologische Beleidsadvieskaart 2019

Archeologische beleidsadvieskaart van de gemeente Stein 2019

kaartbijlage 3
schaal 1:30.000

L E G E N D A

- water
- kadastrale begrenzing
- provinciaal aandachtsgebied

beleidscategorieën

- cat. 1 — wettelijk beschermd archeologisch monument
- cat. 2 — hoge verwachting
- cat. 3 — middelhoge verwachting
- cat. 4 — lage verwachting
- cat. 5 — zonder archeologische verwachting

Provinciaal Aandachtsgebied Graetheide

